תנ״ך · אחרונים · אור החיים · תורה

אור החיים על דברים

רבי חיים בן עטר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

אור החיים על דברים

רבי חיים בן עטר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/אור-החיים-על-דברים/

הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
פרק ב 15
פרק ג 16
פרק ד 25
פרק ה 34
פרק ו 38
פרק ז 43
פרק ח 47
פרק ט 51
פרק י 54
פרק יא 56
פרק יב 62
פרק יג 70
פרק יד 78
פרק טו 80
פרק טז 82
פרק יז 85
פרק יח 88
פרק יט 91
פרק כ 93
פרק כא 96
פרק כב 102
פרק כג 105
פרק כד 110
פרק כה 110
פרק כו 112
פרק כז 121
פרק כח 123
פרק כט 129
פרק ל 135
פרק לא 140

פרק לב 146
פרק לג 162
פרק לד 176

פרק א

פסוק א

אֵלֶּה הַדְּבָרִים וְגוֹ'. "אֵלֶּה" מֹעֵט הַקּוֹדֵם, פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁאָמַר "אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה" שֶׁהֵם דִּבְרֵי עַצְמוֹ, שֶׁכָּל הַסֵּפֶר תּוֹכָחוֹת הֵם וּמוּסָר מִמֹּשֶׁה לְעוֹבֵר פִּי ה', וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה לא:) קְלָלוֹת שֶׁבְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה מֹשֶׁה מִפִּי עַצְמוֹ אֲמָרָן, וַאֲפִלּוּ מָה שֶׁחָזַר וּפֵרֵשׁ מַאֲמְרֵי ה' הַקּוֹדְמִין לֹא נִצְטַוָּה עֲשׂוֹת כֵּן אֶלָּא מֵעַצְמוֹ חָזַר הַדְּבָרִים, וְחָשׁ הַכָּתוּב לוֹמַר כִּי כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר מֹשֶׁה מִפִּי עַצְמוֹ דְּבָרִים כָּאֵלֶּה, כְּמוֹ כֵן בַּמַּאֲמָרִים הַקּוֹדְמִין אָמַר מֹשֶׁה מִפִּי עַצְמוֹ אֵיזֶה דָּבָר, לָזֶה אָמַר **אֵלֶּה הַדְּבָרִים** פֵּרוּשׁ, אֵלֶּה לְבַד הֵם הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה דִּבְרֵי עַצְמוֹ, אֲבָל כָּל הַקּוֹדֵם בְּאַרְבַּעַת חוּמָּשִׁים לֹא אָמַר אֶפְלּוּ אוֹת אַחַת מֵעַצְמוֹ, אֶלָּא הַדְּבָרִים שֶׁיָּצְאוּ מִפִּי הַמְצַוֶּה כְּצוּרָתָן בְּלֹא שׁוּם שִׁנּוּי אֶפְלּוּ אוֹת אַחַת יִתֵּרָה אוֹ חֶסְרָה.

עוֹד יִרְצֶה לְהַגִּיד הַכָּתוּב שֶׁכָּל אַרְבָּעִים שָׁנָה שֶׁהָיָה מֹשֶׁה רוֹעֶה יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר, לֹא דִּבֵּר לָהֶם קָשׁוֹת זוֹלַת אֵלֶּה הַדְּבָרִים הוּא שֶׁדִּבֵּר קָשׁוֹת. וְהֶגֶם שֶׁמָּצִינוּ שֶׁאָמַר לָהֶם (במדבר כ:י) "שִׁמְעוּ נָא הַמּוֹרִים", לֹא אָמַר דָּבָר זֶה לְכָלְלוּת יִשְׂרָאֵל אֶלָּא לְחֵלֶק אֶחָד שֶׁהָיוּ מוֹרִים הוֹרָאָה, וְכֵן אָמְרוּ בְּסֵפֶר הַזֹּהַר. אֲבָל לְכָל יִשְׂרָאֵל לֹא דִּבֵּר קָשׁוֹת זוֹלַת אֵלֶּה, וְהוּא מַה שֶּׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל**, פֵּרוּשׁ אֶל כֻּלָּם הוּא שֶׁלֹּא דִּבֵּר קָשׁוֹת אֶלָּא אֵלֶּה, אֲבָל לְקָצָתָן יִמָּצֵא שֶׁדִּבֵּר קָשׁוֹת חוּץ מֵאֵלֶּה:

עוֹד יִרְצֶה לְרַמֵּז חֶשְׁבּוֹן יָמִים אֲשֶׁר הוֹכִיחַ לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁהֵם בְּמִסְפַּר "אֵלֶּה", וְכֵן מוֹכִיחִים הַכְּתוּבִים כִּי בְּאֶחָד לְחֹדֶשׁ שְׁבָט הִתְחִיל לְדַבֵּר אֲלֵיהֶם, דִּכְתִיב "בְּעַשְׁתֵּי עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ", וְהוּא נִצְפָּן בְּשִׁבְעָה בַּאֲדָר (קידושין לח.), הֲרֵי ל"ו כְּמִסְפַּר "אֵלֶּה" שֶׁבָּהֶם דִּבֵּר הַדְּבָרִים שֶׁל הַתּוֹכָחוֹת הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן.

עוֹד יִרְמֹז עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּגְּמָרָא (יומא יט:): אָמַר רָבָא: "וְדִבַּרְתָּ בָּם" – וְלֹא בִּדְבָרִים בְּטֵלִים, עַד כָּאן, מִכָּאן שֶׁאָסוּר לְדַבֵּר זוֹלֶת בְּדִבְרֵי תּוֹרָה וְיִרְאָה. וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי מֹשֶׁה רַבֵּינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם אֵלֶּה הֵם הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר כָּל יָמָיו מֵעַצְמוֹ לְבַד הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה מֵה' לְדַבְּרָם, הוּא לְמַדְתָּ שֶׁקִּיֵּם "וְדִבַּרְתָּ בָּם", וּדְבָרָיו אֵלֶּה כָּל רוֹאֶה יָעִיד כִּי כֻּלָּן דִּבְרֵי תּוֹרָה וְחָכְמָה וּמוּסָר.

עוֹד יִרְמֹז עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "אֵלֶּה" – פָּסַל כָּל הַדְּבָרִים חוּץ מֵאֵלֶּה, שֶׁאֵין מַדְרֵגָה שָׁוָה לִדְבָרִים אֵלּוּ. וְנָתַן הַכָּתוּב טַעַם מַעֲלָתָם: א' – "אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה" – מִצַּד מַעֲלַת הַמְדַבֵּר שֶׁאֵין כָּמוֹהוּ עֶלְיוֹן, כְּמוֹ שֶׁהֵעִיד ה' לִשְׁנֵי אֶחָיו, כַּכָּתוּב בַּתּוֹרָה (במדבר יב:ח). ב' – "אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל" – מִצַּד מַעֲלַת הַנִּדְבָּר אֵלָיו אוּמָּה שְׁלֵמָה. וְרָמַז עוֹד בְּאָמְרוֹ אֶל **כָּל יִשְׂרָאֵל**, פֵּרוּשׁ, לֹא לְיִשְׂרָאֵל שֶׁהָיוּ נִמְצָאִים נִגָּלִים שָׁם בַּדּוֹר הַהוּא לְבַד הָיוּ הַדְּבָרִים, אֶלָּא לְכָל יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר שָׁם הָיוּ

וַאֲשֶׁר עָתִידִין לִהְיוֹת, כִּי תּוֹרָה שָׁם מֹשֶׁה בִּדְבָרָיו עֲלִיּוֹנִים אֵלּוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל לְקַיֵּם כָּל דָּבָר הַכָּתוּב בִּדְבָרִים אֵלֶּה. הֲרֵי שֶׁאֵין דְּבָרִים בָּעוֹלָם בְּמִדְרֵגָה שָׁוָה לִדְבָרִים אֵלּוּ, וְהוּא מַאֲמַר **אֵלֶּה הַדְּבָרִים**, פֵּרוּשׁ, וְאֵין דּוֹמֶה לָהֶם.

אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה. פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁמָּצִינוּ שֶׁהוֹכִיחַ יִשְׂרָאֵל עַל מַה שֶּׁהִמְרוּ עַל יָם בְּיַם סוּף, וְיֹאמַר הָאוֹמֵר: וַהֲלֹא אוֹתָם שֶׁהִמְרוּ עַל יַם סוּף כְּבָר מֵתוּ וְנִשְׁלְמוּ בְּטי"ו בְּאָב שֶׁל שְׁנַת הָאַרְבָּעִים (איכה רבתי, פתיחתא) קוֹדֶם מַאֲמַר זֶה שֶׁל מֹשֶׁה, וְאִם כֵּן אֵלֶּה הַצֹּאן מֶה עָשׂוּ שֶׁמּוֹכִיחָם? לָזֶה אָמַר **אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה**, פֵּרוּשׁ אִם הָיוּ הַדְּבָרִים מִפִּי ה' אֵין מָקוֹם לְדַבֵּר לָהֶם קְשׁוֹת, אֲבָל מֹשֶׁה הוּא הַמְדַבֵּר וְיָכוֹל לְיַסֵּר גַּם אוֹתָם שֶׁהָיוּ אָז פָּחוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שֶׁלֹּא נִגְזְרָה גְּזֵרָה, כִּי בֵּית דִּין שֶׁל מַטָּה מַעֲנִישִׁין מִבֶּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה, וּכְנֶגֶד אוֹתָן שֶׁהָיוּ בֶּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה בְּיַם סוּף הוּא שֶׁדִּבֵּר מֹשֶׁה קָשׁוֹת.

אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל. טַעַם אָמְרוֹ אֶל **כָּל יִשְׂרָאֵל**, לְפִי שֶׁבְּדִבְרֵי מֹשֶׁה יֵשׁ שְׁנֵי עִנְיָנִים: א' שֶׁהֶחְזִיר לָהֶם הַתּוֹרָה, ב' שֶׁהוֹכִיחָם עַל מַה שֶּׁכְּבָר עָשׂוּ, וּלְכָל אֶחָד צְרִיכִין הַדְּבָרִים לִהְיוֹת לְכֻלָּן – לְעִנְיַן חֲזָרַת הַתּוֹרָה, כְּלוֹמַר טַעַם שֶׁהֶצְרֵךְ לְהַחְזִיר לָהֶם הַדְּבָרִים מְשׁוּם שֶׁחָשׁ לְאֵיזֶה אָדָם בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁשָּׁכַח אֵיזוֹ מִצְוָה מִמִּצְווֹת ה' וְאֵין מְצִיאוּת לְהַשִּׂיג דַּעַת בַּעַל הַשְּׂגָיוֹן מִי הוּא וְהַשְּׂגָיוֹן מַה הוּא, לָזֶה קִבֵּץ כֻּלָּן וְהֶחְזִיר לָהֶם הַתּוֹרָה שֶׁבְּאֶמְצָעוּת כֵּן יִהְיֶה בְּיַד כָּל אֶחָד מֵחְסוֹרוֹ; גַּם לְעִנְיַן הַתּוֹכָחָה אִם יוֹכִיחַ מִקְצָתָן יֵשׁ לָהֶם לְהִתְרַעֵם מַה נִּשְׁתַּנּוּ אֵלּוּ מֵאֵלּוּ. עוֹד אֶפְשָׁר שֶׁכְּלַל בְּמַאֲמַר **אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל** גַּם לְאוֹתָן שֶׁכְּבָר מֵתוּ, שֶׁבְּתוֹכְחוֹתָיו דִּבֵּר עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיה מג:כז) "אָבִיךָ הָרִאשׁוֹן חָטָא".

בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן. נִתְעַכֵּב מִלְּהוֹכִיחָם עַד שֶׁהָיוּ בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן, שֶׁרָאוּ שֶׁהִגִּיעוּ לִמְחוֹז חֶפְצָם שֶׁאָז יְקַבְּלוּ מוּסָרוֹ, וְלֹא מִקּוֹדֶם שֶׁהָיוּ מְרוּחָקֵי הַתִּקְוָה וְנַפְשָׁם קְצָרָה וְלֹא יַטּוּ אָזְנָם לְהַשְׂכִּיל בְּתוֹכְחוֹתָיו.

וְאָמְרוֹ **בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה** וְגוֹ', רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ (ספרי) שֶׁהוֹכִיחָם עַל מַה שֶּׁעָשׂוּ בַּמִּדְבָּר וְגוֹ'. וְאֶפְשָׁר לְפָרֵשׁ כָּל הַכָּתוּב דֶּרֶךְ רֶמֶז בְּאוֹפֶן אַחֵר, וְהוּא כִּי בְּמִקְרָא מוּעָט לְמֵד מֹשֶׁה כְּלָלוּת יִרְאַת ה' וּמִדּוֹת הַהֲגוּנוֹת הַצְּרִיכִין לַהוֹלְכִים בְּתוֹרַת ה' וְהֵם מִדּוֹת תִּשְׁעָה.

הָאֲחַת) שֶׁיִּהְיֶה לוֹקֵחַ מִדָּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, דִּכְתִיב (בראשית יד:יג) "לְאַבְרָם הָעִבְרִי", וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **בְּעֵבֶר**.

ב') שֶׁיִּהְיֶה מַרְדּוּת בְּלִבּוֹ תָּמִיד, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ז.) טוֹבָה מַרְדּוּת אַחַת בְּלִבּוֹ שֶׁל אָדָם מִמֵּאָה מַלְקִיוֹת, וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **הַיַּרְדֵּן**.

ג') מִדַּת הָעֲנָוָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עירובין נד.): לְעוֹלָם יָשִׁים אָדָם עַצְמוֹ כְּמִדְבָּר, וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת יִתְרוֹ בְּפָסוּק "וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים" (שמות יט:ב), וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **בַּמִּדְבָּר**.

ד') שֶׁתִּהְיֶה הָעֲנָוָה בְּדֶרֶךְ הַנָּאוֹת, לֹא בְּדֶרֶךְ הַפְּחִיתוּת הַנִּמְאָס, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם בְּהִלְכוֹת דֵּעוֹת (פרק ה'). עוֹד תְּנַאי הָעֲנָוָה שֶׁלֹּא יִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ לְהַרְחִיק תּוֹכָחוֹת עַל עָוֹן אִם יִרְאֶה אִישׁ עוֹבֵר פִּי ה' וְיֹאמַר "מִי אֲנִי וּמִי בֵּיתִי לְהוֹכִיחַ אֲנָשִׁים גְּדוֹלִים", אֶלָּא צָרִיךְ לְהוֹכִיחַ לְצַד חִיּוּב בְּעַרְבוּת. וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **בָּעֲרָבָה**, כָּלַל שְׁנֵי דְּבָרִים: א' שֶׁתִּהְיֶה הָעֲנָוָה עֲרֵבָה עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי ג:ד) "וּמְצָא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב" וְגוֹ', ב' חִיּוּב הָעַרְבוּת שֶׁיִּצְטָרֵךְ לְהוֹכִיחַ עַל עָוֹן לְקֻטָּן וְגָדוֹל וְלֹא יִשְׁתַּמֵּשׁ בָּעֲנָוָה בְּעִנְיָן זֶה.

ה') מַאֲמַר הַתַּנָּא (אבות ג:א): הִסְתַּכֵּל בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים וְכוּ' וּלְאָן אַתָּה הוֹלֵךְ וְכוּ' וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עָתִיד וְכוּ', וְכֵן אָמַר הַתַּנָּא (אבות פ"ב): שׁוּב יוֹם אֶחָד וְכוּ', וּפֵרֵשׁ שָׁם שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא שֶׁיִּזְכֹּר תָּמִיד יוֹם מוֹתוֹ וְשֶׁכָּל יוֹם הוּא זְמַן גְּבוּל הַמִּיתָה, וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **מוֹל סוּף** שֶׁיִּהְיֶה לְמוּל עֵינָיו סוֹף אָדָם וְתַכְלִיתוֹ.

ו') מַאֲמַר הַחֲסִידִים (חובת הלבבות, שער הפרישות – שער ט) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: הַפָּרוּשׁ צַהֲלָתוֹ בְּפָנָיו וְדַאֲגָתוֹ בְּלִבּוֹ. וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **בֵּין פָּארָן וּבֵין תֹּפֶל**, כְּנֶגֶד צַהֲלָתוֹ בְּפָנָיו אָמַר **בֵּין פָּארָן** לְשׁוֹן פְּאֵר, הֵפֶךְ עִצָּבוֹן שֶׁהוּא פָּנִים רָעוֹת, וּכְנֶגֶד עִצָּבוֹן הַלֵּב אָמַר **וּבֵין תֹּפֶל** שֶׁלֹּא יִהְיֶה לִבּוֹ עָרֵב עָלָיו וְיִתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ מִפַּחַד שֶׁמָּא עָבַר אֶת פִּי ה' בְּלֹא יְדִיעָה בִּגְדוֹלוֹת אוֹ בִּקְטַנּוֹת, אוֹ שֶׁמָּא מִעֵט בָּעֲבוֹדָה מִמַּה שֶּׁצָּרִיךְ עֲשׂוֹת.

ז') שֶׁיִּהְיֶה לוֹ לֵב טָהוֹר וְנָקִי, כְּדֶרֶךְ שֶׁהִתְפַּלֵּל דָּוִד (תהלים נא:יב) "לֵב טָהוֹר בְּרָא לִי" וְגוֹ', וְיַרְחִיק מִמֶּנּוּ שִׂנְאַת הַבְּרִיּוֹת וְהַקִּנְאָה וְתַחֲרוּת וְהַמַּשְׁטֵמָה, וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **וְלָבָן** שֶׁיִּהְיֶה לוֹ לֵב טָהוֹר שֶׁיִּתְיַחֵס לְטַהֲרָה כְּנוּי זֶה שֶׁל לָבָן.

ח') תַּלְמוּד תּוֹרָה בְּקִבְיעוּת כְּיַעֲקֹב אָבִינוּ, דִּכְתִיב (בראשית כה:כז) "יוֹשֵׁב אֹהָלִים", לֹא לְלָמּוֹד עָרַאי, וְהוּא אָמְרוֹ **וַחֲצֵרוֹת** – הֵם חֲצֵרוֹת ה' שֶׁהֵם בָּתֵּי מִדְרָשׁוֹת.

ט') שֶׁלֹּא יִהְיֶה לְהוּט אַחַר דְּבָרִים הַנִּדְמִים לֶאֱהוֹב הוֹן עוֹלָם הַזֶּה, שֶׁכָּל הַהוֹלֵךְ אַחַר תַּאֲוַת לִבּוֹ בָּטֵל הוּא מֵעֲבוֹדַת ה', וְצָרִיךְ הָאָדָם לְהִסְתַּפֵּק בַּהֶכְרֵחִי, וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **וְדִי זָהָב** שֶׁיֹּאמַר לַזָּהָב דַּי. אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ שֶׁכָּל מַה שֶּׁיִּהְיֶה לוֹ יִהְיֶה בְּעֵינָיו דָּבָר מַסְפִּיק כְּאִלּוּ יֵשׁ לוֹ כָּל זָהָב, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (אבות ד:א) אֵיזֶהוּ עָשִׁיר הַשָּׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ, וּבָזֶה יִטֶּה לְבָבוֹ לַעֲבוֹדָה הָעֶלְיוֹנָה הִיא עֲבוֹדַת ה' אֱלֹהִים חַיִּים:

פסוק ח

רְאֵה נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם וגו'. אָמְרוּ בִּתְחִלָּה **רְאֵה** לְשׁוֹן יָחִיד וְנֶמַר אוֹמֶר לְשׁוֹן רַבִּים, לְפִי שֶׁבְּנֶדֶר הָרְאִיָּה שָׁוִים הֵם כְּאִישׁ אֶחָד וְאֵין הַהִשְׁתַּנּוּת בֵּינֵיהֶם, אֲבָל בְּעֶרֶךְ מַה שֶּׁהֵם אֵין גֶּדֶר כֻּלָּם שָׁוֶה, לָזֶה אָמַר "לִפְנֵיכֶם", וּכְמוֹ כֵן כָּל מַה שֶּׁאָמַר בַּפָּסוּק אַחֲרֵי כֵן בִּלְשׁוֹן רַבִּים "בֹּאוּ וּרְשׁוּ" וְגוֹ' אֵינוֹ בְּגֶדֶר הַהִשְׁתַּוּוּת כְּאֶחָד.

בֹּאוּ וּרְשׁוּ אֶת הָאָרֶץ וְגוֹ'. טַעַם שֶׁהֻצְרַךְ לִכְפּוֹל זִכְרוֹן **הָאָרֶץ** וְלֹא אָמַר אוֹתָהּ וּמוּבָן שֶׁחוֹזֵר אֶל הָאָרֶץ שֶׁהִזְכִּיר בְּסָמוּךְ, לְפִי שֶׁאֶרֶץ שֶׁהִזְכִּיר בְּסָמוּךְ שֶׁרָאוּ שֶׁנָּתַן ה' הִיא אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג שֶׁנָּתַן לִבְנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן, לָזֶה כְּשֶׁאָמַר "בֹּאוּ וּרְשׁוּ" הֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר מַה שֶּׁיִּרְשׁוּ וְאָמַר **הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה'** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָטְלוּ בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לֹא הָיְתָה בִּכְלַל הַשְּׁבוּעָה, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי בְּפָרָשַׁת מַטּוֹת (במדבר לב:ז) וְהוֹכַחְנוּ מִסְּפְרֵי.

פסוק ט

לֵאמֹר לֹא אוּכַל וגו'. פֵּרוּשׁ, לֹא שֶׁאָמַר לָהֶם הַדְּבָרִים כִּכְתָבָן "לֹא אוּכַל לְבַדִּי" וְגוֹ', אֶלָּא מַאֲמָר הַמּוּבָן מִמֶּנּוּ שֶׁכַּוָּנָתוֹ לוֹמַר "לֹא אוּכַל".

פסוק י

ה' אֱלֹהֵיכֶם וגו'. קָשֶׁה, הֲרֵי לֹא מָצִינוּ שֶׁנִּתְרַבּוּ מִמַּה שֶּׁהָיוּ בְּמִצְרַיִם רִבּוּי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ הֶכֵּר, כְּמוּבָן מִמִּסְפַּר שְׁנֵי שֶׁל שָׁנָה הַשֵּׁנִית, שֶׁעַל אוֹתוֹ זְמַן הוּא אוֹמֵר שֶׁאָמַר לָהֶם "בָּעֵת הַהִיא" וְגוֹ'. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסִפְרֵי אָמְרוּ וְזֶה לְשׁוֹנָם: "הִרְבָּה אֶתְכֶם" – הִגִּדִּיל אֶתְכֶם עַל דַּיְנֵיכֶם וְכוּ', עַד כָּאן. וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן עוֹד עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּזֹּהַר (חֵלֶק ג' ר"י"א:) שֶׁעַל יְדֵי הַזְּכָרַת רִבּוּי טוֹבָה יַפְעִיל הַשִּׂלְטַת כֹּחַ בַּמַּשְׁטִין לְהָרַע, וְאָמַר (שָׁם ר"י"ב.) שֶׁבְּכָל מָקוֹם שֶׁמַּזְכִּיר שֵׁם עֶלְיוֹן עָלָיו אֵין כֹּחַ בְּכֹחוֹת הָרַע לִשְׁלֹט בּוֹ, וּלְפִי שֶׁאָמַר מֹשֶׁה "לֹא אוּכַל לְבַדִּי" וְגוֹ' הֲרֵי הוּא מַפְלִיג בְּרִבּוּיִים וְיֵשׁ בָּזֶה חֲשָׁשׁ הָאֲמוּר. לָזֶה הִזְכִּיר שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ עֲלֵיהֶם וְאָמַר **ה' וגו' הִרְבָּה אֶתְכֶם** שֶׁבָּזֶה אֵין מָקוֹם לַמֵּרַע כָּאָמוּר שָׁם, וּלְפִי זֶה תִּתְפָּרֵשׁ תֵּבַת "הִרְבָּה" כִּפְשָׁטָהּ.

וְהִנְּכֶם הַיּוֹם. דִּקְדֵּק לוֹמַר **הַיּוֹם**, לְהָעִיר כִּי הַמַּאֲמָר נֶחְלָק לִשְׁנֵי זְמַנִּים: אֶחָד הוּא בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית כְּשֶׁאָמַר לָהֶם "לֹא אוּכַל לְבַדִּי", וְעַל אוֹתוֹ זְמַן הוּא אוֹמֵר "הִרְבָּה אֶתְכֶם", וְהַשֵּׁנִי הוּא בַּזְּמַן שֶׁהוּא מְדַבֵּר עִמָּהֶם בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים, כְּמוֹ שֶׁדִּקְדֵּק לוֹמַר "וְהִנְּכֶם הַיּוֹם" וְגוֹ'.

וּפֵרוּשׁ אָמְרוֹ **כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם**, נִתְכַּוֵּן עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (סנהדרין כו.) אֵין מִנְיָן לְרִשָּׁעִים, שֶׁהֲגַם שֶׁיִּהְיֶה מִסְפָּרָם רַב אֵין רִבּוּיִם רִבּוּי. הָא לְמַדְתָּ שֶׁמִּנְיָן הַצַּדִּיקִים יִתְיַחֵס אֵלָיו הָרִבּוּי הֲגַם שֶׁיִּהְיוּ מוּעָטִים בְּמִסְפָּר, וְהוּא מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר **וְהִנְּכֶם**

וְגוֹ' **כְּכוֹכְבֵי**, פֵּרוּשׁ, שֶׁאַחַר שֶׁהִרְבָּה אֶתְכֶם עוֹד לָכֶם שֶׁהִנְּכֶם הַיּוֹם כְּכוֹכְבֵי וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, וְדָבָר זֶה הוּא גַּם כֵּן גֶּדֶר הָרִבּוּי שֶׁבִּהְיוֹתָם כְּכוֹכָבִים יִמָּנוּ לְרִבּוּי עָצוּם.

פסוק יא

ה' אֱלֹהֵי וְגוֹ' כָּכֶם וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ צַדִּיקִים כָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים, וּכְנֶגֶד הָרִבּוּי אָמַר **וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר** וְגוֹ'. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (ספרי): זוֹ מִשְּׁלִי וְכוּ', וְכַוָּנַת הַמַּאֲמָר כֻּלּוֹ הוּא לְהַזְכִּיר שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ עֲלֵיהֶם גַּם כְּשֶׁהַזְכִּיר שִׁבְחָם בְּמִדָּה טוֹבָה הֱיוֹתָם צַדִּיקִים הַדּוֹמִים לַכּוֹכָבִים, כְּדֶרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּמַאֲמַר "ה' אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם", שֶׁהַזְכִּיר שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ עֲלֵיהֶם כְּשֶׁהַזְכִּיר רִבּוּיָם.

פסוק יב

אֵיכָה אֶשָּׂא וְגוֹ'. הִיא גְּזֵרַת מַאֲמַר "לֹא אוּכַל", אֶלָּא שֶׁהִפְסִיק בָּעִנְיָן לְהָרִים מִכְשׁוֹל הַנִּמְשָׁךְ מִדִּבּוּר "לֹא אוּכַל לְבַדִּי" וְגוֹ' כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, וְחָזַר לְהַשְׁלִים הַדִּבּוּר שֶׁהִתְחִיל לוֹמַר וְאָמַר "אֵיכָה אֶשָּׂא" וְגוֹ' "הָבוּ לָכֶם" וְגוֹ'.

פסוק יג

הָבוּ לָכֶם וְגוֹ'. אָמַר **לָכֶם** לְהַקְדִּים טַעַם מַאֲמַר "לִשְׁבָטֵיכֶם", כִּי זֶה מֵהַנָּאוֹת לָכֶם כְּשֶׁיִּהְיֶה כָּל שֵׁבֶט שׁוֹפְטָיו מִמֶּנּוּ. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָרָשַׁת פִּנְחָס בְּפָסוּק "יִפְקֹד ה' אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת אִישׁ עַל הָעֵדָה" וְגוֹ' (במדבר כז:טז), וְשָׁם תַּשְׂכִּיל אוֹפֶן הַנָּאוֹת שֶׁיֵּשׁ בַּדָּבָר הַזֶּה, וְהוּא אָמְרוֹ "לָכֶם".

וַאֲשִׂימֵם וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁאֲנִי אוֹמֵר לָכֶם "הָבוּ לָכֶם" שֶׁאַתֶּם הֵם הַבּוֹחֲרִים אוֹתָם, לֹא יִהְיֶה תַּחַת מַאֲמָרְכֶם וְרִשְׁיוֹנְכֶם, אֲנִי אֶשִּׂים אוֹתָם לְרָאשִׁים עֲלֵיכֶם לִרְדּוֹתְכֶם בְּמֵקֶל וּבְרִצּוּעָה.

פסוק יד

וַתַּעֲנוּ אֹתִי וְגוֹ'. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (ספרי) שֶׁאָמַר לָהֶם: "הָיָה לָכֶם לוֹמַר רַבֵּינוּ מִמִּי נָאֶה לִלְמֹד וְכוּ' מִמְּךָ שֶׁנִּטְעַטַּעְרְתָּ עָלֶיהָ וְכוּ' אֶלָּא שֶׁאֲנִי יוֹדֵעַ" וְכוּ', עַיֵּן שָׁם. וְאֶפְשָׁר לְפָרֵשׁ הַכָּתוּב לְשֶׁבַח, שֶׁיִּשְׂרָאֵל נִטְעֲרוּ עַל הַדָּבָר אֲבָל לַהֲנָאַת מֹשֶׁה מָחֲלוּ עַל עַצְמָם, וְהוּא אָמְרוֹ **טוֹב הַדָּבָר** לְהָקֵל מֵעַל רַבֵּינוּ הֲגַם שֶׁהוּא קָשֶׁה אֲצִלֵנוּ לַעֲשׂוֹתוֹ לִלְמֹד מִפִּי תַּלְמִידְךָ, וְהוּא אָמְרוֹ **אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ** דְּבָרִים קָשִׁים אֲצִלֵנוּ לַעֲשׂוֹת אוֹתָם. וַהֲגַם שֶׁהַמַּאֲמָר בָּא בְּכֹלֶל הַתּוֹכָחוֹת, אוּלַי שֶׁהִקְפִּיד גַּם עַל זֶה.

וְאֶפְשָׁר לוֹמַר כִּי מֹשֶׁה נִתְחַכֵּם לְדַבֵּר דְּבָרִים הַנִּשְׁמָע מֵהֶם שְׁתֵּי דְּרָכִים: אַחַת לְגַנַּאי כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּסִפְרֵי, וְאַחַת לְשֶׁבַח כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ. וְטַעְמוֹ כִּי בְּיִשְׂרָאֵל הָיוּ שְׁנֵי סוּגִים: אֶחָד כַּת הַצַּדֶּקֶת וְאֶחָד כַּת הַקַּנְטְרָנִית, וְכָל אֶחָד מֵהֶם יוֹדֵעַ עַצְמוֹ. וּכְשֶׁאָמַר הַדְּבָרִים כָּל אֶחָד יָבִין

אֶת אֲשֶׁר עִם לְבָבוֹ: כַּת הַצַּדֶּקֶת דְּבָרֶיו לָהֶם כְּדַרְכֵּנוּ כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי כִּי יוֹדְעִים בְּעַצְמָן מַה הָיְתָה כַּוָּנָתָם, וְכַת הַקַּנְטָרָנִית יַכְאִיבוּ אוֹתָם הַדְּבָרִים כְּפִי מַה שָּׁעָנוּ וְיָבִינוּ כְּפֵרוּשׁ סְפָרֵי.

פסוק טז

בָּעֵת הַהִיא לֵאמֹר. אָמְרוֹ **לֵאמֹר**, כְּבָר כְּתַבְתִּי בְּהַרְבֵּה מְקוֹמוֹת כָּל שֶׁאֵינוֹ אוֹמֵר הַדְּבָרִים עַצְמָן כְּצוּרָתָן יֹאמַר "לֵאמֹר". כְּמוֹ כֵן בְּמַה שֶׁלְּפָנֵינוּ לֹא שֶׁצִּוָּה אוֹתָם בָּעֵת הַהִיא בְּלָשׁוֹן זֶה עַצְמוֹ, אֶלָּא מְכֻוָּן הַצִּוּוּי הָיָה לֵאמֹר לָהֶם "שִׁמְעֵי" וְגוֹ'.

וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן גַּם כֵּן לְרָמוֹז מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסַנְהֶדְרִין (ירושלמי סנהדרין ג:ח:ז) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: רַב הוּנָא כַּד הֲוָה חֲזֵי זְכוּ לְבַר נָשׁ וְלָא הֲוָה יָדַע לֵיהּ, הֲוָה פָּתַח לֵיהּ מִשּׁוּם "פְּתַח פִּיךָ לְאִלֵּם" (משלי לא:ט) עַד כָּאן. וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּתֵיבַת **לֵאמֹר**, כִּי עָלָיו לֵאמֹר לְבַל תִּהְיֶה הָאֱמֶת נֶעְדֶּרֶת וְיִשְׁפּוֹט צֶדֶק.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּסַנְהֶדְרִין (סנהדרין ז:) וּפָסְקוּ רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק כ"א מֵהִלְכוֹת סַנְהֶדְרִין, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: צָרִיךְ הַדַּיָּן לִשְׁמוֹעַ הַטְּעָנוֹת מִבַּעֲלֵי דִינִין וְלִשְׁנוֹת טַעֲנוֹתֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א ג:כג) "וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ זֹאת אוֹמֶרֶת" וְגוֹ'. וְהוּא מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן בְּמַאֲמַר **לֵאמֹר שְׁמַע**, פֵּרוּשׁ שֶׁצָּרִיךְ הַשּׁוֹפֵט לוֹמַר בְּפִיו מַה שֶּׁשָּׁמַע מִבַּעֲלֵי דִינִים.

שָׁמֹעַ בֵּין אֲחֵיכֶם וְגוֹ'. קָשֶׁה מַה צָּרִיךְ לְצַוּוֹת לָזֶה, אִם לֹא יִשְׁמְעוּ עַל מַה יְדוּנוּ? עוֹד לָמָּה אָמַר בְּדֶרֶךְ זֶה וְלֹא אָמַר "שִׁמְעוּ"? אֲכָל הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁיִּהְיוּ מַתְמִידִין לִשְׁמֹעַ וְלֹא יָקוּצוּ, וְדָבָר זֶה יִתְחַלֵּק לִשְׁנֵי דְּבָרִים: אֶחָד הוּא מִבַּעֲלֵי דִינִים עַצְמָן, שֶׁאִם יֹאמְרוּ "עוֹד יֵשׁ לָנוּ לִטְעוֹן, עוֹד יֵשׁ לָנוּ לְהוֹכִיחַ" – לֹא יָקוּצוּ מִדְּבָרֵיהֶם, וּמַה גַּם כְּשֶׁיַּרְבּוּ לְהָבִיא רְאָיוֹת אַחַר רְאָיוֹת וְלֹא הוֹעִילוּ, לֹא יֹאמַר הַדַּיָּן "שׁוּב אֵין רְאָיָה וְאֵין טַעֲנָה", אֶלָּא שָׁמוֹעַ בְּתְמִידוּת. וְהַשֵּׁנִי שֶׁאִם הִטְרִיחוּ עֲלֵיהֶם בַּעֲלֵי דִינִין, לֹא יֹאמְרוּ "הַרְבֵּה טוֹרַח טָרַחְנוּ הַיּוֹם וְאֵין לִשְׁמוֹעַ עוֹד טוֹעַן וְנָטָעַן עַד אַחַר זְמַן", אֶלָּא שָׁמוֹעַ בְּאֵין הֶפְסֵק, וְכָאן נִצְטַוּוּ עַל דִּקְדּוּק עִנּוּי הַדִּין.

עוֹד יִרְצֶה לְהַזְהִירָם לְהִתְחַכֵּם מִתּוֹךְ הַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים בֵּין הַטּוֹעֲנִים לְהַכִּיר אֱמִתּוּת הָעִנְיָן, וְהֻגַּם שֶׁעַל פִּי הַטְּעָנוֹת יִזְכֶּה הַזַּכַּאי וְיִתְחַיֵּב הַחַיָּב, אִם נִכָּרִים מִתּוֹךְ סֵדֶר דִּבְרֵיהֶם וּמַעֲקִימַת שִׂפְתֵיהֶם הֵפֶךְ מַה שֶּׁנִּתְחַיֵּב הַדִּין – אֵין לַדַּיָּן אֶלָּא מַה שֶּׁעֵינָיו רוֹאוֹת. וְהוּא אָמְרוֹ **שָׁמֹעַ** לְשׁוֹן הַשְׂכָּלָה, **בֵּין אֲחֵיכֶם** פֵּרוּשׁ, מַה שֶּׁיַּעֲבְרוּ בֵּינֵיהֶם מֵהַדְּבָרִים וּמֵהַהִתְוַכְּחוּת, **וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק** פֵּרוּשׁ, כְּפִי מַה שֶּׁיִּתְבָּרֵר לָכֶם שֶׁהוּא צֶדֶק, הֻגַּם שֶׁיִּהְיֶה הֵפֶךְ מִשְׁפַּט הַסִּדּוּר, שֶׁהַמִּשְׁפָּט לֹא בָּא אֶלָּא לְדַיָּן שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ בְּרוּר לַדָּבָר – אֵין לַדַּיָּן אֶלָּא מַה שֶּׁעֵינָיו רוֹאוֹת.

עוֹד נִתְכַּוֵּן עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּמַסֶּכֶת מַכּוֹת מִשְׁנָה בְּסוֹף פֶּרֶק א' (מכות ו:) וְזֶה לְשׁוֹנָם: שֶׁלֹּא תְהֵא סַנְהֶדְרִין שׁוֹמַעַת מִפִּי מְתוּרְגְּמָן וְכוּ', עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ **שָׁמֹעַ בֵּין אֲחֵיכֶם** וְלֹא מֵהַמְּתוּרְגְּמָן:

עוֹד יִרְצֶה שֶׁלֹּא יִהְיֶה הַשּׁוֹפֵט מַצְהִיל פָּנָיו וְנוֹשֵׂא עֵינָיו בְּאֶחָד מֵהֶם וּמַשְׁפִּיל עֵינָיו מֵאֶחָד מֵהֶם, אֶלָּא שֶׁתִּהְיֶה דֶּרֶךְ הַשְׁמִיעָה שָׁוָה בֵּינֵיהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ **שָׁמֹעַ** פֵּרוּשׁ דֶּרֶךְ הַשְׁמִיעָה תִּהְיֶה **בֵּין אֲחֵיכֶם**, אִם אַתָּה תִּשָּׂא עֵינֶיךָ – תִּשָּׂא לִשְׁנֵיהֶם, וְאִם תַּשְׁפִּיל – תַּשְׁפִּיל לִשְׁנֵיהֶם. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁיְּצַו ה' שֶׁלֹּא יִשָּׂא עֵינָיו כָּל עִקָּר בָּהֶם, כִּי אֶפְשָׁר שֶׁיִּטְעֶה אֶחָד מֵהֶם בְּמִין הָרְאִיָּה שֶׁהוּא עַיִן יָפָה יוֹתֵר מִמֶּנּוּ וְיִסְתַּתְּמוּ טַעֲנוֹתָיו. וְשָׁמַעְתִּי מִפִּי חָכָם גָּדוֹל וְגָדוֹל בְּיִשְׂרָאֵל, חָבִיב עָלַי כְּרוּחִי, ה"ה הָרַב רַבִּי מֹשֶׁה בִּירְדוּגוֹ זִכְרוֹנוֹ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁהָיָה מְדַקְדֵּק בִּשְׁעַת הַדִּין שֶׁיִּהְיוּ עֵינָיו לְמַטָּה וְלֹא הָיָה נוֹשֵׂא עֵינָיו כָּל עִקָּר, וְשֶׁהָיָה מַרְגִּישׁ שֶׁאִם הָיָה נוֹשֵׂא עֵינָיו לְצַד הַהֶכְרֵחַ בְּאֵיזֶה אֶחָד מִבַּעֲלֵי הַדִּין הָיָה מִתְבַּלְבֵּל שֶׁכְּנֶגְדּוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **שָׁמֹעַ בֵּין אֲחֵיכֶם** שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ אֶלָּא הַשְׁמִיעָה וְהַדְּבָרִים בָּאִים מֵהַטּוֹעֲנִים לִפְנֵיהֶם בְּאֵין הִשְׁתַּנּוּת לְאֶחָד מֵהֶם, וּבָזֶה "וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק".

בֵּין אִישׁ וּבֵין אָחִיו וְגוֹ'. נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לְהַזְהִיר עַל שְׁלֹשָׁה דִּינִים הַסּוֹבְבוֹת מִשְׁפַּט צֶדֶק. הָאֶחָד עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק כ"ב מֵהִלְכוֹת סַנְהֶדְרִין וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: שֶׁלֹּא תֹּאמַר אִישׁ פְּלוֹנִי וְכוּ' שֶׁמָּא יַהֲרֹג אֶת בְּנִי וְכוּ', עַד כָּאן. כְּנֶגֶד זֶה אָמַר **בֵּין אִישׁ**, וּכְדֶרֶךְ שֶׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין ו.) בְּפָסוּק "לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי אִישׁ". כְּשֶׁבָּאִים שְׁנֵי אַחִים לְמִשְׁפָּט תְּבֹא סְבָרַת הַדַּיָּן לוֹמַר אֵין לְדַקְדֵּק בְּמִשְׁפָּט זֶה כִּי אֲנָשִׁים אַחִים הֵם, לָזֶה אָמַר **וּבֵין אָחִיו**. גַּם נִתְכַּוֵּן לְמַה שֶׁאָמְרוּ בְּפֶרֶק שְׁבוּעַת הָעֵדוּת (שבועות לא.) וּפְסָקוֹ רַמְבַּ"ם פֶּרֶק כ"א מֵהִלְכוֹת סַנְהֶדְרִין ב': בַּעֲלֵי דִּינִין שֶׁהָיָה אֶחָד מֵהֶם מְלֻבָּשׁ בְּגָדִים וְכוּ', אוֹמֵר לַמְכֻבָּד "אוֹ הַלְבִּישֵׁהוּ כְּמוֹתְךָ עַד שֶׁתְּדוּן עִמּוֹ אוֹ לְבוֹשׁ כְּמוֹתוֹ" וְכוּ', עַד כָּאן. וְהוּא מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **וּבֵין אָחִיו** – שֶׁיִּהְיוּ אַחִים בְּהַדְרָגָה אַחַת, שֶׁזּוֹלֶת זֶה לֹא יֵצֵא מִשְׁפַּט צֶדֶק, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב שָׁם רַמְבַּ"ם בְּתְחִלַּת הַפֶּרֶק.

ג' עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּפֶרֶק שְׁבוּעַת הָעֵדוּת (שבועות ל.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: תְּנוּ רַבָּנָן, "בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ" (ויקרא יט:טו) – שֶׁלֹּא יְהֵא אֶחָד יוֹשֵׁב וְאֶחָד עוֹמֵד וְכוּ', וְהוּא אָמְרוֹ **וּבֵין גֵּרוֹ**, פֵּרוּשׁ שֶׁיִּהְיֶה מִתְגּוֹרֵר כְּמוֹתוֹ, אוֹ שְׁנֵיהֶם בִּישִׁיבָה אוֹ שְׁנֵיהֶם בַּעֲמִידָה, שֶׁזּוֹלַת זֶה אֵין כָּאן מִשְׁפַּט צֶדֶק.

פסוק כג

וַיִּיטַב בְּעֵינַי הַדָּבָר. פֵּרוּשׁ, לְפִי טַעַם שֶׁאָמַרְתֶּם "וְיַחְפְּרוּ לָנוּ", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט שמעוני שלח) שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא שֶׁיִּשְׁלְחוּ הַמְרַגְּלִים לִרְאוֹת הַחֲפִירוֹת שֶׁטּוֹמְנִים הַכְּנַעֲנִים מְמוֹנָם בָּהֶם. וְאָמְרוֹ **בְּעֵינַי**, פֵּרוּשׁ אֲנִי שֶׁעֵינַי בָּשָׂר לִי, אֲבָל בְּעֵינֵי בּוֹחֵן לְבָבוֹת – לֹא. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָרָשַׁת שְׁלַח לְךָ (במדבר יג:ב).

פסוק כד

וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ וְגוֹ'. אִמְרוֹ **וַיִּפְנוּ**, פֵּרוּשׁ, שֶׁפָּנוּ מִדֶּרֶךְ שֶׁהָיוּ בָהּ, כִּי קוֹדֶם שֶׁהִתְחִיל הַשְּׁלִיחוּת הָיוּ צַדִּיקִים כְּאָמְרוֹ "כֻּלָּם אֲנָשִׁים", וּמֵעֵת שֶׁהִתְחִילוּ לָלֶכֶת בִּשְׁלִיחוּת זֶה הִרְשִׁיעוּ וּפָנוּ מִדֶּרֶךְ הַשֵּׂכֶל. וְעַיֵּין מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק "וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ" (במדבר יג:כו).

וַיְרַגְּלוּ אֹתָהּ. פֵּרוּשׁ, לֹא כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ יִשְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה "וַיַּחְפְּרוּ לָנוּ", אֶלָּא רִגְּלוּ אוֹתָהּ לְדַעַת מַה הִיא וּמַה אֲנָשֶׁיהָ, וְלֹא בִּקְּשׁוּ לָדַעַת חֲפִירוֹת הַמַּטְמוֹנִיּוֹת.

פסוק כה

וַיִּקְחוּ בְיָדָם וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת: א', לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **וַיִּקְחוּ בְיָדָם**, שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא "וַיּוֹרִידוּ אֵלֵינוּ מִפְּרִי הָאָרֶץ". ב', לָמָּה אָמַר **וַיָּשִׁיבוּ אֹתָנוּ דָּבָר וַיֹּאמְרוּ** וְגוֹ', שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא "וַיָּשִׁיבוּ אֹתָנוּ טוֹבָה".

אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא, לְפִי שֶׁהָיוּ בַּמְרַגְּלִים שְׁתֵּי הַדְּרָגוֹת: אַחַת רָעָה, הִיא תְּשׁוּבַת עֲשָׂרָה מְרַגְּלִים, וְאַחַת טוֹבָה, הִיא תְּשׁוּבַת יְהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב. וּבִדְבָרָיו כָּאן אָמַר שְׁתֵּי הַתְּשׁוּבוֹת. כְּנֶגֶד מַה שֶּׁהֵשִׁיבוּ עֲשָׂרָה הָאֲנָשִׁים הָרְשָׁעִים לְרָעָה אָמַר **וַיִּקְחוּ** וְגוֹ' **וַיָּשִׁיבוּ אֹתָנוּ דָּבָר**, פֵּרוּשׁ, לֹא רָצָה מֹשֶׁה עָלָיו הַשָּׁלוֹם לַחְזֹר הַדְּבָרִים הָרָעִים שֶׁלֹּא לְעוֹרֵר הַדִּין עַל שֶׁכְּבָר מֵתוּ, וְאָמַר הָעִנְיָן סְתָם שֶׁהֵשִׁיבוּ דָּבָר. וּלְהַעִירְךָ שֶׁעַל עֲשָׂרָה מְרַגְּלִים הוּא אוֹמֵר, אָמַר **וַיִּקְחוּ בְיָדָם**, פֵּרוּשׁ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לד.) שְׁמוֹנָה מְרַגְּלִים נָטְלוּ אֶשְׁכּוֹל, אֶחָד נָטַל תְּאֵנָה, וְאֶחָד נָטַל רִמּוֹן, אֲבָל יְהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב לֹא נָטְלוּ כְּלוּם כָּאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. וְהוּא מַה שֶּׁדִּקְדֵּק בְּמַאֲמַר **וַיִּקְחוּ בְיָדָם** לוֹמַר שֶׁהֵם הָעֲשָׂרָה שֶׁלָּקְחוּ בְּיָדָם מִפְּרִי הָאָרֶץ, **וַיָּשִׁיבוּ אֹתָנוּ דָּבָר** מַה שֶּׁהֵשִׁיבוּ. גַּם אֶפְשָׁר לְדוּן גְּזֵרָה שָׁוָה "דָּבָר" מ"דָּבָר" הָאָמוּר בְּפָרָשַׁת שְׁלַח דִּכְתִיב (במדבר יג:כו) "וַיָּשִׁיבוּ אוֹתָם דָּבָר". וְהַגַּם שֶׁאֵין אָדָם דָּן גְּזֵרָה שָׁוָה אֶלָּא אִם כֵּן קִבְּלָהּ מֵרַבּוֹ, בְּכֵיוֹצֵא בָּזֶה לְגַלּוֹת פְּשָׁטֵי הַכְּתוּבִים הוֹדִיעוּנוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁיְּכוֹלִין לְגַלּוֹת בִּגְזֵרָה שָׁוָה כָּזוֹ, וְזֶה פָּשׁוּט לַהוֹלְכִים בְּאוֹר הַחַיִּים. וּכְנֶגֶד יְהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב אָמַר "וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ". וּכְפִי זֶה יֵשׁ טַעַם נָכוֹן לְכָפָל **וַיָּשִׁיבוּ** וְגוֹ' **וַיֹּאמְרוּ** וְגוֹ'. גַּם נִתְיַשֵּׁב דִּבְרֵי מֹשֶׁה שֶׁאָמַר דָּבָרָיו סְתוּמִים "וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ" שֶׁמַּשְׁמָעוּת הַדְּבָרִים יַגִּיד עַל כֻּלָּן, וְלִדְבָרֵינוּ הֲרֵי חֵלֶק דִּבְרֵי הַמְרַגְּלִים לִשְׁנַיִם, רָעִים וְטוֹבִים.

פסוק כו

וְלֹא אֲבִיתֶם וְגוֹ'. וְהַגַּם שֶׁעֲשָׂרָה אָמְרוּ עֲדוּת כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ "אַחֵינוּ הֵמַסּוּ" וְגוֹ', כְּבָר אָמַר לָהֶם ה' שֶׁאֵין הוֹרֶשֶׁת הָעִיר מִצַּד גְּבוּרַת יִשְׂרָאֵל אֶלָּא בְּמַתָּנָה מֵה', כְּמוֹ שֶׁדִּיְּקוּנוּ בְּפָרָשַׁת שְׁלַח (במדבר י"ג:ב') מִמַּאֲמַר "אֲשֶׁר אֲנִי נוֹתֵן" כִּי הוּא יוֹרִישׁ מִפְּנֵיהֶם יוֹשְׁבֵי

הָאָרֶץ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר גַּם כֵּן בְּסָמוּךְ "ה' וְגוֹ' הוּא יִלָּחֵם לָכֶם", וְאֵין בְּמַאֲמָר זֶה סְתִירָה לְהַכְחִישׁ הַפְלָאַת תּוֹקֶף הָעִיר וַאֲנָשֶׁיהָ שֶׁאָמְרוּ הַמְרַגְּלִים, וּבָזֶה לֹא קָשָׁה קֻשְׁיַת רַמְבַּ"ן.

פסוק לב

וּבַדָּבָר הַזֶּה וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ "וּבַדָּבָר הַזֶּה". וְרַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ עַל הַבְטָחַת בִּיאַת הָאָרֶץ הוּא מְדַבֵּר, וְאֵין נִרְאֶה כֵּן אֶלָּא כְּפִשְׁט הַכָּתוּב שֶׁעַל נִסִּי מִדְבָּר הוּא אֲשֶׁר נִשְׁאַם ה' כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא אִישׁ אֶת בְּנוֹ, שֶׁגַּם בַּדָּבָר הַזֶּה אֵינָם מַאֲמִינִים. וְזֶה לְךָ הָאוֹת, אָמְרוֹ (שמות יז:ז) "הֲיֵשׁ ה' בְּקִרְבֵּנוּ אִם אָיִן", וְכַמָּשָׁל שֶׁהֵבִיא בַּזֹּהַר (שמות רבה כו) עַל אָב שֶׁנָּשָׂא בְּנוֹ עַל כְּתֵפוֹ, פָּגְעוּ בְּאָדָם אֶחָד וְהָיָה הַבֵּן שׁוֹאֲלוֹ עַל אָבִיו וְכוּ', כְּמוֹ כֵן יִשְׂרָאֵל עִם ה' בָּרוּךְ הוּא. וְהוּא מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן בְּמַאֲמַר **וּבַדָּבָר הַזֶּה** וְגוֹ' **אֵינְכֶם מַאֲמִינִים בַּה' אֱלֹהֵיכֶם** שֶׁהוּא הַנּוֹשֵׂא אֶתְכֶם וְגוֹ', וְאוֹמֵר **הַהֹלֵךְ** וְגוֹ' מוֹסִיף לְהַפְלִיא פְּרָטֵי הַדְּבָרִים שֶׁבָּהֶם יִתְחַיְּבוּ לְהַכִּיר וּלְהַאֲמִין בַּה'.

פסוק לו

הוּא יִרְאֶנָּה וְלוֹ אֶתֵּן וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר "יִרְאֶנָּה" כֵּיוָן שֶׁמַּבְטִיחַ לְתִתָּהּ לוֹ, בְּכָלַל מַאתַיִם מָנֶה. וְנִרְאֶה שֶׁנִּתְכַּוֵּן ה' לוֹמַר שֶׁשְּׁתֵּי זְכִיּוֹת הָיוּ בְּיַד כָּלֵב בְּעִנְיַן זֶה וּבִשְׁבִילָם זָכָה לִשְׁנֵי דְּבָרִים: א' – שֶׁפִּנָּה עַצְמוֹ מֵעֲצַת הַמְרַגְּלִים וְלֹא אָמַר רַע, ב' – שֶׁאַדְרַבָּה הָיָה סוֹתֵר דִּבְרֵי הַמְרַגְּלִים לְמַלֹּאת אַחֲרֵי ה', דִּכְתִיב (במדבר יג:ל) "וַיַּהַס כָּלֵב" וְגוֹ'. וְיַעֵד לוֹ ה' שְׁנֵי דְּבָרִים טוֹבִים: כְּנֶגֶד מַה שֶּׁפִּנָּה עַצְמוֹ מֵעֲצַת הַמְרַגְּלִים עָלָה בְּיָדוֹ זְכוּת שֶׁלֹּא יָמוּת בְּגִזְרָתָם, וְהוּא מַה שֶּׁסָּמַךְ לוֹמַר **בֶּן יְפֻנֶּה הוּא יִרְאֶנָּה**, פֵּרוּשׁ בִּשְׁבִיל שֶׁפִּנָּה עַצְמוֹ מֵעֲצַת הַמְרַגְּלִים יָצָא מִכְּלַל גְּזֵרַת "אִם יִרְאֶה אִישׁ וְגוֹ' וְכָל מְנַאֲצַי לֹא יִרְאוּהָ" (במדבר יד:כג). וּכְנֶגֶד שֶׁמִּלֵּא אַחֲרֵי ה' נָתַן לוֹ אֶת הָאָרֶץ, וְהוּא אָמְרוֹ "וְלוֹ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ וְגוֹ' יַעַן אֲשֶׁר מִלֵּא אַחֲרֵי ה'".

פסוק לז

גַּם בִּי הִתְאַנַּף ה' בִּגְלַלְכֶם וְגוֹ'. קָשֶׁה, וַהֲלֹא לֹא מָצִינוּ שֶׁהִתְאַנַּף ה' עַל מֹשֶׁה בַּעֲוֹן הַמְרַגְּלִים. וְרַמְבַּ"ן פֵּרֵשׁ וְאָמַר: וְעוֹד הוֹסִפְתֶּם לְהָרַע פַּעַם אַחֶרֶת עַד שֶׁגְּרַמְתֶּם לְהִתְאַנֵּף בִּי, עַד כָּאן, וְאֵין דְּבָרָיו נִרְאִים, כִּי רוֹאֲנִי שֶׁעֲדַיִן הוּא מְדַבֵּר בְּעִנְיַן הַמְרַגְּלִים, שֶׁכֵּן אָמַר הַכָּתוּב אַחַר זֶה "וּטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם" וְגוֹ' עַד סוֹף הַפָּרָשָׁה, וְהוּא מְדַבֵּר בְּעִנְיַן הַמְרַגְּלִים, וְלָמָּה הִפְסִיק בְּתוֹךְ הָעִנְיָן בְּשֶׁלֹּא כְּעִנְיָן? וּמַה שֶּׁהֵלִיץ הָרַב שֶׁרָצָה לְהַזְכִּיר יַחַד הַנִּמְנָעִים מֵעֲבוֹר הָאָרֶץ שֶׁהֵם הָיוּ גְּרִמָא לָזֶה, לֹא יָדַעְתִּי מַה הֲנָאָה יֵשׁ בָּזֶה.

וְהַנָּכוֹן הוּא עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית כט.) שֶׁאָמְרוּ בְּפָסוּק (במדבר יד:א) "וַיִּבְכּוּ הָעָם בַּלַּיְלָה" וְגוֹ', קָבְעוּ בְּכִיָּה לְדוֹרוֹת כִּי לֵיל תִּשְׁעָה בְּאָב הָיְתָה שֶׁבּוֹ נָחְרַב הַבַּיִת,

וְאָמְרוּ עוֹד (סוטה ט.) שֶׁאִם הָיָה נִכְנָס מֹשֶׁה לָאָרֶץ וְהָיָה בוֹנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ לֹא הָיָה הַבַּיִת נֶחֱרָב שֶׁאֵין אֻמָּה וְלָשׁוֹן נוֹגַעַת בּוֹ, וְאָמְרוּ עוֹד (מדרש תהלים עט) בְּפָסוּק "מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם" וְגוֹ' וְזֶה לְשׁוֹנָם: קִינָה מִבָּעֵי לֵיהּ, אֶלָּא עַל שֶׁהִשְׁלִיךְ חֲמָתוֹ עַל עֲצִים וַאֲבָנִים. מֵעַתָּה אִם הָיָה נִכְנָס מֹשֶׁה לָאָרֶץ וְהָיָה בוֹנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וּלְהַשְׁלִיךְ חֲמָתוֹ עָלָיו לֹא אֶפְשָׁר כַּנִּזְכָּר, וְיִחַר אַף ה' בְּשׁוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל וְיִהְיֶה כִּלְיוֹנָם בְּמָקוֹם חָרְבַּן הַבַּיִת. לָזֶה גָּזַר ה' בְּגָזֵרַת הַמְרַגְּלִים גַּם עַל מֹשֶׁה שֶׁיְּמוּת בַּמִּדְבָּר, וְהוּא אָמְרוֹ "גַּם בִּי הִתְאַנַּף ה' בִּגְלַלְכֶם", פֵּרוּשׁ בִּגְלוּגוּל דְּבָרִים שֶׁלָּכֶם, כִּי אִם לֹא הָיָה עָוֹן הַמְרַגְּלִים וְהָיוּ נִכְנָסִים אֶפְשָׁר שֶׁהָיָה נִכְנָס מֹשֶׁה עִמָּהֶם, וַהֲגַם שֶׁיִּבְנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ אֵין מֵחוּשׁ כִּי לֹא נִתְגַּבֵּר בְּחִינַת הָרַע וְהָיוּ עוֹמְדִים בְּצִדְקָם בָּאָרֶץ, אֶלָּא מֵאֶמְצָעוּת עָוֹן מְרַגְּלִים גָּבְרָה יַד רִשְׁעָה וְיָדַע ה' כִּי לֹא יַעַמְדוּ בְּצֶדֶק, וְצֵא וּלְמַד מִשִּׁירַת הָאֲזִינוּ.

וְאִם תֹּאמַר, וַהֲלֹא רוֹאֲנִי שֶׁמִּיתַת מֹשֶׁה הָיְתָה עַל מֵי מְרִיבָה (במדבר כ:יג). כְּבָר כָּתַבְתִּי שָׁם שֶׁאִם מֹשֶׁה הָיָה מְקֻדָּשׁ שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ, הָיוּ יִשְׂרָאֵל חוֹזְרִים לְטַהֲרָתָם שֶׁהָיוּ בּוֹ קֹדֶם חֵטְא הַמְרַגְּלִים בְּאֶמְצָעוּת קְדוּשׁ הַשֵּׁם הַגָּדוֹל, וְהָיָה ה' מַתִּיר שְׁבוּעַת מֹשֶׁה, וְהָיָה נִכְנָס לָאָרֶץ וּבוֹנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ מָכוֹן לְשִׁבְתּוֹ עוֹלָמִים.

פסוק מג

וַתֹּאמְרוּ וְגוֹ' וַתָּזִידוּ. פֵּרוּשׁ: הִמְרוּ פִּי ה' שֶׁאָמַר לָהֶם שֶׁלֹּא לַעֲלוֹת, וְעוֹד שֶׁהָיָה עִנְיָן שֶׁתַּחְשְׁשׁוּ בְּיוֹתֵר שֶׁלֹּא לְהַמְרוֹת, כִּי הוּא הַנָּשַׂתְכֶם לִפְנֵי אוֹיְבֵיכֶם, וְזֶה יַגִּיד זְדוֹן לְבַבְכֶם, וְהוּא אָמְרוֹ **וַתָּזִידוּ** וְגוֹ'. עוֹד יִרְצֶה לוֹמַר שֶׁלֹּא עָשׂוּ הָעֲלִיָּה לָהָר לְעוֹצֶם הַהַבְטָחָה בַּה' כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה לָהֶם תִּקּוּן לְמִיעוּט הַבְטָחָה וֶאֱמוּנָה שֶׁהָיָה לָהֶם בַּה' עַד שֶׁאָמְרוּ שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל חָס וְשָׁלוֹם לְהַצִּילָם וּלְהוֹרִישׁ הָעַמִּים, אֶלָּא בְּזִדּוֹן עֲשִׂיתֶם הַדָּבָר בְּלֹא מֹרְדוּת וְהַכְנָעָה וּבַקֶּשֶׁת תִּקּוּן לִפְנֵי ה', לָזֶה "וַיֵּצֵא הָאֱמוֹרִי" וְגוֹ'.

פסוק מה

וַתָּשׁוּבוּ וַתִּבְכּוּ וְגוֹ' וְלֹא שָׁמַע ה' וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת הַכָּתוּב, אִם הַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁשָּׁבוּ מֵהַמִּלְחָמָה וּבָכוּ עַל מַה שֶּׁהִכּוּ מֵהֶם הָאֱמוֹרִיִּים, אֵין יָדוּעַ מְכֻוָּן הַסִּפּוּר בָּזֶה. גַּם אָמְרוֹ **וְלֹא שָׁמַע** וְגוֹ' **וְלֹא הֶאֱזִין** וְגוֹ' אִם הַבְּכִי הָיָה עַל צָרָה שֶׁעָבְרָה עֲלֵיהֶם, מַה מָּקוֹם לְמַאֲמָר זֶה. אָכֵן נִרְאֶה שֶׁכַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא שֶׁאַחַר שֶׁהִכּוּם הָאֱמוֹרִיִּים נִכְנְעוּ לִפְנֵי ה' וְשָׁבוּ בִּתְשׁוּבָה גַּם בִּבְכִי עַל עָוֹן כְּמִשְׁפַּט הַשָּׁבִים, וְאַף עַל פִּי כֵן גְּדֹלָה צַעֲנָתָם שֶׁלֹּא שָׁמַע ה' תְּשׁוּבָתָם וְלֹא הֶאֱזִין לִבְכִיָּתָם.

פרק ב

פסוק ה

"לֹא אֶתֵּן וְגוֹ' מִדְרַךְ כַּף" וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, אֵין אֲנִי נוֹתֵן לְךָ לַעֲבֹר בְּאַרְצָם כְּדֵי שֶׁתּוּכַל לְכוֹפָם עָלָיו, אֲבָל אִם בְּנֵי עֵשָׂו יִתְרַצּוּ לְהַנִּיחָם לַעֲבֹר בְּאַרְצָם אֵין ה' אוֹסֵר עֲלֵיהֶם הַדָּבָר, וְלָזֶה שָׁלְחוּ מַלְאָכִים בְּדִבְרֵי אַחְוָה וְרָצוּי אִם יִרְצוּ לָתֵת לָהֶם מִדְרַךְ כַּף רַגְלֵיהֶם לַעֲבֹר בְּאַרְצָם.

פסוק ח

וַנַּעֲבֹר מֵאֵת אַחֵינוּ וְגוֹ'. טַעַם שֶׁהִזְכִּירָם בְּאַחְוָה, לוֹמַר שֶׁקִּימוּ מַאֲמַר ה' שֶׁצִּוָּה אוֹתָם לְבַל יִתְגָּרוּ בָּם וְנָסְעוּ מֵהֶם בְּאַחְוָה. עוֹד קָרָאם **אַחֵינוּ** לְפִי שֶׁנִּהֲגוּ עִם יִשְׂרָאֵל בְּאַחְוָה שֶׁמָּכְרוּ לָהֶם לֶחֶם וּמַיִם וּמָזוֹן, דִּכְתִיב (דברים ב:כט) "כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ לִי בְּנֵי עֵשָׂו" וְגוֹ':

פסוק יא

רְפָאִים יֵחָשְׁבוּ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן מוֹדִיעֵנוּ הַכָּתוּב שֶׁהָרְפָאִים יֵחָשְׁבוּ וְגוֹ'. וְנִרְאֶה כִּי לְפִי שֶׁבָּעַמִּים אֲשֶׁר אָמַר ה' לְאַבְרָהָם לָתֵת לָנוּ (בראשית טו:יח) הִזְכִּיר הָרְפָאִים שֶׁהוּא אֶחָד מֵעֲשָׂרָה, וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי עָר שֶׁנִּתַּן יְרֻשָּׁה לִבְנֵי לוֹט הִיא הָרְפָאִים אֲשֶׁר אָמַר ה' לְאַבְרָהָם, וְהוּא אָמְרוֹ **הָאֱמִים לְפָנִים יָשְׁבוּ בָהּ** וְגוֹ', וּפֵרוּשׁ "לְפָנִים" הוּא קֹדֶם שֶׁכָּרַת ה' בְּרִית עִם אַבְרָהָם, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁתַּעֲמֹד לִזְכוּתֵנוּ.

פסוק טו

וְגַם יַד ה' וְגוֹ' לְהָמָם. פֵּרוּשׁ, מִלְּבַד הַמִּיתָה עַצְמָהּ עוֹד לָהֶם שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם נַחַת רוּחַ בַּמִּדְבָּר, כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה יט,כא) שֶׁהָיוּ הוֹמִים אסטורדידו"ס בל"ס, וְהָיוּ הוֹמִים וְהוֹלְכִים בְּתַחֲלוּאִים עַד שֶׁתַּמּוּ. וְאָמְרוֹ **מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה**, פֵּרוּשׁ שֶׁהִפְלִיא ה' בֵּין אוֹתָם שֶׁנִּגְזְרָה גְּזֵרָה עֲלֵיהֶם וּבֵין שְׁאָר הַמַּחֲנֶה, שֶׁאוֹתָם שֶׁנִּגְזְרָה עֲלֵיהֶם גְּזֵרָה הָיוּ הוֹמִים וּמִתְמַעֲטִים וְהוֹלְכִים אֲשֶׁר לֹא כֵן שְׁאָר הַמַּחֲנֶה שֶׁהָיוּ בְּתוֹכָם:

פסוק כ

אֶרֶץ רְפָאִים תֵּחָשֵׁב וְגוֹ'. פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אֲבָל לֹא זוֹ הִיא שֶׁנִּתַּתִּי לְאַבְרָהָם. וְאֵין אֲנִי רוֹאֶה הֶכְרֵחַ לְדָבָרָיו, כִּי הֵיכָן מָצִינוּ שֶׁאָמַר ה' שֶׁאֵין רְפָאִים אֵלּוּ בַּכְּלָל? וְעוֹד, כֵּיוָן שֶׁלֹּא פֵּרֵשׁ ה' לְאַבְרָהָם מִין רְפָאִים אֶלָּא סְתָם – כָּל רְפָאִים בְּמַשְׁמָע. וְרָאִיתִי שֶׁתַּלָה זַיְנֵיהּ בְּמַה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "הַהוּא יִקָּרֵא אֶרֶץ רְפָאִים" (דברים ג:יג), מֵאָמְרוֹ "הַהוּא" הֵעִירָנוּ שֶׁאַחֶרֶת, הֲגַם שֶׁנִּקְרֵאת רְפָאִים, אֵינָהּ כְּפִי הָאֱמֶת רְפָאִים. וְכֵן גִּלָּה דַּעְתּוֹ בְּסוֹף פֶּרֶק אֵלּוּ טְרֵפוֹת (חולין ס.), וְאֵין הֶכְרֵחַ לָזֶה. וְתֵבַת "הַהוּא" מִי יֹאמַר שֶׁבָּא לִשְׁלֹל רְפָאִים אֲחֵרִים? דְּלְמָא בָּא לִשְׁלֹל חֶבֶל אַרְגֹּב אַחֵר שֶׁאֵינוֹ נִקְרָא אֶרֶץ רְפָאִים כִּי אִם הַהוּא. וְכֵן הַדַּעַת נוֹטָה

כְּשֶׁנֹּאמַר שֶׁתֵּבֵת "הַהוּא" לְדִיּוּק בָּאָה, אַחַר שֶׁאָמַר הַכָּתוּב עַל אֶרֶץ עַמּוֹן וּמוֹאָב שֶׁרְפָאִים יָשְׁבוּ בָהּ וַה' נָתַן לְאַבְרָהָם הָרְפָאִים בְּדָרְךָ כְּלָל. וְעוֹד, תֵּבֵת "הַהוּא יִקָּרֵא" לֹא מִעֲטָה אֶלָּא הַקְרִיאָה, שֶׁאֵינָהּ נִקְרֵאת כֵּן הַיּוֹם "אֶרֶץ רְפָאִים" אֶלָּא אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג וְלֹא אֶרֶץ עַמּוֹן וּמוֹאָב. גַּם שֶׁתַּחְשֹׁב אֶרֶץ זוֹ מֵעָרֵי הָרְפָאִים שֶׁאָמַר ה' לְאַבְרָהָם, לֹא הָיְתָה נִקְרֵאת בְּאוֹתוֹ זְמַן אֶרֶץ רְפָאִים, לְפִי שֶׁנִּתְּנָהּ ה' לִבְנֵי לוֹט מִטַּעַם גִּלְגּוּל דְּבָרִים שֶׁל אַבְרָהָם כָּאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם (רש"י פסוק ה), וּמִשֶּׁל אַבְרָהָם נָתְנוּ לְלוֹט.

וּכְפִי זֶה יְדַיֵּק עַל נָכוֹן לָמָּה בְּאֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג אָמַר "יִקָּרֵא" וּבְאֶרֶץ בְּנֵי לוֹט אָמַר **תַּחְשֹׁב**, כִּי אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג עוֹד שְׁמָהּ עָלֶיהָ לְפִי שֶׁהָיָה עוֹג בָּהּ, אֲבָל אֶרֶץ בְּנֵי לוֹט אֵינָהּ נִקְרֵאת אֶרֶץ רְפָאִים הֲגַם שֶׁהִיא נֶחְשֶׁבֶת אֶרֶץ רְפָאִים וּבְכְלַל רְפָאִים שֶׁאָמַר ה' לְאַבְרָהָם הִיא נִכְלֶלֶת. וְהָעִקָּר שֶׁאֲנִי חוֹשֵׁב בָּזֶה הוּא שֶׁכָּל שֶׁיֵּאמַר הַכָּתוּב שֶׁתִּקָּרֵא אֶרֶץ רְפָאִים הִיא בִּכְלַל מַתְּנַת אַבְרָהָם, וּלְפִי דִּבְרֵי בָּרַיְתָא שֶׁל סִפְרֵי (חלק ב רצ"ט) שֶׁהֵבֵאתִי בְּפָרָשַׁת מַטּוֹת שֶׁאֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג אֵינָהּ בִּכְלַל הָאָרֶץ שֶׁכָּרַת ה' עִם אַבְרָהָם, יְדַיֵּק מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב "הַהוּא יִקָּרֵא אֶרֶץ רְפָאִים" עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: הַהוּא יִקָּרֵא וְלֹא יֵחָשֵׁב, פֵּרוּשׁ, שֶׁהָעוֹלָם קוֹרְאִים אוֹתוֹ אֶרֶץ רְפָאִים אֲבָל כְּפִי הָאֱמֶת אֵינָהּ נֶחְשֶׁבֶת רְפָאִים בְּשִׁבְיל שֶׁמַּה שֶּׁקּוֹרִין אוֹתָהּ בְּנֵי אָדָם אֶרֶץ רְפָאִים לֹא תִכָּנֵס בִּכְלַל הָרְפָאִים שֶׁנָּתַן ה'. וְעַיֵּן בְּסָמוּךְ (דברים ג:יג) מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק "הַהוּא יִקָּרֵא אֶרֶץ רְפָאִים" וְשָׁם פֵּרַשְׁתִּי בְּאֹפֶן אַחֵר.

פסוק ל

וְלֹא אָבָה וגו'. אָמַר לְשׁוֹן אָבָה שֶׁמּוֹרֶה מֵאוֹן בְּלֹא טַעַם, לוֹמַר הֲגַם שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ מֵחוּשׁ לְיִרְאַת הָעֲבָרַת יִשְׂרָאֵל בְּעִירוֹ וְסָמוּךְ בָּטוּחַ לִבּוֹ שֶׁאֵין כֹּחַ בְּיִשְׂרָאֵל לְהָרַע לוֹ, אַף עַל פִּי כֵן לֹא אָבָה, וְהוּא מַה שֶּׁגָּמַר אוֹמֶר "כִּי הִקְשָׁה ה'" וגו':

פסוק לא

רְאֵה הַחִלֹּתִי וגו'. אָמַר **הַחִלֹּתִי** לְשׁוֹן עֶבֶר, חוֹזֵר אֶל מַאֲמַר "הִקְשָׁה ה' אֶת רוּחוֹ לְמַעַן תִּתּוֹ בְּיָדֶךָ", וּמַאֲמַר **הַחִלֹּתִי** חוֹזֵר לַנְּתִינָה לֹא לְמַאֲמַר "לְפָנֶיךָ", וּמֹשֶׁה הֵבִין שֶׁחוֹזֵר לְכָל הָאָמוּר, וְלָזֶה הִתְחַנֵּן לַה' בְּחָשְׁבוֹ שֶׁהַתֵּר הַנֶּדֶר, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי ריש פרשת ואתחנן).

פרק ג

פסוק ג

וַיִּתֵּן ה'. אָמַר **בְּיָדֵנוּ**, יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּפֶרֶק הָרוֹאֶה (ברכות נד:) דְּעָקַר טוּרָא בַּר תְּלָתָא פַּרְסֵי וְאַיְיתֵי עַל רֵישֵׁיהּ וְכוּ', מֹשֶׁה כַּמָּה הֲוָה וְכוּ', שַׁוְוֹר וּמַחֲיֵיהּ

בְּקַרְסוֹלֶיהָ וְקַטְלֶיהָ, עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּתֵּן ה'** פְּרוּשׁ, עַל יְדֵי תְּקִיעַת הָהָר בְּצַוָּארוֹ. וְאוֹמֵר **בְּיָדֵנוּ**, שֶׁהֲרָגוֹ בְּיָדוֹ מַמָּשׁ, וְאָמַר לְשׁוֹן רַבִּים כְּמוֹ (בראשית א:כו) "נַעֲשֶׂה אָדָם", גַּם יַד מֹשֶׁה יַד כָּל יִשְׂרָאֵל תֵּחָשֵׁב.

פסוק יג

הַהוּא יִקָּרֵא אֶרֶץ רְפָאִים. פֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה כִּי הַכַּוָּנָה הִיא תִּקָּרֵא וְלֹא תֵּחָשֵׁב כְּפִי הָאֱמֶת, שֶׁאִם אֵינְךָ אוֹמֵר כֵּן וְהִיא בִּכְלַל הָרְפָאִים מַה שֶּׁנָּתַן ה' לְיִשְׂרָאֵל, תִּקְשֶׁה בָּרַיְתָא דְּסִפְרֵי שֶׁאָמְרוּ "אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לְךָ" פְּרָט לְעֵבֶר הַיַּרְדֵּן שֶׁנִּטַּלְתָּ מַעֲצָמְךָ, עַד כָּאן, וַהֲלֹא בִּכְלַל מַה שֶּׁנָּתַן ה' הִיא. וּמַה גַּם לְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ בְּרַבּוֹת (בראשית רבה מ"ד) שֶׁהָרְפָאִים זֶה חִוִּי, וּמָצִינוּ שֶׁמָּנָאוֹ הַכָּתוּב בִּכְלַל הַשִּׁבְעָה שֶׁנָּתַן לָהֶם בַּעֲלוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, דִּכְתִיב: "וְאֹמַר אַעֲלֶה אֶתְכֶם מֵעֳנִי מִצְרַיִם אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְגוֹ' וְהַחִוִּי" וְגוֹ' (שמות ג:יז), אֶלָּא וַדַּאי שֶׁאֵין אֶרֶץ עוֹג נֶחְשֶׁבֶת רְפָאִים אֶלָּא שֶׁנִּטְלוּהָ מֵעַצְמָן.

וְאִם תֹּאמַר, וַהֲלֹא מָצִינוּ שֶׁהָאֱמוֹרִי גַּם כֵּן נִזְכָּר בְּשִׁבְעָה עֲמָמִין אֲשֶׁר אָמַר ה' שֶׁיִּתֵּן לָהֶם בַּעֲלוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, וְהוּא סִיחוֹן דִּכְתִיב (במדבר כא:כא) "מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי", וּכְתִיב (במדבר כא:כה) "וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּעָרֵי הָאֱמֹרִי", וְחָזְרָה קַשְׁיָתֵנוּ לְדִבְרֵי סִפְרֵי. זוֹ אֵינוֹ קַשְׁיָא, כִּי עָרֵי הָאֱמוֹרִי הָאֲמוּרִים בְּסִיחוֹן אֵינָם מַה שֶּׁנָּתַן ה' לְאַבְרָהָם, כְּמוֹ שֶׁגִּלְּתָה הַכָּתוּב בְּפָרוּשׁ שָׁם (במדבר כא:כו) "כִּי חֶשְׁבּוֹן עִיר סִיחוֹן" וְגוֹ' "וְהוּא נִלְחַם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב הָרִאשׁוֹן וַיִּקַּח אֶת כָּל אַרְצוֹ מִיָּדוֹ" וְגוֹ', הֲרֵי שֶׁאֶרֶץ סִיחוֹן מוֹאָבִית הִיא, אֶלָּא שֶׁזָּכָה בָּהּ סִיחוֹן וְנִקְרֵאת אֱמוֹרִי בִּשְׁבִיל סִיחוֹן שֶׁהָיָה מֶלֶךְ עַל הָאֱמוֹרִי, וּלְעוֹלָם לֹא בָּאָה בִּכְלַל מַתְּנַת שִׁבְעָה אֲמוֹת שֶׁהִגִּיעַ זְמַנָּם.

עוֹד נִרְאֶה כִּי לְעוֹלָם כָּל אֲשֶׁר בְּשֵׁם רְפָאִים יְכֻנֶּה נִכְלָל בְּמַאֲמַר ה' לְאַבְרָהָם "וְאֶת הָרְפָאִים" (בראשית טו:כ), וְאֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג בִּכְלָל אֲשֶׁר נָתַן ה' הִיא, שֶׁהֲרֵי קְרָאָהּ הַכָּתוּב אֶרֶץ הָאֱמוֹרִי, וְאֶרֶץ עוֹג גַּם כֵּן הֲרֵי קְרָאָהּ רְפָאִים שֶׁהֵם הַחִוִּי. וּפֵרוּשׁ בָּרַיְתָא שֶׁל סִפְרֵי שֶׁאָמַר פָּרָט לְעֵבֶר הַיַּרְדֵּן (דברים ז:יג) הוּא עַל יְשִׁיבַת הָאָרֶץ, כִּי הֲגַם שֶׁנָּתַן ה' שִׁבְעָה עֲמָמִין לְאַבְרָהָם, לֹא כָּל הָאֲרָצוֹת שָׁווֹת בְּעִנְיָן זֶה שֶׁיִּהְיוּ רְאוּיִים לָדוּר בָּהֶם. וְיִהְיֶה זֶה כְּעִנְיַן קְדֻשַּׁת הָאָרֶץ עַצְמוֹ שֶׁמָּצִינוּ עֶשֶׂר הַדְּרָגוֹת קְדֻשָּׁה בָּאָרֶץ עַצְמָהּ בִּמְקוֹמוֹתֶיהָ (כלים א:ו), וְתִהְיֶה אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג פְּחוּתָה לְמַטָּה. וַהֲגַם שֶׁנָּתַן ה' אוֹתָהּ לְאַבְרָהָם, תִּהְיֶה לְשָׁלָל עִמָּהּ, וְגוּף הָאָרֶץ תִּהְיֶה כִּשְׁאָר הַשָּׁלָל אוֹ לְשַׁמָּה, אֲבָל לֹא לְדִירָה.

וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּסִפְרֵי "לָתֶת לָנוּ" – פָּרָט לְעֵבֶר הַיַּרְדֵּן. שָׁם דִּקְדֵּק הַכָּתוּב לוֹמַר "בָּאתִי אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לָתֶת לָנוּ" (דברים ו:כג), פֵּרוּשׁ, הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' שֶׁיִּתֵּן לָנוּ לְדִירָתֵנוּ, לְמַעֵט שְׁאָר אֲרָצוֹת שֶׁהֲגַם שֶׁנִּתָּנָם לָנוּ לֹא נָתַן הָאָרֶץ לְדִירָה מִפְּנֵי שֶׁאֵינָהּ רְאוּיָה

לְקַדֵּשָׁה. וְתִמְצָא שֶׁנָּתַן גַּם כֵּן עַמּוֹן וּמוֹאָב וֶאֱדוֹם שֶׁהֵם הַקֵּינִי וְהַקְּנִזִּי וְהַקַּדְמוֹנִי, וּכְתִיב (ירמיה מט:יז) "וְהָיְתָה אֱדוֹם לְשַׁמָּה", וּכְמוֹ כֵן הָיְתָה רְאוּיָה לִהְיוֹת אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג. אֲבָל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הִיא מַה שֶּׁנִּשְׁבַּע ה' לָתֵת לְיִשְׂרָאֵל לִשְׁכּוֹן שָׁם. וּשְׁמוֹר לְךָ כְּלָל זֶה גַּם כֵּן שֶׁהֲגַם שֶׁלֹּא נָתַן ה' הָאָרֶץ לָדוּר בָּהּ, וְגַם שֶׁלֹּא נָתַן עִמָּהּ לְאַבְרָהָם וּכְבָשׁוּהָ רוֹב יִשְׂרָאֵל – יֵשׁ לִנְהוֹג בָּהּ דִּין קְדֻשָּׁה בִּשְׁבִיל שֶׁנִּכְבְּשָׁה לִפְנֵי ה'.

פסוק כא

וְאֶת יְהוֹשֻׁעַ צִוֵּיתִי וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, צִוִּיתִי לְבַל יִירָא מֵהָעַמִּים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ (דברים ג:כב) "לֹא תִירָאוּם", וְאֵינוֹ חוֹזֵר עַל מַאֲמַר "עֵינֶיךָ הָרוֹאוֹת" כִּי בָּזֶה לֹא יֵצְדַק לְשׁוֹן צִוּוּי.

וְטַעַם שֶׁלֹּא סָמַךְ מַאֲמָר זֶה לְמַאֲמַר נְפִילַת סִיחוֹן וְעוֹג, וּכְתָבוֹ אַחַר הַנְּחָלַת אַרְצָם לִבְנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן וּתְנָאֵיהֶם, לְפִי שֶׁמֵּאֶמְצָעוּת תְּנַאי זֶה שֶׁהִתְנָה מֹשֶׁה עִם בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן יִוָּלֵד הַמַּחוּשׁ מִמַּה שֶּׁמְּבַקֵּשׁ עֶזֶר בַּגִּבּוֹרִים וַה' הוּא הַלּוֹחֵם, מַה צּוֹרֶךְ בַּחֲלוּצֵי בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן. אֲשֶׁר עַל כֵּן סָמַךְ מַאֲמַר **וְאֶת יְהוֹשֻׁעַ** וְגוֹ' לְמַאֲמַר חֲלוּצַת בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן, לוֹמַר שֶׁלֹּא תַּחְשׁוֹב שֶׁצָּרִיךְ גְּבוּרַת חוֹגְרִים וְתָבֹא בִּלְבָבְךָ יִרְאָה, כִּי אֵינְכֶם צְרִיכִין לַמִּלְחָמָה, וְהוּא מַה שֶּׁגָּמַר אוֹמֵר **כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם**. דְּקְדֵּק לוֹמַר **הוּא** לְמַעֵט מֵחוּשׁ הַנִּשְׁמָע מִמִּצְוַת בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן "חֲלוּצִים תַּעַבְרוּ". וְטַעַם שֶׁהוּצְרַךְ לַחֲלוּצַת בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן פֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת מַטּוֹת, וְעַיֵּן בַּסָּמוּךְ בְּפָסוּק "אֵת כָּל".

בָּעֵת הַהִיא לֵאמֹר. טַעַם אָמְרוֹ **בָּעֵת הַהִיא**, פֵּרוּשׁ בְּעֵת שֶׁרָאָה הַתְנָאי שֶׁהִתְנֵיתִי עִם בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן יֵעוֹר הַמַּחוּשׁ עַל דֶּרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בַּפָּסוּק הַקּוֹדֵם לָזֶה. וְאָמְרוֹ **לֵאמֹר**, אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא אָמַר לוֹ בָּעֵת הַהִיא לְשׁוֹן זֶה עַצְמוֹ לָזֶה אָמַר "לֵאמֹר", פֵּרוּשׁ, מִכֻּוָּן הַמַּאֲמָר הוּא זֶה. עוֹד יִרְצֶה שֶׁצִּוָּהוּ לֵאמֹר לְיִשְׂרָאֵל בִּזְמַן שֶׁיִּכָּנְסוּ לְמִלְחֶמֶת שִׁבְעָה עַמְמִין לְהָסִיר מוֹרֶךְ מִלִּבָּם.

אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְגוֹ' כֵּן יַעֲשֶׂה וְגוֹ'. בְּמַאֲמָר זֶה כָּלַל טַעַם מִצְוָתוֹ לִבְנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לַעֲבוֹר עִם יִשְׂרָאֵל אֶת הַיַּרְדֵּן, כִּי כְּדֶרֶךְ שֶׁעָשָׂה ה' לִשְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמוֹרִי כֵּן יַעֲשֶׂה לְכָל הַמַּמְלָכוֹת וְגוֹ', וּכְשֵׁם שֶׁמַּעֲשֶׂה שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמוֹרִי הָיוּ יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר, כְּמוֹ כֵן בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן יִהְיוּ כֻּלָּם נִקְבָּצִים חֲלוּצִים לִפְנֵי ה'. וּלְטַעַם זֶה הוּא שֶׁצִּוָּה מֹשֶׁה שֶׁיַּעַבְרוּ בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן חֲלוּצִים לְמִלְחֶמֶת מִצְוָה, אֲבָל לְעוֹלָם ה' הוּא הַנִּלְחָם וְלֹא הַחֲלוּצִים. וּמֵעַתָּה לֹא הָיָה יָכוֹל מֹשֶׁה לוֹמַר לִיהוֹשֻׁעַ "עֵינֶיךָ הָרוֹאוֹת" וְגוֹ' אֶלָּא אַחַר שֶׁהִתְנָה עִם בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לַעֲבוֹר חֲלוּצִים, אֲבָל זוּלַת זֶה אֵין רְאָיָה מִמַּה שֶּׁרָאָה, שֶׁאֵינוֹ דוֹמֶה זְכוּת שְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטִים לִזְכוּת תִּשְׁעָה וּמֶחְצָה, וְהוּא עַצְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (במדבר לב:ו) "וְאַתֶּם תֵּשְׁבוּ פֹּה" שֶׁאָמַר לִבְנֵי גָד וּרְאוּבֵן.

פסוק כב

לֹא תִירָאוּם. הֻגַּם שֶׁמְּדַבֵּר לִיהוֹשֻׁעַ, אָמַר לְשׁוֹן רַבִּים לְכָלוֹל גַּם כָּל יִשְׂרָאֵל, לוֹמַר שֶׁלֹּא יִהְיֶה אֲפִלּוּ אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל יָרֵא מֵהֶם, כִּי ה' נִלְחָם לָהֶם. וּלְמָה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי "לֵאמֹר" לְיִשְׂרָאֵל, אָמַר לְשׁוֹן שֶׁיְּדַבֵּר בּוֹ לְיִשְׂרָאֵל שֶׁיִּבְטְחוּ בֵּאלֹהִים חַיִּים.

חסלת פרשת דברים

פסוק כג

וָאֶתְחַנַּן אֶל ה' בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר. צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרוֹ **בָּעֵת הַהִוא**. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (ספרי דברים כו) כְּשֶׁרָאָה שֶׁנָּפַל סִיחוֹן וְעוֹג לְפָנָיו וְכוּ', לְדִבְרֵיהֶם חוֹזֵר לְמָה שֶׁלְּפָנָיו שֶׁהִיא מִלְחֶמֶת סִיחוֹן וְעוֹג, וּלְפִי זֶה טַעַם הַמַּאֲמָר לוֹמַר שֶׁזּוּלַת מַה שֶׁהָיָה בָּעֵת הַהִיא לֹא הָיִיתִי מִתְפַּלֵּל כִּי הַגְּזֵרָה כְּבָר נִגְזְרָה.

וְנִרְאֶה לוֹמַר בְּהָעִיר עוֹד אָמְרוֹ **לֵאמֹר**, וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ (ספרי) שֶׁאָמַר מֹשֶׁה לַה' הֲשִׁיבֵנִי עַל דְּבָרֵי אִם אֲנִי נִכְנָס לָאָרֶץ, וְזֶה דֶּרֶךְ דְּרָשׁ. אָכֵן פֵּרוּשׁ אָמְרוֹ "בָּעֵת הַהִיא" הוּא זְמַן שֶׁנִּשְׁבַּע ה' עַל דּוֹר הַמִּדְבָּר שֶׁלֹּא יִרְאוּ אֶת הָאָרֶץ שֶׁאָמַר בְּפָרָשָׁה שֶׁלְּמַעְלָה, וּכְלָלוֹ לְמֹשֶׁה בְּכְלַל שְׁבוּעַת הַגְּזֵרָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (דברים א:לז) "גַּם בִּי הִתְאַנַּף ה' בִּגְלַלְכֶם". בָּעֵת הַהִיא הִתְחַנֵּן לַה' לְבַטֵּל גְּזֵרָתוֹ וּלְהַתִּיר הַשְּׁבוּעָה, כָּרָמוּז בְּמַאֲמַר "אַתָּה הַחִלּוֹתָ", וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לְשׁוֹן הַתָּרַת שְׁבוּעָה, כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּסָמוּךְ. וְטַעַם הַמַּאֲמָר הוּא לְהוֹדִיעָם לְבַל יַחְשְׁדוּהוּ שֶׁלֹּא הִתְפַּלֵּל אֶלָּא עַל עַצְמוֹ לְבַטֵּל גְּזֵרָתוֹ וְלֹא חָשׁ לְדוֹרוֹ וְהֶעֱלִים עַיִן מִמֶּנּוּ וְתַם כָּל הַדּוֹר הַהוּא. לָזֶה אָמַר **בָּעֵת הַהִיא** פֵּרוּשׁ, קוֹדֶם שֶׁנִּתְקַיְּמָה הַגְּזֵרָה הִתְחַנֵּן לַה'.

וְגַם שֶׁבְּתְחִלָּתוֹ לֹא מָצִינוּ שֶׁלֹּא הִזְכִּיר אֶלָּא עַל עַצְמוֹ וְלֹא עַמּוֹ, אַף עַל פִּי כֵן כַּוָּנָתוֹ הָיְתָה בְּחָכְמָה שֶׁהִתְפַּלֵּל עַל עַצְמוֹ לְהַתִּיר שְׁבוּעָה שֶׁעָלָיו, וְאַחַר כָּךְ יֹאמַר לְפָנָיו לְבַטֵּל גַּם עַל יִשְׂרָאֵל, וְיִהְיֶה הַדָּבָר קַל לְהַשִּׂיג מִדִּין נֶדֶר שֶׁהוּתַּר מִקְצָתוֹ הוּתַּר כֻּלּוֹ (נדרים סו.). וְהוּא אָמְרוֹ **לֵאמֹר** פֵּרוּשׁ, אֵין תַּכְלִית הַדָּבָר בַּדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים אֶלָּא לֵאמֹר עוֹד דְּבָרִים אֲחֵרִים. וְזֶה עָשָׂה בְּחָכְמָה, כִּי יוֹתֵר יִהְיֶה נָקֵל לְהִתְקַבֵּל תְּפִלָּתוֹ עַל עַצְמוֹ לְהַתִּיר שְׁבוּעַת הַגְּזֵרָה שֶׁעָלָיו, לֶהֱיוֹתוֹ נָקִי וְצַדִּיק, מֵהַתִּיר שְׁבוּעַת גְּזֵרַת יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם בַּעֲלֵי הֶעָוֹן, וְכָל דִּבְרֵי מֹשֶׁה יַגִּידוּ צְדָקַת ה' עָשָׂה.

עוֹד נִתְכַּוֵּן לְדַיֵּק אַרְבָּעָה תְּנָאִים הַצְּרִיכִין לְקַבָּלַת תְּפִלָּה: אֶחָד, שֶׁיִּתְפַּלֵּל כְּעָנִי הַדּוֹפֵק עַל הַפֶּתַח, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (משלי יח:כג) "תַּחֲנוּנִים יְדַבֶּר רָשׁ". ב', שֶׁיְּבַקֵּשׁ מִמְּקוֹר הָרַחֲמִים. ג', זְמַן הַתְּפִלָּה, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים סט:יד) "וַאֲנִי תְּפִלָּתִי לְךָ ה' עֵת רָצוֹן". ד', שֶׁתִּהְיֶה תְּפִלָּתוֹ מְפֹרֶשֶׁת וְלֹא תִהְיֶה סוֹבֶלֶת פֵּרוּשׁ בִּלְתִּי הָגוּן, וּכְמַעֲשֶׂה שֶׁהוּבָא בַּמִּדְרָשׁ (אסתר

רבה פ"ז:כד) בְּהַהוּא גּוֹי וְיִשְׂרָאֵל וְכוּ', וְיָלְדָה בְּהֶמְתּוֹ שֶׁל גּוֹי וְאָנַס יִשְׂרָאֵל לְהַרְכִּיבוֹ עַל כְּתֵפוֹ וְכוּ', עַד כָּאן. וְהוּא מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן מֹשֶׁה בְּמַאֲמָרוֹ כָּאן: **וָאֶתְחַנַּן** – לְשׁוֹן תַּחֲנוּנִים, זֶה כְּנֶגֶד תְּנַאי רִאשׁוֹן. **אֶל ה'** – שֶׁבִּקֵּשׁ מִמְּקוֹר הָרַחֲמִים, זֶה כְּנֶגֶד תְּנַאי שֵׁנִי. **בָּעֵת הַהִיא** – פֵּרוּשׁ בָּעֵת הַיְדִיעָה לְקַבָּלַת תְּפִלָּה שֶׁהִיא עֵת רָצוֹן, כִּי מִי יוֹדֵעַ עֵת הָרָצוֹן כְּמֹשֶׁה. וְאֶפְשָׁר שֶׁזֶּה הָיָה בְּעֵת אֲשֶׁר אָמַר לוֹ ה' "הָחֵל רֵשׁ" אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג, וְזֶה מְכָוָּן לְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ לְאַחַר שֶׁכָּבַשׁ אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג וְכוּ', זֶה כְּנֶגֶד תְּנַאי שְׁלִישִׁי. **לֵאמֹר** – פֵּרוּשׁ, פֵּרֵשׁ אֲמָרָיו כְּמִצְטָרֵךְ שֶׁלֹּא יִסְבְּלוּ דְּבָרָיו דָּבָר בִּלְתִּי הָגוּן, זֶה כְּנֶגֶד תְּנַאי רְבִיעִי. וּלְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ "בָּעֵת הַהִיא" כְּשֶׁרָאָה מִלְחֶמֶת סִיחוֹן וְעוֹג, טַעַם אָמְרוֹ **לֵאמֹר** נִמְשֶׁכֶת עִם "אַתָּה הַחִלּוֹתָ". וּכְבָר כָּתַבְתִּי בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת כִּי כְּשֶׁאֵינוֹ אוֹמֵר הַדִּבּוּר בִּלְשׁוֹן עַצְמוֹ שֶׁאָמְרוֹ אֶלָּא כּוֹלֵל הַמְכָוָּן בְּלָשׁוֹן אַחֵר, הוּא אוֹמֵר "לֵאמֹר" – פֵּרוּשׁ, כַּוָּנַת הַמַּאֲמָר הִיא זֹאת. כְּמוֹ כֵן בְּמַה שֶׁלְּפָנֵינוּ אָמַר "לֵאמֹר" לְהַעִירְךָ עַל זֶה. וְיֵשׁ מֵרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (ילקוט שמעוני יט) "בָּעֵת הַהִיא" כְּשֶׁאָמַר לוֹ (במדבר כ:יב) "לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקָּהָל" וְגוֹ', וְיֵשׁ שֶׁאָמְרוּ (מדרש רבה) כְּשֶׁאָמַר לוֹ (במדבר כז:יח) "קַח אֶת יְהוֹשֻׁעַ" וְגוֹ'. וְאֶפְשָׁר שֶׁבְּכָל הָעִתִּים הִתְפַּלֵּל וְעַל כָּל עֵת מֵהֶם הוּא אוֹמֵר "בָּעֵת הַהִיא", וְאֵלּוּ וְאֵלּוּ דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים.

פסוק כד

אֲדֹנָי אֱלֹהִים. אָמְרוֹ **אֲדֹנָי**, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמַר עֵלִי (שמואל א ג:יח) "אֲדֹנָי הוּא הַטּוֹב בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה", פֵּרוּשׁ, שֶׁהֶפְסֵד הָעָבָד וְהַצְלָחָתוֹ הִיא נוֹגַעַת לַאֲדוֹנוֹ, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן – הַטּוֹב בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה וַדַּאי. וְהוּא אָמְרוֹ "אֲדֹנָי", פֵּרוּשׁ, הַצְלָחָתִי וְטוֹבָתִי לְךָ הוּא.

וְאָמְרוֹ הוי"ה בְּנִקּוּד אֱלֹהִים, רַשׁ"י ז"ל פֵּרֵשׁ וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: "אֲדֹנָי אֱלֹהִים" – רַחוּם בַּדִּין, עַד כָּאן. וְרָאִיתִי לְרַמְבַּ"ן שֶׁכָּתַב עַל דְּבָרָיו וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְלֹא הִשְׁגִּיחַ הָרַב כִּי הַשֵּׁם הָרִאשׁוֹן כָּתוּב בְּאָלֶ"ף דָּלֶ"ת וְהַשֵּׁנִי כָּתוּב בְּיוּ"ד הֵ"א וְכוּ', עַד כָּאן. וַאֲנִי אוֹמַר שֶׁלֹּא נִתְכַּוֵּן רַשׁ"י עַל שֵׁם אַדְנוּת אֶלָּא עַל שֵׁם הֲוָיָה, שֶׁהוּא כְּתוּב הוי"ה וְנִקּוּד בְּנִקּוּד אֱלֹהִים, וְכָךְ הֵם דִּבְרֵי הַמִּדְרָשׁ (ספרי), וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: הוי"ה רַחֲמִים, אֱלֹהִים דִּין, עַד כָּאן. פֵּרוּשׁ, הַכְּתִיבָה שֶׁהִיא הוי"ה – רַחֲמִים, הַקְּרִיאָה שֶׁהִיא אֱלֹהִים – דִּין, וּבָזֶה אֵין כָּאן הַשָּׁגָה.

וְטַעַם שֶׁאָמַר שֵׁם זֶה שֶׁבּוֹ רַחֲמִים וְדִין, לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּאָמְרוֹ "לֵאמֹר" שֶׁנִּתְכַּוֵּן בִּתְפִלָּתוֹ לוֹמַר גַּם עַל יִשְׂרָאֵל, לָזֶה אָמַר דִּין וְרַחֲמִים. דִּין – לְמַה שֶּׁנּוֹגֵעַ אֶל בִּטּוּל גְּזֵרַת מֹשֶׁה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא): מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁבִּקֵּשׁ לִשְׁא אִשָּׁה, שָׁלַח שְׁלוּחִין לִרְאוֹתָהּ, הָלְכוּ וְכוּ', בָּאוּ וְאָמְרוּ לוֹ "אֵין כְּעוּרָה מִמֶּנָּה". שָׁמַע הַשּׁוֹשְׁבִין, אָמַר לוֹ: "מָרִי, אֵין נָאָה מִמֶּנָּה בָּעוֹלָם". בָּא לִשְׂא אוֹתָהּ, אָמַר אָבִי הַנַּעֲרָה לִשְׁלוּחֵי הַמֶּלֶךְ: "נִשְׁבַּע אֲנִי שֶׁאֵין אֶחָד מִכֶּם

נִכְנָס כֵּיוָן שֶׁבִּזִּיתֶם אוֹתָהּ". בָּא שׁוֹשְׁבִין לִכָּנֵס, אָמַר לוֹ: "אַף אַתָּה לֹא תִכָּנֵס". אָמַר לוֹ הַשּׁוֹשְׁבִין: "אֲנִי לֹא רְאִיתִיהָ, וְאַף עַל פִּי כֵן אָמַרְתִּי לַמֶּלֶךְ אֵין נָאָה הֵימֶנָּה" וְכוּ'. כָּךְ אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי ה' וְכוּ', עַד כָּאן. הֲרֵי כִּי בְּטַעֲנָה חֲזָקָה בָּא לוֹמַר שֶׁשּׁוּרַת הַדִּין נוֹתֶנֶת כִּי עָלֹה יַעֲלֶה אֶל הָאָרֶץ, וְהוּא מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן בְּזִכָּרוֹן שֵׁם אֱלֹהִים. וְרָמַז בִּכְתִיבָה שֵׁם הָרַחֲמִים לְמַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לְבִטּוּל הַגְּזֵרָה מֵעַל יִשְׂרָאֵל, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּתֹרַת "לֵאמֹר", וְנִתְחַכֵּם לְהַזְכִּיר שֵׁם הַדִּין לְפִי שֶׁבַּנְּגִלָּה לֹא הִתְפַּלֵּל אֶלָּא עַל עַצְמוֹ, וְרָמַז שֵׁם הָרַחֲמִים בַּנִּסְתָּר לְפִי שֶׁתְּפִלַּת יִשְׂרָאֵל הָיְתָה בַּנִּסְתָּר אֲצִלּוֹ בְּכֹחַ אַחַר שֶׁיִּהְיֶה נַעֲנֶה בִּשְׁבִיל עַצְמוֹ.

עוֹד אָפְשָׁר, כִּי לְצַד שֶׁבָּא בְּטַעֲנָה לִזְכוּת כְּפִי הַדִּין, הֶכְרַח לְשַׁתֵּף מִדַּת הָרַחֲמִים, כִּי מִי זֶה יִצְטַדֵּק לְפָנֶיךָ מֶלֶךְ עוֹלָם בְּטוֹעַן וְנִטְעָן, וּכְתִיב (תהלים קמג:ב) "כִּי לֹא יִצְדַּק לְפָנֶיךָ כָּל חָי", לָזֶה מִתֵּק הַדִּין בְּמִדַּת הָרַחֲמִים.

אַתָּה הַחִלּוֹתָ וְגוֹ'. תֵּיבַת "הַחִלּוֹתָ" פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסִפְרֵי בִּשְׁלֹשָׁה דְּרָכִים: לְשׁוֹן הַתְחָלָה, וּלְשׁוֹן תְּפִלָּה עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (מלאכי א:ט) "וְחַלּוּ נָא פְּנֵי אֵל", וּלְשׁוֹן הַתָּרָה. וְזֶה לְשׁוֹן סִפְרֵי: "אַתָּה הַחִלּוֹתָ" – אַתָּה הִתַּרְתָּ נִדְרֵי בְּשָׁעָה שֶׁאָמַרְתָּ לִי (שמות ג:י) "הוֹצֵא אֶת עַמִּי" וְגוֹ', וְאָמַרְתִּי לְךָ כְּבָר נִשְׁבַּעְתִּי לְיִתְרוֹ וְגוֹ'. דָּבָר אַחֵר – אַתָּה פָּתַחְתָּ לִי פֶּתַח לְהִתְפַּלֵּל, שֶׁאָמַרְתָּ לִי "הֶרֶף מִמֶּנִּי" וְגוֹמֵר, וְכִי תָפוּס הָיִיתִי בְּךָ וְכוּ'. וּכְפִי זֶה מְפֹרָשׁ "הַחִלּוֹתָ" לְשׁוֹן תְּפִלָּה. דָּבָר אַחֵר – הִתְחַלְתָּ פֶּתַח בְּשָׁעָה שֶׁנִּכְנַסְתִּי לְנַחֲלוֹת בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן, עַד כָּאן. קָשֶׁה, בִּשְׁלָמָא טַעֲנַת "הִתְחַלְתָּ" וְגַם טַעֲנַת "אַתָּה פָּתַחְתָּ לִי לְהִתְפַּלֵּל" הֵם דִּבְרֵי טַעַם לִתְפִלָּה, אֲבָל טַעֲנַת פֶּתַח הַהַתָּרָה מַה רְאָיָה מֵבִיא מִמַּה שֶׁהִתִּיר לוֹ שִׁבּוּעָתוֹ לְיִתְרוֹ? שַׁאנֵי שְׁבוּעַת יִתְרוֹ שֶׁהָיָה לוֹ פֶּתַח וְיֶשְׁנָהּ בְּהַתָּרָה, וְהַפֶּתַח הוּא שֶׁבָּא אֵלָיו דְּבַר מֶלֶךְ שֹׁלְטוֹן לְלֶכֶת בִּשְׁלִיחוּתוֹ, וְאֵין לְךָ פֶּתַח גָּדוֹל מִזֶּה. מַה שֶּׁאֵין כֵּן שְׁבוּעָתוֹ יִתְבָּרֵךְ אֵין צוֹדֵק בָּהּ פֶּתַח, שֶׁכָּל הַפְּתָחִים גָּלוּי וְצָפוּי לְפָנָיו וְהוּא מַגִּיד מֵרֵאשִׁית אַחֲרִית.

וַיִּתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבָּ"ם בְּפֶרֶק ו' מֵהִלְכוֹת שְׁבוּעוֹת, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: מִי שֶׁנִּשְׁבַּע וְלֹא נִחַם וּבָא לְקַיֵּם שְׁבוּעָתוֹ, אִם רָאוּ בֵּית דִּין שֶׁהֶתֵּר שְׁבוּעָה זוֹ מְקִיּוּם מִצְוָה אוֹ שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְכוּ', בֵּית דִּין נוֹשְׂאִים וְנוֹתְנִים עִמּוֹ עַד שֶׁיִּתְנַחֵם וְכוּ' וּמַתִּירִים לוֹ, עַד כָּאן. וּמַשְׁמַע שֶׁהֶגֶם שֶׁאֵין פֶּתַח זוֹ אֲצִלּוֹ פֶּתַח, אַף עַל פִּי כֵן מִתְחַכְּמִין עָלָיו לְהִתְחָרֵט. וְהוּא מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן מֹשֶׁה בְּטַעֲנָתוֹ לִפְנֵי ה': **אַתָּה הַחִלּוֹתָ**, שֶׁהוּא הִתִּיר לוֹ שְׁבוּעָתוֹ כְּשֶׁנִּשְׁבַּע לְיִתְרוֹ, הֲגַם שֶׁלֹּא הָיָה חֻפַּץ לְהַתִּיר. וְהָרְאָיָה – שֶׁשִּׁבְעַת יָמִים ה' אָמַר לוֹ (שמות ג:י) "לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֶל פַּרְעֹה", וְהוּא לֹא הָיָה רוֹצֶה מֵאֵיזֶה טַעַם שֶׁיִּהְיֶה, וְנָשָׂא וְנָתַן ה' עִמּוֹ עַד שֶׁנִּתְרַצָּה לְדַבֵּר מִצְוָה וְהָלַךְ וְהִתִּיר נִדְרוֹ. וּכְמוֹ כֵן יַתִּיר ה' שְׁבוּעַת גְּזֵרַת מֹשֶׁה, וַהֲגַם שֶׁאֵין כָּאן פֶּתַח, יֵשׁ כָּאן דְּבַר מִצְוָה לְהַרְאוֹתוֹ אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה, כְּאָמְרוֹ "אֶעְבְּרָה נָּא וְאֶרְאֶה" וְגוֹ'.

וְאִם תֹּאמַר: מַה דִּמְיוֹן דִּין שֶׁכָּתַב רַמְבַּ"ם לִשְׁאֵלַת מֹשֶׁה, כִּי דִּין רַמְבַּ"ם הַמַּתִּיר הוּא הַמְּקַיֵּם הַמִּצְוָה וְלָזֶה מַתִּירִין לוֹ, אֲבָל מַה שֶּׁלְּפָנֵינוּ ה' נִשְׁבַּע וּבְהַתָּרָתוֹ מֹשֶׁה הוּא שֶׁעוֹשֶׂה מִצְוַת הֲלִיכַת הָאָרֶץ. לָזֶה דִּקְדֵּק מֹשֶׁה בִּדְבָרָיו וְאָמַר **אֶת עַבְדְּךָ**, וְיָדוּעַ כִּי מַה שֶּׁקָּנָה עֶבֶד קָנָה רַבּוֹ.

פסוק כה

אֶעְבְּרָה נָּא וְאֶרְאֶה וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **נָּא**, גַּם לְמָה הַצְּרִיךְ לוֹמַר **וְאֶרְאֶה** וְגוֹ', הֲלֹא כְּשֶׁיַּעֲבֹר הָעִנְיָן מַעֲצָמוֹ מוּבָן שֶׁיִּרְאֶה וְכוּ'. וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהָשִׁיב תְּשׁוּבָה עַל הַדְּבָרִים הַמּוֹנָעִים בִּיאָתוֹ לְאֶרֶץ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁהֵם שְׁנַיִם, א' לְפִי שֶׁהִגִּיעַ זְמַנּוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ לְמָלוֹךְ (תנחומא) וְאֵין מַלְכוּת נוֹגַעַת בַּחֲבֶרְתָּהּ אֲפִלּוּ כְּמִלְאָ נִימָא, ב' שֶׁצָּפָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁעָתִידִין יִשְׂרָאֵל לַחֲטֹא וְיִצְטָרֵךְ לְהַשְׁלִיךְ חֲמָתוֹ עֲלֵיהֶם, וְחָשַׁב ה' לְמַשְׁכֵּן בִּשְׁבִילָם הַבַּיִת הַמְקֻדָּשׁ כָּרְמוּז בְּתֵבַת "מִשְׁכָּן מִשְׁכָּן" כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פנ"א), וּבָזֶה יֵשׁ תִּקְוָה וְתַכְלִית טוֹב לְיִשְׂרָאֵל, וּכְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מדרש תהלים עט:א) בְּפָסוּק "מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם" וְגוֹ', מִזְמוֹר – קִינָה מִבַּעְיָ לֵיהּ, אֶלָּא שֶׁהִשְׁלִיךְ חֲמָתוֹ עַל עֵצִים וַאֲבָנִים וְלֹא הִשְׁלִיכָהּ עַל יִשְׂרָאֵל וְכוּ', עַד כָּאן. וְאִם הָיָה מֹשֶׁה בּוֹנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה ט.) שֶׁלֹּא הָיְתָה אֻמָּה וְלָשׁוֹן שׁוֹלֶטֶת בּוֹ, וְזֶה יְסוֹבֵב לִשְׁפּוֹךְ חֲמָתוֹ עֲלֵיהֶם לְכַלּוֹתָם, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת דְּבָרִים בְּפָסוּק (דברים א:לז) "גַּם בִּי הִתְאַנַּף".

לָזֶה נִתְכַּוֵּן מֹשֶׁה בִּדְבָרָיו לְהַשִּׁיג עַל שְׁנֵי דְּבָרִים אֵלּוּ, כְּנֶגֶד הַמַּלְכוּת שֶׁאֵינָהּ נוֹגַעַת וְכוּ' אָמַר **אֶעְבְּרָה נָּא** פֵּרוּשׁ, אֶעְבְּרָה כְּדֶרֶךְ הָעוֹבְרִים שֶׁלֹּא בְּדֶרֶךְ שְׂרָרָה וְכִבּוּד, וּכְנֶגֶד מֵחוּשׁ עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה לָהֶם בֵּית הַמִּקְדָּשׁ לְכַפָּרַת נַפְשָׁם, אָמַר **וְאֶרְאֶה**, פֵּרוּשׁ, לֹא לִבְנוֹת אֶלָּא לִרְאוֹת לְבַד, וּבָזֶה הוּסְרוּ שְׁנֵי הַמַּחוּשִׁים. וְדִקְדֵּק לוֹמַר תֵּיבַת **נָּא** פֵּרוּשׁ הֵן עַתָּה יַעֲבֹר מִמַּלְכוּתוֹ כְּדֵי לְהַשִּׁיג תִּקְוָה זוֹ.

עוֹד נִתְכַּוֵּן לְבַקֵּשׁ שֶׁיְּמַהֵר לַעֲבוֹר כָּל עוֹד שֶׁיֵּשׁ שְׁהוּת בַּיּוֹם שֶׁעֲדַיִן לֹא כָּלוּ לוֹ יָמָיו. וּלְמָה שֶׁכָּתַבְתִּי בְּפֵרוּשׁ "בָּעֵת הַהִיא" שֶׁנִּתְכַּוֵּן אָז זְמַן הַגְּזֵרָה שֶׁל הַמְרַגְּלִים, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁמְּמַהֵר לַעֲבוֹר בִּזְמַן זֶה שֶׁעֲדַיִן יָמָיו רַבִּים, וּמִתּוֹךְ הַדְּבָרִים תַּשְׂכִּיל שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְבַטֵּל גְּזֵרַת יִשְׂרָאֵל, כִּי גְּזֵרָתָם הָיְתָה שֶׁיָּמוּתוּ בַּמִּדְבָּר וְלֹא יָמוּתוּ מִיתַת כָּרֵת עַד שֶׁיִּהְיוּ כֻּלָּם בְּנֵי שִׁשִּׁים שָׁנָה, וְאִם יִכָּנֵס מֹשֶׁה אָז הַדָּבָר מוּבָן מֵעַצְמוֹ שֶׁיִּכָּנְסוּ כָּל יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא גָּזַר ה' עֲלֵיהֶם שֶׁיָּמוּתוּ מִיתַת כָּרֵת:

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה יט,יג) כִּי הַגּוֹאֵל הַמְּקֻוֶּה לָעָם הַמְּקֻוִּים הוּא מֹשֶׁה עַצְמוֹ, וּבְסֵפֶר הַזֹּהַר (חלק ב' ק"כ) גַּם כֵּן רָמְזוּהָ בַּפָּסוּק "מַה שֶּׁהָיָה הוּא שֶׁיִּהְיֶה" (קהלת א:ט), וְהֵן הַנָּבִיא מֹשֶׁה יָדַע הַדְּבָרִים כִּי גָּלָה ה' סוֹדוֹ אֶל עַבְדּוֹ נֶאֱמַן בֵּיתוֹ

שֶׁיָּבֹא זְמַן אַחֵר שֶׁיַּעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן אֶל הָאָרֶץ וְגוֹמֵר, לָזֶה דִּקְדֵּק בִּתְפִלָּתוֹ כִּי מַה שֶּׁשּׁוֹאֵל הוּא שֶׁיַּעֲבֹר עַתָּה, וְהוּא אָמְרוֹ **אֶעְבְּרָה נָּא** בַּזְּמַן הַזֶּה.

עוֹד נִרְאֶה לְפָרֵשׁ אָמְרוֹ **אֶעְבְּרָה נָּא**, שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהָשִׁיב גַּם עַל טַעַם הַבָּא בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (דברים רבה) לָמָּה מֹשֶׁה מֵת בְּחוּצָה לָאָרֶץ, שֶׁהוּא מְשׁוּם מֵתֵי מִדְבָּר לַהֲבִיאָם לָעוֹלָם הַבָּא, מָשָׁל וְכוּ' יְעַיֵּן שָׁם דְּבָרָיו, לָזֶה אָמַר **אֶעְבְּרָה** פֵּרוּשׁ דֶּרֶךְ הַעֲבָרָה, לֹא לְהִשְׁתַּקֵּעַ רַק אֶעְבְּרָה בְרַגְלָי, וּכְשֶׁיַּגִּיעַ הַזְּמַן שֶׁיֹּאמַר לוֹ ה' קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת, יָבֹא אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יֹאמַר ה' אֵלָיו:

עוֹד נִתְכַּוֵּן בְּלְשׁוֹן **אֶעְבְּרָה**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות קיא.) כָּל הַהוֹלֵךְ אַרְבַּע אַמּוֹת בְּאָרֶץ יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. לָזֶה אָמַר לוֹ **אֶעְבְּרָה נָּא**, פֵּרוּשׁ, עַתָּה בַּחַיִּים לְתוֹעֶלֶת נַפְשִׁי לַתַּעֲנוּג הַמְקֻוֶּה שֶׁהוּא עוֹלָם הַבָּא.

אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן. הֻצְרַךְ לוֹמַר כָּךְ, לְפִי שֶׁיֵּשׁ אֶרֶץ טוֹבָה שֶׁהִיא אֶרֶץ הָעֶלְיוֹנָה, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים קטז:ט) "אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי ה' בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים", וְהֻצְרַךְ לְפָרֵט הָהָר הַטּוֹב וְהַלְּבָנוֹן, לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (סוטה יד.) שֶׁכַּוָּנַת מֹשֶׁה הָיָה לְקַיֵּם מִצְוֹת הַנּוֹהֲגוֹת בָּאָרֶץ, לָזֶה פֵּרֵט כָּל הַמְקוֹמוֹת, לוֹמַר שֶׁחָפֵץ הוּא לְקַיֵּם כָּל הַמִּצְוֹת הַנּוֹהֲגוֹת בְּכָל הַמְקוֹמוֹת.

עוֹד נִתְחַכֵּם מֹשֶׁה לוֹמַר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה, לְבַל יִהְיֶה מָקוֹם לַה' לוֹמַר שֶׁיִּרְאֶה מֹשֶׁה אֶת הָאָרֶץ וְלֹא יִטְטָרֵךְ לַעֲבוֹר, לָזֶה פֵּרֵט אֶת כָּל הַמְקוֹמוֹת שֶׁאֵין מְצִיאוּת לִרְאוֹת כָּל זֶה מֵרָחוֹק אִם לֹא יַעֲבוֹר:

פסוק כו

וַיִּתְעַבֵּר ה' וְגוֹ' וְלֹא שָׁמַע וְגוֹ'. כָּפַל לוֹמַר "וַיִּתְעַבֵּר" וְ"לֹא שָׁמַע", גַּם הִפְסִיק בְּתֵיבַת **לְמַעַנְכֶם** בֵּין מַאֲמַר "וַיִּתְעַבֵּר" לְמַאֲמַר "וְלֹא שָׁמַע", שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "וַיִּתְעַבֵּר ה' בִּי וְלֹא שָׁמַע אֵלַי לְמַעַנְכֶם". גַּם אָמַר תֵּיבַת **לְמַעַנְכֶם** אַחַר שֶׁכְּבָר אָמַר לְמַעְלָה (דברים א:לז) **גַּם בִּי הִתְאַנַּף ה' בִּגְלַלְכֶם**. יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּמַה שֶּׁאָמַר "בָּעֵת הַהִיא לֵאמֹר", שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהִתְפַּלֵּל עַל עַצְמוֹ וְגַם עַל יִשְׂרָאֵל. לָזֶה כְּנֶגֶד מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן בִּתְפִלָּתוֹ עַל יִשְׂרָאֵל אָמַר **וַיִּתְעַבֵּר ה' בִּי לְמַעַנְכֶם**, פֵּרוּשׁ לְמַעַן מַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לָכֶם, וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁהִתְפַּלֵּל עַל עַצְמוֹ אָמַר **וְלֹא שָׁמַע אֵלַי**, פֵּרוּשׁ לְמַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לִי. וּבָזֶה לֹא אָמַר לְשׁוֹן עֶבְרָה כִּי שְׁאֵלַת מֹשֶׁה עַל עַצְמוֹ הִיא שְׁאֵלַת חֹכֶם בְּטַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן יִשְׂרָאֵל שֶׁהִקְצִיפוּ אֶת ה' וְנִתְחַיְּבוּ כְּלָיָה בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים, לָזֶה אָמַר "וַיִּתְעַבֵּר".

אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַיִּתְעַבֵּר ה' בִּי** לָמוּת חוּץ לָאָרֶץ **לְמַעַנְכֶם**, מִטַּעַם הַיָּדוּעַ, כְּדֵי שֶׁיַּעַמְדוּ עִמּוֹ לָעוֹלָם הַבָּא, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **וַיִּתְעַבֵּר** לְשׁוֹן עֶבְרָה, עַל דֶּרֶךְ

אָמְרוּ (צפניה א:טו) "יוֹם עֶבְרָה הַיּוֹם הַהוּא" שֶׁהוּא יוֹם הַמִּיתָה. וְאָמְרוּ **וְלֹא שָׁמַע אֵלָי** שֶׁלֹּא רָצָה ה' שֶׁיִּכָּנֵס לָאָרֶץ כָּל עִקָּר, אֲפִלּוּ בִּתְנַאי שֶׁיֵּצֵא מִמֶּנָּה אַחַר כָּךְ וְיִקָּבֵר בַּמָּקוֹם הַהוּא שֶׁבּוּ נִקְבַּר עִם מֵתֵי מִדְבָּר, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ לְמַעְלָה בְּמַאֲמַר "אֶעְבְּרָה נָא".

וַיֹּאמֶר וגו' רַב לָךְ וגו' אַל תּוֹסֶף. כָּפַל לוֹמַר "רַב לָךְ אַל תּוֹסֶף", בָּא לְהַשִּׁיב לִשְׁנֵי דְּבָרִים הַבָּאִים בִּתְפִלַּת מֹשֶׁה: כְּנֶגֶד מַה שֶּׁהִתְפַּלֵּל עַל עַצְמוֹ אָמַר לוֹ **רַב לָךְ**, רָמַז לוֹ בְּתֵבַת "רַב" כִּי כְּלוּם טַעַם תְּפִלַּת מֹשֶׁה לַעֲבֹר אֶל הָאָרֶץ הוּא כְּדֵי לְקַיֵּם מִצְווֹת הַתְּלוּיוֹת בָּאָרֶץ, לָזֶה הֻשִׁיבוֹ שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ לָזֶה, כִּי יֵשׁ לוֹ רַב טוּב אֲשֶׁר יִתֵּן לוֹ ה', וְהוּא אָמְרוֹ "רַב לְךָ" וְאֵינְךָ צָרִיךְ לְשׁוּם תּוֹסֶפֶת זְכוּת; וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁהָיָה מִתְפַּלֵּל עַל יִשְׂרָאֵל הִשְׁתִּיקוֹ בִּגְעָרָה וְאָמַר לוֹ "אַל תּוֹסֶף דַּבֵּר" וְגוֹ':

אוֹ נִתְכַּוֵּן לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי כָל זְכוּת שֶׁתַּגִּיעַ לְבָאֵי הָאָרֶץ מִן הַמִּצְווֹת הַתְּלוּיוֹת בָּאָרֶץ יֵשׁ לְךָ חֵלֶק בְּכֻלָּן, וּמַה זֶּה הוּא הַחֵלֶק? שֶׁאַתָּה הוּא הַמְצַוֶּה אוֹתָם לַעֲשׂוֹת, וְהוּא אָמְרוֹ **רַב לָךְ**, פֵּרוּשׁ הָרַבָּנוּת שֶׁל קִיּוּם הַמִּצְוָה לְךָ הִיא, וְאִם כֵּן יֵשׁ לְךָ חֵלֶק עִם כָּל אֶחָד בְּכָל מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר יֵעָשׂוּ שָׁם, וַאֲשֶׁר עַל כֵּן אַל תּוֹסֶף דַּבֵּר בַּדָּבָר הַזֶּה.

עוֹד נִתְכַּוֵּן בְּמַאֲמַר **רַב לָךְ** לְהָשִׁיב עַל טַעֲנַת "אֶעְבְּרָה נָא" שֶׁפֵּרַשְׁנוּ שֶׁרָצָה לוֹמַר שֶׁיַּעֲבִירֵהוּ מֵהַמַּלְכוּת מְשׁוּם מַלְכוּת יְהוֹשֻׁעַ, לָזֶה אָמַר **רַב לָךְ** פֵּרוּשׁ, הַגְדָּלָה וְהָרַבָּנוּת הִיא מְיוּעֶדֶת וּמְיֻחֶדֶת לְךָ כָּל זְמַן שֶׁאַתָּה בְּנִמְצָא, וְלֹא אֶפְשָׁר לְתֵת הַגְדָּלָה לְתַלְמִידְךָ בְּחַיִּים חַיּוּתְךָ, וּמֵעַתָּה אֵין תִּקּוּן לְטַעַם "אֵין מַלְכוּת נוֹגַעַת בַּחֲבֶרְתָּהּ" וְכוּ' (ברכות מח:), וּלְדֶרֶךְ זֶה הַמַּאֲמָר "אַל תּוֹסֶף" צָרִיךְ לְעַצְמוֹ וְאֵינוֹ מְיֻתָּר.

עוֹד נִרְאֶה לְפָרֵשׁ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ "רַב לָךְ" לְגוּפָא, וְאָמְרוֹ **אַל תּוֹסֶף** נִמְשָׁךְ עִם מַה שֶּׁלְּאַחֲרָיו שֶׁהוּא מַאֲמַר "עֲלֵה רֹאשׁ הַפִּסְגָּה" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ לְפִי שֶׁאָמַר לוֹ ה' "עֲלֵה רֹאשׁ" וְגוֹ' שֶׁנִּתְקַבְּלָה חֲצִי תְּפִלָּתוֹ שֶׁאָמַר "וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה", חָשׁ ה' שֶׁיֹּאמַר מֹשֶׁה אוֹסִיף לְשָׁפוֹךְ שִׂיחִי, וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי ה' שָׁמַע קוֹלִי בְּשִׂיחִי, לָזֶה אָמַר לוֹ "אַל תּוֹסֶף" וְגוֹ' **בַּדָּבָר הַזֶּה** פֵּרוּשׁ בְּדָבָר זֶה שֶׁאֲנִי אוֹמֵר, וְהוּא מַה שֶּׁגָּמַר אוֹמֶר **כִּי לֹא תַעֲבֹר** פֵּרוּשׁ, דָּבָר זֶה מֻחְלָט הוּא.

פסוק כז

וּרְאֵה בְעֵינֶיךָ. הֶצְרֵךְ לוֹמַר תֵּיבַת **בְּעֵינֶיךָ**, וּמַה גַּם אַחַר שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ שָׂא עֵינֶיךָ, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר לוֹ כִּי מַה שֶּׁשָּׁאַל לִרְאוֹת עַל יְדֵי הֲלִיכָתוֹ לָאָרֶץ כְּאָמְרוֹ אֶעְבְּרָה וְאֶרְאֶה, יֵעָשֶׂה לוֹ ה' נֵס וְיִרְאֶה בְּאֶמְצָעוּת עֵינָיו לְבַד בְּלֹא הֲלִיכָה כָּל מַה שֶּׁשָּׁאַל לִרְאוֹת אַחַר שֶׁיַּעֲבֹר, וְהוּא דָּבָר שֶׁאֵין עֵין הַזּוֹלֶת תּוֹכַל לִרְאוֹת, וְהוּא מַה שֶּׁדִּקְדֵּק בְּמַאֲמַר עֵינֶיךָ בְּכִנּוּי.

עוֹד יִרְצֶה, לְפִי שֶׁיִּמָּצְאוּ חָכְמוֹת שֶׁיְּקָרִיבוּ הָרְחוֹק עַל יְדֵי דָּבָר אֶמְצָעִי שֶׁמְּשִׁימִין אוֹתוֹ בֵּין עֵינֵיהֶם לְמוּל מְקוֹמוֹת הָרְחוֹקִים וִיקָרְבֵם וְיִרְאֵם כְּאִלּוּ הֵם לְפָנָיו, וְלִשְׁלֹל דָּבָר זֶה אָמַר ה' אֵלָיו "וּרְאֵה בְּעֵינֶיךָ" מַמָּשׁ, פֵּרוּשׁ בְּלֹא אֶמְצָעוּת דָּבָר אַחֵר.

פסוק כח

וְצַו אֶת יְהוֹשֻׁעַ. צָרִיךְ לְדַעַת מַה הִיא מִצְוָה זוֹ, וּבְסִפְרֵי אָמְרוּ (פנחס קל"ו) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: צַוֵּהוּ עַל הַגִּבְעוֹנִים, דָּבָר אַחֵר צַוֵּהוּ עַל הַמְּרִיבוֹת וְכוּ' עַד כָּאן. וְאֵין זֶה מְפֹרָשׁ בַּכָּתוּב, זוּלַת אִם נֹאמַר שֶׁהֵם דִּבְרֵי קַבָּלָה. וְאֶפְשָׁר לוֹמַר בִּפְשָׁט הַכָּתוּב עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ אֵין צַו אֶלָּא מַלְכוּת, דִּכְתִיב (שמואל א יג:יד) "וַיְצַוֶּהוּ ה' לְנָגִיד" וְגוֹ', וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת (שמות ו:יג) "וַיְצַוֵּם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וְגוֹ'. כְּמוֹ כֵן בָּא מַאֲמַר ה' כָּאן לְמֹשֶׁה שֶׁבְּחַיָּיו יִמְלֹךְ יְהוֹשֻׁעַ עַל יִשְׂרָאֵל וִיחַזְּקֵהוּ בְּמַלְכוּתוֹ לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל.

פסוק כט

וַנֵּשֶׁב בַּגַּיְא וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת הַכָּתוּב מַה בָּא לְהוֹדִיעַ בְּמַאֲמָר זֶה, וּמַה קֶּשֶׁר יֵשׁ לוֹ לֹא עִם מַה שֶּׁלְּפָנָיו וְלֹא עִם מַה שֶּׁלְּאַחֲרָיו. וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסִפְרֵי יִשְׁבוּ הַכָּתוּב וֶהֱבִיאוֹ רַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה, וּלְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לֹא נִתְיַשֵּׁב כַּוָּנַת אָמְרוֹ **וַנֵּשֶׁב** כֵּיוָן שֶׁלֹּא בָּא אֶלָּא לְהוֹדִיעַ מַעֲשֶׂה פְּעוֹר, גַּם מַאֲמַר **מוּל בֵּית פְּעוֹר** אֵין לָהּ מַשְׁמָעוּת אִם לֹא בָּא הַכָּתוּב אֶלָּא לְהַזְכִּיר עֲבוֹדַת פְּעוֹר, הָיָה לוֹ לוֹמַר "וַתִּצָּמֶד לְבַעַל פְּעוֹר" (במדבר כה:ג). וְנִרְאֶה שֶׁכַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא גְּמַר עִנְיָן שֶׁהִתְחִיל בּוֹ בִּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה "וַאֶתְחַנַּן אֶל ה'" וְגוֹמֵר, וְגָמַר אוֹמֶר שֶׁלֹּא הוֹעִיל בִּתְפִלָּתוֹ לַעֲבוֹר אֶת הַיַּרְדֵּן וְנֶשֶׁב בַּגַּיְא, אֵין יְשִׁיבָה אֶלָּא עַכְבָה עַד עוֹלָם. וְאָמְרוֹ **בַּגַּיְא** לְפִי שֶׁאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל גְּבוֹהָה מִכָּל הָאֲרָצוֹת דִּכְתִיב (במדבר יג:יז) "עֲלוּ זֶה בַּנֶּגֶב". וְאָמְרוֹ **בֵּית פְּעוֹר** רָמַז אֶחָד מִטַּעֲמֵי קְבוּרָתוֹ שָׁם (פרקי דרבי אליעזר פרק מו) כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה מוּל עָוֹן פְּעוֹר לְבַל יָרִים רֹאשׁ לְקַטְרֵג עַל יִשְׂרָאֵל:

פרק ד

פסוק א

וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל וְגוֹ'. אוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן כְּנֶגֶד שְׁנֵי דְּבָרִים שֶׁאֵרְעוּ לוֹ: אֶחָד בְּעִנְיַן הַכַּאַת הַסֶּלַע שֶׁה' אָמַר לוֹ לְדַבֵּר וְהוּא הִכָּה, וְחָשַׁב לַעֲשׂוֹת הַמְּצוָה בִּזְרִיזוּת גָּדוֹל. ב' בְּעִנְיַן זִמְרִי שֶׁשִּׁגֵּג וְלֹא נִתְאַמֵּץ לַעֲשׂוֹת דִּין קַנָּאִים פּוֹגְעִים, וְלֹא זָכַר בְּקִדּוּשׁ הַשֵּׁם שֶׁהִזְמִין ה' לְפָנָיו לְתַקֵּן מַעֲשֶׂה הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר לֹא קִדֵּשׁ הַשֵּׁם כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ הַדְּבָרִים בִּמְקוֹמָן, וַהֲגַם שֶׁדָּן לְפָנָיו פִּנְחָס, הֻשִׁיבוֹ (סנהדרין פב.) קַרְיָנָא דְּאִגַּרְתָּא לֶהֱוֵי פַּרְוָנָקָא, וְזָכָה פִּנְחָס בַּדָּבָר וְנָטַל בְּרִית הַשָּׁלוֹם שֶׁהָיָה מוּכָן לְמֹשֶׁה.

וְאֶפְשָׁר כִּי טַעְמוֹ שֶׁל מֹשֶׁה הוּא לְפִי שֶׁרָפוּ יָדָיו מֵחְזוּק יָדִים שֶׁעָשָׂה בָּרְאשׁוֹנָה, וְאוּלַי שֶׁחָשׁ כִּי לֹא אָמַר ה' "קַנָּאִים פּוֹגְעִים בּוֹ" אֶלָּא אִם רָאָהוּ, אֲבָל לְבַקֵּשׁ אֲחֵרִים לִפְגֹּעַ בּוֹ – לֹא, וְנִשְׁמַר וְיָשַׁב וְלֹא עָשָׂה כְּדָרְךְ שֶׁעָשָׂה בַּסֶּלַע שֶׁנִּזְדָּרֵז לְהַכּוֹת וְיָצְתָה לוֹ תַּקָּלָה, וְאַחַר הָאֱמֶת שָׁגַג בָּזֶה. וְלָזֶה בָּא לְהַזְהִירָם לָעָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עִם שְׁנֵי הַדְּבָרִים שֶׁבָּהֶם שָׁגַג וְנִמְנַע מֵעָלוֹת אֶל הַר ה' צְבָאוֹת עִיר עֻזּוֹ לָנוּ וְנֵשֵׁב בַּגֵּיא מוּל וְגוֹ', וְאָמַר לָהֶם **וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל שְׁמַע אֶל הַחֻקִּים** שֶׁהֵם הַמִּצְוֹוֹת שֶׁהֵם חֻקִּים, וְזֶה דִּמְיוֹן מַעֲשֶׂה הַסֶּלַע שֶׁאָמַר לוֹ ה' דַּבֵּר לַסֶּלַע שֶׁבּוֹ נִכְוֶה, וְדָבָר זֶה יִתְיַחֵס אֵלָיו חֻקָּה. וְאִמְרוֹ **וְאֶל הַמִּשְׁפָּטִים** כְּנֶגֶד הַמִּשְׁפָּטִים שֶׁהֶעֱרִיךְ ה' בְּתוֹרָתוֹ שֶׁהֵם דִּמְיוֹן מִשְׁפַּט בּוֹעֵל אֲרַמִּית שֶׁקַּנְּאִים פּוֹגְעִים בּוֹ שֶׁשָּׁגַג בּוֹ מֹשֶׁה, וּמֵאֶמְצָעוּת שְׁנֵיהֶם נִגְזְרָה עָלָיו גְּזֵרָה כַּנִּזְכָּר.

וְנָמַר אוֹמֶר **לְמַעַן תִּחְיוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ**, וְלֹא יִקָּרֶה לָכֶם כַּאֲשֶׁר קָרָה לִי שֶׁאֵינֶנִּי עוֹבֵר אֶת הַיַּרְדֵּן. וְנָמַר אוֹמֶר **לֹא תוֹסִיפוּ** לְהַזְהִירָם שֶׁלֹּא יֵאָרַע לָהֶם כְּדָרְךְ שֶׁאֵרַע לוֹ, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּבָּרַיְתָא (תורת כהנים ריש פרשת אחרי מות) הָיָה רַבִּי אֱלִיעֶזֶר מוֹשְׁלוֹ לְרוֹפֵא שֶׁנִּכְנַס אֵצֶל חוֹלֶה וְכוּ', וְאֶחָד אָמַר לוֹ אַל תֹּאכַל צוֹנֵן וְאַל תִּשְׁכַּב וְכוּ' שֶׁלֹּא תָּמוּת כְּדֶרְךְ שֶׁמֵּת פְּלוֹנִי, זֶה זֶרְזוֹ יוֹתֵר מִן הָרִאשׁוֹן, עַד כָּאן. כְּמוֹ כֵן בְּמַה שֶׁלְּפָנֵינוּ נִתְכַּוֵּן מֹשֶׁה לְזָרֵז שֶׁלֹּא יֵאָרַע לָהֶם כְּמוֹ שֶׁאֵרַע לוֹ עַל מַה שֶּׁהוֹסִיף לְהַכּוֹת הַסֶּלַע. וְאָמַר **לֹא תוֹסִיפוּ**, פֵּרוּשׁ, מַה שֶּׁאֲנִי אוֹמֵר לָכֶם "שְׁמַע אֶל הַחֻקִּים וְגוֹ' לְמַעַן תִּחְיוּ וּבָאתֶם" – תְּנַאי הוּא הַדָּבָר שֶׁלֹּא תוֹסִיפוּ וְגוֹ', שֶׁאִם יוֹסִיפוּ כְּדֶרְךְ שֶׁעָשָׂה הוּא בְּמַעֲשֵׂה הַסֶּלַע – לֹא יָבוֹאוּ וְגוֹ' כְּדֶרְךְ שֶׁנִּגְזְרָה עָלָיו גְּזֵרָה בִּשְׁבִיל זֶה.

וְאָמְרוֹ **וְלֹא תִגְרְעוּ וְגוֹ' לִשְׁמֹר**, פֵּרוּשׁ, בְּבֹא לְיַדֵּם דְּבַר מִשְׁפָּט שֶׁזְּכַר בִּתְחִלַּת דְּבָרָיו "וְאֶל הַמִּשְׁפָּטִים", לֹא יִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ כְּדֶרְךְ שֶׁעָשָׂה הוּא בְּעִנְיַן זִמְרִי, שֶׁנִּשְׁמַר מִלְּבַקֵּשׁ לִפְגֹּעַ בּוֹ וְגָרַע הַמִּשְׁפָּט, וְהוּא אָמְרוֹ **וְלֹא תִגְרְעוּ**, הֲגַם שֶׁתִּהְיֶה כַּוָּנָתְכֶם לִשְׁמֹר, פֵּרוּשׁ, שֶׁהַגֵּרָעוֹן יִהְיֶה בּוֹ צַד הַשְׁמִירָה לְהִשָּׁמֵר לְבַל יַהֲרֹג בּוֹעֵל הָאֲרַמִּית.

פסוק ג

עֵינֵיכֶם הָרֹאוֹת וְגוֹ' אַחֲרֵי בַּעַל וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, אַתֶּם רְאִיתֶם הַחוּמְרָא שֶׁבַּעֲבוֹדָה זָרָה יָתֵר עַל כָּל הָעֲבֵרוֹת, שֶׁאֲפִלּוּ אוֹתָם שֶׁלֹּא עָבְדוּהָ אֶלָּא שֶׁחָשְׁבוּ בְּלִבָּם וְהָלְכוּ אַחֲרֶיהָ לְעָבְדוֹ, הֲגַם שֶׁלֹּא עָבְדוּהוּ עֲדַיִן – הִשְׁמִידָם ה', וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (קידושין לט:, יחזקאל יד:ה) "לְמַעַן תְּפֹשׂ יִשְׂרָאֵל" וְגוֹ':

פסוק ד

וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים וגו'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה אָמַר **וְאַתֶּם** בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו כְּמוֹסִיף עַל עִנְיָן רִאשׁוֹן, וְלֹא יְדַמּוּ הַנִּדְבָּקִים בַּה' לַהוֹלְכִים אַחֲרֵי בַּעַל פְּעוֹר. עוֹד אָמְרוּ **הַדְּבֵקִים** בְּה"א הַיְדִיעָה, וְלֹא מָצִינוּ שֶׁקָּדַם זִכְרוֹן דְּבֵקוּת זֶה שֶׁיְּצַדֵּק לוֹמַר עָלָיו הַדְּבֵקִים.

וְאוּלַי שֶׁיִּתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסַנְהֶדְרִין (סנהדרין קח.) בְּפָסוּק "וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי ה'" (בראשית ו:ח) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וְנֹחַ" אֶפִלּוּ נֹחַ שֶׁנִּשְׁתַּיֵּר מֵהֶם לֹא הָיָה כְּדַאי, אֶלָּא שֶׁמָּצָא חֵן, עַד כָּאן. כְּמוֹ כֵן נִתְכַּוֵּן בְּמַאֲמַר **וְאַתֶּם**, פֵּרוּשׁ, וְגַם אַתֶּם הֱיִיתֶם רְאוּיִים לְהַשְׁמִיד, אֶלָּא לְצַד הֱיוֹתְכֶם דְּבוּקִים, פֵּרוּשׁ, נִתְקָרַבְתֶּם בִּתְשׁוּבָה וְנִדְבַּקְתֶּם בַּה', בָּזֶה אַתֶּם חַיִּים.

וְדִקְדֵּק לוֹמַר **כֻּלְּכֶם** לְהָעִיר שֶׁלֹּא עַל חֵלֶק מֵהֶם הוּא אוֹמֵר אֶלָּא עַל כֻּלָּם, וְכֵן הוּא אוֹמֵר הַכָּתוּב בְּפָרָשַׁת פִּנְחָס בְּמַעֲשֵׂה פְּעוֹר (במדבר כה:יא) "וְלֹא כִלִּיתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי", הָא לְמַדְתָּ שֶׁעוֹמְדִים הָיוּ לְהִשָּׁמֵד כֻּלָּם. וַהֲגַם שֶׁפִּינְחָס הוּא שֶׁמָּנַע מֵהֶם הַכִּלָּיוֹן, עִם כָּל זֶה מֻכְרָח שֶׁעָשׂוּ תְּשׁוּבָה אַחַר כָּךְ, שֶׁאִם לֹא כֵן לֹא הָיָה מוֹעִיל פִּינְחָס אֶלָּא לְכַפֵּר לְמַה שֶּׁכְּבָר עָשׂוּהוּ וְלֹא לְמַה שֶּׁעֲתִיד.

עוֹד יִרְצֶה בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּאָמְרוֹ "אֲשֶׁר הָלַךְ אַחֲרֵי בַּעַל" וְגוֹ', שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר הֲגַם שֶׁלֹּא עָבַד אֶלָּא חָשַׁב בְּדַעְתּוֹ לַעֲבוֹד, נִתְכַּוֵּן בָּזֶה"ו שֶׁל **וְאַתֶּם** לוֹמַר תּוֹסֶפֶת בַּדִּמְיוֹן הָרִאשׁוֹן, כְּדֶרֶךְ שֶׁעָנַשׁ ה' עַל הַמַּחְשָׁבָה בְּמַה שֶּׁלְּפָנָיו הֲגַם שֶׁלֹּא עָשׂוּ מַעֲשֶׂה, כְּמוֹ כֵן גַּם כֵּן אַתֶּם בְּעִנְיַן דְּבֵקוּתְכֶם בַּה' הַמַּחְשָׁבָה בָּזֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְצָרְפָהּ לְמַעֲשֶׂה. וְכֵן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין מ.): מַחְשָׁבָה טוֹבָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְצָרְפָהּ לְמַעֲשֶׂה, מַחְשָׁבָה רָעָה אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְצָרְפָהּ לְמַעֲשֶׂה זוּלַת בַּעֲבוֹדָה זָרָה.

וְדִקְדֵּק לוֹמַר **וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים**, יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ז.) בְּפָסוּק (שמות לג:טז) "וְנִפְלִינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ", שֶׁבִּקֵּשׁ מֹשֶׁה מֵהַשֵּׁם שֶׁלֹּא יַשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ עַל אוּמּוֹת הָעוֹלָם, וּפֵרְשׁוּהוּ שָׁם שֶׁהַכַּוָּנָה הוּא אֶפִלּוּ יַכְשִׁירוּ מַעֲשֵׂיהֶם. וְהוּא שֶׁאָמַר כָּאן "אַתֶּם", פֵּרוּשׁ, אַתֶּם הֵם הַדְּבֵקִים בַּה' וְלֹא עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת, שֶׁאִם הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת יִרְצוּ לְהִדָּבֵק בַּה' לֹא יְזַכּוּ לָזֶה. וּלְדֶרֶךְ זֶה מַאֲמַר "הַדְּבֵקִים" הוּא גְּזֵרַת הַדִּבּוּר גַּם כֵּן לְמַאֲמַר "אַתֶּם".

הַדְּבֵקִים בַּה' אֱלֹהֵיכֶם. יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ו' מֵהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְשִׁבְעָה שֵׁמוֹת הֵם: הֲוָיָ"ה וְכוּ', כָּל הַמּוֹחֵק אֶפִלּוּ אוֹת אַחַת מִשִּׁבְעָה שֵׁמוֹת אֵלּוּ לוֹקֶה. כָּל הַנִּטְפָּל לַה' מִלְּפָנָיו מֻתָּר לְמָחְקוֹ וְכוּ', מִלְּאַחֲרָיו כְּגוֹן ד' שֶׁל אֱלֹהֶיךָ, כָּ"ם שֶׁל אֱלֹהֵיכֶם אֵינָם נִמְחָקִים, וַהֲרֵי הֵם כִּשְׁאָר אוֹתִיּוֹת שֶׁל שֵׁם שֶׁהַשֵּׁם מְקֻדָּשׁ, עַד כָּאן.

וְהוּא מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר לָהֶם בְּמַאֲמַר **הַדְּבֵקִים בַּה'**, פֵּרוּשׁ, וּלְפִי שֶׁשֵּׁם זֶה הַמְיֻחָד שֵׁם הַוְיָ"ה אֵין אוֹת נִדְבֶּקֶת וְנִסְמֶכֶת לוֹ מִלְּאַחֲרָיו אֶלָּא מִלְּפָנָיו, כְּגוֹן לַה', בַּה', כַּה', וְאוֹתִיּוֹת אֵלּוּ אֵין בָּהֶם קְדֻשָּׁה וּמֻתָּר לְמָחְקָם, וְאִם כֵּן תִּהְיֶה דְּבֵקוּת יִשְׂרָאֵל בַּה' בְּדֶרֶךְ זֶה שֶׁאֵין הַשֵּׁם מְקֻדָּשׁ, לָזֶה נָמַר אוֹמֵר **אֱלֹהֵיכֶם**, פֵּרוּשׁ, דְּבֵקוּת זֶה שֶׁאַתֶּם דְּבֵקִים בַּה' אֵינָהּ כִּדְבֵקוּת הָאוֹתִיּוֹת שֶׁמִּלְּפָנָיו, אֶלָּא כְּאוֹתִיּוֹת שֶׁמִּלְּאַחֲרָיו, שֶׁהֵם כ"ם שֶׁל אֱלֹהֵיכֶם, שֶׁהֵם קְדוֹשִׁים כִּשְׁאָר הָאוֹתִיּוֹת שֶׁל הַשֵּׁם.

גַּם רָמַז בְּתֵיבַת **בַּה'** יְעוּד נָעִים, וְהוּא שֵׁם זֶה אֵינוֹ מְקֻדָּשׁ מִלְּאַחֲרָיו. הָא לַמְּדְתָּ שֶׁדְּבֵקוּת יִשְׂרָאֵל הוּא בַּשָּׁמוֹת עַצְמָם, מִתְאַחֲדִים אוֹר נַפְשָׁם בְּאוֹר שֵׁם הַנִּכְבָּד. וּכְדֵי שֶׁלֹּא תָּבִין שֶׁהַכַּוָּנָה הוּא כָּאוֹתִיּוֹת הַנִּטְפָּלִים מִלְּפָנָיו וְאֵין בָּהֶם קְדֻשָּׁה, גָּמַר אוֹמֵר **אֱלֹהֵיכֶם**. אֲמוֹר מֵעַתָּה כִּי כַּוָּנַת אָמְרוֹ **בַּה'** הִיא בְּיִחוּד הָאוֹתִיּוֹת, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים לב:ט) "כִּי חֵלֶק ה' עַמּוֹ", הֲרֵי כִּי חֵלֶק אֶחָד הֵם יִשְׂרָאֵל מִשֵּׁם הַוְיָ"ה בָּרוּךְ הוּא, וּבָזֶה תַּצְדִּיק פֵּרוּשֵׁנוּ זֶה. וְאוּלַי כִּי יְדַבֵּר הַכָּתוּב כְּנֶגֶד שְׁתֵּי הַדְּרָגוֹת שֶׁיֵּשְׁנָם בְּיִשְׂרָאֵל זוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ, וְהָבֵן:

עוֹד נִתְכַּוֵּן בְּמַאֲמַר **הַדְּבֵקִים בַּה' אֱלֹהֵיכֶם** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר ח"ג רלח.) כִּי הָעוֹשֶׂה מִצְוָה שׁוֹרֶה שֵׁם הַוְיָ"ה עַל הָאֵבֶר שֶׁבּוֹ עוֹשֶׂה הַמִּצְוָה, וְאָמְרוּ כִּי מִצְוֹת עֲשֵׂה הֵם רְמוּזִים בְּשֵׁם הַוְיָ"ה וּמִצְוֹת לֹא תַּעֲשֶׂה רְמוּזִים בְּשֵׁם אֱלֹהִים, וְהוּא אָמְרוֹ כָּאן **וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים** עַל יְדֵי קִיּוּם מִצְוֹת עֲשֵׂה וְלֹא תַּעֲשֶׂה בִּשְׁנֵי שֵׁמוֹת אֵלּוּ, שֵׁם הַוְיָ"ה וֵאלֹהִים, כְּאָמְרוֹ "בַּה' אֱלֹהֵיכֶם".

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: כְּשֶׁאַתֶּם דְּבֵקִים בַּה', פֵּרוּשׁ שֶׁלִּבְּכֶם חָפֵץ בּוֹ וּבְמִצְוֹתָיו, בָּזֶה הוּא נִקְרָא אֱלֹהֵיכֶם בְּיִחוּד, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט שמעוני סוף פרשת נח) בְּפָסוּק "יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל" (תהלים כב:ד), שֶׁלֹּא נִתְרַצָּה ה' בְּכָל מַהֲלַל צָבָא הַשָּׁמַיִם עַד שֶׁאָמְרוּ בִּתְהִלּוֹתָיו "בָּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל", כִּי לֹא בָּחַר שֶׁתִּתְיַחֵד אֱלֹהוּתוֹ אֶלָּא עַל יִשְׂרָאֵל, וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁאֵין מִתְבָּרֵךְ וְלֹא מִתְהַלֵּל בֵּאלֹהֵי שָׁמַיִם וְלֹא בֵּאלֹהֵי הָאָרֶץ וְלֹא בֵּאלֹהֵי מַלְאָכִים אֶלָּא אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל.

חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם. נִמְשֶׁכֶת לְמַעְלָה וּלְמַטָּה, נִמְשֶׁכֶת לְמַעְלָה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים, כִּי ה' נִקְרָא (דברים ה:כג) אֱלֹהִים חַיִּים, וְנִמְשֶׁכֶת לְמַטָּה גַּם כֵּן: חַיִּים כֻּלְּכֶם, וְהַכַּוָּנָה בְּשִׁעוּר הַדִּבּוּר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ לְהָעִיר שֶׁהַחַיִּים נִמְשָׁכִים לָהֶם מִמְּקוֹר הַחַיִּים, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁזּוֹלֶת זֶה לֹא יִקָּרֵא חַיִּים הֲגַם שֶׁיִּתְנוֹעֵעַ וְיֹאכַל וְכוּ', שֶׁהָרְשָׁעִים בְּחַיֵּיהֶם קְרוּיִים מֵתִים (ברכות יח:) לְצַד שֶׁמְּקוֹרָם מְקוֹר הַמִּיתָה. וְזֶה הוּא הַחִדּוּשׁ שֶׁמְּחַדֵּשׁ לָהֶם מֹשֶׁה בְּמַאֲמַר זֶה, שֶׁמּוֹדִיעָם שֶׁהֵם חַיִּים מִמְּקוֹר הַחַיִּים:

וְשִׁעוּר כַּוָּנַת דִּבְרֵי מֹשֶׁה הוּא בִּשְׁתֵּי דְּרָכִים: א' הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ – מִצַּד שֶׁאַתֶּם דְּבֵקִים בַּה' אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים אַתֶּם, חַיִּים כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּסָמוּךְ. ב' עַל זֶה הַדֶּרֶךְ – טַעַם שֶׁזְּכִיתֶם לְהִדָּבֵק בַּה' אֱלֹהֵיכֶם לְפִי שֶׁאַתֶּם חַיִּים, פֵּרוּשׁ צַדִּיקִים, שֶׁנִּשְׁמַרְתֶּם מִמַּטְעֲמֵי הָרֶשַׁע שֶׁהֵם בְּחִינַת הַמָּוֶת, וּבָחַרְתֶּם בַּחַיִּים, וְלִשְׁנֵיהֶם נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב.

וְאָמְרוּ כֻּלְּכֶם – נִתְכַּוֵּן לַכְּלָלוּת הַפְּרָטִי וּכְלָלוּת הַכְּלָלִי עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: כְּלָלוּת הַפְּרָטִי – שֶׁכָּל אֶחָד מֵהֶם הָיָה כֻּלּוֹ חַי בְּלֹא אֵבֶר גָּרוּעַ, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ בְּחוּלִּין (זבחים קטז.) בְּפָסוּק "מִכָּל הַחַי" – הָבֵא בְּהֵמָה שֶׁחַיִּים רְאשֵׁי אֵבָרֶיהָ וְאֵין בָּהּ מוּם. כְּמוֹ כֵן מַה שֶּׁלְּפָנֵינוּ הָיוּ כֻּלָּם תְּמִימִים בְּלֹא מוּם, וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) שֶׁכָּל שֶׁעָמְדוּ עַל הַר סִינַי לֹא הָיוּ בָּהֶם מוּמִין, דִּכְתִיב "וְכָל הָעָם רוֹאִים" וְגוֹ' וְלֹא וְכוּ', עַד כָּאן. הָא לְמַדְתָּ שֶׁלֹּא הָיוּ בָּהֶם מוּמִין וְעָמְדוּ בְּחֻזְקָתָם. וְנִתְכַּוֵּן בֵּין עַל מוּמֵי הַגּוּף בֵּין עַל מוּמֵי הַנֶּפֶשׁ. וּכְבָר הֶעֱירוֹתִי שֶׁמּוּם שֶׁבַּגּוּף יַגִּיד עַל פְּגַם הַנֶּפֶשׁ, כִּי אֵין מוּם שֶׁאֵין דְּמְיוֹנוֹ בַּנֶּפֶשׁ, וַאֲשֶׁר עַל כֵּן פָּסְלוּ ה' לְבַעַל מוּם מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ. וְעַיֵּן בְּדִבְרֵי הַזֹּהַר (חלק ג ד.). כְּלָלוּת הַכְּלָלִי – שֶׁלֹּא הָיָה בָּהֶם אֶחָד שֶׁאֵינוֹ הָגוּן שֶׁלֹּא יִקָּרֵא חַי, אֶלָּא כֻּלָּם צַדִּיקִים. וְאָמְרוֹ **הַיּוֹם** – לֹא הֶחְלִיט מַאֲמַר הֱיוֹתָם חַיִּים כֻּלָּם אֶלָּא הַיּוֹם, כִּי מִי יֹאמַר אֲשֶׁר יִהְיֶה לְמָחָר מִצַּד מַעֲשֵׂיהֶם, שֶׁאָדָם בְּחִירִי הוּא וְאֵין אֱמוּנָה בּוֹ עַד יוֹם לֶכְתּוֹ לְאֶרֶץ הַחַיִּים.

פסוק י

וַאֲשֶׁמְעֵם אֶת דְּבָרָי וְגוֹ' לְיִרְאָה אוֹתִי כָּל הַיָּמִים. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קמו.) יִשְׂרָאֵל שֶׁעָמְדוּ עַל הַר סִינַי פָּסְקָה זוֹהֲמָתָן, וּפֵרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת יִתְרוֹ שֶׁפִּסְיקַת זוֹהֲמָתָן הָיְתָה מֵאֲמְצָעוּת גְּבוּרוֹת דִּבְרֵי אֱלֹהִים עַד שֶׁיָּצְתָה נִשְׁמָתָם, וְזֶהוּ הֶסְרַת זוֹהֲמָה מֵהֶם, וְהוּא מַאֲמַר **וַאֲשֶׁמְיעֵם אֶת דְּבָרָי** פֵּרוּשׁ, עֶשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת שֶׁבָּאוּ בִּגְבוּרוֹת, דִּכְתִיב (שמות כ:א) "וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים". וְטַעַם שֶׁעָשִׂיתִי זֶה **לְיִרְאָה אוֹתִי כָּל הַיָּמִים** בַּאֲמְצָעוּת הֶפְסֵק זוֹהֲמָתָן מֵהֶם, שֶׁהוּא הַמּוֹנֵעַ אֶת הָאָדָם מִלְּיִרְאָה אֶת ה'. וְזֶה סִבָּה שֶׁיִּשְׂרָאֵל לֹא מָרוּ אֶת כִּבּוֹדָם וְסָבְלוּ כַּמָּה צָרוֹת יָמִים רַבִּים אֵין מִסְפָּר וְעַל מִשְׁמֶרֶת יִרְאַת ה' עוֹמְדִים, כִּי פָּסְקָה זוֹהֲמָתָן, וְטָבַע נַפְשָׁם לְיִרְאָה אֶת ה', כִּי כָל שֶׁאֵין זוֹהֲמָא מַבְדֶּלֶת בֵּינוֹ לְבֵין ה', מִטְּבָעוֹ לִירֹא ה' הַנִּכְבָּד בָּרוּךְ הוּא.

פסוק יב

קוֹל דְּבָרִים אַתֶּם שֹׁמְעִים. אָמְרוּ **קוֹל דְּבָרִים**, יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שיר השירים רבה א:ב) שֶׁאָמְרוּ שֶׁכָּל דִּבּוּר שֶׁהָיָה יוֹצֵא מִפִּי ה' הָיָה נוֹצֵר מִמֶּנּוּ מַלְאָךְ, וְהָיָה עוֹמֵד עַל הָאָדָם וְאוֹמֵר לוֹ: "אַתָּה מְקַבְּלֵנִי" וְכוּ', וְהָיָה מְחַבְּקוֹ וְכוּ', עַד כָּאן. וּכְפִי זֶה יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל נָכוֹן **קוֹל דְּבָרִים**, פֵּרוּשׁ, הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' שֶׁהָיוּ נִבְרָאִים

מֵהֶם מַלְאָכִים, קוֹל אוֹתָם מַלְאָכִים שֶׁנִּקְרָאִים דְּבָרִים אַתֶּם שׁוֹמְעִים. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָרָשַׁת יִתְרוֹ שֶׁלֹּא שָׁמְעוּ יִשְׂרָאֵל מִפִּי הַגְּבוּרָה אֶלָּא "אָנֹכִי" וְגוֹ' וְ"לֹא יִהְיֶה לְךָ" וְגוֹ', אֲבָל הַשְּׁמוֹנָה דִּבְּרוֹת, הֲגַם שֶׁיָּצְאוּ כְּאֶחָד יַחַד עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, לֹא יָכְלוּ לִסְבֹּל לִשְׁמֹעַ אֶלָּא שְׁתַּיִם, וְהַשְּׁמוֹנָה עָמְדוּ הַמַּלְאָכִים שֶׁנֶּחְצְבוּ מִקּוֹלוֹ יִתְבָּרַךְ בָּהֶם עַד שֶׁחָזְרָה נִשְׁמָתָם, וְחָזְרוּ וְשָׁמְעוּם מִפִּי הַמַּלְאָכִים שֶׁהֵם הַדְּבָרִים עַצְמָן, וְהָיְתָה כָּל מִצְוָה וּמִצְוָה שֶׁהוּא מַלְאָךְ וּמַלְאָךְ עוֹמֵד עַל הָאָדָם וְאוֹמֵר לוֹ: "אַתָּה מְקַבְּלֵנִי" וְכוּ'.

וּתְמוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים וְגוֹ'. קָשֶׁה אֵיךְ יֶצְדַּק לוֹמַר עַל הַתְּמוּנָה **זוּלָתִי קוֹל** שֶׁהִיא הַשְׁמִיעָה. וּלְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בַּפָּסוּק שֶׁלְּפָנַי זֶה שֶׁהַמַּלְאָךְ שֶׁהוּא הַדִּבּוּר עַצְמוֹ הָיָה מְדַבֵּר עִם כָּל אֶחָד וְהָיוּ יִשְׂרָאֵל רוֹאִים אוֹתוֹ, וְכֵן תִּמְצָא שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא שמות כ:טו) בְּפָסוּק "וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלוֹת", וּמֵעַתָּה חָשׁ מִשֶּׁה שֶׁיִּחְשְׁבוּ חָס וְשָׁלוֹם כִּי זֶה הוּא אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֵיהֶם, לָזֶה אָמַר **וּתְמוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים זוּלָתִי קוֹל** פֵּרוּשׁ, לְבַד הַקּוֹל הוּא שֶׁהֱיִיתֶם רוֹאִים תְּמוּנָתוֹ שֶׁהָיָה מְדַבֵּר עִמָּכֶם וְאוֹמֵר "אַתָּה מְקַבְּלֵנִי" וְכוּ':

פסוק כא

וַה' הִתְאַנַּף וְגוֹ' לְבִלְתִּי וְגוֹ' וּלְבִלְתִּי וְגוֹ'. חָזַר לוֹמַר עוֹד מַאֲמָר זֶה, וְלֹא הִסְפִּיק מַה שֶּׁאָמַר בְּפָרָשַׁת דְּבָרִים דְּכְתִיב (דברים א:לז) "גַּם בִּי הִתְאַנַּף" וְגוֹ', גַּם כְּפַל לוֹמַר **לְבִלְתִּי** שְׁתֵּי פְּעָמִים, לוֹמַר גְּזֵרָה אַחֶרֶת שֶׁנִּגְזְרָה עָלָיו מִלְּבַד שֶׁיָּמוּת בַּמִּדְבָּר, עוֹד גְּזֵר עָלָיו שֶׁלֹּא יַעֲלוּ עַצְמוֹתָיו לְהִקָּבֵר בָּאָרֶץ כְּדֶרֶךְ שֶׁעָשָׂה הוּא לְעַצְמוֹת יוֹסֵף וּכְדֶרֶךְ שֶׁעָשׂוּ כָּל יִשְׂרָאֵל לְשָׂאָר הַשְּׁבָטִים (ירושלמי סוטה א:י), וְהוּא אָמְרוֹ **לְבִלְתִּי עָבְרִי** פֵּרוּשׁ בַּחַיִּים, **וּלְבִלְתִּי בֹּא** פֵּרוּשׁ לְאַחַר מִיתָה "אֶל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה", וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר עוֹד בְּסָמוּךְ **אָנֹכִי מֵת** וְגוֹ' **אֵינֶנִּי עֹבֵר אֶת הַיַּרְדֵּן** פֵּרוּשׁ בֵּין קֹדֶם מִיתָה בֵּין לְאַחַר מִיתָה. וְגַמַּר אוֹמֵר כְּנֶגֶד יִשְׂרָאֵל **אַתֶּם עֹבְרִים** וְלֹא לְאַחַר מִיתָה לְבַד אֶלָּא אֲפִלּוּ בַּחַיִּים, וְהוּא אָמְרוֹ **וִירִשְׁתֶּם** וְגוֹ', וְדִבֵּר בְּדֶרֶךְ לֹא זוֹ אַף זוֹ. וְאָמְרוֹ **עַל דִּבְרֵיכֶם**, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (דברים רבה ב'), מָשָׁל לְמִי שֶׁנֶּאֱבְדוּ לוֹ מָעוֹת וּפָזַר בֵּינֵיהֶם דִּינַר זָהָב וְכוּ', כְּמוֹ כֵן עֵת שֶׁיַּעֲמֹד מֹשֶׁה יַעַמְדוּ עִמּוֹ כָּל דּוֹר הַמִּדְבָּר, הוּא הוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם, הוּא יוֹצִיאָם מֵהַמִּדְבָּר וְיֹבִיאָם לָעוֹלָם הַבָּא לֶעָתִיד לָבֹא עִם הַצַּדִּיקִים, עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ "עַל דִּבְרֵיכֶם", שֶׁזּוֹלַת טַעַם סִבָּתָם לַהֲבִיאָם לָעוֹלָם הַבָּא לֹא הָיָה נִשְׁבָּע לְבַל יִכָּנְסוּ עַצְמוֹתָיו שֶׁל מֹשֶׁה לָאָרֶץ הַטּוֹבָה.

פסוק כט

וּבִקַּשְׁתֶּם וְגוֹ' בְּכָל לְבָבְךָ וְגוֹ' בַּצַּר לְךָ וְגוֹ'. שְׁנֵי כְּתוּבִים הַבָּאִים אֵלּוּ צְרִיכִין בֵּאוּר. דַּע כִּי יֵשׁ שְׁתֵּי הַדְרָגוֹת תְּשׁוּבָה: יֵשׁ תְּשׁוּבָה שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂים מֵעַצְמָן שֶׁיַּכִּירוּ חִיּוּבָם עִם הַבּוֹרֵא וְיָכוֹפוּ יִצְרָם, וְיֵשׁ תְּשׁוּבָה שֶׁעוֹשִׂים עַל יְדֵי יִסּוּרִין אֲשֶׁר יֵצֵר לָהֶם הָאוֹיֵב וְיִצְעֲקוּ מִכְּאֵב לֵב.

וּכְנֶגֶד שְׁתֵּי הַדְּרָגוֹת דִּבֵּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל, כְּנֶגֶד הָעוֹשֶׂה תְּשׁוּבָה הֲגַם שֶׁלֹּא שָׁמַע קוֹל נוֹגֵשׂ אָמַר **וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ**, שֶׁיִּתְעוֹרְרוּ הַלְּבָבוֹת לְחִבַּת אֱלֹהֵיהֶם, וּמָצָאתָ. וַהֲגַם שֶׁיֵּשׁ בְּיָדְךָ עֲבֵירוֹת חֲמוּרוֹת כְּאָמוּר בְּסָמוּךְ "וַעֲבַדְתֶּם שָׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים" וְגוֹ', אַף עַל פִּי כֵן פְּטוּרִים אַתֶּם מֵהַיִּסּוּרִין וְדַי לָכֶם הַתְּשׁוּבָה. וְהַטַּעַם – כִּי תִּדְרְשֶׁנּוּ בְּכָל לְבָבְךָ, שֶׁתְּשׁוּבָה כָּזוֹ הִיא תְּשׁוּבָה שְׁלֵמָה בְּכָל לֵב וּבְכָל נֶפֶשׁ.

וּכְנֶגֶד תְּשׁוּבָה הַבָּאָה מִצַּד הַיִּסּוּרִין אָמַר **בַּצַּר לְךָ וּמְצָאוּךָ** וְגוֹ' **וְשַׁבְתָּ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, מֻחֶמֶת הַיִּסּוּרִין אֲשֶׁר יָצַר לְךָ אוֹיְבֶךָ. וְכָאן לֹא הִזְכִּיר "בְּכָל לְבָבְךָ" וְגוֹ', כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַיִּסּוּרִין הוּא שָׁב. וּמַה שֶּׁחָסֵר לַשָּׁבִים מֻחֶמֶת יִסּוּרִין בִּבְחִינַת הַדְּרָגַת הַתְּשׁוּבָה, מַשְׁלִימִין אוֹתוֹ בִּבְחִינַת הַיִּסּוּרִין עַצְמָן שֶׁעָבְרוּ עֲלֵיהֶם, כִּי הַיִּסּוּרִין מְמָרְקִין הָעֲוֹנוֹת וּמְטַהֲרִין אֶת הַנֶּפֶשׁ. וּמַה שֶּׁחָסֵר לַכַּת הָרִאשׁוֹנָה מִצַּד שֶׁלֹּא עָבְרוּ עֲלֵיהֶם יִסּוּרִין, מַשְׁלִימִין אוֹתוֹ בִּבְחִינַת מַעֲלַת הַתְּשׁוּבָה. וּכְפִי זֶה מַאֲמַר "בַּצַּר לְךָ" נִמְשָׁךְ עִם מַה שֶּׁלְּפָנָיו, וְזֶה שִׁעוּרוֹ: **וּבִקַּשְׁתֶּם** וְגוֹמֵר **וּמָצָאתָ**, וְהַטַּעַם **כִּי תִּדְרְשֶׁנּוּ** וְגוֹ', **אוֹ בַּצַּר לְךָ** וְגוֹ' **וְשַׁבְתָּ** הֲגַם שֶׁלֹּא תִּהְיֶה בְּכָל לְבָבְךָ וְגוֹ'. וְנָתַן הַכָּתוּב טַעַם לְקַבָּלַת ה' תְּשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְבַדָּהּ בְּלֹא יִסּוּרִין, אוֹ תְּשׁוּבָה שֶׁאֵינָהּ שְׁלֵמָה עַל יְדֵי יִסּוּרִין, "כִּי אֵל רַחוּם ה' אֱלֹהֶיךָ".

עוֹד יִתְבָּאֲרוּ הַכְּתוּבִים עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם** – פֵּרוּשׁ, וּכְשֶׁתִּהְיוּ בֵּין הָאֻמּוֹת שָׁם תְּבַקְּשׁוּהוּ וְתִתְפַּלְּלוּ אֵלָיו לְדְבָרִים הַצְּרִיכִים לָכֶם לְחִיּוּתְכֶם, וְאֵינוֹ מְדַבֵּר בְּבַקָּשַׁת הַגְּאֻלָּה. **וּמָצָאתָ** – שֶׁיִּמָּצֵא לָכֶם, שֶׁאִם לֹא כֵן יֹאבְדוּ בַּר מִנָּן. וְאָמַר לְשׁוֹן יָחִיד לוֹמַר שֶׁלֹּא לְכָלָם יִמָּצֵא כְּשֶׁיְּקָרְאוּהוּ בְּאֶרֶץ הָעַמִּים אֶלָּא לִיחִידֵי סְגֻלָּה, וְהַטַּעַם **כִּי תִּדְרְשֶׁנּוּ** וְגוֹ' – פֵּרוּשׁ, צָרִיךְ מְבֻקָּשׁ ה' הִתְעַצְּמוּת גָּדוֹל, וְאוּלַי יַשִּׁיגוּ הַמְבַקְּשָׁה בְּסֵדֶר זֶה יְחִידֵי עָם.

וְאָמְרוֹ **בַּצַּר לְךָ** – כָּתוּב זֶה מְדַבֵּר בְּהַבְטָחַת הַגְּאֻלָּה, כִּי בַּצַּר לְעַם יִשְׂרָאֵל שֶׁהוּא זְמַן הַגָּלוּת, עוֹד לוֹ שֶׁיִּמָּצְאוּהוּ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָאֲמוּרִים בְּסָמוּךְ, שֶׁהֵם הַשְׁמָדָה מִן הָאֲדָמָה וַהֲפָצָה בֵּין הָאֻמּוֹת וְהַמְעָטָה שֶׁיִּשָּׁאֲרוּ מְתֵי מִסְפָּר, זֶה יִהְיֶה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים וְהֵם חֻבְלֵי מָשִׁיחַ. וְלֹא יִהְיֶה לָהֶם כָּל הַצָּרוֹת בְּתִמְידוּת בְּזַמַּנִּים אֲרֻכִּים אֶלָּא בְּאַחֲרִית הַיָּמִים, וּמַבְטִיחָם שֶׁיְּעוֹרֵר ה' לְבָבָם אָז לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְשַׁבְתָּ עַד ה'**, וְנָתַן טַעַם לְהַבְטָחָה זוֹ "כִּי אֵל רַחוּם ה' אֱלֹהֶיךָ לֹא יַרְפְּךָ" וְגוֹ' וִיחַזֵּק לִבְּךָ לָשׁוּב וְגוֹ'.

וְאוּלַי שֶׁזּוֹ הִיא טַעֲנַת מִיכָאֵל לִפְנֵי ה' שֶׁהֵבִיא בְּזֹהַר חָדָשׁ (דף ל'), שֶׁהֲרֵי בָּאוּ אַחֲרִית הַיָּמִים וּמָצְאוּ אוֹתָם כָּל הַדְּבָרִים, וְלָמָּה לֹא יְעוֹרֵר ה' לִבָּם לָשׁוּב, וּפֵרַשְׁתִּי הַמַּאֲמָר בְּמָקוֹם אַחֵר, וְעֵינֵינוּ לַה' צוֹפִיּוֹת לִפְתֹּחַ אוֹצַר רוּחַ טְהָרָה לְפַקֵּחַ עֵינַיִם עִוְרוֹת וּלְהַטּוֹת לְבָבוֹת עַם ה' לְהַכִּיר נְעִימוּת עֲרֵבוּת יְדִידוּתוֹ:

פסוק לו

מִן הַשָּׁמַיִם וְגוֹ'. כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא, לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת יִתְרוֹ בְּפָסוּק "וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים" (שמות כ:א) וַהֲעִירוֹתִי עָלָיו לְמַעְלָה בְּפָסוּק (דברים ד:יב) "וּתְמוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים" וְגוֹ' יִתְיַשֵּׁב עַל נָכוֹן, כִּי עֶשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת בָּאוּ לָהֶם בִּשְׁתֵּי הַדְּרָגוֹת עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: שְׁתֵּי דִּבְּרוֹת שֶׁהֵם "אָנֹכִי" וְ"לֹא יִהְיֶה לְךָ" הִגִּיעוּ הַדְּבָרִים לְיִשְׂרָאֵל מֵה' לָהֶם בְּכֹחַ הַדְּבָרִים וּבְתִגְבָּרְתָּם, וּכְנֶגְדָּם אָמַר **מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעֲךָ אֶת קוֹלוֹ**, וְהַטַּעַם **לְיַסְּרֶךָּ** פֵּרוּשׁ, לְמָרֵק זוֹהֲמָתְךָ, זֶה הָיָה סִבָּה לְהַעֲבָרַת מֵהֶם כָּל זוֹהֲמָא כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ כַּמָּה פְּעָמִים, וּשְׁמֹנָה דִּבְּרוֹת תַּשְׁלוּם הָעֲשָׂרָה שָׁמְעוּ אוֹתָם מֵהַדְּבָרִים עַצְמָן שֶׁיָּצְאוּ מֵהָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא, וּכְנֶגְדָּם אָמַר **וְעַל הָאָרֶץ הֶרְאָךָ אֶת אִשּׁוֹ** הוּא רְאִיַּת הַקּוֹלוֹת שֶׁהֵם לַהֶבוֹת אֵשׁ שֶׁנֶּחְצְבוּ בְּדִבֵּר ה', וְרָאוּ אוֹתָם יִשְׂרָאֵל דִּכְתִיב (שמות כ:טו) "וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלוֹת", וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (דברים ד:יב) "וּתְמוּנָה" וְגוֹ'.

וְאָמְרוֹ **וּדְבָרָיו שָׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ**, לְדַבְּרֵינוּ יָבֹא עַל נָכוֹן, כִּי הַשְּׁמֹנָה דִּבְּרוֹת שָׁמְעוּ אוֹתָם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הָאֲמוּרָה, שֶׁהוּא מַלְאָךְ אֵשׁ לוֹהֵט, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (דברים ד:יב) "וּתְמוּנָה".

פסוק לט

וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם. צָרִיךְ לְדַעַת מַה יְּדִיעַת יוֹם מִיָּמִים, מַה יָּשִׁיב אֶל לִבּוֹ? וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהַעֲרוֹת הַצְּרִיכִין לְהַכְנִיעַ הַיֵּצֶר הַשּׁוֹכֵן בְּלֵב הָאָדָם.

א') עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ה.): אִם פָּגַע בְּךָ מְנַוָּל זֶה וְכוּ', וְאִם לָאו יִזְכּוֹר לוֹ יוֹם הַמִּיתָה, וּבָזֶה יִהְיֶה נִכְנָע לְבָבוֹ. וְהוּא אָמְרוֹ **וְיָדַעְתָּ** – יִתֵּן בְּדַעְתּוֹ הַיּוֹם הַיָּדוּעַ שֶׁהוּא יוֹם הַמִּיתָה, וּבָזֶה **וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ** – לַהֲשִׁיבוֹ אֶל דֶּרֶךְ הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **לְבָבֶךָ** לְשׁוֹן רַבִּים, לְרַמּוֹז לִשְׁנֵי יְצָרִים – יֵצֶר הַטּוֹב וְיֵצֶר הָרָע:

ב') עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם ז"ל (סוכה נב.) שֶׁלֶּעָתִיד לָבֹא יָבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הַשָּׂטָן וְשׁוֹחֲטוֹ לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל, וְצִוָּה מֹשֶׁה שֶׁיִּתֵּן הָאָדָם בִּידִיעָתוֹ הַיּוֹם הַהוּא הַגָּדוֹל שֶׁבּוֹ יִשְׁלַח ה' חַרְבּוֹ וְיִשְׁחַט ס"מ הָרָשָׁע, וּבָזֶה יָשִׁיב אֶל לְבָבוֹ לְדֶרֶךְ הַיָּשָׁר כִּי יִכָּנַע הַשָּׂטָן לְפָנָיו.

ג') עוֹד יְרֻצֶּה שֶׁיִּזְכֹּר לוֹ הַיּוֹם הַגָּדוֹל שֶׁהוּא יוֹם הַדִּין, מַה יַּעֲשֶׂה כִּי יָקוּם אֵל וְכִי יִפְקֹד מַה יְּשִׁיבֶנּוּ, וְכַמָּה תִּגְדֵּל חֶרְפָּתוֹ לִפְנֵי קָהָל וְעֵדָה עֶלְיוֹנִים וְתַחְתּוֹנִים, וּבָזֶה "וַהֲשֵׁבֹתָ" וְגוֹ'.

ד') עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא פד.) לָמָּה הַחַמָּה בַּבֹּקֶר פָּנֶיהָ אֲדֻמִּים וְכוּ', לְפִי שֶׁעוֹבֶרֶת עַל פִּתְחָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם וְכוּ', וְהוּא אָמְרוֹ **וְיָדַעְתָּ** תֵּן לִבְּךָ לָדַעַת מַעֲשֶׂה הַיּוֹם וְתִרְאֶה הַכָּרָה בַּשֶּׁמֶשׁ כִּי יֵשׁ דִּין לְעוֹבְרֵי רְצוֹנוֹ, וּבָזֶה תָּשִׁיב אֶל לְבָבֶךָ וְגוֹ':

ה') עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם אַנְשֵׁי אֱמֶת שׁוֹנִים בְּש"ע, כִּי בְּחִינַת הַקְּדוּשָׁה תִּקָּרֵא יוֹם, וּבְחִינַת הַזְּרוּת תִּקָּרֵא לַיְלָה, וְעַל יְדֵי מַעֲשֶׂה אָדָם יִכָּחֵד מִבְּחִינַת יוֹם וְיִהְיֶה חֶלְקוֹ בְּמַדַּת לַיְלָה, וְלָזֶה הִתְפַּלֵּל דָּוִד וְאָמַר "מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת" (תהלים צא:ה), וְהוּא אָמְרוֹ **וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם**, פֵּרוּשׁ, הִשְׁתַּדֵּל לָדַעַת מִדָּה זוֹ שֶׁנִּקְרֵאת הַיּוֹם, וּבָזֶה אַתָּה מֵעַצְמְךָ תַּטֶּה לְבָבְךָ לְדֶרֶךְ הַנָּכוֹן.

ו') עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (ח"ג קעח.) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: מַאן אִנּוּן מָארֵי חוּשְׁבָּנָא? אִנּוּן דִּבְכָל לֵילְיָא עָבְדִין חוּשְׁבָּנָא בְּנַפְשָׁתֵיהוּ בְּמָה דְּעָבְדִין בְּהַהוּא יוֹמָא וּמְתַקְּנִין אַרְחַיְיהוּ וְכוּ', עַד כָּאן. וְהִנֵּה אִם הָאָדָם עוֹשֶׂה כַּדָּבָר הַזֶּה דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, יַרְגִּישׁ בְּמַעֲשָׂיו הָרָעִים וְיָשׁוּב עַל הַשְּׁגָגוֹת וְיִתְוַדֶּה עַל הֶעָבָר, וְזוֹלַת זֶה, לְצַד מְעוּט הָרְגָּשָׁתוֹ בָּהֶם יַתְמִיד עֲשׂוֹת כָּהֶם וּגְדוֹלִים מֵהֶם, וְגַם כִּי יָשׁוּב לֹא יִזְכּוֹר אֶת אֲשֶׁר עָבְרוּהוּ לְהִתְוַדּוֹת עֲלֵיהֶם. וְלָזֶה צִוָּה מֹשֶׁה בְּמַאֲמַר **וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם**, פֵּרוּשׁ שֶׁבְּכָל יוֹם יֵדַע מַעֲשֶׂהוּ שֶׁל אוֹתוֹ יוֹם, וְהוּא דֶּרֶךְ מָארֵי דְּחוּשְׁבָּנָא, וּבָזֶה **וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ** שֶׁלֹּא יַתְמִיד בָּהֶם, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁלֹּא יוֹסִיף לְהָרַע.

ז') עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (זוהר ח"א רלג:) כִּי יוֹם שֶׁהַנֶּפֶשׁ בָּאָה מֵעוֹלָם הָעֶלְיוֹן, מַשְׂבִּיעָהּ ה' עַל הַתּוֹרָה וּמַתְרֶה בָּהּ בְּעוֹנְשִׁין מְרֻבִּין וּבְיִעוּדִים מְרֻבִּים אִם תֵּיטִיב, וְעַיֵּן בְּסֵפֶר הַזֹּהַר. וּכְנֶגֶד יוֹם זֶה אָמַר **וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם**, פֵּרוּשׁ, הַיּוֹם שֶׁנִּסַּע, שֶׁיִּזְכּוֹר יוֹם נְסִיעַת נַפְשׁוֹ מֵעוֹלָם הָעֶלְיוֹן בְּכַמָּה הַתְרָאוֹת, וְזֶה יָשִׁיב אֶל לִבּוֹ וְכוּ':

ח') עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם ז"ל (חגיגה יב.) כִּי עוֹלָם הַזֶּה יִקָּרֵא לַיְלָה וְעוֹלָם הָעֶלְיוֹן יִקָּרֵא יוֹם, וְהִנֵּה לְצַד שֶׁיִּרְאֶה הָאָדָם דְּבָרִים מְנֻגָּדִים בָּעוֹלָם הַזֶּה, צַדִּיק וְרַע לוֹ רָשָׁע וְטוֹב לוֹ לְאֵין חֵקֶר, יַשְׁהוּ לְבָבוֹ מִבְּחוֹר בַּטּוֹב הַנִּצְחִי, וְיַרְאֶהוּ הָרְשָׁעִים בָּעוֹלָם הַזֶּה שֶׁמַּסְרִיחִין וּמַרְוִיחִין, וְיֹאמַר אֵלָיו הֶלֹא תִּרְאֶה כִּי טוֹב הוּא. לָזֶה אָמַר **וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם** שֶׁהוּא עוֹלָם הַמִּתְיַחֵס אֵלָיו יוֹם, **וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ** תְּשׁוּבָה נִצַּחַת כִּי ה' בּוֹחֵר הַקִּיּוּם לִידִידָיו וּמְשַׁלֵּם לְשׂוֹנְאָיו וְכוּ'.

ט') עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת פח.) בְּפָסוּק (בראשית א:לא) "וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹּקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי", שֶׁהִתְנָה הַשֵּׁם עִם מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית עַל יוֹם מַתַּן תּוֹרָה וְכוּ', וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם**, פֵּרוּשׁ הַיּוֹם הַנִּכְבָּד שֶׁנִּגְלָה עַל הַר סִינַי מַה נּוֹרָא מַעֲשָׂיו וְשֶׁעָלָיו בָּא הַתְּנַאי עִם הָעוֹלָם, וּבָזֶה תָּשִׁיב לְבָבְךָ לְדֶרֶךְ הַתּוֹרָה. וּלְדֶרֶךְ זֶה אָמְרוֹ **כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים** נִמְשָׁךְ עִם מַה שֶּׁלְּמַעְלָה "וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ", שֶׁעַל יְדֵי הַיּוֹם הַהוּא הוּכַר לְכָל הָעוֹלָם כִּי אֵין אֱלֹהִים זוּלָתוֹ בַּשָּׁמַיִם וְעַל הָאָרֶץ, וּכְאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא פרשת אנכי ה') בְּפָסוּק (ישעיהו מח:טז) "לֹא מֵרֹאשׁ בַּסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי".

י') יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה כה,יב) שְׁקוּל שַׁבָּת כְּנֶגֶד כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, וְהִנֵּה לְפִי שֶׁיִּבָּא הַיֵּצֶר וְיֹאמַר לָאָדָם: "מַה כֹּחֲךָ כִּי תְיַחֵל לְקַיֵּם כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ שֶׁהִיא

שְׁלֵמוּת הָאָדָם?" וּמַה גַּם אָדָם שֶׁעָבְרוּהוּ רָעוֹת רַבּוֹת, יִרְחִיקֵהוּ הַיֵּצֶר: "מַה תּוֹכַל לְתַקֵּן אֶת אֲשֶׁר פָּעֲלוּ יָדֶיךָ מֵהָרָעוֹת?" לָזֶה אָמַר מֹשֶׁה **וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם** – אוֹתוֹ שֶׁכָּתוּב בּוֹ "הַיּוֹם" שֶׁהוּא הַשַּׁבָּת, דִּכְתִיב (שמות טז,כה): "כִּי שַׁבָּת הַיּוֹם", תֵּן דַּעְתְּךָ עָלָיו וּבוֹ תָּשִׁיב אֶל לְבָבֶךָ כִּי הוּא שָׁקוּל כְּנֶגֶד כָּל הַתּוֹרָה, וְזֶה יוֹעִיל לִסְתֹּר שְׁתֵּי טְעָנוֹת: בֵּין לְתַקֵּן מַה שֶּׁעָבְרוּהוּ מֵהַמְרָדִים בֵּין לְהַשְׁלֵמַת הַנֶּפֶשׁ, שֶׁעַל יְדֵי שְׁמִירָתוֹ הֲרֵי הוּא כְּאִלּוּ קִיֵּם תַּרי"ג מִצְווֹת.

פסוק מ

נוֹתֵן לְךָ כָּל הַיָּמִים. פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁאָמַר לָהֶם "לְמַעַן תַּאֲרִיךְ יָמִים עַל הָאֲדָמָה", חָשׁ מֹשֶׁה שֶׁיֹּאמְרוּ שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא שֶׁעַל יְדֵי מַעֲשֵׂיהֶם הוּא שֶׁה' מַאֲרִיךְ יְמֵיהֶם עַל הָאֲדָמָה, וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה לָמֵד שֶׁהַגְּבִיל ה' יְמֵי נְתִינַת הָאָרֶץ כְּדֶרֶךְ שֶׁהִגְבִּיל חַיֵּי הָאָדָם, דִּכְתִיב (איוב י"ד:ה') "אִם חֲרוּצִים יָמָיו", וְהִבְטִיחָם לְהַאֲרִיךְ יְמֵיהֶם כְּשֶׁיֵּלְכוּ בְּדֶרֶךְ יָשָׁר. לָזֶה גָּמַר אוֹמֵר וּבֵאֵר **אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לְךָ כָּל הַיָּמִים**, פֵּרוּשׁ כִּי מַתְּנַת ה' הִיא לְעוֹלְמֵי עַד, לֹא לִזְמַן מוּגְבָּל. וּמֵעַתָּה אָמְרוֹ **וּלְמַעַן תַּאֲרִיךְ יָמִים**, פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא יָמוּתוּ בָהּ בְּקִצְרוּת שָׁנִים, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים י"א:כ"א) "לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם" וְגוֹ'. וְאָמְרוֹ **כָּל הַיָּמִים** הִיא הַעֲמָדַת הָאָרֶץ בְּיַד יִשְׂרָאֵל.

פסוק מו

אֲשֶׁר הִכָּה מֹשֶׁה וְגוֹ' בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם. קָשֶׁה, וַהֲלֹא בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים הִכָּה מֹשֶׁה אֶרֶץ סִיחוֹן? וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי מֵעֵת יְצִיאָתָם מִמִּצְרַיִם הָיָה מוּכָן לִפְנֵיהֶם לְהַכּוֹתוֹ, שֶׁאִם לֹא הָיָה מַעֲשֶׂה הַמְּרַגְּלִים הָיוּ מַכִּים אוֹתוֹ בְּשָׁנָה שְׁנִיָּה לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: **עוֹד** נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי מֵעֵת שֶׁיָּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, אֵימוֹת מָוֶת נָפְלוּ עָלָיו מֵהֶם, וְהָיָה מֻכֶּה וְעוֹמֵד, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פ) שְׁמַסֹּרֶת בְּיָדָם וְכוּ', וְלָזֶה סָמַךְ מַאֲמַר **בְּצֵאתָם** לְמַאֲמַר הַהַכָּאָה, וְאַחַר כָּךְ אָמַר "וַיִּירְשׁוּ אֶת אַרְצוֹ" לְהַעִירְךָ כִּדְבָרֵינוּ.

פרק ה

פסוק א

וַיִּקְרָא מֹשֶׁה. אוּלַי לְפִי שֶׁיִּרְשׁוּ כָּל הָאֲרָצוֹת הָהֵם, הָיוּ יִשְׂרָאֵל מְפֻזָּרִים בְּכָל הַמְּקוֹמוֹת הָהֵם, לָזֶה הֻצְרַךְ לִקְרוֹת לְכֻלָּן. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁעַד עַתָּה הָיָה מְדַבֵּר עִם הָאֲנָשִׁים, וּכְשֶׁרָצָה לוֹמַר עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת קָרָא גַּם לַנָּשִׁים וְהַטַּף כְּמַעֲמַד הַר סִינַי, כְּאָמְרוֹ "כָּל יִשְׂרָאֵל".

פסוק ב

ה' אֱלֹהֵינוּ כָּרַת וְגוֹ'. הִנֵּה לֹא בֵּאֵר מֹשֶׁה מַה בְּרִית הוּא זֶה, אִם בְּרִית שֶׁכָּרְתוּ יִשְׂרָאֵל לְקַיֵּם תּוֹרַת ה' דִּכְתִיב (שמות כד:ח) "הִנֵּה דַם הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת ה' עִמָּכֶם עַל כָּל הַדְּבָרִים",

אוֹ בְּרִית שֶׁכָּרַת ה' לְיִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא יַחֲלִיפֵם בְּאוּמָּה אַחֶרֶת דִּכְתִיב (שמות לד:י) "הִנֵּה אָנֹכִי כּוֹרֵת בְּרִית נֶגֶד כָּל עַמְּךָ" וְגוֹ', וּפֵרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁכָּרַת לָהֶם בְּרִית עַל זֹאת שֶׁלֹּא תִשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ עַל הָאוּמּוֹת. וְהַדַּעַת מַכְרַעַת שֶׁעַל בְּרִית זֶה הוּא אוֹמֵר, וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **ה' אֱלֹהֵינוּ כָּרַת עִמָּנוּ**, פֵּרוּשׁ, עַל שֶׁיִּהְיֶה אֱלֹהֵינוּ, וְלֹא לְזוּלָתֵנוּ כָּרַת עִמָּנוּ בְּרִית, וְעָלָיו חוֹזֵר מַאֲמַר "הַבְּרִית הַזֹּאת" שֶׁאָמַר אַחַר כָּךְ. וּכְפִי זֶה כַּוָּנַת הַמַּאֲמָר לְשֶׁבַח יִשְׂרָאֵל הַמּוּשָּׂג מֵה' לָהֶם, וְעַיֵּן בַּפָּסוּק שֶׁאַחַר זֶה.

פסוק ג

לֹא אֶת אֲבֹתֵינוּ כָּרַת וְגוֹ'. רַשִׁ"י פֵּרֵשׁ בִּלְבַד, וְקָשֶׁה אִם לָזֶה נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר, שֶׁכְּבָר אָמַר "כָּרַת עִמָּנוּ". וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "ה' אֱלֹהֵינוּ" וְגוֹ' שֶׁחוֹזֵר לַבְּרִית שֶׁלֹּא יַשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ עַל הָאֻמּוֹת (שמות לד:י) יִתְבָּאֵר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, **לֹא אֶת אֲבוֹתֵינוּ כָּרַת** הַבְּרִית כָּל עִקָּר, שֶׁלֹּא מָצִינוּ שֶׁנִּשְׁבַּע לְהָאָבוֹת שֶׁלֹּא יַשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ עַל אֻמָּה אַחֶרֶת. וּכְפִי זֶה לֹא הִסְפִּיק בְּמַאֲמַר "כָּרַת עִמָּנוּ" שֶׁיָּכוֹל לְהִתְפָּרֵשׁ גַּם עִמָּהֶם וְאֵינוֹ לִשְׁלֹל הָאָבוֹת, לָזֶה חָזַר לוֹמַר "לֹא אֶת אֲבוֹתֵינוּ", וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁזָּכוּ יִשְׂרָאֵל דְּבָרִים שֶׁלֹּא הֶבְטִיחוּ בָּהֶם הָאָבוֹת. **כֻּלָּנוּ חַיִּים**. קָשֶׁה, וַהֲלֹא כָּל אוֹתָן שֶׁכָּרַת ה' עִמָּהֶם הַבְּרִית אֵינָם חַיִּים, שֶׁמֵּתוּ בַּמִּדְבָּר? גַּם לֹא כָּל אוֹתָם שֶׁעִמָּהֶם הָיָה מְדַבֵּר הָיוּ אָז, שֶׁהֲרֵי נוֹלְדוּ כַּמָּה וְכַמָּה בְּל"ח שָׁנָה שֶׁנִּתְעַכְּבוּ בַּמִּדְבָּר. וְיֵשׁ לְיַשֵּׁב שֶׁאָמַר עַל הַחֵלֶק, אֶלָּא שֶׁהַדָּבָר דָּחוּק. עוֹד, מַה בָּא לְלַמְּדֵנוּ בְּהֵיבַת **כֻּלָּנוּ חַיִּים**? אֵין בָּהּ חִדּוּשׁ.

וְאוּלַי יֵשׁ לוֹמַר שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁכֻּלָּם נִשְׁאֲרוּ חַיִּים, הֲגַם שֶׁדִּבֶּר ה' עִמָּהֶם פָּנִים בְּפָנִים וְגוֹ' מִתּוֹךְ הָאֵשׁ וְלֹא מֵת אֶחָד מֵהֶם, וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ לְבַסּוֹף "מִי כָל בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כָּמוֹנוּ וַיֶּחִי", וּכְפִי זֶה מַאֲמַר "כֻּלָּנוּ חַיִּים" נִמְשָׁךְ עִם מַה שֶּׁלְּאַחֲרָיו וְלֹא עִם מַה שֶּׁלְּפָנָיו.

פסוק ה

אָנֹכִי וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, חֵלֶק דִּבֶּר ה' עִמָּכֶם פָּנִים בְּפָנִים, וְחֵלֶק שֶׁהוּא לְבַד מֵעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת דִּבַּרְתִּי אֲנִי בִּשְׁלִיחוּת, וְטַעַם שֶׁלֹּא דִּבֶּר ה' עִמָּכֶם הַכֹּל פָּנִים בְּפָנִים "כִּי יְרֵאתֶם" וְגוֹ':
וְלֹא עֲלִיתֶם בָּהָר לֵאמֹר. פֵּרוּשׁ, וְאָסַר לָכֶם ה' עֲלוֹת בָּהָר בִּשְׁבִיל לֵאמֹר "אָנֹכִי ה'" וְגוֹ':

פסוק יב

שָׁמוֹר אֶת יוֹם וְגוֹ'. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (ראש השנה כז.) זָכוֹר וְשָׁמוֹר בְּדִבּוּר אֶחָד נֶאֶמְרוּ. וּלְדִבְרֵיהֶם אֶפְשָׁר לוֹמַר כִּי אָמְרוּ **כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ** לַהֲעִירָם עַל שָׁמוֹר שֶׁנִּצְטַוּוּ גַּם עָלֶיהָ מִפִּי ה' יוֹם הַמַּעֲמָד. וְהַכַּוָּנָה בְּשָׁמוֹר אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא פסוק זכור) לִשְׁמֹר מִלְּאַחֲרָיו. וְיֵשׁ לְדַעַת לָמָּה לֹא נֶאֶמְרָה שָׁם שָׁמוֹר עִם זָכוֹר, וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהַפְרִידָם

לְבַל יַחְשְׁבוּ שֶׁמַּאֲמַר שְׁמוֹר הוּא עַל זְמַן שֶׁבָּא עָלָיו מַאֲמַר זָכוֹר שֶׁהוּא מִלְּפָנָיו עַל זֶה הַדֶּרֶךְ שֶׁיִּזְכּוֹר לִשְׁמֹר הַשַּׁבָּת, וּבְמַה שֶׁהִפְרִידָם הָעִיר שֶׁהֵם שְׁתֵּי מִצְוֹות, אַחַת בַּהַכְנָסָה וְאַחַת בִּיצִיאָה, וְאוּלַי כִּי לְעוֹלָם לֹא אָמַר ה' אֶלָּא זָכוֹר אֶלָּא שֶׁאַחַת נִשְׁמַעַת מֻחֶבֶרְתָּהּ לְמְבִינֵי דַעַת, וּכְשֶׁאָמַר ה' זָכוֹר נִתְכַּוֵּן שֶׁיִּזְכּוֹר בְּנָתִינַת דַּעַת עָלָיו לְבַל יִהְיֶה לוֹ שְׁגָיוֹן בּוֹ, וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה לָמֵד שֶׁגַּם עַל לְאַחֲרָיו הוּא מִצְוָה, וְהוּא מַה שֶּׁפֵּרֵשׁ מֹשֶׁה בְּמַה שֶּׁאָמַר שְׁמוֹר, שֶׁגַּם הִיא נִכְלֶלֶת בְּזָכוֹר, וְזֶה כָּתַבְתִּי בְּדֶרֶךְ אֶפְשָׁר.

פסוק טו

וַזָּכַרְתָּ וְגוֹ'. הֵם דִּבְרֵי מֹשֶׁה, וְהַכַּוָּנָה כִּי יוֹם הַשַּׁבָּת יֵשׁ בּוֹ גַּם כֵּן הֶעָרָה לָאָדָם לִזְכּוֹר יְצִיאַת מִצְרַיִם, כְּשֶׁהוּא שׁוֹבֵת בְּלֹא שִׁעְבּוּד יַרְגִּישׁ כִּי ה' הוּא הַמֵּנִיחַ לְעַמּוֹ מִכָּל צָרֵיהֶם וְיִתֵּן לִבּוֹ לְקַבֵּל גְּזֵרוֹת הַמּוֹצִיא מֵעַבְדוּת. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (פסחים קיז:) מִכָּאן שֶׁצָּרִיךְ לְהַזְכִּיר בְּקִדּוּשׁ הַיּוֹם יְצִיאַת מִצְרַיִם:

וְאִם תֹּאמַר לָמָּה הִשְׁמִיט טַעַם הַשַּׁבָּת שֶׁאָמַר ה' בְּדִבְּרוֹת רִאשׁוֹנוֹת שֶׁהוּא "כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים" וְגוֹ'? טַעַם זֶה הוּא טַעַם הַמִּצְוָה מֵעִיקָּרָא, לֹא טַעַם הַחִיּוּב, וּמֹשֶׁה אָמַר טַעַם חִיּוּב אֱמוּנַת טַעַם הַמִּצְוָה, עַל פִּי מַה שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה וּכְתַבְנוּהוּ בְּמָקוֹם אַחֵר כִּי יְצִיאַת מִצְרַיִם גִּלְּתָה אֱמוּנַת בְּרִיאַת הָעוֹלָם (שמות רבה י"ב), וְהוּא מַה שֶּׁרָשַׁם בְּאָמְרוֹ **וְזָכַרְתָּ** וְגוֹ' **וַיּוֹצִיאֲךָ** וְגוֹ' **בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה**, וְשָׁם רָאִיתָ כִּי הוּא אֲדוֹן הַכֹּל, וּבָזֶה יִתְאַמֵּת לְךָ טַעַם הָאָמוּר בְּדִבְּרוֹת רִאשׁוֹנוֹת "כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים" וְגוֹ'.

פסוק יט

אֶת הַדְּבָרִים וְגוֹ'. וְלֹא אָמַר "כָּל", כִּי יֵשׁ מֵהַדְּבָרִים הָאֲמוּרִים שֶׁלֹּא דִּבְּרָם ה', כְּגוֹן מַאֲמַר "כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ", גַּם מַאֲמַר "וְזָכַרְתָּ":

פסוק כד

וַשָּׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ. אָמְרוּ **וְשָׁמַעְנוּ**, לְפִי שֶׁהֵם אָמְרוּ לְמֹשֶׁה לְהָשִׁיב לַה' עַל מַאֲמַר "בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ" (שמות יט:ט) שֶׁרָצוֹנָם לִשְׁמֹעַ מִפִּי ה' וְלֹא מִפִּי תַּלְמִיד, לָזֶה עַתָּה חָזְרוּ וְאָמְרוּ סְתִירָה לְדִבְרֵיהֶם הָרִאשׁוֹנִים "וְשָׁמַעְנוּ" וְגוֹ', וְאָמְרוּ **וְעָשִׂינוּ**, קִיְּמוּ וְקִבְּלוּ הַיְּהוּדִים לַעֲשׂוֹת כָּל דְּבָרָיו כְּאִלּוּ שָׁמְעוּ מִפִּי הַשְּׁכִינָה.

פסוק כה

הֵיטִיבוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ. פֵּרוּשׁ, שֶׁקִּבְּלוּ עַל עַצְמָם לַעֲשׂוֹת דִּבְרֵי הַנָּבִיא וּלְהַצְדִּיקוֹ, וְעַל זֶה גָּמַר אוֹמֶר "מִי יִתֵּן וְהָיָה" וְגוֹ'. וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה ה.) שֶׁשָּׁגַג מֹשֶׁה שֶׁלֹּא אָמַר לוֹ "יִתֵּן אַתָּה", שֶׁאִלּוּ הָיָה אוֹמֵר כֵּן לֹא הָיוּ מְהַרְהֲרִין אַחַר מֹשֶׁה, לֹא בְּשִׁלּוּחַ מְרַגְּלִים וְלֹא בְּמַחְלוֹקֶת קֹרַח.

פסוק כו

לְיִרְאָה אוֹתִי וְלִשְׁמֹר וְגוֹ'. טַעַם שֶׁלֹּא סָמַךְ לְכָלֹל הַשְׁמִירָה בִּכְלַל מַאֲמַר לְיִרְאָה, אוּלַי כִּי לְפִי שֶׁמִּצַּד הַיִּרְאָה יָצָא פְּרָט אֶחָד רַע, שֶׁזֶּה הָיָה סִבָּה שֶׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הָעֵגֶל כְּשֶׁרָאוּ כִּי בֹּשֶׁשׁ מֹשֶׁה נָפַל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד, כֵּיוָן שֶׁאֵין מֹשֶׁה שֶׁיִּהְיֶה שָׁלִיחַ לְדַבֵּר עִמָּהֶם, יָשׁוּב ה' לְדַבֵּר עִמָּהֶם כְּבָרִאשׁוֹנָה. לָזֶה מְהָרוּ לַעֲשׂוֹת הָעֵגֶל לְחָשְׁבָם שֶׁיִּהְיֶה לְאֶמְצָעִי וִידַבֵּר אֲלֵיהֶם אֶת דִּבְרֵי ה'. וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא, כי תשא) שֶׁהָעֵגֶל הָיָה מְדַבֵּר מַמָּשׁ וְטָעוּ בּוֹ לְאֶמְצָעִי. לָזֶה דִּקְדֵּק ה' בְּמַאֲמָרוֹ וְאָמַר **לְיִרְאָה אוֹתִי וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתַי**, שֶׁתִּהְיֶה הַיִּרְאָה לָהֶם גַּם כֵּן לִשְׁמֹר וְלֹא יִשְׁגּוּ בָּהֶם מִצַּד הַיִּרְא ה'.

לְמַעַן יִיטַב וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, כִּי אָמְרוּ "מִי יִתֵּן" וְגוֹ' לֹא לְצַד הַמּוֹעִיל לְאָמְרוֹ, אֶלָּא לְאַהֲבַת הַטּוֹב לְהַנֶּאֱמָר עָלָיו.

פסוק כח

וַאֲתָּה פֹּה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁלֹּא עָשׂוּ יִשְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה שְׁלִיחַ לְקַבֵּל פִּקּוּדֵי ה' עַד עַתָּה, לָזֶה ה' גָּמַר בַּעֲדָם וּקְבָעוֹ לְשָׁלִיחַ וְאָמַר לוֹ **"וְאַתָּה פֹּה" וְגוֹ'**, **וַאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ אֵת כָּל הַמִּצְוָה** וְגוֹ'. וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁבְּהַגִּיעַ הַמִּצְוָה מֵה' לְמֹשֶׁה כְּאִלּוּ נִתְקַבְּלָה לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁהֲרֵי עָשְׂאוּהוּ שָׁלִיחַ, וּכְדִין שְׁלִיחַ הָאִשָּׁה לְקַבֵּל קִדּוּשֶׁיהָ שֶׁכֵּיוָן שֶׁקִּבְּלָם הַשָּׁלִיחַ כְּאִלּוּ בָּאוּ לְיַד הָאִשָּׁה שָׁלִיחַ, וּכְדִין שְׁלִיחַ הָאִשָּׁה לְקַבֵּל קִדּוּשֶׁיהָ שֶׁכֵּיוָן שֶׁקִּבְּלָם הַשָּׁלִיחַ כְּאִלּוּ בָּאוּ לְיַד הָאִשָּׁה כִּי יָדוֹ כְּיָדָהּ, כְּמוֹ כֵן כְּשֶׁיְּקַבֵּל מֹשֶׁה הַמִּצְוָה כְּאִלּוּ קִבְּלוּהָ יִשְׂרָאֵל. וְהוּא אָמְרוֹ **וַאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ**, וּבְהַגִּיעַ הַדָּבָר אֵלֶיךָ אַתָּה תּוֹדִיעַ לָהֶם וְעָשׂוּ אוֹתָהּ, וְהוּא אָמְרוֹ "תְּלַמְּדֵם וְעָשׂוּ".

פסוק ל

בְּכָל הַדֶּרֶךְ וְגוֹ' לְמַעַן תִּחְיוּן וְטוֹב לָכֶם וְהַאֲרַכְתֶּם וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ "תִּחְיוּן" – אֲרִיכוּת יָמִים בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְאָמְרוֹ **וְטוֹב לָכֶם** – טוֹבַת עוֹלָם הַבָּא, וְאָמְרוֹ **וְהַאֲרַכְתֶּם** וְגוֹ' – שֶׁלֹּא יִגְלוּ יִשְׂרָאֵל מֵעַל הָאָרֶץ לְעוֹלָם.

וְלִסְבָרַת רַבִּי יַעֲקֹב (קידושין לט:) שֶׁאָמַר שְׂכַר מִצְוָה בָּעוֹלָם הַזֶּה לֵיכָּא, נִרְאֶה שֶׁיּוֹדֶה ר' יַעֲקֹב בְּמִי שֶׁהוּא צַדִּיק גָּמוּר וְשָׁמַר כָּל הַתּוֹרָה שֶׁיִּזְכֶּה גַּם בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְלֹא אָמַר ר' יַעֲקֹב אֶלָּא בְּאָדָם שֶׁרוּבּוֹ זְכֻיּוֹת. וְכֵן תִּמְצָא שֶׁאָמְרוּ שָׁם בְּקִדּוּשִׁין כְּשֶׁהִקְשָׁה מֵאוֹתָהּ בָּרַיְתָא שֶׁאָמְרָה כָּל מִי שֶׁרוּבּוֹ זְכֻיּוֹת מְרִיעִין לוֹ וְכוּ' וְהֶעֱמִיד בַּשַּׁ"ס כְּרַבִּי יַעֲקֹב.

וּמִמָּנָּה יֵשׁ לָנוּ לָדוּן מִמַּה שֶׁאָמַר כָּל מִי שֶׁרֻבּוֹ זְכֻיּוֹת, הָא לְמַדְתָּ דַּוְקָא מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ עֲבֵרוֹת אֶלָּא שֶׁרַבּוּ זְכֻיּוֹתָיו הוּא שֶׁאוֹמֵר עָלָיו מְרִיעִין לוֹ וְכוּ', אֲבָל מִי שֶׁכָּלוּ זְכֻיּוֹת יוֹדֶה כִּי יֵיטִיב לוֹ ה' גַּם בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְהוּא מַה שֶּׁאוֹמֵר **בְּכָל הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוָּה** וְגוֹ', דִּקְדֵּק לוֹמַר **בְּכָל** לְהַעִיר שֶׁמְּדַבֵּר בְּמִי שֶׁשּׁוֹמֵר הַכֹּל, וּלְאִישׁ כָּזֶה יֶשְׁנוֹ בָּעוֹלָם הַבָּא כְּאָמְרוֹ "לְמַעַן תִּחְיוּן

וְטוֹב" וְגוֹ', גַּם יֶשְׁנוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהוּא אָמְרוֹ **וְהַאֲרַכְתֶּם יָמִים בָּאָרֶץ אֲשֶׁר תִּירָשׁוּן**, וְלֹא אָמַר "וְהַאֲרַכְתֶּם יָמִים" סְתָם שֶׁנִּתְפָּרֵשׁ שֶׁנִּתְכַּוֵּן לָעוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ אָרוֹךְ.

פרק ו

פסוק ד

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ וְגוֹ'. טַעַם כֶּפֶל ה' שְׁתֵּי פְּעָמִים וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ "ה' אֱלֹהֵינוּ אֶחָד", נִתְכַּוֵּן לִשְׁתֵּי הַדְּרָגוֹת שֶׁיֵּשׁ לַה', הָאַחַת שֶׁהוּא אֱלֹהֵינוּ, וְהַשְּׁנִיָּה שֶׁהוּא אֶחָד. וְהַכַּוָּנָה בְּזֶה כִּי אָנוּ מְקַבְּלִין אֱלֹהוּתוֹ יִתְבָּרַךְ עָלֵינוּ לְמָה שֶׁמִּמֶּנּוּ, הֲגַם שֶׁאָלוּ הָיָה בַּמְּצִיאוּת שֶׁהָיוּ אֱלֹהוֹת הַרְבֵּה אֵין אָנוּ בּוֹחֲרִים אֶלָּא בְּשֵׁם זֶה הוי"ה הוּא אֱלֹהֵינוּ, וּבָזֶה נִכְלָל כַּמָּה פְּרָטִים: א' אַהֲבַת הַטּוֹב, אַהֲבַת הַמּוֹעִיל, אַהֲבַת הֶעֱרֵב. וְעוֹד לוֹ שֶׁהוּא אֶחָד וְאֵין זוּלָתוֹ אֱלוֹהַּ בָּעוֹלָם, וְטַעַם זֶה גַּם כֵּן יַסְפִּיק לְהִתְחַיֵּב לְהִשְׁתַּעְבֵּד לוֹ וּלְמִצְוֹתָיו, הֲגַם שֶׁהָיָה בַּמְּצִיאוּת שֶׁלֹּא הָיוּ הַטְּעָמִים שֶׁמִּצַּדָּם בְּחַרְנוּהוּ לֶאֱלוֹהַּ.

נִמְצִינוּ אוֹמְרִים שֶׁבְּאֶחָד מִשְּׁנֵי הַטְּעָמִים יַסְפִּיק לְהִשְׁתַּעְבֵּד לְמַאֲמָרָיו וּלְמִצְוֹתָיו, אֲשֶׁר עַל כֵּן אָמַר **ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד** בִּשְׁתֵּי חֲלוּקוֹת שֶׁכָּל אֶחָד כְּדַאי לְעַצְמוֹ. וְאִם הָיָה אוֹמֵר הַכָּתוּב "ה' אֱלֹהֵינוּ אֶחָד" הָיָה בְּנִשְׁמָע כִּי מַה שֶּׁהֵם מְקַבְּלִין אֱלֹהוּתוֹ עֲלֵיהֶם הוּא לֶהֱיוֹתוֹ אֶחָד וְאֵין עוֹד מִלְבַדּוֹ, יִתְחַיֵּב הָעֶבֶד לַעֲבֹד אֶת רַבּוֹ וְאֵין מָנוֹס מִמֶּנּוּ לִרְצוֹנוֹ וְשֶׁלֹּא לִרְצוֹנוֹ, וְלֹא כֵן אָנוּ עִם אֱלֹהֵינוּ, שֶׁאָנוּ חֲפֵצִים בֶּאֱלֹהוּתוֹ אַהֲבַת הַטּוֹב בְּמַה שֶׁהוּא טוֹב נוֹסָף עַל הֱיוֹתוֹ אֶחָד וּמְיֻחָד:

פסוק ה

וְאָהַבְתָּ. אָמַר בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו, לוֹמַר מִלְּבַד מִצְוַת שְׁמַע יִשְׂרָאֵל שֶׁהוּא קַבָּלַת עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם הִיא מִצְוַת אַהֲבַת ה'. עוֹד יִרְצֶה לְהַעִיר לְהַקּוֹדֵם לָאַהֲבָה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר ח"ג נו.) אֵין אָדָם מַשִּׂיג גֶּדֶר הָאַהֲבָה עַד שֶׁתַּקְדִּים בּוֹ הַיִּרְאָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאָהַבְתָּ** מִלְּבַד גֶּדֶר הַיִּרְאָה. וְאָמְרוֹ **אֶת ה'** פֵּרוּשׁ עַל יְדֵי הָאַהֲבָה אָדָם מִתְדַּבֵּק בַּה', וְהוּא אָמְרוֹ "אֶת ה'".

עוֹד יִרְצֶה שֶׁעַל יְדֵי אַהֲבַת ה' יַשִּׂיג מַדְרֵגָה זוֹ שֶׁיִּהְיֶה ה' מְיֻחָד שְׁמוֹ עָלָיו בְּיִחוּד, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית כח:יג) "אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק", וּפֵרוּשׁ שֶׁכָּל אֶחָד רָאוּי בִּפְנֵי עַצְמוֹ שֶׁיִּתְיַחֵד שֵׁם אֱלֹהוּתוֹ עָלָיו. וְתִמְצָא שֶׁאַבְרָהָם בֵּאֵר בּוֹ הַכָּתוּב שֶׁהָיָה אָהוּב, דִּכְתִיב (ישעיה מא:ח) "זֶרַע אַבְרָהָם אֹהֲבִי", וּכְמוֹ כֵן רָמַז הַכָּתוּב כָּאן שֶׁכָּל שֶׁאָהוּב ה' יִקְרָא ה' אֱלֹהָיו בְּיִחוּד, וְתֵיבַת ה' נִמְשֶׁכֶת לְפָנֶיהָ וּלְאַחֲרֶיהָ.

עוֹד יִרְצֶה לְעוֹרֵר לֵב אִישׁ יִשְׂרָאֵל לְאַהֲבַת ה' עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט שמעוני סוף פרשת נח) בְּפָסוּק "יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל" (תהלים כב:ד), שֶׁלֹּא בָּחַר ה' מִכָּל הַתְּהִלּוֹת זוּלַת כְּשֶׁהִלְלוּהוּ וְאָמְרוּ לְפָנָיו "בָּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל", אָז יָשַׁב עַל כִּסֵּא מַלְכוּת עוֹלָם. וְהוּא אָמְרוֹ **וְאָהַבְתָּ אֵת ה'** לְטַעַם זֶה שֶׁלֹּא בָּחַר לִהְיוֹת אֶלָּא אֱלֹהֶיךָ. וּבְהַעִיר הָאָדָם לִבּוֹ לִפְרָטִים כְּאֵלּוּ תִּתְנַתֵּק נַפְשׁוֹ וְתִתַּר מִמְּקוֹמָהּ בְּהִתְעוֹרְרוּת נִפְלָא וְרָם בְּאַהֲבַת הַנֶּאֱהָב יִתְעַלֶּה רוּם תִּפְאֶרֶת כְּבוֹדוֹ.

עוֹד אוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְעוֹרֵר לֵב הָאָדָם בִּשְׁלֹשָׁה מִינֵי אַהֲבָה שֶׁיֶּשְׁנָם בְּהַכָּרָה לַנִּבְרָאִים, וְהֵם: אַהֲבַת הַטּוֹב, אַהֲבַת הֶעָרֵב, אַהֲבַת הַמּוֹעִיל. לָזֶה בָּא דִּבֵּר ה' לִשְׁלִשְׁתָּם, **וְאָהַבְתָּ אֵת ה'** – בְּשֵׁם זֶה הֵעִיר הַלֵּב לְבְחִינַת אַהֲבַת הַטּוֹב בְּמַה שֶּׁהוּא טוֹב הָרְמוּז בַּשֵּׁם, כְּאָמְרוֹ (תהלים קמה:ט) "טוֹב ה' לַכֹּל", גַּם בְּחֶשֶׁק הֶעָרֵב בְּסוֹד (תהלים לד:ט) "טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב ה'", כִּי כָל הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר יוֹכִיחַ שֵׁם זֶה לְמוּלָהּ אֵין עֲרֵבוּת בְּכָל הַנִּבְרָאִים שֶׁיִּכָּנֵס אֵלָיו בְּעֶרֶךְ הַנִּשְׁתָּוֶה, וְזֶה לְךָ הָאוֹת אָמְרוֹ (שיר השירים ה:ו) "נַפְשִׁי יָצְאָה בְדַבְּרוֹ". גַּם תַּשְׂכִּיל בְּפָסוּק (במדבר לג:ב), "עַל פִּי ה'", כִּי תִּתְנַתֵּק הַנֶּפֶשׁ מֵהַגּוּף וְלֹא תַרְגִּישׁ בַּפְּרָדָה לְהַפְלָנַת הֶרְגֵּשׁ הֶעָרֵב מֵהַטּוֹב. הֵרֵי שְׁמַעְנוּ אַהֲבַת הַטּוֹב וְאַהֲבַת הֶעָרֵב מִתֵּבַת ה'. וְאַהֲבַת הַמּוֹעִיל רָמְזָה בְּאָמְרוֹ "אֱלֹהֶיךָ", עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים כב:ד) "יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת" כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי בְּסָמוּךְ, וּבָזֶה נִכְלַל גַּם כֵּן אַהֲבַת הַמּוֹעִיל כִּי בָזֶה הִרְוִחְנוּ עוֹלָם וּמְלוֹאוֹ, כְּמַאֲמַר שְׁלֹמֹה (קהלת יב:יג) "כִּי זֶה כָּל הָאָדָם", כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ לֹא נִבְרָא אֶלָּא לְצֻוֹת לָזֶה (שבת ל:).

בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל וגו'. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (ספרי) בָּזֶה מַה שֶּׁאָמְרוּ, יְעַיֵּן שָׁם דִּבְרֵיהֶם. וְנִרְאֶה שֶׁנִּתְכַּוֵּן ה' בְּמַאֲמָר זֶה לְהַסִּיר טִינָא מִלֵּב אוֹהֲבָיו, וְהוּא שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מועד קטן כח.) בְּנֵי חַיֵּי וּמְזוֹנֵי לָאו בִּזְכוּתָא תַּלְיָא מִלְּתָא אֶלָּא בְּמַזָּלָא, עַד כָּאן. וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ הֵם כְּלָלוּת חֶשֶׁק הָאָדָם וְחָפְצוֹ בָּעוֹלָם: הַחַיִּים, וְהַבָּנִים, וְהַמְּזוֹנוֹת, וְהֶחָסֵר אֶחָד מֵהֵנָּה בַּר מִנַּן יִקָּרֵא מֵת. וּשְׁלִשְׁתָּם אֵינָם תְּלוּיִים לְהַשִּׂיגָם בְּאֶמְצָעוּת עֲבוֹדַת ה' וְאַהֲבָתוֹ, וְזֶה יְסוֹבֵב הַהַרְחָקָה מֵאוֹהֲבֵי ה'. וּמַה גַּם בְּהִתְקַבֵּץ לְהָאוֹהֵב שְׁנַיִם מֵהֶם – חֹסֶר הַבָּנִים וְהָעֹנִי, יִתְחַמֵּץ לְבָבוֹ בְּקִרְבּוֹ, וַהֲגַם שֶׁיִּתְחַזֵּק עִם לְבָבוֹ, לְבָבוֹ לֹא יִשְׁמַע לוֹ כִּי הַמּוּרְגָּשׁ אֵלָיו יַרְחִיקֶנּוּ מִשְׁמוֹעַ לָאֱהֹב.

לָזֶה בָּא דִּבֵּר ה' וְצִוָּה לוֹ עַל הַדִּבָּר הַזֶּה, שֶׁיַּעֲרִיךְ אַהֲבַת ה' בְּלִבּוֹ בִּשְׁלִשָּׁה דְּבָרִים הֲגַם שֶׁיִּטְּלֵם מִמֶּנּוּ. כְּנֶגֶד הַבָּנִים אָמַר **בְּכָל לְבָבְךָ**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית כב:ב) "אֶת בִּנְךָ וְגוֹ' אֲשֶׁר אָהַבְתָּ" וְגוֹמֵר, וְהָאַהֲבָה כָּזוֹ הִיא אַהֲבָה הַמְמַלֵּאת לֵב אָדָם וְחֶשְׁקוֹ. וּכְנֶגֶד חַיֵּי אָמַר **וּבְכָל נַפְשֶׁךָ**, וּכְנֶגֶד מְזוֹנֵי אָמַר **וּבְכָל מְאֹדֶךָ**, שֶׁיַּעֲרִיךְ בְּדַעְתּוֹ שְׁלִשְׁתָּם יַחַד בַּה', כִּי הוּא טוֹב לְיִשְׂרָאֵל מֵעֲשָׂרָה בָּנִים, וְשֻׁלְחָן גָּבוֹהַּ עֶלְיוֹן הוּא מְאֹד, כְּמַאֲמַר הַתַּנָּא (אבות ו:ה)

שֶׁשַּׂלְחָנְךָ גָּדוֹל מִשֶּׁלְחָנָם, וְהַחַיִּים מִמֶּנּוּ תּוֹצָאוֹת חַיִּים, וְאַף כִּי אַחֲרֵי מוֹת הַצַּדִּיק יִקָּרֵא חַי, כְּאָמְרוֹ (שמואל ב כג:כ) "וּבְנָיָהוּ בֶן יְהוֹיָדָע בֶּן אִישׁ חַי", הֲרֵי שֶׁאֲפִלּוּ אַחַר מִיתָה יִקָּרֵא חַי (ברכות יח.).

אוֹ יֹאמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי בָּא הַכָּתוּב לְשַׁעֵר שִׁעוּר הָאַהֲבָה שֶׁמְּחֻיָּב כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל לֶאֱהֹב הַבּוֹרֵא, וְאָמַר שֶׁהוּא בְּשִׁעוּר הַהֶרְגֵּשׁ אֲשֶׁר יָבֹא בְּלֵב הָאָדָם בְּעֵת תַּשִּׂיג יָדוֹ לִשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים כְּאֶחָד, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר אָדָם שֶׁהָיָה חֶשּׁוּךְ בָּנִים וְעָנִי וְנָטָה לָמוּת, וּבָא נָבִיא בִּדְבַר ה' וּבִשְּׂרוֹ כִּי יָקוּם מֵחָלְיוֹ, גַּם אָמַר אֵלָיו הִנֵּה אִשְׁתְּךָ הָרָה וְיוֹלֶדֶת בֵּן, וְכִי רֶוַח גָּדוֹל נִזְדַּמֵּן לוֹ לְהַעֲשִׁיר בָּהֶם. אָדָם כָּזֶה מַה מְּאֹד יַפְלִיא אַהֲבַת הָאָדוֹן בְּאֵין שִׁעוּר, וְתִהְיֶה הָאַהֲבָה מֻרְגֶּשֶׁת בְּלִבּוֹ בְּחֶשֶׁק מֻפְלָא עַל אֲשֶׁר הֵטִיב עִמּוֹ כַּמָּה מַעֲלוֹת טוֹבוֹת. כְּמוֹ כֵן יֵצוּ ה' עַל כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל עֻשׂוֹת בְּאַהֲבָתוֹ תָּמִיד, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאָהַבְתָּ אֵת ה'** וְגוֹ' **בְּכָל לְבָבְךָ**, פֵּרוּשׁ כְּאִלּוּ נָתַן לְךָ כָּל מַחְסוֹרְךָ בְּכָל לְבָבְךָ שֶׁהֵם הַבָּנִים, וְדִקְדֵּק לוֹמַר בְּכָל לְהַעִיר דִּמְיוֹן הַמָּשָׁל שֶׁהוּא חֶסֶר מֵהַבָּנִים וַיִּתְּנֵם ה' לוֹ, וּכְמוֹ כֵן **וּבְכָל נַפְשְׁךָ** שֶׁנָּתַן לְךָ נַפְשְׁךָ אַחַר הַגִּיעֲךָ לְשַׁעֲרֵי מָוֶת, **וּבְכָל מְאֹדֶךָ** כְּאִלּוּ נָתַן לְךָ כָּל מָמוֹנְךָ שֶׁאַתָּה חָפֵץ, וְאָמַר "כָּל" לְהַעִיר דִּמְיוֹן הַמָּשָׁל. **וְהִנֵּה** הַמַּשְׂכִּיל בְּעָנְיַן חֶשֶׁק ה', כָּל זֶה דָּבָר קַל הוּא בְּעֵרְךָ מַה שֶּׁהַנֶּפֶשׁ חוֹשֶׁקֶת בַּבּוֹרֵא. וְהִמְשַׁלְתִּי דָּבָר זֶה לְאָדָם גָּדוֹל וּמֻפְלָא בִּנְכָסִים שֶׁרָצָה לֶלֶכֶת לְמָקוֹם רָחוֹק לְצַד סַכָּנַת מָקוֹם שֶׁהָיָה בּוֹ, וְאָסַף כָּל נְכָסָיו בְּקִנְיַת מַרְגָּלִית גְּדוֹלָה בְּאֶלֶף אַלְפֵי דִינְרֵי זָהָב, וְשָׂם לְדַרְכּוֹ פְּעָמָיו לְעִיר רְחוֹקָה אֲשֶׁר שָׁם נָכוֹן לִבּוֹ בְּטוּחַ בְּמָמוֹנוֹ וְהוֹנוֹ. וְקוֹדֶם שֶׁהִגִּיעַ לְעִיר אֲשֶׁר פָּנָה בְּדַעְתּוֹ לָלֶכֶת שָׁמָּה, כָּלְתָה צֵידָתוֹ וְאֵין דִּינָר בְּכִיסוֹ, וְהָיָה מִסְתַּפֵּק בְּדַלּוּת וּבְעֹנִי גָּדוֹל וְשִׁפְלוּת רַב כִּי אִפֵּס כֶּסֶף. וְהִנֵּה זֶה הָאִישׁ, הֲגַם שֶׁהוּא מִתְהַלֵּךְ בְּדוֹחַק וְצַעַר, עִם כָּל זֶה לִבּוֹ שָׂמֵחַ וְכִלְיוֹתָיו עַלִּיזִים כִּי רַב אוֹנוֹ וְהוֹנוֹ, וְיָצָא מִמָּקוֹם הַמִּסְתַּכֵּן וּבֹא יָבֹא בְּרִנָּה נוֹשֵׂא הָאֶבֶן גְּדוֹלָה יִקְרַת הָעֵרֶךְ. כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה, אָדָם שֶׁזָּכָה בְּדָבֵקוּתוֹ יִתְבָּרֵךְ וְאַהֲבָתוֹ וּבוֹ קִבֵּץ כָּל מָמוֹנוֹ וְהוֹנוֹ, וַיִּבֶץ בְּעֵינָיו קִנּוֹת דָּבָר בָּעוֹלָם הַזֶּה לְצַד סַכָּנַת הַמָּקוֹם, נוֹסָף עַל מְעוּט שָׁוְיוֹ, וְלָקַח לוֹ ה' לֵאלֹהִים – אֵין לְךָ קִנְיָה בָּעוֹלָם כְּקִנְיָן זֶה, לְמַעְלָה מֵהָאֶבֶן יִקָּרֶה שֶׁבַּמֶּשֶׁל, כִּי מִי יִדְמֶה לוֹ וּמִי יִשְׁוֶה לוֹ. וְאָדָם כָּזֶה, לוּ יִהְיֶה שֶׁיִּהְיֶה דָּחוּק וּמְצֻטָּעַר בְּיָמִים מוּעָטִים אֵלֶּה לוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה, נָכוֹן לִבּוֹ בָּטוּחַ בַּה' אוֹר עוֹלָם וְיִשְׂמַח לִבּוֹ וְיָגֵל כְּבוֹדוֹ. וּבְהַגִּיעַ לְמִחוֹז חֶפְצוֹ שֶׁהוּא עוֹלָם הַקַּיָּם וְהַבָּטוּחַ, הִנֵּה שְׁכָרוֹ אִתּוֹ. וּמֵעַתָּה חִבַּת הַקֹּדֶשׁ הוּא הַיּוֹצֵר וְדִבֵּקוּתוֹ בּוֹ, הֲלֹא הוּא בָּנָיו וְחַיָּיו וּמָמוֹנוֹ וּבְיֶתֶר שְׁאֵת.

פסוק ו

וְהָיוּ הַדְּבָרִים וְגוֹ'. לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "וְאָהַבְתָּ אֵת ה'", יְרֻצֶּה לוֹמַר כִּי יִשִּׂים הַדְּבָרִים הָאֲמוּרִים רְטִיָּה עַל לִבּוֹ בְּרִאוֹת אַחַת מִשְּׁלֹשָׁה אֵלֶּה (מועד קטן כח.): כִּי יִרְאֶה

חֶסְרוֹן הַלֶּחֶם לְאִישׁ צַדִּיק, אוֹ חֶסְרוֹן הַחַיִּים, אוֹ חֶסְרוֹן הַבָּנִים, יֵדַע כִּי אֵין הַדָּבָר לְצַד חֶסְרוֹן הַהֶשֵּׂג מַה שֶּׁהִשִּׂיג זוּלָתוֹ, אֶלָּא שֶׁדְּבָרִים אֵלּוּ חֲשׁוּבִים כְּאַיִן נֶגְדּוֹ.

עוֹד יִרְצֶה לְלַמֵּד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ שֶׁיִּתְקַבְּלוּ הַדְּבָרִים אֶצְלָם לֶאֱהֹב ה', כִּי הָאַהֲבָה אֵינָהּ מַעֲשֶׂה שֶׁיַּכְרִיחַ הָאָדָם רְצוֹנוֹ לַעֲשׂוֹת מִצְווֹת הַמֶּלֶךְ, אֶלָּא הוּא דָּבָר שֶׁתָּלוּי בַּלֵּב, וְכָל שֶׁהַלֵּב לֹא יַרְגִּישׁ דָּבָר שֶׁיִּפְעַל בּוֹ הַחֵשֶׁק אֵינוֹ אוֹהֵב, הֲגַם שֶׁיַּכְרִיחֶנּוּ בְּכָל מִין הֶכְרֵחַ. לָזֶה בָּאָה הָעֵצָה מֵאֵל יוֹעֵץ וְאָמַר **וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה** וְגוֹ' **עַל לְבָבֶךָ**, פֵּרוּשׁ כְּשֶׁיִּתְמִיד שִׂימַת הַדְּבָרִים עַל לִבּוֹ יִוָּלֵד בְּלִבּוֹ חֵשֶׁק תַּאֲוָה הָרוּחָנִית וְיָרוּץ לִבּוֹ לְאַהֲבַת ה' בְּכָל אֲשֶׁר צִוָּהוּ. וְדָבָר זֶה אֲנַחְנוּ יְתֵמֵי דְּיִתְמֵי אָנוּ מַרְגִּישִׁים כִּי רַבָּה תַּאֲוָה בְּלִבֵּנוּ וְחֵשֶׁק אֱלֹהֵי עוֹלָם יוֹתֵר מִכָּל הוֹן עוֹלָם וּכְבוֹד מַלְכוּת, וְכָל עֶרֶב נִרְגָּשׁ לִנְמִבְזָה וְנָמֵס בְּעֶרֶךְ חֵלֶק הַמּוּעָט הַמּוּשָּׂג מֵהֶרְגֵּשׁ הֲוָיַת הַדְּבָרִים עַל לִבֵּנוּ, אַשְׁרֵינוּ מַה טּוֹב חֶלְקֵנוּ. וּכְבָר הֶעִירוֹתִי בִּדְבָרִים אֵלּוּ בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת.

עוֹד נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לִשְׁלֹשָׁה הַדְּרָגוֹת שֶׁהֵם כּוֹלֵל גִּדְרֵי הָאַהֲבָה: הָאֶחָד כְּנֶגֶד הַהֶרְגֵּשׁ הוּא חֶמְדַּת הַלֵּב, וְאֶחָד כְּנֶגֶד הַצּוֹרֶךְ שֶׁהוּא מָזוֹן הַמְּחַיֶּה אֶת הָאָדָם, וְאֶחָד בְּגֶדֶר הַשִּׁעוּר עַד כַּמָּה צָרִיךְ לָצֵאת יְדֵי חוֹבַת הָאַהֲבָה. כְּנֶגֶד גֶּדֶר הַהֶרְגֵּשׁ אָמַר **בְּכָל לְבָבְךָ**, הִנֵּה הֲגַם שֶׁיִּתְאַוֶּה הָאָדָם לֶאֱכוֹל אוֹ לְהוֹן לֹא יִהְיֶה כָּל כָּךְ עִצָּם הָעֲרֵבוּת, הֲגַם שֶׁהַנֶּפֶשׁ חָפְצָה לֶאֱכוֹל יָכוֹל אָדָם לְמָשׁוֹל בְּרוּחוֹ לִמְנוֹעַ עַצְמוֹ מֵהַדָּבָר בְּנָקֵל, מַה שֶּׁאֵין כֵּן כְּשֶׁנִּכְנָס בְּלִבּוֹ חֶמְדַּת הַלֵּב וְיִתְאַוֶּה לְאִשָּׁה יָפָה, וּמַה גַּם כִּי יִתְרַבֶּה חֶשְׁקָהּ בְּלִבָּבוֹ יַפְעִיל בּוֹ הַהֶרְגֵּשׁ עַד שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לְמָשׁוֹל בְּרוּחוֹ לְהַטּוֹת לִבּוֹ וְיָכוֹף אוֹתוֹ לַעֲשׂוֹת מַה שֶּׁאֵין רְצוֹנוֹ עֲשׂוֹת. צָא וּלְמַד כַּמָּה נִתְעַצֵּם יוֹסֵף הַצַּדִּיק לְכוֹף חֶמְדַּת הַלֵּב בְּמַעֲשֶׂה אֵשֶׁת פּוֹטִיפַר וּשְׁכָרוֹ יַגִּיד לוֹ.

וּכְנֶגֶד גֶּדֶר זֶה אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא **וְאָהַבְתָּ אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ**, שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל לְהַכְנִיס אַהֲבַת ה' בְּלִבָּבוֹ, וְיִלְהֲיבֶנּוּ בְּאַהֲבָתוֹ עַד גֶּדֶר שֶׁיַּשִּׂיג הֶרְגֵּשׁ בְּלִבּוֹ כְּכָל שִׁעוּר שֶׁיָּכוֹל הַלֵּב לְהַרְגִּישׁ בּוֹ. וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **בְּכָל**, לְפִי שֶׁהַלֵּב יַחְמֹד בְּכָל אִשָּׁה, וּבְיוֹתֵר בְּנָאָה, וּבְיוֹתֵר בִּכְלִילַת יֹפִי, וּבְיוֹתֵר בְּמִי שֶׁאֵין לְמַעְלָה מִמֶּנָּה. וְחִיֵּב הַכָּתוּב שֶׁתִּהְיֶה הַרְגָּשַׁת הַלֵּב בְּאַהֲבָתוֹ יִתְבָּרַךְ בַּגֶּדֶר הַגָּדוֹל שֶׁאֵין לְמַעְלָה מִמֶּנּוּ. וְדָבָר זֶה הוּא דָּבָר שֶׁהַטּוֹעֲמוֹ יֵדַע מַהוּתוֹ וְעֶרְבָה לוֹ טְעִימָתוֹ אֵין שִׁעוּר לָהּ. וּלְפִי שֶׁגֶּדֶר זֶה מְצִיאוּתוֹ הוּא עַל יְדֵי הִתְעוֹרְרוּת, כְּדֶרֶךְ אָמְרָם (במדבר רבה י:ב) עַיִן רוֹאָה וְלֵב חוֹמֵד, אֲבָל זוּלַת זֶה לֹא יִתְעוֹרֵר הַלֵּב מֵעַצְמוֹ לַחְמֹד, לָזֶה הֵעִיר ה' בְּמַאֲמַר שְׁנֵי בְּגֶדֶר הַצּוֹרֶךְ וְאָמַר **וּבְכָל נַפְשְׁךָ**, שֶׁהֵם דְּבָרִים שֶׁהַנֶּפֶשׁ צְרִיכָה לָהֶם כְּגוֹן אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה וְכַדּוֹמֶה שֶׁהָאָדָם מִתְעוֹרֵר מֵעַצְמוֹ לָהֶם בְּלֹא אֻמְצָעוּת דָּבָר. כְּמוֹ כֵן תִּהְיֶה אַהֲבַת ה', וְהוּא אָמְרוֹ **בְּכָל נַפְשְׁךָ** שֶׁמִּטִּבְעוֹ תִּהְיֶה אַהֲבַת ה' כְּמַאֲכָל וּמַשְׁקֶה. וְהִנֵּה שְׁנֵי הַדְּרָגוֹת אֵלּוּ יֶשְׁנָם בְּגֶדֶר הַמִּצְטַעֵר וְהַמִּתְגַּדֵּר, שֶׁהַמַּאֲכָל אַחֲרֵי אָכְלוֹ

וְאַחֲרֵי שֶׁתּוֹ יֶחְדַּל מִמֶּנּוּ הַחֵפֶץ בּוֹ, וּכְמוֹ כֵן תַּאֲוַת לִבּוֹ אַחַר גְּמַר מַעֲשֶׂה דֶּרֶךְ גֶּבֶר בְּעַלְמָה (משלי ל:יט) יִשְׁתַּנֶּה הַדָּבָר אֶצְלוֹ עַד אַחַר זְמַן. לָזֶה בָּא דִּבֵּר ה' בְּהַדְרָגָה שְׁלִישִׁית בְּגֶדֶר הַשִּׁעוּר וְאָמַר **וּבְכָל מְאֹדֶךָ**, פֵּרוּשׁ, בְּכָל מָמוֹן שֶׁאַתָּה חָפֵץ בּוֹ. וּכְשֵׁם שֶׁהַמָּמוֹן אָמַר הַכָּתוּב (קהלת ה:ט) "אוֹהֵב כֶּסֶף לֹא יִשְׂבַּע כֶּסֶף", כִּי כְּשֶׁאָדָם מַגִּיעַ לִקְנוֹת קִנְיָן עָצוּם אָז יִתְעַצֵּם חֶפְצוֹ לַחְפֹּץ בְּהוֹנֵי הוֹנוֹת וְהוֹלֶכֶת תַּאֲוָתוֹ וּגְדֵלָה. וּכְמוֹ כֵן יֵצוּ ה' בְּאַהֲבָתוֹ שֶׁלֹּא תִּשְׁתַּעֵר וְתֵגְבַּל וּכְשֶׁיַּגִּיעַ גָּדֵר אֶחָד תִּגְדֹּל בּוֹ הָאַהֲבָה לְגָדֵר עֶלְיוֹן מִזֶּה. וּלְדֶרֶךְ זֶה שִׁעוּר אָמְרוֹ **מְאֹדֶךָ** לֹא מַה שֶּׁקָּנָה אֶלָּא שֶׁחָפֵץ לִקְנוֹת. וּבָזֶה יִתְיַשֵּׁב גַּם כֵּן מַה שֶּׁהָיָה קָשֶׁה בּוֹ אִם אַתָּה אוֹמֵר מַה שֶּׁקָּנִיתָ אִם כֵּן אֵין מִצְוָה זוֹ שָׁוָה בַּכֹּל, שֶׁהֲרֵי אָדָם עָנִי אֵינוֹ בֶּן מִצְוָה זוֹ, גַּם בְּאַנְשֵׁי מָמוֹן לֹא תִּהְיֶה לָהֶם הַמִּצְוָה בְּהַשְׁוָאָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּמִצְוֹת לְבָבְךָ וְנַפְשְׁךָ שֶׁהַכֹּל שָׁוִים בּוֹ, וּלְפִי דַּרְכֵּנוּ יָבֹא עַל נָכוֹן.

פסוק כה

וּצְדָקָה תִּהְיֶה לָּנוּ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת הַכַּוָּנָה בְּמַאֲמַר **צְדָקָה**, וְרַמְבַּ"ן פֵּרֵשׁ שֶׁחוֹזֵר אֶל שָׂכָר הַמִּצְוֹות, כִּי יִהְיֶה בְּתוֹרַת צְדָקָה מֵה', כִּי עֲבָדִים אֲנַחְנוּ וְחַיָּבִים לַעֲבוֹד וְאֵין לָנוּ דִּין שָׂכָר, עַד כָּאן, וְאֵין הַכָּתוּב מְיֻשָּׁב עַל נָכוֹן לִדְבָרָיו זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה, עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **לִפְנֵי ה' כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ** וְגוֹ'.

אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא לְפִי שֵׁשׁ שִׁתֵּי הַדְרָגוֹת בַּעֲבוֹדַת ה', א' הִיא עֲבוֹדָה מִיִּרְאָה, וְזֶה הִיא חִיּוּב עַל כָּל הַנִּבְרָאִים שֶׁכָּל עֶבֶד יָרֵא מֵרַבּוֹ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (מלאכי א:ו) "אִם אֲדוֹנִים אֲנִי אַיֵּה מוֹרָאִי", וְהוּא מַאֲמַר הַכָּתוּב (דברים י:יב) "מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שׁוֹאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם לְיִרְאָה". ב' הִיא עֲבוֹדָה מֵאַהֲבָה, וְהִיא מִצְוָה רַבָּה וַעֲצוּמָה, אֲבָל אֵין חִיּוּבָהּ לְצַד הֱיוֹת הָאָדָם עֶבֶד שֶׁיִּהְיֶה אוֹהֵב, דַּי שֶׁלֹּא יִשְׂנָא וְיַעֲבֹד הַצָּרִיךְ, וְזֶה הוּא דָּבָר שֶׁחַיָּב הָעֶבֶד לְרַבּוֹ, וּכְנֶגְדּוֹ רַבּוֹ חַיָּב לְזוֹנוֹ וּלְפַרְנְסוֹ כְּיַד רַבּוֹ, כְּנֶגֶד חִיּוּב הַמּוּטָל לְצַד הֱיוֹתוֹ עֶבֶד אָמַר הַכָּתוּב שֶׁקּוֹדֶם לָזֶה **וַיְצַוֵּנוּ ה' לְיִרְאָה אֶת ה'**, וְגַמַּר אוֹמֵר **לְטוֹב לָנוּ** וְגוֹ' **לְחַיּוֹתֵנוּ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ מִצְוַת ה' בָּאָה בְּחִיּוּב לְיִרְאָה כְּמִשְׁפַּט עֶבֶד לְמַלְכּוֹ, וְגַם עַל ה' לְהֵטִיב כְּיַד הַמֶּלֶךְ לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה לְחַיּוֹתֵנוּ כִּי חַיָּב הָאָדוֹן בְּפַרְנָסַת עַבְדּוֹ.

וְאָמְרוֹ **כְּהַיּוֹם הַזֶּה** – פֵּרוּשׁ, כְּסֵדֶר שֶׁהוּא עוֹשֶׂה הַיּוֹם הַזֶּה שֶׁהוּא זָן וּמְפַרְנֵס, מוֹרִיד הַמָּן וְגוֹ', וּמְכַסֶּה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (דברים רבה ז) שֶׁהָיְתָה כְּסוּתָם גְּדֵלָה עִמָּהֶם כְּחוֹמֶט וְהָעֲנָנִים מְגַהֲצִים הַבְּגָדִים. וּכְנֶגֶד עֲבוֹדָה מֵאַהֲבָה אָמַר זֶה, אֵינוֹ בְּחִיּוּב הָעֶבֶד אֶלָּא בְּדֶרֶךְ **צְדָקָה תִּהְיֶה לָּנוּ כִּי נִשְׁמֹר וְגוֹ' לִפְנֵי ה'**. רָשַׁם בָּזֶה תַּכְלִית הָאַהֲבָה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חובות הלבבות שער אהבת ה' פ"א) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: הָאַהֲבָה הִיא כְּלוֹת הַנֶּפֶשׁ וּנְטוֹתָהּ אֶל הַבּוֹרֵא, וְזוֹ הִיא דְּבֵקוּת הַנֶּפֶשׁ לִפְנֵי אוֹר הַנֶּעֱרָב הוּא ה' אֱלֹהֵינוּ.

וְאָמְרוּ **כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ**, פֵּרוּשׁ, לֹא לְצַד שׁוּם פְּנִיָּה, אֶלָּא לַעֲשׂוֹת מִצְוַת ה', כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים מ:ט) "לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ אֱלֹהַי חָפָצְתִּי", שֶׁזֶּה הוּא עֲשׂוֹת הַמִּצְוָה בְּאַהֲבָה שְׁלֵמָה. וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת אַחֲרֵי מוֹת בְּפָסוּק (ויקרא יח:ב) "כְּמַעֲשֵׂה אֶרֶץ מִצְרַיִם" וְגוֹ', וְדָבָר זֶה בּוֹ יִצְטַדֵּק אָדָם וְיִקַּו לְשָׂכָר גַּם כְּפִי הַדִּין. וַהֲגַם שֶׁכְּפִי הָאֱמֶת עָלֵינוּ לְשַׁלֵּם שָׂכָר לֵאלֹהֵינוּ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהִטְעִימָנוּ עֲרֵבוּת נְעִימוּת מְתִיקוּת אַהֲבָתוֹ בְּלִבֵּנוּ, מְתוּקִים וַעֲרֵבִים לְאֵין תַּכְלִית, אֶלָּא שֶׁיִּטּוֹל אָדָם שָׂכָר עַל הִתְעַצְּמוּתוֹ עַד שֶׁהִשִּׂיג טַעַם בַּחַיִּים.

עוֹד רָמַז הַכָּתוּב רֶמֶז נֶעְלָם, שֶׁבְּאֶמְצָעוּת שְׁמִירַת הַמִּצְוֹוֹת תִּהְיֶה לָנוּ חֶלְקֵנוּ שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ הַנִּקְרֵאת צְדָקָה (תיקוני זוהר תכ"א), וְהָבֵן:

פרק ז

פסוק ז

כִּי אַתֶּם הַמְעַט. לֹא הִסְפִּיק מַאֲמַר "לֹא מֵרֻבְּכֶם", שֶׁאָז יֵשְׁנוֹ בְּנִשְׁמָע שֶׁאֵינָם מְרֻבִּים אֶלָּא שָׁוִים, תַּלְמוּד לוֹמַר "אַתֶּם הַמְעַט".

פסוק ט

וּלְשׁוֹמְרֵי מִצְוֹתָיו לְאֶלֶף דּוֹר. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (סוטה לא.) שֶׁלְּעוֹשִׂים מִיְּרֵאָה לְאֶלֶף דּוֹר, וּלְעוֹשִׂים מֵאַהֲבָה אֲלָפִים, כְּאָמְרוֹ (שמות כ:ו) "וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי" וְגוֹ'. וְנִרְאֶה כִּי לֹא כָּפֶל לְבַד יַגִּיד אֲלָפִים, כִּי בְּוַדַּאי שֶׁעוֹשֶׂה מֵאַהֲבָה אֵין קֵץ לִשְׂכַר מַעֲשָׂיו, וְלַאֲלָפִים הָאָמוּר בְּאוֹהֲבָיו לְשׁוֹן רַבִּים יְכוֹלְנוּ לוֹמַר עַד מֵאָה אֶלֶף. וְטַעַם שֶׁאָמַר סְתָם, כִּי אֵין שִׁעוּר שָׁוֶה לְאַהֲבָה, וְיֵשׁ בֵּין אוֹהֵב לְאוֹהֵב כִּפְלֵי כִּפְלַיִם, אֶלָּא קָטָן שֶׁבְּאוֹהֲבִים כִּפְלַיִם כְּגָדוֹל שֶׁבַּיְּרֵאִים.

פסוק י

וּמְשַׁלֵּם לְשׂוֹנְאָיו וְגוֹ'. קָשֶׁה לָמָּה אָמַר **שׂוֹנְאָיו** לְשׁוֹן רַבִּים וְנֶמַר אֹמֶר **פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ** לְשׁוֹן יָחִיד? וְאוּלַי כִּי טַעַם אָמְרוֹ לְשׁוֹן רַבִּים כִּי לֹא יְשַׁלֵּם לָרָשָׁע אֶל פָּנָיו אֶלָּא כְּשֶׁיִּרְאֶה כִּי לֹא הוּא בִּלְבַד שׂוֹנֵא אֶלָּא גַּם הַבָּאִים מִמֶּנּוּ כַּיּוֹצֵא בּוֹ, שֶׁבָּזֶה אֵין לוֹ תִּקְוָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וּמְשַׁלֵּם לְשׂוֹנְאָיו** לְשׁוֹן רַבִּים. אֲבָל אִם לֹא יִהְיֶה שׂוֹנֵא אֶלָּא הוּא, וְזַרְעוֹ הַבָּא מִמֶּנּוּ לֹא יִהְיֶה שׂוֹנֵא, בָּרָא מְזַכֶּה אַבָּא וְלֹא יְשַׁלֵּם לוֹ לְהַאֲבִידוֹ.

וְנֶמַר אוֹמֶר בִּלְשׁוֹן יָחִיד, כִּי בְּיַחִיד מְדַבֵּר הַכָּתוּב, אֶלָּא שֶׁהֶעִירְךָ בַּדָּבָר הָאָמוּר בְּמַה שֶׁאָמַר שׂוֹנְאָיו לְשׁוֹן רַבִּים, וְחָזַר לוֹמַר **לֹא יְאַחֵר** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: וְאִם אֵין הָרָשָׁע בָּא בְּרַבִּים אֶלָּא הוּא לְבַד שׂוֹנֵא וְלֹא הַבָּאִים אַחֲרָיו, יִתְחַכֵּם ה' עִמּוֹ בְּאֹפֶן אַחֵר וְלֹא יְאַחֵר לוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה לְשַׁלֵּם

לוֹ עָנְשׁוֹ כְּדֵי שֶׁלֹּא יַרְשִׁיעַ עוֹד וְתֹאבַד תִּקְוָתוֹ, אֶלָּא יְמַהֵר לְשַׁלֵּם לוֹ מִיתָה שֶׁהוּא חַיָּב בָּהּ אוֹ יִסּוּרִין כֵּיוָן שֶׁיֵּשׁ לוֹ תִּקְוָה שֶׁיִּזְכֶּה בְּאֶמְצָעוּת בְּנוֹ.

וְאָמְרוֹ **אֶל פָּנָיו** – עַל דֶּרֶךְ אֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי עבודה זרה ג:א:ה) שֶׁהַצַּדִּיקִים מַטְעִימָם ה' סָמוּךְ לְמִיתָתָם מֵעֵין עוֹלָמָם, וְנַפְשָׁם שְׂבֵעָה וִישֵׁנִים מִתּוֹךְ שִׂמְחָה, וְהָרְשָׁעִים מַרְאֶה לָהֶם הָרָעָה הַמְזוּמֶּנֶת לָהֶם קוֹדֶם צֵאתָם מֵהָעוֹלָם (אסתר רבה פרשת ותמאן המלכה ושתי), וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא יְאַחֵר לְשׂוֹנְאוֹ אֶל פָּנָיו** – פֵּרוּשׁ בָּעוֹלָם הַזֶּה קוֹדֶם שֶׁיִּטְמְנוּ פָּנָיו בֶּעָפָר יַרְאֶהוּ תַּשְׁלוּמָיו וְלֹא יְאַחֵר עַד בּוֹאוֹ שָׁמָּה.

חסלת פרשת ואתחנן

פסוק יב

וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **וְהָיָה** מַה יִּהְיֶה, אִם הַשְׁמִירָה שֶׁהוּא אוֹמֵר בְּסָמוּךְ, לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן וְשָׁמַר, וּמַה צָּרַךְ בְּתֵיבַת וְהָיָה? עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **עֵקֶב** וְלֹא אָמַר אִם תִּשְׁמְעוּן כְּדַרְכְּךָ אָמְרוֹ (ויקרא כו:ג) "אִם בְּחֻקֹּתַי". וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ (תנחומא) אִם מִצְוֹות שֶׁהָאָדָם דָּשׁ בַּעֲקֵבָיו תִּשְׁמְעוּן, וְזֶה דֶּרֶךְ דָּרְשׁ. וְיִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה מב,ג) אֵין וְהָיָה אֶלָּא שִׂמְחָה. וְהִנֵּה אֲדוֹן הַנְּבִיאִים בָּא בְּנוֹעַם דְּבָרָיו לְהָעִיר בְּמוּסָר נָעִים כִּי אֵין לָאָדָם לִשְׂמוֹחַ אֶלָּא כְּשֶׁיִּשְׁמוֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל אֲשֶׁר צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת, אָז יִשְׂמַח לִבּוֹ וְיָגֵל כְּבוֹדוֹ, אֲבָל כָּל עוֹד שֶׁיָּחוּשׁ שֶׁחָסֵר אַחַת מִכָּל מִצְוֹות ה', בֵּין מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה בֵּין מִצְוֹות עֲשֵׂה, עָלָיו אָמַר שְׁלֹמֹה (קהלת ב') "וּלְשִׂמְחָה מַה זֹּה עוֹשָׂה". וְהוּא אָמְרוֹ **וְהָיָה** – שִׂמְחָה תִּהְיֶה לְךָ **עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן**, פֵּרוּשׁ עֵקֶב הוּא סוֹף וְתַכְלִית, כְּדֶרֶךְ שֶׁמָּצִינוּ שֶׁיִּשְׁתַּמְּשׁוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּלָשׁוֹן זֶה בִּלְשׁוֹן הַמִּשְׁנָה (סוטה מט:) בְּעִקְבוֹת מְשִׁיחָא וְכוּ', כִּי בִּגְמַר זְמַן בִּיאָתוֹ יִקָּרֵא עִקְבוֹת. כְּמוֹ כֵן אָמַר **עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֶת הַמִּשְׁפָּטִים וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם**, אָז הוּא זְמַן הַשִּׂמְחָה, וְכָל שֶׁלֹּא הִגִּיעַ לָזֶה אֵין לוֹ מָקוֹם לִשְׂמוֹחַ, וּכְמַאֲמַר חֲסִידֵי יִשְׂרָאֵל (חובות הלבבות שער הפרישות פרק ד') שֶׁהַפְּרוּשׁ אֲבֻלוֹ בְּלִבּוֹ וְצַהֲלָתוֹ בְּפָנָיו, כִּי אֵין נָכוֹן לִשְׂמוֹחַ מִי שֶׁהוּא עָתִיד לַעֲמוֹד בְּבוּשָׁה וּכְלִמָּה לִפְנֵי מֶלֶךְ הַגְּדוֹל, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר מִי שֶׁמְּחַיֵּב רֹאשׁוֹ לַמֶּלֶךְ. וּכְפִי זֶה שִׁעוּר עֵקֶב הוּא סוֹף שְׁמִיעַת כָּל הַמִּשְׁפָּטִים.

עוֹד נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁאֵין שִׂמְחָה לְאִישׁ אֶלָּא בְּסוֹף הַשְׁמִיעָה, וְכָל עוֹד שֶׁלֹּא נִמַּר אָדָם עֲבוֹדָתוֹ לֹא יַאֲמִין בְּצִדְקוֹת מַעֲשָׂיו, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (איוב טו,טו) "הֵן בִּקְדוֹשָׁיו לֹא יַאֲמִין":

עוֹד נִתְכַּוֵּן שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיִּלְמוֹד הַתּוֹרָה בְּשִׂמְחָה וְלֹא בְּעִצָּבוֹן, כִּי דִּבְרֵי תוֹרָה אֲסוּרִין לְאָבֵל (יורה דעה סימן שפד).

עוֹד רָמַז עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים יט:ט) "פִּקּוּדֵי ה' יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב", וְהוּא אָמְרוֹ **וְהָיָה** – הַשִּׂמְחָה תִּהְיֶה **עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן**, וּפֵרוּשׁ עֵקֶב – שְׂכַר עֵסֶק הַתּוֹרָה תְּשַׂמְּחֵהוּ, וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז הַתַּנָּא בְּאָמְרוֹ (אבות ד:ב) מִצְוָה גּוֹרֶרֶת מִצְוָה וְכוּ' שֶׁשְּׂכַר מִצְוָה מִצְוָה, שֶׁהִיא הַשִּׂמְחָה. **עוֹד** רָמַז לְמַה שֶּׁאָמְרוּ בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (זהר ח"ג ריי"ג) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: דְּלִית חֶדְוָותָא קַמֵּי קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא כְּשַׂעֲתָא דְּיִשְׂרָאֵל מִשְׁתַּדְּלֵי בְּאוֹרַיְתָא, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהָיָה** סְתָם – שִׂמְחָה כְּלָלִית לְמַעְלָא עוֹלָם, וּכְשֶׁהוּא שָׂמֵחַ כָּל הָעוֹלָם בְּשִׂמְחָה וְשָׁשׁוֹן "עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן" וְגוֹ'. וְרָמַז בְּתֵבַת **עֵקֶב** מִדַּת הַתּוֹרָה שֶׁיִּהְיֶה אָדָם הוֹלֵךְ עִקֶּב לְצַד גֶּדֶל בַּעֲנָוָה וְשִׁפְלוּת, וְאָז יַשְׂכִּיל לִשְׁמֹעַ בַּלִּמּוּדִים. וְהוּא אָמְרוֹ **תִּשְׁמְעוּן**, גַּם בְּכִנּוּי לַנִּשְׁמָעִים, לוֹמַר שֶׁבְּאֶמְצָעוּת שֶׁאָדָם מֵשִׂים עַצְמוֹ כַּעֲקֵבִים יִתְגַּלּוּ לוֹ וְיָבִין סִתְרֵי תוֹרָה.

וְאָפְשָׁר שֶׁרָמַז בְּאוֹת הַנּוּ"ן שֶׁיֵּשׁ לִיבִין חֲמִשִּׁים שַׁעֲרֵי בִּינָה, וּלְדֶרֶךְ זֶה גְּזֵרַת הַכָּתוּב הִיא **תִּשְׁמְעוּן** שֶׁאִם יַשִּׂיג מַדְרֵגַת הֶעָנָוָה יַשִּׂיג לִשְׁמוֹעַ דִּבְרֵי תוֹרָה. וְאָמְרוֹ **וּשְׁמַרְתֶּם** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ, שֶׁעַל יְדֵי הַשְׁכָּלָה בַּתּוֹרָה יַשִּׂיג לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת, שֶׁהַתּוֹרָה מַגְּנָא וּמַצְלָא מִן הַחֵטְא שֶׁהִיא הַשְׁמִירָה, גַּם מְבִיאָה לִידֵי קִיּוּם הַמִּצְוֹות שֶׁהוּא הַמַּעֲשֶׂה.

וְשָׁמַר וְגוֹ'. אָמְרוֹ בְּתוֹסֶפְתָּ וְא"ו, וּלְפִי מַשְׁמָעוּת הַכָּתוּב הוּא גְּזֵרַת הַדִּבּוּר וְהָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "יִשְׁמֹר ה'" וְגוֹ', וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בַּפָּסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה לְאֶחָד מֵהַדְּרָכִים שֶׁהַגְּזֵרָה הִיא "עֵקֶב", וּלְאֶחָד מֵהַדְּרָכִים הַגְּזֵרָה הִיא "תִּשְׁמְעוּן" יָבוֹא עַל נָכוֹן אָמְרוֹ **וְשָׁמַר** בְּתוֹסֶפְתָּ וְא"ו. **לְךָ אֶת הַבְּרִית וְגוֹ'**. קָשֶׁה, שֶׁמִּדְּבָרָיו כָּאן מַשְׁמַע שֶׁאַחַר שֶׁיִּשְׁמְעוּ וְיִשְׁמְרוּ וְיַעֲשׂוּ כָּל הַמִּשְׁפָּטִים, בָּזֶה יְזכּוּ לִשְׁמֹר לָהֶם הַבְּטָחָתוֹ. וּמִמַּה שֶּׁאָמַר בְּפָרָשָׁה זוֹ עֲצָמָהּ (דברים ט:ה) "לֹא בְצִדְקָתְךָ וְגוֹ' כִּי בִּרְשָׁעַת וְגוֹ' וּלְמַעַן הָקִים" וְגוֹ' – זֶה יַגִּיד שֶׁהֲגַם שֶׁאֵין לָהֶם צְדָקָה, בְּהֶכְרַח שֶׁיְּקַיֵּם ה' אֶת הַשְּׁבוּעָה. וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי לֹא בְּצִדְקָתוֹ בָּא וְיָרַשׁ מַה שֶּׁיָּרַשׁ. וְאוּלַי כִּי כְּנִיסָתָם לָאָרֶץ הָיְתָה בִּשְׁבִיל שְׁבוּעַת הָאָבוֹת, וּתְנַאי הוּא הַדָּבָר – אִם יִשְׁמְרוּ וְיַעֲשׂוּ, יִשְׁמֹר ה' הַמַּתָּנָה לְעוֹלָם וָעֶד, וְהוּא אָמְרוֹ כָּאן **וְשָׁמַר ה'**, וְאִם לֹא יִשְׁמְרוּ, תִּהְיֶה קִיּוּם הַשְּׁבוּעָה בַּזְּמַן הַמּוּעָט שֶׁנִּכְנְסוּ לָאָרֶץ וִישַׁלְּחֵם לְנַפְשָׁם.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, לְפִי שֶׁהַבְטָחַת אַבְרָהָם מָצִינוּ שֶׁאָמַר לוֹ שְׁנֵי הַבְטָחוֹת: א' לְהוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם וִיבִיאָם אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן, דִּכְתִיב (בראשית טו:יד) "וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה", ב' לָתֵת לוֹ מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד נְהַר פְּרָת וְעָשֶׂר אֻמּוֹת. וְהֵן עַתָּה, הֲגַם שֶׁלֹּא הָיוּ צַדִּיקִים כַּמִּצְטָרֵךְ, כְּאָמְרוֹ "לֹא בְצִדְקָתְךָ" וְגוֹ', אַף עַל פִּי כֵן קִיֵּם ה' לִבְנֵיהֶם הַבְטָחָה רִאשׁוֹנָה שֶׁהוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם וֶהֱבִיאָם אֶל הָאָרֶץ וְהִנְחִילָם שִׁעוּר הַמַּסְפִּיק. וַהֲלֹא תִּמְצָא שֶׁאָפְלוּ שִׁעוּר הַצָּרִיךְ לָהֶם לֹא נָחֲלוּ, שֶׁהֲרֵי בְּנֵי יוֹסֵף עוֹמְדִים וְצוֹוְחִים שֶׁלֹּא הִסְפִּיקָם נַחֲלָתָם (יהושע יז:יד), הֲרֵי שֶׁעֲדַיִן לֹא הִגִּיעָה לְיָדָם הַבְטָחַת מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד

נָהָר פְּרָת וְעָשֶׂר אֲמוֹת. לְזֶה אָמַר מֹשֶׁה **וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן** וְגוֹ' **וְשָׁמַר ה'** וְגוֹ' **אֶת הַבְּרִית** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ לָתֵת מִנְּהָר מִצְרַיִם וְעָשֶׂר אֲמוֹת בִּשְׁלֵמוּת.

אוֹ אֶפְשָׁר לוֹמַר כִּי עַל שֶׁבַע אֲמוֹת אוֹמֵר **אֶת הַבְּרִית**, וְעַל תַּשְׁלוּם הָעֲשָׂרָה הוּא אוֹמֵר **וְאֶת הַחֶסֶד**, כִּי מַתְּנַת הַשָּׁלֹשׁ הוּא חֶסֶד מֻפְלָא שֶׁהֵם מִלְּבַד אֶרֶץ כְּנַעַן. וְהַמַּשְׂכִּיל עַל דָּבָר יִרְאֶה כִּי הֵם כְּלֻלוֹת רוֹב הָעוֹלָם, כִּי אֱדוֹם עַמּוֹן וּמוֹאָב הֵם פִּנָּה גְּדוֹלָה, וּמַה גַּם לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא י.) שֶׁאָמְרוּ עֲתִידָה מַלְכוּת אֱדוֹם שֶׁתִּתְפַּשֵּׁט בְּכָל הָעוֹלָם. מֵעַתָּה יֵשׁ בְּמַתְּנָה זוֹ כָּל הָעוֹלָם בְּכְלָל וְחֶסֶד מֻפְלָג יִקָּרֵא, וְעָלָיו הוּא אוֹמֵר "וְאֶת הַחֶסֶד". וְתֵדַע שֶׁכֵּן הוּא, שֶׁהֲרֵי עֲדַיִן לֹא זָכוּ יִשְׂרָאֵל לַהַבְטָחָה הַנִּזְכֶּרֶת, וְאוֹתָהּ אָנוּ מְבַקְּשִׁים וּמְצַפִּים לְהִנָּחֵל עֶלְיוֹן לָנוּ גּוֹיִם רַבִּים.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן** וְגוֹ', לֹא תִצְטָרְכוּ לִזְכוּת בְּטוּב ה' וּבְחַסְדּוֹ מִצַּד שִׁבּוּעַת הָאָבוֹת, אֶלָּא תְּזַכּוּ מִצַּד עַצְמְכֶם לִשְׁמֹר ה' לָכֶם הַבְּרִית וְגוֹ' שֶׁנִּשְׁבַּע לַאֲבוֹתֵיכֶם, כִּי אֵינוֹ דוֹמֶה הַבָּא לִזְכוֹת בִּשְׁבִיל עַצְמוֹ כְּמוֹ לִזְכוֹת בִּשְׁבִיל אֲבוֹתָיו. וְהוּא שֶׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **לְךָ אֶת הַבְּרִית** וְלֹא אָמַר "וְשָׁמַר לְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ" וְגוֹ', שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהַסְמִיךְ תֵּיבַת "לְךָ" עִם תֵּיבַת "הַבְּרִית" לְהָעִירְךָ לִדְבָרֵינוּ. וּלְדֶרֶךְ זֶה אָמְרוּ **וְשָׁמַר**, פֵּרוּשׁ, שֶׁכָּל הַבְטָחוֹת ה', וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר בְּרִיתוֹ, הֵם בְּטוּחִים וּשְׁמוּרִים לְעוֹלָם וָעֶד. וּדְבָרִים אֵלּוּ כֵּנִים הֵם, שֶׁהֲלֹא אַבְרָהָם זָכָה לְכָל הַכָּבוֹד לְצַד מַעֲשָׂיו, וְאִם יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְרוּ תּוֹרַת ה' לְמָה יִגְרְעוּ לְבֹא בְּכֹחַ זְכוּת אֲבוֹת? וְאַדְרַבָּה, שֶׁלְּהֶם גָּדוֹל מִשֶּׁל אֲבוֹתֵיהֶם, כִּי הֵם עָמְדוּ עַל הַר סִינַי, וְגַם הֵיוֹתָם מְצֻוִּים בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת מַה שֶּׁאֵין כֵּן הָאָבוֹת שֶׁלֹּא נִתְּנָה לָהֶם הַתּוֹרָה. וּמֵעַתָּה גָּדוֹל כֹּחַ הַבָּנִים כְּשֶׁיִּטִיבוּ מַעֲשֵׂיהֶם מִכֹּחַ הָאָבוֹת.

פסוק יד

בָּרוּךְ תִּהְיֶה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא תִהְיֶה אוּמָּה גְּדוֹלָה מֵהֶם. אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **בָּרוּךְ תִּהְיֶה** וְגוֹ', וּמַה הִיא הַבְּרָכָה? שֶׁלֹּא יִהְיֶה וְגוֹ'. וְאָמְרוּ "בְּךָ" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא יִמָּצֵא אָדָם עָקָר מֵעֲצָמוֹ, וּכְנֶגֶד עֲקָרוּת הַבָּא עַל יְדֵי חוֹלִי אָמַר **וְהֵסִיר ה' מִמְּךָ כָּל חוֹלִי** הַסּוֹבֵב, וּבָזֶה תִּהְיֶה נִכֶּרֶת הַבְּרָכָה שֶׁל "לֹא יִהְיֶה בְּךָ עָקָר" כְּשֶׁלֹּא יִהְיֶה בְּיִשְׂרָאֵל אָדָם שֶׁאֵינוֹ מוֹלִיד.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וְהֵסִיר** וְגוֹ', עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות ל.) הַכֹּל בִּידֵי שָׁמַיִם חוּץ מִצִּנִּים וּפַחִים וְכוּ', לָזֶה אָמַר "וְהֵסִיר", פֵּרוּשׁ, לְהֶיוֹת שֶׁאֵינָם בְּיָדוֹ וּבָאִים עַל הָאָדָם, מַבְטִיחַ שֶׁיְּסִירֵם אַחַר שֶׁכְּבָר בָּאוּ. וּכְנֶגֶד חוֹלָאִים הַבָּאִים בִּשְׁלִיחוּת אָמַר **לֹא יְשִׂימָם בָּךְ**, וְלָזֶה לֹא הִסְפִּיק בְּמַאֲמַר "וְהֵסִיר" וְהֻצְרַךְ לְכָפוֹל וְלוֹמַר "לֹא יְשִׂימָם", וְלֹא סָמַךְ עַל מַה שֶּׁקָּדַם לוֹמַר "וְהֵסִיר".

עוֹד בָּא לְהַעִיר בְּהַכָּרַת חֶסֶד אֵל כִּי הוּא הַמֵּסִיר חֹלִי מִיִּשְׂרָאֵל, לְבַל יֹאמְרוּ כִּי הַדָּבָר בָּא כְּפִי הַטֶּבַע, יֵשׁ עִתִּים וּזְמַנִּים שֶׁאֵין חוֹלָאִים בָּעוֹלָם. לָזֶה אָמַר **וְכָל מַדְוֵי** וְגוֹ' **לֹא יְשִׂימָם בָּךְ וּנְתָנָם בְּכָל** וְגוֹ', וּבָזֶה תַּשְׂכִּיל כִּי הַדָּבָר בָּא בְּהַשְׁגָּחָה מֵה' וְיָכֹר הַנֵּס.

עוֹד יִרְצֶה, שֶׁהֲגַם שֶׁיִּשִּׁים ה' הַמַּדְוֶה בְּשׂוֹנְאֵיהֶם – לֹא יִהְיֶה הַחוֹלִי נִדְבָּק מֵהֶם אֲלֵיהֶם, הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה חוֹלִי הַנִּדְבָּק כְּחוֹלִי רָאתָן (עבודה זרה יג.), יַפְלִיא ה' בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים.

פסוק טז

וְאָכַלְתָּ אֶת כָּל הָעַמִּים. זוֹ מִצְוַת עֲשֵׂה, וְגֻמַּר אוֹמֶר **אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לָךְ**, הוּא לְמַדְתָּ שֶׁאִם תִּתְעַצְּלוּ אַתֶּם מוֹאֲסִים בְּמַתְּנַת אֱלֹהִים.

וְאָמְרוֹ **לֹא תָחוֹס עֵינְךָ** וְגוֹ', עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי יב:י) וְרַחֲמֵי רְשָׁעִים אַכְזָרִי, פֵּרוּשׁ, אֵין זוֹ מִמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת אֶלָּא מִדָּה רָעָה, וְלָזֶה מַזְהִיר נֶגְדִּיּוּת מִדָּה טוֹבָה כִּי בְּמַה שֶׁלְּפָנֵינוּ אֵינָהּ אֶלָּא רָעָה. וְאוּלַי שֶׁהֶצְרֵךְ לְהַזְהִיר "לֹא תָחוֹס", לְפִי שֶׁבֵּרַךְ ה' אֶת יִשְׂרָאֵל בְּבָנִים, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין לו:) שֶׁבַּעַל בָּנִים יִתְרַבּוּ רַחֲמָיו, וְהָרְאָיָה שֶׁאֵין מְמַנִּים בְּסַנְהֶדְרִין אֶלָּא מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ בָּנִים. לָזֶה בָּא מַאֲמַר ה' לְנֶגְדִּיּוּת הַטֶּבַע שֶׁיִּוָּלֵד בָּהֶם מִכֹּחַ בִּרְכַּת הַבָּנִים. וְגֻמַּר אוֹמֶר **וְלֹא תַעֲבֹד** וְגוֹ', לְהַעִירְךָ שֶׁרַחֲמָנוּת בְּדָבָר זֶה תּוֹלִיד מֵחוּשׁ עֲבוֹדָה זָרָה, וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי מוֹקֵשׁ הוּא לָךְ**, פֵּרוּשׁ הָעָם, שֶׁכְּשֶׁאַתָּה חָס עָלָיו אַתָּה מִתְאַכְזֵר עַל עַצְמְךָ. אוֹ פֵּרוּשׁוֹ הוּא חוֹזֵר עַל הָרַחֲמָנוּת אֲשֶׁר צִוָּה עָלָיו לְבַל יָחוּס.

פסוק כד

וְנָתַן מַלְכֵיהֶם בְּיָדֶךָ. פֵּרוּשׁ בַּחַיִּים חַיּוֹתָם, כְּאָמְרוֹ (יהושע י:כג) "וַיּוֹצִיאוּ אֵלָיו אֶת חֲמֵשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה אֶל יְהוֹשֻׁעַ".

פרק ח

פסוק א

כָּל הַמִּצְוָה וְגוֹ'. צָרִיךְ לָדַעַת מַה מִּצְוָה הִיא זֹאת, וְעוֹד הֲלֹא כְּבָר אָמַר "עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם", וּמַה מָּקוֹם לַחְזֹר לוֹמַר "כָּל הַמִּצְוָה"? אָכֵן הֵן הָאִישׁ מֹשֶׁה הִשְׂכִּיל בְּלִבְבוֹת בְּנֵי אָדָם כִּי רוּחַ אֶחָד יַתְעֵם כַּקָּטֹן כַּגָּדוֹל, וְהוּא סָלַם לְהַמְעִיט בַּעֲבוֹדַת ה' וְלָצֵאת מֵדֶּרֶךְ הַחַיִּים, וְהוּא כִּי בַּעֲשׂוֹת הָאָדָם מִמִּצְוֹות ה' שְׁתַּיִם אוֹ שָׁלֹשׁ מֵאֲשֶׁר תְּבַאֲנָה, וּמַה גַּם אִם יְחַזִּיקוּ בְּאַחַת מִכָּל מִצְוֹות ה' בְּתָמִידוּת וּבְזְרִיזוּת, יִוָּלֵד בָּהֶם הוֹלָדָה רָעָה לְהִתְעַצֵּל בִּשְׁאָר הַמִּצְוֹות הַבָּאִים לְיָדָם, וּמַה גַּם אִם יִהְיוּ בְּיָדָם כַּמָּה וְכַמָּה מֵהַמִּצְוֹות שֶׁתִּמָּלֵא נַפְשָׁם בִּקְצָת מֵהַמִּצְוֹות. וּמַה מְּאֹד פָּשָׁה נֶגַע זֶה, וּבִפְרָט בְּלֵב הַהוֹלְכִים בְּתוֹרַת ה' לְהַבְחִין הַמִּצְוֹות הַקַּלּוֹת בִּרְאוֹתָם שֶׁהֵם לוֹמְדֵי תּוֹרָה וּמְקַיְּמִים רֹב הַמִּצְוֹות וְכוּ', וְזֶה הוּא הַסּוֹבֵב

יְסוּרֵי הָאֲנָשִׁים וְיִמְעַט כְּבוֹדָם וְיִרְבֶּה יְגוֹנוֹתָם וְיִשְׁפַּל אָדָם וְיִשַּׁח אִישׁ. וַאֲשֶׁר לָזֶה בָּא נִבְיא ה' בְּתוֹכְחוֹתָיו וְאָמַר **כָּל הַמִּצְוָה**, יִחֵס לְכָלְלוּת הַתּוֹרָה לְמִצְוָה אַחַת וְצִוָּה עַל כֻּלָּהּ לְבַל יִטְעֶה בַּשִּׁגְיוֹן הַנִּזְכָּר.

וְנָתַן טַעַם שֶׁאֵין עָלָיו תְּשׁוּבָה, וְאָמַר **לְמַעַן תִּחְיוּן וּבָאתֶם** וְגוֹ'. נִתְכַּוֵּן בְּמַאֲמַר **תִּחְיוּן** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר ח"א קע:) כִּי בָּאָדָם יֵשׁ רמ"ח אֵבָרִים וְשס"ה גִּידִים, וּכְנֶגְדָּם בָּא דִּבֵּר ה' לִשְׁמֹר שס"ה מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה וְרמ"ח מִצְוֹת עֲשֵׂה. וְהִנֵּה יְשַׁעֵר אָדָם בְּבֹא עַל אֵבֶר אוֹ גִּיד אֶחָד אֵיזֶה מֵחוּשׁ אוֹ מַכְאוֹב, וְיִצְעַק לְבוֹ בְּאוֹי וַאֲבוֹי מִמַּכְאוֹבוֹ. הַאִם יְקַבֵּל מַעֲנֶה לְצַעֲקוֹ בֶּאֱמוֹר לוֹ: "הֲלֹא לְךָ רמ"ח אֵבָרִים וּמֵהֶם רמ"ז שְׁלֵמִים, וְאִם חֵלֶק מֵרמ"ח יֶחֱלֶה אֵין רָאוּי לְקַבּוֹל עַל זֶה"? וְזֶה דִּמְיוֹן שְׁמִירַת הַמִּצְוֹת שֶׁהֵם מְיֻחָדִים כְּנֶגֶד הָאֵבָרִים וְהַגִּידִים, וּכְשֶׁאָדָם עוֹבֵר וּמְבַטֵּל אַחַת מֵהֶנָּה יַפְעִיל הַכְּאֵב בְּשֶׁכְּנֶגְדּוֹ בָּאֵבָרִים וּבַגִּידִים. וּכְשֵׁם שֶׁאֵין תְּשׁוּבַת בְּרִיאוּת רמ"ז מוֹעֶלֶת לְהַעֲבִיר הֶרְגֵּשׁ כְּאֵב הָאֵבֶר תַּשְׁלוּם רמ"ח, כְּמוֹ כֵן לֹא יַשְׁלִימוּ רמ"ז מִצְוֹת עֲשֵׂה לְחֶסְרוֹן הָאֶחָד תַּשְׁלוּם רמ"ח. וּכְמוֹ כֵן לֹא יַשְׁלִים שְׁמִירַת שס"ד מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה לְבִטּוּל אֶחָד תַּשְׁלוּם שס"ה. וְהוּא מַאֲמַר **כָּל הַמִּצְוָה**, פֵּרוּשׁ בְּכָלְלוֹתֶיהָ שֶׁלֹּא יֶחְסַר כָּל שֶׁבְּיָדְךָ לַעֲשׂוֹת, **תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת**, פֵּרוּשׁ, בֵּין מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה בֵּין מִצְוֹת עֲשֵׂה. וְהַטַּעַם **לְמַעַן תִּחְיוּן**, זֶה תָּלוּי בָּזֶה, וּכְשֶׁאַתָּה מְחַסֵּר אַחַת מִכָּל הַמִּצְוֹת אַתָּה מְחַסֵּר כְּנֶגְדּוֹ חַיּוּת אֵבֶר אֶחָד.

וְאִם תֹּאמַר יִשְׁתַּנֶּה הַמָּשָׁל לַנִּמְשָׁל, שֶׁהַמָּשָׁל שֶׁהוּא הֶרְגֵּשׁ אֵבֶר אֶחָד לְפִי שֶׁהוּא מַכְאִיב לְכָל אַחְדוּת הַגּוּף, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַמִּצְוֹת, לָזֶה בָּא מַאֲמַר הַנָּבִיא בְּלָשׁוֹן זֶה **כָּל הַמִּצְוָה**, פֵּרוּשׁ שֶׁגַּם מִצְוֹת הַתּוֹרָה לְאַחַת יֶחְשְׁבוּ, הֲגַם שֶׁרַבִּים בְּמִנְיָן, יְסוֹד אֶחָד וּבִנְיָן אֶחָד לָהֶם, וּמַעֲתָּה הֵם שָׁוִים מַמָּשׁ לַדִּמְיוֹן הָרָמוּז.

וְאָמְרוּ **וּרְבִיתֶם**, פֵּרוּשׁ שֶׁבְּאֶמְצָעוּת זֶה לֹא יִהְיֶה לָהֶם מוֹנֵעַ מֵהַטּוֹבוֹת וְיִחְיוּ וְיִרְבּוּ.

וְאָמְרוּ **וּבָאתֶם**, כָּאן הֵעִירָם הֶעָרָה גְּדוֹלָה, כִּי מִי לָנוּ גָּדוֹל בְּמִצְוֹות וּבַעֲבוֹדַת ה' כְּמֹשֶׁה נֶאֱמַן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְצֵא וּלְמַד שֶׁבְּאַחַת עָלְתָה לוֹ בִּיאַת הָאָרֶץ וְנִמְנַע מִבֹּא שָׁמָּה אֲפִלּוּ אַחַר מִיתָה. וְזֶה לְךָ הָאוֹת שֶׁצָּרִיךְ לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת כָּל הַמִּצְוָה בִּשְׁלֵמוּת, וְחוּץ מִדַּרְכֵּנוּ נִתְכַּוֵּן בְּמַאֲמַר **תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת** לוֹמַר שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם יוֹשֵׁב וּמְצַפֶּה מָתַי תָּבֹא לְיָדוֹ הַמִּצְוָה לַעֲשׂוֹתָהּ.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (מועד קטן כח.) בְּנֵי חַיֵּי וּמְזוֹנֵי לָאו בְּזִכּוּתָא תַּלְיָא מִלְּתָא אֶלָּא בְּמַזָּלָא, עַד כָּאן. וּבָא מַאֲמַר מֹשֶׁה כָּאן לָהֶם בִּדְבַר חִדּוּשׁ, שֶׁאִם יִשְׂרָאֵל יִתְעַצְּמוּ לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת כָּל הַמִּצְוֹות בִּכְלָלוּת יֶבְטְחוּ מִשִּׁלְשָׁתָם יַחַד, וְהוּא אָמְרוֹ **כָּל הַמִּצְוָה** וְגוֹ', **לְמַעַן תִּחְיוּן** הֲרֵי חַיִּים, **וּרְבִיתֶם** הֲרֵי בָּנִים, **וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם** וְגוֹ' הֲרֵי מְזוֹנֵי

אֶרֶץ וּמְלוֹאָהּ וּבָתִּים מְלֵאִים כָּל טוּב וְגוֹ'. וּמֵעַתָּה כָּל הַמִּתְעַצֵּם בְּשִׂלֵּמוּת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹות מֻבְטָח בִּבְנֵי וּבְחַיֵּי וּמְזוֹנֵי, וְזֶה לְךָ הָאוֹת: אַבְרָהָם שֶׁהַמָּזָל הָיָה מַגִּיד עָלָיו שֶׁלֹּא יִהְיֶה לוֹ בָּנִים, וּלְצַד שֶׁהִתְעַצֵּם בִּשְׂלֵמוּת בַּעֲבוֹדַת ה', נִשְׁתַּנָּה הַמַּזָּל וְהָיוּ לוֹ בָּנִים.

פסוק ג

וַיְעַנְּךָ וַיַּרְעֵבֶךָ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת מַה קִּשְׁרָן שֶׁל דְּבָרִים שֶׁל **וַיְעַנְּךָ** וְגוֹ' עִם **וַיַּאֲכִילְךָ** וְגוֹ', וּלְפִי מַשְׁמָעוּת הַדְּבָרִים גְּנַאי הַמָּן יַגִּיד שֶׁאֲכִילַת הַמָּן הָיְתָה לְצַד הָרָעָבוֹן, וְזֶה אֵינוֹ, שֶׁמָּצִינוּ שֶׁהַתּוֹרָה הִרְבְּתָה בְּשִׁבְחֵי הַמָּן, כְּאָמוּר (במדבר יא:ז) "וְהַמָּן" וְגוֹ', וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי שם) שֶׁכָּל הַכָּתוּב בְּשִׁבְחוֹ מְדַבֵּר. גַּם הוּא מִזּוֹן הַמַּלְאָכִים (יומא עה:), כְּאָמְרוֹ "לֶחֶם אַבִּירִים אָכַל אִישׁ". וְנִרְאֶה שֶׁגַּם כָּאן שֶׁבַח הַמָּן יַגִּיד, כִּי הַמַּאֲכָלִים יֶשְׁנָם בִּשְׁנֵי סוּגִים, יֵשׁ מַאֲכָל שֶׁשָּׁוֶה לַכֹּל, בֵּין בָּרִיא בֵּין חוֹלֶה, לְצַד הֱיוֹתוֹ נָקִי מֵהָעִפּוּשׁ וְכֻלּוֹ נִבְלָע בָּאֲבָרִים וְקַל לְהִתְעַכֵּל וּמַבְרִיא הָאָדָם, וְיֵשׁ מַאֲכָל שֶׁאֵינוֹ רָאוּי אֶלָּא לְבָרִיא אֲבָל לְחוֹלֶה יַזִּיקֶנּוּ וְיֹאבְדֶנּוּ. לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב בְּעִנְיַן הַמָּן **וַיְעַנְּךָ וַיַּרְעֵבֶךָ וַיַּאֲכִלְךָ** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ וַיְעַנְּךָ עִנּוּי הַדֶּרֶךְ, וַיַּרְעֵבֶךָ עִנּוּי חֶסְרוֹן הַמָּזוֹן, וְהִנֵּה יָדוּעַ הוּא שֶׁהַמִּתְעַנֶּה בַּדֶּרֶךְ יֵאָפְסוּ כֹּחוֹתָיו כֹּחַ הַמְבַשֵּׁל וְכֹחַ הָעִכּוּל וּכְשֶׁאָדָם אוֹכֵל מַאֲכָל קָשֶׁה קָצַת לְהִתְעַכֵּל יַזִּיקֶנּוּ עַד מְאֹד, גַּם כְּשֶׁיִּרְעַב הָאָדָם וְיֹאכַל כְּדֵי שְׂבִיעָה יְבִיאֶנּוּ לִידֵי חֹלִי, וְעֵינֵינוּ רוֹאוֹת כִּי יוֹם שֶׁמִּתְעַנֶּה הָאָדָם לְעֵת הָאֹכֶל לֹא יוּכַל אֲכֹל כְּכָל אַוַּת נַפְשׁוֹ, וְאָמַר **וַיַּאֲכִלְךָ אֶת הַמָּן** הֲרֵי שֶׁבַח הַמַּאֲכָל שֶׁהוּא דָּבָר הָרָאוּי אֲפִלּוּ לַמְעֻנֶּה וְלָרָעֵב מִלְּבַד טַעַם הַנִּרְגָּשׁ שֶׁהָיָה כְּצַפִּיחִית בְּדָבָשׁ.

פסוק ה

וְיָדַעְתָּ עִם לְבָבֶךָ וְגוֹ'. כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא שֶׁיִּשְׁעֵר הָאָדָם עִם לִבּוֹ שֶׁאֵין טֶבַע אָדָם לְהוֹכִיחַ וּלְיַסֵּר אֶלָּא לְבָנוֹ, כִּי עָלָיו יַקְפִּיד בִּרְאוֹתוֹ עֲשׂוֹת רַע, מַה שֶּׁאֵין כֵּן יִרְגִּישׁ לִבּוֹ בִּרְאוֹת בֶּן חֲבֵרוֹ עֲשׂוֹת רֶשַׁע. וְזֶה מֻטְבַּע הַמַּטְבֵּעַ בֶּאֱנוֹשׁ לְהַרְגִּישׁ עַל בְּנוֹ בַּעֲשׂוֹתוֹ דָּבָר אֲשֶׁר לֹא יֵעָשֶׂה וְיַקַּלְלֶנּוּ וְיַכֶּנּוּ, מַה שֶּׁלֹּא יַעֲשֶׂה כֵּן לְמִי שֶׁאֵינוֹ מַקְפִּיד עָלָיו. כְּמוֹ כֵן ה' **אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ**, פֵּרוּשׁ שֶׁהֲגַם שֶׁהָאֻמּוֹת עוֹשִׂים רֶשַׁע וְתוֹעֵבוֹת לֹא יַקְפִּיד עֲלֵיהֶם כְּמוֹ שֶׁמַּקְפִּיד עָלֶיךָ, לִהְיוֹתוֹ אֱלֹהֶיךָ שֶׁנִּתְיַחֵד שֵׁם אֱלֹהוּתוֹ עָלֶיךָ, וְלָזֶה מְיַסְּרֶךָ עַל כָּל דָּבָר אֲשֶׁר לֹא טוֹב עֲשׂוֹת.

פסוק ט

אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכֵּנוּת וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁיֵּשׁ בְּנֵי אָדָם שֶׁהֲגַם שֶׁהֵם עֲשִׁירִים מִתְנַהֲגִים כְּמִנְהַג עֲנִיִּים לִשְׁתֵּי סִבּוֹת: א', שֶׁחוֹשֵׁשׁ שֶׁמָּא יִתְמוֹטֵט וְיֵעָנֶה, לָכֵן מְצַמְצֵם לְבַל יוֹצִיא הוֹצָאוֹת מְרֻבּוֹת. ב', שֶׁלֹּא יַשְׂבִּיעַ עַצְמוֹ כְּדֵי שֶׁלֹּא יֵרָאֶה שֶׁהוּא עָשִׁיר. לָזֶה אָמַר **אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכֵּנוּת** וְגוֹ', שֶׁאֵין מָקוֹם בָּהּ לִשְׁנֵי הַמַּחוּשִׁים הַנִּזְכָּר, כִּי שְׁנֵי הַמַּחוּשִׁים יִהְיוּ מֵאֶמְצָעוּת זֶה עָשִׁיר וְזֶה עָנִי וּמֵאֶמְצָעוּת הַהִתְמוֹטְטוּת, וּשְׁנֵיהֶם אֵינָם בָּעִיר הַלָּזוֹ. וְנָתַן טַעַם לָזֶה

בְּאָמְרוֹ **לֹא תֶחְסַר כֹּל בָּהּ**, פֵּרוּשׁ, בִּשְׁלֵמָא אִם הָעֹשֶׁר בָּא מִזּוּלַת הָאָרֶץ, זֶה מִשְׁתַּדֵּל וּמַעֲשִׁיר וְזֶה אֵינוֹ מִשְׁתַּדֵּל וּמַעֲנִי, אֲבָל כֵּיוָן שֶׁהָעֹשֶׁר בָּאָרֶץ הִיא תָּלוּי וְהַמַּעֲשִׁיר מֵהָאָרֶץ מַעֲשִׁיר וְנִתְחַלְּקָה לְכֻלָּם בְּשָׁוֶה, אִם כֵּן כֻּלָּם עֲשִׁירִים. גַּם אֵין לָחוּשׁ לְהִתְמוֹטְטוּת כָּל עֵת הֱיוֹתָם בָּאָרֶץ, כִּי מְמֻנֶּה עֹשֶׁר וּנְכָסִים, וְהוּא אָמְרוֹ **כֹּל בָּהּ**:

וְהִזְכִּיר שְׁנֵי פְּרָטִים שֶׁהֵם בַּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת, שֶׁהֵם שְׁנֵי דְּבָרִים הַצְּרִיכִים עִקָּרִים לְתַשְׁמִישֵׁי אָדָם. וְהִזְכִּיר אַחַר זֶה **וְאָכַלְתָּ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁאֵין שְׁלֵמוּת לָאָרֶץ בִּהְיוֹתָהּ מְשֻׁבַּחַת בְּפֵרוֹת אִם הִיא חַסֶרֶת דְּבָרִים הַצְּרִיכִין לְיִשּׁוּב הָעִיר וְתַשְׁמִישֵׁי בְּנֵי אָדָם, כִּי יֵצֵא הַשֶּׁבַח לְהַשְׁלִים הֶחְסֵר. וַהֲלֹא תִּמְצָא כַּמָּה עוֹבְדֵי אֲדָמָה גַּנּוֹת וּפַרְדֵּסִים שֶׁיֵּשׁ לָהֶם כַּמָּה וְכַמָּה, וּמִשְׁתַּכְּרִין הַרְבֵּה בְּמַה שֶּׁנּוֹתֶנֶת הָאֲדָמָה כֹּחָהּ בְּפֵרוֹת הָאָרֶץ וּבְפֵרוֹת הָאִילָן, וְאַף עַל פִּי כֵן עוֹמְדִים בְּחוֹסֶר כִּי יוֹצִיאוּ הַכֹּל בְּצָרְכֵי תַשְׁמִישֵׁיהֶם וּמַלְבּוּשֵׁיהֶם. לָזֶה אַחַר שֶׁאָמַר **אֶרֶץ חִטָּה** וְגוֹ', גָּמַר אוֹמֶר **לֹא תֶחְסַר כֹּל בָּהּ**, וְאֵין אַתֶּם צְרִיכִין לְהוֹצִיא מִשֶּׁבַח פֵּרוֹת הָאָרֶץ לְמָקוֹם אַחֵר לְהָבִיא בִּמְקוֹמוֹ דְּבָרִים הַצְּרִיכִים לְתַשְׁמִישׁ אָדָם וְתַשְׁמִישׁ תַּשְׁמִישָׁיו, וּבָזֶה יֻשְׁנָם בְּגֶדֶר "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ".

פסוק יח

וְזָכַרְתָּ אֶת ה' וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, שֶׁצָּרִיךְ לְתֵת לִבּוֹ עַל טוֹבָתוֹ כִּי מֵה' הָיְתָה לוֹ, וְדָבָר זֶה יְעִירֵהוּ תָּמִיד לְהַכִּיר בּוֹרְאוֹ וְהַשְׁגָּחָתוֹ עָלָיו, וּתְחִלַּת תַּחְבּוּלוֹת יֵצֶר הָאָדָם הִיא לְהַשְׁכִּיחוֹ דָּבָר זֶה וְדֶרֶךְ זֶה יִכְנֹס לְאַבְּדוֹ. וְאוּלַי כִּי לָזֶה סָמַךְ מַאֲמָר שֶׁאַחֲרֵי זֶה **וְהָיָה אִם שָׁכֹחַ תִּשְׁכַּח**, פֵּרוּשׁ, אִם שָׁכוֹחַ דָּבָר זֶה שֶׁה' הוּא הַמֵּטִיב לְךָ וְגוֹ' סוֹפְךָ שֶׁתִּשְׁכַּח אֶת ה', וְסוֹפְךָ לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים, וְלֹא בְּמַחְשָׁבָה לְבַד אֶלָּא בְּמַעֲשֶׂה, כְּאָמְרוֹ "וַעֲבַדְתֶּם", וְלֹא עֲבוֹדָה שֶׁאֵינָהּ מְסֻיֶּמֶת בְּאִסּוּר אֶלָּא "וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶ לָהֶם", שֶׁהִיא עֲבוֹדָה מְסֻיֶּמֶת בְּאִסּוּר לְכָל עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁבָּעוֹלָם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין ס.): הַמִּשְׁתַּחֲוֶה לְמַרְקוּלִיס חַיָּב הֲגַם שֶׁאֵין עֲבוֹדָתוֹ בְּכָךְ, הָא לְמַדְתָּ שֶׁהַזְּכִירָה זוֹ גָּדֵר גָּדוֹל לַעֲבוֹדַת ה', וּמֵחֲסְרוֹנָהּ יַדִּיחֶנּוּ הַשָּׂטָן מִמַּדְרֵגָה לְמַדְרֵגָה לְמַטָּה מִמֶּנָּה.

פסוק יט

(יט-כ) **אָבֹד תֹּאבֵדוּן וְגוֹ' כַּגּוֹיִם וְגוֹ'**. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּפַל לוֹמַר "אָבֹד תֹּאבֵדוּן", עוֹד לָמָּה הֻצְרַךְ לְדַמּוֹת וְלוֹמַר **כַּגּוֹיִם** וְגוֹ', עוֹד לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר לְבַסּוֹף פַּעַם שְׁנִיָּה **כֵּן תֹּאבֵדוּן** וְלֹא סָמַךְ לְמַה שֶׁאָמַר בִּתְחִלָּה "אָבֹד תֹּאבֵדוּן" שֶׁעָלָיו חוֹזֵר מַאֲמַר "כַּגּוֹיִם" וְגוֹ'.

אָכֵן יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי חגיגה א,ז) שֶׁלֹּא חָרְבָה יְרוּשָׁלַיִם אֶלָּא עַל שֶׁבִּטְּלוּ בָּהּ דִּבְרֵי תוֹרָה, וְהֲגַם שֶׁהָיוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה אִם הָיוּ לוֹמְדִים תּוֹרָה לֹא הָיְתָה נֶחֱרֶבֶת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. וּמֵעַתָּה יֵשׁ מָקוֹם לְהַרְשִׁיעַ וְלַעֲבֹד עֲבוֹדָה

זָרָה וּלְהַעֲרִים לִלְמֹד תּוֹרָה כְּדֵי שֶׁתְּגֵן עֲלֵיהֶם לְבַל יֹאבְדוּ. לָזֶה בָּא הַמַּאֲמָר כָּאן כְּשֶׁבָּא לְהַתְרוֹת עַל עֲבוֹדַת עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁתְּסוֹבֵב שֶׁיֹּאבְדוּ מִן הָאָרֶץ, אָמַר **הַעִדֹתִי** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, הֲרֵינִי מַתְרֶה בָּכֶם "כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן", וּפֵרוּשׁ בַּתְּחִלָּה אֲבֵדָה אַחַת תֹּאבֵדוּן, וְהוּא שֶׁתִּהְיוּ כַּגּוֹיִם חֲסֵרֵי הַתּוֹרָה שֶׁיִּשְׁכָּחֵם ה' מֵהֶם וְיִהְיוּ כַּגּוֹיִם, וְאָז "כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר ה' מַאֲבִיד וְגוֹ' כֵּן תֹּאבֵדוּן" זוֹ אֲבֵדַת עַצְמָם. וּכְפִי זֶה תֵּבַת **כַּגּוֹיִם** נִמְשֶׁכֶת לְמַעְלָה, לוֹמַר דְּמְיוֹן הָאֲבֵדָה שֶׁיִּהְיוּ כַּגּוֹיִם, וְנִמְשֶׁכֶת לְמַטָּה, לְדְמְיוֹן אֲבֵדַת הַגּוֹיִם עַצְמָן מִן הָאָרֶץ. וְאָמְרוֹ **עֵקֶב** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ כֵּיוָן שֶׁאֵין תּוֹרָה, הָא לְמַדְתָּ שֶׁאִם יֵשׁ לָהֶם תּוֹרָה הֲגַם שֶׁיִּהְיוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה תּוֹרָה תַּעֲמֹד לָהֶם. וְהוּא מַה שֶּׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **בְּקוֹל ה'**, וּכְבָר הֶעֱירוֹתִיךָ בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת שֶׁכָּל מָקוֹם שֶׁיַּזְכִּיר "קוֹל" יְדַבֵּר עַל הַתּוֹרָה.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **כַּגּוֹיִם** וְגוֹ', **כֵּן תֹּאבֵדוּן**, כִּי מִלְּבַד אֲבֵדָתָם שֶׁאָמַר לְמַעְלָה בְּמַאֲמַר "אָבֹד תֹּאבֵדוּן", עוֹד צָרָה אַחֶרֶת לָהֶם, אַחַר שֶׁיֹּאבְדוּ הַנִּשְׁאָרִים בָּהֶם יִהְיוּ כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר וְגוֹ' כֵּן יֹאבֵדוּן, פֵּרוּשׁ שֶׁיִּכָּרֵת מֵהֶם נְבוּאָה וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁיֹּאבְדוּ, וְעַל זֹאת יֶחֱרַד לֵב עַם ה' שֶׁאֵין קְלָלָה בָּעוֹלָם כָּזוֹ. אוֹי לַדּוֹרוֹת שֶׁטָּעֲמוּ כּוֹס הַמַּר הַזֶּה מַר מָמָוֶת, וְהוּא רַחוּם יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ כִּי יִתֵּן אֶת רוּחוֹ בָּנוּ כִּימֵי קֶדֶם.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי שְׁלֹשָׁה מִינֵי פֻּרְעָנוּת רָמַז לָהֶם כָּאן. הָאֶחָד – דְּמְיוֹן שֶׁאֵרַע לָהֶם בְּחָרְבַּן הַבַּיִת, שֶׁהָרַג מֵהֶם מַה שֶּׁהָרַג נְבוּכַדְנֶצַּר הָרָשָׁע וְהִגְלָה הַנִּשְׁאָרִים, וְהוּא מַאֲמַר **אָבֹד תֹּאבֵדוּן**. ב' – דְּמְיוֹן מַה שֶּׁאֵרַע לָהֶם בִּימֵי מָרְדְּכַי שֶׁבִּקֵּשׁ הָמָן הָרָשָׁע לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים, וְהוּא מַאֲמַר **כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר ה' מַאֲבִיד**, פֵּרוּשׁ, שֶׁגָּזַר עֲלֵיהֶם (דברים כ:טז) "לֹא תְחַיֶּה כָּל נְשָׁמָה", כְּמוֹ כֵן יִהְיֶה עָנְשָׁם, וּכְמוֹ כֵן הָיְתָה גְּזֵרַת הָמָן עַל יִשְׂרָאֵל לוּלֵי זְכוּת מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר שֶׁעָמְדוּ וּבִטְּלוּ הַגְּזֵרָה. וְלָזֶה כָּפַל לוֹמַר **כֵּן תֹּאבֵדוּן**, לוֹמַר שֶׁהוּא דָּבָר בִּפְנֵי עַצְמוֹ. ג' – גְּזֵרוֹת הֶעְדֵּר הַנְּבוּאָה מִיִּשְׂרָאֵל, וְהוּא מַאֲמַר **עֵקֶב לֹא תִשְׁמְעוּן בְּקוֹל ה'**. הַכַּוָּנָה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "עֵקֶב" – פֵּרוּשׁ, בְּסוֹף הַמּוּסָרִים וְהַתּוֹכָחוֹת יִהְיֶה לָכֶם זֹאת שֶׁלֹּא תִשְׁמְעוּ בְּקוֹל ה', וּכְבָר כָּתַבְתִּי שֶׁאֵין יִסּוּרִים מָרִים מִמְּרִירוּת הַמָּוֶת כְּדָבָר זֶה.

פרק ט

פסוק א

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתָּה עֹבֵר וְגוֹ'. אָמְרוֹ **שְׁמַע יִשְׂרָאֵל** פֵּרוּשׁ, תְּנוּ דַּעְתְּכֶם לְמַאֲמָר זֶה שֶׁאֲנִי אוֹמֵר לָכֶם "אַתָּה עוֹבֵר", מָה רְצוֹנִי לוֹמַר לָכֶם בָּזֶה "אַתָּה עוֹבֵר", וְהַשְׁכִּילוּ כַּוָּנָתִי בְּמַאֲמָר זֶה מַה הוּא. וְהוּא עָלָיו הַשָּׁלוֹם נִתְכַּוֵּן לְהַעִירָם עַל מַה שֶּׁאֵרַע אֵלָיו שֶׁהוּא אֵינוֹ עוֹבֵר, וְלָזֶה אָמַר **אַתָּה** לוֹמַר וְלֹא אֲנִי, וְהַטַּעַם כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (דברים רבה ג,יא) וְזֶה לְשׁוֹנָם:

לִפְתֹחַ לָהֶם פֶּתַח שֶׁיְּבַקְּשׁוּ עָלָיו רַחֲמִים, עַד כָּאן. וְחָשׁ שֶׁמָּא לֹא יָבִינוּ אֶת דְּבָרָיו וְהִקְדִּים לוֹמַר "שְׁמַע", פֵּרוּשׁ, הָבֵן. וְאָמְרוֹ **הַיּוֹם** נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁהַהֶפְרֵשׁ שֶׁיֵּשׁ בֵּינָם לְבֵינוֹ שֶׁהֵם עוֹבְרִים וְהוּא אֵינוֹ עוֹבֵר הוּא דַּוְקָא הַיּוֹם, אֲבָל בִּזְמַן אַחֵר יַעֲבֹר גַּם הוּא, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר ח"ב קכ.) בְּפָסוּק "כִּימֵי צֵאתְךָ" וְגוֹ' כִּי לֶעָתִיד מֹשֶׁה יַכְנִיס אֶת יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל.

פסוק ב

עַם גָּדוֹל וְגוֹ' אַתָּה יָדַעְתָּ וְאַתָּה שָׁמַעְתָּ. קָשֶׁה, אִם יָדַע – מַה חֲשִׁיבוּת לְזִכְרוֹן הַשְּׁמִיעָה אַחַר שֶׁיָּדַע? עוֹד, לָמָּה אָמַר שְׁתֵּי פְּעָמִים **אַתָּה וְאַתָּה** וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "אַתָּה יָדַעְתָּ וְשָׁמַעְתָּ"? אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁמְּדַבֵּר עִם שְׁתֵּי כִּתּוֹת: כַּת גְּדוֹלָה בְּכַמּוּת הֵם עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְכַת גְּדוֹלָה בְּאֵיכוּת הֵם יְהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב שֶׁהֵם גְּדוֹלֵי יִשְׂרָאֵל, וּבִפְרָט יְהוֹשֻׁעַ שֶׁמּוּכָן לִמְלֹךְ עַל יִשְׂרָאֵל. וְהִתְחִיל לְדַבֵּר עִם הַגְּדוֹלִים שֶׁהֵם יְהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב וְאָמַר **אַתָּה יָדַעְתָּ**, שֶׁהֵם יָדְעוּ יְדִיעָה בְּרוּרָה בְּרַגְלָם אֶת הָאָרֶץ, וּכְנֶגֶד הֶמּוֹן יִשְׂרָאֵל אָמַר **וְאַתָּה שָׁמַעְתָּ** מִפִּי הַמְגִידִים, וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ הַדִּקְדּוּקִים.

פסוק ג

וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם. הֶצְרֵךְ לוֹמַר **הַיּוֹם**, לְהַעִירָם שֶׁלֹּא עַד אַחַר בּוֹאָם אֶל הָאָרֶץ וְיִרְּשׁוּ עַם גָּדוֹל וְגוֹ', אָז יַצְדִּיקוּ זֶה, אֶלָּא מֵהַיּוֹם יָדְעוּ וְיַצְדִּיקוּ דָּבָר זֶה שֶׁהוּא הָעוֹבֵר וְגוֹ'.

פסוק ד

אַל תֹּאמַר וְגוֹ'. קָשֶׁה, בִּשְׁלָמָא מַה שֶּׁצִּוָּה בְּבַל יֹאמְרוּ בְּצִדְקָתָם מָצִינוּ שֶׁפִּתְרוֹ בִּדְבָרָיו, אֶלָּא מַאֲמַר "וּבִרְשָׁעַת" הֲרֵי גַּם הוּא מַסְכִּים וְהוֹלֵךְ כְּאָמְרוֹ בְּסָמוּךְ "כִּי בִּרְשָׁעַת" וְגוֹ', וְאִם כֵּן לָמָּה יְצַוֶּה לָהֶם בְּבַל תֹּאמַר. וְאוּלַי שֶׁחָשַׁשׁ שֶׁיַּחְשְׁבוּ שֶׁלֹּא אָסַר לָהֶם מַאֲמַר "בְּצִדְקָתִי" אֶלָּא כְּשֶׁלֹּא יִגְמְרוּ אוֹמֶר "וּבִרְשָׁעַת", אֲבָל כְּשֶׁיֹּאמְרוּ גַּם כֵּן "וּבִרְשָׁעַת" וְגוֹ' אֵין אִסּוּר הֲגַם שֶׁיֹּאמְרוּ "בְּצִדְקָתִי", תַּלְמוּד לוֹמַר "אַל תֹּאמַר בְּצִדְקָתִי" הֲגַם שֶׁתִּגְמְרוּ אוֹמֶר "וּבִרְשָׁעַת" וְגוֹ'.

פסוק ה

לֹא בְצִדְקָתְךָ. פֵּרוּשׁ, לֹא בְצִדְקָתְךָ אַתָּה רָאוּי לָרֶשֶׁת הָאָרֶץ, אֲבָל עַל כָּל פָּנִים דּוֹר כָּשֵׁר הָיוּ בְּאֵי הָאָרֶץ, וְכֵן תִּמְצָא שֶׁאָמַר לָהֶם "וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּה' אֱלֹהֵיכֶם" וְגוֹ' (דברים ד:ד), אֶלָּא שֶׁלֹּא הָיוּ שְׁלֵמִים לְתֵת לָהֶם הָאָרֶץ לִזְכוּתָם אִם לֹא הָיְתָה בְּרִית אָבוֹת. וַהֲגַם שֶׁבְּרִית אָבוֹת לֹא הָיְתָה מוֹעֶלֶת לָרֶשֶׁת הָאָרֶץ אִם הָיוּ רְשָׁעִים, וְדוֹר הַמִּדְבָּר יוֹכִיחַ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַאֲבַ"ד בְּפֵרוּשׁ הַמִּשְׁנָה בְּפֶרֶק ב' דְּעֵדֵיוֹת שֶׁשָּׁנִינוּ: הָאָב זוֹכֶה לַבֵּן וְכוּ' וּבְמִסְפַּר הַדּוֹרוֹת לְפָנָיו, וְהוּא הַנָּקִי, שֶׁנֶּאֱמַר "קוֹרֵא הַדּוֹרוֹת מֵרֹאשׁ" (ישעיהו מא:ד), עַד כָּאן. וְכָתַב הָרַאֲבַ"ד וְזֶה

לְשׁוֹנוֹ: שֶׁהוּא רוֹאֶה אֶת הַדּוֹר שֶׁהוּא זַכַּאי וּמִתְגַּלְגֵּל עִמָּהֶם עַד אוֹתוֹ דּוֹר וְכוּ' כְּדוֹרוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ וְכוּ', עַד כָּאן. הֲרֵי שֶׁצָּרִיךְ גַּם כֵּן דּוֹר זַכַּאי. אַף עַל פִּי כֵן לֹא הָיָה בִּזְכוּתָם שִׁעוּר אֲשֶׁר יִזְכּוּ בִּשְׁבִילוֹ לָרֶשֶׁת אֶת הָאָרֶץ אִם לֹא הָיְתָה בְּרִית אָבוֹת. וּכְפִי זֶה אָמְרוֹ **לֹא בְצִדְקָתְךָ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁאַתֶּם עֲדָה שְׁלֵמָה אֵין כֹּחַ בִּזְכוּתְכֶם לְהַשִּׂיג דָּבָר זֶה. וְהֶחְלִיט לוֹמַר "לֹא בְצִדְקָתְךָ" לְהָעִיר שֶׁלֹּא הוֹעִילָה צִדְקוּתָם אֲפִלּוּ לְסַיֵּעַ כִּי בְּרִית אָבוֹת מַסְפֶּקֶת, אֶלָּא הוֹעִיל כְּשֻׁרוֹן מַעֲשֵׂיהֶם לְבַל יִמָּנַע הַטּוֹב מֵהֶם.

כִּי בְּרִשְׁעַת וְגוֹ' וּלְמַעַן וְגוֹ' אֲשֶׁר נִשְׁבַּע וְגוֹ'. וְלֹא הִסְפִּיק בְּאַחַת מֵהֵנָּה, כִּי בְּלֹא רִשְׁעַת הַגּוֹיִם לֹא הָיָה ה' מוֹרִישָׁם שֶׁלֹּא עַל פִּי הַמִּשְׁפָּט, וּבְרִשְׁעַת לְבַד אֵין רְאוּיִים יִשְׂרָאֵל לִטּוֹל אַרְצָם. אוֹ אֶפְשָׁר כִּי פֵּרוּשׁ "מוֹרִישָׁם" הוּא מְאַבְּדָם, וְלָזֶה צָרִיךְ רֶשַׁע שֶׁזּוֹלַת הָרֶשַׁע לֹא הָיָה ה' גּוֹזֵר עֲלֵיהֶם (דברים כ:טז) "לֹא תְחַיֶּה כָּל נְשָׁמָה".

פסוק ו

וְיָדַעְתָּ כִּי לֹא וְגוֹ' זְכוֹר אַל תִּשְׁכַּח וְגוֹ'. קָשֶׁה, מַה מּוֹכִיחַ מִמַּה שֶׁעָבַר בַּזְּמַנִּים שֶׁהָיוּ בָּהֶם רְשָׁעִים לִזְמַן זֶה, שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁצִּדְקָתָם שֶׁהֵם עוֹמְדִים בְּהּ הַיּוֹם תַּסְפִּיק לָהֶם לָרֶשֶׁת אֶת הָאָרֶץ, וְיכוֹלִין לוֹמַר "בְּצִדְקָתִי הֱבִיאַנִי ה'"? אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא, כִּי מִמַּה שֶׁהָיוּ רוֹאִים בַּזְּמַן שֶׁהָיוּ מַמְרִים אֶת ה' בְּדָרְךְ בִּיאָתָם לָאָרֶץ, וְאַף עַל פִּי כֵן הָיוּ נוֹסְעִים וּבָאִים לִרְשׁוּתָהּ, מַעֲתָּה בִּיאָתָם הִיא לְצַד בְּרִית אָבוֹת, וְאֵין רְאָיָה מִמַּה שֶׁהֵם בָּאִים לָאָרֶץ שֶׁבִּזְכוּתָם הֵם בָּאִים.

פסוק י

כְּתוּבִים וְגוֹ' וַעֲלֵיהֶם וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **וַעֲלֵיהֶם**. הִנֵּה בְּפָרָשַׁת תִּשָּׂא (שמות לא:יח) פֵּרַשְׁתִּי מַאֲמַר "כְּתוּבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים" שֶׁהָיָה ה' מְכַוֵּן אֶצְבַּע אֱלֹהִים כְּנֶגֶד הַלּוּחַ בְּצוּרַת הָאוֹת, וּבָזֶה הָיָה אֶת שֶׁכְּנֶגְדּוֹ נִסְמָךְ לַצְּדָדִין וְנִשְׁאַר מָקוֹם חָקוּק, וּכְאָמְרוֹ "חֲרוּת עַל הַלּוּחוֹת". בָּא הַכָּתוּב כָּאן וְהוֹדִיעַ שֶׁמִּקּוֹם הַחָקַק נֶחְקַק מִקּוֹם הַלּוּחַ, אֲבָל גָּבַהּ אוֹרוֹ אֲשֶׁר נוֹצֵץ מֵאוֹר אֶצְבַּע אֱלֹהִים הָיָה אוֹתִיּוֹת נִרְאוֹת עֶלְיוֹנוֹת, הֲגַם שֶׁהָיוּ חֲקוּקוֹת, וְהוּא אָמְרוֹ **וַעֲלֵיהֶם כְּכָל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה'** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ כְּדִמְיוֹן שֶׁהָיָה הַדִּבּוּר נוֹצֵר מִמֶּנָּה בְּרִיָּה קְדוֹשָׁה, כְּמוֹ כֵן נֶחְצַב בִּנְגִיעַת אֱלֹהִים בַּלּוּחַ אוֹר וְעָלָה עַל הַלּוּחוֹת, וְהָבֵן:

פסוק יז

וָאֲתַפֵּשׂ בִּשְׁנֵי וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לְתָפְשָׂם, וַהֲלֹא בְּיָדוֹ הָיוּ? וְאוּלַי כְּשֶׁלֹּא חָטְאוּ יִשְׂרָאֵל הָיוּ הַלּוּחוֹת גְּבוֹהוֹת עַל יַד מֹשֶׁה וְלֹא הָיְתָה יָדוֹ מַשֶּׂגֶת לְקַחַת אוֹתָם, וּכְמוֹ שֶׁדִּקְדֵּק לוֹמַר בְּפָסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה "וּשְׁנֵי הַלֻּחֹת עַל שְׁתֵּי יָדָי" וְלֹא אָמַר "בִּשְׁתֵּי יָדַי" אוֹ "בְּיָדַי", אֶלָּא נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁלֹּא הָיוּ בְּיָדָיו מַמָּשׁ אֶלָּא גְּבוֹהוֹת לְמַעְלָה מִיָּדָיו וְהָיוּ נוֹשְׂאוֹת עַצְמָן, וְאַחַר שֶׁרָאָה הָעֶגֶל הוֹסַר כֹּחַ קְדֻשָּׁתָם וְהֻצְרַךְ לְתָפְשָׂם בְּיָדוֹ.

פסוק כא

וְאֶת חַטַּאתְכֶם וגו' לָקַחְתִּי וגו'. רְמַז שֶׁבְּמַעֲשֵׂהוּ בָּעֵגֶל פָּעַל גַּם כֵּן בִּבְחִינַת הַחֵטְא וְשָׁרַף כֹּחַ הָרַע שֶׁנַּעֲשָׂה מִמַּעֲשֵׂיהֶם, וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָרָשַׁת כִּי תִשָּׂא בְּפָסוּק (שמות לב:כ) "וַיִּקַּח אֶת הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ".

פסוק כג

וּבִשְׁלַח ה' וגו'. פֵּרוּשׁ, לִיהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב לְרַגֵּל הָאָרֶץ הָיְתָה כַּוָּנָתוֹ לֵאמֹר "עֲלוּ וּרְשׁוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נוֹתֵן" וגו', וּכְאָמְרוֹ בְּפָרָשַׁת שְׁלַח לְךָ (במדבר יג:ב) "אֲשֶׁר אֲנִי נוֹתֵן", וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי שָׁם. וְהִפְסִיק בְּעִנְיַן הַמְרַגְּלִים וּבְעִנְיַן תַּבְעֵרָה וּמַסָּה וְכוּ' בְּאֶמְצַע מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל, נִתְכַּוֵּן לְהַסְמִיךְ כָּל הַהַקְצָפוֹת, וְאִם הָיָה נִגְמָר סֵדֶר כָּל מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל הָיָה מַפְלִיג בֵּין הַקְצָפָה לְהַקְצָפָה, וְהַהַפְלָגָה בָּזֶה תּוֹלִיד הֶעְדֵּר הַהֶרְגֵּשׁ שֶׁאֵלָיו יְכַוֵּן.

פרק י

פסוק א

בָּעֵת הַהִיא וגו' פְּסָל לְךָ. פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁלּוּחוֹת הָרִאשׁוֹנִים מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה וְלֹא מַעֲשֵׂה יְדֵי מֹשֶׁה, וְאַחַר שֶׁנַּעֲשָׂה הָעֵגֶל לֹא הָיוּ רְאוּיִים לְלוּחוֹת כָּזֶה, וְאָמַר ה' לְמֹשֶׁה שֶׁיִּפְסוֹל אוֹתָם מִדְּבָרִים שֶׁהֵם מִתְיַחֲסִים אֵלָיו, לִשְׁלוֹל הַמִּתְיַחֲסִים לְאֵל עֶלְיוֹן שֶׁהֵם הָרִאשׁוֹנִים. וְגָמַר אוֹמֵר **וְעָשִׂיתָ לְךָ אָרוֹן עֵץ**, פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁהֵם מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם צְרִיכִין מָקוֹם מוּכָן לְהִנָּתֵן בּוֹ, מַה שֶּׁלֹּא צִוָּה ה' כֵּן לַעֲשׂוֹת אָרוֹן לַלּוּחוֹת הָרִאשׁוֹנִים. וְהַטַּעַם, כִּי הֵם עוֹמְדִין בְּעַצְמָן וְלֹא הָיוּ צְרִיכִין אָרוֹן לְבַד מֵאָרוֹן שֶׁעָשָׂה בְּצַלְאֵל (שמות כה:י), וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק "וְאֶתְפֹּשׂ" (דברים ט:יז). וְדִקְדֵּק לוֹמַר **וְעָשִׂיתָ לְךָ** לְהָעִיר לְדַרְכֵּנוּ כִּי לְצַד שֶׁהֵם מַמָּשׁ שֶׁלְּךָ הוּא שֶׁאָנֹכִי מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אָרוֹן.

פסוק ה

כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי ה'. פֵּרוּשׁ, כָּל הֶמְשֵׁךְ הַזְּמַן אֲשֶׁר צִוַּנִי, וְהַכַּוָּנָה הוּא לוֹמַר עַד כִּי יָבֹא זְמַן שֶׁהוֹצִיאָם מֵאוֹתוֹ אָרוֹן וּנְתָנָם בָּאָרוֹן שֶׁעָשָׂה בְּצַלְאֵל.

פסוק יב

וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה וגו' כִּי אִם לְיִרְאָה וגו'. כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, לְפִי שֶׁיֵּשׁ שְׁתֵּי הַדְרָגוֹת שֶׁחָפֵץ ה' מִיִּשְׂרָאֵל עֲשׂוֹת, וְהֵם זוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ: אַחַת הִיא הַיִּרְאָה, לְמַעְלָה מִמֶּנָּה הָאַהֲבָה. וְאָמַר לָהֶם שֶׁאֵינוֹ מְבַקֵּשׁ מֵהֶם כִּי אִם הַיִּרְאָה, וְטַעַם הַדָּבָר הִיא לְפִי שֶׁהַיִּרְאָה תְּסוֹבֵב אֶתְכֶם לְכָלֶת בְּכָל דְּרָכָיו, כִּי הַיָּרֵא לֹא יֶחְדַּל מִיִּרְאָתוֹ אֲפִלּוּ בְּאַחַת מֵאֶלֶף שֶׁעָלָיו לַעֲשׂוֹת. וְלֹא זוֹ בִּלְבַד מַגִּיעָתוֹ אֶלָּא עוֹד לוֹ "וּלְאַהֲבָה אוֹתוֹ", הֲרֵי שֶׁהַיִּרְאָה הִיא פֶּתַח לְכָנֵס

לְשַׁעַר הָאַהֲבָה. וְלָזֶה כְּשֶׁאָמַר הַכָּתוּב **מָה ה' שׁוֹאֵל כִּי אִם לְיִרְאָה**, דִּקְדֵּק לוֹמַר **וְעַתָּה**, פֵּרוּשׁ, מַה שֶּׁהוּא שׁוֹאֵל לְיִרְאָה הוּא עַתָּה בַּזְּמַן הַזֶּה שֶׁאַתָּה בָּא לִשְׁאֹל עַל הָאֱלֹהוּת, אֲבָל אֵין זֶה תַּכְלִית מַה שֶּׁחָפֵץ מִמֶּנּוּ עֲשׂוֹת, אֶלָּא שֶׁזֶּה יַעֲמִידֵנוּ בְּגֶדֶר הָאַהֲבָה. וּלְדֶרֶךְ זֶה יִתְיַשֵּׁב מַאֲמַר **מָה** וְגוֹ' **כִּי אִם** וְגוֹ', שֶׁבְּעֶרֶךְ הָאַהֲבָה שֶׁהִיא דָּבָר הַמְקֻוֶּה תִּהְיֶה הַיִּרְאָה מִלְּתָא זוּטַרְתִּי. וּבַגְּמָרָא שֶׁאָמְרוּ (מגילה כה.) אָטוּ יִרְאָה מִלְּתָא זוּטַרְתִּי וְכוּ', הַכַּוָּנָה הִיא כֵּיוָן שֶׁבְּעֶרֶךְ מַשִּׂיגֶיהָ גְּדוֹלָה הִיא לֹא תִּקָּרֵא קְטַנָּה, הֲגַם שֶׁבְּעֶרֶךְ הָאַהֲבָה הִיא לְמַטָּה מִמֶּנָּה, וְתֵרֵץ לְגַבֵּי מֹשֶׁה וְכוּ' שֶׁגַּם בְּעֶרֶךְ הַמַּשִּׂיגִים יֶשְׁנָהּ בְּגֶדֶר קָטָן.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, לְפִי שֶׁיַּעֲלֶה עַל דַּעַת אֱנוֹשׁ שֶׁהָעוֹבֵר פִּי ה' נִפְלֵאת הִיא מִמֶּנּוּ הַשָּׂגַת רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ, לָזֶה אָמַר אֵלָיו **וְעַתָּה** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ "וְעַתָּה" הוּא תְּשׁוּבָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה כא,ו) אֵין "וְעַתָּה" אֶלָּא תְּשׁוּבָה, "מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שׁוֹאֵל מֵעִמָּךְ" לְתַקֵּן מְשׁוּבָתְךָ כִּי אִם לְיִרְאָה לְבַד, בָּזֶה יִתְרַצֶּה ה' אֱלֹהֶיךָ לָךְ.

וְאָמְרוֹ **לָלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה כא,ה): אִם עָשִׂיתָ חֲבִלּוֹת שֶׁל עֲבֵרוֹת, עֲשֵׂה כְּנֶגְדָּן חֲבִלּוֹת שֶׁל מִצְוֹות. וְכָתַב רַמְבַּ"ם בְּפֵרוּשׁ הַמִּשְׁנָיוֹת (סוף מסכת מכות): שֶׁאִם אָדָם לֹא יַכְעִיס בּוֹרְאוֹ בַּעֲבֵרוֹת, הֲגַם שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה אֶלָּא מִצְוָה אַחַת, יֵשׁ כֹּחַ בְּאוֹתָהּ מִצְוָה לְזַכּוֹתוֹ לָעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא, עַד כָּאן. וְהִמְשַׁלְתִּי דָּבָר זֶה לִשְׁנֵי עַבְדֵי מֶלֶךְ: אֶחָד מִיָּמָיו לֹא הִכְעִיס הַמֶּלֶךְ וּבָא לִרְאוֹת פְּנֵי הַמֶּלֶךְ בְּבֶן יוֹנָה לְמִנְחָה, וְאֶחָד הִכְעִיס הַמֶּלֶךְ וּבָא לִרְאוֹת פְּנֵי הַמֶּלֶךְ בְּשׁוֹר אֶחָד. יֵשׁ מָקוֹם שֶׁיִּשְׁמַח הַמֶּלֶךְ לִקְרַאת מִנְחַת הָעוֹף וְיִכְעוֹס לִקְרַאת מִנְחַת הַשּׁוֹר, לְצַד הַהֶכְעֵסוֹת שֶׁקִּדְּמוּ מִמֶּנּוּ. וְהוּא אָמְרוֹ כָּאן לְבַעַל הַתְּשׁוּבָה **לָלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו** וְגוֹ', לַעֲשׂוֹת חֲבִלּוֹת חֲבִלּוֹת שֶׁל מִצְוֹות.

עוֹד יְכֻוַּן הַכָּתוּב לְנִסְתָּרוֹת ה' עַל פִּי דִּבְרֵי אֱמֶת, כִּי בְּאֶמְצָעוּת מַעֲשֵׂה הַתַּחְתּוֹנִים יִתְיַחֲדוּ עִנְפֵּי הַקְּדֻשָּׁה, וְכֵן לְהֵפֶךְ בְּסוֹד (משלי טז:כח) "וְנִרְגָּן מַפְרִיד אַלּוּף" – אַלּוּפוֹ שֶׁל עוֹלָם. וּבָא לְהָעִיר כָּאן עַל הַדָּבָר הַבָּא מִמַּעֲשֵׂה אָדָם, וְהוּא אָמְרוֹ **מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שׁוֹאֵל** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ בְּחִינַת הַקְּדֻשָּׁה הַנִּקְרֵאת "מָה" שֶׁהִיא הַשְּׁכִינָה, כְּאָמְרָם בַּגְּמָרָא (סוטה יא.) בְּפָסוּק "וַתִּתְצַב אֲחוֹתוֹ" וְגוֹ' שֶׁכָּל הַכָּתוּב מְדַבֵּר בַּשְּׁכִינָה, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: "מַה" דִּכְתִיב "וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה" וְגוֹ', הֲרֵי שֶׁמִּזֶּה עַצְמוֹ מוֹכִיחִים כִּי "מָה" הִיא הַשְּׁכִינָה.

וְזֶה מַסְכִּים וְהוֹלֵךְ גַּם כֵּן לְמַה שֶׁהֵעִירוּ אוֹתָנוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּדִבְרֵיהֶם שֶׁאָמְרוּ (תנחומא קרח יב) אַל תִּקְרֵי "מָה" אֶלָּא "מֵאָה", שֶׁהֵם מֵאָה בְּרָכוֹת שֶׁהִיא סוֹד כְּלוּלוֹת הָעֲשִׂירִיּוֹת, וְהִסְמִיךְ לְזִכְרוֹנָם שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ שֵׁם הַוְי"ה הוּא יִחוּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּיהּ, זוֹ הִיא שְׁאֵלַת אֱלֹהֶיךָ מֵעִמָּךְ. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **וְעַתָּה** לְהַעִיר שֶׁאֵין כֹּחַ בָּאָדָם לְהַשִּׂיג עֲשׂוֹת זֶה אֶלָּא בָּעוֹלָם הַזֶּה, אֲבָל אַחַר מוֹתוֹ הֲגַם שֶׁיִּפְלִיא עֲשׂוֹת לֹא יַעֲשֶׂה פְּעֻלָּה

וְהָיָה כְּאֶחָד מֵהַמַּלְאָכִים. וּמָצִינוּ שֶׁרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה יְחָסוּ עוֹלָם הַזֶּה לְשָׁעָה, כְּאָמְרוֹ (שבת לג:) מַנִּיחִים חַיֵּי עוֹלָם וְעוֹסְקִים בְּחַיֵּי שָׁעָה. וּלְדָרְכָּךְ זֶה יִתְיַשֵּׁב אָמְרוֹ **כִּי אִם לְיִרְאָה** כְּמִין חֹמֶר, כִּי בְּעֶרְכָּךְ הַמּוּשָּׂג בַּמּוּשָּׂכָל כִּי רַב הוּא יִקָּטֵן הַמִּפְעָל, וְגַם שֶׁצָּרִיךְ הִתְעַצְּמוּת לְהַשִּׂיגוֹ, עִם כָּל זֶה מֻפְלָא הוּא הַנִּסְבָּב מֵהַטּוֹרַח.

פסוק טו

כַּיּוֹם הַזֶּה. פֵּרוּשׁ, כְּסֵדֶר שֶׁאַתֶּם בְּיוֹם זֶה שֶׁהָיְתָה הָעֵדָה שְׁלֵמָה בְּכוֹשֶׁר, וּכְמוֹ שֶׁהֵעִיד הוּא עֲלֵיהֶם שֶׁכּוּלָּם הָיוּ דְבוּקִים בַּה' וְגוֹ' חַיִּים (דברים ד:ד), וְהַכַּוָּנָה בַּמַּאֲמָר שֶׁזּוּלַת סֵדֶר זֶה אֵין בְּחִירָה בָּהֶם, הֲגַם שֶׁיִּהְיוּ זַרְעָם שֶׁל הַחֲשׁוּקִים, אִם יֵרְשִׁיעוּ לֹא יֵחָשְׁבוּ זַרְעָם. וְהָיוּ לְךָ יִשְׂמָעֵאל וְעֵשָׂו לְאוֹת, שֶׁעֵינֵינוּ רוֹאוֹת הֱיוֹתָם בְּנֵי אַבְרָהָם וְיִצְחָק, וְאַף עַל פִּי כֵן אָמַר הַכָּתוּב "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע" (בראשית כא:יב, נדרים לא.):

פסוק יז

אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאדֹנֵי הָאֲדֹנִים. פֵּרוּשׁ, אֱלֹהֵי הַמַּלְאָכִים הַנִּקְרָאִים אֱלֹהִים, דִּכְתִיב (איוב א,ו) "וַיָּבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים". **וַאדֹנֵי הָאֲדֹנִים** הֵם שַׁלִּיטֵי עוֹלָם הַתַּחְתּוֹן, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית מב:ל) "דִּבֶּר הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ". וְהַצָּרִךְ לוֹמַר גַּם פְּרָט אַדְנוּת הַתַּחְתּוֹנִים, לְהוֹדִיעַ כִּי אֲדוֹנִים שֶׁל מַטָּה אֵין בְּיָדָם הַבְּחִירָה לַעֲשׂוֹת כְּחָפְצָם וּרְצוֹנָם, אֶלָּא הוּא אָדוֹן עֲלֵיהֶם לְהַטּוֹתָם לַאֲשֶׁר יַחְפּוֹץ, וְהוּא מַאֲמַר שְׁלֹמֹה (משלי כא:א) "לֵב מֶלֶךְ בְּיַד ה'".

פרק יא

פסוק ב

וִידַעְתֶּם הַיּוֹם וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, מִבְחַן הַיְדִיעָה הַצְּרִיכָה חָלָה עֲלֵיכֶם הַיּוֹם, פֵּרוּשׁ, אַחַר שֶׁעָבְרוּ כָּל הָאוֹתוֹת וְכוּ' שֶׁהִזְכִּיר בְּסָמוּךְ שֶׁמֵּהֶם יַצְדִּיקוּ הַיְדִיעָה בְּרוּרָה. וְאָמְרוֹ **כִּי לֹא אֶת בְּנֵיכֶם** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, טַעַם שֶׁאֲנִי אוֹמֵר "וִידַעְתֶּם" לָכֶם בִּכְנוּי, הוּא לוֹמַר וְלֹא אֶת בְּנֵיכֶם שֶׁהֵם אֵין לָהֶם יְדִיעָה בְּמִבְחָן זֶה כְּמוֹתְכֶם. וְלֹא הֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר הַיְדִיעָה מַה הִיא, כִּי כְּשֶׁמַּשִּׂיג הָאָדָם דֵּעָה בְּמִבְחָן צוֹדֵק יִרְאֶה בְּעֵינָיו הֶאֱמֶת מֵעַצְמוֹ כִּי ה' אֱלֹהֵינוּ הוּא אֶחָד שֶׁבָּרָא הַכֹּל וְשַׁלִּיט בַּכֹּל וּמוֹאֵס בְּעוֹבְרֵי תוֹרָה וּבוֹחֵר בְּבוֹחֲרֶיהָ.

פסוק ו

כָּל הַיְקוּם וְגוֹ' בְּקִרְבָּם וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, גַּם הַיְקוּם שֶׁלֹּא הָיָה עוֹמֵד עִמָּם בַּמָּקוֹם שֶׁפָּצְתָה הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ, אֶלָּא בְּקֶרֶב כָּל יִשְׂרָאֵל, אַף עַל פִּי כֵן הָיָה נִשְׁמָט וְנִבְלָע בְּפִי הָאָרֶץ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה יח,יג) אֲפִילוּ מַחַט וְכוּ':

פסוק ח

וּשְׁמַרְתֶּם אֶת כָּל אֲשֶׁר וגו' לְמַעַן תֶּחֶזְקוּ. הַכַּוָּנָה בָּזֶה לִשְׁלוֹל דַּעַת אוֹמְרִים לַחְדוֹל מֵעֲסֹק הַתּוֹרָה מִשּׁוּם מִלְחֶמֶת הָאָרֶץ שֶׁצְּרִיךְ חוֹזֶק, וְהַתּוֹרָה נִקְרֵאת תּוּשִׁיָּה (סנהדרין כו:), לָזֶה אָמַר "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת כָּל הַמִּצְוָה", וּכְבָר כָּתַבְתִּי לְמַעְלָה שֶׁמַּאֲמַר "כָּל הַמִּצְוָה" יִרְצֶה אֶל עֶסֶק הַתּוֹרָה, וְיִחֵד לָהּ שְׁמִירָה לִתֵּן לָאו עַל בְּטוּלָהּ, וְגָמַר אוֹמֶר **לְמַעַן תֶּחֶזְקוּ** פֵּרוּשׁ, שֶׁאַדְרַבָּה נוֹתֶנֶת לוֹ כֹּחַ וּגְבוּרָה לְהִתְחַזֵּק בְּמִלְחֶמֶת ה', וְכֵן הוּא אוֹמֵר (משלי ח:יד) "אֲנִי בִינָה לִי גְבוּרָה".

פסוק יא

וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם וגו'. קָשֶׁה, אַחַר שֶׁאָמַר בְּפָסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה "כִּי הָאָרֶץ" וגו', מַה מָּקוֹם לַחְזוֹר לוֹמַר "וְהָאָרֶץ", כֵּיוָן שֶׁמַּאֲמַר זֶה הוּא גְּמָרָן שֶׁל דְּבָרִים שֶׁהִתְחִיל לְדַבֵּר בַּפָּסוּק הַקּוֹדֵם? וְנִרְאֶה כִּי שִׁעוּר הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: כִּי מִתְּחִלָּה הִזְכִּיר שֶׁבַח הָאָרֶץ בְּאָמְרוֹ **זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ**, וְגָמַר אוֹמֶר **כִּי הָאָרֶץ** וגו' **לֹא כְאֶרֶץ מִצְרַיִם** וגו', פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁאֶרֶץ מִצְרַיִם מְשֻׁבַּחַת בְּפֵרוֹת, שֶׁכֵּן כְּתִיב "כְּגַן ה' כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (בראשית יג:י), לֹא כְּשִׁעוּר זֶה לְבַד הִיא הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' נוֹתֵן. וְעוֹד יֵשׁ גְּרִיעוּת בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם **אֲשֶׁר תִּזְרַע** וגו' **וְהִשְׁקִיתָ** וגו', וְגָמַר אוֹמֶר **וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם** וגו' **לִמְטַר הַשָּׁמַיִם** וגו'.

פסוק יב

אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דֹּרֵשׁ. דְּקְדֵּק לוֹמַר תֵּיבַת **אֱלֹהֶיךָ** לְהַעִיר כִּי שֶׁבַח הָאָרֶץ הִיא כְּשֶׁה' מְיֻחָד אֱלֹקוּתוֹ עַל יִשְׂרָאֵל, אֲבָל בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל גּוֹלִים וְאֵין הַשְּׁכִינָה בְּתוֹכָם אֵין שֶׁבַח כָּל כָּךְ לָאָרֶץ.

פסוק יג

וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ וגו'. פֵּרוּשׁ **וְהָיָה** לְשׁוֹן שִׂמְחָה וּתְנַאי הוּא הַדָּבָר אִם תִּהְיֶה שִׂמְחָה שֶׁל מִצְוָה, וְהוּא אָמְרוֹ **אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ** וגו' כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת ל:) שֶׁלֹּא שִׁבַּח שִׁלֹּמֹה אֶלָּא שִׂמְחָה שֶׁל מִצְוָה, אֲבָל שְׁאָר שִׂמְחוֹת עֲלֵיהֶם אָמַר (קהלת ב:ב) "וּלְשִׂמְחָה מַה זֹּה עוֹשָׂה", וְכָפַל לוֹמַר **שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות נה.) בְּפָסוּק (דניאל ב:כא) "יְהֵב חָכְמְתָא לְחַכִּימִין" שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹתֵן חָכְמָה אֶלָּא לְמִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ חָכְמָה, וְהוּא אָמְרוֹ "אִם שָׁמוֹעַ" פֵּרוּשׁ, שֶׁיִּהְיֶה לָכֶם לֵב שׁוֹמֵעַ, "תִּשְׁמְעוּ".
לְאַהֲבָה וגו' וּלְעָבְדוֹ וגו' וְנָתַתִּי וגו'. פֵּרוּשׁ, לְפִי מַה שֶּׁקָּדַם לָנוּ כִּי שְׂכַר מִצְוֹות אֵינוֹ מְשֻׁתָּפִים בָּעוֹלָם הַזֶּה, הוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁאִם כִּי שְׂכַר מִצְוֹות אֵינוֹ מְשֻׁתָּפִים בָּעוֹלָם הַזֶּה, הוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁאִם יֹאהֲבוּ ה' וגו' בְּכָל לְבָבָם וגו' יִזְכּוּ גַּם בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְהוּא מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן בְּמַאֲמַר "וְנָתַתִּי" בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו לְהַעִירְךָ שֶׁאֵין זֶה אֶלָּא תּוֹסֶפֶת עַל הָעִקָּר שֶׁהוּא שְׂכַר עוֹלָם הַנִּצְחִי

וְהַקַּיִם. גַּם רָמַז שֶׁהַגַּם שֶׁהַמְּזוֹנוֹת הוּא בְּכְלַל הַדְּבָרִים שֶׁאֵינָם תְּלוּיִים בִּזְכוּת (מועד קטן כח:), אַף עַל פִּי כֵן כְּשֶׁיַּעַבְדוּ ה' כְּמִצְטָרֵךְ אֵין הַמַּזָּל שׁוֹלֵט בָּהֶם וְיֹאכְלוּ וְיִשְׂבְּעוּ גַּם מִטּוּב הַגַּשְׁמִי.

בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם. וְלֹא אָמַר "בְּכָל מְאֹדְכֶם" כְּסֵדֶר שֶׁאָמַר בְּפָרָשַׁת שְׁמַע (דברים ו:ה), לְפִי שֶׁפָּרָשַׁת שְׁמַע נֶאֶמְרָה בְּלָשׁוֹן יָחִיד וְיָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁיִּמָּצֵא יָחִיד שֶׁיִּהְיֶה לוֹ מָמוֹנוֹ חָבִיב עָלָיו מִנַּפְשׁוֹ, אֲבָל כְּלָלוּת הַצִּבּוּר שֶׁעִמָּהֶם מְדַבֵּר מִן הַנִּמְנָע שֶׁיִּהְיֶה לָהֶם מָמוֹנָם חָבִיב מִנַּפְשָׁם, כִּי כָל אֲשֶׁר לְאִישׁ יִתֵּן בְּעַד נַפְשׁוֹ, וְלָזֶה כְּשֶׁאָמַר "בְּכָל נַפְשְׁכֶם" מִכָּל שֶׁכֵּן בְּכָל מְאֹדָם.

פסוק יז

לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ. הֲגַם שֶׁאָמַר "וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם", חָזַר לוֹמַר **לֹא תִתֵּן** וְגוֹ', לוֹמַר אֲפִלּוּ תִּזְרְעוּ הָאֲדָמָה בְּהַמְשָׁכַת נְהָרוֹת וּמַעְיָנוֹת, לֹא תוֹצִיא מַה שֶּׁאַתֶּם מוֹבִילִים לָהּ.

וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה. פֵּרוּשׁ, אֲפִילּוּ יִמָּצֵא לָכֶם תְּבוּאָה מִשָּׁנִים קְדוּמוֹת, וּכְאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (גיטין נו.) אָמְרוּ עָלָיו עַל בֶּן כַּלְבָּא וְגוֹ'.

פסוק כא

לְמַעַן יִרְבּוּ. קָשֶׁה לָמָּה לֹא הִקְדִּים מַאֲמָר זֶה קוֹדֶם מַאֲמַר "וּכְתַבְתָּם", כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה מַאֲמַר "וּכְתַבְתָּם" חוֹזֵר גַּם עַל פָּסוּק "לְמַעַן יִרְבּוּ"? וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהַסְמִיךְ מַאֲמַר "לְמַעַן יִרְבּוּ" לְמַאֲמַר "וּכְתַבְתָּם", לוֹמַר שֶׁבִּשְׂכַר "וּכְתַבְתָּם" יִרְבּוּ יְמֵיכֶם, וְהוּא מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת לב:) כָּל הַזָּהִיר בְּמִצְוַת מְזוּזָה מַאֲרִיכִין לוֹ יָמָיו וּשְׁנוֹתָיו.

פסוק כב

כִּי אִם שָׁמֹר תִּשְׁמְרוּן. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּפַל לוֹמַר **שָׁמֹר תִּשְׁמְרוּן**, עוֹד מַה שְׁמִירָה הִיא זֹאת? וְאוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לְהַזְהִיר עַל שְׁמִירַת הַמִּצְוֹות שֶׁצִּוָּה ה' לַעֲשׂוֹת מִשְׁמֶרֶת לְמִשְׁמַרְתּוֹ, וְכֵן צִוָּה לְיִשְׂרָאֵל עַל אוֹתָהּ שְׁמִירָה שֶׁיִּשְׁמְרוּ אוֹתָהּ, וְהוּא אָמְרוֹ **שָׁמֹר** שֶׁהִיא הַשְּׁמִירָה שֶׁיֵּעָשׂוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, **תִּשְׁמְרוּן** פֵּרוּשׁ תִּשְׁמְרוּן אוֹתָהּ.

עוֹד יְרֻצֶּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "אִם שָׁמֹר" – פֵּרוּשׁ, אִם תַּעֲשׂוּ שְׁמִירָה לַמִּצְוֹות, בָּזֶה תִּהְיוּ בְּטוּחִים שֶׁ"תִּשְׁמְרוּן" אֶת כָּל הַמִּצְוֹת, אֲבָל בְּלֹא מִשְׁמֶרֶת תִּהְיוּ נִכְשָׁלִים בְּחֵלֶק מֵהַמִּצְוֹת. כְּגוֹן מִצְוַת שַׁבָּת, אִם לֹא יוֹסִיפוּ מֵחוֹל עַל הַקֹּדֶשׁ יֵשׁ לָחוּשׁ שֶׁיִּהְיוּ נִכְשָׁלִים בְּגוּפוֹ שֶׁל שַׁבָּת.

עוֹד יְרֻצֶּה לְצַוּוֹת עַל הַמִּצְוֹות שֶׁיִּהְיוּ נִשְׁמָרִים בֵּין מִמֶּנּוּ בֵּין מֵהַזּוּלַת, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁלֹּא יֹאמַר אָדָם דַּי לִי אִם אֶשְׁמֹר אֶת עַצְמִי לְבַל אֶעֱבוֹר עַל אַחַת מֵהַמִּצְוֹות וְאֵין עָלַי לְהַצֵּר עַל בְּטוּל הַמִּצְוֹות מֵהַזּוּלַת, לָזֶה בָּא מַאֲמַר ה' **שָׁמוֹר** אַתֶּם **תִּשְׁמְרוּן** אֶת מִצְוֹות פֵּרוּשׁ לְבַל יִתְבַּטְּלוּ מֵהַזּוּלַת, וּבְנֹעַם דְּבָרִים אֵלּוּ נָתַן טַעַם שֶׁחִיֵּב ה' לְיִשְׂרָאֵל בְּעַרְבוּת, כִּי כְּלָלוּת

הַחִיּוּב הִיא עַל הַמִּצְוֹות שֶׁלֹּא תִתְבַּטֵּל בָּעוֹלָם מֵאִישׁ יִשְׂרָאֵל, וְלָזֶה כָּל שֶׁמִּתְבַּטֶּלֶת הֲרֵי נַעֲשָׂה פְּשִׁיעָה בִּנְוֹת בָּתֵּינוּ, כִּי הַתּוֹרָה לָנוּ נִתְּנָה מוֹרָשָׁה, אַל תִּקְרֵי מוֹרָשָׁה אֶלָּא מְאוֹרָשָׂה (פסחים מט:) וְעַל הָאָדָם חִיּוּב שְׁמִירַת אֲרוּסָתוֹ לְבַל תִּהְיֶה נֶעֱלֶבֶת מֵהַזּוֹלֵת, כְּמוֹ כֵן הַדָּבָר הַזֶּה אִשָּׁה יִרְאַת ה' הִקְנוּ לָנוּ מִן הַשָּׁמַיִם עָלֵינוּ חִיּוּב שְׁמִירָתָהּ לְבַל יִשְׁלְחוּ יָדָם בְּמַה שֶּׁאֵין הַתּוֹרָה חָפֵצָה, וְזֶה יִהְיֶה עַל יְדֵי הַכֹּחַ אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּיַד הַמְצֻוִּים לִרְדּוֹת בְּמַקֵּל וְלִמְנוֹעַ עוֹשֶׁק וָרֶשַׁע, גַּם לְהוֹכִיחַ בְּנֹעַם דִּבְרֵי אַהֲבָה וְחִבָּה לְהַטּוֹת לֵב בְּנֵי אָדָם לְיַשֵּׁר עַקְמוּמִיּוּת הַלֵּב, וְהוּא אָמְרוֹ **לַעֲשׂוֹתָהּ לְאַהֲבָה** וְגוֹ' **לָלֶכֶת בְּכָל** וְגוֹ' **וּלְדָבְקָה בּוֹ**, פֵּרוּשׁ מַאֲמַר **לַעֲשׂוֹתָהּ** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (יבמות סג:) נָאֶה דּוֹרֵשׁ וְנָאֶה מְקַיֵּם, גַּם אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ו:) כָּל אִישׁ שֶׁיֵּשׁ בּוֹ יִרְאַת שָׁמַיִם דְּבָרָיו נִשְׁמָעִין, שֶׁהַבָּא לְהַזְהִיר בְּנֵי אָדָם וּלְהַטוֹתָם אֶל הַדֶּרֶךְ הַיָּשָׁר צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה הוּא קוֹדֶם לְכֵן עוֹשֶׂה אֶת כָּל הַמִּצְוֹות, וְהוּא אָמְרוֹ **לַעֲשׂוֹתָהּ**, וְאָז יַכְנִיס אַהֲבַת ה' בְּלֵב שׁוֹמְעָיו, וְהוּא אָמְרוֹ **לְאַהֲבָה** פֵּרוּשׁ, פּוֹעֵל יוֹצֵא לַשֵּׁנִי שֶׁיַּפְעִיל פְּעֻלַּת אַהֲבָתוֹ יִתְבָּרַךְ בִּלְבָבוֹת בְּנֵי אָדָם לְבַל יִשְׁלְחוּ יָד בְּתוֹרַת ה'. וְאָמְרוֹ **לָלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו** כְּלַל בְּמַאֲמַר כָּל דְּרָכָיו לוֹמַר אֲפִלּוּ דְּבָרִים שֶׁאֵינָם בַּמַּשָּׂג בַּנִּבְרָאִים, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא פה.) "אִם תּוֹצִיא יָקָר מִזּוֹלֵל כִּפְי תִּהְיֶה", וְאָמְרוּ עוֹד זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין יט:) כְּאִלּוּ בְּרָאוֹ, וּכְפִי זֶה מַה ה' בּוֹרֵא וְיוֹצֵר כְּמוֹ כֵן הַמַּכְנִיס אַהֲבָתוֹ יִתְבָּרַךְ בְּלֵב עַם ה'.

וְאָמְרוֹ **וּלְדָבְקָה בּוֹ**. כְּבָר הִקְדַּמְנוּ הַקְּדִמּוֹת יְקָרוֹת שֶׁכָּל נִשְׁמוֹת עַם יִשְׂרָאֵל הֵם מִמַּחְצַב עֶלְיוֹן חֵלֶק ה', כִּי כֻלָּם דְּבֵקִים בַּה', דִּכְתִיב (דברים ד:ד) "וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּה'", וּבְאֶמְצָעוּת הָעֲבוֹרוֹת תִּתְרַחֵק הַנֶּפֶשׁ מִדְּבֵקוּתָהּ, וּכְשֶׁיָּשׁוּב הָאָדָם לִפְנֵי ה' יַחְזֹר לְהִדָּבֵק בּוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וּלְדָבְקָה בּוֹ**, פֵּרוּשׁ, לְדַבֵּק בּוֹ עַנְפֵי הַקְּדֻשָּׁה שֶׁצְּרִיכִין לְהִדָּבֵק בּוֹ.

חסלת פרשת עקב

פסוק כו

רְאֵה אָנֹכִי נוֹתֵן וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה אָמַר לְשׁוֹן רְאִיָּה עַל הַדְּבָרִים. עוֹד אָמְרוֹ **אָנֹכִי**. עוֹד לָמָּה אָמַר לְשׁוֹן יָחִיד כְּיָון שֶׁכָּל הַפָּרָשָׁה כֻּלָּהּ בִּלְשׁוֹן רַבִּים נֶאֱמְרָה.

וְנִרְאֶה שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא, כִּי לְפִי שֶׁבָּא לְהַבְחִירָם בָּעוֹלָם הָעֶלְיוֹן וּלְהַמְעִיט כָּל טוּבוֹת עוֹלָם הַזֶּה, וּכְדֵי שֶׁיִּתְאַמְּתוּ אֶצְלָם הַדְּבָרִים צָרִיךְ שֶׁהַמּוֹכִיחַ יִהְיֶה בּוֹ שְׁנֵי עִנְיָנִים: אֶחָד שֶׁיַּכִּיר הַכָּרָה חוּשִׁית בַּטּוֹב הָעֶלְיוֹן, וְהַשֵּׁנִי שֶׁהִשִּׂיג הַשָּׂגַת טוּב עוֹלָם הַזֶּה וְקִנְיָנָיו. כִּי אִם הַמּוֹכִיחַ יִהְיֶה מְשֻׁלָּל מִקִּנְיְנֵי עוֹלָם הַזֶּה, לֹא יַאֲמִינוּ דְּבָרָיו לְמַשִּׂיגֵי טוֹבַת עוֹלָם הַזֶּה, כִּי יֹאמְרוּ: אֵין אוֹמְרִים לְמִי שֶׁלֹּא רָאָה יָבֹא וְיַגִּיד, שֶׁאִם הָיָה טוֹעֵם טַעֲמֵי הֲנָאוֹת גְּדֻלַּת הָעוֹלָם הַזֶּה וְקִנְיָנָיו וְתַעֲנוּגָיו, לֹא הָיָה מְמָאֵס וּבוֹחֵר בְּזוּלָתוֹ, וּבָזֶה לֹא יַטּוּ אָזְנָם לְקַבֵּל דְּבָרָיו. גַּם הַבָּא לְהַפְלִיג

בְּטוּב עוֹלָם הַבָּא, לֹא יֻצְדְּקוּ וְלֹא יֵאָמְנוּ דְּבָרָיו לַשֹּׂכֶל הַטִּבְעִי כָּל שֶׁהוּא עַצְמוֹ אֵין דְּבָרָיו אֶלָּא מִפִּי הָאֱמוּנָה וְהוּא לֹא רָאָה וְלֹא יָדַע. וְלָזֶה אָמַר מוֹשִׁיעַ וָרֵב הָאִישׁ מֹשֶׁה **רְאֵה אָנֹכִי**, פֵּרוּשׁ, אֲלֵי תִּרְאוּ וְתַצְדִּיקוּ וְתִשְׁכִּילוּ לְהַצְדִּיק הַדְּבָרִים, כִּי הוּא הִשִּׂיג לְהַכִּיר טוּב עוֹלָם הַזֶּה, כִּי הָיָה גָּדוֹל מְאֹד וְגִבּוֹר וּמֶלֶךְ וְעָשִׁיר גָּדוֹל כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת צב.), וְיָפֶה דּוֹדִי אַף נָעִים, גַּם בַּטּוּב הָעֶלְיוֹן הִכִּיר כִּי עָלָה שְׁמַיִם וְטָעַם טַעַם עֶלְיוֹן. וְאַחַר שֶׁהִשִּׂיג הַכָּרָה חוּשִׁיִּית הַכָּרַת שְׁנֵי דְּבָרִים וְהַשָּׂגָתָם, אָמַר לָהֶם הַדְּבָרִים הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר. וְאָמְרוֹ "רְאֵה" לְשׁוֹן יָחִיד, כִּי רְאִיָּה זוֹ כֻּלָּן שָׁוִים בְּהַכָּרָתָהּ כְּאִישׁ אֶחָד, שֶׁגְּלוּי לַכֹּל הַשָּׂגַת מֹשֶׁה בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא.

עוֹד יִרְצֶה בְּמַאֲמַר **רְאֵה אָנֹכִי** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (רמב"ם הלכות תשובה פ"ה) יָכוֹל אָדָם לַעֲשׂוֹת עַצְמוֹ כְּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ, וְהוּא מַה שֶּׁהֶעִירָם כִּי אֵלָיו יִרְאוּ לְהַדָּמוֹת אֵלָיו כָּל הַבָּא לְקָרֵב לַעֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ עֲבוֹדַת ה', וְלֹא יַעֲרִיכוּ עַצְמָן עִם מַה שֶּׁלְּמַטָּה מֵהֶם וְיִהְיוּ בְּעֵינֵי עַצְמָן כִּי כַבִּיר מָצְאָה יָדָם, וְאָמַר לְשׁוֹן יָחִיד אוּלַי שֶׁלֹּא אָמַר רָמָז זֶה אֶלָּא לִיחִידֵי עָם אֲשֶׁר יָכִינוּ עַצְמָן לְהַשָּׂגָה עֶלְיוֹנָה, כִּי מִי וָמִי הָרָאוּי לְהַשִּׂיג הַשָּׂגָה זוֹ לִהְיוֹת כְּמֹשֶׁה, וּכְנֶגֶד שְׁאָר כְּלָלוּת יִשְׂרָאֵל אָמַר "נוֹתֵן לִפְנֵיכֶם".

וּבְרָךְ רָמַז יִרְמֹז עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (זוהר ח"ג רעג.) שֶׁכָּל בְּנֵי תוֹרָה יֵשׁ לָהֶם נִיצוֹץ מִמֹּשֶׁה, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר הַדּוֹר הַהוּא שֶׁשָּׁמְעוּ מִפִּיו שֶׁהֵם חֵלֶק מִמֶּנּוּ, וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּמַאֲמַר זֶה **רְאֵה אָנֹכִי**, פֵּרוּשׁ כְּאִלּוּ מְדַבֵּר עִם עַצְמוֹ וְאוֹמֵר לוֹ אָנֹכִי, כִּי כָל יִשְׂרָאֵל יִתְיַחֲסוּ אֲלָיו, וּכְשֶׁהוּא מְדַבֵּר עִמָּם כְּאִלּוּ מְדַבֵּר עִם עַצְמוֹ, וְלָזֶה גַּם כֵּן אָמַר "רְאֵה" לְשׁוֹן יָחִיד כְּשֵׁעוּר "אָנֹכִי" שֶׁהוּא לְשׁוֹן יָחִיד יֵאָמֵר עָלָיו "רְאֵה".

עוֹד יִרְמֹז עַל ה' שֶׁקָּרָא וְאָמַר "אָנֹכִי", וְזֶה הוּא שֵׁעוּר הַכָּתוּב: "רְאֵה" כִּי אוֹתוֹ שֶׁקָּרָא וְאָמַר לָכֶם "אָנֹכִי" הוּא "נוֹתֵן לִפְנֵיכֶם" וְגוֹ', וְאָמְרוֹ **רְאֵה** לְשׁוֹן יָחִיד, כִּי בְּעֶרֶךְ דָּבָר זֶה כֻּלָּן יִהְיוּ שָׁוִים כְּאֶחָד לָדַעַת כִּי ה' הוּא הַנּוֹתֵן לִפְנֵיהֶם בְּרָכָה וְגוֹ':

נוֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁהַיּוֹם עָמְדוּ עַל דַּעְתָּם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה ה:) אֵין אָדָם עוֹמֵד עַל דַּעַת רַבּוֹ עַד אַרְבָּעִים שָׁנָה:

עוֹד יִתְבָּאֵר בְּהָעִיר עוֹד אָמְרוֹ **בְּרָכָה וּקְלָלָה**, שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא "אֶת הַבְּרָכָה וְגוֹ' וְהַקְּלָלָה" וְגוֹ' כְּמוֹ שֶׁאָמַר אַחַר כֵּן. אֲכָן יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי), אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה: אַתֶּם רוֹאִים הָרְשָׁעִים מַצְלִיחִים שְׁנַיִם וּשְׁלֹשָׁה יָמִים וְסוֹפָם לִדָּחוֹת, עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ **הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה**, פֵּרוּשׁ בְּרָכָה שֶׁהִיא גַּם כֵּן קְלָלָה, וְהוּא שַׁלְוַת הָרְשָׁעִים בָּעוֹלָם הַזֶּה שֶׁאֵינָהּ אֶלָּא בִּזְמַן מוּעָט, שֶׁעוֹלָם הַזֶּה יִקָּרֵא יוֹם אֶחָד עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים ז:יא) "הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם" (עירובין כב.). וְהוּא מַה שֶּׁדִּקְדֵּק לוֹמַר "הַיּוֹם" סָמוּךְ לְזִכְרוֹן בְּרָכָה,

לוֹמַר שֶׁאֵינָהּ בְּרָכָה אֶלָּא הַיּוֹם וְלֹא לְמָחָר, וְאַדְרַבָּה קְלָלָה הִיא. נִמְצֵאת טוֹבַת עוֹלָם הַזֶּה מוּעֶטֶת וְגוֹרֶרֶת קְלָלָה.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי) שֶׁאָמְרוּ: מָשָׁל לְאֶחָד שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב בְּפָרְשַׁת דְּרָכִים, וְהָיוּ לְפָנָיו שְׁנֵי שְׁבִילִין: אֶחָד תְּחִלָּתוֹ מִישׁוֹר וְסוֹפוֹ קוֹצִים, וְאֶחָד תְּחִלָּתוֹ קוֹצִים וְסוֹפוֹ מִישׁוֹר, וְהָיָה מוֹדִיעַ לָעוֹבְרִים וְשָׁבִים וְאָמַר לָהֶם: "אַתֶּם רוֹאִים שְׁבִיל זֶה שֶׁתְּחִלָּתוֹ מִישׁוֹר בִּשְׁתֵּיִם וְשָׁלֹשׁ פְּסִיעוֹת וְכוּ' וְסוֹפוֹ" וְכוּ', עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ **נוֹתֵן לִפְנֵיכֶם** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ שְׁנֵי מִינֵי טוֹבוֹת וּבְכָל אַחַת יֵשׁ בְּרָכָה וּקְלָלָה, כִּי דֶּרֶךְ הָרְשָׁעִים יֵשׁ בּוֹ מִישׁוֹר בַּתְּחִלָּה וְקוֹצִים בְּסוֹפוֹ – הֲרֵי בְּרָכָה וּקְלָלָה, וְדֶרֶךְ הַחַיִּים גַּם כֵּן תְּחִלָּתוֹ קוֹצִים וְסוֹפוֹ מִישׁוֹר – הֲרֵי בְּרָכָה וּקְלָלָה גַּם כֵּן. וְחָזַר וּפֵרֵשׁ **אֶת הַבְּרָכָה**, פֵּרוּשׁ, לָזֶה יִקָּרֵא בְּרָכָה שֶׁאֵין רָאוּי לָחוּשׁ לֶעָנָף הַקְּלָלָה שֶׁבָּהּ **אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ** וְגוֹ', הֲגַם שֶׁיֵּשׁ בְּאֶמְצָעוּת זֶה צַעַר כִּי הַצַּדִּיקִים מִצְטַעֲרִים בָּעוֹלָם הַזֶּה בְּהִשְׁתַּדְּלוּת הַמַּשְׂכֹּל וְעוֹלָמָם קָשֶׁה עֲלֵיהֶם לְמַה שֶּׁצְּרִיכִין בּוֹ, **וְהַקְּלָלָה אִם לֹא תִּשְׁמְעוּן**, הֲגַם שֶׁאַתֶּם מִתְעַדְּנִים בָּעוֹלָם בְּכָל אַוַּת נָפֶשׁ הַבַּהֲמִית וְיֶעֱרַב לָכֶם, מִישׁוֹר זֶה לִקְלָלָה יֵחָשֵׁב.

עוֹד יִתְבָּאֵר כָּל הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: לְפִי שֶׁאָמַר לָהֶם בְּסָמוּךְ (דברים יא:כד) נַחֲלַת הָאָרֶץ "כָּל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם יִהְיֶה", לָזֶה אָמַר לָהֶם **רְאֵה אָנֹכִי נֹתֵן** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, נְתִינָה זוֹ שֶׁה' נוֹתֵן לָכֶם הַיּוֹם. דִּקְדֵּק לוֹמַר **הַיּוֹם** כִּי בְּרָכָה זוֹ שֶׁאָמַר לָהֶם "כָּל מָקוֹם" וְגוֹ' לֹא נֶאֱמְרָה לָהֶם עַד הַיּוֹם הַזֶּה. וְאָמְרוֹ **בְּרָכָה וּקְלָלָה** פֵּרוּשׁ יֵשׁ בִּנְתִינָה זוֹ בְּרָכָה וְיֵשׁ בָּהּ קְלָלָה, וְחָזַר וּפֵרֵשׁ **אֶת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ** פֵּרוּשׁ, אִם תִּשְׁמְעוּ תִּהְיֶה נְתִינָה זוֹ לָכֶם לִבְרָכָה, וְאִם לֹא תִּשְׁמְעוּן אֵין זוֹ לָכֶם כִּי אִם קְלָלָה, שֶׁבְּאֶמְצָעוּתָהּ יִתְקַנְּאוּ בָכֶם הָאֻמּוֹת וְיֹאבְדוּ אֶתְכֶם מִמֶּנָּה בִּנְקָמָה גְּדוֹלָה. גַּם תִּהְיֶה לָהֶם הַהֲנָאָה מִמֶּנָּה לְרָעָה לָהֶם לְעוֹלָם הַנִּצְחִי, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (דברים ז:י) "וּמְשַׁלֵּם לְשׂוֹנְאָיו אֶל פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ", וְעַיֵּן בְּסָמוּךְ:

פסוק כז

אֶת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר וְגוֹ'. אָמְרוֹ **אֶת**, לְהַעִיר כִּי מִלְּבַד הַבְּרָכָה הַמּוּשָּׂגֶת מִדֶּרֶךְ ה', עוֹד לוֹ עִמָּהּ יִעוּד הַטּוֹב, וְהוּא **אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ**, כִּי הַשְׁמִיעָה בַּתּוֹרָה הוּא תַּעֲנוּג מַפְלִא וּמְחַיֶּה הַנֶּפֶשׁ, כְּאָמְרוֹ (ישעיה נה:ג) "שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם", וְהַמַּרְגִּישׁ בְּטַעַם הַתּוֹרָה תְּשִׂיחֶנּוּ נַפְשׁוֹ כִּי עָלָיו לְשַׁלֵּם גְּמוּל טוֹב לְמַתַּן מַתָּנָה טוֹבָה מֻפְלֵאת, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁאֵין לִתְבוֹעַ שָׂכָר עָלֶיהָ.

עוֹד יִרְצֶה עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ זְכוּת יֵשׁ לָהּ קֶרֶן וְיֵשׁ לָהּ פֵּרוֹת (קידושין מ.), וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **אֶת הַבְּרָכָה**, כִּי תֹּבֶת הַבְּרָכָה מְצַיֶּנֶת עוֹלָם שֶׁהוּא מְקוֹר הַבְּרָכָה וְכֻלּוֹ בָּרוּךְ, וְרִבּוּי "אֶת" לְפֵרוֹת הַזְּכוּת שֶׁאוֹכֵל בָּעוֹלָם הַזֶּה.

וְדִקְדֵּק לוֹמַר **אֲשֶׁר**, גִּלָּה הַכָּתוּב שֶׁלֹּא רָצָה הַנָּבִיא לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר בְּגֶדֶר הַסָּפֵק לוֹמַר "אִם", וְאָמַר "אֲשֶׁר" שֶׁהוּא דָּבָר מֻחְלָט כַּאֲשֶׁר קִוְּתָה לָהֶם נֶפֶשׁ הַצַּדִּיק. וְתָלָה הַכָּתוּב הַבְּרָכָה בַּשְּׁמִיעָה וְלֹא הִזְכִּיר לֹא מַעֲשֶׂה וְלֹא שְׁמִירָה, לְפִי שֶׁהַשּׁוֹמֵעַ דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים הַתּוֹרָה מְטִיבָה נַפְשׁוֹ וּמְיַשֶּׁרְתּוֹ כִּי יֵשׁ בָּהּ סַם חַיִּים, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (איכה רבה, פתיחתא) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "הַמָּאוֹר שֶׁבָּהּ מַחֲזִירוֹ לְמוּטָב", לָזֶה תָּלָה הַכֹּל בַּשְּׁמִיעָה.

פסוק כח

וְהַקְּלָלָה אִם לֹא תִשְׁמְעוּ. פֵּרוּשׁ, הַמּוֹנֵעַ עַצְמוֹ מִשְּׁמִיעַת הַתּוֹרָה הֲרֵי הוּא מְקַלְקֵל מֵעַצְמוֹ, וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב "וְהַקְּלָלָה אִם לֹא תִשְׁמְעוּ" – זוֹ הִיא הַקְּלָלָה, וְעוֹד לוֹ שֶׁיִּסּוֹבְבֶנּוּ לָסוּר מִכָּל־הַלְּוֹת דֶּרֶךְ הַחַיִּים כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר אוֹמֶר **וְסָרְתָּם מִן הַדֶּרֶךְ** וְגוֹ', וְלֹא זוֹ אֶלָּא יַחְצֹב לוֹ בֹּארוֹת נִשְׁבָּרִים כְּאָמְרוֹ **לָלֶכֶת אַחֲרֵי** וְגוֹ':

פסוק לב

וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁהַמִּצְוֹוֹת שֶׁבָּא לְצַוּוֹת עֲלֵיהֶם הֵם תְּלוּיִים בָּאָרֶץ, לָזֶה אָמַר לָהֶם שֶׁיִּשְׁמְרוּ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית לז:יא) "וְאָבִיו שָׁמַר אֶת הַדָּבָר", וְהַכַּוָּנָה שֶׁיִּהְיוּ מְחַכִּים לַעֲשׂוֹתָם. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁהֲגַם שֶׁבִּזְמַן שֶׁהוּא מְדַבֵּר עִמָּהֶם אֵינָם בְּיָדָם לַעֲשׂוֹתָם, יִהְיוּ מְשַׁמְּרִים הַדְּבָרִים לַעֲשׂוֹת אוֹתָם כְּשֶׁיַּגִּיעַ הָעֵת. וְנָמַר אוֹמֶר **אֵלֶּה הַחֻקִּים** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ אֵלֶּה הֵם שֶׁאֲנִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם שֶׁתִּשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ, פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁהֵם תְּלוּיִם בְּבִיאַת הָאָרֶץ כִּי שָׁם צִוָּה ה' לְאַבֵּד כָּל הַמְּקוֹמוֹת, וְכָל זְמַן שֶׁלֹּא בָּאוּ שָׁמָּה אֵינָם בְּיָדָם לַעֲשׂוֹת.

פרק יב

פסוק א

לְרִשְׁתָּהּ כָּל הַיָּמִים וְגוֹ'. נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁאִם יִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת הָאָמוּר, תִּהְיֶה הַיְרֻשָּׁה שֶׁנָּתַן ה' לָהֶם נִמְשֶׁכֶת כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר וְגוֹ':

פסוק ב

אַבֵּד תְּאַבְּדוּן אֶת כָּל הַמְּקוֹמוֹת וְגוֹ'. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת עֲבוֹדָה זָרָה דַּף מ"ז, וְזֶה לְשׁוֹן הַמִּשְׁנָה: שְׁלֹשָׁה בָּתִּים הֵם, בַּיִת שֶׁבָּנוּי מִתְּחִלָּה לַעֲבוֹדָה זָרָה הֲרֵי זֶה אָסוּר, סִידּוֹ וְכִירּוֹ לַעֲבוֹדָה זָרָה וְחִדֵּשׁ נוֹטֵל מַה שֶּׁחִדֵּשׁ וְכוּ', וְאָמְרוּ בַּגְּמָרָא וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רַב הַמְשְׁתַּחֲוֶה לְבֵית אָסָרוֹ, אַלְמָא קָסָבַר תְּלוּשׁ וּלְבַסּוֹף חִבְּרוֹ אָסוּר, וְהָאַנַּן בְּנָאוֹ תְּנַן, בְּנָאוֹ אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הִשְׁתַּחֲוָה לוֹ, עַד כָּאן. וְכֵן פָּסַק רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ח' מֵהִלְכוֹת עֲבוֹדָה זָרָה (הלכה ה'), וְהוּא מַאֲמַר הַכָּתוּב כָּאן **אֶת כָּל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר עָבְדוּ שָׁם**, פֵּרוּשׁ, כָּל שֶׁהָיוּ

לָהֶם שָׁם עֲבוֹדָה, בֵּין שֶׁבְּנוּהוּ לַעֲבוֹדָה זָרָה בֵּין שֶׁהִשְׁתַּחֲווּ לוֹ וְהוּא בָּנוּי, הֲגַם שֶׁהוּא מְחֻבָּר אָסוּר וְצָרִיךְ לְאַבְּדוֹ.

וְאָמְרוֹ **אֲשֶׁר אַתֶּם יוֹרְשִׁים אוֹתָם**, יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ז' מֵהִלְכוֹת עֲבוֹדָה זָרָה (הלכה א') וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וּבְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִצְוָה לְרַדֹּף אַחֲרֵיהֶ עַד שֶׁנְּאַבֵּד אוֹתָהּ, אֲבָל בְּחוּץ לָאָרֶץ וְכוּ' כָּל מָקוֹם שֶׁנִּכְבּוֹשׁ אוֹתוֹ נְאַבֵּד כָּל עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁבּוֹ, עַד כָּאן. הֲרֵי כִּי גֶּדֶר חִיּוּב אִבּוּד עֲבוֹדָה זָרָה הוּא כָּל שֶׁיְּרַשּׁוּ אֶת הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הִיא שָׁמָּה, וְהוּא אָמְרוֹ **אֲשֶׁר אַתֶּם יוֹרְשִׁים** כִּי בְּגֶדֶר זֶה שָׁוִים כָּל הָאָרֶץ.

וְטַעַם כֻּלָּם "אַבֵּד תְּאַבְּדוּן", יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּמַסֶּכֶת עֲבוֹדָה זָרָה (ע"ז מג:) שֶׁבִּטּוּל עֲבוֹדָה זָרָה צָרִיךְ שְׁנֵי דְּבָרִים: שׁוֹחֵק, וְזוֹרֶה לְרוּחַ אוֹ מֵטִיל לַיָּם, וּבְאֶחָד מֵהֶנָּה אֵינוֹ יוֹצֵא יְדֵי חוֹבָתוֹ, וְלָזֶה כֻּלָּם לוֹמַר שְׁנֵי אִבּוּדִים.

וְאָמְרוֹ **אֶת אֱלֹהֵיהֶם עַל הֶהָרִים**, לְפִי שֶׁאָסַר כָּל הַמְּקוֹמוֹת, וּפֵרַשְׁנוּ אֲפִלּוּ בַּיִת בָּנוּי שֶׁהוּא מְחֻבָּר אָסוּר, וּבָא לוֹמַר כִּי יֵשׁ מְחֻבָּר שֶׁאֵינוֹ נֶאֱסָר הֲגַם שֶׁיַּעַבְדוּהוּ, וּמַה הוּא – הֶהָרִים, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ בַּעֲבוֹדָה זָרָה (עבודה זרה מה.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אֱלֹהֵיהֶם עַל הֶהָרִים וְלֹא הֶהָרִים אֱלֹהֵיהֶם, וּבְפֶרֶק רַבִּי יִשְׁמָעֵאל (עבודה זרה נא:) דָּרְשׁוּ כָּל הַמְּקוֹמוֹת בְּאִם אֵינוֹ עִנְיָן לַעֲבוֹדָה זָרָה תְּנֵהוּ עִנְיָן לְכֵלִים, עַד כָּאן, הֵם זְכָרוֹנָם לִבְרָכָה סוֹבְרִים שֶׁתִּלּוּשׁ וּלְבַסּוֹף חִבְּרוֹ אֵינוֹ צָרִיךְ קְרָא, וְשִׁבְעִים פָּנִים לַתּוֹרָה.

עוֹד יִתְבָּאֵר אָמְרוֹ **אֶת אֱלֹהֵיהֶם**, בְּהַעִיר לָמָּה הִפְסִיק בְּמַאֲמַר "אֲשֶׁר אַתֶּם יוֹרְשִׁים אוֹתָם" בֵּין זְכִרוֹן הָעוֹבְדִים וְהַנַּעֲבָדִים, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "עִבְדוּ שָׁם הַגּוֹיִם אֶת אֱלֹהֵיהֶם וְגוֹ' אֲשֶׁר אַתֶּם יוֹרְשִׁים אוֹתָם". אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת עֲבוֹדָה זָרָה דַּף מ"ד וְזֶה לְשׁוֹנָם: רַב הוּנָא רָמֵי, כְּתִיב (דברי הימים א יד:יב) "וַיִּשָּׂרְפוּ בָאֵשׁ" וּכְתִיב (שמואל ב ה:כא) "וַיִּשָּׂאֵם", לֹא קַשְׁיָא – כָּאן קוֹדֶם שֶׁבָּא אִתַּי הַגִּתִּי, כָּאן אַחַר שֶׁבָּא אִתַּי הַגִּתִּי, דִּכְתִיב "וַיַּקַּח אֶת עֲטֶרֶת מַלְכָּם מֵעַל רֹאשׁוֹ". וּמִי שָׁרֵי? אָמַר רַב נַחְמָן: אֲתָא אִתַּי וּבִטְּלָהּ, עַד כָּאן. הֲרֵי כִּי יֵשׁ מְצִיאוּת לְיַרֵּשׁ גַּם אֱלֹהֵיהֶם עַצְמָן, וְהוּא כְּשֶׁהָיוּ עַמָּהֶם עוֹבְדֵיהֶ שֶׁבִּטְּלוּם הֵם וְיֵהָנוּ מֵהֶם יִשְׂרָאֵל. וְהוּא אָמְרוֹ **אֲשֶׁר אַתֶּם יוֹרְשִׁים אוֹתָם**, וְלֹא אוֹתָם לְבַד אֶלָּא גַּם אֱלֹהֵיהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ **אֶת אֱלֹהֵיהֶם**. וּתְנַאי הַמִּשְׁפָּט רָמַז הַכָּתוּב בְּמַה שֶּׁהִקְדִּים מַאֲמַר "אוֹתָם" וְאַחַר כָּךְ "אֶת אֱלֹהֵיהֶם", כִּדְבְרֵי הַשַּׁ"ס שֶׁאָמַר אַחַר שֶׁבָּא אִתַּי נֶהֱנָה דָּוִד בַּעֲטֶרֶת מַלְכָּם.

וּבְדָרְךָ רָמַז יְכַוֵּן הַכָּתוּב לְרָמֹז אִבּוּד לַכֹּחַ הַנַּעֲלָם גַּם כֵּן בְּכֹחַ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁכַּאֲשֶׁר יִתְעַצְּמוּ בְּתַעֲצוּמוֹת הַמַּעֲשֶׂה הַטּוֹב יְאַבְּדוּ נִגְלֶה וְנִסְתָּר מֵהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ **כָּל הַמְּקוֹמוֹת**

אֲשֶׁר עָבְדוּ שָׁם, פֵּרוּשׁ, אֲשֶׁר מַגַּעַת שָׁם עֲבוֹדָתָם, שֶׁהוּא כִּסֵּא ס"מ הָרָשָׁע לְעָקְרוֹ, כִּי בִּנְפִילַת כֹּחַ זֶה יִתְעַצֵּם כֹּחַ הָעֶלְיוֹן וְהָיָה ה' לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ.

פסוק ג

וְאִבַּדְתֶּם אֶת שְׁמָם וְגוֹ'. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (עבודה זרה מה:): "מַה בָּא לְלַמְּדֵנוּ? הֲרֵי כְּבָר אָמַר 'אֹבֵד תְּאַבְּדוּן'"? וְאָמְרוּ שֶׁבָּא לוֹמַר שֶׁצָּרִיךְ לְשָׁרֵשׁ אַחַר שָׁרְשֵׁי הָאֲשֵׁרָה, וְרַבִּי עֲקִיבָא אָמַר שֶׁבָּא לוֹמַר לְשַׁנּוֹת שְׁמָהּ לְבִזָּיוֹן, עַד כָּאן. וְאוּלַי שֶׁבָּא הַכָּתוּב לִתֵּן אַזְהָרָה עַל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִכָּל הָאֲרָצוֹת, כְּדֶרֶךְ שֶׁכָּתַב רַמְבַּ"ם שֶׁשְּׁאָר אֲרָצוֹת, הֲגַם שֶׁאָנוּ חַיָּבִין לְאַבֵּד עֲבוֹדָה זָרָה, אֵין אָנוּ צְרִיכִין לְחַפֵּשׂ אַחֲרֶיהָ לְאַבְּדָהּ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁצָּרִיךְ לְחַפֵּשׂ אַחֲרֶיהָ לְאַבְּדָהּ מִכָּל אַרְצֵנוּ, עַד כָּאן. וְהוּא מַה שֶּׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **וְאִבַּדְתֶּם אֶת שְׁמָם מִן הַמָּקוֹם הַהוּא** שֶׁהִיא אֶרֶץ הַקְּדוֹשָׁה.

פסוק ד

לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן לַה' אֱלֹהֵיכֶם. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסִפְרֵי אָמְרוּ וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, מִנַּיִן לַמּוֹחֵק אוֹת מִן הַשֵּׁם שֶׁעוֹבֵר בְּלֹא תַעֲשֶׂה? דִּכְתִיב "וְאִבַּדְתֶּם אֶת שְׁמָם לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן", עַד כָּאן. וְאוּלַי כִּי נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לִרְמֹז שְׁנֵי פְּרָטֵי דִּינִים שֶׁיֶּשְׁנָם בְּדִין הַמּוֹחֵק שֵׁם מִשְּׁמוֹתָיו יִתְבָּרַךְ: אֶחָד הַשֵּׁם עַצְמוֹ, וְאֶחָד הַנִּטְפָּל לַה' מִלְּאַחֲרָיו. בְּאָמְרוֹ "לַה'" הֲרֵי אַזְהָרָה עַל הַשֵּׁם, וְלֹא הֲוָיָ"ה לְבַד אֶלָּא שֶׁכָּל כַּיּוֹצֵא בּוֹ מִשְּׁמוֹתָיו, וְזֶה בְּנִין אָב לָהֶם. וְאָמְרוֹ **אֱלֹהֵיכֶם** רָמַז לְכָל"ם שֶׁנִּטְפְּלוּ לֵאלֹהִים. וּמַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ו' מֵהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה שֶׁאֵין לוֹקֶה אֶלָּא עַל אוֹתִיּוֹת הַשֵּׁם, כֵּיוָן שֶׁאֵין הַדָּבָר מְפֹרָשׁ בְּפֵרוּשׁ בַּכָּתוּב אֵינוֹ לוֹקֶה עָלָיו. וְשָׁם בְּסִפְרֵי אָמְרוּ עוֹד וְזֶה לְשׁוֹנָם: מִנַּיִן לִנּוֹתֵץ אֶבֶן אַחַת מִן הָעֲזָרָה שֶׁעוֹבֵר בְּלֹא תַעֲשֶׂה? דִּכְתִיב "לֹא תַעֲשׂוּן" וְגוֹ'. נִרְאֶה שֶׁלֹּא אָמַר בְּדִיּוּק אֶבֶן אַחַת אֶלָּא שֶׁעוֹשֶׂה בִּנְתִיצָתוֹ רֹשֶׁם בַּבִּנְיָן.

פסוק יד

אֲשֶׁר יִבְחַר ה' בְּאַחַד שְׁבָטֶיךָ. פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא תְּלַגְלֵג לוֹמַר לָמָּה יִהְיֶה מְקוֹמוֹ קָבוּעַ אֵצֶל שֵׁבֶט אֶחָד מִשְּׁבָטֶיךָ, וְתַחְשׁוֹב לְקִבּוּעַ מָקוֹם זוּלָתוֹ, אֶלָּא אֵין לְךָ אֶלָּא הַמָּקוֹם הַהוּא.

פסוק כ

כִּי יַרְחִיב וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁהִקְפִּיד ה' עַל הַמִּתְאַוִּים תַּאֲוָה לֶאֱכֹל בָּשָׂר בַּמִּדְבָּר (במדבר יא), וְקִבְּרוּ הַמִּתְאַוִּים, מֵעַתָּה עוֹמֵד תַּאֲוַת הַבָּשָׂר בְּאִסּוּר. לָזֶה אָמַר **כִּי יַרְחִיב** וְגוֹ' **וְאָמַרְתָּ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ הֲגַם שֶׁתֹּאמַר בְּפֵרוּשׁ שֶׁאַתָּה רוֹצֶה לֶאֱכֹל בָּשָׂר, וְזֶה דִּמְיוֹן מַאֲמַר הַמִּתְאַוִּים שֶׁאָמְרוּ "מִי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר", גַּם אָמַר **כִּי תַאֲוָה נַפְשְׁךָ** דִּמְיוֹן הָאָמוּר בַּמִּתְאַוִּים שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "הִתְאַוּוּ תַּאֲוָה", אַף עַל פִּי כֵן מַתִּיר הַכָּתוּב לָהֶם וְאָמַר **בְּכָל אַוַּת נַפְשְׁךָ תֹּאכַל בָּשָׂר**.

פסוק כא

כִּי יִרְחַק וְגוֹ'. בָּא לְהַתִּיר מַה שֶּׁנֶּאֱסַר בַּמִּדְבָּר לֶאֱכוֹל זוּלַת זִבְחֵי שְׁלָמִים, וְהִטְעִים טַעַם הַהֶתֵּר בְּנוֹעַם דְּבָרָיו וְאָמַר "כִּי יִרְחַק", לָזֶה אָמַר **וְאָכַלְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ** וְאֵין צוֹרֶךְ לַהֲבִיאוֹ לַמִּקְדָּשׁ. וּפֵרוּשׁ "יִרְחַק" כָּל שֶׁהוּא עוֹמֵד בְּמָקוֹם רָחוֹק, וּמָצִינוּ שֶׁנֶּחְלְקוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים צג:) בְּפָסוּק "וּבֵרַכְךָ רְחוֹקָה", יֵשׁ אוֹמְרִים מִן הַמּוֹדִיעִים וְלַחוּץ, וְיֵשׁ אוֹמְרִים מִן פֶּתַח יְרוּשָׁלַיִם, וְיֵשׁ אוֹמְרִים מִן פֶּתַח הָעֲזָרָה. וְאֶפְשָׁר לוֹמַר שֶׁכָּל אָדָם שֶׁשּׂוֹחֵט בְּפֶתַח הָעֲזָרָה בְּהֵמָה אֲשֶׁר יַקְרִיבוּ מִמֶּנָּה קָרְבָּן לַה', שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לִזְבּוֹחַ אֶלָּא שְׁלָמִים לַה', מָתַי יָבוֹא לְיָדֵי מִקְרָא זֶה וַאֲקַיְּמֶנּוּ.

פסוק כח

שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ. קָשֶׁה, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "שְׁמַע וְשָׁמַרְתָּ", וְלָמָּה הִקְדִּים שְׁמִירָה לִשְׁמִיעָה? עוֹד, מַה רָבָּה בְּתֵיבַת **אֵת** וּבְתֵיבַת **כָּל**? עוֹד, לָמָּה לֹא אָמַר הַטָּבַת הַבָּנִים אֶלָּא בְּפָסוּק זֶה? עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **כִּי תַעֲשֶׂה הַטּוֹב** שֶׁנִּרְאֶה שֶׁבָּא לָתֵת טַעַם לְמַאֲמַר "לְמַעַן יִיטַב", וַהֲלֹא כְּבָר קָדַם וְאָמַר **שְׁמֹר** וְגוֹ' וְנָמַר אוֹמֵר **לְמַעַן** וְגוֹ', הֲרֵי שֶׁהַטּוֹבָה הָאֲמוּרָה הִיא שָׂכָר בְּעַד הַשְׁמִירָה וְהַשְׁמִיעָה שֶׁקָּדַם לוֹמַר הַכָּתוּב.

אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁמְּצַוֶּה עַל שְׁנֵי דְּבָרִים: א' תּוֹרָה וּמִצְוֹות ה' אֲשֶׁר כְּבָר נוֹדְעוּ לְיִשְׂרָאֵל מִפִּי מֹשֶׁה, וב' אֲשֶׁר יִגְזְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הַגְּדָרִים וְהַסְיָגִים אֲשֶׁר יְחַדְּשׁוּ. לָזֶה כְּנֶגֶד תּוֹרָה וּמִצְוֹות שֶׁהֵם יְדוּעִים כְּבָר בַּתּוֹרָה אָמַר **שָׁמֹר**, וּכְנֶגֶד דְּבָרִים הַמִּתְחַדְּשִׁים מֵרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמַר **וְשָׁמַעְתָּ** שֶׁצָּרִיךְ לְקַבֵּל כָּל גְּזֵרַת רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה וּסְיָגֵיהֶם, וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּמַאֲמַר **אֵת כָּל** פֵּרוּשׁ 'אֵת' לְרַבּוֹת כָּל גְּזֵרוֹת וּשְׁמִירוֹת וּגְדָרִים שֶׁיְּחַדְּשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, וְאָמְרוֹ **כָּל** פֵּרוּשׁ, שֶׁבְּאֶמְצָעוּת הַגְּדָרִים יִהְיוּ הַדְּבָרִים נִשְׁמָרִים בִּשְׁלֵמוּת, וְהוּא אָמְרוֹ **כָּל הַדְּבָרִים** כִּי זוּלַת זֶה אֵין הַמִּצְוָה נַעֲשֵׂית כְּלָלָהּ בִּשְׁלֵמוּת, שֶׁבְּאֶמְצָעוּת הַגָּדֵר אֵין נִגְרָע מִמֶּנָּה דָּבָר. וְנָמַר אוֹמֵר **לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ** כִּי גְּדָרִים וּסְיָגִים שֶׁעָשׂוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הוּא דָּבָר הַמַּעֲמִיד דּוֹרוֹת עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם לְהַבְדִּילָם מִכָּל כְּעוּר וְהַדּוֹמֶה לוֹ.

וְאָמְרוֹ **כִּי תַעֲשֶׂה הַטּוֹב** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, כִּי דְּבָרִים שֶׁגּוֹזְרִים חֲכָמִים אֵינָם כִּי אִם לַעֲשׂוֹת הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵי ה', שֶׁכָּל דִּבְרֵיהֶם רְבִיד הַזָּהָב. וּכְפִי זֶה מַאֲמַר **כִּי תַעֲשֶׂה** וְגוֹ' הוּא גַּם כֵּן טַעַם הַצִּוּוּי וְשָׁמַעְתָּ, כִּי בָּזֶה תַּעֲשֶׂה הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר שֶׁצִּוָּה ה' בְּאֶמְצָעוּת הַגְּדָרִים וְהַסְיָגִים, וְזֶה מִלְּבַד הַטּוֹב הַמֻּשָּׂג לַדּוֹרוֹת מֵאֶמְצָעוּת דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. וּלְדֶרֶךְ זֶה אָמְרוֹ **כִּי תַעֲשֶׂה** הוּא טַעַם נוֹסָף לְמַאֲמַר "וְשָׁמַעְתָּ".

עוֹד יִרְמז הַכָּתוּב בְּמַאֲמַר **שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ**, שֶׁלֹּא יֹאמַר אָדָם: "לָמָּה לִי לִלְמֹד שְׁמוּעָה זוֹ אַחַר שֶׁעָמַדְתִּי עָלֶיהָ וְיָדַעְתִּי מַה שֶּׁיֵּשׁ עָלַי לִשְׁמֹר בְּמִצְוָה זוֹ?" תַּלְמוּד לוֹמַר "שְׁמֹר", פֵּרוּשׁ – וַהֲגַם אַחַר שֶׁשָּׁמַרְתָּ, וּמְמוֹצָא דָּבָר אַתָּה יוֹדֵעַ שֶׁקָּדֶם וְעָמַד עַל הַדְּבָרִים לָדַעַת אֶת אֲשֶׁר יִשְׁמֹר, וְאַף עַל פִּי כֵן **וְשָׁמַעְתָּ**, פֵּרוּשׁ – אֵינְךָ פָּטוּר מֵהַגְעַת בִּשְׁמוּעָתָהּ שֶׁל מִצְוָה.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (הושע יד:ג) "וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ", וְהִנֵּה לְפִי שֶׁאָמַר "שְׁמֹר וְגוֹ' אֵת כָּל הַדְּבָרִים", וְדָבָר זֶה הוּא מִן גָּדֵר הַנִּמְנָע שֶׁיָּכוֹל הָאָדָם לְקַיֵּם כָּל הַדְּבָרִים, לָזֶה אָמַר **שְׁמֹר** – פֵּרוּשׁ, כְּנֶגֶד מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה שֶׁהֵם בְּיַד הָאָדָם לִשְׁמֹר עַצְמוֹ מִכָּל מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה, וּכְנֶגֶד מִצְוֹות עֲשֵׂה אָמַר **וְשָׁמַעְתָּ** – פֵּרוּשׁ, יְקַיֵּם הַמִּצְוֹות בְּלִמּוּד שְׁמִיעָתָהּ בַּפֶּה, וּבָזֶה נֶחְשָׁב עָלֶיךָ כְּאִלּוּ בָּאָה לְיָדְךָ וְקִיַּמְתָּ אוֹתָהּ, וּמֵעַתָּה יָכוֹל לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַדְּבָרִים.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה יט.), שֶׁאָמְרוּ: לִגְרַס אִינִישׁ וַהֲדַר לִסְבַר, וְהוּא אָמְרוֹ **שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ**, פֵּרוּשׁ, שְׁמֹר – שֶׁיִּשְׁמֹר יְדִיעַת הַהֲלָכָה וְהִיא הַגִּירְסָא, וְשָׁמַעְתָּ – הִיא הַסְּבָרָא לְכַוֵּן שְׁמוּעוֹתָיו בְּשִׂכְלוֹ.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר ח"ג קצג.) כִּי מִי שֶׁהוּא בַּעַל עֲבֵרוֹת שַׁעֲרֵי דַּעַת הַתּוֹרָה נִנְעָלִים בְּפָנָיו, וְתִמְצָא (שלחן ערוך האר"י ז"ל הלכות תלמוד תורה) כִּי שַׁעֲרֵי פִּתְחֵי הַהֶבְנָה בְּדִבְרֵי הַתּוֹרָה הֵם הַקֻּשְׁיוֹת שֶׁיַּעֲמְדוּ בִּפְנֵי הָאָדָם, וְהֵם סוֹד הַקְּלִפּוֹת הַמִּתְהַוִּים מֵעֲבֵרוֹת הָאָדָם, וְזֶה שֶׁהֵעִיר הַכָּתוּב בְּמַאֲמַר זֶה **שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ**, פֵּרוּשׁ, אִם אַתָּה רוֹצֶה שֶׁתַּעֲמֹד עַל אֱמִתַּת הַתּוֹרָה לְהָבִין אֲמָרֶיהָ, שְׁמֹר הַמִּצְוֹות לְבַל תַּעֲבֹר עֲלֵיהֶם, וּבָזֶה "וְשָׁמַעְתָּ אֵת כָּל" וְגוֹ'.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה טו:) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אִם הָרַב דּוֹמֶה לְמַלְאַךְ ה' צְבָאוֹת תּוֹרָה יְבַקְּשׁוּ מִפִּיהוּ וְגוֹ', עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ **שְׁמֹר**, פֵּרוּשׁ, אִם הוּא בִּשְׁמִירָה שֶׁשּׁוֹמֵר הַתּוֹרָה, אָז "וְשָׁמַעְתָּ" תּוֹרָה מִפִּיהוּ. וְאָמְרוֹ **אֵת כָּל הַדְּבָרִים**, לְדֶרֶךְ זֶה יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּחֲגִיגָה (שם) וְזֶה לְשׁוֹנָם: וְרַבִּי מֵאִיר הֵיכִי גָּמַר תּוֹרָה מִפּוּמֵיהּ דְּאַחֵר? וְהָאָמַר וְכוּ' "כִּי שִׂפְתֵי כֹהֵן" וְגוֹ', אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ: רַבִּי מֵאִיר קְרָא אַשְׁכַּח וְדָרַשׁ "הַט אָזְנְךָ וְגוֹ', וְלִבְּךָ תָּשִׁית לְדַעְתִּי" – לְדַעְתָּם לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא לְדַעְתִּי וְכוּ'. קֻשׁוּ קְרָאֵי אַהֲדָדֵי! לָא קַשְׁיָא: הָא בְּגָדוֹל הָא בְּקָטָן. וְאָמְרוּ עוֹד שָׁם וְזֶה לְשׁוֹנָם: דָּרַשׁ רָבָא, מַאי דִּכְתִיב "אֶל גִּנַּת אֱגוֹז" וְגוֹ', אַשְׁכְּחֵיהּ רַבָּה בַּר שִׁילָא לְאֵלִיָּהוּ, אָמַר לֵיהּ: מַאי קָא עָבִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא? אָמַר לֵיהּ: קָאָמַר שְׁמַעְתָּא מִפּוּמַיְיהוּ דִּכּוּלְהוּ רַבָּנָן וּמִפּוּמֵיהּ דְּרַבִּי מֵאִיר לָא קָאָמַר, מְשׁוּם דְּגָמַר שְׁמַעְתָּא מִפּוּמֵיהּ דְּאַחֵר. אָמַר לֵיהּ: רַבִּי מֵאִיר רְמוֹן מָצָא וְכוּ', אָמַר לֵיהּ: הַשְׁתָּא קָאָמַר "מֵאִיר בְּנִי אוֹמֵר" וְכוּ', עַד כָּאן. הִנֵּה לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הַגָּדוֹל

יָכוֹל לִלְמֹד מֵהָרַב הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה הָרַב רָשָׁע, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַקָּטָן. וְרַמְבַּ"ם זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה מָצִינוּ שֶׁכָּתַב (הלכות תלמוד תורה ד) שֶׁאֵין לִלְמֹד מֵהָרַב אֶלָּא אִם הוּא כְּמַלְאַךְ ה', וְלֹא חִלֵּק בֵּין גָּדוֹל לְקָטָן כְּדִבְרֵי הַגְּמָרָא.

וְרָאִיתִי לַבַּ"ח (ש"ך יורה דעה סימן רמ"ו) שֶׁכָּתַב שֶׁלֹּא חִלֵּק בַּגְּמָרָא אֶלָּא לְדַעַת רַבִּי מֵאִיר, אֲבָל הַשַּׁ"ס אֵינוֹ סוֹבֵר כֵּן, וְדַיֵּק לְשׁוֹן הַשַּׁ"ס שֶׁאָמַר רַבִּי מֵאִיר קְרָא אַשְׁכַּח וְדָרַשׁ, מַשְׁמַע דַּוְקָא רַבִּי מֵאִיר הוּא שֶׁסּוֹבֵר כֵּן, עַד כָּאן.

וְאֵין דְּבָרָיו נְכוֹנִים. אֶחָד, מִנַּיִן לוֹ לַתַּלְמוּד לוֹמַר שֶׁמַּעֲשֶׂה רַבִּי מֵאִיר בְּמַחְלֹקֶת עוֹמֵד כָּל שֶׁאָנוּ יְכוֹלִין לְהַשְׁווֹת בַּדָּבָר סְבָרָא. וְעוֹד, מִמַּה שֶּׁמַּקְשֶׁה לְרַבִּי מֵאִיר מִדְּרָשַׁת "כִּי שִׂפְתֵי כֹהֵן" מוּכָח שֶׁחָפֵץ לְהַשְׁווֹתָם, שֶׁאִם אַתָּה אוֹמֵר שֶׁאַחַר הָאֱמֶת שֶׁרַבִּי מֵאִיר לְחַלֵּק אָתָא מֵהַדְּרָשָׁה שֶׁהוּא לִמּוּד הַגָּדוֹל, אִם כֵּן מַה מַּקְשֶׁה הַתַּלְמוּד מִדְּרָשַׁת "כִּי שִׂפְתֵי כֹהֵן" וְגוֹ', אִם לֹא שֶׁתֹּאמַר שֶׁסּוֹבֵר שֶׁדְּרָשָׁה זוֹ מֻסְכֶּמֶת, שֶׁאִם לֹא כֵן הָיָה יָכוֹל לוֹמַר רַבִּי מֵאִיר אֵינוֹ דּוֹרֵשׁ כֵּן. וְאִם תֹּאמַר שָׁזוֹ הִיא כַּוָּנַת הַמַּתְרֵץ שֶׁאָמַר "רַבִּי מֵאִיר קְרָא אַשְׁכַּח" וְכוּ', וּפֵרוּשׁ וְאֵינוֹ מוֹדֶה בִּדְרָשַׁת "שִׂפְתֵי" וְכוּ', אִם כֵּן מַאי חוֹזֵר לוֹמַר "קָשׁוּ קְרָאֵי" וְכוּ' אִם הַדּוֹרֵשׁ זֶה אֵינוֹ דּוֹרֵשׁ זֶה. וְעוֹד, הֲרֵי רָבָא שֶׁהוּא אָמוֹרָא אַחֲרוֹן דָּרַשׁ "אֶל גִּנַּת אֱגוֹז", מָה הָאֱגוֹז הַזֶּה הֲגַם שֶׁהוּא מְלֵכְלֵךְ בְּטִיט וְכוּ' אֵין אֹכֶל שֶׁבְּתוֹכוֹ נִמְאָס וְכוּ' עַד כָּאן, וּדְבָרִים אֵלּוּ הֵם כִּסְבָרַת רַבִּי מֵאִיר, וְיָדוּעַ דְּהֲלָכָה כְּרָבָא הֲגַם שֶׁנֹּאמַר שֶׁמַּעֲשֶׂה רַבִּי מֵאִיר בְּמַחְלֹקֶת שָׁנוּי. וְעוֹד, אִם דְּרָשַׁת "כִּי שִׂפְתֵי כֹהֵן" הִיא בֵּין לְגָדוֹל בֵּין לְקָטָן וְרַבִּי מֵאִיר לְבַד הוּא שֶׁסּוֹבֵר לְחַלֵּק, מַה מֵּשִׁיב רַבָּה בַּר שֵׁילָה לְאֵלְיָהוּ "רַבִּי מֵאִיר רְמוּז מָצָא" וְכוּ', הֲלֹא אֵינוֹ סוֹבֵר אֶלָּא רַבִּי מֵאִיר, אֲבָל הַשַּׁ"ס סְבִירָא לֵיהּ שֶׁאֵין הֶתֵּר לִלְמֹד אֶלָּא מִכְּמַלְאָךְ בֵּין יִהְיֶה גָּדוֹל בֵּין יִהְיֶה קָטָן. וְעוֹד, מַה רְאָיָה גְּדוֹלָה מִזּוֹ שֶׁהִסְכִּים ה' עַל הַמַּעֲשֶׂה שֶׁל רַבִּי מֵאִיר שֶׁחָזַר וְאָמַר שְׁמַעְתָּא מִפִּיו. וְאִם תֹּאמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתְחִלָּה מַה סָּבַר וּלְבַסּוֹף מַה סָּבַר, שֶׁאֵין לוֹמַר שֶׁנֶּעְלַם מֵעֵינֵי ה' חָס וְשָׁלוֹם הַטַּעַם שֶׁאָמַר רַבָּה בַּר שֵׁילָה "רַבִּי מֵאִיר רְמוּז מָצָא" וְכוּ'. דַּע כִּי יַקְפִּיד ה' עַל הָאָדָם בַּעֲשׂוֹתוֹ דָּבָר שֶׁלֹּא יִהְיֶה בּוֹ נָקִי אֶלָּא מֵה' וְלֹא מֵאָדָם, וְיַחְשֹׁב לוֹ לְחֵטְא עַד שֶׁיִּהְיֶה נָקִי מֵה' וְאָדָם. וְלָזֶה כְּשֶׁעָשָׂה רַבִּי מֵאִיר מַעֲשֶׂה זֶה שֶׁהָיָה לְמַד מֵאָדָם שֶׁאֵינוֹ כְּמַלְאָךְ, הָיָה רַבִּי מֵאִיר נָקִי מֵה' אֲבָל לֹא מֵאָדָם, כָּל עוֹד שֶׁלֹּא נוֹדַע טַעְמוֹ אִם זַךְ וְיָשָׁר פָּעָלוֹ. וְזֶה סִבֵּב שֶׁלֹּא הָיָה ה' אוֹמֵר שְׁמוּעָה מִפִּיו לְהִיוֹתוֹ חָסֵר הַשְׁלֵמוּת. וְאַחַר שֶׁנֶּאֱמַר בֵּישִׁיבָה שֶׁל מַטָּה טַעַם לִשְׁבָח בְּמַעֲשָׂיו, נִכְנַס בְּגֶדֶר "וְהָיִיתֶם נְקִיִּים גַּם מִיִּשְׂרָאֵל", וְלָזֶה תֵּכֶף וּמִיָּד חָזַר וְאָמַר שְׁמַעְתָּא מִשְּׁמוֹ. וּלְעוֹלָם הָאֱמֶת כִּדְבְרֵי רַבִּי מֵאִיר.

וְהַנָּכוֹן לָתֵת טַעַם לָרַמְבַּ"ם הוּא, שֶׁסּוֹבֵר שֶׁבַּזְּמַן הַזֶּה אֵין דַּעַת שְׁלֵמָה שֶׁתִּקָּרֵא גָּדוֹל לְהַתִּיר לוֹ לִלְמֹד מֵחָכָם רָשָׁע, שֶׁדָּוְקָא רַבִּי מֵאִיר שֶׁהָיָה שָׁלֵם בְּדַעַת וּבִידִיעָה הוּא שֶׁהֻתַּר לוֹ הַדָּבָר, שֶׁאֵין לָחוּשׁ וַדַּאי שֶׁיִּלְמֹד מִמֶּנּוּ רִשְׁעוֹ. וְאוּלַי כִּי לָזֶה דִּיֵּק הַתַּלְמוּד וְאָמַר: רַבִּי מֵאִיר קָרָא אַשְׁכַּח וְדָרַשׁ וְכוּ' רַבִּי מֵאִיר רִמּוֹן וְכוּ', פֵּרוּשׁ דָּוְקָא גֶּדֶר זֶה שֶׁל רַבִּי מֵאִיר הוּא שֶׁיִּשְׁנוֹ בְּהֶתֵּר זֶה, לְפִי שֶׁהוּא וַדַּאי יִזְרֹק הַקְּלִפָּה וְלֹא יֹאכַל אֶלָּא הָאֹכֶל. וּסְבָרָא זוֹ נְכוֹנָה וּסְמוּכָה מֵעַצְמָהּ הִיא, לָזֶה סָתַם רַמְבַּ"ם לֶאֱסֹר לִלְמֹד מֵהָרַב שֶׁאֵינוֹ כְּמַלְאָךְ בֵּין לְגָדוֹל בֵּין לְקָטָן, כִּי הַדּוֹרוֹת נִתְמַעֲטוּ וְאֵין לָנוּ הֶתֵּר זֶה אֶלָּא בְּרַבִּי מֵאִיר וְכֵיוֹצֵא. וְצֵא וּלְמַד מִדִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קיב:) שֶׁאָמְרוּ: אִם הָרִאשׁוֹנִים כְּמַלְאָכִים וְכוּ'.

וְעַל פִּי זֶה יִתְבָּאֵר עַל נָכוֹן אָמְרוֹ **שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ אֶת כָּל הַדְּבָרִים** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, אֵימָתַי אֲנִי מַתְנֶה עָלֶיךָ שֶׁאֵין לְךָ לְהָבִין שְׁמוּעָה אֶלָּא מֵאָדָם שֶׁהוּא מְשַׁמֵּר הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹות? אֶלָּא דַּוְקָא לְמִי שֶׁהוּא קָטָן וְחָסֵר לִשְׁמוֹעַ כָּל הַדְּבָרִים אוֹ רוּבָּם שֶׁהָרוֹב כַּכֹּל, אֲבָל הַגָּדוֹל שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ לִשְׁמוֹעַ אֶלָּא חֵלֶק קָטָן יָכוֹל הוּא לִשְׁמוֹעַ אֲפִלּוּ מֵאָדָם שֶׁאֵינוֹ שׁוֹמֵר תּוֹרָה וּמִצְוֹות, וּכְרַבִּי מֵאִיר שֶׁהָיָה לוֹמֵד תּוֹרָה מֵאַחֵר, הֲגַם שֶׁלֹּא הָיָה מְשַׁמֵּר תּוֹרָה וּמִצְוֹות, שֶׁהָיָה זוֹרֵק קְלִפָּתוֹ וְאוֹכֵל תּוֹכוֹ.

פסוק כט

כִּי יַכְרִית וְגוֹ' אֶת הַגּוֹיִם וְגוֹ' הִשָּׁמֶר לְךָ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת: א', לָמָּה תְּלָה אַזְהָרַת שְׁמִירַת עֲבוֹדָה זָרָה בְּ"כִּי יַכְרִית" שֶׁיֵּרָאֶה שֶׁזּוֹלֶת זֶה אֵינוֹ בָּאַזְהָרָה כְּשֶׁיִּרְאֶה אֶת הַגּוֹיִם עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה שְׁלֵוִים וּבְטוּחִים שָׁנִים רַבּוֹת, וְזֶה אֵינוֹ, שֶׁאַזְהָרַת עֲבוֹדָה זָרָה אֵינָהּ מִשְׁתַּנֶּית מֵהַמַּבָּטָן בְּמַה שֶּׁיֵּאָרַע לְהָאֻמּוֹת. ב', אָמְרוֹ **פֶּן תִּנָּקֵשׁ** וְגוֹ' **אַחֲרֵי הִשָּׁמְדָם** – הֲלֹא אַדְרַבָּא אַחַר שֶׁיִּרְאֶה שֶׁנִּשְׁמְדוּ לְפָנָיו לֹא יִנָּקֵשׁ אַחֲרֵיהֶם, וְדִבְרֵי הַמָּאוֹר רַשְׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה לֹא הִסְפִּיקוּ בּוֹ יִשּׁוּב הַכָּתוּב עַל נָכוֹן. ג', אָמְרוֹ **פֶּן תִּנָּקֵשׁ וּפֶן תִּדְרֹשׁ** – כֵּיוָן שֶׁהַנְּקִישָׁה הִיא דְּרִישַׁת עֲבוֹדָתָם הָיָה לוֹ לוֹמַר "פֶּן תִּנָּקֵשׁ וְגוֹ' לִדְרֹשׁ אַחֲרֵי" וְגוֹ'. ד', אָמְרוֹ **לֵאמֹר** – לְמִי יֹאמְרוּ. ה', אָמְרוֹ **אֵיכָה** – אֵין יָדוּעַ כַּוָּנַת מַאֲמָר זֶה אִם שׁוֹאֵל, אוֹ מַתְמִיהַּ, אוֹ מְדַמֶּה, וּלְכָל הַפֵּרוּשִׁים אֵין יָדוּעַ הַמָּכְוָן. ו', אָמְרוֹ **לֹא תוֹסֵף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע** – קָשֶׁה, בִּשְׁלָמָא "לֹא תִגְרַע" יְצוּ ה' לְבַל יִגְרַע מִכָּל הָאַזְהָרוֹת שֶׁצִּוָּה עַל עֲבוֹדָה זָרָה, אֲבָל "לֹא תוֹסֵף" מַה בָּא לְלַמֵּד? אִם לְבַל יוֹסִיף סְיָגִים, זֶה אֵינוֹ, שֶׁהֲרֵי כְּתִיב (ויקרא יח:ל) "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת מִשְׁמַרְתִּי", וּמָצִינוּ לְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁהֶחְמִירוּ לִגְדֹּר כָּל דְּמֵי לַעֲבוֹדָה זָרָה, וְאִם לְבַל יֵאָסֹר מִינֵי עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁלֹּא הִזְכִּיר הַכָּתוּב, הֲרֵי מָצִינוּ שֶׁאָסַר הַכָּתוּב כָּל מִין עֲבוֹדָה זָרָה.

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא שֶׁבָּא לְהַזְהִיר עַל הַטָּעֲיוֹת אֲשֶׁר יִטְעֶה אָדָם מִמַּחֲזֶה אֲשֶׁר עֵינָיו תֶּחֱזֶינָה רְשָׁעִים מֵאֶרֶץ יִכְרֵתוּ, וְיֹאמַר מִמָּה נַפְשֵׁךְ לֹא יִמָּנַע מִלּוֹמַר אַחַת מִשְׁתַּיִם: אוֹ

תֹּאמַר שֶׁעֲבוֹדָה זוֹ שֶׁעוֹבְדִים הַנִּכְרָתִים הִיא חֲשׁוּבָה עֲבוֹדָה, וְלָזֶה הִקְפִּיד ה' עַל עֲשׂוֹתָם לְזוּלָתוֹ וְלֹא לוֹ וַיִּסָּחֵם מֵאֶרֶץ הַחַיִּים, אוֹ תֹּאמַר שֶׁעֲבוֹדָה זוֹ שֶׁעוֹבְדִים הַגּוֹיִם אֵינָהּ חֲשׁוּבָה עֲבוֹדָה לְהִתְקַנְאוֹת עָלֶיהָ אֵל קַנּא וְנוֹקֵם, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר הַזּוֹרֵק לְמַרְקוּלִיס הַפּוֹעֵר לְפָעוֹר אוֹ הַמַּעֲבִיר לַמּוֹלֶךְ וְכַדּוֹמֶה לָזֶה, וְהָרְאָיָה שֶׁאֵין עוֹבְדִין עֲבוֹדָה זוֹ לַה' אֱלֹהִים, וְטַעַם שֶׁהִקְפִּיד ה' לְהַכְרִית הַגּוֹיִם לֹא עַל שֶׁעָבְדוּ עֲבוֹדָה כָּזוֹ אֶלָּא עַל שֶׁלֹּא עָבְדוּהוּ לַה' בַּעֲבוֹדָה הָרְאוּיָה וְעָזְבוּ שְׁאָר מִצְווֹת.

וְכָל אַחַת מִשְּׁתֵּי חֲלוּקוֹת אֵלּוּ שֶׁיַּכְרִיעַ הַמַּכְרִיעַ בְּדַעְתּוֹ הֲרֵי זֶה בְּטוּל תּוֹרָה. אִם יַכְרִיעַ לוֹמַר שֶׁהָעֲבוֹדָה הִיא עֲבוֹדָה רְאוּיָה, תָּבֹא לוֹ הַסְּבָרָא לַעֲבֹד לַה' אֱלֹהֵינוּ בְּמִינֵי הָעֲבוֹדוֹת עִצְמָן שֶׁבָּהֶם קִנֵּא כְּשֶׁנַּעֲשׂוּ לְזוּלַת. וְאִם יַכְרִיעַ לוֹמַר שֶׁאֵינָהּ עֲבוֹדָה, תָּבֹא לוֹ הַסְּבָרָא לַעֲשׂוֹת גַּם הוּא כֵּן כֵּיוָן שֶׁאֵין זֶה מַעֲשֵׂה עֲבוֹדָה זָרָה. לָזֶה בָּא מַאֲמַר ה' וְאָמַר **כִּי יַכְרִית** וְגוֹ' **הִשָּׁמֶר לְךָ** מִלְּטָעוֹת בְּאֶחָד מִשְּׁתֵּי חֲלוּקוֹת הָרְשׁוּמוֹת. כְּנֶגֶד טָעוּת הַבָּא מֵהַשְׁמָדָתָם שֶׁעֲבוֹדָתָם עֲבוֹדָה, אָמַר "הִשָּׁמֶר לְךָ" **פֶּן תִּנָּקֵשׁ אַחֲרֵיהֶם**, פֵּרוּשׁ "תִּנָּקֵשׁ" כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י תִּטָּרֵף אַחֲרֵיהֶם לִהְיוֹת כָּרוּךְ לַעֲשׂוֹת כְּמַעֲשֵׂיהֶם לֵאלֹהֵי שֶׁאֲנִי עוֹבְדוֹ, אַחַר שֶׁאֲנִי רוֹאֶה שֶׁהִקְפִּיד ה' עַל שֶׁעוֹבְדִים בָּזֶה לְזוּלָתוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **אַחֲרֵי הִשָּׁמְדָם מִפָּנֶיךָ**. וּכְנֶגֶד טָעוּת הַבָּא מֵהַבְחָנַת הָעֲבוֹדָה הֱיוֹתָהּ בְּזוּיָה וְאֵין עֲבוֹדָה זוֹ נִקְרֵאת עֲבוֹדָה וְלֹא יַקְפִּיד ה' עָלֶיהָ לַעֲשׂוֹתָהּ לִפְעוֹר לְבַזּוֹתוֹ וְכַדּוֹמֶה, אָמַר **וּפֶן תִּדְרֹשׁ לֵאלֹהֵיהֶם** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ תִּדְרֹשׁ בְּמַעֲשֵׂה הָעֲבוֹדָה וּמֵאֶמְצָעוּת הַשְׂכָּלְתְּךָ בָּהּ תֹּאמַר, וְהוּא אָמְרוֹ **לֵאמֹר אֵיכָה יַעַבְדוּ הַגּוֹיִם**, פֵּרוּשׁ, דָּבָר תְּמוּהַּ הוּא כִּי אֵיךְ יַעַבְדוּ עֲבוֹדָה בְּזוּיָה כָּזוֹ, אֵין זוֹ חֲשׁוּבָה עֲבוֹדָה וְיָכוֹל אֲנִי לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי אֵין בָּזֶה לֹא כָּבוֹד וְלֹא חִבָּה לַעֲבוֹדָה זָרָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאֶעֱשֶׂה כֵּן גַּם אָנִי** לִפְעוֹר וְלִזְרוֹק אֶבֶן בְּרִגְמַת מַרְקוּלִיס, הִשָּׁמֶר פֶּן תֹּאמַר כֵּן.

וְגָמַר אוֹמֵר **לֹא תַעֲשֶׂה כֵּן לַה'**, זֶה כְּנֶגֶד טָעוּת הָרִאשׁוֹנָה שֶׁיִּחְשֹׁב לַעֲשׂוֹת לַה' מִין עֲבוֹדָה שֶׁעוֹבְדִים הַגּוֹיִם, וְשָׁלַל עִקַּר הַסְּבָרָא שֶׁמִּמֶּנָּה בָּא הַטָּעוּת וְאָמַר **כִּי אֶת כָּל תּוֹעֲבַת ה' אֲשֶׁר שָׂנֵא עָשׂוּ** וְגוֹ', לֹא כְּמוֹ שֶׁאָתָּה חוֹשֵׁב שֶׁה' מִתְקַנֵּא שֶׁעוֹשִׂים מַעֲשֶׂה מְשֻׁבָּח זֶה לְזוּלָתוֹ, לֹא כֵן הוּא, אֵינוֹ אֶלָּא דָּבָר הַשָּׁנוּאִי בְּעֵינֵי ה', וְסָמַךְ גַּם כֵּן לוֹמַר דָּבָר זָר גַּם בְּעֵינֵי אָדָם, כְּאָמְרוֹ **גַּם אֶת בְּנֵיהֶם** וְגוֹ' **יִשְׂרְפוּ**, וּמֵעַתָּה גַּם טָעוּת שְׁנִיָּה שֶׁאֵין עֲבוֹדָה זוֹ עֲבוֹדָה וְאֵין ה' מַקְפִּיד עַל הַמַּעֲשִׂים, סָתַר בָּזֶה בְּנֹעַם דְּבָרָיו, כִּי הַמַּעֲשֶׂה מִצַּד עַצְמוֹ שׂוֹנֵא אוֹתוֹ ה', הֲגַם שֶׁאֵינָהּ מַעֲלָה וְכָבוֹד, וְהוּא אָמְרוֹ **תּוֹעֲבַת ה' אֲשֶׁר שָׂנֵא עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם**, פֵּרוּשׁ הַמַּעֲשֶׂה מִצַּד עַצְמוֹ הוּא מְתֹעָב בְּעֵינֵי ה', כְּדֶרֶךְ שֶׁתִּתְעֵב הָרַבֵּה דְּבָרִים בְּלֹא טַעַם מָשָׁל לְכָל מַשְׂכִּיל, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר אִסּוּר שְׁתֵּי אֲחָיוֹת הֲגַם שֶׁיַּחְפְּצוּ שְׁנֵיהֶם בַּדָּבָר וְכַדּוֹמֶה לָזֶה, כְּמוֹ כֵן אָסַר מַעֲשֶׂה זֶה לַעֲבוֹדָה זָרָה הֲגַם שֶׁאֵין חֵפֶץ שֶׁיַּעֲשׂוּהוּ לַעֲבוֹדָתוֹ הַקְּדוֹשָׁה.

וְנָמַר אָמְרוֹ **אֶת כָּל הַדָּבָר** וְגוֹ' **לֹא תֹסַף** וְגוֹ' **וְלֹא תִגָּרַע** לְפִי דְּבָרֵינוּ יָבֹא עַל נָכוֹן, פֵּרוּשׁ לֹא תֹּסַף – כְּנֶגֶד עֲבוֹדַת הַגּוֹיִם לֵאלֹהֵיהֶן שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה מֵהֶם לַעֲבוֹדַת ה', וְלֹא תִגָּרַע מִמֶּנּוּ – פֵּרוּשׁ לְהַתִּיר עֲבוֹדוֹת הַבְּזוּיוֹת שֶׁל עֲבוֹדָה זָרָה כַּנִּזְכָּר אֶלָּא הַכֹּל בִּכְלַל הָאִסּוּר, וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ כָּל הַדִּקְדּוּקִים.

פרק יג

פסוק ב

כִּי יָקוּם בְּקִרְבְּךָ נָבִיא. אָמְרוֹ **נָבִיא**, פֵּרוּשׁ, אֲפִלּוּ הוּא מֻחְזָק לְנָבִיא, הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה נֶאֱמָן אֶצְלְךָ אִם אָמַר לְךָ לַעֲבֹר עַל אֵיזוֹ מִצְוָה לְפִי שָׁעָה כְּאֵלִיָּהוּ בְּהַר הַכַּרְמֶל (מלכים א יח), וְכוּ', אַף עַל פִּי כֵן אִם יֹאמַר לְךָ שֶׁתַּעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה חַיָּב מִיתָה.

וְנָתַן אֵלֶיךָ אוֹת וּמוֹפֵת. צְרִיךְ לְדַעַת לָמָּה לֹא הִזְכִּיר בִּתְחִלָּה מַאֲמַר הַנָּבִיא דָּבָר שֶׁעָלָיו נָתַן הָאוֹת וְגוֹ'. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **וּבָא הָאוֹת** וְגוֹ' **לֵאמֹר** וְגוֹ', וְכִי הָאוֹת הוּא הָאוֹמֵר? הֲלֹא הַנָּבִיא הוּא הָאוֹמֵר לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁעַל זֶה הוּא שֶׁמִּתְחַיֵּב מִיתָה?

וְנִרְאָה שֶׁנִּתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לְדַבֵּר כְּנֶגֶד נָבִיא שֶׁבָּא וְדִבֵּר בְּסֵדֶר זֶה: ה' אָמַר אֵלָיו שֶׁאִם יִתֵּן מוֹפֵת זֶה אוֹ אוֹת זֶה, כַּוָּנַת הָאוֹת הוּא לוֹמַר שֶׁנַּעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה, וְאִם יִהְיֶה הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת בְּסֵדֶר זֶה אֵין הַכַּוָּנָה כֵּן אֶלָּא אַדְרַבָּא לְתַעֲבָה וּלְשָׁרְפָה כְּמִשְׁפָּטָהּ הָרִאשׁוֹן. **וּבָא הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת** – פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁהוּא לֹא אָמַר אֶלָּא אוֹ זֶה אוֹ זֶה, וּבָאוּ שְׁנֵיהֶם הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת, וְהָיוּ בְּסֵדֶר אֲשֶׁר אָמַר שֶׁיַּגִּידוּ עַל כַּוָּנַת ה' שֶׁרְצוֹנוֹ שֶׁיַּעַבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה, **לֹא תִשְׁמַע** וְגוֹ', וְחַיָּב מִיתָה הַנָּבִיא וְגוֹ', הֲגַם שֶׁלֹּא הֶחְלִיט בִּדְבָרָיו שֶׁיַּעַבְדוּ עַד בֹּא הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת וְהֵם הָאוֹמְרִים לַעֲבֹד, וְעוֹד שֶׁהוּא לֹא אָמַר אֶלָּא אוֹ אוֹת אוֹ מוֹפֵת וְהָיוּ שְׁנֵיהֶם, אַף עַל פִּי כֵן לֹא תִשְׁמַע וְגוֹ'.

פסוק ד

כִּי מְנַסֶּה וְגוֹ'. וְאִם תֹּאמַר מֵעַתָּה כִּי לְנַסּוֹתֵינוּ בָּא ה' נָבִיא זֶה, לָמָּה יוּמַת אִם דִּבֶּר ה' בְּפִיהוּ לְנַסּוֹת? וְנִרְאֶה כִּי מַאֲמַר **כִּי מְנַסֶּה** לֹא בָּא לוֹמַר כִּי ה' אָמַר לַנָּבִיא לוֹמַר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה, אֶלָּא בָּא לְתֵת טַעַם לַמּוֹפְתִים שֶׁנָּתַן ה', וְאָמַר **כִּי מְנַסֶּה** וְגוֹ', וּכְפִי זֶה ה' נָתַן מוֹפֵת זֶה לְנַסּוֹת.

אוֹ אֶפְשָׁר כִּי לְעוֹלָם מוֹפֵת וְאוֹת זֶה לֹא עָשָׂאוֹ ה' לְנַסּוֹת, אֶלָּא לַאֲשֶׁר יַגִּידוּ אוֹתוֹת הַשָּׁמַיִם נִפְלָאִים מַעֲשֵׂה ה', וְנָתַן טַעַם "כִּי מְנַסֶּה" תְּשׁוּבָה לְמָה שֶׁיֹּאמְרוּ יִשְׂרָאֵל: לָמָּה ה' לֹא הֵסִיר הַמּוֹפֵת וְהָאוֹת לְבַל יִטְעוּ יִשְׂרָאֵל מֵאַחֲרֵי ה'? לָזֶה אָמַר **כִּי מְנַסֶּה** וְגוֹ', לָזֶה הִנִּיחַ הָעוֹלָם כְּמִנְהָגוֹ, אֲבָל זוּלַת טַעַם זֶה ה' יַעֲשֶׂה לְבַל תֶּחֱזַקְנָה יְדֵי רְשָׁעִים וְלֹא יִהְיֶה לֹא אוֹת וְלֹא מוֹפֵת.

פסוק ה

אַחֲרֵי ה' וגו'. קָשֶׁה לָמָּה הִפְסִיק בְּפָסוּק זֶה בְּאֶמְצַע מִשְׁפַּט נְבִיא שֶׁקָּר, שֶׁהֲרֵי אַחֲרָיו הוּא אוֹמֵר "וְהַנָּבִיא הַהוּא וגו' יוּמָת", שֶׁהָיָה לוֹ לְאָמְרוֹ אַחַר פָּסוּק "וְהַנָּבִיא" וגו'. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֶאֱרִיךְ כָּל אֵלֶּה הַדְּבָרִים **תֵּלֵכוּ**, **תִּירָאוּ**, **תִּשְׁמְרוּ**, **תִּשְׁמְעוּ**, **תַּעֲבֹדוּ**, **תִּדְבָּקוּן**? **וְנָרְאָה** שֶׁבָּא לְהָעִיר הַדְּבָרִים הַכְּלָלִים שֶׁיִּשְׁנָם בַּעֲבוֹדַת ה', כְּדֵי שֶׁתֵּדַע מֵהֶם לְחַיֵּב הַנָּבִיא וְהַחוֹלֵם כְּשֶׁיֹּאמַר לַעֲשׂוֹת אַחַת מֵהֵנָּה לַעֲבוֹדָה זָרָה. וְהִתְחִיל לוֹמַר "אַחֲרֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם תֵּלֵכוּ" – זוֹ מִצְוַת קַבָּלַת עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם, לָלֶכֶת אַחֲרֵי ה' וְלֹא אַחֲרֵי זוּלָתוֹ. הָא לָמַדְתָּ שֶׁאִם אָמַר הַנָּבִיא לְקַבֵּל עֲלֵיהֶם עֲבוֹדָה זָרָה לָלֶכֶת אַחֲרֶיהָ – חַיָּב. וְדָקְדֵּק לוֹמַר "תֵּלֵכוּ" לְשׁוֹן עָתִיד, לְהַעִירְךָ בְּשִׁעוּר חִיּוּב הַנָּבִיא שֶׁמִּתְחַיֵּב עָלָיו, שֶׁהֲגַם שֶׁלֹּא אָמַר "קוּם עֲבוֹד" עַתָּה, אֶלָּא תְּקַבְּלוּ עֲבוֹדָה זָרָה עֲלֵיכֶם לֶאֱלוֹהַּ לְמָחָר – יִתְחַיֵּב מִיתָה מֵעֵת שֶׁאָמַר לָהֶם הַדְּבָרִים, הֲגַם שֶׁדְּבָרָיו לֶעָתִיד.

וְאָמְרוֹ **וְאֹתוֹ תִירָאוּ** – פֵּרוּשׁ, דָּוְקָא אוֹתוֹ תִּירְאוּ וְלֹא לַעֲבוֹדָה זָרָה. הַכַּוָּנָה, שֶׁאִם בָּא לוֹמַר יִרְאוּ מֵעֲבוֹדָה זָרָה פְּלוֹנִית, הֲגַם שֶׁלֹּא אָמַר לַעֲשׂוֹת לָהּ דָּבָר וְלֹא לְעָבְדָהּ אֶלָּא לְיִרְאָהּ שֶׁמָּא תִּרְעֶה לוֹ, וְאֵין זֶה מְמַעֵט יִרְאָתוֹ יִתְבָּרַךְ, אַף עַל פִּי כֵן חַיָּב מִיתָה, כִּי אוֹתוֹ לְבַד יִרְאוּ.

וְאָמְרוֹ **וְאֶת מִצְוֹתָיו תִּשְׁמֹרוּ** מִצְוֹתָיו וְלֹא מִצְוֹת עֲבוֹדָה זָרָה, הַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁאִם תְּצַוֶּה עֲבוֹדָה זָרָה לַעֲשׂוֹת דָּבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ הֶנְאָה, כְּגוֹן שֶׁתֹּאמַר עֲבוֹדָה זָרָה: "מִי שֶׁיִּרְצֶה לְהַרְוִיחַ יַעֲשֶׂה דָּבָר זֶה וְיַרְוִיחַ" וְכַדּוֹמֶה לָזֶה, וְאֵין בְּמַעֲשֶׂה זֶה דָּבָר שֶׁנּוֹגֵעַ לַעֲבוֹדָה זָרָה, וְיֵשׁ מָקוֹם לוֹמַר כֵּיוָן שֶׁאֵין בְּדָבָר זֶה מִן עֲבוֹדָה אֵין בְּכָךְ כְּלוּם, תַּלְמוּד לוֹמַר מִצְוֹתָיו יִתְבָּרַךְ תִּשְׁמֹרוּ, וְאִם בָּא הַנָּבִיא לוֹמַר שֶׁה' צִוָּה לוֹ שֶׁיַּעֲשׂוּ דִּבְרֵי עֲבוֹדָה זָרָה בָּזֶה וְיַצְלִיחוּ – יוּמָת.

וְאָמְרוֹ **וּבְקֹלוֹ תִּשְׁמָעוּ**, פֵּרוּשׁ, דָּוְקָא בְּקוֹלוֹ יִתְבָּרַךְ הוּא שֶׁיֵּשׁ לָכֶם לִשְׁמֹעַ, לִלְמֹד וּלְלַמֵּד אִמְרוֹתָיו הַטְּהוֹרוֹת, וְלֹא בְּקוֹלָהּ שֶׁל עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁאִם עֲבוֹדָה זָרָה אָמְרָה אֵיזוֹ אֲמָרִים אָסוּר לִשְׁמָעָם. וְאִם בָּא הַנָּבִיא וְאָמַר שֶׁצִּוָּה ה' לֵילֵךְ לַעֲבוֹדָה זָרָה לִשְׁמֹעַ דְּבָרֶיהָ, הֲגַם שֶׁאֵין בָּהֶם לֹא מַעֲשֶׂה וְלֹא לְיִרְאָה מִמֶּנָּה, אַף עַל פִּי כֵן יוּמַת.

וְאָמְרוֹ **וְאֹתוֹ תַעֲבֹדוּ**, פֵּרוּשׁ, לַה' וְלֹא לְזוּלָתוֹ, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (גיטין נז.) שֶׁאָמַר קֵיסָר לְבֶן קָטָן שֶׁל חַנָּה שֶׁיְּעָרִים לְהַשְׁלִיךְ טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ לִפְנֵי עֲבוֹדָה זָרָה וְיֵלֵךְ וְיִבְיאֶנָּה וְיֵרָאֶה לְרוֹאִים שֶׁעָבַד, הֲגַם שֶׁאֵין בְּלִבּוֹ לְעָבְדָהּ וְלֹא רָצָה וְכוּ', עַל כֵּן בָּא הַכָּתוּב כָּאן לוֹמַר שֶׁאִם בָּא נָבִיא לוֹמַר עַל פִּי ה' כִּי ה' מַרְשֶׁהוּ לַעֲשׂוֹת כֵּן יוּמַת הַנָּבִיא:

וְאָמְרוֹ **וּבוֹ תִּדְבָּקוּן** יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות קיא:) וְכִי אֶפְשָׁר לְיִדָּבֵק בַּשְּׁכִינָה? אֶלָּא שֶׁיִּדְבַּק בְּלוֹמְדֵי תוֹרָה שֶׁהֵם מֶרְכָּבָה לַשְּׁכִינָה וּכְאִלּוּ נִדְבַּק בּוֹ יִתְבָּרַךְ. וְכָאן צִוָּה ה' שֶׁלֹּא יִדְבַּק אֶלָּא בְּקִרּוֹבֵי ה' וּקְדוֹשָׁיו, וְלִשְׁלֹל בָּא שֶׁלֹּא יִדְבַּק בִּקְרוֹבֵי עֲבוֹדָה זָרָה,

וְאִם בָּא נָבִיא וְאָמַר בְּמַאֲמַר ה' לַעֲשׂוֹת כֵּן – יוּמַת הַנָּבִיא הַהוּא. וְאוּלַי כִּי לָזֶה נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **וּבָא הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת לֵאמֹר נֵלְכָה אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים** וְלֹא אָמַר נֵלְכָה וְנַעַבְדָה אֱלֹהִים אֲחֵרִים, לוֹמַר שֶׁחַיָּבִין גַּם אִם לֹא יֹאמְרוּ לַעֲבֹד, וַהֲגַם שֶׁגָּמַר אוֹמֶר וְנַעַבְדֵם, הַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁסּוֹפוֹ לוֹמַר וְנַעַבְדֵם, וּלְעוֹלָם שֶׁיִּתְחַיֵּב עַל כָּל פָּרְטִים שֶׁרָשַׁם ה' בַּפָּסוּק "אַחֲרֵי ה'" וְגוֹ', וְלָזֶה גָּמַר אוֹמֶר **וְהַנָּבִיא הַהוּא** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ שֶׁרָצָה לְנַגֵּד הָאָמוּר יוּמָת. וְטַעַם הַמִּיתָה אָמַר הַכָּתוּב **כִּי דִבֶּר סָרָה עַל ה'**, וַהֲגַם שֶׁלֹּא הֵסִית בְּפֵרוּשׁ לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה אַף עַל פִּי כֵן מְחַיְּבוֹ הַכָּתוּב עַל שֶׁשִּׁקֵּר עַל ה' שֶׁנִּבָּא דְּבָרִים רָעִים כְּאִלֶּה, וּמוֹדִיעַ ה' שֶׁנִּבּוּאָה כָּזוֹ לֹא יִנָּבֵא נְבִיאוֹ, וַהֲגַם שֶׁיְּנַבְּאוֹ לוֹמַר לְיִשְׂרָאֵל לְבַטֵּל אֵיזוֹ מִצְוָה הוֹרָאַת שָׁעָה, דָּוְקָא בִּשְׁאָר מִצְוֹות, אֲבָל בַּעֲבוֹדָה זָרָה כָּל שֶׁהוּא בְּאִסּוּר, בֵּין דָּבָר שֶׁחַיָּב עָלָיו מִיתָה וּבֵין דָּבָר שֶׁאֵינוֹ חַיָּב עָלָיו מִיתָה לֹא יַסְכִּים ה' עָלָיו לַעֲשׂוֹתוֹ אֲפִלּוּ לְפִי שָׁעָה. וְאִם אָמַר כֵּן נָבִיא שֶׁקֶר עָנָה בַּה', וְכֵן אָמְרוּ בְּסִפְרֵי וְזֶה לְשׁוֹנָם: "כִּי דִבֶּר סָרָה" – שֶׁבָּא לְזַיֵּף דְּבָרָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, עַד כָּאן, וְעַל זִיּוּפוֹ הוּא מֵת.

וְחוּץ מִדַּרְכֵּנוּ יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב שֶׁבָּא לְהַזְהִיר עַל כְּלָלוּת הַתּוֹרָה שֶׁכָּלַל בְּשִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, **אַחֲרֵי ה'** וְגוֹ' **תֵּלֵכוּ** זֶה סֵדֶר זְרָעִים, וּלְפִי שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם דִּין לֶקֶט שִׁכְחָה וּפֵאָה וּמַתְּנוֹת עֲנִיִּים וְכֻלָּן מִמִּדּוֹתָיו יִתְבָּרַךְ, גַּם לְעִנְיַן מַעֲשֵׂר שֵׁנִי שֶׁצָּרִיךְ לְהוֹלִיכוֹ לַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה', גַּם בְּעִנְיַן מַעֲשֵׂר לֵוִי, פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה לא) מַעֲשֶׂה בְּאָדָם אֶחָד שֶׁהָיָה נוֹתֵן מַעֲשְׂרוֹתָיו וְהָיְתָה לוֹ שַׂדֵּהוּ מוֹצִיאָה לוֹ אֶלֶף וְכוּ', לְאַחַר זְמַן מֵת הָאִישׁ הַהוּא וְעָמַד בְּנוֹ שָׁנָה רִאשׁוֹנָה רָעָה עֵינוֹ בְּמַעֲשְׂרוֹ וּפִיחֵת מִשִּׁיעוּר הַצָּרִיךְ, לְשָׁנָה הַבָּאָה הוֹצִיאָה לוֹ הַשָּׂדֶה כְּשִׁיעוּר מַה שֶּׁפָּרַע עָלָיו אֶשְׁתַּקֵד, לְשָׁנָה אַחֶרֶת פִּחֵת עוֹד, הוֹצִיאָה לוֹ שָׂדֵהוּ כְּשִׁיעוּר מַה שֶּׁפָּרַע שָׁנָה שֶׁעָבְרָה, וְכֵן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, עַד כָּאן, הַדְּבָרִים מוֹכִיחִים כִּי לְשִׁיעוּר מַה שֶּׁהָיָה נוֹתֵן הָיְתָה שָׂדֵהוּ מוֹצִיאָה לוֹ. לָזֶה בָּא מַאֲמָרוֹ יִתְבָּרַךְ כָּאן וְצִוָּה עָלָיו שֶׁיֵּלֵךְ הוּא אַחַר מַעֲשָׂיו יִתְבָּרַךְ לְתֵת כְּפִי מַה שֶּׁיִּתֵּן לוֹ, וְלֹא יְסוֹבֵב שֶׁה' יֵלֵךְ אַחֲרָיו כְּפִי מַה שֶּׁיִּתֵּן הוּא מַעֲשְׂרוֹתָיו עַל אוֹפֶן שֶׁכָּתַבְנוּ.

עוֹד נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר לְשׁוֹן זֶה כְּנֶגֶד סֵדֶר זְרָעִים, לְפִי שֶׁבּוֹ מִחְיַת הָאָדָם וּמְזוֹנוֹתָיו, וְכָתַב רַמְבַּ"ם בְּהִלְכוֹת דֵּעוֹת (פי"ג ה"ב) שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיְּכַוֵּן אָדָם בְּמַאֲכָלוֹ וּבְמִשְׁתֵּהוּ לְהַבְרוֹת גּוּפוֹ לַעֲבוֹדַת ה' וְכוּ', דִּכְתִיב (משלי ג:ו) "בְּכָל דְּרָכֶיךָ דָּעֵהוּ" וְגוֹ', וְהוּא מַאֲמַר **אַחֲרֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם תֵּלֵכוּ** בְּדַרְכֵי יְכֶם.

וְאֹתוֹ תִירָאוּ – זֶה סֵדֶר מוֹעֵד, וּרְמָזָם בְּתֵיבַת אוֹתוֹ, כִּי שַׁבָּת נִקְרָא אוֹת, דִּכְתִיב (שמות לא:יז) "אוֹת הִיא", גַּם יָמִים טוֹבִים נִקְרָאִים אוֹתוֹת, וְיֵחֵס לָהֶם הַמּוֹרָא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסֵפֶר תִּקּוּנֵי הַזֹּהַר (תיקון ט) יְרֵא שַׁבָּת, שֶׁצָּרִיךְ לִירֹא מֵעֲנָשָׁם.

וְאֶת מִצְוֹתָיו תִּשְׁמֹרוּ – זֶה סֵדֶר נָשִׁים, שֶׁצָּרִיךְ לִשְׁמֹר הַרְבֵּה מִצְוֹת שֶׁבְּהִלְכוֹת נָשִׁים וְאִסּוּרֵי בִּיאָה וְזִיקוֹת.

וּבְקֹלוֹ תִּשְׁמָעוּ – זֶה סֵדֶר נְזִיקִין, וְרָמַז בְּמַאֲמַר **וּבְקֹלוֹ תִּשְׁמָעוּ** שֶׁצָּרִיךְ לְהַטּוֹת אׇזֶן לַאֲשֶׁר יִשְׁפְּטוּ הַשּׁוֹפְטִים לְחַיֵּב הַחַיָּב וּלְזַכּוֹת הַזַּכַּאי, וְלֹא יָסוּר מִכָּל אֲשֶׁר יוֹרוּהוּ, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים יז:יב) "וְהָאִישׁ וְגוֹ' לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ אֶל הַכֹּהֵן וְגוֹ' אוֹ אֶל הַשּׁוֹפֵט" וְגוֹ'.

וְאֹתוֹ תַעֲבֹדוּ – זֶה סֵדֶר קָדָשִׁים, שֶׁכָּלוֹ מִשְׁפְּטֵי עֲבוֹדַת בֵּית אֱלֹהֵינוּ.

וּבוֹ תִדְבָּקוּן – זֶה סֵדֶר טְהָרוֹת שֶׁכָּלוֹ מִשְׁפְּטֵי הַטְּהָרוֹת, וּרְמָזוֹ בְּמַאֲמַר **וּבוֹ תִדְבָּקוּן** כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַטְּהָרָה יִהְיוּ רְאוּיִים לְדָבֵק בַּשְּׁכִינָה.

פסוק 1

וְהַנָּבִיא הַהוּא אוֹ חוֹלֵם וְגוֹ'. הֶצְרֵךְ הַכָּתוּב לוֹמַר נָבִיא וְחוֹלֵם, שֶׁאִם לֹא הָיָה אוֹמֵר אֶלָּא נָבִיא הָיִיתִי אוֹמֵר שֶׁלֹּא חִיֵּב הַכָּתוּב מִיתָה אֶלָּא לָזֶה שֶׁאָמַר שֶׁדִּבֶּר ה' אֵלָיו בִּנְבוּאָה, שֶׁמְּצֻוִּים יִשְׂרָאֵל לִשְׁמֹעַ לְנָבִיא, דִּכְתִיב (דברים יח:טו) "אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן", מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַבָּא בְּדִבְרֵי חֲלוֹמוֹת, שֶׁאֵין חִיּוּב עַל יִשְׂרָאֵל לִשְׁמֹעַ דִּבְרֵי חֲלוֹמוֹת וְיֵשׁ מָקוֹם לוֹמַר עֲלֵיהֶם "חֲלוֹמוֹת שָׁוְא יְדַבֵּרוּ" – אֵינוֹ חַיָּב, תַּלְמוּד לוֹמַר "אוֹ חוֹלֵם". וְאִם הָיָה אוֹמֵר "חוֹלֵם" וְגוֹ' וְלֹא נָבִיא, הָיִיתִי אוֹמֵר שֶׁאֵין חַיָּב מִיתָה אֶלָּא הַחוֹלֵם, אֲבָל הַנָּבִיא, וּמַה גַּם נָבִיא שֶׁהוּא מֻחְזָק לְנָבִיא אֱמֶת כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה, יֵאָמְנוּ דְּבָרָיו כְּדֶרֶךְ שֶׁיֵּאָמְנוּ דִּבְרֵיהֶם כְּשֶׁיֹּאמַר לַעֲבֹר עַל שְׁאָר מִצְוֹת לְפִי שָׁעָה, תַּלְמוּד לוֹמַר "וְהַנָּבִיא" וְגוֹ':

הַחֲלוֹם הַהוּא יוּמָת כִּי דִבֶּר וְגוֹ'. כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא לְפִי שֶׁיֹּאמַר הָאוֹמֵר: בְּשִׁלְמָא הַנָּבִיא בְּוַדַּאי שֶׁלֹּא תָּבֹא הַנְּבוּאָה כְּדֶרֶךְ זֶה אֶלָּא אֲשֶׁר בָּדָא מִלִּבּוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַחוֹלֵם, לֶהֱיוֹת שֶׁבַּחֲלוֹם יָבוֹאוּ לְהָאָדָם דְּבָרִים מֻפְלָאִים וְכוֹזְבִים, יָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁזֶּה הָאִישׁ חֲלוֹם הַזֶּה חָלַם וְלֹא שִׁקֵּר. וְהֵן אֱמֶת אִם הָיָה חִיּוּב מִיתָה עַל אֲשֶׁר יֹאמַר לָהֶם עִבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה, זֶה יִתְחַיֵּב מִדִּין מֵסִית, אֲבָל כֵּיוָן שֶׁהוּא מֵת עַל סִפּוּר הַחֲלוֹם לְבַד, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שֶׁאֲפִלּוּ הֶחֱלֵט הַדְּבָרִים אֵינוֹ אוֹמֵר אֶלָּא שֶׁהַמּוֹפֵת הוּא הָאוֹמֵר לַעֲבֹד, אִם כֵּן לָמָּה יָמוּת הַחוֹלֵם עַל חֲלוֹמוֹ? לָזֶה אָמַר **כִּי דִבֶּר סָרָה**, פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁנִּצְדִּיק לוֹמַר כִּי בָּא הַחֲלוֹם כְּדִבְרֵיו, וְהוּא מַה שֶּׁהֵעִיר בְּתֹרַת "הַחֲלוֹם", פֵּרוּשׁ, לוּ יְהִי שֶׁהֶאֱמֶת הָיוּתוֹ חֲלוֹם כְּדִבְרֵיו, אַף עַל פִּי כֵן לֹא הָיָה לוֹ לְהַחְשִׁיבוֹ וּלְסַפְּרוֹ לְעַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כֵּיוָן שֶׁהוּא דִּבֶּר סָרָה עַל ה', וְעַל זֶה לְבַד יוּמָת.

וְגַמַר אוֹמֵר הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם – בָּא הַכָּתוּב לִשְׁפּוֹט בְּצֶדֶק חִיּוּב מִיתַת הַחוֹלֵם בְּמַאֲמַר זֶה, עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: כֵּיוָן שֶׁה' אֱלֹהֵיכֶם הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, הֲרֵי הֶרְאָה ה' בְּעֵין פְּתוּחָה בְּהַקִּיץ אֱמוּנַת ה' וְהַכְחָשַׁת זוּלָתוֹ, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת יִתְרוֹ בְּפָסוּק "אָנֹכִי ה' וְגוֹ' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמות כ:ב), וְכֵיוָן שֶׁכֵּן הַחוֹלֵם הַזֶּה הָיָה לוֹ

לְבַטֵּל אֶת אֲשֶׁר יַגִּיד לוֹ בַּעַל הַחֲלוֹמוֹת בַּדִּמְיוֹנוֹת הַכּוֹזְבוֹת מִפְּנֵי מַה שֶּׁרָאָה בְּהָקִיץ וְלֹא בַּחֲלוֹם, וְכֵיוָן שֶׁלֹּא עָשָׂה כֵּן וּבָא לְסַפְּרוֹ – זֶה יַגִּיד שֶׁצָּדְקוּ הַדְּבָרִים אֲצָלוֹ וְחָפֵץ שֶׁיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו בֵּית יִשְׂרָאֵל, לָזֶה יוּמַת עַל חֲלוֹמוֹתָיו וְעַל דְּבָרָיו.

מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוְּךָ ה'. בָּא לוֹמַר כִּי טַעַם חִיּוּב מִיתָה לְנָבִיא וְחוֹלֵם הוּא לְפִי שֶׁבָּאוּ דִּבְרֵיהֶם עַל דָּבָר שֶׁהוּא עוֹקֵר כְּלָלוּת הַתּוֹרָה, שֶׁהוּא עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁשְּׁקוּלָה כְּנֶגֶד כָּל הַתּוֹרָה, הָא לְמַדְתָּ שֶׁאִם בָּא עַל אַחַת מִכָּל מִצְוֹות ה', בֵּין חוֹלֵם בֵּין נָבִיא, לֹא יוּמְתוּ, וְדִין הַקַּבָּלָה מֵהֶם – בַּעַל הַחֲלוֹמוֹת נֹאמַר אֵלָיו שְׁוָא יְדַבֵּר, וְהַנָּבִיא אִם הוּא יָדוּעַ לְנָבִיא אֱמֶת נְקַבֵּל מִמֶּנּוּ כְּאֵלִיָּהוּ בְּהַר הַכַּרְמֶל:

וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ. אוּלַי שֶׁיִּרְמוֹז לְאוֹתוֹ שֶׁקָּרְאוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּשֵׁם זֶה, דִּכְתִיב (בראשית ח:כא) "יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע", וְלָזֶה אָמַר **הָרָע** הַיָּדוּעַ. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי כְּשֶׁיַּעֲשׂוּ מִשְׁפָּט בְּכָל־יוֹצֵא בָּזֶה מִתְבַּעֵר הָרָע וְנִתָּשׁ כֹּחוֹ וְלֹא יִתְעַצֵּם בְּלִבּוֹת בְּנֵי אָדָם, כְּאָמְרוֹ "מִקִּרְבֶּךָ".

פסוק ז

כִּי יְסִיתְךָ אָחִיךָ וְגוֹ'. בְּפָרָשָׁה זוֹ רָמַז ה' הֶעָרָה גְּדוֹלָה בְּאוֹפְנֵי הַהֶסָתָה הַבָּאָה לָאָדָם מֵעַצְמוֹ לְהַטּוֹתוֹ מִדֶּרֶךְ הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר. דַּע כִּי יֵשׁ מֵסִית שֶׁבָּא עִם הָאָדָם מִיּוֹם הֱיוֹתוֹ בָּעוֹלָם, וּכְאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין צא:) בַּפָּסוּק (בראשית ד:ז) "לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ" וְהוּא מֵסִית לְהָאָדָם לְהָרַע.

עוֹד יִוָּלֵד בָּאָדָם כֹּחַ מֵסִית שֵׁנִי, בְּאֶמְצָעוּת הָעֲבֵרָה. אִם עָבַר עַל מִצְוָה אַחַת, תִּוָּלֵד בּוֹ כֹּחַ הֶחָפֵץ רֶשַׁע, סוֹד מַאֲמַר (אבות פ"ד מ"ב) עֲבֵרָה גּוֹרֶרֶת עֲבֵרָה, וְהֶאֱרִיכוּ בָּזֶה אַנְשֵׁי אֱמֶת לוֹמַר כִּי עַל יְדֵי עֲבֵרָה אַחַת קוֹנֶה קְטֵיגוֹר אֶחָד וְנוֹסָף גַּם הוּא עַל כֹּחַ הָרַע הָרִאשׁוֹן לְהַחְטִיאוֹ, וְכֵן שְׁנַיִם וְכֵן שְׁלֹשָׁה כִּי יִרְבֶּה לַחְטֹא יִגְדַּל בּוֹ הַהֶסָתָה. וּלְטַעַם זֶה אָמְרוּ (ברכות לד:): מָקוֹם שֶׁבַּעֲלֵי תְּשׁוּבָה עוֹמְדִים אֵין צַדִּיקִים גְּמוּרִים יְכוֹלִין לַעֲמוֹד.

עוֹד בְּאֶמְצָעוּת נְטוֹת הָאָדָם לְדֶרֶךְ לֹא טוֹב, יְסוֹבְבֻנוּ קְנוֹת כֹּחַ שְׁלִישִׁי, שֶׁהוּא נֶפֶשׁ רָעָה, כְּדֶרֶךְ שֶׁיְּזַכֶּה הָאָדָם בְּתוֹסֶפֶת נְשָׁמָה יְתֵרָה בְּהִתְעַצְּמוּתוֹ בְּדַרְכֵי ה', כְּמוֹ כֵן בְּאֶמְצָעוּת דְּרָכִים הָרָעִים יִקְנֶה תּוֹסֶפֶת נֶפֶשׁ רָעָה לְהַחְטִיאוֹ.

עוֹד יוֹסִיף מִזֶּה גָּדֵר רְבִיעִי, וְהוּא לְהַכְנֵס נַפְשׁוֹ בְּגֶדֶר אַחֶרֶת שֶׁאֵין לְמַעְלָה מִמֶּנָּה, וְהִיא שֶׁנַּפְשׁוֹ תִּתְחַבֵּר וְתִשְׁתַּתֵּף עִם חֵלֶק הָרַע וְתִשְׁוֶה לוֹ בְּטִבְעָהּ, וְזֶה הוּא גְּמַר הֶחְלֵט נֶפֶשׁ אָדָם לִכְפּוֹר בָּעִקָּר וְלַעֲבוֹד עֲבוֹדָה זָרָה.

וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ "כִּי יְסִיתְךָ **אָחִיךָ**", הוּא חֵלֶק הָרַע שֶׁהוּא מִתְאַחֶה עִם הָאָדָם מִתְּחִלָּתוֹ קוֹדֶם בּוֹאוֹ בָּעוֹלָם. וְאָמְרוֹ **בֶּן אִמֶּךָ** נִתְכַּוֵּן לְהוֹדִיעַ מִנַּיִן בָּא אָח לְצָרָה, וְאָמַר **בֶּן**

אִמְּךָ שֶׁהִיא אֵם כָּל חַי, שֶׁהִיא חַוָּה שֶׁגָּרְמָה תַּעֲרוֹבֶת הָרַע בְּמִקּוֹר הַקְּדֻשָּׁה בַּחֵטְא הָרִאשׁוֹן. וּכְנֶגֶד גֶּדֶר שֵׁנִי שֶׁהוּא מֵסִית הַנּוֹלָד מֵחֵטְא הָאָדָם כַּנִּזְכָּר אָמַר **אוֹ בִנְךָ אוֹ בִתְּךָ**, הֵם תּוֹלְדוֹת מַעֲשִׂים רָעִים שֶׁגַּם הֵם נִקְרָאִים בָּנִים זָרִים. וְאָמַר **אוֹ בִתְּךָ** כִּי יֵשׁ עֲבֵרוֹת שֶׁיּוֹלִידוּ קָטֵיגוֹר בְּמַדְרֵגַת זָכָר וְיֵשׁ בְּמַדְרֵגַת נְקֵבָה, כְּפִי כֹּחַ הַחֵטְא, כְּשֶׁיִּהְיֶה גָּדוֹל יוֹלִיד כֹּחַ הַזָּכָר וּלְפִי חֻלְשָׁתוֹ יִתְיַחֵס אֵלָיו כִּנּוּי הַבַּת.

וּכְנֶגֶד גֶּדֶר שְׁלִישִׁי שֶׁהוּא קִנְיַן נֶפֶשׁ רָעָה שֶׁתִּתְלַוֶּה עִם הַחוֹטֵא, אָמַר **אוֹ אֵשֶׁת חֵיקֶךָ**, שֶׁשּׁוֹכֶנֶת בְּתוֹכוֹ נֶפֶשׁ רָעָה וְתַגְבִּיר בּוֹ הַהֶסְתָּה לְהַפְעִיל הָרַע.

וּכְנֶגֶד גֶּדֶר רְבִיעִי שֶׁהוּא נְטוֹת הַנֶּפֶשׁ וּכְלוֹתָהּ לַחֵלֶק הָרַע שֶׁיִּהְיֶה בְּנַפְשׁוֹ, אָמַר **רֵעֲךָ אֲשֶׁר כְּנַפְשְׁךָ**, שֶׁאֵין גֶּדֶר בֵּין שְׁנֵיהֶם אֶלָּא חֵלֶק הָרַע וְנַפְשׁוֹ בְּחִינָה אַחַת. וְאַחַר הַדְּרָגוֹת אֵלּוּ יִהְיֶה כֹּחַ בַּמֵּסִית לְדַבֵּר אֵלָיו כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה "נֵלְכָה וְנַעַבְדָה" וְגוֹ'.

וְדִקְדֵּק לוֹמַר **בַּסֵּתֶר**, לְהַעִיר כִּי הַמֵּסִית הוּא מַסְתִּיר עַצְמוֹ כִּי הוּא הַמֵּסִית, וּמְדַבֵּר כְּמְדַבֵּר דִּבְרֵי אַהֲבָה וְרֵעוּת, וּמַרְאֶה טְלָפַיִם כִּי לֹא לְהָרַע הוּא מִתְכַּוֵּן.

וְאָמְרוֹ **לֵאמֹר נֵלְכָה**, פֵּרוּשׁ לֹא שֶׁאוֹמֵר בְּפֵרוּשׁ "נֵלְכָה נַעַבְדָה", אֶלָּא אוֹמֵר דְּבָרִים מְסֻתָּרִים, וְתַכְלִית דְּבָרָיו הוּא לוֹמַר **נֵלְכָה נַעַבְדָה** וְגוֹ'. גַּם יַעֲרִים בְּמַאֲמָרוֹ לוֹמַר "נֵלְכָה נַעַבְדָה" שֶׁכּוֹלֵל עַצְמוֹ עִמּוֹ, וּמִתְחַכֵּם בָּזֶה לוֹמַר שֶׁגַּם הוּא עַד עַתָּה לֹא הָיָה מַסְכִּים לַעֲבוֹדָה זָרָה אֶלָּא מִכָּאן וּלְהַבָּא הוּא רוֹצֶה לַעֲבֹד, וּבָזֶה יַחְשֹׁב הָאָדָם כִּי נַפְשׁוֹ הִיא הַמְדַבֶּרֶת וְלֹא זוּלָתָהּ שֶׁהוּא יֵצֶר הָרַע.

וְאָמְרוֹ **אֲשֶׁר לֹא יְדַעְתָּ**. פֵּרוּשׁ, בָּא בְּטַעֲנָה נֶגֶד מַה שֶּׁנִּתְחַיֵּב הָאָדָם בְּקַבָּלַת הַתּוֹרָה שֶׁלֹּא לַעֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים, וְאוֹמֵר לוֹ כִּי אֵין עָלָיו הַחִיּוּב אֶלָּא דַּוְקָא בַּעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁיְּדַע וְקִבֵּל שֶׁלֹּא לְעָבְדָהּ, אֲבָל עֲבוֹדָה זָרָה אֱלֹהִים לֹא יְדָעוּם בָּעוֹלָם אֵין עָלָיו טַעֲנַת מַה שֶּׁקִּבֵּל שֶׁלֹּא לַעֲבֹד, כִּי לֹא עָלָה זֶה עַל דַּעַת אָז כְּשֶׁקִּבֵּל, וְהוּא אָמְרוֹ **אֲשֶׁר לֹא יְדַעְתָּ אַתָּה**, וְלֹא אַתָּה לְבַד אֶלָּא **וַאֲבוֹתֶיךָ** גַּם הֵם כְּשֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם אִסּוּר עֲבוֹדָה זָרָה לֹא יָדְעוּ זוֹ.

פסוק ח

מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים, פֵּרוּשׁ, כִּי יָבֹא בְּטַעֲנָה לְהוֹכִיחַ מִמַּה שֶּׁלְּפָנָיו מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם, כִּי יִרְאוּ הָעַמִּים שֶׁסְּבִיב יִשְׂרָאֵל יַחֲנוּ בְּשַׁלְוָה וּבְהַצְלָחָה מְרֻבָּה וְיֹאמְרוּ אֵלָיו לְהַדְּמוֹת לְמַה שֶּׁלְּפָנָיו, אוֹ יָבֹא בְּטַעֲנָה לְהוֹכִיחַ הוֹכָחָה גְּדוֹלָה וְהוּא כְּשֶׁתִּהְיֶה עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁנִּתְפַּשְׁטָה בָּעוֹלָם שֶׁכָּל הָעוֹלָם אוֹ רֻבּוֹ עוֹבְדִים אוֹתָהּ כְּמוֹ שֶׁאֵרַע בַּזְּמַנִּים אֵלּוּ, שֶׁמַּלְכוּת אֱדוֹם כֻּלָּם עוֹבְדִים וְכוּ', וְהִיא פִּנָּה גְּדוֹלָה, וּלְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא י.) שֶׁאָמְרוּ עֲתִידָה מַלְכוּת הָרְשָׁעָה שֶׁתִּתְפַּשֵּׁט בְּכָל הָעוֹלָם, הִנֵּה עֲבוֹדָה זָרָה אַחַת בְּכָל הָעוֹלָם מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד קְצֵה הָאָרֶץ, וַהֲסָתָה זוֹ עִמָּהּ טַעֲנָה לְהוֹכִיחַ כִּי יֵשׁ בָּהּ מַמָּשׁ חָס וְשָׁלוֹם,

אַף עַל פִּי כֵן אָמַר "לֹא תֹאבֶה לוֹ" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, נוֹתֶנֶת הַתּוֹרָה עֵצָה לָאָדָם שֶׁיִּמָּלֵט בָּהּ מִמֶּנּוּ, אֶחָד "לֹא תֹאבֶה לוֹ", פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי א:י) "בְּנִי אִם יְפַתּוּךָ חַטָּאִים אַל תֹּאבֶא", פֵּרוּשׁ, לֹא תִּכָּנֵס עִמּוֹ בְּטַעֲנוֹת אֶלָּא שְׁלִילַת הָרָצוֹן בְּלֹא טַעֲנָה. וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "וְלֹא אָבָה" (דברים ב:ל), וְיִשָּׁלֵל שְׁמוּעַ דְּבָרָיו עוֹד בָּזֶה, וְהַטַּעַם שֶׁאִם יִכָּנֵס עִמּוֹ בְּטַעֲנוֹת, הַתְמָדַת הַחוֹשֵׁב תּוֹלִיד תְּכוּנַת הָרַע בָּאָדָם.

פסוק ט

וְאָמְרוֹ **לֹא תָחוֹס** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ שֶׁצָּרִיךְ לְהַרְחִיק מִמֶּנּוּ כָּל אֲשֶׁר תְּאַוֶּה נַפְשׁוֹ, אֲפִלּוּ דְּבָרִים שֶׁאֵין בָּהֶם אִסּוּר, כְּדֵי לְעַנּוֹת אָדָם נַפְשׁוֹ, וְלֹא יָחוּס וְלֹא יַחְמֹל עָלָיו לוֹמַר לָמָּה יְעַנֶּה נַפְשׁוֹ לְלֹא דָבָר וַה' הִרְשָׁהוּ לְתַאֲבוֹן זֶה. וְהִנֵּה הֲגַם שֶׁעִנּוּי זֶה הוּא לַנֶּפֶשׁ, עִקָּרוֹ הִיא לְאוֹתוֹ הַמִּתְלַוֶּה לָהּ שֶׁהֵם כֹּחוֹת הַמְסִיתִים שֶׁזָּכַרְנוּ, וְהוּא סוֹד הַתַּעֲנִית שֶׁיִּתְעַנֶּה הָאָדָם לְאַבֵּד כֹּחַ הָרַע הַדָּבוּק בּוֹ שֶׁהוּא כֹּחַ הַמְּסִית הָאָמוּר.

וְאָמְרוֹ **וְלֹא תְכַסֶּה**, פֵּרוּשׁ, עַל דֶּרֶךְ מַעֲשֶׂה שֶׁל רַב עַמְרָם חֲסִידָא (קידושין פא.) שֶׁצָּעַק "נוּרָא בֵּי עַמְרָם!", וְאֶסְפוּ יַחַד גַּם בְּנֵי אָדָם גַּם בְּנֵי אִישׁ, וּבָזֶה גָּרַשׁ מִמֶּנּוּ מַסִּית. וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא תְכַסֶּה עָלָיו** – הַכְרֵז עָלָיו וְגַלֵּהוּ לְעֵינֵי הַכֹּל, וּבָזֶה תִּהְיֶה נִמְלָט מִמֶּנּוּ, כִּי בָּזֶה אַתָּה הוֹרַגְתּוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי הָרֹג תַּהַרְגֶנּוּ**.

וְאָמְרוֹ **יָדְךָ תִּהְיֶה בּוֹ בָּרִאשׁוֹנָה לַהֲמִיתוֹ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא הִרְשָׁה אוֹתְךָ הַכָּתוּב לְגַלּוֹת מַעֲשָׂיו וְלִקְרֹא כְּהֶחָסִיד "נוּרָא בֵּי עַמְרָם" (קידושין פא.) אֶלָּא כְּשֶׁלֹּא תַּשִּׂיג יָדְךָ, אֲבָל כְּשֶׁתַּשִּׂיג לְהִתְעַצֵּם כְּנֶגְדּוֹ וְלִדְחוֹתוֹ אֵין לְךָ לְהִכָּלֵם בְּדֶרֶךְ זֶה, אֶלָּא **יָדְךָ תִּהְיֶה בּוֹ בָּרִאשׁוֹנָה לַהֲמִיתוֹ**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים קט:כב) "וְלִבִּי חָלַל בְּקִרְבִּי", וְאִם לֹא תַּשִּׂיג יָדְךָ – יַד כָּל הָעָם בָּאַחֲרוֹנָה, לִקְרֹא "נוּרָא בֵּי עַמְרָם" לָבֹא אֵלָיו הָעָם לְהָרְגוֹ בְּכֹחָם, שֶׁאִבּוּד תַּאֲוָתוֹ הִיא הֲרִיגָתוֹ.

פסוק יא

וּסְקַלְתּוֹ בָאֲבָנִים וָמֵת. עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּזּוֹהַר (חלק ג רעב.) בְּסוֹד "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל" שֶׁיֵּשׁ בּוֹ חָמֵשׁ אֲבָנִים שֶׁבּוֹ סוֹקְלִין ס"מ בְּקִירְטָא וָמֵת.

וְאָמְרוֹ **וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּן**, כִּי כְּשֶׁיִּרְאוּ יִשְׂרָאֵל קְרִיאָתָם וְטַעַם קְרִיאָתָם, יִשְׁמְעוּ וְיוֹסִיפוּ לְיִרְאָה אֶת ה', כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שָׁם בְּאוֹתוֹ מַעֲשֶׂה שֶׁל הֶחָסִיד (קידושין פא.).

פסוק יג

לָשֶׁבֶת שָׁם לֵאמֹר. אָמְרוֹ **לֵאמֹר**, נִתְכַּוֵּן לְמַה שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות קי.) שֶׁיֵּשׁ מִצְוָה לָשֶׁבֶת בְּאֶרֶץ כְּנַעַן, וְהוּא אָמְרוֹ **לָשֶׁבֶת שָׁם לֵאמֹר** כְּאִלּוּ אָמַר לֵאמֹר לָשֶׁבֶת שָׁם.

עוֹד יִתְבָּאֵר בְּדִקְדּוּק אָמְרוֹ **יָצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵי בְלִיַּעַל**, לָמָּה אָמַר "אֲנָשִׁים" שֶׁהָיָה מַסְפִּיק לוֹמַר "בְּנֵי בְלִיַּעַל" וַאֲנִי יוֹדֵעַ שֶׁהֵם אֲנָשִׁים, וְאִם לוֹמַר אֲנָשִׁים וְלֹא קְטַנִּים – זֶה אֵינוֹ צָרִיךְ קְרָא לְמַעֲטָם שֶׁכָּל שֶׁלֹּא הִגִּיעַ לְכָלַל עֲנָשִׁין אֵין צָרִיךְ לְמַעֲטוֹ. אֲכָל נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר שֶׁהֲגַם שֶׁאָמְרוּ "יָצְאוּ אֲנָשִׁים", פֵּרוּשׁ שֶׁהֵם צַדִּיקִים, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה טז) "אֲנָשִׁים" שֶׁבַּמִּקְרָא צַדִּיקִים, וְהוּא אָמְרוֹ **לֵאמֹר יָצְאוּ אֲנָשִׁים**, מוֹדִיעֲךָ הַכָּתוּב שֶׁתַּחְזִיק אוֹתָם בִּבְנֵי בְלִיַּעַל וְתָסִיר מֵהֶם חֶזְקַת כַּשְׁרוּת.

עוֹד יִרְצֶה, שֶׁהֲגַם שֶׁלֹּא שָׁמַעְתָּ הַדְּבָרִים בְּרוּרִים שֶׁיָּצְאוּ הַמַּדִּיחִים, אֶלָּא אֲמִירָה שֶׁנִּשְׁמַע מִמֶּנָּה דָּבָר זֶה שֶׁיָּצְאוּ וְגוֹ', **וְדָרַשְׁתָּ** וְגוֹ' – פֵּרוּשׁ יַעֲשֶׂה דְּרִישָׁה וַחֲקִירָה לָדַעַת אִם יֵשׁ מַמָּשׁ בַּקּוֹל הַנִּשְׁמָע, וְהוּא אָמְרוֹ **וְדָרַשְׁתָּ וְחָקַרְתָּ וְשָׁאַלְתָּ**, וּמִן הָרָאוּי הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים "וְשָׁאַלְתָּ" שֶׁהִיא הַשְּׁאֵלָה וְאַחַר כָּךְ הַדְּרִישָׁה וְהַחֲקִירָה, אֶלָּא נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁיִּדְרֹשׁ בַּשְּׁמִיעָה הָרִאשׁוֹנָה שֶׁשָּׁמַע אִם יֵשׁ עֵדִים בַּדָּבָר וְאַחַר כָּךְ יִשְׁאַל פִּי הָעֵדִים לָדוּן עַל פִּי עֵדוּתָם.

פסוק יח

וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ. כַּוָּנַת מַאֲמָר זֶה כָּאן, לְפִי שֶׁצִּוָּה עַל עִיר הַנִּדַּחַת שֶׁיַּהַרְגוּ כָּל הָעִיר לְפִי חֶרֶב וַאֲפִלּוּ בְּהֶמְתָּם, מַעֲשֶׂה הַזֶּה יוֹלִיד טֶבַע הָאַכְזָרִיּוּת בְּלֵב הָאָדָם, כְּמוֹ שֶׁסִּפְּרוּ לָנוּ הַיִּשְׁמְעֵאלִים כַּת הָרוֹצְחִים בְּמַאֲמַר הַמֶּלֶךְ כִּי יֵשׁ לָהֶם חֵשֶׁק גָּדוֹל בְּשָׁעָה שֶׁהוֹרְגִים אָדָם, וְנִכְרְתָה מֵהֶם שׁוֹרֶשׁ הָרַחֲמִים וְהָיוּ לְאַכְזָר, וְהַבְּחִינָה עַצְמָהּ תִּהְיֶה נִשְׁרֶשֶׁת בְּרוֹצְחֵי עִיר הַנִּדַּחַת. לָזֶה אָמַר לָהֶם הַבְטָחָה שֶׁיִּתֵּן לָהֶם ה' רַחֲמִים, הֲגַם שֶׁהַטֶּבַע יוֹלִיד בָּהֶם הָאַכְזָרִיּוּת, מִקּוֹר הָרַחֲמִים יַשְׁפִּיעַ בָּהֶם כֹּחַ הָרַחֲמִים מֵחָדָשׁ לְבַטֵּל כֹּחַ הָאַכְזָרִיּוּת שֶׁנּוֹלַד בָּהֶם מִכֹּחַ הַמַּעֲשֶׂה.

וְאָמְרוֹ **וְרִחַמְךָ**, הֵעִיר בָּזֶה שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהָאָדָם הוּא בְּגֶדֶר טֶבַע אַכְזָרִי, כְּמוֹ כֵן יִתְנַהֵג ה' עִמּוֹ, שֶׁאֵין הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ מְרַחֵם אֶלָּא לְרַחְמָן.

וְאָמְרוֹ **וְהִרְבֶּךָ** נִתְכַּוֵּן לְנַחֵם הָעָם בִּרְאוֹתָם כִּי נִפְרְצוּ פֶּרֶץ בְּאָבְדָן אַנְשֵׁי עִיר אַחַת יַחַד, לָזֶה הִבְטִיחָם כִּי לֹא יֵרַע לְבָבָם כִּי הוּא יִרְבֶּה וִימַלֵּא הַחֶסְרוֹן בְּתוֹסֶפֶת מְרֻבֶּה. וְאָמְרוֹ **כִּי תִשְׁמַע** נָתַן טַעַם לְהַבְטָחָתוֹ כִּי בִּשְׁלָמָא אִם הָיְתָה הָרְצִיחָה שֶׁל אַנְשֵׁי עִיר הַנִּדַּחַת לְנָקְמָה אֱנוֹשִׁית יֵשׁ מָקוֹם לְהַנְמִשְׁךְ מֵהַדָּבָר, מַה שֶּׁאֵין כֵּן עַתָּה שֶׁאֵין הַמַּעֲשֶׂה אֶלָּא מִטַּעַם קַבָּלַת מִצְוַת הַמֶּלֶךְ, וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' לִשְׁמֹר אֶת כָּל מִצְוֹתָיו**, כִּי כְּשֶׁעוֹשִׂים מִשְׁפָּט בְּעִיר הַנִּדַּחַת כְּאִלּוּ קִיְּמוּ כָּל מִצְוֹת ה' כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קיא:).

פרק יד

פסוק א

בָּנִים אַתֶּם וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת מַה טַּעַם סָמַךְ מַאֲמַר **בָּנִים אַתֶּם** לְמַאֲמַר "תִּתְגּוֹדְדוּ"? נִרְאֶה שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁבְּמִיתַת אִישׁ אֵין אֲבֵדָה לַמֵּת, אֶלָּא הֲרֵי הוּא דּוֹמֶה לְאָדָם שֶׁשִּׁלַּח בְּנוֹ לִסְחוֹרָה לְעִיר אַחֶרֶת, וּלְיָמִים שָׁלַח הָאָב אַחַר בְּנוֹ, וְאֵין הֶעְדֵּר הַבֵּן אֶלָּא מִן הַמָּקוֹם שֶׁהָלַךְ מִשָּׁם, אֲבָל עַל כָּל פָּנִים יֶשְׁנוֹ, וְאַדְרַבָּה בַּטּוֹב לוֹ, שֶׁחָזַר הַבֵּן אֵצֶל אָבִיו שֶׁהוּא מְקוֹר הַחַיִּים. וְעַל זֶה אֵין לָנוּ לְהִתְגּוֹדֵד וְלָשִׂים קָרְחָה. מַה שֶּׁאֵין כֵּן הָאֲמוּת שֶׁלֹּא נִקְרְאוּ בָּנִים לַה', וְהוּא אָמְרוֹ **אַתֶּם** לִשְׁלוֹל שְׁאָר הָאֲמוּת שֶׁעֲלֵיהֶם יְדִוּוּ הַדּוֹיִם בְּיוֹם מִיתָתָם, שֶׁהֵם מֵתִים מִיתָה שֶׁאֵינָם עוֹד בַּנִּמְצָא בֵּין הַחַיִּים.

פסוק יג

וְהָרְאָה וְגוֹ' לְמִינָהּ. נִרְאֶה שֶׁכָּל מִין מֵהַעֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה (חולין סג.) שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מִינִים הַרְבֵּה וּמְשֻׁנִּים, אָמַר בָּהֶם הַכָּתוּב "לְמִינֵהוּ" "לְמִינֵיהֶם", וְכָל שֶׁאֵין בּוֹ אֶלָּא מִינִים מוּעָטִים וְדוֹמִים קְצָת אֵינוֹ אוֹמֵר "לְמִינוֹ". וְהָרְאִיָּה כִּי נֶשֶׁר לֹא נֶאֱמַר בּוֹ "לְמִינוֹ", וְאוֹמֵר בַּגְּמָרָא (חולין סא.) עַל עוֹף אֶחָד שֶׁאֵינוֹ נִכָּר שֶׁהוּא נֶשֶׁר שֶׁחוֹשְׁשִׁין שֶׁהוּא מִין נֶשֶׁר, הֲרֵי שֶׁיֵּשׁ לַנֶּשֶׁר מִינִים וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא אָמַר הַכָּתוּב "לְמִינוֹ".

פסוק כא

לֹא תֹאכְלוּ כָּל נְבֵלָה וְגוֹ'. אָמְרוֹ **כָּל**, לְמַאן דְּאָמַר אִסּוּר חֵל עַל אִסּוּר (חולין קיג:) יְרֻצָּה לְרַבּוֹת כָּל הַמִּתְנַבֵּל בֵּין טְהוֹרִים בֵּין הַטְּמֵאִים בָּאָה עֲלֵיהֶם אַזְהָרַת "לֹא תֹאכְלוּ כָּל נְבֵלָה", וּלְמַאן דְּאָמַר אֵין אִסּוּר חֵל עַל אִסּוּר אָמְרוֹ **כָּל** מְרַבֶּה כָּל מִין טָהוֹר בֵּין בְּהֵמָה בֵּין חַיָּה בֵּין עוֹף, אֲבָל טְמֵאָה לֹא.

עוֹד יְרֻצֶּה בְּאָמְרוֹ **כָּל** עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּמִּשְׁנָה (מעילה ד,ג) וּפְסָקוֹ רַמְבַּ"ם פֶּרֶק ד' מֵהִלְכוֹת מַאֲכָלוֹת אֲסוּרוֹת וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: כָּל הַנִּבֵּלוֹת מִצְטָרְפִים זֶה עִם זֶה וְכוּ', כֵּיצַד? הַלּוֹקֵחַ מִנִּבֵּלַת הַשּׁוֹר וְנִבֵּלַת הַצְּבִי וְנִבֵּלַת הַתַּרְנְגוֹל וְקִבֵּץ מִן הַכֹּל כַּזַּיִת בָּשָׂר וַאֲכָלוֹ – לוֹקֶה, עַד כָּאן. וְהוּא מַאֲמַר **לֹא תֹאכְלוּ כָּל נְבֵלָה**, פֵּרוּשׁ שֶׁמַּזְהִיר עַל שִׁעוּר אֲכִילָה שֶׁהוּא כַּזַּיִת הַבָּאָה מִכָּל דָּבָר הַמִּתְנַבֵּל, הֲגַם שֶׁאֵין הַזַּיִת בָּא אֶלָּא מִשְּׁלִשְׁתָּם יַחַד.

לַגֵּר אֲשֶׁר וְגוֹ'. הִקְדִּים זִכְרוֹן הַגֵּר לְזִכְרוֹן הַנְּתִינָה, וּבְנָבְרֵי הִקְדִּים זִכְרוֹן הַמְכִירָה לְזִכְרוֹן הַנָּכְרִי. בְּמַסֶּכֶת חוּלִּין (חולין קיד:) הֵבִיאוּ בְּמַחְלֹקֶת רַבִּי מֵאִיר וְרַבִּי יְהוּדָה. רַבִּי מֵאִיר סוֹבֵר שֶׁבָּא הַכָּתוּב לְדַבֵּר בְּסֵדֶר זֶה לְהַתִּיר נְתִינָה לְגוֹי וּמְכִירָה לְגֵר, וְלָזֶה סָמַךְ נְתִינָה וּמְכִירָה יַחַד. וְרַבִּי יְהוּדָה סוֹבֵר הַדְּבָרִים כִּכְתָבָן מִטַּעַם שֶׁאָמַר קְרָא "אוֹ מָכֹר" וְלֹא אָמַר "וּמָכֹר". וְרַבִּי מֵאִיר מְיַשֵּׁב תֵּבַת "אוֹ" לְהַקְדִּים נְתִינָה דְּגֵר לִמְכִירָה דְּגוֹי. וְצָרִיךְ לְדַעַת

לִסְבָרַת רַבִּי יְהוּדָה לָמָּה דִּבֵּר הַכָּתוּב בְּסֵדֶר זֶה. וְיִתְבָּאֵר עַל פִּי מַחְלֹקֶת אַחֶרֶת שֶׁנֶּחְלְקוּ בְּמַסֶּכֶת עֲבוֹדָה זָרָה (ע"ז סז:) רַבִּי מֵאִיר וְרַבִּי שִׁמְעוֹן בְּדִין אִסּוּר פָּגוּם, רַבִּי שִׁמְעוֹן מַתִּיר וְרַבִּי מֵאִיר אוֹסֵר, דְּתַנְיָא: "לֹא תֹאכְלוּ כָל נְבֵלָה לַגֵּר אֲשֶׁר" וְגוֹ' – כָּל הָרְאוּיָה לְגֵר קְרוּיָה נְבֵלָה, שֶׁאֵין רְאוּיָה לְגֵר אֵינָהּ קְרוּיָה נְבֵלָה, עַד כָּאן. מִשְׁמַע שֶׁדְּרָשַׁת רַבִּי שִׁמְעוֹן הִיא מִמַּה שֶׁבָּא הַכָּתוּב לוֹמַר לְתִתָּהּ לְגֵר, וְאִם אֵינָהּ רְאוּיָה אֵין אָדָם נוֹתֵן וּמוֹכֵר דָּבָר שֶׁאֵינוֹ שָׁוֶה. הָא לְמַדְתָּ שֶׁבִּרְאוּיָה הַכָּתוּב מְדַבֵּר, וְלָזֶה דּוֹרֵשׁ שֶׁאֵין קְרוּיָה נְבֵלָה אֶלָּא וְכוּ'. וְאֵין דְּבָרִים אֵלּוּ נִרְאִים, כִּי לְעוֹלָם כְּשֶׁאָסַר הַכָּתוּב הַנְּבֵלָה – כָּל נְבֵלָה בְּמַשְׁמָע, וּמַאֲמַר הַנְּתִינָה וְהַמְּכִירָה בָּא כְּשֶׁהֵם רְאוּיִים, וּמִי תָּלָה זֶה בָּזֶה?

עַל כֵּן נִרְאֶה שֶׁדְּרָשַׁת רַבִּי שִׁמְעוֹן הִיא מִמַּה שֶׁשָּׁנָה הַכָּתוּב בְּשִׁעוּר הַדִּבּוּר, וְכָתַב תֵּבַת "לַגֵּר" סָמוּךְ לְתֵבַת "נְבֵלָה", וְלֹא אָמַר כְּסֵדֶר שֶׁאָמַר אַחַר כָּךְ "מָכֹר לָנָכְרִי", וְהוּא גַּם כֵּן שִׁעוּר דִּבּוּר הָרָאוּי לְהַקְדִּים הַמַּעֲשֶׂה וְאַחַר כָּךְ יֹאמַר לְמִי. לָזֶה דָּרַשׁ רַבִּי שִׁמְעוֹן שֶׁבָּא הַכָּתוּב לְהָעִירְךָ בְּמִשְׁפָּט זֶה, לוֹמַר שֶׁאֵינָהּ נְבֵלָה אֶלָּא אִם הוּא רָאוּי לַגֵּר, אֲבָל אִם הָיָה אוֹמֵר הַכָּתוּב "תִּתְּנֶנָּה לַגֵּר" אֵין מָקוֹם לִדְרָשָׁתוֹ.

וּלְדֶרֶךְ זֶה הִרְוַחְנוּ שְׁנוּי טַעַם שְׁנוּי הַסֵּדֶר אַלְבָּא דְּרַבִּי יְהוּדָה, כִּי סוֹבֵר כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן דְּאֵין אִסּוּר פָּגוּם, וּלְטַעַם זֶה שִׁנָּה הַכָּתוּב לְדַבֵּר בְּסֵדֶר זֶה לְהַסְמִיךְ מַאֲמַר תֵּבַת "נְבֵלָה" לְתֵבַת "הַגֵּר", וְשִׁנָּה מִסֵּדֶר הַסָּמוּךְ לוֹ לְהָעִירְךָ עַל דְּרָשָׁה זוֹ. וְלָזֶה לְרַבִּי מֵאִיר שֶׁדּוֹרֵשׁ שֶׁבָּא הַכָּתוּב לְהַתִּיר נְתִינָה לְגוֹי וּמְכִירָה לְגֵר, אֵין לוֹ מָקוֹם לִדְרוֹשׁ "נְבֵלָה הָרְאוּיָה לְגֵר" וְכוּ', וְאָסַר אֲפִלּוּ אֵינָהּ רְאוּיָה לְגֵר, וְנִתְיַשְּׁבוּ עַל בּוּרְיָן.

אֲלָא שֶׁרְאִיתִי שָׁם בְּמַסֶּכֶת עֲבוֹדָה זָרָה (סח.) שֶׁהִקְשָׁה הַשַּׁ"ס כְּשֶׁאָמַר נְבֵלָה שֶׁאֵינָהּ רְאוּיָה לַגֵּר אֵינָהּ נְבֵלָה, הִקְשָׁה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְרַבִּי מֵאִיר, הַהוּא לְמַעוּטֵי סְרוּחָה מֵעִיקָּרָא. וְרַבִּי שִׁמְעוֹן, סְרוּחָה מֵעִיקָּרָא לֹא אִיצְטְרִיךְ קְרָא", עַד כָּאן. וּלְפִי דְּבָרֵינוּ מַה מַּקְשָׁה הַשַּׁ"ס לְרַבִּי מֵאִיר, וַהֲלֹא לִסְבָרַת רַבִּי מֵאִיר אֵין מָקוֹם לִדְרוֹשׁ דְּרָשַׁת רַבִּי שִׁמְעוֹן כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ? וְאוּלַי כִּי לְרַוְחָא דְּמִלְתָּא אָמַר כֵּן בַּגְּמָרָא, אֲפִלּוּ אִם תִּמְצָא לוֹמַר שֶׁיִּסְבּוֹר דְּרָשַׁת רַבִּי שִׁמְעוֹן יָכוֹל לְהַעֲמִידָהּ בִּסְרוּחָה מֵעִיקָּרָא, אֲבָל אַחַר הָאֱמֶת אֵין קֶשְׁיָא לְרַבִּי מֵאִיר וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ. וּלְפִי זֶה אַחַר הָאֱמֶת גַּם רַבִּי מֵאִיר יִסְבּוֹר (כרבי שמעון) בִּסְרוּחָה מֵעִיקָּרָא דְּעַפְרָא בְּעָלְמָא כִּסְבָרַת רַשְׁבִּ"ים וְאֵינוֹ צָרִיךְ קְרָא.

פרק טו

פסוק ה

רַק אִם שָׁמוֹעַ וְגוֹ'. אָמַר מַאֲמָר זֶה סָמוּךְ לְמַאֲמַר "לֹא יִהְיֶה בְּךָ אֶבְיוֹן", לְפִי שֶׁהָעוֹשֶׁר וְהָעוֹנִי לְפִי דִּבְרֵיהֶם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (מועד קטן כח.) אֵינָם תְּלוּיִים בִּזְכוּת, לָזֶה אָמַר סָמוּךְ לְהַבְטָחַת מְנִיעַת הָאֶבְיוֹן רַק **אִם שָׁמוֹעַ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ אִם יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְרוּ כָּל הָאָמוּר בַּפָּסוּק, **שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע** זֶה תַּלְמוּד תּוֹרָה לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד, **לִשְׁמֹר** זֶה מִצְווֹת לֹא תַעֲשֶׂה, **וְלַעֲשׂוֹת** זֶה מִצְווֹת עֲשֵׂה, וְגָמַר אוֹמֶר **אֶת כָּל** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא יִהְיֶה בְּיָדוֹ בְּטוּל שׁוּם מִצְוָה לֹא תַעֲשֶׂה וְלֹא מְנִיעָה מִשּׁוּם מִצְוַת עֲשֵׂה, אָז הוּא שֶׁיִּשְׁנוֹ בַּהַבְטָחָה שֶׁלֹּא יִהְיֶה בּוֹ אֶבְיוֹן, כִּי מַאֲמַר חֲכָמֵינוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ שֶׁאֵינוֹ תָּלוּי בִּזְכוּת הוּא הֶגֶם שֶׁיִּהְיוּ זְכֻיּוֹתָיו מְרֻבִּים, כָּל שֶׁיֵּשׁ לוֹ אֲפִלּוּ חֵטְא אֶחָד לֹא יִשְׁלוֹט עַל הַמַּזָּל הַמַּרְאֶה עָלָיו עוֹנִי, אֲבָל כְּשֶׁיַּגִּיעַ לִשְׁלֵמוּת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְווֹת יִשְׁלוֹט גַּם עַל הַמַּזָּל וְיַשִּׁיג עוֹשֶׁר וּבָנִים וְחַיִּים.

פסוק ז

כִּי יִהְיֶה בְךָ אֶבְיוֹן וְגוֹ'. אָמְרוּ **בְךָ**, אוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לִרְמֹז מַאֲמָרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא י.) שֶׁאָמְרוּ כִּי טַעַם שֶׁבּוֹחֵר ה' לְיַסֵּר לָאָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה בְּיִסּוּרֵי הָעֹנִי הוּא כְּדֵי שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ יִזְכֶּה חֲבֵרוֹ הַמְפַרְנְסוֹ, וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּמַאֲמַר **בְךָ אֶבְיוֹן** פֵּרוּשׁ בְּסִבָּתְךָ בָּא לוֹ הָעֹנִי הַגָּדוֹל. וְאָמְרוּ **מֵאַחַד אַחֶיךָ**, פֵּרוּשׁ לֹא תַחְשֹׁב בְּרֹאוֹתוֹ אֶבְיוֹן שֶׁהוּא פָּחוּת, דַּע שֶׁהוּא מֵהַמְיֻחָדִים שֶׁבְּאַחֶיךָ וְאֵין הוֹכָחָה מֵהֶעֹנִי הֱיוֹתוֹ שְׁפַל אַחִים. וְטַעַם שֶׁסִּדֵּר הַדְּרָגוֹת אֵלּוּ מֵאַחַד אַחֶיךָ מֵאַרְצֶךָ, הֶגֶם שֶׁרַבּוֹתֵינוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (בבא מציעא עא.) שֶׁבָּא לוֹמַר עָנְיֶיךָ וַעֲנְיֵי עִירְךָ וְגוֹ',

עוֹד אֲפְשָׁר לוֹמַר גַּם כֵּן הַדְּרָגוֹת הַגְּזוּרוֹת אֲשֶׁר יִגְזֹר ה' בָּאֶבְיוֹנִים, הִנֵּה כְּבָר פֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (שמות כב:כד) "אִם כֶּסֶף תַּלְוֶה" וְגוֹ' שֶׁחֵלֶק הֶעָנִי מַפְקִידוֹ ה' בְּיַד הֶעָשִׁיר, וְזֶה הוּא עָשְׁרוֹ שֶׁמַּפְקִדִים בְּיָדוֹ מְעוֹת הָעֲנִיִּים. וְהִנֵּה לִפְעָמִים יַפְקִיד ה' מְנַת עָנְיוֹ זֶה לְאָדָם קָרוֹב לְאִישׁ וְלֹא יִצְטַעֵר בִּלְקִיחַת פַּרְנָסָתוֹ מִמֶּנּוּ לֶהֱיוֹתוֹ קְרוֹבוֹ, גַּם לֹא יִצְטָרֵךְ לְסוֹבֵב נְתִיבוֹת. וּכְשֶׁיִּשְׁפֹּט ה' בְּצֶדֶק לְצַעֵר הֶעָנִי, יַרְחִיק לוֹ פַּרְנָסָתוֹ בְּאִישׁ זָר גַּם בְּרָחוֹק מָקוֹם, וְיִצְטַעֵר הָאֶבְיוֹן לְסוֹבֵב מֵעִיר לְעִיר לְמִצֹא מָקוֹם אֲשֶׁר הֵכִין ה' לוֹ שָׁם טֶרֶף נַפְשׁוֹ. וְהוּא אָמְרוֹ **מֵאַחַד אַחֶיךָ**, אוֹ הֶגֶם שֶׁאֵינוֹ אָחִיךָ אֶלָּא הוּא בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ, אוֹ הֶגֶם שֶׁאֵינוֹ מֵעִירְךָ בְּאַרְצֶךָ.

אוֹ יִרְצֶה אָמְרוֹ **בְּאַרְצְךָ**, פֵּרוּשׁ אֲפִלּוּ בְּאַרְצְךָ שֶׁהוּא מָקוֹם הָעֹשֶׁר לְכָל יִשְׂרָאֵל, אַף עַל פִּי כֵן יִמָּצֵא בָּהּ אֶבְיוֹן.

וּבְדָרֶךָ רָמַז יִרְמֹז לְהָעִיר הֶעָרָה גְּדוֹלָה עַל אֶחָד הַמְיֻחָד שֶׁבָּאוּמָּה, שֶׁאֵלָיו אָנוּ מְקַוִּים וּמְצַפִּים מָתַי יָבֹא, וְהוּא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מְשִׁיחֵנוּ אֲשֶׁר הוּא אֶבְיוֹן, וּכְבָר נִמְשַׁל לְעָנִי כְּאָמְרוֹ

(זכריה ט:ט) "עָנִי וְרוֹכֵב עַל חֲמוֹר", וְרָמַז הַדָּבָר אֲשֶׁר יְסוֹבְבֻנוּ לִהְיוֹת אֶבְיוֹן וְאָמַר **בְּךָ**, פֵּרוּשׁ בְּסִבָּתְךָ, כִּי עֲוֹנוֹתֵינוּ הֶאֱרִיכוּ קִצֵּנוּ. גַּם רָמַז בְּתֵבַת **בְּךָ** כִּי הוּא אֶבְיוֹן בָּנוּ שֶׁמִּתְאַוֶּה מָתַי יָבֹא לְגָאֳלֵנוּ, וְצֵא וּלְמַד מִמַּה שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַעֲשֶׂה רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי שֶׁכְּשֶׁרָאָהוּ מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ שְׁאָלוֹ עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁבָּעוֹלָם, וְאָמַר לוֹ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי כִּי הֵם יוֹשְׁבִים וּמְצַפִּים בְּיֵאתוֹ, וּכְשֶׁשָּׁמַע כֵּן נָּעָה הֶחְסִיד בִּבְכִיָּה רַבָּה מִתְּשׁוּקָתוֹ לְבֹא לְגָאֳלָם. וְלָזֶה רָמַז בְּאָמְרוֹ **מֵאַחַד אַחֶיךָ** שֶׁהוּא הַמְיֻחָד שֶׁבְּאַחֶיךָ, עַל דֶּרֶךְ שֶׁפֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תרגום יונתן על בראשית כו:י) בְּאָמְרוֹ "כִּמְעַט שָׁכַב אַחַד הָעָם" שֶׁרָצוֹנוֹ לוֹמַר אֶחָד הַמְיֻחָד שֶׁהוּא מֶלֶךְ הָעָם. וְאָמְרוֹ **בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ** לְהָעִיר אֵלָיו שֶׁהוּא מְיֻחָד שֶׁבְּסַנְהֶדְרִין שֶׁאֵין כָּמוֹהוּ מוֹרֶה, כְּאָמְרוֹ (ישעיה יא:ג-ד) "וְשָׁפַט בְּצֶדֶק וְגוֹ' וְלֹא לְמַרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוֹט" וְגוֹ' אֶלָּא "וַהֲרִיחוֹ בְּיִרְאַת ה'". וּפֵרוּשׁ שְׁעָרֶיךָ עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים כה:ז) "וְעָלְתָה יְבִמְתּוֹ הַשַּׁעְרָה". וְאָמְרוֹ **בְּאַרְצְךָ** לְהָעִיר כִּי הוֹרָתוֹ וְלִמּוּדוֹ בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הַקְּדוֹשָׁה.

אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **אֶבְיוֹן בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ**, עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ בְּסֵפֶר הַזּוֹהַר (זוהר חדש פרשת נח) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אִי חֲדָא קְהִילָא אוֹ חֲדָא כְּנִישְׁתָּא יִתְעָרוּן בִּתְיוּבְתָּא מִיָּד אִתֵּי בֶּן דָּוִד, עַד כָּאן, וּמֵעַתָּה אֶבְיוֹן הוּא תֵּאַב בְּדָבָר זֶה שֶׁהוּא אַחַד שְׁעָרֶיךָ שֶׁזֶּה יַסְפִּיק לְמַלְאוֹת תַּאֲוָתוֹ לָבֹא בְּרִנָּה. וְאָמְרוֹ **בְּאַרְצְךָ**, הֵעִיר מְקוֹם תַּאֲוָתוֹ הִיא אֶרֶץ הַקְּדוֹשָׁה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לְךָ, שֶׁהוּא תֵּאַב מָתַי תִּפָּקֵד הָעִיר הַיּוֹנָה (צפניה ג:א) חֶמְדַּת הַלְּבָבוֹת. וְיִצּוֹ ה' לְכָל אִישׁ יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא יְאַמֵּץ אֶת לְבָבוֹ וְגוֹ', אֶלָּא יִתְחַזֵּק בְּכָל עֹז וְתַעֲצוּמוֹת לְמַלְאוֹת חֵשֶׁק הָאֶחָד הַמְיֻחָד, כִּי בְּאֶמְצָעוּת מַעֲשֶׂה בְּנֵי אָדָם וּבִפְרָט בְּמִצְוַת הַצְּדָקָה דִּכְתִיב (ישעיה נד:יד) "בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי". וְנֶמַר אוֹמֵר **מֵאַחֶיךָ הָאֶבְיוֹן**, פֵּרוּשׁ מִסִּבַּת אָחִיךָ הָאֶבְיוֹן הַיָּדוּעַ, שֶׁיַּעֲרִיךְ אָדָם בְּדַעְתּוֹ שֶׁהַמַּעֲשֶׂה הוּא לְתַכְלִית דָּבָר זֶה שֶׁל מְשִׁיחַ ה' שְׁמוֹ חַיִּים.

פסוק ח

כִּי פָתוֹחַ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת מַה נְּתִינַת טַעַם הוּא זֶה לְלֵב אָטוּם. וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר לוֹ עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי יא:כד) "יֵשׁ מְפַזֵּר וְנוֹסָף עוֹד", כִּי עַל יְדֵי שֶׁפּוֹתֵחַ הוּא יָדוֹ פּוֹתְחִים לוֹ שַׁעֲרֵי שֶׁפַע, וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי** פֵּרוּשׁ, טַעַם שֶׁאֲנִי אוֹמֵר לְךָ שֶׁלֹּא תְאַמֵּץ וְגוֹ' – **כִּי פָתוֹחַ**, פֵּרוּשׁ, אוֹצָר הַנֶּעְלָם אִם אַתָּה תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ. וְנֶמַר אוֹמֵר **וְהַעֲבֵט** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ כְּשֶׁאַתָּה פּוֹתֵחַ אֶת יָדְךָ לוֹ אֵינְךָ עוֹשֶׂה אֶלָּא הַלְוָאָה דַּוְקָא, וְתֵכֶף ה' יְשַׁלֵּם לְךָ בְּתוֹסֶפֶת מְרֻבֶּה, וּבָזֶה יֵשׁ טַעַם נָכוֹן לְלִבּוֹ שֶׁלֹּא יְתַאַמֵּץ וְכוּ':

פסוק יב

וַעֲבָדְךָ וגו'. אִמְרוֹ **וַעֲבָדְךָ** בְּתוֹסֶפֶת וא"ו לְהַעִירְךָ שֶׁקִּדְמָה מִצְוָה לְפָנֶיהָ, וְהוּא מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּתֵיבַת "לְךָ" שֶׁאֵין רְשׁוּת לְבֵית דִּין לִמְכּוֹר עֶבֶד יִשְׂרָאֵל אֶלָּא לְיִשְׂרְאֵל, וְזֶה הוּא שֶׁעוּר הַכָּתוּב **כִּי יִמָּכֵר** פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁיִּצְטָרֵךְ לִמָּכֵר לְךָ לְבַד הוּא שֶׁיִּמָּכֵר, וּמוֹסִיף מִשְׁפָּט שֵׁנִי "וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים",

וְאָמְרוֹ **וּבַשְּׁבִיעִית** וְגוֹ', וְלֹא אָמַר "וְיֵצֵא לַחוֹפְשִׁית בַּשְּׁבִיעִית", אֶלָּא שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי לְפָעָמִים יַעֲבֹד גַּם בַּשְּׁבִיעִית, וּכְגוֹן אִם בָּרַח הָעֶבֶד, הֲגַם שֶׁשִּׁלְמוּ שֵׁשׁ שָׁנִים לַעֲבוֹדָתוֹ צָרִיךְ לְהַשְׁלִים הָעֲבֹדוּת שֵׁשׁ שָׁנִים. וְכֵן פָּסַק רַמְבַּ"ם פֶּרֶק ב' מֵהִלְכוֹת עֲבָדִים, וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דְּרָשׁוּהָ (קידושין טז:) מִמַּה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב בְּמִשְׁפָּטִים "שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד". וְאוּלַי דְּדָרְשִׁינַן מִ"שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד" שֶׁבָּא לְלַמֵּד שֶׁאִם חִלָּה אַרְבַּע שָׁנִים שֶׁצָּרִיךְ לְהַשְׁלִים (קידושין יז.) וְלַעֲבֹד שֵׁשׁ, וּמִדְּקִדּוּק "וּבַשְּׁבִיעִית" נִלְמֹד אִם בָּרַח שֶׁצָּרִיךְ לְהַשְׁלִים אֲפִלּוּ בְּרִיחַת שָׁנָה אַחַת.

פסוק יז

לְךָ עֶבֶד עוֹלָם. לְפִי שֶׁבְּשֵׁשׁ שָׁנִים אִם יָמוּת הָרַב יַשְׁלִים לִפְנֵי בָּנָיו, בַּעֲבוּדָה זוֹ שֶׁל רְצִיעָה לְךָ הוּא שֶׁיִּהְיֶה עֶבֶד עוֹלָם וְלֹא לְבָנֶיךָ.

פסוק יח

כִּי מִשְׁנֶה שְׂכַר שָׂכִיר. וּלְפִי זֶה הַדִּין יִתֵּן שֶׁאִם חָלָה שָׁלֹשׁ שָׁנִים אֵינוֹ צָרִיךְ לְהַשְׁלִים, כִּי יֵשׁ בָּזֶה תַּשְׁלוּם מָמוֹן שֶׁנָּתַן בּוֹ. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (קידושין טו.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: מִכָּאן אָמְרוּ שָׂכִיר עוֹבֵד בַּיּוֹם, עֶבֶד בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, עַד כָּאן, וְזוֹ הֲלָכָה וּרְמוּזָה בַּמִּקְרָא.

פרק טז

פסוק ז

וּבִשַּׁלְתָּ וְאָכַלְתָּ. אָמַר לְשׁוֹן בִּשּׁוּל, וְהַתּוֹרָה אָמְרָה בְּמִצְוַת הַפֶּסַח (שמות יב:ט) "אַל תֹּאכְלוּ וגוֹ' וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל". אוּלַי שֶׁחוֹזֵר לִזְבִיחַת הַבָּקָר לִשְׁלָמִים שֶׁאָמַר הַכָּתוּב לְמַעְלָה "וְזָבַחְתָּ פֶּסַח צֹאן וּבָקָר" וְגוֹ', וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים ע:) צֹאן לְפֶסַח וּבָקָר לִשְׁלָמִים. וּבְחִבּוּרִי פְּרִי תֹּאַר עַל יוֹרֶה דֵּעָה הֶאֱרַכְתִּי בְּדָבָר זֶה בִּתְחִלַּת סִימָן פ"ז.

פסוק ט

תָּחֵל לִסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבֻעוֹת. צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה כָּפַל לוֹמַר "תִּסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבֻעוֹת"? וְאוּלַי כִּי בָּא לוֹמַר לָהֶם: אִם לֹא הָיָה קָמָה לְהָחֵל בָּהּ חֲרְמֵשׁ וּבָא מִן הָעֲלִיָּה (מנחות פג:), אַף

עַל פִּי כֵן תָּחֵל לִסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבֻעוֹת. וְזֶה לְמַאן דְּאָמַר (רוב פוסקים) סְפִירַת הָעוֹמֶר בַּזְּמַן הַזֶּה מִדְּרַבָּנָן. אֲבָל לְמַאן דְּאָמַר (רמב"ם) דְּאוֹרַיְתָא, כָּפַל הַכָּתוּב לַזְּמַן הַזֶּה.

חסלת פרשת ראה

פסוק יח

שֹׁפְטִים וְגוֹ'. סָמַךְ מִצְוָה זוֹ לְמִצְוַת "שָׁלֹשׁ פְּעָמִים" וְגוֹ' שֶׁלְּפָנֶיהָ, לְהַעִיר שֶׁהֲגַם שֶׁמְּצַוְּךָ לַעֲלוֹת שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה לֵרָאוֹת אֶת פְּנֵי ה' וְשָׁם הִיא עוֹמֶדֶת סַנְהֶדְרֵי גְּדוֹלָה קְבוּעָה, אַף עַל פִּי כֵן צָרִיךְ לְמַנּוֹת שׁוֹפְטִים וְכוּ', וְלֹא יִסְמְכוּ עַל בֵּית דִּין שֶׁלְּפָנֵי ה' בְּלִשְׁכַּת הַגָּזִית לְבַד. וְהַטַּעַם כְּדֵי שֶׁלֹּא תְּעַנֶּה הַדִּין עַד עֲלוֹת אֶל הַמָּקוֹם.

וְטַעַם הַשּׁוֹטְרִים, אָמְרוּ בַּפְּסִיקְתָא: רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן שַׁמּוּעַ אוֹמֵר, אִם יֵשׁ שׁוֹטְרִים – יֵשׁ שׁוֹפְטִים, אִם אֵין שׁוֹטְרִים – אֵין שׁוֹפְטִים, עַד כָּאן. הַדְּבָרִים מוֹכִיחִים שֶׁאִם אֵין שׁוֹטְרִים אֵין חִיּוּב מִצְוַת שׁוֹפְטִים, וּמַעֲתָּה כָּל שֶׁיּוֹדְעִים יִשְׂרָאֵל שֶׁהָעָם אֵינָם נִשְׁמָעִים לַשּׁוֹפְטִים וְהַשּׁוֹפְטִים אֵינָם יְכוֹלִים לְכוֹפָם – אֵין חִיּוּב בְּמִנּוּי הַשּׁוֹפְטִים, וְכָל שֶׁהָעָם נִשְׁמָעִים לְדַיָּנֵיהֶם בְּלֹא שׁוֹטְרִים חַיָּבִין לְמַנּוֹת שׁוֹפְטִים, וְקוֹרְאִים אָנוּ בְּשׁוֹפֵט זֶה שׁוֹפֵט וְשׁוֹטֵר.

תִּתֶּן לְךָ. פֵּרוּשׁ, שֶׁהַמְּמַנִּים עַצְמָן לֹא יֹאמְרוּ בְּדַעְתָּן שֶׁלֹּא תִּשְׁלוֹט עֲלֵיהֶם מַקֵּל מַרְדּוּתוֹ שֶׁל שׁוֹפֵט וְשׁוֹטֵר כֵּיוָן שֶׁהֵם הַמְּמַנִּים אוֹתוֹ, אֶלָּא שֶׁיְּמַנּוּם לִשְׁפּוֹט וְלִרְדּוֹת אוֹתָם, וְהוּא אָמְרוֹ **תִּתֶּן לְךָ** פֵּרוּשׁ עָלֶיךָ.

בְּכָל שְׁעָרֶיךָ. טַעַם אָמְרוֹ **בְּכָל**, שֶׁצָּרִיךְ לְמַנּוֹת בְּכָל עִיר וְעִיר וּבְכָל פֶּלֶךְ וָפֶלֶךְ בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וּבַבָּרַיְתָא (ילקוט שמעוני) אָמְרוּ וְזֶה לְשׁוֹנָם: "בְּכָל שְׁעָרֶיךָ" – בָּא הַכָּתוּב לְהַקִּישׁ סַנְהֶדְרֵי קְטַנָּה לְסַנְהֶדְרֵי גְּדוֹלָה, מַה גְּדוֹלָה דָּנָה וְהוֹרֶגֶת אַף קְטַנָּה דָּנָה וְהוֹרֶגֶת, עַד כָּאן. וְנִרְאֶה שֶׁדְּרָשָׁתָם הִיא מִתֵּבַת "בְּכָל", שֶׁכָּלַל הַכָּתוּב כָּל הַסַּנְהֶדְרִין יַחַד לוֹמַר שֶׁשָּׁוִים בְּכֹחַ אֶחָד. וְאָמְרוֹ **אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ** נוֹתֵן לְךָ, אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות ז.) שֶׁבָּא לוֹמַר שֶׁאֵין חִיּוּב הָאֲמוּר בָּעִנְיָן אֶלָּא בָּאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לְךָ וְלֹא בְּחוּץ לָאָרֶץ:

וְאָמְרוֹ **לִשְׁבָטֶיךָ** רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי) פֵּרְשׁוּהוּ שֶׁמּוֹסֵב לְמַעְלָה, וְקָשֶׁה לָמָּה לֹא כָּתְבוֹ בִּמְקוֹמוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ "תִּתֶּן לְךָ לִשְׁבָטֶיךָ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר" וְגוֹ'? וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהַסְמִיכָהּ לְמַאֲמַר "וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשְׁפַּט צֶדֶק" לְהַעִיר כִּי הוּא זֶה טַעַם שֶׁמְּצַוֶּה לָתֵת שׁוֹפְטִים בְּכָל עִיר, וּבְעִיר שֶׁיֵּשׁ שְׁנֵי שְׁבָטִים שְׁנֵי שׁוֹפְטִים כְּדֵי שֶׁיִּשְׁפְּטוּ מִשְׁפַּט צֶדֶק. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **אֶת הָעָם**, פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא יִהְיֶה הֶפְרֵשׁ בֵּינֵיהֶם וְיִהְיוּ נִדּוֹנִים זֶה אֶת זֶה בְּהַשְׁוָאָה, כֵּיוָן שֶׁכָּל שֶׁבֶט נִדּוֹן לִפְנֵי בֵּית דִּינוֹ. וּבָזֶה אָנוּ מַרְוִיחִים יִשּׁוּב מַאֲמַר **וְשָׁפְטוּ**, שֶׁאִם בָּא לְהַזְהִיר לַדַּיָּנִים הָיָה לוֹ לְדַבֵּר נוֹכַח כַּסֵּדֶר שֶׁדִּבֵּר בְּסָמוּךְ "לֹא תַטֶּה לֹא תַכִּיר" וְגוֹ'. וְרַשִׁ"י

זְכרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ שֶׁהוּא אַזְהָרָה לַמְמַנִּים לְמַנּוֹת צַדִּיקִים, וְלִדְבָרָיו הָיָה לוֹ לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ "שׁוֹפְטִים שֶׁשּׁוֹפְטִים בְּצֶדֶק וְגוֹ' תִּתֶּן לְךָ" וְגוֹ', וּלְדַרְכֵּנוּ יָבֹא עַל נָכוֹן.

וְרָאִיתִי לְרַמְבַּ"ם זַ"ל (הלכות סנהדרין פרק א) שֶׁהִשְׁמִיט דִּין זֶה שֶׁצָּרִיךְ לְכָל שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט, וְלֹא כָּתַב אֶלָּא שֶׁלְּכָל עִיר וָעִיר. וְאוּלַי שֶׁסּוֹבֵר הָרַמְבַּ"ם שֶׁכַּוָּנַת רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל שֶׁדָּרְשׁוּ "לִשְׁבָטֶיךָ" שֶׁצָּרִיךְ בֵּית דִּין לְכָל שֵׁבֶט, הוּא קוֹדֶם שֶׁדָּרְשׁוּ שֶׁצָּרִיךְ בְּכָל עִיר, אֲבָל אַחַר שֶׁצָּרִיךְ לְכָל עִיר אֵין עוֹד צֹרֶךְ לִמְנוֹת לְכָל שֵׁבֶט. וְזֶה לְשׁוֹן הַבָּרִיתָא בְּסַנְהֶדְרִין (דף טז ע"ב): תָּנוּ רַבָּנָן, מִנַּיִן שֶׁמְּמַנִּין שׁוֹפְטִים לְיִשְׂרָאֵל? תַּלְמוּד לוֹמַר "שֹׁפְטִים תִּתֶּן" וְגוֹ', לְכָל שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט מִנַּיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר "שֹׁפְטִים לִשְׁבָטֶיךָ", לְכָל עִיר וָעִיר מִנַּיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר "שֹׁפְטִים לִשְׁעָרֶיךָ" עַד כָּאן. וְקָשֶׁה לְמָה דָּרַשׁ הַתַּנָּא תֵּבֶת "לִשְׁבָטֶיךָ" שֶׁהוּא בְּסוֹף פָּסוּק קוֹדֶם תֵּבֶת "בְּכָל שְׁעָרֶיךָ" שֶׁקְּדוּמָה לָהּ, שֶׁמִּן הָרְאוּי הָיָה לַתַּנָּא לְהַקְדִּים דְּרָשַׁת "בְּכָל שְׁעָרֶיךָ"? אֶלָּא הֲרֵי זֶה מַגִּיד שֶׁלֹּא בָּא חִיּוּב "לִשְׁבָטֶיךָ" אֶלָּא קוֹדֶם חִיּוּב כָּל שְׁעָרֶיךָ, אֲבָל אַחַר שֶׁנֶּאֱמַר "בְּכָל שְׁעָרֶיךָ" אֵין מָקוֹם לְהַצְרִיךְ לַשְּׁבָטִים. וְלָזֶה הָרַמְבַּ"ם שֶׁכָּתַב חִיּוּב בְּכָל עִיר אֵין מָקוֹם לוֹמַר בְּכָל שֵׁבֶט. וּלְדֶרֶךְ זֶה דְּרָשַׁת הַתַּנָּא הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, שֶׁמְּחַיֵּבְךָ הַכָּתוּב לָתֵת שׁוֹפְטִים לְכָל שֵׁבֶט בֵּין יְהֶיֶה בַּעֲשָׂרָה עֲיָרוֹת בֵּין יְהֶיֶה בְּעִיר אַחַת, וְחָזַר וְאָמַר שֶׁאִם יְהֶיֶה בְּהַרְבֵּה עֲיָרוֹת יִתֵּן לְכָל עִיר וָעִיר.

וְאִם תֹּאמַר: אִם יִתֵּן בְּכָל עִיר, לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר "לִשְׁבָטֶיךָ"? מִשּׁוּם שֶׁזּוֹלֶת "לִשְׁבָטֶיךָ" לֹא הָיִיתִי מְפָרֵשׁ "בְּכָל שְׁעָרֶיךָ" בְּכָל עִיר וָעִיר, שֶׁהָיִיתִי אוֹמֵר שֶׁרוֹצֶה לוֹמַר שְׁעָרֶיךָ שֶׁל כְּלָלוּת יִשְׂרָאֵל, בֵּין שֶׁבְּאָרֶץ יִשְׂרָאֵל בֵּין שֶׁבְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן, לֹא שֶׁל כָּל עִיר וָעִיר שֶׁבָּאָרֶץ. וְאַחַר אָמְרוֹ "לִשְׁבָטֶיךָ" שֶׁפֵּרוּשׁוֹ הוּא לְכָל שֵׁבֶט, נִתְחַיַּבְנוּ לוֹמַר "בְּכָל שְׁעָרֶיךָ" בְּכָל עִיר. וְלָזֶה כְּשֶׁפָּסַק הָרַמְבַּ"ם בְּכָל עִיר, אֵין מָקוֹם לוֹמַר "לִשְׁבָטֶיךָ", שֶׁאָז תִּפָּרֵשׁ בִּדְבָרָיו כְּדִבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת (סנהדרין נו.) שֶׁאִם יֵשׁ בָּעִיר שְׁנֵי שְׁבָטִים צָרִיךְ שְׁנֵי בָּתֵּי דִינִים.

מִשְׁפַּט צֶדֶק. וְלֹא אָמַר בְּצֶדֶק כְּאָמְרוֹ (ויקרא יט:טו) "בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ", כָּאן הֵעִיר הָעֶרֶה גְּדוֹלָה לֶחָפֵץ לִשְׁפּוֹט בְּצֶדֶק, וְהוּא כִּי כְּשֶׁיִּרְצֶה לַעֲמוֹד הַדַּיָּן עַל מִשְׁפַּט הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לָהֶם הָרִיב יִהְיֶה בְּסֵדֶר זֶה, שֶׁיַּעֲבִיר מִבֵּין עֵינָיו שְׁנֵי הַנּוֹשְׂאִים וְלֹא יַלְבִּישׁ מַשָּׂא וּמַתָּן הַהֲלָכוֹת שֶׁיַּעֲשֶׂה בָּאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לָהֶם הָרִיב, לוֹמַר כְּפִי זֶה יִתְחַיֵּב פְּלוֹנִי וּכְפִי זֶה יִהְיֶה לְהֵפֶךְ, אֶלָּא יַעֲשֶׂה עִיּוּנוֹ וְצִדְדֵי הַהֲלָכָה כְּאִלּוּ אֵין אָדָם שֶׁצָּרִיךְ לְהוֹרָאָה זוֹ עַתָּה, אֶלָּא לַעֲמוֹד עַל הַדִּין לְדַעַת הִלְכוֹת הַתּוֹרָה. וְאַחַר שֶׁיַּעֲמוֹד עָלָיו בְּדַרְכּוֹ זֶה מַה שֶּׁיַּעֲלֶה בְּמִצּוּדָתוֹ יָדִין בּוֹ לְבַעֲלֵי דִינִים, יְזַכֶּה הַזַּכַּאי וְיַחֵיב הַחַיָּב. וְהוּא אָמְרוֹ **וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשְׁפַּט**, פֵּרוּשׁ כְּבָר הוּא מִשְׁפָּט בִּפְנֵי עַצְמוֹ, זֶה יִהְיֶה צֶדֶק. אֲבָל זוֹלַת זֶה, כְּשֶׁיַּעֲרִיךְ בְּדַעְתּוֹ בְּעֵת שֶׁמְּזַקֵּק וּמְצָרֵף

הַדִּין לְבַעֲלֵי דִינִים, עַל כָּל פָּנִים יִהְיֶה אֶחָד יוֹתֵר מִתְקָרֵבֶת דַּעְתּוֹ אֵלָיו וְלֹא יֵצֵא הַמִּשְׁפָּט צֶדֶק, וּבְפָרָט בְּמִשְׁפָּטִים שֶׁתְּלוּיִים בְּשִׂקוּל הַדַּעַת וּבְהַטָּיָה מוּעֶטֶת בְּנָקֵל יַטֶּה דַּעְתּוֹ. **וּבְדָרָךְ** רֶמֶז יִרְמֹז עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים צו:יג) "יִשְׁפֹּט תֵּבֵל בְּצֶדֶק", וְאָמְרוּ אַנְשֵׁי אֱמֶת (זוהר ח"ג קצח.) כִּי בֵּית דִּין עֶלְיוֹן יִקָּרֵא צֶדֶק, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ביצה טז.) כִּי בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה מְזוֹנוֹתָיו שֶׁל אָדָם קְבוּעִים וְכוּ', וְהִנֵּה כְּשֶׁיִּפּוֹל הַהֶפְרֵשׁ עַל הַמָּמוֹן בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְעָמְדוּ לִפְנֵי הַשּׁוֹפֵט, אִם יִשְׁפֹּט עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה ה' כְּשֶׁיְּזַכּוּ הָרְאוּי לְזְכוּת וְגוֹ', הִנֵּה הֵם שׁוֹפְטִים הַמִּשְׁפָּט עַצְמוֹ שֶׁשָּׁפַט בֵּית דִּין עֶלְיוֹן הַנִּקְרָא צֶדֶק, וְהוּא אָמְרוֹ **וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשְׁפַּט צֶדֶק**, פֵּרוּשׁ שֶׁשָּׁפַט בֵּית דִּין הָעֶלְיוֹן שֶׁנִּקְרָא צֶדֶק:

פסוק יט

לֹא תַטֶּה מִשְׁפָּט וְגוֹ'. לֹא יְחֻד הָאַזְהָרָה לַשּׁוֹפְטִים וְצִוָּה לְנוֹכֵחַ, לְהָעִיר כִּי כְּלָלוּת יִשְׂרָאֵל יֶשְׁנָם גַּם כֵּן בְּאֵלּוּ אַזְהָרוֹת – אִם לֹא יְמַנּוּ הַשּׁוֹפְטִים כְּדֶרֶךְ שֶׁנִּצְטַוּוּ, הֵם הַמַּטִּים מִשְׁפָּט, הֵם הָעוֹבְרִים עַל כָּל הָאָמוּר.

פסוק כ

צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף וְגוֹ'. בָּא לְהַזְהִיר כְּשֶׁיֵּשׁ בָּעִיר שְׁנֵי אֲנָשִׁים מַפְלְגִים בְּחָכְמָה וּשְׁנֵיהֶם אֲחֵרִים גַּם כֵּן חֲכָמִים אֶלָּא שֶׁאֵינָם בְּסוּג הָרִאשׁוֹן, אַל יֹאמַר אָדָם: כֵּיוָן שֶׁשְּׁנֵי אֲנָשִׁים יְכוֹלִין לְהוֹרוֹת וְלִשְׁפּוֹט בְּצֶדֶק לֹא אַטְרִיחַ אֶת הַמַּפְלְגִים לִשָּׂא בְּעֹל מִנּוּי הַדַּיָּנוּת, אוֹ לְצַד שֶׁצָּרִיךְ לָהֶם טֹרַח בְּמִנּוּיָם יִמָּנַע וְיִסְתַּפֵּק בַּקְּטַנִּים, תַּלְמוּד לוֹמַר "צֶדֶק צֶדֶק", פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁהִשַּׂגְתָּ לְדַיָּנִים שֶׁהֵם רְאוּיִים, עָלֶיךָ לַחְזֹר אַחַר הַיּוֹתֵר רְאוּיִים מֵהֶם.

פסוק כא

לֹא תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה וְגוֹ'. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (סנהדרין ז:): כָּל הַמַּעֲמִיד דַּיָּן שֶׁאֵינוֹ הָגוּן כְּאִלּוּ נוֹטֵעַ אֲשֵׁרָה, עַד כָּאן. וּלְדִבְרֵיהֶם אָמַר תֵּיבֶת "לְךָ", לוֹמַר שֶׁאֵינוֹ מַעֲלֶה עָלָיו כְּאִלּוּ וְכוּ' אֶלָּא אִם כְּשֶׁיַּעֲמִידֶנּוּ תִּהְיֶה כַּוָּנָתוֹ לְאֵיזוֹ סִבָּה שֶׁנּוֹגַעַת מִמֶּנָּה, אֲבָל זוּלַת זֶה אִם טָעָה בְּדַיָּן שֶׁאֵינוֹ הָגוּן וְחָשַׁב שֶׁהוּא הָגוּן וְהֶעֱמִידוֹ, אֵינוֹ נֶחְשָׁב עָלָיו כְּהַעֲמָדַת אֲשֵׁרָה.

פרק יז

פסוק א

לֹא תִזְבַּח וְגוֹ' אֲשֶׁר יִהְיֶה בּוֹ מוּם. וְלֹא אָמַר אֲשֶׁר בּוֹ מוּם, כְּפִי מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי) שֶׁבָּא הַכָּתוּב לֶאֱסוֹר מוּם עוֹבֵר, רָמְזוּ בְּתֵיבַת **יִהְיֶה** לוֹמַר כָּל הֲוָיַת מוּם בֵּין קְבוּעַ בֵּין עוֹבֵר. וְאֶפְשָׁר עוֹד לוֹמַר שֶׁאִם הֶחְלִט בְּהּ אֵבֶר שֶׁנַּעֲשָׂה בּוֹ בַּעֲלַת מוּם וְאָמְרוּ הָרוֹפְאִים

שֶׁעַל כָּל פָּנִים צָרִיךְ לְחָתְכוֹ, הֲגַם שֶׁעֲדַיִן לֹא חֲתָכוֹ הֲרֵי זוֹ פְּסוּלָה, וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא תְזַבֵּחַ** וְגוֹ' **אֲשֶׁר יִהְיֶה בּוֹ מוּם** פֵּרוּשׁ הֲגַם שֶׁעַתָּה אֵינוֹ מוּם כֵּיוָן שֶׁעוֹמֵד לִהְיוֹת מוּם לֹא תִזְבָּחֶנּוּ.

פסוק ב

כִּי יִמָּצֵא בְקִרְבְּךָ. אָמְרוֹ **בְּקִרְבְּךָ**, לְחַיֵּב עַל הַדָּבָר לִבְנֵי הַמָּקוֹם שֶׁשָּׁם יִמָּצֵא הָאִישׁ עוֹשֶׂה הָרַע, וְאַחֲרֵיהֶם יִתְחַיְּבוּ כָּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, וְהוּא מַה שֶּׁגָּמַר אוֹמֶר **בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ**. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות מה:) דָּרְשׁוּ "שְׁעָרֶיךָ" לִגְזֵרָה שָׁוָה, שֶׁעַר שֶׁנִּמְצְאוּ בוֹ וְלֹא שֶׁעַר שֶׁנִּדּוֹנוּ בוֹ. וְאָמְרוּ **אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ**, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁעַל מְנָת כֵּן ה' נְתָנָהּ לְךָ.

לַעֲבֹר בְּבְרִיתוֹ. פֵּרוּשׁ, צָרִיךְ שֶׁיֵּדַע שֶׁהוּא עוֹבֵר בִּרְית ה', וְלָזֶה צָרִיךְ שֶׁיַּתְרוּ בּוֹ וְיוֹדִיעוּהוּ מַה גְּדֹלוּ מַעֲשָׂיו הָרָעִים. גַּם רָמַז שֶׁאִם אָמַר לַמַּתְרִים שֶׁהוּא נִשְׁבַּע לַעֲבוֹד עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁיּוֹדִיעוּהוּ שֶׁקָּדְמָה לוֹ בְּרִית עַל זֶה וְאֵין שְׁבוּעָתוֹ חָלָה לְבַטֵּל הָרִאשׁוֹנָה, וַהֲרֵי הוּא עוֹבֵר בְּרִית ה' וְיֵהָרֵג.

פסוק ו

יוּמַת הַמֵּת. כָּפַל לוֹמַר הַמֵּת, לְהַעִיר כִּי אִם לֹא נִמְצְאוּ לוֹ עֵדִים וְהַתְרָאָה – בֶּן מָוֶת הוּא לַשָּׁמַיִם, אֶלָּא שֶׁבְּעֵדִים וְהַתְרָאָה יוּמַת בִּידֵי אָדָם הַמֵּת שֶׁהָיָה עוֹמֵד לְמִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם.

פסוק ח

כִּי יִפָּלֵא וְגוֹ' לַמִּשְׁפָּט. הֵצַרְךָ לוֹמַר "לַמִּשְׁפָּט", לְהָעִיר שֶׁלֹּא נֶאֶמְרוּ דִּינִים אֵלּוּ אֶלָּא בְּמוֹרֶה שֶׁהוּא רָאוּי לְהוֹרוֹת מִשְׁפָּט, וְכֵן אָמְרוּ בַּמִּשְׁנָה (סנהדרין פו.) תַּלְמִיד שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לְהוֹרָאָה פָּטוּר. אֶלָּא שֶׁרָאִיתִי בַּבְּרַיְתָא (סנהדרין פז.) שֶׁדָּרְשׁוּ פָּטוּר תַּלְמִיד שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לְהוֹרָאָה מֵאָמְרוֹ "כִּי יִפָּלֵא" – בְּמֻפְלָא שֶׁבְּבֵית דִּין, וְכָתְבוּ רַשִׁ"י וְתוֹסָפוֹת בְּהַנָּחָנְקִין שֶׁפֵּרְשׁוּ מֻפְלָא – מֻמְחֶה וּלְמַעוּטֵי תַּלְמִיד, וְהָרַמְבַּ"ם פֵּרֵשׁ (הלכות ממרים פ"ג ה"ה) שֶׁהַכַּוָּנָה הוּא מִי שֶׁלֹּא יִפָּלֵא מִמֶּנּוּ אֶלָּא דָּבָר מֻפְלָא. וּמַעֲתָּה לְפִי זֶה אָמְרוֹ **לַמִּשְׁפָּט** לוֹמַר שֶׁאֵין הַדִּין הָאָמוּר בְּזָקֵן זֶה אֶלָּא בְּהוֹרָאָה לְמַעֲשֶׂה, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ בַּמִּשְׁנָה שָׁם וְזֶה לְשׁוֹנָם: אֵינוֹ חַיָּב עַד שֶׁיּוֹרֶה לַעֲשׂוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר "וְהָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְזָדוֹן", עַד כָּאן. וְהִנֵּה מִפָּסוּק זֶה אֵין הוֹכָחָה אֶלָּא עַל מַעֲשֵׂהוּ עַל פִּי הוֹרָאָתוֹ, וְלֹא אִם הוֹרָה לַאֲחֵרִים לַעֲשׂוֹת, וּלְמֵדִין לָהּ מֵאָמְרוֹ "לַמִּשְׁפָּט" שֶׁאִם הוֹרָה לַאֲחֵרִים חַיָּב.

אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **כִּי יִפָּלֵא** וְגוֹ' **לַמִּשְׁפָּט**, הֲגַם שֶׁהָיָה הֲלָכָה לְמַעֲשֶׂה וְהוֹרָה לַעֲשׂוֹת הֵפֶךְ כַּוָּנַת הַחוֹלְקִים, וְנִמְצָא הַדִּין לֹא כֵן הוּא, אַף עַל פִּי שֶׁהוֹרָה בְּדָבָר שֶׁחַיָּב עַל זְדוֹנוֹ כָּרֵת וְכוּ', לֹא יוּמַת. פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁהוֹרָה לַעֲשׂוֹת הֵפֶךְ הָרַבִּים הַחוֹלְקִים עָלָיו, לֹא יוּמַת עַד שֶׁיּוֹרֶה לַעֲשׂוֹת הֵפֶךְ אֲשֶׁר יִגִּידוּ עָלָיו בֵּית דִּין הַגָּדוֹל שֶׁבִּלְשְׁכַּת הַגָּזִית, וְכֵן מוֹכִיחִים הַדְּבָרִים בְּסַנְהֶדְרִין (סנהדרין פח:).

פסוק ט

וְדָרַשְׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ. פֵּרוּשׁ, עָלֶיךָ אַתָּה לִדְרוֹשׁ שֶׁיֹּאמְרוּ לְךָ טַעַם הַדִּין, וְהֵם גַּם כֵּן חַיָּבִים לְהַגִּיד לְךָ טַעַם דִּבְרֵיהֶם, אֲבָל אִם לֹא דָּרַשׁ אֵין חִיּוּב עֲלֵיהֶם לְהַגִּיד לוֹ.

פסוק י

וְעָשִׂיתָ עַל פִּי הַדָּבָר. פֵּרוּשׁ, לֹא מִבָּעְיָא הַמִּשְׁפָּט עַצְמוֹ שֶׁהִגִּידוּ לְךָ, אֶלָּא אֲפִילּוּ מִשְׁפָּטִים אֲחֵרִים הַנִּבְנִים עַל פִּי שְׁמוּעָה זוֹ, כִּי כַּמָּה מִשְׁפָּטִים יִסְתַּעֲפוּ מִפְּרָט מִשְׁפָּט אֶחָד.

פסוק יד

כִּי תָבֹא וגו' וְאָמַרְתָּ וגו' שׂוֹם תָּשִׂים וגו'. מֵאָמְרוֹ **כִּי תָבֹא** וגו' **וְאָמַרְתָּ**, מֻשְׁמָע כִּי לֹא מִצְוַת ה' עֲלֵיהֶם לִמְלוֹךְ מֶלֶךְ, אֶלָּא אִם יֹאמְרוּ הָרְשׁוּת בְּיָדָם, וּמִמַּה שֶּׁגָּמַר אוֹמֶר **שׂוֹם תָּשִׂים**, שִׁעוּר הַלָּשׁוֹן מוֹכִיחַ שֶׁמִּצְוַת ה' הִיא לְהַמְלִיךְ עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ.

וְנִרְאָה שֶׁכַּוָּנַת הַכְּתוּבִים הִיא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, לְפִי שֶׁיֵּשׁ בְּמִנּוּי הַמֶּלֶךְ שְׁנֵי גְּדָרִים: אֶחָד שֶׁיִּהְיֶה הַמִּבְטָח בּוֹ לְהַנְהִיג הַמִּלְחָמוֹת בְּעֹצֶם חָכְמָתוֹ וְלָצֵאת כְּגִבּוֹר בְּיוֹם קְרָב כְּסֵדֶר מַלְכֵי הָאֻמּוֹת, וְזֶה הוּא דָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר בְּעֵינֵי ה', כִּי סֵדֶר מַלְכֵי הָאֻמּוֹת לֹא יֵלְכוּ בָּהֶם אַחֲרֵי כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה אֶלָּא אַחֲרֵי תּוֹעֲלִיּוֹת הַחוּשִׁיּוֹת, הֲגַם שֶׁלֹּא יִמָּצֵא בּוֹ דָּבָר טוֹב מֵהַמַּשְׁכָּל, גַּם יָשִׂימוּ בּוֹ כִּסְלָם וְתִקְוָתָם וּמִן ה' יָסוּר לְבָבָם. וְגֶדֶר שֵׁנִי הוּא לִכְבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל וּכְדֵי שֶׁה' יַעֲשֶׂה בִּזְכוּתוֹ כְּדֶרֶךְ שֶׁהָיָה ה' מוֹשִׁיעַ יִשְׂרָאֵל בְּיַד הַשּׁוֹפְטִים וּבְיַד מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל הַכְּשֵׁרִים, וְצֵא וּלְמַד מִדָּוִד הַמֶּלֶךְ וְכוּ', וְדָבָר זֶה הוּא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם.

וְלָזֶה בָּא דְּבָרוֹ הַטּוֹב כָּאן וְאָמַר **כִּי תָבֹא** וגו' **וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה עָלַי מֶלֶךְ כְּכָל הַגּוֹיִם** וגו', וְזֶה גֶּדֶר הָרִאשׁוֹן שֶׁזְּכַרְנוּ, וְגָמַר אוֹמֵר **שׂוֹם תָּשִׂים** וגו', פֵּרוּשׁ, לֹא יָקוּם הַדָּבָר הָרַע הַזֶּה, אֶלָּא הַמְּשִׂימוֹת שֶׁתָּשִׂים הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תוספתא סנהדרין פ"ג) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אֵין מַעֲמִידִין מֶלֶךְ בַּתְּחִלָּה אֶלָּא עַל פִּי בֵּית דִּין שֶׁל שִׁבְעִים זְקֵנִים וְעַל פִּי נָבִיא וְכוּ', עַד כָּאן. וּמֶלֶךְ הַמִּתְמַנֶּה בְּסֵדֶר זֶה אֵינוֹ כְּסֵדֶר מֶלֶךְ הַמִּתְמַנֶּה עַל הַגּוֹיִם כְּמוֹ שֶׁבָּא בְּדִבְרֵיהֶם "כְּכָל הַגּוֹיִם". וּכְפִי זֶה מַאֲמַר **שׂוֹם תָּשִׂים** הִיא מִצְוָה וּשְׁלִילַת גֶּדֶר שֶׁכְּנֶגֶד תְּנָאֵיהָ. וְלָזֶה נִתְחַכֵּם ה' לְהַקְדִּים מַאֲמַר **וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה** וְגוֹ' לְהַעִירְךָ אֶת אֲשֶׁר יְכַוֵּן אֵלָיו, לִשְׁלֹל אוֹתוֹ בְּמַאֲמַר "שׂוֹם תָּשִׂים" וְגוֹ', שֶׁזּוֹלַת זֶה לֹא הָיִיתִי מֵבִין שֶׁאוֹסֵר לְשׂוּם מֶלֶךְ כְּכָל הַגּוֹיִם, וַהֲגַם שֶׁיֹּאמַר "אֲשֶׁר יִבְחַר", אֵין מוּבָן שֶׁבָּא לֶאֱסֹר כְּכָל הַגּוֹיִם וְיִהְיֶה זֶה וָזֶה, וְלֹא חֹשׁ לְהָבִין בְּמַאֲמַר "שׂוֹם תָּשִׂים" שֶׁהוּא רְשׁוּת מְכֻפָּל "שׂוֹם תָּשִׂים".

וְתִמְצָא שֶׁה' הִקְפִּיד עַל יִשְׂרָאֵל כְּשֶׁשָּׁאֲלוּ בִּימֵי שְׁמוּאֵל לָתֵת לָהֶם מֶלֶךְ (שמואל א ח:ה), וְהָעִנְיָן קָשֶׁה, לָמָּה יַקְפִּיד ה' עֲלֵיהֶם, וַהֲלֹא לוֹ יִהְיֶה שֶׁכַּוָּנַת ה' בְּפָסוּק זֶה לִרְשׁוּת וְלֹא

לְמִצְוָה, סוֹף סוֹף הָרְשׁוּת נְתוּנָה. וּכְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ יֵשׁ מָקוֹם לַה' לְהַקְפִּיד עַל הַדָּבָר, כֵּיוָן שֶׁצִּוָּה ה' עֲלֵיהֶם לְבַל יֹאמְרוּ לָשׂוּם מֶלֶךְ כְּכָל הַגּוֹיִם כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ, וְשָׁאֲלוּ הַמֶּלֶךְ וְאָמְרוּ (שמואל א ח:ה) "לְשָׂפְטֵנוּ כְּכָל הַגּוֹיִם", לָזֶה הִקְפִּיד ה'. אֲבָל אִם הָיוּ שׁוֹאֲלִים לָהֶם מֶלֶךְ כִּרְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ, לֹא לְכֹחַ וְלִגְבוּרָה כְּדֶרֶךְ הַגּוֹיִם, הָיוּ מְקַיְּמִין מִצְוַת עֲשֵׂה.

וְרָאִיתִי בְּסַנְהֶדְרִין פֶּרֶק כֹּהֵן גָּדוֹל (סנהדרין כ.) שֶׁנֶּחְלְקוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר שָׁלֹשׁ מִצְווֹת נִצְטַווּ יִשְׂרָאֵל בִּכְנִיסָתָן לָאָרֶץ – לְהַעֲמִיד לָהֶם מֶלֶךְ, וּלְהַכְרִית זֶרַע עֲמָלֵק, וְלִבְנוֹת בֵּית הַבְּחִירָה. רַבִּי נְהוֹרַאי אוֹמֵר: לֹא נֶאֶמְרָה פָּרָשָׁה זוֹ אֶלָּא כְּנֶגֶד תַּרְעוֹמְתָן, שֶׁנֶּאֱמַר "וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה עָלַי מֶלֶךְ" וְגוֹ', עַד כָּאן. וּדְבָרֵינוּ עוֹלִין לְדִבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה וְלֹא לְדִבְרֵי רַבִּי נְהוֹרַאי, וַהֲגַם שֶׁהֲלָכָה כְּרַבִּי יְהוּדָה וְכֵן פָּסַק רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק א' מֵהִלְכוֹת מְלָכִים, אַף עַל פִּי כֵן צָרִיךְ לְיַשֵּׁב הַכָּתוּב לְסָבָרַת רַבִּי נְהוֹרַאי שֶׁפִּשַּׁט אָמְרוֹ "שׂוֹם תָּשִׂים" יַגִּיד שֶׁמִּצְוַת ה' לָשׂוּם מֶלֶךְ.

וְאֶפְשָׁר לוֹמַר, כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיוּ כְּשֵׁרִים וְלֹא יִשְׁאֲלוּ מֶלֶךְ, וְהָיָה ה' לְמֶלֶךְ עֲלֵיהֶם, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (שמואל א יב,יג) "וַה' אֱלֹהֵיכֶם מַלְכְּכֶם", גַּם ה' יַחְפּוֹץ לִהְיוֹת מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל הוּא לְבַדּוֹ. אֲבָל אִם יִשְׂרָאֵל יִכָּנְסוּ בְּגֶדֶר שְׁאֵלָה שֶׁחֲפֵצִים בְּמֶלֶךְ עֲלֵיהֶם, אָז מִצְוַת הַמֶּלֶךְ עֲלֵיהֶם לַעֲשׂוֹתוֹ, כְּאָמְרוֹ "שׂוֹם תָּשִׂים". וְלָזֶה לֹא אָמַר הַכָּתוּב **שׂוֹם תָּשִׂים** אֶלָּא אַחַר מַאֲמַר **וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה** וְגוֹ', וּכְפִי זֶה אֲפִלּוּ אַלְבָּא דְּרַבִּי נְהוֹרַאי יְפֻרַּשׁ **שׂוֹם תָּשִׂים** מִצְוָה אַחַר שֶׁיֹּאמְרוּ "אָשִׂימָה" וְגוֹ':

פסוק כ

לְבַלְתִּי רוּם לְבָבוֹ. פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ו:א) "וּמַלְבַּשְׁתּוֹ עֲנָוָה וְיִרְאָה", וְהוּא אָמְרוֹ כִּי בְּאֶמְצָעוּת קְרִיאַת הַתּוֹרָה לֹא יָרוּם לְבָבוֹ וְגוֹ', וּכְנֶגֶד הַיִּרְאָה אָמַר לְפָנֵי זֶה "לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאָה".

פרק יח

פסוק א

לֹא יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים וְגוֹ' וְנַחֲלָה לֹא יִהְיֶה וְגוֹ'. כְּפִי הַכָּתוּב הָעִנְיָן לוֹמַר שֶׁהֲגַם שֶׁעָבְרוּ וְנָתְנוּ לָהֶם נַחֲלָה, אוֹתָהּ נַחֲלָה לֹא תָּקוּם לִזְכוּתָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וְנַחֲלָה לֹא יִהְיֶה** וְגוֹ'. וְטַעַם סְמִיכוּת מִצְוָה זוֹ לְמִצְוַת הַמֶּלֶךְ, לוֹמַר שֶׁהַמֶּלֶךְ שָׁוֶה לָעָם בַּמִּצְווֹת הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן לָתֵת לָהֶם מַתְּנוֹתֵיהֶם, וְלֹא יָרוּם לְבָבוֹ מֵאֶחָיו לְבַלְתִּי סוּר מִן הַמִּצְוָה שֶׁמִּצָּוָה ה' לְכָלְלוּת יִשְׂרָאֵל.

פסוק יג

תָּמִים תִּהְיֶה עִם ה'. פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁצִּוָּה עָלָיו בְּסָמוּךְ לְבַל יְעוֹנֵן וְיכַשֵּׁף וּלְבַל יִשְׁאַל בָּאוֹב וְגוֹ', אָמַר **תָּמִים** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ כְּלוֹמַר טַעַם כָּל הַדְּבָרִים הוּא לְדַעַת הָעֲתִידוֹת וּלְהִתְנַהֵג עַל אֲשֶׁר יוֹרוּ וּלְתַקֵּן הַחִסָּרוֹן כַּאֲשֶׁר יוּכַל עֲשׂוֹת. אִם תִּהְיֶה עִם ה' תָּמִים תִּהְיֶה, לֹא יֶחְסַר לְךָ דָּבָר וְאֵין מַה שֶּׁיַּגִּיד הַמַּזָּל עָלֶיךָ תִּתְקַיֵּים לְרָעָה. וְזֶה לְךָ הָאוֹת – אַבְרָהָם שֶׁהִתְהַלַּךְ לִפְנֵי ה', הֲגַם שֶׁהֶרְאָה הַמַּזָּל עָלָיו שֶׁלֹּא יוֹלִיד, נִתְהַפֵּךְ וְיָלַד (שבת קנו:). וּכְפִי זֶה תֵּיבַת **תִּהְיֶה** נִמְשֶׁכֶת לְמַעְלָה וּלְמַטָּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: תָּמִים תִּהְיֶה אִם תִּהְיֶה עִם ה', אוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: תָּמִים תִּהְיֶה כְּשֶׁאַתָּה עִם אֱלֹהֶיךָ.

פסוק יד

כִּי הַגּוֹיִם וְגוֹ' יִשְׁמָעוּ. פֵּרוּשׁ, יֵשׁ לָהֶם לִשְׁמֹעַ וּלְקַבֵּל אֶת אֲשֶׁר יַגִּידוּ לָהֶם הַמְּעוֹנְנִים, כִּי יוֹדִיעוּם הַמְּעוֹנְנִים מַה שֶּׁרְשׁוּם בַּמַּזָּל, **וְאַתָּה לֹא כֵן** פֵּרוּשׁ, לֹא תְּהֵא הוֹדַעַת הָעֲתִידוֹת לְךָ כֵּן, אֶלָּא "נָבִיא אָקִים" וְגוֹ':

אוֹ יִרְמֹז עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **"לֹא כֵן"** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ אֵינְךָ בְּמַצָּב זֶה כְּמוֹתָם, אֶלָּא נְתָנָם לְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ תַּחַת מְמַשְׁלְתְּךָ כָּל הַמַּזָּלוֹת וְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם, כְּאָמְרוֹ (תהלים ח:ז) "כֹּל שַׁתָּה תַחַת רַגְלָיו", וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קנו:) בְּפָסוּק "צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ" (ישעיהו מא:ב).

וְאָמְרוֹ **נָבִיא אָקִים** וְגוֹ', בָּא לְהַשְׁמִיעַ: סוֹף כָּל סוֹף כְּפִי זֶה יִהְיוּ הַגּוֹיִם בְּהַדְרָגָה גְּדוֹלָה שֶׁיֵּדְעוּ הָעֲתִידוֹת, מַה שֶּׁאֵין כֵּן יִשְׂרָאֵל. לָזֶה אָמַר "נָבִיא אָקִים" וְגוֹ'. וְאוּלַי שֶׁכֵּן הֵבִין שָׁאוּל כְּשֶׁשָּׁאַל בְּבַעֲלַת אוֹב (שמואל א כח:ח), כִּי לֹא אָסַר ה' לִשְׁאוֹל אוֹב אוֹ יִדְּעוֹנִי אֶלָּא בְּמָקוֹם שֶׁיָּקִים נָבִיא, אֲבָל זוּלַת זֶה אִם יִצְטָרְכוּ לָדַעַת שָׁאוּל יִשְׁאָלוּ בָּהֶם.

פסוק טז

כְּכֹל אֲשֶׁר שָׁאַלְתָּ וְגוֹ'. אוּלַי שֶׁבָּא לוֹמַר שֶׁהֵם גָּרְמוּ לְעַצְמָם שֶׁאֵין כֻּלָּם נְבִיאִים, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּיוֹם הַקָּהָל "קָרֵב אַתָּה וּשְׁמָע", וּפָחֲדוּ מִצַּעַר הַנִּסְבָּב מֵהַנְּבוּאָה. לָזֶה גַּם ה' יִתֵּן לָהֶם נָבִיא, וְהַצָּרִיךְ לְדַבֵּר אֵלָיו יָבֹא וְיַגִּידֵנוּ, וּלְטַעַם זֶה אָמַר הַכָּתוּב כָּל הָאָמוּר בָּעִנְיָן.

פסוק כ

אַךְ הַנָּבִיא אֲשֶׁר יָזִיד וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת: א' אָמְרוֹ **אַךְ**, גַּם אָמְרוֹ **אֲשֶׁר יָזִיד** וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "אֲשֶׁר יְדַבֵּר" וְגוֹ', ב' אָמְרוֹ **וְכִי תֹאמַר בִּלְבָבְךָ** וְגוֹ' **אֲשֶׁר יְדַבֵּר** וְגוֹ' **וְלֹא יִהְיֶה הַדָּבָר** וְגוֹ', פְּשִׁיטָא שֶׁאִם לֹא יִהְיֶה מַה שֶּׁצִּוָּה שֶׁלֹּא דִּבֶּר ה' הַדָּבָר הַהוּא, ג' אָמְרוֹ **אֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם ה'** לָמָּה בַּפָּסוּק שֶׁלְּפָנָיו אָמַר "בִּשְׁמִי" וּבְפָסוּק זֶה אָמַר "בְּשֵׁם ה'", ד' אָמְרוֹ **הוּא הַדָּבָר** שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא "לֹא דִבְּרוֹ ה'" וַאֲנִי יוֹדֵעַ שֶׁחוֹזֵר לַדָּבָר הַהוּא.

אָכֵן יִתְבָּאֵר הָעִנְיָן עַל פִּי מַה שֶּׁאָמַר הַנָּבִיא בְּמַעֲשֵׂה יְהוֹשָׁפָט וְאַחְאָב בְּמִלְחֶמֶת רָמוֹת גִּלְעָד (מלכים א כב), שֶׁכָּל הַנְּבִיאִים פֶּה אֶחָד דִּבְּרוּ לְאַחְאָב "עֲלֵה וְהַצְלַח", וּמִדִּבְרֵי מִיכָיְהוּ בֶּן יִמְלָה נִתְגַּלָּה הַדְּבָרִים שֶׁרוּחַ יָצָא מִלִּפְנֵי ה' לְפַתּוֹת אַחְאָב לַעֲלוֹת וְלִפּוֹל בַּמִּלְחָמָה. וּבְחִדּוּשֵׁי עַל דִּבְרֵי נְבִיאִים דְּקְדַּקְתִּי לָמָּה בַּתְּחִלָּה עָבַר עַל מִיכָיְהוּ רוּחַ נָבוֹת וְנִתְנַבֵּא כַּנְּבִיאִים הָרִאשׁוֹנִים וְאָמַר "עֲלֵה וְהַצְלַח", וְאַחַר כָּךְ בִּנְבוּאָה אַחֲרוֹנָה דִּבֵּר נְבוּאַת ה' וְלֹא הוֹעִיל לְפָנָיו רוּחַ נָבוֹת. וְעַל הָרוּחַ גַּם כֵּן תִּמַהּ אֲנִי, אֵיךְ לֹא קָיְמִים שְׁלִיחוּתוֹ אֲשֶׁר יָצָא לַעֲשׂוֹת. עוֹד קָשֶׁה לְמִיכָיְהוּ לָמָּה בִּטֵּל עֲצַת ה' חָס וְשָׁלוֹם וּמַחְשְׁבוֹתָיו שֶׁחָשַׁב לְהַפִּיל אַחְאָב בְּמִלְחֶמֶת רָמוֹת גִּלְעָד, וְהוּא בָּא וְגִלָּה סוֹדוֹ לְאַחְאָב עַצְמוֹ.

אָכֵן הֵן הֵנָּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הֵעִיר ה' בְּנוֹעַם דְּבָרָיו, לְפִי שֶׁהַכֹּל גָּלוּי וְצָפוּי לְפָנָיו הַבּוֹרֵא כִּי יָבֹא זְמַן שֶׁתֵּצֵא רוּחַ מִלְּפָנָיו וְתַטְעֶה הַנְּבִיאִים, וַהֲגַם שֶׁשֶּׁקֶר דִּבְּרוּ, עִם כָּל זֶה אֲנוּסִים הֵם. לָזֶה כְּשֶׁבָּא לְצַוּוֹת עֹנֶשׁ הַנָּבִיא הִקְדִּים וְאָמַר **אַךְ הַנָּבִיא**, "אַךְ" מֹעֵט נָבִיא כַּיּוֹצֵא בָּזֶה שֶׁיְּדַבֵּר דָּבָר וְלֹא יָקוּם וְלֹא יָמוּת. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **אֲשֶׁר יָזִיד** לַהֲעִירְךָ שֶׁלֹּא יָמוּת אֶלָּא נָבִיא אֲשֶׁר יָזִיד לְדַבֵּר וְגוֹ', לוֹמַר אֲבָל נָבִיא שֶׁדִּבֵּר שֶׁקֶר וְלֹא הֵזִיד, וּכְגוֹן שֶׁהִטְעָהוּ רוּחַ נְבוֹת, שֶׁזֶּה אֵין עָלָיו אַשְׁמַת דָּבָר כִּי הָרוּחַ בְּהַסְכָּמַת ה' יָצָא וְהַמִּתְנַבְּאִים מִצִּדּוֹ נְקִיִּים הֵם מֵהֶעָוֹן. וַהֲגַם שֶׁבְּסַנְהֶדְרִין (סנהדרין פט.) אָמְרוּ שֶׁצִּדְקִיָּהוּ בֶּן כְּנַעֲנָה חַיָּב הֲגַם שֶׁרוּחַ נְבוֹת הִטְעָהוּ, הוּא מִטַּעַם שֶׁאָמְרוּ שָׁם דַּהֲוָה לֵיהּ לְמֵידַן אֵין שְׁנֵי נְבִיאִים מִתְנַבְּאִים בְּסִגְנוֹן אֶחָד, אֲבָל זוּלַת זֶה פָּטוּר הָיָה. וַהֲגַם שֶׁאַרְבַּע מֵאוֹת נְבִיאִים אָמְרוּ כֵן וְגַם מִיכָיְהוּ בֶּן יִמְלָה גַּם כֵּן אָמַר "עֲלֵה וְהַצְלַח" וְגוֹמֵר, עִם כָּל זֶה כֻּלָּם פָּתְחוּ פִּיהֶם לְהִתְנַבְּאוֹת וְהָרוּחַ דִּבְּרָה בְּפִיהֶם, וּכְשֶׁהִרְגִּישׁוּ שֶׁנִּבְּאוּ בְּסִגְנוֹן אֶחָד לֹא הוֹסִיפוּ לְדַבֵּר עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן צִדְקִיָּהוּ. וְעַל זֶה יֹאמַר "אֲשֶׁר יָזִיד וְגוֹ' וּמֵת" וְגוֹ':

וּמַעֲתָּה כָּאן הַבֵּן שׁוֹאֵל בַּמָּה נֵדַע הַדָּבָר וְגוֹ', וְאִם מִמַּה שֶּׁלֹּא יִהְיֶה הַדָּבָר חַיְשִׁינָן לְרוּחַ נְבוֹת הַמַּטְעָה וְכַיּוֹצֵא בָּהּ, וְלָמָּה יוּמַת הָאִישׁ הַנָּבִיא כֵּיוָן שֶׁהָרוּחַ שֶׁיָּצָא בִּדְבַר ה' הִטְעָתּוּ? וְכַיּוֹצֵא בַּדָּבָר אִם בְּמַעֲשֵׂה רְמוֹת לֹא הָיָה בָּא מִיכָיְהוּ וְגִלָּה הַסּוֹד, הָיוּ מִתְחַיְּבִים מִיתָה כָּל אַרְבַּע מֵאוֹת נְבִיאִים עַל לֹא חָמָס עָשׂוּ, וַה' אוֹהֵב מִשְׁפָּט. וְהוּא אָמְרוֹ **וְכִי תֹאמַר** וְגוֹ' **אֵיכָה נֵדַע הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא דִבְּרוֹ ה'**, כָּאן כְּלַל דִּבֵּר ה' לְנָבִיא וְכָלַל גַּם כֵּן דִּבֵּר ה' לָרוּחַ "צֵא וַעֲשֵׂה כֵן".

וְאֲמַר אֲשֶׁר יְדַבֵּר הַנָּבִיא וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, אִם הַנָּבִיא יֹאמַר נְבוּאָתוֹ בְּשֵׁם ה' – וְהוּא מַה שֶּׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **בְּשֵׁם ה' וְלֹא יִהְיֶה הַדָּבָר** וְגוֹ', אָז תֵּדַע כִּי בְּזָדוֹן דִּבְּרוֹ הַנָּבִיא, פֵּרוּשׁ, וְלֹא בָּא דְּבָרוֹ מִצַּד רוּחַ שֶׁהִטְעָתּוּ. וְהַטַּעַם כִּי לֹא יָנוּחַ רוּחַ שֶׁקֶר בְּשֵׁם ה' הַנִּכְבָּד כִּי ה' אֱלֹהִים אֱמֶת. וְהוּא אָמְרוֹ **הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא דִבְּרוֹ ה'**, פֵּרוּשׁ, הוּא שֶׁאֲנִי אוֹמֵר לְךָ עָלָיו שֶׁלֹּא דִּבְּרוֹ ה',

וְגַם לֹא בָּא בְּרוּחַ אֶלָּא בְּזָדוֹן, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּזָדוֹן דִּבְּרוֹ** הַנָּבִיא. אֲבָל יֵשׁ דָּבָר אַחֵר שֶׁהֲגַם שֶׁהוּא שֶׁקֶר וְאֵין הַתּוֹרָה יְכוֹלָה לוֹמַר לְךָ "לֹא דִּבְּרוֹ ה' בְּזָדוֹן דִּבְּרוֹ הַנָּבִיא", וְהוּא כְּשֶׁלֹּא יְדַבֵּר הַנָּבִיא בְּשֵׁם ה', שֶׁהֲגַם שֶׁיִּהְיֶה שֶׁקֶר יֵשׁ לָחוּשׁ לְרוּחַ כְּרוּחַ נָבוֹת.

וּבָזֶה יֵעָרֵב לְנֶפֶשׁ אָדָם עִנְיַן מִיכָיְהוּ, כִּי בַּתְּחִלָּה לֹא הִזְכִּיר שֵׁם ה', וְלָזֶה לֹא הָיָה אוֹמֵר אֶלָּא דִּבְרֵי הָרוּחַ, עַד שֶׁנִּתְחַכֵּם יְהוֹשָׁפָט וְאָמַר אֵלָיו (דברי הימים ב יח:טו) "אֲנִי מַשְׁבִּיעֶךָ אֲשֶׁר לֹא תְדַבֵּר אֵלַי רַק אֱמֶת בְּשֵׁם ה'", פֵּרוּשׁ, נִתְחַכֵּם לוֹמַר לוֹ הַתְנֵאי שֶׁהִתְנָה ה' כָּאן וְאָמַר אֲשֶׁר יְדַבֵּר הַנָּבִיא בְּשֵׁם ה', לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ שֶׁיְּדַבֵּר בְּשֵׁם ה', וּבָזֶה אִם יֵשׁ רוּחַ מַטְעָה תְּפַנֶּה מָקוֹם. וְכֵן הָיָה כְּשֶׁהִזְכִּיר אֵלָיו שֵׁם ה', וְאָמַר הַנָּבִיא בְּשֵׁם ה', בָּרַח לוֹ נָבוֹת וְאָמַר הַנָּבִיא הָאֱמֶת בְּמַה שֶּׁהוּא. וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ כָּל הַדִּקְדּוּקִים שֶׁדִּקְדְּקוּ בְּעִנְיַן נְבוּאַת רְמוֹת גִּלְעָד, וַהֲגַם שֶׁלֹּא מָצִינוּ שֶׁהִזְכִּיר מִיכָיְהוּ שֵׁם ה', הִזְכִּירוּ וּמִקְרָא קָצָר הוּא, כֵּיוָן שֶׁהִזְכִּירוּ יְהוֹשָׁפָט וְכֵוָן מִיכָיְהוּ לַשֵּׁם שֶׁהִזְכִּיר יְהוֹשָׁפָט הוֹעִיל. וְלֹא תִקְשֶׁה מֵאָמְרוֹ שָׁם כַּמָּה פְּעָמִים "אֲנִי מַשְׁבִּיעֶךָ וְגוֹ' בְּשֵׁם ה'" שֶׁיֵּרָאֶה שֶׁהִשְׁבִּיעוֹ כַּמָּה פְּעָמִים לְדַבֵּר בְּשֵׁם ה', כִּי אוּלַי שֶׁלֹּא הִרְגִּישׁ מִיכָיְהוּ בְּדִקְדּוּק זֶה שֶׁל יְהוֹשָׁפָט אֶלָּא בְּפַעַם אַחֲרוֹנָה:

אוֹ אֶפְשָׁר כִּי מַאֲמַר "בְּשֵׁם ה'" אֵינוֹ נִסְמָךְ לְמַאֲמַר "אֲנִי מַשְׁבִּיעֶךָ", אֶלָּא מַאֲמַר בִּפְנֵי עַצְמוֹ שֶׁחִדֵּשׁ בָּאַחֲרוֹנָה. וּלְפִי זֶה לֹא קָשֶׁה לָמָּה גִּלָּה מִיכָיְהוּ סוֹד ה', כִּי יֶחֱרַב הָעוֹלָם וְלֹא יִשְׁתַּנֶּה מִקּוֹר הָאֱמֶת לְיִחֵד שְׁמוֹ עַל דָּבָר שֶׁקֶר חָס וְשָׁלוֹם, וּמַה גַּם כִּי עַל כָּל פָּנִים עָשָׂה הָרוּחַ פְּעֻלָּתוֹ כִּי לֹא הֶאֱמִין אֵלָיו אַחְאָב וְעָלָה וְנָפַל, וְנִמְצֵאת מַחְשֶׁבֶת ה' קַיֶּמֶת וְלֹא מִתְיַחֵס הַשֶּׁקֶר לְשֵׁם ה' אֱלֹהִים אֱמֶת.

פרק יט

פסוק ח

וְאִם יַרְחִיב וְגוֹ' לַאֲבֹתֶיךָ. פֵּרוּשׁ עַצְמָן, כִּי הֵם יִנָּחֲלוּ הָאָרֶץ לָעֲתִיד לָבֹא, וְאָמַר זֶה יוּשַׁג לָהֶם אִם יִשְׁמְרוּ אֶת כָּל הַתּוֹרָה וְיַעֲשׂוּהָ, וְתִהְיֶה הַשְׁמִירָה וְהָעֲשִׂיָּה מֵאַהֲבַת ה' וְלֹא מִיִּרְאָה. הַדּוֹר הַהוּא אֲשֶׁר יַעֲמֹד בָּזֶה, בְּיָמָיו יָקִים ה' דְּבָרוֹ הַטּוֹב לָתֵת כָּל הָעֲשָׂרָה עֲמָמִין וְיַעֲמִיד בְּיַד יִשְׂרָאֵל כָּל הַטּוֹב שֶׁהִבְטִיחַ לַעֲשׂוֹת לְאָבוֹת בְּיוֹם עָמְדָם בַּתְּחִיָּה. וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין צט:) הֵעִירוּ שֶׁגְּאֻלָּה הָעֲתִידָה תְּלוּיָה בַּעֲבוֹדַת ה' מֵאַהֲבָה דְּוָקָא.

פסוק יא

וְכִי יִהְיֶה אִישׁ שׂוֹנֵא וְגוֹ'. פָּרָשָׁה זוֹ רוֹמֶזֶת מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּגְּמָרָא מַכּוֹת דַּף י"ב: שָׁלֹשׁ טָעֲיוֹת עָתִיד שָׂרוֹ שֶׁל אֱדוֹם לִטְעוֹת לָעֲתִיד לָבֹא, וְאֶחָד מֵהֶם הוּא שֶׁעָרֵי מִקְלָט קוֹלְטוֹת הַהוֹרֵג בְּשׁוֹגֵג וְהוּא מֵזִיד. וְיָדוּעַ כִּי שָׂרוֹ שֶׁל אֱדוֹם הוּא סַ"מ הוּא שָׂטָן (בבא בתרא טז.) הוּא יֵצֶר

הָרָע, וְעָלָיו הֵעִיד הַכָּתוּב כָּאן. וְאָמַר **כִּי יִהְיֶה אִישׁ שׂוֹנֵא** כִּי אֵין שׂוֹנֵא לְאָדָם כְּיִצְרוֹ הָרָע וְהוּא מְקוֹר הַשִּׂנְאָה. **לְרֵעֵהוּ** כִּי הוּא מַרְאֶה רֵעוּת לַכֹּל כִּי לְטוֹבָתָם מְיַעֲצָם, וְהוּא שׂוֹנֵא לוֹ וּמְבַקֵּשׁ רָעָתוֹ בְּדֶרֶךְ אַהֲבָה וְרֵעוּת. **וְאָרַב** שֶׁאוֹרֵב לוֹ לְהַחְטִיאוֹ, כִּי יֵשׁ לְךָ לְדַעַת שֶׁעֲבֵרָה רְאשׁוֹנָה שֶׁעוֹשֶׂה הָאָדָם אֵינוֹ עוֹשֶׂה אֶלָּא כִּשְׁגָגָה, וּבָזֶה מוֹצֵא שַׁעַר הַצַּר לִכָּנֵס לַנֶּפֶשׁ, גַּם מַקְדִּים לְהָאָדָם, כְּאָמְרוֹ (בראשית ד:ז) "לַפֶּתַח חַטָּאת רוֹבֵץ" קוֹדֶם בֹּא הַמְּנַגְּדוֹ בָּאָדָם, גַּם מַסְבִּיר לוֹ פָּנִים עַל מַעֲשֵׂה הָרַע וְיֹאמַר לָרַע טוֹב, וְאֵין לְךָ אוֹרֵב גָּדוֹל מָזֶּה, וּבָזֶה מִתְגַּבֵּר עָלָיו, וְהוּא אָמְרוֹ **וְקָם עָלָיו**, מַה שֶּׁאֵין כֵּן קוֹדֶם לְכֵן שֶׁהָיָה כְּחוּט הַשַּׂעֲרָה הֵלֶךְ בְּתוֹךְ הָאָדָם (סוכה נב:) וְעַל יְדֵי הַחֵטְא יִתְגַּבֵּר וְיָקוּם עָלָיו.

וְהִכָּהוּ נֶפֶשׁ. כָּאן הֵעִיר שֶׁהוּא מְדַבֵּר עַל ס"מ, וְלָזֶה אָמַר "וְהִכָּהוּ נֶפֶשׁ", פֵּרוּשׁ שֶׁחוֹבֵל בְּנַפְשׁוֹ, כִּי עַל יְדֵי הַחֵטְא תְּמוּת הַנֶּפֶשׁ. **וְנָס אֶל אַחַת** – פֵּרוּשׁ אִם יָנוּס אֶל אַחַת הֶעָרִים הָאֵל לְבַצֵּר עַצְמָהּ שֶׁהִיא מֵעָרֵי הַמִּקְלָט – **וְשָׁלְחוּ זִקְנֵי עִירוֹ** – הֵם בֵּית דִּין שֶׁל מַעְלָה שֶׁהִיא עִיר שֶׁל הַשֵּׂר שֶׁל אֱדוֹם, **וְלָקְחוּ אוֹתוֹ** – וְעַל פִּי הַמִּשְׁפָּט יִתְנוּהוּ בְּיַד גּוֹאֵל הַדָּם, הוּא אֲבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם.

וְאָמְרוֹ **וָמֵת** – כָּאן רָמַז סוֹד אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין לח:) מוֹשִׁיט אֶצְבָּעוֹ בָּהֶם וּשְׁרָפָם, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּיַד גּוֹאֵל הַדָּם וָמֵת** – פֵּרוּשׁ בִּנְגִיעַת יַד ה' בּוֹ בָּזֶה הוּא מֵת מֵעַצְמוֹ. וּלְפִי שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי הֶרִיגַת ס"מ תִּהְיֶה גַּם כֵּן עַל יְדֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁיְּדֵם תִּהְיֶה בּוֹ לַהֲמִיתוֹ עִם ה' בְּרוּךְ הוּא, לָזֶה אָמַר **לֹא תָחוֹס עָלָיו**, וְהֶגֶם שֶׁהַצַּדִּיקִים הָרְוִיחוּ בְּאֶמְצָעוּתוֹ, יֵשׁ לָהֶם לְהַבִּיט אֶל דָּם נָקִי כְּמָה דְּמִים רַבִּים שֶׁשָּׁפַךְ בְּאַרְבּוֹ, וְאָז **וְטוֹב לָךְ** תִּהְיֶה נֶחְלֶטֶת בְּחִינַת הַטּוֹב לָךְ, כִּי בְּהִבָּטֵל רוּחַ הַטֻּמְאָה תִּהְיֶה נִשְׁלֶמֶת בְּחִינַת הַטּוֹב בִּמְקוֹמָהּ, שֶׁהֵם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

פסוק יט

וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (מכות ה.) מִכָּאן: הָרְגוּ אֵין נֶהֱרָגִים, "כַּאֲשֶׁר זָמַם" וְלֹא כַּאֲשֶׁר עָשָׂה. וְקָשָׁה, דִּלְמָא אָמַר הַכָּתוּב "כַּאֲשֶׁר זָמַם" לְהִתְחַיֵּב אַפְלוּ לֹא עָשָׂה, אֶלָּא מֵעֵת אֲשֶׁר עָנָה סָרָה וְזָמַם לַעֲשׂוֹת רָעָה לְאָחִיו נִתְחַיֵּב, וּכְשֶׁנַּעֲשָׂה מַעֲשֶׂה עַל יָדוֹ וְנֶהֱרָג יֵשׁ כָּאן זָמַם וְעָשָׂה, וְקוֹרֵא אֲנִי בּוֹ גַּם כֵּן זָמַם וְנוֹסַף שֶׁעָשָׂה, וְאֵין כָּאן טַעֲנַת אֵין עוֹנְשִׁין מִן הַדִּין?

אֲבָל עִקַּר הַדְּרָשָׁה הִיא מִמַּה שֶּׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "כַּאֲשֶׁר עָנָה עַל אָחִיו", וְחוֹזֵר לְמַה שֶּׁאָמַר "שֶׁקֶר עָנָה בְּאָחִיו" – יַעֲשׂוּ לוֹ כַּאֲשֶׁר עָנָה. וּבְמַאֲמָר זֶה יֶשְׁנוֹ לְחִיּוּב בֵּין נֶהֱרָג בֵּין לֹא נֶהֱרָג, שְׁנֵיהֶם נִכְלָלִים בְּמַשְׁמָעוּת אֲשֶׁר עָנָה. וּמַה שֶּׁלֹּא אָמַר לָשׁוֹן הַכּוֹלֵל וְהָלַךְ לְבַקֵּשׁ לָשׁוֹן זֶה "אֲשֶׁר זָמַם" – לְדִיּוּק בָּא, לוֹמַר דַּוְקָא זָמַם וְלֹא עָשָׂה כְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. וְזֶה לְשׁוֹנָם

בַּבָּרַיְתָא (מכות ה:): אָמַר לוֹ אָבִיו, "לָאו קַל וָחוֹמֶר הוּא?" אָמַר לוֹ, "לְמַדְתָּנוּ רַבֵּינוּ אֵין עוֹנְשִׁין מִן הַדִּין" וְכוּ'. אֵין לְהַקְשׁוֹת מִזֶּה לְדִבְרֵיהֶם, כִּי בְּלֹא טַעַם "אֵין עוֹנְשִׁין מִן הַדִּין" הָיָה הַקַּל וָחוֹמֶר מַכְרִיחַ לוֹמַר שֶׁלֹּא בָּא הַכָּתוּב לְפָטְרָן אִם הָרְגוּ, שֶׁהֲרֵי קַל וָחוֹמֶר הַדְּבָרִים וְאֵין כֹּחַ בַּדִּיּוּק לִדְחוֹת הַקַּל וָחוֹמֶר, וּלְאוֹקְמֵי קְרָא שֶׁלֹּא בְּדִיּוּק, אִם לֹא מִטַּעַם שֶׁדָּחָה רַבִּי "אֵין עוֹנְשִׁין מִן הַדִּין".

פרק כ

פסוק א

כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה וְגוֹ'. אוּלַי שֶׁרְמַז הַכָּתוּב מִלְּחֶמֶת הָאָדָם עִם יִצְרוֹ, וּבָא לְהָסִיר מִלְּבָבוֹ מֹרֶךְ, וְאָמַר **כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה** הַיְדוּעָה שֶׁאֵין גְּדוֹלָה מִמֶּנָּה, וְהִנֵּה בְּמִלְחָמָה זוֹ יֵשׁ שְׁנֵי דְּבָרִים קָשִׁים לָאָדָם שֶׁמַּתִּישִׁים כּוֹחוֹ, א' הוּא שֶׁאֵינוֹ מְלֻמָּד בַּמִּלְחָמָה כְּמוֹ שֶׁהוּא מְלֻמָּד וְרָגִיל בְּמִין מִלְחָמָה זוֹ יִצְרוֹ הָרַע, ב' שֶׁהַרְכָּבַת הָאָדָם <חֹבֶקֶת> דִּבְרֵי הַיֹּצֵר בְּכָל אֲשֶׁר יֹאמַר אֵלָיו בְּעִנְיְנֵי הָאִסּוּר לִגְנֹב וְלִגְזֹל וְלִגְאוֹת וְלֶאֱכֹל כָּל אֲשֶׁר תְּאַוֶּה נַפְשׁוֹ, וְזֶה יִמְנָעֵהוּ מִלִּשְׁמֹעַ אֶל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת, וּמָה גַּם אַחַר שֶׁנִּכְשַׁל בַּעֲבֵרוֹת רַבּוֹת שֶׁיִּתּוֹסְפוּ כּוֹחוֹת הָרַע שֶׁנּוֹלְדוּ מִמַּעֲשָׂיו הָרָעִים כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בִּמְקוֹמוֹת אֲחֵרִים וַהֲרֵי הוּא בֵּינֵיהֶם כַּחֲרָרָה שֶׁאֵין לָהּ הוֹפְכִין:

לָזֶה בָּא דְּבַר ה' כָּאן וְאָמַר: **כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה וְרָאִיתָ** בְּעֵינֵי שִׂכְלְךָ **סוּס וָרֶכֶב**, "סוּס" כְּנֶגֶד מַה שֶּׁהוּא הַיֹּצֵר סוּס מוּכָן לַמִּלְחָמָה מַה שֶּׁאֵינוֹ כֵּן הָאָדָם, "רֶכֶב" כְּנֶגֶד הַרְכָּבַת הָאָדָם שֶׁנּוֹטָה וְחוֹשֶׁקֶת לִדְבָרִים. וְאָמְרוֹ **עַם רַב מִמְּךָ** כְּנֶגֶד כֹּחוֹת הָרַע שֶׁנִּתּוֹסְפוּ מִמֶּנּוּ מִצַּד מַעֲשָׂיו הָרָעִים כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ. אַף עַל פִּי כֵן בָּא דְּבָרוֹ הַטּוֹב וְאָמַר: **לֹא תִירָא מֵהֶם**, וְהַטַּעַם הוּא **כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ**, פֵּרוּשׁ, הֵן אֱמֶת אִם הָיִיתָ בָּא לַמִּלְחָמָה בְּכֹחֲךָ אֵין בְּךָ כֹּחַ לַעֲמֹד בְּמִלְחָמָה זוֹ, אֲבָל כֵּיוָן שֶׁה' אֱלֹהֶיךָ עִמְּךָ כֹּחוֹ גָּדוֹל לְהַצִּילְךָ, כִּי כְּשֶׁבָּא אָדָם לִטַּהֵר יְמִינוֹ יִתְבָּרֵךְ מְקַבְּלִתּוֹ וְנִדְבָּק לַה' וְהוּא יַכְנִיעַ מְצָרָיו.

וְנָמַר אוֹמֵר **הַמַּעֲלֶךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם**, כִּי זֶה מוֹפֵת חוֹתֵךְ כִּי ה' מְפָרֵק הַקְּלִפָּה מִן הַקְּדֻשָּׁה וּמְבָרְרָה, וְהוּא סוֹד הַעֲלָאַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם כַּיָּדוּעַ לִיוֹדְעֵי חֵן, וְזֶה לְךָ הָאוֹת כְּדֵי שֶׁתִּתְחַזֵּק בַּמִּלְחָמָה, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (תהלים לז:לב) "צוֹפֶה רָשָׁע לַצַּדִּיק וְגוֹ' ה' לֹא יַעַזְבֶנּוּ בְיָדוֹ", וְאָמְרוּ זְכֹרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין ל:) שֶׁהַכָּתוּב מְדַבֵּר עַל יֵצֶר הָרַע שֶׁהוּא מִתְגַּבֵּר עַל הָאָדָם וְה' עוֹזְרוֹ וּמַצִּילוֹ מִיָּדוֹ:

פסוק ד

לְהִלָּחֶם וגו' לְהוֹשִׁיעַ וגו'. פֵּרוּשׁ **לְהִלָּחֶם** וגו' – לְאַבֵּד אוֹיְבֵיכֶם, וְאָמְרוֹ **לְהוֹשִׁיעַ** וגו' פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא יָמוּת מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶחָד בַּמִּלְחָמָה, וְזֶה הוּא עִיקַר הַנֵּס שֶׁתִּהְיֶה הַמִּלְחָמָה כְּבֵדָה בְּאוֹיְבֵיהֶם וְלֹא יִפָּקֵד אֶחָד מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְאוּלַי כִּי לָזֶה נִתְכַּוֵּן בְּמַה שֶׁאָמַר בִּתְחִלַּת הַכָּתוּב **ה' אֱלֹהֵיכֶם**, הַזְכִּיר הָרַחֲמִים וְהַדִּין: רַחֲמִים לְהוֹשִׁיעַ יִשְׂרָאֵל, דִּין לְאַבֵּד אוֹיְבֵיהֶם. וְזוּלַת זֶה הָיָה דַּי בְּאָמְרוֹ "כִּי אֱלֹהֵיכֶם הוֹלֵךְ".

פסוק ח

מִי הָאִישׁ הַיָּרֵא וגו'. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (סוטה מד.) זֶה הַיָּרֵא מֵעֲבֵרוֹת שֶׁבְּיָדוֹ, פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיה לג:יד) "פָּחֲדוּ בְצִיּוֹן חַטָּאִים", שֶׁכָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ עֲבֵרוֹת לִבּוֹ יָרֵא וְחָרֵד מֵעֲצָמוֹ, וַאֲפִלּוּ אֵינוֹ יוֹדֵעַ שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ עֲבֵרוֹת הַפַּחַד הַנִּכְנָס בִּלְבָבוֹ בַּמִּלְחָמָה תּוֹדִיעֵהוּ כִּי יֵשׁ בְּיָדוֹ עֲבֵרוֹת. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אורח חיים סימן נד בשם הירושלמי) שֶׁעָרוּ הֶעָוֹן שֶׁיִּכָּנֵס בְּלִבּוֹ הַפַּחַד מִיּוֹצְרוֹ שֶׁאֲפִלּוּ אֵין בְּיָדוֹ אֶלָּא שֶׁדִּבֵּר בֵּין יִשְׂתַּבַּח לְיוֹצֵר, וְהַטַּעַם כִּי הַנִּכְנָס לַמִּלְחָמָה צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת לוֹ נֵס לְהִנָּצֵל מֵחֶרֶב אוֹיֵב, וְכָל שֶׁבְּיָדוֹ מִבְּחִינַת הָרַע אֵינוֹ רָאוּי לְנֵס וּמַזָּלוֹ יַפְחִידוֹ.

פסוק י

כִּי תִקְרַב וגו'. אוּלַי פָּרָשָׁה זוֹ תִּרְמֹז עַל פִּי מַה שֶּׁאָמַר הָרַשְׁבַּ"י בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (ח"ב סב.) כִּי הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא שׁוֹלֵחַ נְשָׁמָה יְתֵרָה לָהָאָדָם מֵעוֹלָם הָעֶלְיוֹן לְהַדְרִיכוֹ בְּדֶרֶךְ יָשָׁר, וּבְאֶמְצָעוּתָהּ יִמָּלֵט הָאָדָם מֵהַמַּחְטִיאוֹ, וְצִוָּה ה' לִנְשָׁמָה וְאָמַר **כִּי תִקְרַב אֶל עִיר** – זֶה הוּא גּוּף הָאָדָם שֶׁנִּקְרָא עִיר, כְּאָמְרָם בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (זהר חדש רות צז.) בְּפָסוּק "עִיר קְטַנָּה" (קהלת ט:יד) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: "עִיר קְטַנָּה" – דָּא גּוּפָא דְּבַר נָשׁ, עַד כָּאן, לְמִלְחָמָה – כִּי צָרִיךְ כֹּחַ לְהַצִּיל הָאָדָם מִיַּד מַרְשִׁיעוֹ.

וְדִקְרַדְתָּ לוֹמַר "עָלֶיהָ", פֵּרוּשׁ, בִּשְׁבִיל הָעִיר לְמַלְּטָהּ מִיֵּצֶר הָרַע, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (קהלת ט:יד) "וּבָא אֵלֶיהָ" וגו' וּמַלַּט הָעִיר בְּחָכְמָתוֹ (נדרים לב:).

וְקָרָאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם. פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא תָּבֹא אֵלֶיהָ בִּפְסִיעוֹתֶיךָ לְהַטּוֹתוֹ לְדַרְכְּךָ הַטּוֹב מִן הַקְּצֶה אֶל הַקְּצֶה, אֶלָּא בִּתְחִלָּה בְּקָרְבְּךָ תִּקְרָא אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם, שֶׁעֲשׂוֹה יַעֲשֶׂה גַּם לְעוֹלָם הָעֶלְיוֹן וְיֵהָנֶה בָּזֶה וּבָבָא, וְיִתֵּן חֵלֶק לַגּוּפָנִיּוּת וְחֵלֶק לָרוּחָנִיּוּת, כִּי גַּם לָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן צָרִיךְ הָאָדָם לְמָזוֹנוֹת, וְאִם לֹא יַטְרִיחַ בָּעוֹלָם הַזֶּה בְּעַד עוֹלָם הַבָּא גַּם כֵּן, נִמְצָא שֶׁלֹּא יַגִּיעוּ וְיֹאבַד לְעוֹלָם וָעֶד, וְדֶרֶךְ זֶה יִקָּרֵא דִּבְרֵי שָׁלוֹם, שֶׁהוּא הַבְּצוּעַ.

וְאָמְרוֹ וְהָיָה **אִם שָׁלוֹם**. פֵּרוּשׁ "וְהָיָה" לְשׁוֹן שִׂמְחָה הִיא אִם שָׁלוֹם תַּעֲנֶךָּ. וְאָמַר **וּפָתְחָה** פֵּרוּשׁ, אֵין צוֹרֶךְ אֶלָּא פְּתִיחָה לְבַד, וְאִם יִפְתַּח כְּפִתְחוֹ שֶׁל מַחַט הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִפְתַּח

לוֹ כְּפִתְחוֹ שֶׁל אוּלָם. וְהוּא מַה שֶּׁגָּמַר אוֹמֶר **וְהָיָה כָּל הָעָם הַנִּמְצָא בָהּ** רַמַ"ח אֵיבָרִים וּשְׁסָ"ה גִּידִים הַכֹּל יִשְׁתַּעְבֵּד לַנְּשָׁמָה, בֵּין בִּבְחִינַת מִצְוֹות עֲשֵׂה יִהְיוּ לָמַס לַעֲשׂוֹת בְּגוּפָם וּבְמָמוֹנָם וְכוּ', בֵּין בִּבְחִינַת מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה **וַעֲבָדוּךָ** פֵּרוּשׁ, כְּעֶבֶד הַיֵּרֵא מֵרַבּוֹ לְבַל נְטוֹת מִדְּבָרָיו יָמִין וּשְׂמֹאל.

וְאָמְרוּ **וְאִם לֹא תַשְׁלִים וְגוֹ'**. פֵּרוּשׁ, אִם לֹא הִשְׁלִימָה הָעִיר וְנָטְתָה אֲשׁוּרֶיהָ מִנִּי דֶּרֶךְ, וְלִפְעָמִים יִקָּר מִקְרֶה שֶׁאַחַר שֶׁהִתְחִיל הָאָדָם לְהֵיטִיב מַעֲשָׂיו יָשׁוּב אָחוֹרַנִּית, וּכְשֶׁאֵרַע זֶה לְהָאָדָם יַגְדִּיל רֶשַׁע וְיִתְחַזֵּק יִצְרוֹ עָלָיו יוֹתֵר מִבְּרִאשׁוֹנָה לְהִלָּחֵם עִם הַנְּשָׁמָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְעָשְׂתָה עִמְּךָ מִלְחָמָה**. יְצַו ה' לְצוּר עַל הָעִיר בְּסִגּוּפִים, וּכְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ה.): לְעוֹלָם יַרְגִּיז אָדָם יִצְרוֹ טוֹב עַל יֵצֶר הָרַע, וְהָרְגָּזָתוֹ הוּא לְסַגֵּף עַצְמוֹ בִּדְבָרִים הַמַּתִּירִים לוֹ, גַּם בְּתַעֲנִיּוֹת וּמַלְקִיוֹת וּבְכִי לְהַתִּישׁ כֹּחַ הָרַע שֶׁבָּעִיר, וּמַבְטִיחוֹ ה' לִתְּנָהּ בְּיָדוֹ, כְּאָמְרוֹ "וּנְתָנָהּ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ". **וְהִכִּיתָ כָל זְכוּרָהּ** הוּא כֹּחַ ס"מ וְחֵילוֹתָיו.

וְאָמְרוֹ **לְפִי חָרֶב** – עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים קמט:ו) "רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם".

וְאָמְרוֹ **רַק הַנָּשִׁים וְהַטַּף** – פֵּרוּשׁ, "נָשִׁים" הֵם נֶפֶשׁ וְרוּחַ, וְנִקְרְאוּ נָשִׁים בְּעֵרֶךְ הַנְּשָׁמָה כַּיָּדוּעַ לְיוֹדְעֵי חֵן, "וְהַטַּף" הֵם מִצְוֹות וּמַעֲשִׂים טוֹבִים שֶׁעָשָׂה אָדָם קוֹדֶם שֶׁהָיָה מִתּוֹעֵב בְּעֵינֵי ה', בְּסוֹד (תהלים נ,טז) "וְלָרָשָׁע אָמַר אֱלֹהִים מַה לְּךָ לְסַפֵּר חֻקָּי", וּכְשֶׁאָדָם חוֹזֵר בּוֹ יֶחְשְׁבוּ לִזְכוּת. גַּם עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (יומא פו:) שְׁגָגוֹת נַעֲשׂוֹת לוֹ כִּזְכֻיּוֹת, וְלֹהֶם יִקָּרֵא טַף.

וְאָמְרוֹ **וְהַבְּהֵמָה** הוּא תַּאֲוַת הַחֹמֶר שֶׁיִּקָּרֵא בְּהֵמָה, **וְכָל אֲשֶׁר בָּעִיר תָּבוֹז לָךְ** שֶׁהַכֹּל יִהְיֶה לְתוֹעֶלֶת הַנְּשָׁמָה לְתַקֵּן הַצְּרִיךְ לְתַקֵּן הַמַּשְׁכְּלוֹת, כִּי גַּם תַּאֲוַת הַבְּהֵמִי תְּסַגֵּל סֶגֶל הַטּוֹב בְּמַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לָהּ.

וְאָמְרוֹ **כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכָל הֶעָרִים וְגוֹ'**. פֵּרוּשׁ כָּל מִצְוֹת הָאֲמוּרוֹת בָּעִנְיָן אֵינָם אֶלָּא <לֶעָרִים> שֶׁהֵם הַגּוּפוֹת שֶׁנִּתְרַחֲקוּ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעי' נ"ז) "לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב", שֶׁבַּעַל עֲבֵרוֹת יִקָּרֵא רָחוֹק מֵהַשְׁכִּינָה, שֶׁהִיא מְקוֹר הַקְּדֻשָּׁה שֶׁמִּמֶּנָּה הִיא מַחְצַב הַנְּשָׁמָה הָעֶלְיוֹנָה, אֲבָל עִיר שֶׁהִיא מֵעָרֵי הַגּוֹיִם, פֵּרוּשׁ, שֶׁאֵין לָהּ קֶשֶׁר עִם הַקְּדֻשָּׁה וְיִצְאַתָּה מִמְּקוֹרָהּ בְּרוּב פְּשָׁעֶיהָ כְּכָל הַגּוֹיִם, אֵין לַנְּשָׁמָה חֵלֶק עִמָּהּ וְלֹא תִּקָּוֶה בָּהּ לַהֲשִׁיבָהּ, וְהוּא אָמְרוֹ **אֲשֶׁר לֹא מֵעָרֵי הַגּוֹיִם** וְגוֹ', כִּי בְּחִינוֹת הֵהֵם אֵין לָהֶם אֶלָּא לְהַחֲרִימָם. וְזוֹ הָיְתָה שִׁגְגַת מֹשֶׁה בְּקִבְּלַת עֶרֶב רַב (שמו"ר פמ"ב), וַה' אָמַר אֵלָיו שֶׁשִּׁרְשָׁם רַע וְאֵינָם עוֹמְדִים בְּגֶדֶר הַקְּדֻשָּׁה וּמֻכְרָחִים לְחֵלֶק רַע, וּכְשֶׁהָיָה מְחַיֶּה אוֹתָם, פֵּרוּשׁ, לְקָרְבָם לַקֹּדֶשׁ, אֵינוֹ מְחַיֶּה בָּם כָּל נְשָׁמָה, דְּקְדֵּק לוֹמַר "כָּל" הִיא הָרוּחַ שֶׁזּוֹכֶה רְאשׁוֹנָה עִם הַנְּשָׁמָה:

חסלת פרשת שופטים

פרק כא

פסוק י

כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל אוֹיְבֶיךָ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר כָּל זֶה, שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא "כִּי תֵּרֵא בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת" וְגוֹ'? עוֹד, אַחַר שֶׁאָמַר "כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה" לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "עַל אוֹיְבֶיךָ". וְאוּלַי כִּי לְפִי שֶׁבָּא הַכָּתוּב לְהַתִּיר יְפַת תֹּאַר שֶׁאֱסוּרָה שֶׁלֹּא בְּשִׁעַת מִלְחָמָה, גַּם לְהַתִּיר קִדְּלֵי דַּחֲזִירֵי (חולין יז.) וּשְׁאָר אִסּוּרִין, חָשׁ הַכָּתוּב שֶׁבִּיצִיאַת יִשְׂרָאֵל לַמִּלְחָמָה רַגְלֵיהֶם לָרַע יְרוּצוּ כְּדֵי שֶׁיְּהַנּוּ מִדְּבַר אִסּוּר. לָזֶה בָּא הַכָּתוּב וְהִתְנָה וְאָמַר **כִּי תֵצֵא** – תִּהְיֶה יְצִיאָתְךָ לַמִּלְחָמָה לְהִנָּקֵם מֵאוֹיְבֶיךָ שֶׁהֵם אוֹיְבֵי ה', עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהילים קלט:כא) "הֲלֹא מְשַׂנְאֶיךָ ה' אֶשְׂנָא וְגוֹ' לְאוֹיְבִים הָיוּ לִי". לְטַעַם זֶה תִּהְיֶה יְצִיאָתְךָ, וְאִם תַּעֲשֶׂה כֵּן – "וּנְתָנוֹ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְשָׁבִיתָ שִׁבְיוֹ". וּמִזֶּה אַתָּה לָמֵד שֶׁזּוֹלַת כֵּן, אִם תִּהְיֶה יְצִיאָתְךָ לְטַעַם אַחֵר וְהַטַּעַם מוּבָן מִמַּה שֶׁאָמַר בָּעִנְיָן, אֵינוֹ מֻבְטָח שֶׁיִּתְּנֵהוּ ה' בְּיָדוֹ.

וְשָׁבִיתָ שִׁבְיוֹ. מִצְוָה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יֵרָאֶה כִּמְזַלְזֵל בְּמַתְּנַת מֶלֶךְ, אוֹ נִתְכַּוֵּן לֶאֱסוֹר יְפַת תֹּאַר כָּל עוֹד שֶׁלֹּא שָׁבוּ שִׁבְיוֹ, שֶׁלֹּא יֹאמַר אָדָם כֵּיוָן שֶׁהוּתְּרָה לִי אֶחְטְפֶנָּה וְאוֹלִיכֶנָּה וְאֶבְעָלֶנָּה, תַּלְמוּד לוֹמַר **וְשָׁבִיתָ שִׁבְיוֹ וְרָאִית בַּשִּׁבְיָה** פֵּרוּשׁ כְּשֶׁתִּשְׁבֶּה אוֹתָהּ וְתִהְיֶה שִׁלְּךָ אִם רָאִית בַּשִּׁבְיָה וְגוֹ'. וְטַעַם אָמְרוֹ **שִׁבְיוֹ** וְלֹא אָמַר אוֹתוֹ, רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבָּרְכָה אָמְרוּ (ספרי) שֶׁהַכָּתוּב מְדַבֵּר בְּמִלְחֶמֶת רְשׁוּת, וְדִקְדֵּק לוֹמַר **שִׁבְיוֹ** אֲפִלּוּ הוּא מֵהַכְּנַעֲנִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (דברים כ:טז) "לֹא תְחַיֶּה כָּל נְשָׁמָה":

עוֹד יֵרָצֶה, לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר "וּנְתָנוֹ ה' וְגוֹ' בְּיָדֶךָ", לָזֶה כְּשֶׁאָמַר **וְשָׁבִיתָ** גָּמַר אוֹמֶר **שִׁבְיוֹ**, פֵּרוּשׁ מַה שֶּׁשָּׁבוּי וְעוֹמֵד לְפָנֶיךָ. עוֹד רָמַז שֶׁהֲגַם שֶׁתִּהְיֶה אַתָּה בְּגֶדֶר שִׁבְיוֹ לְפִי עֶרֶךְ הַמִּשְׁתַּעֵר לַלּוֹחֵם וְנִלְחָם, אַף עַל פִּי כֵן "וְשָׁבִיתָ". וּמִזֶּה עֵינֶיךָ תֶּחֱזֶינָה כִּי ה' הוּא הַנּוֹתְנוֹ לְפָנֶיךָ, וְלֹא כֹּחֲךָ וְעֹצֶם יָדֶךָ עוֹשֶׂה חָיִל.

פסוק יא

וְרָאִית בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת יְפַת תֹּאַר. הִנֵּה מֵאָמְרוֹ **יְפַת תֹּאַר** מַשְׁמַע דָּוְקָא יְפַת תֹּאַר, וּמֵאָמְרוֹ **וְחָשַׁקְתָּ בָהּ** דָּרְשׁוּ בְּסִפְרֵי אֲפִלּוּ כְּעוּרָה, וְזֶה מִן הַתֵּמַהּ לָמָּה יֹאמַר יְפַת תֹּאַר וְיִצְטָרֵךְ לְרַבּוֹת כְּעוּרָה? הָיָה לוֹ לוֹמַר "וְרָאִית אֵשֶׁת" וְלֹא יִכְתֹּב לֹא "יְפַת תֹּאַר" וְלֹא "וְחָשַׁקְתָּ".

וּלְיַשֵּׁב הַכָּתוּב צָרִיךְ לְהַעִיר בָּעִנְיָן, לָמָּה יָצָו ה' כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה לְטַמֵּא אָדָם עַצְמוֹ בְּבַת אֵל נֵכָר, וּבִפְרָט בְּעֵת מַעֲשֵׂה הַנֵּס בְּמָקוֹם שֶׁצָּרִיךְ לְהוֹסִיף טַהֲרָה וּדְבֵקוּת בַּה', יַתִּיר לַעֲשׂוֹת מַעֲשֵׂה כְּעוּר הַשָּׁנוּאִי אֲצִלוֹ יִתְבָּרַךְ, וְזֶה יַפְעִיל הַרְחָקַת דְּבֵקוּתֵנוּ בּוֹ יִתְבָּרַךְ. בִּשְׁלָמָא הֻתַּר

אֲכִילַת אִסּוּר מְצִינוּ לָרַמְבַּ"ם זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה (הלכות מלכים פרק ח) שֶׁנִּתַּן טַעַם אִם יִרְעַב, וְהוּא טַעַם נָכוֹן, אֲבָל מַעֲשֶׂה זֶה יִתְעָבֵנוּ עוֹשֵׂנוּ. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (קדושין כא:) לֹא דִּבְּרָה תּוֹרָה אֶלָּא כְּנֶגֶד יֵצֶר הָרַע, וּמִן הָרָאוּי הוּא לְהַכְנִיעוֹ וּלְאַבְּדוֹ מִלֵּב עַם קָדוֹשׁ בַּזְּמַן הַהוּא אֲשֶׁר מַלְכָּם בְּרֹאשָׁם לְהִלָּחֵם לָהֶם.

אָכֵן יְסוֹד הַדָּבָר וְסוֹדוֹ הוּא עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר חדש בלק נ"ג) שֶׁאָמְרוּ שֶׁבְּחֵטְא אָדָם הָרִאשׁוֹן נִשְׁבּוּ כַּמָּה נְשָׁמוֹת יְקָרוֹת בְּיַד סִטְרָא אָחֳרָא, וְהֵם נִשְׁמוֹת הַגֵּרִים, וְצֵא וּלְמַד כַּמָּה וְכַמָּה גְּדוֹלֵי עוֹלָם בָּאִים מֵהָאֻמּוֹת, וְרוּת הַמּוֹאֲבִיָּה תּוֹכִיחַ, וְכַמָּה גְּדוֹלֵי עוֹלָם שְׁמַעְיָה וְאַבְטַלְיוֹן וְאוּנְקְלוֹס הַגֵּר וְכָאֵלֶּה רַבּוֹת:

עוֹד אֲגַלֶּה לְךָ סוֹד אֶחָד: תִּמְצָא נְשָׁמָה טְהוֹרָה דְּבוּקָה בִּנְשָׁמָה טְמֵאָה, וְאֵין כֹּחַ בַּטְּהוֹרָה לְהַטּוֹת הַטְּמֵאָה לְהֵיטִיב, וְהִיא מֻנַּחַת שָׁם עַד עֵת דְּרוֹר. וְצֵא וּלְמַד כַּיּוֹצֵא בָּזֶה מִנִּשְׁמַת רַבִּי חֲנִינָא בֶּן תְּרַדְיוֹן שֶׁהָיְתָה דְּבוּקָה בִּשְׂכָמָם בֶּן חֲמוֹר, כָּרְמוּז בְּתֵיבַת "רַחֲבַת יָדַיִם" (בראשית לד,כא) כָּאָמוּר בְּדִבְרֵי הַמְקֻבָּלִים (ליקוטי תורה וישלח). וּמָצִינוּ שֶׁהַנֶּפֶשׁ הַלָּזוֹ לֹא עָשְׂתָה מִפְּעָל טוֹב בִּשְׂכָמָם, וְיָצְתָה כְּשֶׁדָּבַק בְּדִינָהּ, מָצְאָה הַנֶּפֶשׁ מִינָהּ וְנִדְבְּקָה בּוֹ, כְּאָמְרוֹ (בראשית לד,ג) "וַתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה". וּשְׁמֹר לְךָ כְּלָל זֶה. וְיֵשׁ נֶפֶשׁ קְדוֹשָׁה בֵּין הַקְּלִפָּה שֶׁבִּמְקוֹם שְׁכוּנָתָהּ תַּשָּׁה לֵב הַשּׂוֹכֶנֶת בְּתוֹכוֹ לְהֵיטִיב, וְיִנָּרְשׁוּ חֵלֶק הָרַע אוֹ יְמַתְּקוּהוּ. וְהֵם הַגֵּרִים הַמִּתְגַּיְּרִים מִן הָאֻמּוֹת מֵעַצְמָן כְּרוּת הַמּוֹאֲבִיָּה וּכְנַעֲמָה, וּכְמוֹ שֶׁרָאִינוּ בְּעֵינֵינוּ גֵּרִים שֶׁמֵּעַצְמָם בָּאִים וּמִתְגַּיְּרִים.

וְהִנֵּה כְּבָר כָּתַבְתִּי כַּמָּה פְּעָמִים כִּי בְּאֶמְצָעוּת מַעֲשֶׂה הַמִּצְוָה יִתְלַבֵּשׁ בָּאָדָם אוֹר הַשְּׂכִינָה וְיִנָּרֵשׁ מִמֶּנּוּ חֵלֶק הָרַע, כְּאָמְרוֹ (קהלת ח:ה) "שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דָּבָר רָע", וּבִפְרָט שְׁלוּחֵי מִצְוָה. וְעַיִן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת שְׁלַח לְךָ שֶׁשְּׁלוּחֵי מִצְוָה בִּשְׁעַת שְׁלִיחוּתָם אֲפִלּוּ מְיֻצָּר הָרַע מִצְוָתָם מַצִּילָתָם, וּכְמוֹ כֵן הָעוֹסֵק בַּעֲבֵרָה מִתְלַבֶּשֶׁת בּוֹ רוּחַ הַטֻּמְאָה וּמְעַוֶּרֶת דַּרְכּוֹ. **וְאַחֲרֵי** הוֹדִיעַ ה' אוֹתָנוּ אֶת כָּל זֹאת, יָאִירוּ מַאמְרֵי אֵל עֶלְיוֹן כַּשֶּׁמֶשׁ בַּצָּהֳרַיִם בְּמִצְוָה זוֹ, וְהוּא לְפִי שֶׁהַקְּדִים **כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה** וְגוֹ', שֶׁיְּצִיאָתוֹ הִיא לְדָבָר מִצְוָה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ לְמַעְלָה. אָמַר עוֹד, אִם רָאָה בַּשִּׁבְיָה, פֵּרוּשׁ בִּשְׁעַת שִׁבְיָה, וּכְמוֹ שֶׁכֵּן דִּקְדֵּק רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ח' מֵהִלְכוֹת מְלָכִים כִּי בְּאוֹתָהּ שָׁעָה עוֹדֶנּוּ עוֹסֵק בַּמִּצְוָה. אִם יִרְאֶה אֵשֶׁת יְפַת תֹּאַר, פֵּרוּשׁ אֵשֶׁת סָמוּךְ, וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (קידושין כא:) אֵשֶׁת אִישׁ, וְדִבְרֵיהֶם אֱמֶת, אֶלָּא שֶׁאִם לְדִבְרֵיהֶם לְבַד יָכוֹן הָיָה לוֹ לוֹמַר אֵשֶׁת אִישׁ לֹא אֵשֶׁת יְפַת תֹּאַר. אֶלָּא בָּאָה לְהָעִיר שֶׁבְּאֶמְצָעוּת הֱיוֹתוֹ עוֹסֵק בַּמִּצְוָה יְגַלֶּה ה' אֶת עֵינָיו לְהַכִּיר בַּגּוֹיָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ יְפַת תֹּאַר שֶׁהִיא נְשָׁמָה הַקְּדוֹשָׁה הַנִּקְרֵאת יְפַת תֹּאַר, כִּי זֹהַר נְשָׁמוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת מַפְלִא וְעָצוּם הוּא, וְזֹאת הָאִשָּׁה קָנְתָה בָּהּ חֵלֶק זֶה הַטּוֹב, וְלָזֶה קְרָאָהּ הַכָּתוּב "אֵשֶׁת יְפַת תֹּאַר". וְהַכָּרָתָהּ

הוּא עַל יְדֵי שֶׁאַתָּה רוֹאֶה שֶׁאַתָּה חוֹשֵׁק בָּהּ בִּזְמַן שֶׁאַתָּה דָּבוּק בַּשְּׁכִינָה בְּאֶמְצָעוּת הֶיוֹתְךָ עָסוּק בִּשְׁלִיחוּת מִצְוָה כָּאָמוּר, זֶה יְעִירְךָ שֶׁלְּדָבָר טוֹב חָשַׁקְתָּ.

וְדָקַדְתָּ לוֹמַר **בָּהּ** וְלֹא אָמַר אוֹתָהּ, לְהָעִיר כִּי לֹא לָאִשָּׁה אַתָּה חוֹשֵׁק אֶלָּא לְמַה שֶּׁבָּהּ, שֶׁהִיא יְפַת תֹּאַר, שֶׁהוּא חֵלֶק הַטּוֹב הַדּוֹמֶה לַנֶּפֶשׁ הַטְּהוֹרָה. וּכְפִי זֶה, הֲגַם שֶׁכְּעוּרָה הָאִשָּׁה בְּכָלַל הַהֶתֵּר, כִּי אֵינוֹ חוֹזֵר יְפַת תֹּאַר לַגּוֹלֶם הַנִּגְלֶה, כִּי אֵלָיו לֹא יִמָּשֵׁךְ תַּאֲוַת יִשְׂרָאֵל בְּמַצָּב זֶה כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ.

וְאָמַר **וְלָקַחְתָּ לְךָ לְאִשָּׁה**, הִנֵּה בְּכָל מַאֲמַר הַמִּתְכַּוֵּנָה לְהֹ' אָמַר הַכָּתוּב בְּלָשׁוֹן כִּנּוּי "וַהֲבֵאתָהּ" וְגוֹ', "וּבָעַלְתָּהּ" וְגוֹ', "וְשִׁלַּחְתָּהּ", וְכָאן אָמַר **וְלָקַחְתָּ**, שִׁנָּה הַכָּתוּב לְהַעִירְךָ שֶׁהַלְּקִיחָה הִיא בַּנֶּעְלָם שֶׁהִיא נֶפֶשׁ הַקְּדוֹשָׁה, שֶׁבְּאֶמְצָעוּת הָעִנְיָן יִהְיֶה לוֹ בָּהּ לְקִיחָה אַחֶרֶת שֶׁיִּזְכֶּה בִּיפַת תֹּאַר, כִּי כְּשֶׁיִּדְבַּק אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה שֶׁבָּהּ חֵלֶק מֵהַטּוֹב, תֵּכֶף יִקָּנֶה מִקּוֹמוֹ חֵלֶק הַטּוֹב בְּיִשְׂרָאֵל וְיִזְכֶּה בּוֹ, כְּמוֹ שֶׁזָּכְתָה דִּינָה בַּת יַעֲקֹב בְּנֶפֶשׁ קְדוֹשָׁה בִּפְגֹעַ בָּהּ שְׁכֶם בֶּן חֲמוֹר.

וְהִנֵּה לְפִי שֶׁיֵּשׁ שְׁתֵּי בְּחִינוֹת בִּדְבֵקוּת הַקְּדֻשָּׁה בַּקִּלְקָפָּה כְּמוֹ שֶׁזָּכַרְנוּ לְמַעְלָה, וְזֹאת הָאִשָּׁה אֵין יָדוּעַ אִם חֵלֶק הַדְּבוּק בָּהּ הוּא דָּבָר הַיּוֹצֵא בְּדֶבְיקָה רִאשׁוֹנָה כַּנִּזְכָּר וְנִשְׁאֲרָה הָאִשָּׁה חֲלוּטָה בְּחֵלֶק הָרַע וְנִתְרוֹקְנָה מֵחֵלֶק הַטּוֹב, אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁכֻּלָּהּ נֶחְלֶטֶת בְּחֵלֶק הַטּוֹב כְּרוּת וּכְנֶעֱמָה. לָזֶה יָצָו ה' **וַהֲבֵאתָהּ אֶל תּוֹךְ בֵּיתֶךָ** וְגוֹ' וְיִרְחִיק מִמֶּנּוּ חֵלֶק דְּבֵקוּת בְּחִינַת הָרַע, וְאָז תִּבָּדֵק הָאִשָּׁה אַחַר שְׁלֹשִׁים יוֹם אִם נִתְגַּיְּרָה אִשְׁתּוֹ זוֹ וַהֲרֵי הִיא כְּרוּת וּכְנֶעֱמָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהָיְתָה לְךָ לְאִשָּׁה** אִם יַחְפֹּץ, וְאִם לֹא יַחְפֹּץ וְגוֹ' זֶה לְךָ הָאוֹת כִּי חֵלֶק הַטּוֹב שֶׁהָיָה בָּהּ יָצָא עַל יְדֵי מַעֲשֶׂה הָרִאשׁוֹן וְנֶחְלַק הָרַע.

וּלְצַד שֶׁיֵּשׁ מָקוֹם שֶׁיִּתְאַוֶּה הָאָדָם לְאִשָּׁה נָכְרִיָּה בְּדֶרֶךְ זְנוּת, כִּי לֹא אָמַרְנוּ שֶׁלֹּא יִתְאַוֶּה לְנָכְרִית אֶלָּא אִם יֵשׁ בָּהּ נֶפֶשׁ קְדוֹשָׁה דַּוְקָא בִּזְמַן שֶׁהוּא בִּדְבַר מִצְוָה כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אַחֲרֵי כֵן, לָזֶה צִוָּה ה' **וְגִלְּחָה אֶת רֹאשָׁהּ וְעָשְׂתָה אֶת צִפָּרְנֶיהָ** וְגוֹ' וְכָל הַדְּבָרִים הַמְנַוְּלִים אֶת הָאִשָּׁה לְהָסִיר תַּאֲוָה הַטִּבְעִית, וְאִם נִתְגַּיְּרָה וְחָפֵץ בָּהּ זֶה לְךָ הָאוֹת כִּי נִתְמַתְּקָה וְנֶחְלַט מִמֶּנָּה חֵלֶק הָרַע וְלָזֶה וְהָיְתָה לוֹ לְאִשָּׁה, וְאִם לֹא יַחְפֹּץ בָּהּ, דִּקְדֵּק לוֹמַר **בָּהּ** לְהָעִיר כִּי הַחֵפֶץ הוּא בְּמַה שֶּׁבָּהּ שֶׁהוּא חֵלֶק הַטּוֹב.

וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָהּ אֵשֶׁת יְפַת תֹּאַר. דִּקְדֵּק לוֹמַר **לְנַפְשָׁהּ**, לְתֵת טַעַם לָמָּה יִשְׁלְחֶנָּה וְלֹא יִמְכְּרֶנָּה וְיֵהָנֶה מִדְּמֶיהָ, כֵּיוָן שֶׁהִיא מִכְּלַל הַשִּׁבְיָה שֶׁנִּתַּן לוֹ ה'. וְאָמַר הַטַּעַם הוּא "לְנַפְשָׁהּ", פֵּרוּשׁ בִּשְׁבִיל נַפְשָׁהּ שֶׁהִיא יְפַת תֹּאַר שֶׁרָמַז בַּתְּחִלָּה אַחַר שֶׁנֶּהֱנָה מִמֶּנָּה. אוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **לְנַפְשָׁהּ**, פֵּרוּשׁ הַטְּמֵאָה שֶׁל הַגּוֹיָה, לִשְׁלֹל כִּי נֶפֶשׁ יְפַת תֹּאַר הַטְּהוֹרָה כְּבָר זָכְתָה בָּהּ וְלֹא נִשְׁאַר בָּהּ אֶלָּא נֶפֶשׁ הַגּוֹיָה.

וְאָמְרוּ **וּמָכֹר לֹא תִמְכְּרֶנָּה**, כִּי ה' חָפֵץ שֶׁלֹּא יִנָּהֲגוּ יִשְׂרָאֵל עִם בְּחִינַת הָרַע בְּדֶרֶךְ זֶה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים סט:כז) "אֲשֶׁר הִכִּיתָ רָדָפוּ", שֶׁרוּחַ הַקֹּדֶשׁ מִתְרַעֶמֶת עַל הָאֻמּוֹת שֶׁאַחַר שֶׁרוֹאִים יִשְׂרָאֵל מֻכִּים רוֹדְפִים אוֹתָם, וְזוֹ כַּיּוֹצֵא בָּהּ שֶׁאַחַר שֶׁהוֹצִיא בָּלְעָהּ מִפִּיהָ לֹא יֵהָנֶה עוֹד מִכַּסְפָּהּ.

וְגָמַר אוֹמֶר **תַּחַת אֲשֶׁר עִנִּיתָהּ**, פֵּרוּשׁ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מִמֶּנָּה עָשְׂרָהּ וְטוּבָהּ שֶׁהִיא יְפַת תֹּאַר, וְעָשִׂיתָ אוֹתָהּ עֲנִיָּה, עָשִׂיתָ אוֹתָהּ מְעֻנָּה, עָשִׂיתָ אוֹתָהּ עֲכוּרָה. וְזֶה יָעִיד עוֹד עַל דְּבָרֵינוּ, כִּי הֱיִתְכֵן בָּעוֹלָם שֶׁיִּשְׂרָאֵל הַבָּא עַל אִשָּׁה הַגּוֹיָה הוּא מְעַנֶּה אוֹתָהּ, וַהֲלֹא אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה כב:) חֲבִיבָה עֲלֵיהֶם בְּהֶמְתָּן שֶׁל יִשְׂרָאֵל יוֹתֵר מִנְּשׁוֹתֵיהֶן וּנְשׁוֹתֵיהֶן יוֹתֵר מֵהֶם, וּמַה עִנּוּי הוּא זֶה לַגּוֹיָה? אֶלָּא הַכַּוָּנָה הוּא עִנּוּי הַנַּעֲלָם שֶׁהוּא שְׁלֵל קֹדֶשׁ מִמֶּנָּה.

וּבָדָרְךָ רֶמֶז תִּתְבָּאֵר הַפָּרָשָׁה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: הִנֵּה כָּל בְּנְיַן הָעוֹלָם וְקִיּוּמוֹ תְּלוּי בְּמַעֲשֵׂה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אִם יֵיטִיבוּ דַּרְכֵיהֶם – הָעוֹלָם קַיָּם וְיִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ, גַּם ה' אֱלֹהֵינוּ יִשְׂמַח וְיָגֵל בָּנוּ. וְיוֹשֶׁר דַּרְכָּם שֶׁל יִשְׂרָאֵל תָּלוּי בְּנִצְחוֹן יֵצֶר הָרַע. וּבָא הַכָּתוּב לְהַעִיר הָאָדָם כִּי בִּיצִיאָתוֹ מֵעוֹלָם הָעֶלְיוֹן לָבֹא לָעוֹלָם הַזֶּה יִהְיֶה מוּכָן לַמִּלְחָמָה, כִּי לֹא יַחְשׁוֹב שֶׁאֵין צָרִיךְ תִּגְבּוֹרֶת לְנִצָּחוֹן זֶה, אֶלָּא אַדְרַבָּה לָזוֹ יִקָּרֵא מִלְחָמָה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (אבות ד:א) אֵיזֶהוּ גִּבּוֹר הַכּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ, שֶׁאֵין גְּבוּרָה גְּדוֹלָה מִזּוֹ. וְלָזֶה אָמַר **לַמִּלְחָמָה** בְּפִתְ"ח תַּחַת הַלָּמ"ד.

וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת יְפַת תֹּאַר, בָּא לְהַעִיר כִּי לֹא מִלְחָמָה זוֹ כְּגִבּוֹר הַלּוֹחֵם לִלְכֹּד עִיר, וּכְשֶׁיְּקוּץ בַּמִּלְחָמָה יִפְנֶה וְיֵלֵךְ לְעַצְמוֹ, אֶלָּא כְּאָדָם הַלּוֹחֵם עִם אוֹיְבוֹ שֶׁאִם יִתְרַשֵּׁל יָקוּם עָלָיו וְהִכָּהוּ. כְּמוֹ כֵן אִם יִתְרַשֵּׁל הָאָדָם מִלִּלְחֹם אֶת הָאוֹיֵב יָקוּם עָלָיו וְיַאַבְּדֵהוּ מִן הָעוֹלָם, וּמַבְטִיחוֹ הַכָּתוּב שֶׁהַגַּם שֶׁתַּקִּיף הוּא הַיֵּצֶר מִכֹּחַ הָאֱנוֹשִׁי, אַף עַל פִּי כֵן יִתְּנֵהוּ ה' בְּיָדוֹ. וְאוֹמֵר **וְשָׁבִיתָ שִׁבְיוֹ**, דְּקִדֵּק לוֹמַר "שִׁבְיוֹ" וְלֹא "אוֹתוֹ", שֶׁאֵין בּוֹ מַמָּשׁ בְּעַצְמוֹ וְהֶעֱדֵרוֹ הוּא הַמַּקֶּוֶה, אֶלָּא "שִׁבְיוֹ" – פֵּרוּשׁ מַה שֶּׁשָּׁבָה הוּא מִבְּחִינַת הַטּוֹב מִמְּךָ וּמִכַּיּוֹצֵא בְּךָ בְּפִתּוּיוֹ וּבְנִצָּחוֹנוֹ, שֶׁכַּמָּה נְשָׁמוֹת מֵעַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁבוּיוֹת בְּיָדוֹ.

וְאָמְרוּ וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת יְפַת תֹּאַר, אָמַר "אֵשֶׁת" סָמוּךְ, פֵּרוּשׁ נִשְׁמַת אָדָם, כִּי אֵין הַס"מ שׁוֹלֵט בַּנֶּפֶשׁ עַד שֶׁתֵּרֵד מַטָּה וְתִכָּנֵס בָּאָדָם מִמֶּנּוּ הוּא לוֹקְחָהּ בַּשִּׁבְי, וְהַנֶּפֶשׁ תִּקָּרֵא אִשָּׁה, וְקָרָא לָזוֹ יְפַת תֹּאַר כִּי הַנֶּפֶשׁ יָפָה עַד מְאֹד אֶלָּא שֶׁמִּתְנַוֶּלֶת בְּמַעֲשֶׂיהָ הָרָעִים, וּכְשֶׁיְּנַצַּח הַיֵּצֶר אָז יַשְׂכִּיל הָאָדָם בְּנַפְשׁוֹ מַה יָּפָה וּמַה נָּעִימָה הִיא.

וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת יְפַת תֹּאַר וְחָשַׁקְתָּ בָהּ – פֵּרוּשׁ, אָז הַחֵשֶׁק שֶׁהָיָה לוֹ בְּדִבְרֵי הַיֵּצֶר וּבְפִתּוּיוֹ, יַלְבִּישֵׁם בָּהּ לְתַקֵּן לָהּ הַמַּשְׂכְּלוֹת וְעוֹלָם הַקַּיִּם שֶׁכָּלוֹ טוֹב.

וְאָמְרוּ **וַהֲבֵאתָהּ אֶל תּוֹךְ בֵּיתֶךָ**, לְפִי שֶׁעַל יְדֵי פִּתּוּי הָרַע מִתְרַחֶקֶת הַנֶּפֶשׁ מֵהַגּוּף וְשׁוֹכֶן חֵלֶק רַע בְּמְקוֹמָהּ, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (איוב יח:ד) "טוֹרֵף נַפְשׁוֹ בְּאַפּוֹ", וְהַגּוּף יִקָּרֵא בַּיִת עַל

דֶּרֶךְ אָמְרָם (תענית יא.) מִי מֵעִיד בָּאָדָם – קוֹרוֹת בֵּיתוֹ, שֶׁהוּא הַגּוּף. וּכְשֶׁנּוֹצַחַ יִצְרוֹ יָבִיא נַפְשׁוֹ לְתוֹךְ בֵּיתוֹ וְיִקָּרֵא בַּעַל נֶפֶשׁ. וְלֶהֱיוֹת שֶׁהַנֶּפֶשׁ שֶׁקָּנָה מִמָּקוֹם טָמֵא צָרִיךְ לְנַקּוֹתָהּ מִתַּחֲלוּאֵי הָרַע הַנִּדְבָּק בָּהּ שֶׁהוּא בְּחִינַת שְׂעַר הָרֹאשׁ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְגִלְּחָה אֶת רֹאשָׁהּ**, גַּם בְּחִינַת הַקִּלְפָּה הָרְמוּזָה בַּצִּפָּרְנַיִם אָמַר כְּנֶגְדָּהּ **וְעָשְׂתָה אֶת צִפָּרְנֶיהָ** לְשׁוֹן תִּקּוּן, וְתָסִיר מַסְוֵה הַטֻּמְאָה הַמִּתְכַּסָּה בָּהּ הַנֶּפֶשׁ מֵרוּחַ הַטֻּמְאָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהֵסִירָה אֶת שִׂמְלַת שִׁבְיָהּ מֵעָלֶיהָ**, פֵּרוּשׁ שֶׁקָּנָתָה מִשִּׁבְיָתָהּ בְּמָקוֹם טָמֵא, וְזֶה יִהְיֶה עַל יְדֵי מֵרוּק הַחֲטָאִים וְדַרְכֵי הַתְּשׁוּבָה וַהֲכָנַת הַדֵּעָת מוּל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּרוּחַ הוּא, וְיִבְחַר מָקוֹם מוֹשָׁב לָהּ בַּיִת מְיֻחָד לְיִשְׂרָאֵל שֶׁהוּא בֵּית הַמִּדְרָשׁ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְיָשְׁבָה בְּבֵיתֶךָ**, וְתִתְוַדֶּה בִּבְכִי עַל אֲשֶׁר מָעֲלָה בְּאָבִיהָ וְאִמָּהּ וְעַל פְּרֻדָתָהּ מֵהֶם, אָבִיהָ זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אִמָּהּ הִיא כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל (ברכות לה.), יֶרַח יָמִים זֶה שִׁעוּר הַמַּסְפִּיק לְשָׁבָב, אוֹ יִרְמֹז לְחֹדֶשׁ הַמְיֻחָד לִתְשׁוּבָה שֶׁהוּא חֹדֶשׁ אֱלוּל.

וְאַחַר כֵּן תָּבוֹא אֵלֶיהָ. פֵּרוּשׁ, אַתָּה תִּכָּנֵס לֵיהָנוֹת מֵאוֹרָהּ בְּסוֹד אָמְרוֹ "נֶפֶשׁ עָמֵל עָמְלָה לּוֹ" (משלי טז:כו), וּתְסַיְּעֵהוּ לַעֲמֹד בְּדֶרֶךְ הַנָּאוֹת, וְתִקָּרֵא אַתָּה בָּעֲלֶיהָ שֶׁקָּנִיתָ אוֹתָהּ בְּכֹחַ מַעֲשֶׂיךָ, וְהוּא אָמְרוֹ **וּבְעַלְתָּהּ**. גַּם לְיוֹם הַתְּחִיָּה תִּהְיֶה מְיֻחֶדֶת לְךָ לַחֲזֹר לְגוּפְךָ וְתַעֲמֹד בָּהּ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהָיְתָה לְךָ לְאִשָּׁה**.

וְחָזַר הַכָּתוּב לְצַוּוֹת עַל הַנֶּפֶשׁ, שֶׁאִם הָאִישׁ לֹא נָטָה לִבּוֹ לְקַוּוֹת לְהֵיטִיב לְנַפְשׁוֹ וּלְהִתְעַצֵּם לְהָאִיר לָהּ בָּעוֹלָם הָעֶלְיוֹן, עַל כָּל פָּנִים יִזָּהֵר שֶׁלֹּא יָרַע לָהּ, כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה (קהלת יב:ז) "וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ", וְדָרְשׁוּ בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (קנב:) תְּנָהּ לוֹ כְּמוֹ שֶׁנְּתָנָהּ לָךְ, וְהוּא אָמְרוֹ **אִם לֹא חִפַּצְתָּ בָּהּ וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנַפְשָׁהּ**, פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא תִּמְסְרֶנָּה בְּיַד שַׁבַּאי אֶלָּא בַּת חוֹרִין וְאֵין עָלֶיהָ יַד מוֹשֵׁל.

אוֹ יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּזֹּהַר (ח"ג סז.) בְּפָסוּק "נַפְשִׁי אִוִּיתִיךְ בַּלַּיְלָה" (ישעיהו כו:ט) שֶׁעַל הַשְּׁכִינָה הוּא אוֹמֵר "נַפְשִׁי", וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנַפְשָׁהּ** שֶׁהוּא הַשְּׁכִינָה שֶׁתַּחְזֹר לִמְקוֹם שֶׁיָּצְתָה מִמֶּנּוּ. וְאָמְרוֹ **וּמָכֹר לֹא תִמְכְּרֶנָּה** וְגוֹ' עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (ח"ב צז.) בְּפָסוּק "לְעַם נָכְרִי לֹא יִמְשֹׁל לִמְכָרָהּ" (שמות כא:ח). וְאָמְרוֹ **בַּכֶּסֶף** לְפִי שֶׁיֵּאָמֵר אָדָם אֵיךְ יִמְשֹׁל אָדָם בְּנַפְשׁוֹ לִמְכָרָהּ, לָזֶה אָמַר "בַּכֶּסֶף", לְשׁוֹן כּוֹסֶף, כִּי בְּאֶמְצָעוּת תַּאֲוַת וְכוֹסֶף לִבְבוֹת בְּנֵי אָדָם יִמְכְּרוּ אֶת נַפְשָׁם בְּיַד אוֹיֵב. וְרָמְזוּ מִזֶּה בְּפָסוּק "אֶת כַּסְפְּךָ לֹא תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ" וְגוֹ' (ויקרא כה:לז). וְאָמְרוֹ **לֹא תִתְעַמֵּר** כְּמוֹ שֶׁתִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס "לָא תִתַּגַּר", פֵּרוּשׁ לֹא תְגָרֶה בָּהּ מְחַבְּלִים הַמִּתְגָּרִים בַּנֶּפֶשׁ הַחוֹטֵאת, **תַּחַת אֲשֶׁר עִנִּיתָהּ** כִּי הַחֹטֵא יִקָּרֵא בְּעֶרֶךְ הַנֶּפֶשׁ עָנוּי.

פסוק טו

וְהָיָה הַבֵּן הַבְּכוֹר וְגוֹ'. אָמַר הַכָּתוּב בְּדֶרֶךְ וַדַּאִית, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית כ"ט:ל"א) "וַיַּרְא ה' כִּי שְׂנוּאָה לֵאָה", כִּי ה' יִרְאֶה בְּנִשְׁבְּרֵי לֵב לְסָמְכָם.

פסוק טז

הַנְחִילוֹ אֶת בָּנָיו אֵת אֲשֶׁר וְגוֹ'. וְלֹא אָמַר "בְּיוֹם הַנְחִילוֹ אֵת אֲשֶׁר יִהְיֶה לוֹ אֶת בָּנָיו", לְהַסְמִיךְ תֵּיבַת הַנְחִילוֹ לְמַאֲמַר אֶת בָּנָיו, לְרַמֵּז סְבָרַת חֲכָמִים שֶׁאָמְרוּ (בבא בתרא קל.) שֶׁיָּכוֹל הָאָב לְהַנְחִיל לְבֵן אֶחָד מִבָּנָיו יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁנּוֹתֵן לוֹ כְּפִי הַחֲלָקָה.

לֹא יוּכַל לְבַכֵּר וְגוֹ'. וְאִם בִּכֵּר עוֹבֵר בְּלָאו, וּבָזֶה יִתְיַשֵּׁב מַה שֶּׁהִקְשׁוּ הַתּוֹסָפוֹת (בבא בתרא קל.) שָׁם בְּדִבּוּר הַמַּתְחִיל תַּלְמוּד לוֹמַר לִסְבָרַת רַבָּנָן.

פסוק יח

כִּי יִהְיֶה לְאִישׁ וְגוֹ' אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ. צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **אֵינֶנּוּ** שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "אֵינוֹ שׁוֹמֵעַ", וְאוּלַי שֶׁבָּא לְהָעִיר כִּי כְּשֶׁאָדָם מַמְלִיךְ בְּתוֹכוֹ יֵצֶר הָרַע נִשְׁלֶלֶת מִמֶּנּוּ הַיְדִיעָה וְהַשְׁמִיעָה מֵהַנֶּאֱמַר אֵלָיו, כִּי הַיֵּצֶר עוֹמֵד עַל מִפְתַּח הַלֵּב וּמוֹנֵעַ הַדְּבָרִים מֵהַגִּיעַ אֶל הַנֶּפֶשׁ כִּי הֵם יְחַיְּבוּהוּ לָצֵאת מִשָּׁם. וְהִמְשַׁלְתִּי הַדָּבָר לְמֶלֶךְ שֶׁהָיוּ שׁוֹעֲרָיו גַּנָּבִים וְלִסְטִים, וְהַבָּאִים לִקְבּוֹל לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ מֵהֶם הֶיְתֵכֶן שֶׁהַשּׁוֹעֲרִים הָהֵם יוֹצִיאוּ לָהֶם רְשׁוּת לִכָּנֵס לְחֵיכָם לַמֶּלֶךְ, כְּמוֹ כֵן הַדָּבָר הַזֶּה. וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי יִהְיֶה לְאִישׁ** וְגוֹ' **אֵינֶנּוּ שֹׁמֵעַ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, מוּשְׁלָל הוּא בְּעֵרֶךְ הַשְׁמִיעָה, כִּי לֹא יַגִּיעוּהוּ הַדְּבָרִים מִצַּד הַמּוֹנֵעַ הַיּוֹשֵׁב עַל מִפְתְּחֵי הַלֵּב כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות סא.).

בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ. טַעַם שֶׁהֶצְרִיךְ לְהַזְכִּיר אָבִיו וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר בְּקוֹלוֹ וְחוֹזֵר לְאָבִיו שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ, הֵעִיר הַכָּתוּב כִּי בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה לְיוֹלְדָיו יְסוֹבְבֻהוּ כֵּן הֱיוֹתוֹ מוֹרֵד בְּאָבִיו וְאִמּוֹ, שֶׁהֵם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּכְנֶסֶת יִשְׂרָאֵל (זוהר ח"ב פה.), עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי א:ח) "שְׁמַע בְּנִי מוּסַר אָבִיךָ וְאַל תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ", כִּי לְפִי שֶׁיּוֹלְדָיו חוֹשְׁכִים שִׁבְטָם מִבְּנֵיהֶם וּמַנִּיחִים אוֹתָם לַעֲשׂוֹת הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵיהֶם, זֶה יְסוֹבֵב שֶׁגַּם בָּהֶם יִמְרֹד. וְזֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב **כִּי יִהְיֶה לְאִישׁ** וְגוֹ', דַּע שֶׁאֵינֶנּוּ שׁוֹמֵעַ בְּקוֹל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּכְנֶסֶת יִשְׂרָאֵל, וְלָזֶה הֶגֶם שֶׁיִּסְּרוּהוּ לֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם, פֵּרוּשׁ מִלְּבַד שֶׁלֹּא יְקַבֵּל לַחְזֹר מֵעֲבֵרוֹת שֶׁבֵּינוֹ וּבֵין הַמָּקוֹם עוֹד לוֹ שֶׁלֹּא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם.

פסוק כב

וְכִי יִהְיֶה בְּאִישׁ חֵטְא וְגוֹ'. סְמֹךְ פָּרָשָׁה זוֹ לְשֶׁלְפָנֶיהָ, לְפִי שֶׁהָיָה מְסַלְסֵל סֵדֶר תִּקּוּן הָאָדָם. בַּתְּחִלָּה הֶעִירוֹ עַל עַצְמוֹ כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּרֶמֶז פָּרָשַׁת כִּי תֵצֵא, אַחַר כָּךְ הֵעִיר הָאָב עַל הַבֵּן כְּמוֹ שֶׁרָמַזְנוּ בְּפָסוּק "כִּי יִהְיֶה בֵּן סוֹרֵר" וְגוֹ', וְכָאן הֵעִיר עַל חַכְמֵי הַדּוֹר לִפְקֹחַ עַיִן

עַל עוֹשֵׂי עָוֶל, וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי יִהְיֶה בְּאִישׁ חֵטְא מִשְׁפַּט מָוֶת** וְנִשְׁאַר עוֹמֵד בְּמִרְדּוֹ וְלֹא חָזַר בִּתְשׁוּבָה עַד שֶׁמֵּת בְּחֶטְאוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהוּמָת**, וְתָלָה ה' חֶסְרוֹנוֹ עַל הֶחָכָם כְּאָמְרוֹ **וְתָלִיתָ אֹתוֹ עַל עֵץ** זֶה הֶחָכָם עֵץ עוֹשֶׂה פְּרִי שֶׁהוּא יִטּוֹל עָנְשׁוֹ, כִּי ה' צִוָּהוּ לְהוֹכִיחַ וְלַחֲזוֹר וּלְהוֹכִיחַ עַד הַכָּאָה (ערכין טז:), וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּפָרָשַׁת קְדוֹשִׁים, וּכְשֶׁהוּא הֶעְלִים עֵינוֹ מֵאִישׁ זֶה עַד שֶׁמֵּת מִתְחַיֵּב בּוֹ:

וְאָמְרוֹ **לֹא תָלִין וְגוֹ'**. בָּא לְצַוּוֹת לֶהָמוֹן עַם שֶׁלֹּא יְהַרְהֲרוּ אַחַר הֶחָכָם, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (תנא דבי אליהו פרק ג) אִם רָאִיתָ תַּלְמִיד חָכָם שֶׁעָבַר עֲבֵרָה בַּיּוֹם אַל תְּהַרְהֵר אַחֲרָיו בַּלַּיְלָה שֶׁמָּא עָשָׂה תְּשׁוּבָה, וְהֶעֱמִידוֹהָ בְּוַדַּאי עָשָׂה תְּשׁוּבָה, וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא תָלִין נִבְלָתוֹ** כִּי הַחֹטֵא יִקָּרֵא גַּם כֵּן נִבֵּלָה, לֹא תְּהַרְהֵר אַחֲרָיו בַּלַּיְלָה שֶׁהוּא זְמַן לִינָה אֲחַת עַל הָעֵץ שֶׁהוּא תַּלְמִיד חָכָם, **כִּי קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ** לְאוֹתוֹ חֵטְא מֵעַל הָעֵץ בַּיּוֹם הַהוּא עַצְמוֹ, וְהַטַּעַם **כִּי קִלְלַת אֱלֹהִים**, שֶׁאִם אֵינְךָ עוֹשֶׂה כֵּן אַתָּה מְחַלֵּל שֵׁם שָׁמַיִם וּכְאִלּוּ אַתָּה נוֹגֵעַ בִּכְבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ:

וְגָמַר אוֹמֶר **וְלֹא תְטַמֵּא אֶת אַדְמָתְךָ**, יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קיט:) לֹא חָרְבָה יְרוּשָׁלַיִם אֶלָּא עַל שֶׁהָיוּ מְבַזִּים בָּהּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, שֶׁנֶּאֱמַר (דברי הימים ב לו:טז) "וַיִּהְיוּ מַלְעִיבִים" וְגוֹ', וְלָזֶה צִוָּה ה' שֶׁלֹּא יְסוֹבְבוּ בְּבִזּוּי תַּלְמִיד חָכָם טֶמְאַת הָאָרֶץ בְּבִיאַת גּוֹיִם בְּנַחֲלַת ה' וִיטַמְּאוּהָ.

פרק כב

פסוק א

לֹא תִרְאֶה אֶת שׁוֹר וְגוֹ'. פָּרָשָׁה זוֹ בָּאָה לִרְמֹז בִּפְרָטוּת חִיּוּב הַתּוֹכָחוֹת שֶׁצְּרִיכִין בְּנֵי אֵל חַי צַדִּיקֵי עוֹלָם לַעֲשׂוֹת לְעַם ה', וְהֵן אֵלֶּה צַדִּיקִים יִקָּרְאוּ לְצַד מַעֲלָתָם אַחִים, כְּמוֹ שֶׁהֶעִירוֹתִיךָ שֶׁכְּנוּיוֹ זֶה הוּא מַדְרֵגָה הַיּוֹתֵר מְעֻלֶּה שֶׁבְּכָל כִּנּוּיִים אֲשֶׁר יִתְּכְנוּ בָּהֶם יְחִידֵי עַם (שמות רבה נב,ה), וְאוֹתָם צִוָּה ה' כִּי תִרְאֶה אֶת שׁוֹר, אֵלֶּה הֵם בְּנֵי אָדָם שֶׁנִּמְשְׁלוּ כַּבְּהֵמוֹת וְהֵם צֹאן קָדָשִׁים, וְלָזֶה קָרָאם שׁוֹר וְשֶׂה, **אָחִיךָ** שֶׁהוּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְיֵחֵס לוֹ שֵׁם זֶה לְהָעִיר אֶל מִי מִקְדּוּשָׁיו הוּא מְצַוֶּה, שֶׁהֵם הַצַּדִּיקִים כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ.

וְאָמְרוֹ **נָדֹחִים** – עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים ד:יט) "וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם" וְגוֹ', שֶׁהֶעֱוֹבֵר פִּי ה' יִקָּרֵא נִדָּח, וְיִצּוֹ ה' לְבַל יִתְעַלֵּם אֶלָּא יְשִׁיבֵם לְאָחִיו, הוּא אֱלֹהֵי עוֹלָם. וְכָפַל לוֹמַר "הָשֵׁב תְּשִׁיבֵם", נִתְכַּוֵּן כִּי מִתְּחִלָּה יְשִׁיבֵם לְדֶרֶךְ הַטּוֹב וּבָזֶה יִתְקָרְבוּ אֶל אֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם, וְהוּא אָמְרוֹ "תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ".

וְאָמְרוֹ **וְאִם לֹא קָרוֹב אָחִיךָ וְגוֹ'**. בָּזֶה הֵעִיר כִּי הוּא מְדַבֵּר עַל זְמַן גָּלוּת הָאַחֲרוֹן, כִּי לֹא קָרוֹב, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (במדבר כד:יז) "אֲשׁוּרֶנּוּ וְלֹא קָרוֹב", עוֹד לוֹ "וְלֹא יְדַעְתּוֹ", שֶׁנִּסְתַּם

הַקֵּץ וְאֵין יוֹדֵעַ מָתַי קֵץ הַפְּלָאוֹת, וְזֶה יְסוֹבֵב הַרְחָקַת הַלְּבָבוֹת מֵהָאֱמוּנָה וּנְטוּיֵי רֶגֶל כַּאֲשֶׁר עֵינֵינוּ רוֹאוֹת בַּדּוֹרוֹת הַלָּלוּ. עִם כָּל זֶה יְצַו ה' **וַאֲסַפְתּוֹ אֶל תּוֹךְ בֵּיתֶךָ** – זֶה בֵּית הַמִּדְרָשׁ, וִילַמְּדֵהוּ אָרְחוֹת חַיִּים וְדֶרֶךְ יְשֻׁכּוֹן אוֹר, לְבַל יִטֶּה מִנִּי אֹרַח וְלֹא יִמְצָאֵהוּ אוֹיְבוֹ בְּמַחְשָׁבוֹת וְטַעֲנוֹת כּוֹזְבוֹת, כִּי אוֹר תּוֹרָה תַּצִּילֵהוּ. וְזֶה יִהְיֶה עַד שֶׁיִּתְרַצֶּה ה' וְיִדְרְשֵׁהוּ, וְהוּא אָמְרוֹ **עַד דְּרֹשׁ אָחִיךָ אֹתוֹ. וַהֲשֵׁבֹתוֹ לוֹ** – פֵּרוּשׁ, מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ הוּא מְשִׁיבוֹ מִנִּי אוֹבֵד. **אוֹ** יִרְצֶה, שֶׁצָּרִיךְ הֶחָכָם לְהִשְׁתַּדֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֹחַ הַתּוֹרָה וְהַמּוּסָר עַד יוֹם פְּקֻדָּה שֶׁיִּדְרֹשׁ ה' נִשְׁמָתוֹ, וְאָז הָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים, וְדִקְדֵּק לוֹמַר **וַהֲשֵׁבֹתוֹ לוֹ**, שֶׁאִם יִמְעֲדוּ קְרֻסּוֹלָיו לֹא תָּשׁוּב הַנֶּפֶשׁ אֶל הָאֱלֹהִים וְתֵלֵךְ לְחֻרְפּוֹת.

וְאָמְרוֹ **וְכֵן תַּעֲשֶׂה**. לְפִי שֶׁיֵּשׁ בְּאֶמְצָעוּת הָאָדָם שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים: הָאֵי הַרְכָּבַת הַגּוּף, בֵּי חֵלֶק הָרוּחָנִי שֶׁבָּאָדָם, גֵּי חֵלֶק הַתּוֹרָה הַמְאוֹרֶסֶת לְכָל אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל. כְּנֶגֶד הַרְכָּבַת הַגּוּף אָמַר **כֵּן תַּעֲשֶׂה לַחֲמוֹרוֹ**, כְּנֶגֶד חֵלֶק הָרוּחָנִי אָמַר **כֵּן תַּעֲשֶׂה לְשִׂמְלָתוֹ**, כִּי בְּחִינָה זוֹ תִּקָּרֵא שִׂמְלָה, כְּאָמְרָם בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (קנב:) מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁחִלֵּק בִּגְדֵי מַלְכוּת, וּכְנֶגֶד חֵלֶק הַתּוֹרָה אָמַר **וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל אֲבֵדַת אָחִיךָ**, וּקְרָאָהּ הַכָּתוּב אֲבֵדָה כְּמוֹ שֶׁרָמַז רַשְׁבַּ"ם (קידושין ב:) מָשָׁל לְמִי שֶׁנֶּאֱבָדָה לוֹ אֲבֵדָה מִי מְחַזֵּר עַל מִי וְכוּ', כִּי חֵלֶק הָעוֹלֶה לְאִישׁ זֶה הִנֵּה הוּא אָבוּד מֵהָעוֹלָם, כֵּיוָן שֶׁאֵין זוּלָתוֹ יָכוֹל לְהַשִּׂיגוֹ כָּאָמוּר בִּדְבָרֵי הַמְקַבָּלִים, וּבְאֶמְצָעוּת הֶשְׁבָּתוֹ בִּתְשׁוּבָה הִנֵּה הוּא מוֹצֵא אוֹתָהּ.

וְאָמַר עוֹד **לֹא תִרְאֶה חֲמוֹר אָחִיךָ וְגוֹ'**. נִתְכַּוֵּן בָּזֶה שֶׁלֹּא יֹאמַר הַצַּדִּיק שֶׁלֹּא נִצְטַוָּה אֶלָּא עַל אִישׁ שֶׁנִּדַּח בַּעֲבֵירוֹת אֲבָל יֶשְׁנוֹ בִּהְשֵׁב, אֲבָל אִם נָפַל וְהִרְבָּה לְהַרְשִׁיעַ – הֲלֹנּוֹפְלִים תְּקוּמָה וְאַבְדָה תִּקְוָה מִמֶּנּוּ, לֹא כֵן הוּא, אֶלָּא לֹא תִרְאֵהוּ וְתִתְעַלֵּם וְצָרִיךְ לְהָקִים עִמּוֹ. דִּקְדֵּק לוֹמַר **עִמּוֹ** דַּוְקָא אִם הוּא מְסַיֵּעַ בַּדָּבָר שֶׁרוֹצֶה לְשׁוּב, אֲבָל אִם הוּא נוֹפֵל וְאֵינוֹ חָפֵץ בַּהֲקָמָתְךָ פָּטוּר אַתָּה, שֶׁזֶּה נִכְנָס בְּגֶדֶר לֵץ, וּכְתִיב (משלי ט:ח) "אַל תּוֹכַח לֵץ פֶּן יִשְׂנָאֶךָּ".

פסוק יג

כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וְגוֹ'. דִּבְּרָה תּוֹרָה כְּנֶגֶד בְּנֵי אָדָם גַּם בְּנֵי אִישׁ אֲשֶׁר חוֹזְרִים פְּנֵיהֶם מִן הַתּוֹרָה, כְּאָמְרָם כִּי הַיּוֹם קָצָר לְמַה שֶׁצָּרִיךְ לְהִשְׁתַּדֵּל עַל הַמִּחְיָה. וַעֲלֵיהֶם אָמַר הַכָּתוּב **כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה** – זֹאת הַתּוֹרָה הַמְאוֹרֶסֶת, **וּבָא אֵלֶיהָ** – שֶׁכְּבָר זָרְחָה עֲלֵיהֶם אוֹרָהּ שֶׁל תּוֹרָה בְּהַר סִינַי וְקִבְּלוּ הַלּוּחוֹת, **וּשְׂנֵאָהּ** – פֵּרוּשׁ שֶׁאֵין לִבָּם חָפֵץ לָתֵת לָהּ עוֹנָתָהּ בַּמִּשְׁפָּט. וּכְשֶׁבָּא מוֹכִיחַ לְדַבֵּר אֵלָיו לָמָּה תִּמְאַס אֵשֶׁת נְעוּרִים, מֵשִׁיב כִּי אֵין הַתּוֹרָה זָנָה וּמְפֻרְנֶסֶת וְהוּא צָרִיךְ לְמִחְיָה, גַּם אֵינוֹ רוֹאֶה סִימָן בָּרָכָה מֵאֶמְצָעוּת לְמוּדָהּ, הֲגַם כִּי יַעֲסֹק בָּהּ אֵין נִפְתָּחִין לוֹ שַׁעֲרֵי פַּרְנָסָה טוֹבָה. וְאַדְרַבָּא, רוֹאֶה כִּי כָּל הָאֲנָשִׁים שֶׁרְחֻקוּהָ וְאֵינָם חוֹשְׁבִים בָּהּ כָּל עִקָּר – בָּתֵּיהֶם מְלֵאִים כָּל טוּב. וְהוּא אָמְרוֹ **וְשָׂם לָהּ עֲלִילוֹת דְּבָרִים וְהוֹצִיא עָלֶיהָ**

שֵׁם רָע בְּאָמְרוֹ **אֶת הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָקַחְתִּי** – פֵּרוּשׁ שֶׁאֵינוֹ כּוֹפֵר בְּלִקּוּחֶיהָ, אֶלָּא שֶׁאוֹמֵר "וְאֶקְרַב אֵלֶיהָ וְלֹא מָצָאתִי לָהּ בְּתוּלִים" – פֵּרוּשׁ לְשׁוֹן חָזָק, כִּי עוֹסְקֶיהָ סָבִיב יַחֲנוּ לְדָפְקָ עַל דַּלְתֵי אֲחֵרִים לִמְצֹא טֶרֶף.

מוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁהוּא הַנִּקְרָא אֲבִי הַנַּעֲרָה, וּכְנֶסֶת יִשְׂרָאֵל יִתְבָּעוּ עֶלְבּוֹנָהּ שֶׁל תּוֹרָה לִפְנֵי בֵּית דִּין הַגָּדוֹל, וְהוּא אָמְרוֹ **וְלָקַח אֲבִי הַנַּעֲרָה וְאִמָּהּ וְהוֹצִיאוּ אֶת בְּתוּלֵי הַנַּעֲרָה** רֶמֶז חוֹזֶק וַעֲלִיָּה וְהַשָּׂגוֹת רָמוֹת יוּשְׂגוּ בְּאֶמְצָעוּתָהּ וְיִתְבָּעוּ עֶלְבּוֹנָהּ בְּבֵית דִּין, כְּאָמְרוֹ **הַשַּׁעֲרָה**, וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּזֹּהַר (חלק ג פ) כִּי עָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִתְבֹּעַ עֶלְבּוֹנָהּ שֶׁל תּוֹרָה, וּכְאָמְרָם בְּמִשְׁנָה (אבות ו:ב) אוֹי לָהֶם לַבְּרִיּוֹת מֵעֶלְבּוֹנָהּ שֶׁל תּוֹרָה:

וְהִנֵּה טַעֲנַת הָעוֹמֵד לִתְבֹּעַ עֶלְבּוֹנָהּ כְּתוּבָה לְפָנֵינוּ, כְּאָמְרוֹ **וְאָמַר אֲבִי הַנַּעֲרָה אֶל הַזְּקֵנִים אֶת בִּתִּי נָתַתִּי לָאִישׁ הַזֶּה לְאִשָּׁה**, פֵּרוּשׁ, לֹא נָתַתִּיהָ לְעַגְּנָהּ בְּקֶרֶן זָוִיוֹת אֶלָּא לְהִתְנַהֵג עִמָּהּ בְּמִנְהַג אִשָּׁה, לְבַל יִגְרַע שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעוֹנָתָהּ, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשִׁים שִׁלְשֶׁת הַדְּבָרִים בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (תיקונים ו') שֶׁכֻּלָּם צְרִיכִין לַתּוֹרָה. **וַיִּשְׂנָאֶהָ** – כָּאן רָמַז סִבַּת הַהַרְחָקָה מִמֶּנָּה שֶׁבָּאָה מֵאוֹתָהּ בְּחִינָה הַנִּקְרֵאת שִׂנְאָה, וְנוֹתֵן טַעַם הַהַרְחָקָה מִפְּנֵי שֶׁלֹּא מָצָא בָּהּ תֹּקֶף וְחוֹזֶק. וְהוּא אָמְרוֹ **וְהִנֵּה הוּא שָׁם עֲלִילוֹת** וְגוֹ', דִּקְדֵּק לוֹמַר "וְהִנֵּה הוּא" לְהָעִיר כִּי אֵין זֶה אֱמֶת, שֶׁלֹּא גָּרַם לוֹ אֶלָּא הַשּׂוֹנֵא הַשׂוֹכֵן בְּקִרְבּוֹ. **וְאִלֶּה בְּתוּלֵי בִתִּי** וְגוֹ', וְהֵיוּ הַדְּבָרִים בְּרוּרִים כַּשִּׁמְלָה כַּמָּה מַעֲלוֹת וְחוֹזֶק הַתּוֹרָה, שֶׁתְּחִלַּת כָּל דָּבָר כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בָּהּ נִבְרָא, בְּשִׁבִילָהּ נִבְרָא, וּבָהּ מִתְקַיְּם, וְכָל טוֹבָה הַצְּפוּנָה לָעוֹלָם הַבָּא וְאוֹצְרוֹת הַחַיִּים וְהַטּוֹב נִקְנִית בָּהּ.

וְאָמַר הַכָּתוּב כִּי זֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הָאִישׁ הַהוּא עַל פִּי בֵּית דִּין, רְאשׁוֹנָה "וְיִסְּרוּ אוֹתוֹ", עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ה.): אִם רוֹאֶה אָדָם שֶׁיִּסּוּרִין בָּאִים עָלָיו וְכוּ' יִתְלֶה בְּבִטּוּל תּוֹרָה, פֵּרוּשׁ עַל מַה שֶּׁבִּטֵּל הַתּוֹרָה. וְנִדְחֲקוּ הָאַחֲרוֹנִים בְּפֵרוּשׁ דָּבָר זֶה בְּטַעֲנַת הֲלֹא בְּטוּל תּוֹרָה, וְלָמָּה לֹא תָּלָה בּוֹ עַד שֶׁלֹּא מָצָא, וְיִשּׁוּב הַדָּבָר הוּא לְפִי שֶׁאֵין שִׁעוּר לְמַה שֶּׁצָּרִיךְ בְּעֶסֶק הַתּוֹרָה, כְּאָמְרָם (אבות ב,טז): וְאֵין אַתָּה בֶן חוֹרִין לְהִבָּטֵל מִמֶּנָּה, וַהֲגַם שֶׁיֵּרָאֶה בְּעֵינֵי אָדָם שֶׁעָסַק, כְּשֶׁיִּרְאֶה יִסּוּרִין בָּאִים עָלָיו בְּאֵין עָוֹן יֵדַע כִּי כְמוֹ שֶׁרָאוּי לוֹ לַעֲשׂוֹת לֹא עָשָׂה וְעַל זֶה עֲנָשׁוּהוּ.

וְאָמְרוֹ **וְעָנְשׁוּ אוֹתוֹ מֵאָה כֶּסֶף**, רֶמֶז לְמֵאָה בְּרָכוֹת שֶׁחַיָּב לְבָרֵךְ בְּכָל יוֹם, כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ (מנחות מג:) מֵאָמְרוֹ "וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שׁוֹאֵל" – אַל תִּקְרֵי "מָה" אֶלָּא "מֵאָה", וּפְסוּק זֶה בְּבַעַל תְּשׁוּבָה נֶאֱמַר, כְּאָמְרָם בַּגְּמָרָא (בראשית רבה כא) "וְעַתָּה" – אֵין "וְעַתָּה" אֶלָּא תְּשׁוּבָה, דִּכְתִיב "וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שׁוֹאֵל" וְגוֹ', עַד כָּאן, שֶׁחַיָּב לְהִשְׁתַּדֵּל לְהַשְׁלִימָם.

וְאָמְרוּ **וְנִתְנוּ לְאָבִי הַנַּעֲרָה**, שֶׁכֵּן הֵם בְּרָכוֹת לַה' שֶׁהוּא אֲבִי הַנַּעֲרָה. וְאָמְרוּ **כִּי הוֹצִיא שֵׁם רָע עַל בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל** שֶׁהִיא הַשְׁכִּינָה שֶׁהִיא כְּלָלוּת יִשְׂרָאֵל וְהִיא מִדָּה הָעֲשִׂירִית שֶׁכּוֹלֶלֶת מֵאָה, וְהִיא נִקְרֵאת תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה כַּיָּדוּעַ לְיוֹדְעֵי חֵן.

וְאָמְרוּ **וְלוֹ תִהְיֶה** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁאֵין חִיּוּב בְּתַלְמוּד תּוֹרָה אֶלָּא קְבִיעוּת עִתִּים, אָדָם כָּזֶה שֶׁהוֹצִיא שֵׁם רַע עָלֶיהָ צָרִיךְ לִשְׁקֹד עַל דַּלְתוֹתֶיהָ כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלָּיְלָה, "לֹא יוּכַל לְשַׁלְּחָהּ כָּל יָמָיו". וְכָזֶה מְצִינוּ לָהֶם לְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה כה:א) שֶׁאָמְרוּ שֶׁבַּעַל תְּשׁוּבָה אִם הָיָה רָגִיל לִלְמֹד דַּף אֶחָד יִלְמֹד שְׁנַיִם, וְכֵן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ. וְזֶה בַּעַל תְּשׁוּבָה מִשְּׁאָר הָעֲבֵרוֹת, אֲבָל מוֹצִיא שֵׁם רַע עַל הַתּוֹרָה – מִשְׁפָּטוֹ כָּל יָמָיו עִמּוֹ יֵשֵׁב, תּוֹרָתוֹ אֻמָּנוּתוֹ.

וְאָמְרוּ **"וְאִם אֱמֶת הָיָה הַדָּבָר"** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: אִם אַרַע כִּי תּוֹרָה שֶׁלִּמַּד זֶה הָאִישׁ וּבָחַן בָּהּ שֶׁאֵין לָהּ בְּתוּלִים, שֶׁהָיְתָה תּוֹרַת מִינוּת שֶׁלִּמְּדוּ צָדוֹק וּבַיְתוֹס, וְתוֹרָה כָּזוֹ אֵין בָּהּ חוֹזֶק וְהִיא חֵלֶק רַע, לְתוֹרָה כָּזוֹ יְצַו ה' לִרְמוֹת בָּהּ אֶבֶן לְסָקְלָהּ וּלְאַבְּדָהּ, כְּאָמְרוֹ "וָמֵתָה". הֲגַם כִּי הֵן הֵנָּה הַדְּבָרִים שֶׁיָּצְאוּ מִפִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אַף עַל פִּי כֵן הַכַּוָּנָה לֹא כָּךְ הִיא. וּכְבָר אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (גיטין מה:) עַל סֵפֶר תּוֹרָה שֶׁכָּתְבוֹ מִין יִשָּׂרֵף. "כִּי עָשְׂתָה נְבָלָה לְזִנּוֹת" וְגוֹ' "וּבִעַרְתָּ הָרָע", כִּי זוֹ תִּקָּרֵא חֵלֶק רַע וְצָרִיךְ בִּעוּר.

פסוק כב

וְאָמְרוּ עוֹד **כִּי יִמְצָא אִישׁ שֹׁכֵב** וְגוֹ', יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין נט.) שֶׁאָמְרוּ: גּוֹי הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה חַיָּב מִיתָה, עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי יִמָּצֵא אִישׁ שֹׁכֵב עִם אִשָּׁה** שֶׁהִיא מְאוֹרֶסֶת לְבַעְלָהּ, שֶׁהִיא הַתּוֹרָה כַּלַּת יִשְׂרָאֵל, **וּמֵתוּ גַּם שְׁנֵיהֶם** פֵּרוּשׁ: הַגּוֹי הָעוֹסֵק וְגַם הַתּוֹרָה הַהִיא לֹא יִהְיֶה לָהּ עָלָיְהָ אֶלָּא תִּדְעַךְ נֵרָהּ וְאֵין לָהּ חַיּוּת כְּדֶרֶךְ אִמְרֵי תוֹרָה דִּכְתִיב (משלי ד:כב) "כִּי חַיִּים הֵם".

פרק כג

פסוק ד

לֹא יָבֹא עַמּוֹנִי וְגוֹ' עַל דְּבַר וְגוֹ'. קָשֶׁה אִמְרוֹ **אֲשֶׁר לֹא קִדְּמוּ**, וַהֲלֹא מָצִינוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים ב:כט) "כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ לִי בְּנֵי עֵשָׂו וְגוֹ' וְהַמּוֹאָבִים", וּפֵרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (רש"י שם) שֶׁחוֹזֵר לְמַאֲמַר "אֹכַל בַּכֶּסֶף". ב', אַחַר שֶׁהֵם שָׁכְרוּ עֲלֵיהֶם בִּלְעָם לְקַלְלָם, מַה מָּקוֹם לְחוּשׁ עַל שֶׁלֹּא קִדְּמוּ בַּלֶּחֶם. וְאוּלַי שֶׁאָמַר **עַל דְּבַר** וְגוֹ' לְהָעִיר שֶׁעַל סִבָּה זוֹ בִּלְבַד יִתְחַיֵּב הַדִּין לְהַרְחִיקָם שֶׁלֹּא יָבוֹאוּ בַּקָּהָל. וּפֵרוּשׁ "קִדְּמוּ" הִיא לְהוֹצִיא דּוֹרוֹן לְסַעֵד לִבָּם בַּלֶּחֶם וְכוּ', שֶׁהֵם חַיָּבִים לַעֲשׂוֹת כֵּן מִכָּל הָאֻמּוֹת, כְּעַל כָּל הַגְּמוּלוֹת אֲשֶׁר גְּמָלָם אַבְרָהָם

אֲבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, כִּי מַה שֶּׁמָּכְרוּ לָהֶם לֶחֶם וּמַיִם הָיָה לַהֲנָאָתָם שֶׁל מוֹאָב, גַּם לְפַּיּוּתָם לְהַפִּילָם בַּעֲרָיוֹת, וְהוּא מַה שֶּׁדִּקְדֵּק הַכָּתוּב לוֹמַר **לֹא קִדְּמוּ אֶתְכֶם** פֵּרוּשׁ, לַהֲנָאָתְכֶם.

עוֹד יִתְבָּאֲרוּ הַכְּתוּבִים עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בִּיבָמוֹת דַּף ע"ו, שֶׁאָמְרוּ: מְנָא הָנֵי מִילֵּי שֶׁמּוֹאָבִית מֻתֶּרֶת? אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן וְכוּ', דְּקָאָמַר קְרָא וְגוֹ'. אָמַר לֵיהּ אַבְנֵר: תָּנִינָא "מוֹאָבִי" וְלֹא מוֹאָבִית. אָמַר לוֹ דּוֹאֵג: אֶלָּא מֵעַתָּה "מַמְזֵר" וְכוּ' "מִצְרִי" וְלֹא מִצְרִית? שַׁאנֵי הָכָא דִּמְפָרֵשׁ טַעְמָא "עַל דְּבַר" וְגוֹ', דִּרְכּוֹ שֶׁל אִישׁ וְכוּ' וְאֵין דִּרְכָּהּ וְכוּ', הָיָה לָהֶם לְקַדֵּם וְכוּ' וְנָשִׁים לִקְרֹאת נָשִׁים. בְּעוּ לְאַכְרוּזֵי עֲלֵיהּ, מִיָּד, "וַעֲמָשָׂא" וְגוֹ', מְלַמֵּד שֶׁחָנַר חַרְבּוֹ וְכוּ', וְאָמַר: כָּל מִי שֶׁאֵינוֹ שׁוֹמֵעַ הֲלָכָה זוֹ יִדְקֹר בַּחֶרֶב, מְקַבְּלַנִי מִפִּי בֵּית דִּינוֹ שֶׁל שְׁמוּאֵל – "מוֹאָבִי" וְלֹא מוֹאָבִית. מִכָּל מָקוֹם קַשְׁיָא, תִּרְגְּמַהּ "כָּל כְּבוּדָּה בַת מֶלֶךְ פְּנִימָה". כְּתַנְּאֵי: "עַמּוֹנִי" וְלֹא עַמּוֹנִית, "מוֹאָבִי" וְלֹא מוֹאָבִית – דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה. רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר: "עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא" וְגוֹ', דַּרְכּוֹ שֶׁל אִישׁ לְקַדֵּם וְכוּ', עַד כָּאן לְשׁוֹנָם. וְכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת בְּדִבּוּר הַמַּתְחִיל "כְּתַנָּאֵי" וְזֶה לְשׁוֹנָם: וְאִם תֹּאמַר, לְרַבִּי יְהוּדָה תִּקְשֵׁי לֵיהּ מִצְרִי, וְאוֹמֵר רַבֵּנוּ יִצְחָק דְּגַבֵּי עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי הָיָה לוֹ לְקַצֵּר וְלִכְתֹּב עַמּוֹן וּמוֹאָב, הִלְכָךְ אִית לָן לְמִדְרַשׁ דִּלְמַעֵט עַמּוֹנִית וּמוֹאָבִית, אֲבָל מִצְרִי אִם הָיָה כּוֹתֵב מִצְרִים הָיָה מַאֲרִיךְ, וְהַאי דִּכְתַב אֲדוֹמִי וְלֹא כְּתַב אֱדוֹם, אַגַּב מִצְרִי כְּתַב אֲדוֹמִי, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ.

וְאֵין דִּבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת נִרְאִים, כִּי לֹא מָצִינוּ שֶׁיֹּאמַר הַכָּתוּב לְשׁוֹן בַּתְּחִלָּה אַגַּב מַה שֶּׁעָתִיד לוֹמַר אַחֲרָיו, וּמַה גַּם בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ לִטְעוֹת בַּהֲלָכוֹת. וְעוֹד, בְּשִׁלְמָא אִם חֲלוּקִת מִצְרִי עַצְמָהּ הָיָה צָרִיךְ הַכָּתוּב לִכְתֹּב "מִצְרִי", יֵשׁ מָקוֹם לוֹמַר שֶׁשִּׁנָּה הַכָּתוּב בְּשֶׁלְפָנֵינוּ לְדַבֵּר כַּיּוֹצֵא בָּהּ, וְאִם מִצְרִי עַצְמָהּ לֹא דִּבֵּר הַכָּתוּב כַּהוֹגֶן, שֶׁהָיָה צָרִיךְ לִכְתֹּב "מִצְרִים" לִכְלוֹל מִצְרִית, אֶלָּא שֶׁאָנוּ אוֹמְרִים שֶׁלֹּא רָצָה לְהַאֲרִיךְ, אֵיךְ נֹאמַר שֶׁאָמַר "אֲדוֹמִי" אַגַּב "מִצְרִי" שֶׁמִּצְרִי גּוּפָהּ עָלֶיהָ אֲנִי דָן?

וְלָבֹא לְעֻמָּק הַדָּבָר יֵשׁ לְהָעִיר בְּדִבְרֵי אַבְנֵר, לָמָּה אָחַז הַחֵבֶל בְּשֶׁנֵּי רָאשֵׁין? מִתְּחִלָּה אָמַר דִּיּוּק "מוֹאָבִי" כִּסְבָרַת רַבִּי יְהוּדָה, וְחָזַר לָתֵת טַעַם "עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קִדְּמוּ" וְגוֹ' כִּסְבָרַת רַבִּי שִׁמְעוֹן, כִּי מִמַּשְׁמָעוּת הַלָּשׁוֹן מוּכָח שֶׁכְּשֶׁאָמַר טַעַם שֵׁנִי לֹא חָזַר בּוֹ מִטַּעַם הָרִאשׁוֹן. וְהִסְבָּרָא נוֹתֶנֶת כֵּן, שֶׁאִם לֹא כֵן לָמָּה אָמַר אַבְנֵר טַעַם שֶׁפִּתְּרָתוֹ בְּצִדּוֹ? בִּשְׁלָמָא לְרַבִּי יְהוּדָה לְדִבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת, הֲגַם שֶׁהִקְשִׁינוּ עֲלֵיהֶם, לִסְבָרָתָם מִיהָא אָמַר דְּבָרָיו מִטַּעַם שֶׁאָמְרוּ, אֶלָּא אַבְנֵר הֲרֵי גִּלָּה דַּעְתּוֹ בְּמַה שֶּׁחָזַר מִקּוּשְׁיַת "מִצְרִי" שֶׁאֵינוֹ סוֹבֵר לְחַלֵּק כְּמוֹ שֶׁחִלְקוּ הַתּוֹסָפוֹת.

אָכֵן נִרְאֶה כִּי כַּוָּנַת אַבְנֵר לִסְבָרַת רַבִּי יוֹחָנָן הִיא, שֶׁדּוֹרֵשׁ מֵאָמְרוֹ "מוֹאָבִי" וּמֵאָמְרוֹ "עַל דְּבַר אֲשֶׁר" וְגוֹ', שֶׁזּוֹלֶת "עַל דְּבַר" יֵשׁ לִסְתּוֹר הַדְּרָשָׁה מִ"מִּצְרִי". וְטַעַם "עַל דְּבַר אֲשֶׁר"

וְגוֹ' לְבַד, אִם הָיָה אוֹמֵר "מוֹאָב וְעַמּוֹן", הָיָה מַגִּיעַ שֶׁאוֹמֵר "עַל דְּבַר" וְגוֹ' הָיִינוּ אוֹמְרִים, הָיָה מַגִּיעַ שֶׁהַטַּעַם אֵינוֹ צוֹדֵק אֶלָּא בָּאֻמָּנִים, בָּאָה הַגְּזֵרָה עַל כֻּלּוֹ כְּאַחַת. וְעוֹד, שֶׁהַנָּשִׁים בָּאִים גַּם כֵּן מִזֶּרַע פָּסוּל, שֶׁהֵם הַזְּכָרִים שֶׁאָסוּרִין, וּבְכֵיוֹצֵא בָּזֶה אֵין אָנוּ הוֹלְכִים אֶלָּא אַחַר הָאָב, דִּכְתִיב (במדבר א:ב) "לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם". וְאִם אָמַר "עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי" וְלֹא הָיָה לָנוּ טַעַם "עַל דְּבַר", הָיִינוּ אוֹמְרִים שֶׁאָמַר "מוֹאָבִי" כְּמוֹ שֶׁאָמַר "מִצְרִי" וַ"אֱדוֹמִי", וּמִשְּׁנֵיהֶם דּוֹרֵשׁ וְלֹא עַמּוֹנִית וְלֹא מוֹאֲבִית.

וְלָזֶה אָמַר אַבָּנַר שְׁנֵי טְעָמִים הַנִּזְכָּרִים, וּמַחְלֹקֶת רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי שִׁמְעוֹן הִיא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי רַבִּי יְהוּדָה סוֹבֵר דְּטַעַם "מוֹאָבִי" לְבַד יִתְחַיֵּב לוֹמַר וְלֹא מוֹאֲבִית, וּמַאֲמַר "עַל דְּבַר" אֵינוֹ מְחַיְּבֵנִי לֹא לְרַבּוֹת וְלֹא לְמַעֵט כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר הַטַּעַם, וְטַעַם "מִצְרִי" וְ"אֱדוֹמִי" מִשּׁוּם שֶׁהַטַּעַם שֶׁנָּתַן הַכָּתוּב מְחַיְּבֵנִי לְכָלֵל גַּם מִצְרִית וַאֲדוֹמִית שֶׁכָּל כָּךְ הֵם אֲחִים הָאֻמָּנִים כַּנָּשִׁים, גַּם גֵּרוּת הָאֶרֶץ שֶׁהָיְינוּ בָהּ שָׁוִים בָּהּ אֻמָּנִים וְנָשִׁים, וְלֹא חָשׁ הַכָּתוּב לוֹמַר מִצְרִי וַאֲדוֹמִי כְּיָון שֶׁאֵין מָקוֹם לְטָעוֹת כַּנִּזְכָּר, וְלֹא סָבַר כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן לְהוֹכִיחַ מֵאָמְרוֹ "עַל דְּבַר", אוֹ מִטַּעַם שֶׁכָּתַבְנוּ בְּפֵרוּשׁ דִּבְרֵי אַבָּנֵר אוֹ מִטַּעַם שֶׁיֵּשׁ לָחוּשׁ לִדְחִיָּתוֹ שֶׁל דּוֹאֵג.

וּמַה שֶּׁתִּרְגְּמָהּ בַּגְּמָרָא "כָּל כְּבוּדָּה" (תהלים מה:יד), יֵשׁ לְצַדֵּד וְלוֹמַר אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא אָמַר "כָּל כְּבוּדָּה בַת מֶלֶךְ פְּנִימָה" אֶלָּא דַּוְקָא בִּכְבוּדָּה, לֹא בְּזוֹנָה, אַחַר שֶׁאָנוּ רוֹאִין מַעֲשֶׂיהָ מַעֲשֶׂה חֲצוּפוֹת, גָּלָה כָּבוֹד מֵהֶם וְחָזַר הַדִּין לוֹמַר הָיָה לָהֶם לְקַדֵּם וְכוּ' וְנָשִׁים לְנָשִׁים. וְיֵשׁ פָּנִים לוֹמַר שֶׁאֵין לְהָבִיא רְאָיָה מֵהַפְקָרְתָּם לְזָנוּת מִשְּׁנֵי טְעָמִים: א' אֻמָּנוֹסִים הָיוּ מִצַּד שֶׁהִפְקִירוּם הָאֻמָּנִים, ב' הַתּוֹרָה לֹא תַּקְפִּיד עֲלֵיהֶם לְמָה לֹא עָשׂוּ דָּבָר שֶׁאֵין דֶּרֶךְ אֶרֶץ לְנָשִׁים לַעֲשׂוֹתוֹ מִשּׁוּם "כָּל כְּבוּדָּה", הַגַּם שֶׁהֵם זִלְזְלוּ בְּעַצְמָן בְּדָבָר אַחֵר. וּמֵעַתָּה הַדְּבָרִים שְׁקוּלִים וְאֵין הוֹכָחָה מֵעַל דָּבָר, וְהוֹכִיחַ מִדִּקְדּוּק עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי.

וְרַבִּי שִׁמְעוֹן סוֹבֵר בְּהַכְרָעָה כִּי לְעוֹלָם יֶשְׁנָם בְּטַעֲנַת "כָּל כְּבוּדָּה" (תהלים מה:יד) וּפְטוּרִים מֵהַקְדָּמַת הַלֶּחֶם, וְדָרְשִׁינַן טַעַם הַכָּתוּב. וּלְדֶרֶךְ זֶה יִתְבָּאֵר אָמְרָם בַּגְּמָרָא "כְּתַנָּאֵי" שֶׁחוֹזֵר עַל מַאֲמַר "כָּל כְּבוּדָּה בַת מֶלֶךְ פְּנִימָה" וְלָזֶה סָמְכָה לָהּ, כִּי לְפִי פֵּרוּשֵׁנוּ כָּל עִקַּר מַחְלֹקְתָּם שֶׁל רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי שִׁמְעוֹן אֵינָהּ אֶלָּא אִם יֵאָמֵר עֲלֵיהֶם טַעֲנַת "כָּל כְּבוּדָּה" אוֹ לֹא.

נִמְצֵאתָ אוֹמֵר שָׁלֹשׁ סְבָרוֹת בְּאַגָּדָה זוֹ: לְפִי שְׁמוּעַת רַבִּי יוֹחָנָן דּוֹרֵשׁ מֵאָמְרוֹ "מוֹאָבִי" וּמֵאָמְרוֹ "עַל דְּבַר", וְלִסְבָרַת רַבִּי יְהוּדָה מֵאָמְרוֹ "עַמּוֹנִי" לְבַד, וְלִסְבָרַת רַבִּי שִׁמְעוֹן עִקַּר הַדְּרָשָׁה הוּא מֵאָמְרוֹ "עַל דְּבַר".

וּמַעֲתָּה בְּשִׁלְמָא לְדִבְרֵי רַבִּי שִׁמְעוֹן, גַּם לִשְׁמוּעָתוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹחָנָן יֵשׁ טַעַם נָכוֹן לְמַאֲמַר **עַל דְּבַר**, אֶלָּא לְסִבָרַת רַבִּי יְהוּדָה שֶׁאֵינוֹ דּוֹרֵשׁ אֶלָּא מִתֵּיבַת עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי, קוּשְׁיָתֵנוּ בִּמְקוֹמָהּ עוֹמֶדֶת, לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר הַכָּתוּב **עַל דְּבַר**. וְיִתְיַשֵּׁב כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בִּתְחִלַּת הָעִנְיָן.

שוב עָמַדְתִּי אֶל תּוֹכֶן עִנְיָן זֶה וְרָאִיתִי שֶׁאֵין טַעֲנָה עַל הַנְּקֵבוֹת לְקַדֵּם לְנָשִׁים, כִּי הַגַּע עַצְמְךָ שֶׁיִּרְצוּ בְּלִבָּם לְקַדֵּם, הֲיָכוֹל יוּכְלוּ עֲשׂוֹת בְּלֹא רְשׁוּת בַּעֲלֵיהֶן? וּמַה גַּם בִּרְאוֹת בַּעֲלֵיהֶן אוֹיְבִים לָהֶם, אֲנוּסִים הֵם הֶגֶם שֶׁלֹּא יְקַדְּמוּ אוֹתָם. וּמֵעַתָּה אֵין טַעֲנַת "אֲשֶׁר לֹא קִדְּמוּ" אֶלָּא עַל הַזְּכָרִים, וְעָמַד הַדִּין "עַמּוֹנִי" וְלֹא עַמּוֹנִית, "מוֹאָבִי" וְלֹא מוֹאָבִית. וְטַעֲנַת דּוֹאֵג טַעֲנַת מִין, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר אֲחִיָּה הַשִּׁילוֹנִי כְּשֶׁאָמְרוּ לְפָנָיו קוּשְׁיָא זוּ, הֲפִירָהּ וְאָמַר "מִינָאָה", כְּאָמוּר בַּמִּדְרָשׁ (מדרש שמואל כב).

פסוק ו

וְלֹא אָבָה וְגוֹ'. אָמְרוּ **וְלֹא אָבָה** פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁהָיָה מָקוֹם לִשְׁמֹעַ מִצַּד עַנְפֵּי הַחֵטְא שֶׁהָיָה בִּלְעָם נֶאֱחָז בָּהֶם, אַף עַל פִּי כֵן נִתְרַצָּה ה' בְּלֹא טַעַם וְלֹא שָׁמַע וְגוֹ', וְנָתַן הַטַּעַם "כִּי אֲהֵבְךָ ה'", פֵּרוּשׁ, לֹא לְצַד שֶׁהָיִיתָ רָאוּי לְדָבָר זֶה. וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "וְלֹא אָבָה סִיחוֹן" (דברים ב:ל).

פסוק י

כִּי תֵצֵא מַחֲנֶה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁיֵּשׁ דִּקְדּוּקֵי עֲבֵרוֹת שֶׁה' לֹא יַעֲנִישׁ עֲלֵיהֶם, וְאִם יַעֲנִישׁ יִהְיֶה עֹנֶשׁ קַל, מוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁבַּשְּׁעַת הַסַּכָּנָה, שֶׁהוּא בִּזְמַן שֶׁיּוֹצְאִים עַל אוֹיְבֵיהֶם, צָרִיכִין שְׁמִירָה מִכָּל דִּקְדּוּקֵי עֲבֵרוֹת, כְּאָמְרוֹ **מִכֹּל דָּבָר רָע** וְגוֹ'. וְכָלַל בְּתֹבֶת **דָּבָר** גַּם סִבּוֹת שֶׁמִּמֶּנּוּ יְסֻבַּב הָרָע. וְהֵעִיר בְּמַה שֶּׁצִּוָּה סָמוּךְ לָזֶה "כִּי יִהְיֶה בְךָ אִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִהְיֶה טָהוֹר" וְגוֹ', וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות מו.) שֶׁהִרְהוּרֵי עֲבֵרָה בַּיּוֹם מְבִיאִין לִידֵי קֶרִי בַּלַּיְלָה, וְנִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב בְּסָמִיכוּת זֶה לוֹמַר שֶׁעַל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה יָצָו בְּמַאֲמַר "וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל" וְגוֹ'.

פסוק כא

לַנָּכְרִי תַּשִּׁיךְ וּלְאָחִיךָ לֹא תַשִּׁיךְ. קָשֶׁה לָמָּה כָּפַל לוֹמַר **וּלְאָחִיךָ לֹא תַשִּׁיךְ** אַחַר שֶׁצִּוָּה בְּסָמוּךְ "לֹא תַשִּׁיךְ לְאָחִיךָ" וְגוֹ'. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (בבא מציעא עה:) לַעֲבוֹר עָלָיו בִּשְׁנֵי לָאוִין. וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁהֶגֶם שֶׁהַנְּשִׁיכָה הִיא לְגוֹי, אִם הַדָּבָר עַל יְדֵי יִשְׂרָאֵל אָסוּר, כָּל עוֹד שֶׁיִּשְׂרָאֵל אֵינוֹ מַכִּיר הַגּוֹי בְּעֵד הַלְוָאָתוֹ אוֹ אִם אֵין בְּיָדוֹ מַשְׁכּוֹן הַגּוֹי, וְכָךְ הוּא הַדִּין.

עוֹד יִרְמֹז לְמַה שֶּׁחִלְקוּ הָאַחֲרוֹנִים (יורה דעה סימן קנ"ט), שֶׁאֲפִלּוּ לְגוֹי אָסוּר לְהַתְמִיד בָּזֶה מְשׁוּם שֶׁמָּא יָבֹא לִתְּנוֹ גַּם לְיִשְׂרָאֵל, וְהוּא אָמְרוֹ **לַנָּכְרִי תַּשִּׁיךְ**, וּתְנַאי הוּא הַדָּבָר שֶׁלֹּא תַּעֲשֶׂה בְּאֹפֶן שֶׁיֵּצֵא מִזֶּה קִלְקוּל שֶׁתַּשִּׁיךְ לְאָחִיךָ.

פסוק כב

וְהָיָה בְךָ חֵטְא וְגו'. פֵּרוּשׁ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת לב:) בַּעֲוֹן נְדָרִים מֵתִים אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו שֶׁל אָדָם, עַד כָּאן, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהָיָה בְךָ חֵטְא** לְשׁוֹן חִסָּרוֹן, שֶׁעַל יְדֵי אַחוּר הַנֶּדֶר יֶחְסַר מִמֶּנּוּ אִשְׁתּוֹ שֶׁהִיא כְּגוּפוֹ אוֹ זַרְעוֹ שֶׁהוּא גַּם כֵּן חֵלֶק מִמֶּנּוּ.

פסוק כג

וְאָמְרוֹ **וְכִי תֶחְדַּל לִנְדֹּר לֹא יִהְיֶה בְךָ חֵטְא**, יִתְבָּאֵר גַּם כֵּן עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (גיטין ז.) אִם רוֹאֶה אָדָם שֶׁנִּכְסָיו מְצֻמְצָמִים יַעֲשֶׂה מֵהֶם צְדָקָה. וְעוֹד אָמְרוּ (כתובות סו:) מְלַח מָמוֹן חָסַר. וְהִנֵּה לְפִי שֶׁחָבִיב עַל הָאָדָם מָמוֹנוֹ אֵין נוֹחַ לְהוֹצִיאוֹ, וְלָזֶה תָּבֹא הַסְּבָרָא לְאָדָם לְהִתְחַכֵּם לִנְדֹּר נֶדֶר לַה' שֶׁבָּזֶה יִהְיֶה לוֹ נוֹחַ הָרְצוֹן לָתֵת מִנְּכָסָיו, לָזֶה בָּא דִּבֵּר מָלֵךְ וְהוֹדִיעוֹ הַיּוֹצֵא מֵחֲשַׁשׁ בְּטוּל הַנֶּדֶר, וְהַיּוֹצֵא מֵחֲשַׁשׁ מְנִיעַת נְתִינַת צְדָקָה כְּפִי הַמִּתְחַיֵּב. **וְאָמַר** כְּנֶגֶד אַחוּר הַנֶּדֶר שֶׁזֶּה יְסוֹבֵב שֶׁיִּהְיֶה הַחֶסְרוֹן בּוֹ, וּכְנֶגֶד מְנִיעַת נְתִינַת צְדָקָה אָמַר "וְכִי תֶחְדַּל לִנְדֹּר", הֲגַם שֶׁאַתָּה בָּא לִידֵי מְנִיעַת נְתִינַת הַצְּדָקָה זֶה יְסוֹבֵב חֶסְרוֹן בַּמָּמוֹן, אֲבָל בְּךָ בְּוַדַּאי שֶׁלֹּא יִהְיֶה חֵטְא, וְהוּא אָמְרוֹ "לֹא יִהְיֶה בְךָ חֵטְא":

פסוק כד

מוֹצָא שְׂפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר וְגו', פֵּרוּשׁ, תַּמְתִּין מִלְּהוֹצִיא הַנֶּדֶר מִפִּיךָ עַד שֶׁתּוּכַל לַעֲשׂוֹת, פֵּרוּשׁ לְקַיֵּם הַנֶּדֶר, אָז תִּדּוֹר וּתְקַיֵּם הַנֶּדֶר סָמוּךְ לִנְדָרְךָ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְעָשִׂיתָ כַּאֲשֶׁר נָדַרְתָּ**, וְכֵן הָיָה הִלֵּל עוֹשֶׂה שֶׁהָיָה מֵבִיא קָרְבָּנוֹ לַעֲזָרָה וְאָמַר (פסחים סו:) וְכוּ'.

אוֹ שִׁיעוּר הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **מוֹצָא שְׂפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר** מִלְּדַבֵּר, וְתַעֲשֶׂה כְּאִלּוּ נָדַרְתָּ לַה' אֱלֹהֶיךָ הֲגַם שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא נְדָבָה, וְהוּא אָמְרוֹ **כַּאֲשֶׁר נָדַרְתָּ נְדָבָה** אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחֲךָ, כִּי מַשְׁמָעוּת נְדָבָה הִיא בַּלֵּב, כְּאָמְרוֹ (שמות כה:ב) "אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ", "נְדָבָה רוּחוֹ" (שמות לה:כא).

וְאָמְרוֹ **אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ** יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בַּזּוֹהַר (ח"ג רצד.) בְּפָסוּק (קהלת י:כ) "כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת הַקּוֹל", כִּי כְּשֶׁאָדָם חוֹשֵׁב בְּדַעְתּוֹ מַחְשָׁבָה, שִׁפְתוֹתָיו דּוֹבְבוֹת מֵעַצְמָן בְּלֹא יְדִיעָתוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ**, כִּי הֲגַם שֶׁלֹּא עָשָׂה אֶלָּא מַחְשָׁבָה, פִּיךָ דִּבֵּר מַה שֶּׁחָשַׁב. וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **בְּפִיךָ**, שֶׁאִם לֹא כֵּן לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר "בְּפִיךָ", וְכִי אֵין אָנוּ יוֹדְעִים כִּי הַדִּבּוּר הוּא בַּפֶּה? וְלִדְבָרֵנוּ יָבֹא עַל נָכוֹן. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ראש השנה ו.) דָּרְשׁוּ הַכָּתוּב בְּאֹפֶן אַחֵר, וְשִׁבְעִים פָּנִים לַתּוֹרָה.

פסוק כה

וְאֶל כֶּלְיְךָ לֹא תִתֵּן. אִמְרוּ **וְאֶל כֶּלְיְךָ** בְּתוֹסֶפֶת וא"ו לְהַעִיר, שֶׁקְּדָמָה מִצְוָה אַחֶרֶת וְהוּא שֶׁלֹּא יֹאכַל אֲכִילָה גַּסָּה, וְהוּא מַה שֶּׁדַּיֵּק בְּאָמְרוֹ **שִׂבְעֶךָ** וְדָרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא פז:) לֹא אֲכִילָה גַּסָּה, וְהוֹסִיף עוֹד לוֹמַר "וְאֶל כֶּלְיְךָ לֹא תִתֵּן".

פרק כד

פסוק ח

הִשָּׁמֶר בְּנֶגַע וְגוֹ' זָכוֹר וְגוֹ'. לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קלב:) שֶׁאָמְרוּ שֶׁבָּא לְהַזְהִיר לְבַל יָקוֹץ בַּהַרְוָתוֹ, נִתְכַּוֵּן בְּהַסְמָכַת **זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְמִרְיָם** לְהוֹדִיעַ שֹׁרֶשׁ שֶׁמִּמֶּנּוּ יִהְיֶה הַנֶּגַע וְאוֹתוֹ יְצַו ה' לָקֹץ וְרָפָא.

פסוק טו

וְאֵלָיו הוּא נוֹשֵׂא וְגוֹ' **וְהָיָה בְךָ חֵטְא**. הַכַּוָּנָה שֶׁהַגַּם שֶׁעוֹשֵׁק שְׂכַר שְׂכִיר אֵינוֹ אֶלָּא גּוֹזֵל מָמוֹן, אַף עַל פִּי כֵן אֵין עָנְשׁוֹ מָמוֹן אֶלָּא נְפָשׁוֹת, וְהוּא אָמְרוֹ "יִהְיֶה בְךָ", פֵּרוּשׁ "בְּךָ" בְּנַפְשְׁךָ, "חֵטְא", עַל דֶּרֶךְ (מלכים א א:כא) "וְהָיִיתִי אֲנִי וּבְנִי שְׁלֹמֹה חַטָּאִים". וְהִקְדִּים טַעַם הָעֹנֶשׁ בְּאָמְרוֹ "וְאֵלָיו הוּא נוֹשֵׂא אֶת נַפְשׁוֹ", וּמֵעַתָּה יִהְיֶה הַמִּשְׁפָּט נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ.

פסוק יז

לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, שֶׁמָּא תֹּאמַר כֵּיוָן שֶׁצִּוַּנִי ה' עַל הַגֵּר אַטֵּה דִּינוֹ לִזְכוּתוֹ, תַּלְמוּד לוֹמַר "לֹא תַטֶּה" וְגוֹ'. וְנֶאֱמַר אוֹמֵר **וְלֹא תַחֲבֹל בֶּגֶד אַלְמָנָה**, פֵּרוּשׁ, רַק בַּדָּבָר הַזֶּה אֲנִי מְצַוְּךָ לְהַטּוֹת לִזְכוּת, שֶׁלֹּא תַחֲבֹל בֶּגֶד שֶׁל אַלְמָנָה שֶׁלֹּא בִּשְׁעַת הַלְוָאָה, הֲגַם שֶׁכָּל חוּץ מִמֶּנָּה יַחֲבֹל בִּגְדֵיהֶם.

פרק כה

פסוק ב

אִם בֶּן הַכּוֹת וְגוֹ'. אָמַר **בֶּן** בְּחִירִיק, רֶמֶז שֶׁצָּרִיךְ לְהִתְבּוֹנֵן בּוֹ לָדַעַת אִם יָכוֹל לִסְבּוֹל הָאַרְבָּעִים, אֲבָל אִם אָמְדוּהוּ לְפָחוֹת מִכֵּן אֵינוֹ לוֹקֶה אֶלָּא לְפִי מַה שֶּׁאָמְדוּהוּ (מכות כב:).

פסוק ה

לֹא תִהְיֶה אֵשֶׁת הַמֵּת וְגוֹ'. אַזְהָרָה לַהּ וּלְבָאֶיהָ, וְחַיֶּבֶת מַלְקוּת הִיא וְהַבָּא עָלֶיהָ, וְאָמְרוּ **יְבָמָהּ יָבֹא עָלֶיהָ** רַמַז שֶׁאֵין חִיּוּב עַל הַיְבָם אֶלָּא בִּיאָה אַחַת, וּכְמַאֲמַר רַבִּי יוֹסֵי (שבת קיח:) חָמֵשׁ בְּעֵילוֹת בָּעַלְתִּי וְחָמֵשׁ נְטִיעוֹת נָטַעְתִּי, וְאָמְרוּ בַּיְרוּשַׁלְמִי (יבמות פ"א ה"א) שֶׁנִּפְּלוּ לוֹ חָמֵשׁ יְבָמוֹת מֵחֲמִשָּׁה אַחִים וְנִזְקַק פַּעַם אַחַת לְכָל אַחַת. וְאָמְרוּ **וּלְקָחָהּ** שֶׁלֹּא

תֹּאמַר שֶׁאוֹסְרָהּ עָלָיו מִכָּאן וְאֵילָךְ, תַּלְמוּד לוֹמַר "וּלְקָחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה", שֶׁהָרְשׁוּת בְּיָדוֹ אִם יִרְצֶה לְקַיְּמָהּ עוֹלָמִית. וְאָמְרוֹ **וְיִבְּמָהּ** שֶׁלֹּא תֹּאמַר שֶׁלֹּא נֶאֶמְרוּ כָּל הַדְּבָרִים הָאֲמוּרִים אֶלָּא רְשׁוּת, לְפִי שֶׁאָסְרָהּ הַכָּתוּב לָעוֹלָם הִתִּירָהּ לַיָּבָם, אֲבָל הַתּוֹרָה לֹא חִיַּבְתּוּ בַּדָּבָר, תַּלְמוּד לוֹמַר "וְיִבְּמָהּ".

פסוק ט

וְעָנְתָה וְגוֹ'. אָמַר לְשׁוֹן עֲנִיָּה, פֵּרוּשׁ, תְּשׁוּבָה לִדְבְרֵי הַיָּבָם שֶׁאָמַר "לֹא חָפַצְתִּי לְקַחְתָּהּ", תַּעֲנֶה הִיא וְתֹאמַר "כָּכָה יֵעָשֶׂה לְאִישׁ" וְגוֹ':

פסוק יא

לְהַצִּיל וְגוֹ' וְשָׁלְחָה יָדָהּ וְגוֹ'. וְלֹא אָמַר הַכָּתוּב "וְשָׁלְחָה יָדָהּ וְגוֹ' לְהַצִּיל אֶת אִישָׁהּ", הֵעִיר בָּזֶה שֶׁאִם לֹא הָיְתָה לָהּ מְצִיאוּת לְהַצִּיל בַּעְלָהּ מִיַּד מַכֵּהוּ אֶלָּא עַל יְדֵי זֶה, לְפִי שֶׁאֵין כֹּחַ בָּהּ לְהַצִּיל אֶלָּא בְּדֶרֶךְ זֶה – פְּטוּרָה. וְדַוְקָא שֶׁהָיָה חֲבֵרוֹ מַכֵּהוּ מַכַּת נֶפֶשׁ, לָזֶה הִקְדִּים מַאֲמַר "לְהַצִּיל" קוֹדֶם מַאֲמַר "וְשָׁלְחָה", לוֹמַר שֶׁאִם יָדַעְנוּ שֶׁלֹּא שָׁלְחָה אֶלָּא לְהַצִּיל – פְּטוּרָה.

פסוק טז

כָּל עוֹשֵׂה אֵלֶּה כֹּל עוֹשֵׂה עָוֶל. פֵּרוּשׁ "כָּל עוֹשֵׂה אֵלֶּה" – אֶבֶן וָאֶבֶן, אֵיפָה וְאֵיפָה, "כֹּל עוֹשֵׂה עָוֶל" הַדּוֹמֶה לְאֵלֶּה, שֶׁלֹּא תֹּאמַר שֶׁגְּזֵרַת הַכָּתוּב הוּא עַל שְׁנֵי דְּבָרִים אֵלּוּ וְלֹא עַל דּוֹמֵיהֶם, תַּלְמוּד לוֹמַר "כֹּל" וְגוֹ':

פסוק יז

זָכוֹר וְגוֹ'. שֶׁאֵין כַּיּוֹצֵא בָּהֶם שֶׁיָּצָא עַל יִשְׂרָאֵל בִּלֹּא קְדִימוּת יְדִיעָתָם מִמְּנוּ, אֶלָּא כַּאֲשֶׁר יְדָאָה הַנָּשֶׂר, וְהוּא קֶרְךְ בַּדֶּרֶךְ.

פסוק יח

אֲשֶׁר קָרְךָ. יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ראש השנה ג.) שֶׁאָמְרוּ שֶׁהֶעָנָן הָיָה מְכַסֶּה עַל יִשְׂרָאֵל וְלֹא הָיָה מְקוֹמָם יָדוּעַ לָעוֹלָם, אֶלָּא כְּשֶׁמֵּת אַהֲרֹן נִסְתַּלְּקוּ עַנְנֵי כָבוֹד וּבָא הַכְּנַעֲנִי וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל. וְאִם כֵּן תִּקְשֶׁה מִנַּיִן יָדַע עֲמָלֵק מָקוֹם חֲנִיַּת יִשְׂרָאֵל לָבֹא אֲצָלָם לְהִלָּחֵם עִמָּם? לָזֶה אָמַר **אֲשֶׁר קָרְךָ**, פֵּרוּשׁ יִקֶּר מִקָּרֵהוּ וְיָדַע מַחֲנֵיהֶם בַּדֶּרֶךְ. וְאָמְרוֹ **וַיְזַנֵּב בְּךָ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ לֹא שֶׁהֶעָנָן הִנִּיחוֹ לִכְנֹס לִפְנִים לְמַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל, אֶלָּא בְּאוֹתָן שֶׁהָיָה הֶעָנָן פּוֹלְטָן, וְהוּא אָמְרוֹ "וַיְזַנֵּב בְּךָ" אוֹתָם הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ.

וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְגוֹ'. עָיֵף עֲדַיִן מִשִּׁעְבּוּד מִצְרַיִם, וְיָגֵעַ מִטּוֹרַח הַדֶּרֶךְ.

וְאָמְרוֹ **וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים**, פֵּרוּשׁ, וּבָזֶה בָּא הַמּוֹרֶךְ בִּלְבָבְךָ יוֹתֵר מִמִּפְעַל עֲיֵפוּת וִיגִיעוּת, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיה לג,יד) "פָּחֲדוּ בְצִיּוֹן חַטָּאִים", אֲבָל אִם הָיוּ צַדִּיקִים לֹא יִפְחֲדוּ וְלֹא יִירְאוּ בְּמִלְחַמְתּוֹ. וְהֵעִיר הַכָּתוּב בַּטְּעָמִים שֶׁמַּשְׁנִיאִים אוֹתוֹ בְּלִבֵּנוּ, כִּי הֵצַר לְיִשְׂרָאֵל צָרָה

גְּדוֹלָה, שֶׁבָּא עֲלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר יְדֵאָה הַנֶּשֶׁר בְּלֹא יְדִיעָה, כְּמוֹ שֶׁרָמַז גַּם כֵּן בְּמַאֲמַר "קָרְךָ", וְהֵם יְגֵעִים וַעֲיֵפִים, וְדָבָר הַמַּעֲמִיד הַכֹּחַ בַּיְכֹלֶת הַנַּעֲלָם אֵין עִמָּם, מַה שֶּׁלֹּא הָיָה כֵּן בְּשְׁאָר כָּל הַמִּלְחָמוֹת, שֶׁמִּלְבַד שֶׁלֹּא יִיעָפוּ וְלֹא יִיגָעוּ בַּמִּלְחָמוֹת, עוֹד לָהֶם כֻּלָּם צַדִּיקִים יִרְאֵי אֱלֹהִים נְמוּכֵי לֵב.

חסלת פרשת כי תצא

פרק כו

פסוק א

וְהָיָה כִּי תָבוֹא אֶל הָאָרֶץ. אָמַר **וְהָיָה** לְשׁוֹן שִׂמְחָה, לְהַעִיר שֶׁאֵין לִשְׂמוֹחַ אֶלָּא בִּישִׁיבַת הָאָרֶץ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים קכו:ב) "אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ" וְגוֹ'.

אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וִירִשְׁתָּהּ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת מַה הִיא גְּזֵרַת הַכָּתוּב, אִם "וְלָקַחְתָּ" וְגוֹ' הָוֶה לֵיהּ לְמֵימַר "תִּקַּח מֵרֹאשִׁית" כֵּיוָן שֶׁהוּא הַתְּחָלַת הַצִּוּוּי. וְנִרְאֶה שֶׁכַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא שֶׁיְצַו ה' אַרְבַּע מִצְוֹוֹת: אֶחָד – שֶׁיֵּדַע בְּלִבּוֹ כִּי לֹא בְּכֹחוֹ וְלֹא בְּעֹצֶם גְּבוּרָתוֹ בָּא לָרֶשֶׁת הָאָרֶץ אֶלָּא מַתַּת ה', וְהוּא אָמְרוֹ "אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לְךָ". וְדִקְדֵּק לוֹמַר **ה' אֱלֹהֶיךָ** לְהַעִיר שֶׁעַל מְנָת שֶׁיְקַבֵּל אֱלֹהוּתוֹ עָלָיו הוּא נוֹתֵן. ב' – לְהוֹרִישׁ הָאָרֶץ מִיּוֹשְׁבֶיהָ, הֲגַם שֶׁיֵּשׁ לוֹ דָּבָר הַמַּסְפִּיק לוֹ בָּאָרֶץ, אַף עַל פִּי כֵן יְגָרֵשׁ אוֹיְבֵי ה' מֵאַרְצוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וִירִשְׁתָּהּ**. שְׁלִישִׁית – יְשִׁיבַת הָאָרֶץ שֶׁהִיא מִצְוָה בִּפְנֵי עַצְמָהּ, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ כַּמָּה הִפְלִיגוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות קיא.) בְּמִצְוַת יְשִׁיבַת הָאָרֶץ. רְבִיעִית – הַבָּאַת הַבִּכּוּרִים, כְּאָמְרוֹ **וְלָקַחְתָּ** וְגוֹמֵר.

פסוק ב

מֵרֵאשִׁית. פֵּרוּשׁ, שֶׁאִם בִּכְּרוּ הַרְבֵּה כְּאַחַת אֵינוֹ חַיָּב לְהָבִיא כָּל רֵאשִׁית אֶלָּא אֲשֶׁר יַחְפֹּץ מֵהֶם. וּמַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ביכורים א,ג) שֶׁאֵין לְהָבִיא אֶלָּא מִשִּׁבְעַת הַמִּינִים, נִלְמַד הַדָּבָר בִּגְזֵרָה שָׁוָה, נֶאֱמַר כָּאן "אֶרֶץ" וְגוֹ' (מנחות פד:). וְאָמְרוֹ **כָּל פְּרִי**, פֵּרוּשׁ כָּל הַפֵּרוֹת שֶׁשִּׁשְׁבַּחְתִּי לְךָ בָּהֶם הָאָרֶץ.

אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לָךְ. פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁשִּׁיֵּר ה' לוֹ חֵלֶק בָּאָרֶץ וְהוּא שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה (ויקרא כה:ד), דִּכְתִיב "וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית וְגוֹ' שַׁבָּת לַה'", לָזֶה בָּא דִּבְרוֹ הַטּוֹב שֶׁאֵינוֹ מְצַוֶּה אֶלָּא עַל זְמַן הַנְּתִינָה לְךָ שֶׁהֵם שֵׁשׁ שָׁנִים, אֲבָל שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה אֵין בָּהּ הֲבָאַת בִּכּוּרִים לְפִי שֶׁאֵינָם שֶׁלּוֹ אֶלָּא מֻפְקֶרֶת לַכֹּל.

פסוק ג

נִשְׁבַּע וְגוֹ' לָתֶת לָנוּ. לְמַעֵט הַגֵּר שֶׁאֵינוֹ קוֹרֵא (בכורים א,ד), וְלֹא מִעֲטוֹ אֶלָּא בִּקְרִיאָה וְלֹא בַּהֲבָאָה.

פסוק ה

(א-יא) **וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ**. אָמַר **וְעָנִיתָ**, יֵשׁ מְפָרְשִׁים לְשׁוֹן הַתְחָלָה, וּכְמוֹ (איוב ג:ב) "וַיַּעַן אִיּוֹב", וְאֶפְשָׁר שֶׁהוּא עִנְּי, כְּאָדָם פָּחוּת שֶׁקִּבֵּל טוֹבָה גְּדוֹלָה מִמֶּלֶךְ שֶׁמַּעֲנִי עַצְמוֹ לְפָנָיו בְּלֵב נִשְׁבָּר, כְּמוֹ כֵן הוּא יַכְנִיעַ עַצְמוֹ לִפְנֵי ה', וְיֹאמַר "אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי", כִּי אָבִינוּ הָיָה אוֹבֵד וְתוֹעֶה וְגוֹלֶה בְּמִצְרַיִם בְּמִתֵי מְעָט וְגוֹ', **וַיּוֹצִיאֵנוּ** ה' מִמִּצְרַיִם **וַיְבִיאֵנוּ** וְגוֹ'. וּכְנֶגֶד מַאֲמָר זֶה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ עִלּוּי וְחֶשְׁבּוּת אָמַר **וְאָמַרְתָּ**, וְכֵיוֹצֵא בָּזֶה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים קטז:) בְּעִנְיַן הַגָּדַת פֶּסַח מַתְחִיל בִּגְנוּת וּמְסַיֵּם בְּשֶׁבַח.

וְהִצַּגְתִּי בְּפָרְשָׁה זוֹ שֶׁרוֹמֶזֶת גַּם כֵּן בִּיאַת אֶרֶץ הָעֶלְיוֹנָה, וְאָמַר **וְהָיָה כִּי תָבֹא** שֶׁאֵין רָאוּי לָאָדָם לְשַׁמֵּחַ אֶלָּא כְּשֶׁיָּבֹא לָאָרֶץ הָעֶלְיוֹנָה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי לא:כה) "וַתְּשַׂחַק לְיוֹם אַחֲרוֹן", כִּי שִׂמְחַת עוֹלָם הַזֶּה אֵינָהּ אֶלָּא הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ. וְחָזַר וּפֵרֵשׁ עַל אֵיזֶה אֶרֶץ מְדַבֵּר, וְאָמַר **אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לְךָ נַחֲלָה** כִּי לְזוֹ יִקָּרֵא נַחֲלַת עוֹלָם, וְדִקְדֵּק לוֹמַר **נוֹתֵן לְךָ**, כִּי בְּעֵרֶךְ מַה שֶּׁשָּׁוֶה עוֹלָם הָעֶלְיוֹן כָּל מַה שֶּׁיִּסָּגֵל אָדָם בַּעֲדוֹ לֹא יַגִּיעַ לְחֵלֶק מֵאֶלֶף אֲלָפִים מִשָּׁוְיוֹ. וְלָזֶה אָמַר "נוֹתֵן לְךָ" בְּתוֹרַת מַתָּנָה. וּלְצַד שֶׁצָּרִיךְ הָאָדָם לִטְרֹחַ בָּעוֹלָם הַזֶּה לְקַיֵּם תּוֹרָה וּמִצְוֹות לְזֹאת אָמַר "וִירִשְׁתָּהּ".

וְאָמַר **"וְיָשַׁבְתָּ בָּהּ"** – עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (ברכות לה:) צַדִּיקִים יוֹשְׁבִים וְעַטְרוֹתֵיהֶם בְּרֹאשֵׁיהֶם. וְאָמְרוֹ **וְלָקַחְתָּ** וְגוֹ', עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (חלק ב נט.) כִּי כָל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאָדָם מֵהַמִּצְוֹות וּמַעֲשִׂים טוֹבִים בְּעוֹדוֹ חַי מִתְקַבֵּץ עַל יָד עַל יָד עַד יוֹם נְסִיעָתוֹ, וּבָהֶם מְקַבֵּל פְּנֵי הַמֶּלֶךְ, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיהו נח,ח) "וְהָלַךְ לְפָנֶיךָ צִדְקֶךָ", וְהוּא אָמְרוֹ **וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית כָּל פְּרִי** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, לֹא יִקַּח בְּיָדוֹ לְהַקְבִּיל פְּנֵי ה' אֶלָּא מִדְּבָרִים הַמֻּבְחָרִים שֶׁעָשָׂה בָּעוֹלָם הַזֶּה. עוֹד רָמַז אֶל הַתּוֹרָה שֶׁנִּקְרֵאת רֵאשִׁית (בראשית רבה א:א).

וְאָמְרוֹ **אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לְךָ** יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות לה.): כְּתִיב "לַה' הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ" (תהלים כד:א) וּכְתִיב "וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם" (תהלים קטו:טז), לֹא קַשְׁיָא, כָּאן קוֹדֶם בְּרָכָה כָּאן לְאַחַר בְּרָכָה, עַד כָּאן. הֲרֵי שֶׁאַחַר שֶׁיֵּעָשֶׂה הָאָדָם מַה שֶּׁצִּוָּהוּ ה', נֶחְשָׁב הַדָּבָר שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ עָשָׂה הַמַּעֲשֶׂה שֶׁהוּא נָתוּן לוֹ בְּמַתָּנָה, שֶׁזּוֹלַת זֶה כָּל מַעֲשֶׂה הָאָדָם אֵין לָנוּ בּוֹ יִתְרוֹן כִּי לְפִי שֶׁמִּפְעָלוֹ כֻּלּוֹ הוּא בְּאֶמְצָעוּת עוֹלָם שֶׁהוּא בּוֹ וְלַה' הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ, לָזֶה אָמַר "אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לְךָ".

וְאָמְרוּ **וְשַׁמְתָּ בַטָּנָא**. יִרְמֹז שֶׁצָּרִיךְ כָּל מִפְעָלוֹת הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשָׂה יִהְיוּ עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם, כְּאָמְרוֹ (דברים יז:יא) "עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ וְעַל הַמִּשְׁפָּט" וְגוֹ', וְהַתּוֹרָה וְהַמִּשְׁפָּטִים בֵּאֲרוּ אוֹתָם חֲכָמִים בְּשִׁשִּׁים מַסֶּכְתּוֹת כְּמִנְיַן טֶנֶא, שֶׁזּוֹלַת זֶה הֲגַם שֶׁיֵּעָשֶׂה כָּל מִצְוֹות שֶׁבָּעוֹלָם יִשָּׂרֵף הוּא וְהֵם.

וְאָמְרוּ **וְהָלַכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם** וְגוֹ', לְפִי שֶׁבַּעֲלִיַּת הַנֶּפֶשׁ לָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן לֹא תֵּלֵךְ תֵּכֶף וּמִיָּד לְהַקְבִּיל פְּנֵי ה', עַד שֶׁיָּכִין עַצְמוֹ בַּפְּרוֹזְדוֹר, וְיֵשׁ שֶׁמִּתְעַכְּבִים עַד שִׁבְעָה יָמִים, אוֹ חֹדֶשׁ, אוֹ יָמִים, כְּאָמוּר בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (חלק א פא.), וְאַחַר כָּךְ עוֹלֶה לְגַן עֵדֶן הָעֶלְיוֹן הַנִּקְרָא צְרוֹר הַחַיִּים, וְהוּא הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם.

וְאָמְרוּ **וּבָאתָ אֶל הַכֹּהֵן**. עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה יב:) כִּי מִיכָאֵל עוֹמֵד לִכֹהֵן לִפְנֵי ה' לְהַקְרִיב הַנְּפָשׁוֹת לִפְנֵי אֱלֹהֵי עוֹלָם, וְאֵלּוּ יֹאמַר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה "הִגַּדְתִּי הַיּוֹם" וְגוֹ'.

וְאָמְרוּ **אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם** יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם שֶׁאָמְרוּ שֶׁיִּשְׁתַּנֶּה הַכֹּהֵן הָעוֹמֵד שָׁם. צֵא וּלְמַד מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּזוֹהַר חָדָשׁ (פרשת לך לך דף לד) בְּעִנְיַן מִיכָאֵל, אֵימָתַי זָכָה לִהְיוֹת בְּמַצָּב זֶה, שֶׁהוּא מֵעֵת שֶׁהֶעֱלָה נַפְשׁוֹ שֶׁל דָּוִד לְגַן עֵדֶן הָעֶלְיוֹן אַחַר שֶׁבָּנָה שְׁלֹמֹה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְכוּ'. הֲרֵי שֶׁלִּפְעָמִים יִשְׁתַּנֶּה הַכֹּהֵן, לָזֶה אָמַר "אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם". **וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לַה' כִּי בָאתִי אֶל הָאָרֶץ** הִיא אֶרֶץ שֶׁמִּמֶּנָּה בָּא, וְאָמַר **נִשְׁבַּע ה' לָתֵת לָנוּ** הִיא אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁבְּאֶמְצָעוּתָהּ יַשִּׂיגוּ קִיּוּם הַתּוֹרָה וּמִצְוֹות וּמַעֲשִׂים טוֹבִים.

וְאָמְרוּ **וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטֶּנָא מִיָּדֶךָ**. פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא יִקַּבֵּל שֹׁר עֶלְיוֹן אֶלָּא הַבָּא בְּיָדוֹ מְיֻסָּד עַל דִּבְרֵי תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה הָרְמוּז בְּתֵבַת טֶנָא כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ, "וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי" וְגוֹ'.

וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁכָּל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאָדָם מֵהַטּוֹבוֹת בָּעוֹלָם הַזֶּה אֵין דֵּי לְרָצוֹת מֶלֶךְ עֶלְיוֹן. צֵא וּלְמַד מִמַּה שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (ערובין יז.) אִם יָבֹא בְּמִשְׁפָּט עִם אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב אֵינָן יְכוֹלִין לַעֲמֹד לְפָנָיו, כִּי מַה יִּצְדַּק אֱנוֹשׁ. וּכְתִיב (איוב ד:יז) "אִם מֵעֹשֵׂהוּ יִטְהַר גָּבֶר", לָזֶה אָמְרָה תּוֹרָה שֶׁיִּתֵּן תְּשׁוּבָה לַה' וְהִתְנַצְּלוּת עַל אֲשֶׁר לֹא עָשָׂה רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ כַּמִּצְטָרֵךְ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי ה' אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי**. אֲרַמִּי זֶה יֵצֶר הָרָע שֶׁהוּא רַמַּאי גָּדוֹל, כְּאָמְרוֹ (בראשית ג:א) "וְהַנָּחָשׁ הָיָה עָרוּם", שֶׁמְּרַמֶּה הַבְּרִיּוֹת לְאַבְּדָם. וְהוּא אָמְרוֹ **אֹבֵד אָבִי**, פֵּרוּשׁ אָדָם הָרִאשׁוֹן, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיהו מג:כז) "אָבִיךָ הָרִאשׁוֹן חָטָא", וְאִבְּדוּ וְגָרַם מִיתָה לוֹ וְלִדּוֹרוֹת הַבָּאִים אַחֲרָיו, וְהִשְׁרִישׁ בְּכָל הַנְּפָשׁוֹת חֵלֶק הָרַע, וְהוּא סוֹד עָרְלָה הַדְּבוּקָה בָּאָדָם מִבֶּטֶן וּמֵהֲרָיוֹן. עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **אֹבֵד אָבִי** עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים יד:א) "אָמַר נָבָל בְּלִבּוֹ אֵין אֱלֹהִים".

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **אָבִי**, שֶׁהִיא הַנִּשְׁמָה, שֶׁכָּל מוֹעֲצוֹתָיו שֶׁל הַשָּׂטָן לְאַבֵּד הַנִּשְׁמָה. וְהַנִּשְׁמָה נִקְרֵאת אָב, כְּאָמְרָם בַּזֹּהַר פָּרָשַׁת לֶךְ לְךָ (עו.), וְהוּא הוּא הַמּוֹנֵעַ הָאָדָם מֵעֲשׂוֹת חִיּוּבוֹ בַּעֲבוֹדַת ה'. וְלֹא זוֹ בִּלְבַד, אֶלָּא "וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה" – פֵּרוּשׁ הַמָּקוֹם שֶׁבָּא בּוֹ הַיֵּצֶר, שֶׁהוּא גּוּפוֹ שֶׁל אָדָם, הוּא מְצֵרָיו שֶׁל הַיֵּצֶר הַקְּרוֹבִים אֵלָיו, בְּסוֹד (ישעיהו סה,כה) "וְנָחָשׁ עָפָר לַחְמוֹ", וַחֲפֵצִים בַּאֲשֶׁר יַחְפֹּץ מִדְּבָרֵי עוֹלָם הַזֶּה וּמַטְעַמָּיו אֲשֶׁר הִתְעִיב ה', כִּי אַרְבָּעָה יְסוֹדוֹת שֶׁבּוֹ הֵן הַיּוֹם אַחַר חֵטְא הָאָדָם נִגְשְׁמוּ וְנִטְמְאוּ, שֶׁלְּסִבָּה זוֹ גָּזַר ה' מִיתָה לְהָאָדָם. וּבָזֶה נִשְׁמָעִים דְּבָרָיו וּפִתּוּיָיו לִיסוֹדֵי הָאָדָם. גַּם יִקָּרֵא הַגּוּף מִצְרַיִם לְפִי שֶׁמֵּצַר לַנֶּפֶשׁ בְּתַאֲוֹתָיו.

וְאָמְרוֹ **וַיָּגָר שָׁם**, כִּי בַּתְּחִלָּה נִכְנַס כְּגֵר, כְּאָמְרוֹ (שמואל ב יב:ד) "וַיָּבֹא הֵלֶךְ" וְגוֹ' (סוכה נב:).

בִּמְתֵי מְעָט פֵּרוּשׁ בְּכֹחוֹת מוּעָטִים, וְאַחַר כָּךְ מִתְרַבִּים כֹּחוֹתָיו עַל יְדֵי הָאָדָם עַצְמוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם, וָרָב** בְּסוֹד (תהלים כה:יא) "וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנִי כִּי רַב הוּא", וּפֵרֵשׁ הָרַב הָאֲרִ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה שֶׁחוֹזֵר אֶל הַמַּפְתֵּחַ כִּי רַב הוּא, וְהָרְאָיָה שֶׁצִּוָּה ה' בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים גּוֹרָל אֶחָד לַה' וְגוֹרָל אֶחָד לַעֲזָאזֵל (ויקרא טז:ח).

וְאָמְרוֹ **"וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים" וְגוֹ'**. פֵּרוּשׁ, שֶׁבְּאֶמְצָעוּת יְסוֹדוֹת הָאָדָם גָּרְמוּ גַּם לַנֶּפֶשׁ לְהַרְשִׁיעַ כְּמוֹתָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ** – פֵּרוּשׁ, עָשׂוּ אוֹתָנוּ רָעִים כְּמוֹתָם, כִּי הַמֶּזֶג כְּשֶׁיִּסְרִיחַ יִמְשֹׁךְ אֵלָיו רְצוֹן הַנֶּפֶשׁ.

וְאָמְרוֹ **וַיְעַנּוּנוּ** – זֶה אֲפִיסַת כֹּחַ הַלּוֹחֵם כְּנֶגֶד הַיֵּצֶר הָרָע. צֵא וּלְמַד מִמַּעֲשֶׂה רַב עַמְרָם חֲסִידָא (קידושין פא.) שֶׁלֹּא הָיָה בּוֹ כֹּחַ לְהִתְעַצֵּם כְּנֶגֶד הַמַּחֲטִיא עַד שֶׁקָּרָא "נוּרָא בֵּי עַמְרָם" וְכוּ'.

וְאָמְרוֹ **וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבוֹדָה קָשָׁה**, פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא נָהֹג הַיֵּצֶר בְּדֶרֶךְ זֶה בְּעִתִּים מְרֻחָקִים, אֶלָּא תָּמִיד בְּכָל שָׁעָה וּבְכָל רֶגַע מִתְגַּבֵּר עַל הָאָדָם, וְלָזוֹ יִקָּרֵא עֲבוֹדָה קָשָׁה. עוֹד נִתְכַּוֵּן עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין ל:) שֶׁאָמְרוּ בְּכָל יוֹם מִתְחַדֵּשׁ הַיֵּצֶר עַל הָאָדָם בְּתִגְבֹּרֶת חָדָשׁ, וּכְנֶגֶד זֶה אָמַר **עֲבוֹדָה קָשָׁה**. כָּל אֵלֶּה הַדְּבָרִים יֹאמַר עֶבֶד יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַבּוֹרֵא לְהִתְנַצֵּל עַל מִנְחָה קְטַנָּה.

וְאָמְרוֹ **"וַנִּצְעַק אֶל ה'"** – כָּאן רָמַז שֶׁצָּרִיךְ הָאָדָם לְהִתְפַּלֵּל לַה' בְּכָל יוֹם שֶׁיְּצַיְּלֵהוּ מִיֵּצֶר הָרָע, וְהוּא אָמְרוֹ **"וַנִּצְעַק אֶל ה'"** וְגוֹ', וְאָמְרוֹ **"וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קוֹלֵנוּ"** וְגוֹ' – פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁה' הוּא שֶׁבָּרָא יֵצֶר הָרָע לִבְחֹן הָאָדָם בַּעֲבוֹדַת בּוֹרְאוֹ, אַף עַל פִּי כֵן כְּשֶׁצּוֹעֲקִים אֵלָיו שׁוֹמֵעַ קוֹלָם, מִטַּעַם שֶׁרָאָה אֶת הָרְשׁוּם שֶׁהוּא עָנְיֵנוּ וַעֲמָלֵנוּ וְלַחֲצֵנוּ. הָעִנְיָן הוּא אֲפִיסַת כֹּחַ הַלּוֹחֵם, שֶׁאֵין כֹּחַ בָּנוּ הַמַּסְפִּיק לְהִלָּחֵם בּוֹ לְגָרְשׁוֹ מִמֶּנּוּ; הֶעָמָל הוּא שֶׁאָנוּ צְרִיכִין לַעֲמֹל בְּמִלְחַמְתּוֹ; הַלַּחַץ הוּא הַדּוֹחֵק שֶׁדּוֹחֵק הַיֵּצֶר אֶת הָאָדָם לַחֲטֹא בְּעֵל כָּרְחוֹ, וּלְשָׁלֹשׁ

סְבוֹת שָׁמַע ה' אֶת קוֹלֵנוּ. עוֹד יִרְצֶה "עָנְיֵנוּ" – זֶה הָעֲנִיּוּת הַנִּסְבָּךְ עִם לוֹמְדֵי תּוֹרָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מדרש תהלים ה) שֶׁאָמְרָה תּוֹרָה מִפְּנֵי מָה בָּנַי עֲנִיִּים, וַהֲגַם שֶׁיִּמְצֵא בֵּן תּוֹרָה שֶׁאֵין שֵׁבֶט עֹנִי עָלָיו, אַף עַל פִּי כֵן יִתְעַנֵּג בְּמִדַּת עֹנִי, כְּאָמְרָם (אבות פ"ו) כָּךְ הִיא דַּרְכָּהּ שֶׁל תּוֹרָה וְגוֹ'. "וְאֶת עֲמָלֵנוּ" – עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (ברכות יז.) אַשְׁרֵי מִי שֶׁעֲמָלוֹ בַּתּוֹרָה וְגוֹ', וּמַה גַּם בַּדּוֹרוֹת הָאַחֲרוֹנִים שֶׁרַב עֲמָלָהּ לְהוֹצִיא לְאוֹר מִשְׁפָּט אֶחָד וַהֲלָכָה אַחַת. "וְאֶת לַחֲצֵנוּ" – כִּי כָל הַנִּסְמָךְ לַתּוֹרָה רַבּוּ לוֹחֲצָיו וְעֵינֵי כֹל אֵלָיו יְשַׁבֵּרוּ.

וְאָמְרוּ **וַיּוֹצִיאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם**. זוֹ הַצָּלַת יֵצֶר הָרַע וְכֹחוֹתָיו הַמְצֵרִים אוֹתָנוּ, כִּי הוּא הַמַּצִּיל מִיֵּצֶר הָרַע, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין ל:) שְׁלוּלֵי שֶׁה' עוֹזֵר לְאָדָם כְּנֶגֶד יֵצֶר הָרַע אֵין אָדָם שַׁלִּיט לְהַנְצַל מִמֶּנּוּ, דִּכְתִיב "צוֹפָה רָשָׁע" – זֶה יֵצֶר הָרַע – "לַצַּדִּיק לַהֲמִיתוֹ, ה' לֹא יַעַזְבֶנּוּ בְיָדוֹ" (תהלים לז:לב).

וְאָמְרוּ **בְּיָד חֲזָקָה** וְגוֹ', רָמַז לַדְּבָרִים שֶׁבְּאֶמְצָעוּתָם יַצִּילֵהוּ ה' וְכוּ', וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין ל:) אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּרָאתִי לָכֶם יֵצֶר הָרַע בָּרָאתִי לוֹ תַּבְלִין שֶׁהִיא הַתּוֹרָה, וְהוּא אָמְרוּ **וַיּוֹצִיאֵנוּ ה'** וְגוֹ', **בְּיָד חֲזָקָה** זוֹ תּוֹרָה שֶׁנִּתְּנָה מִימִינוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דִּכְתִיב (דברים לג:ב) "מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ", גַּם נִתְּנָה בִּגְבוּרוֹת מִתּוֹךְ הָאֵשׁ.

וְאָמְרוּ **וּבְזְרוֹעַ נְטוּיָה** וְגוֹ', רָמַז לִשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים שֶׁבְּאֶמְצָעוּתָם נִצּוֹל אָדָם מִיֵּצֶר הָרַע, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מנחות מג:) כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ תְּפִלִּין בִּזְרוֹעוֹ וְצִיצִית בְּבִגְדּוֹ וּמְזוּזָה בְּפִתְחוֹ לֹא בְמְהֵרָה הוּא חוֹטֵא. כְּנֶגֶד תְּפִלִּין בִּזְרוֹעוֹ אָמַר **וּבְזְרוֹעַ נְטוּיָה** שֶׁמִּצְוֹת תְּפִלִּין בַּזְּרוֹעַ, וְאָמַר **וּבְמוֹרָא גָּדוֹל** כְּנֶגֶד תְּפִלִּין שֶׁל רֹאשׁ. וּכְנֶגֶד צִיצִית אָמַר **וּבְאוֹתוֹת** כִּי מִצְוַת צִיצִית הוּא סִימָן לָנוּ שֶׁאָנוּ עַבְדֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָרָשַׁת צִיצִית (במדבר טו:לז), גַּם תִּקָּרֵא כֵּן בְּרָמְז הַתְּכֶלֶת, שֶׁבּוֹ כְּמוֹ שֶׁכָּתַב רַמְבַּ"ן (במדבר טו:לח) שֶׁרוֹמֵז אֶל מִדָּה הַכּוֹלֶלֶת שֶׁנִּקְרָא אוֹתוֹת. וּכְנֶגֶד הַמְּזוּזָה אָמַר **וּבְמוֹפְתִים** כְּמַשְׁמָעָהּ, גַּם תִּקָּרֵא הַמְּזוּזָה מוֹפֵת לְהֵיוֹתָהּ מוֹפֵת לָזוּז מָוֶת מִיִּשְׂרָאֵל, כְּאָמְרָם בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (זוהר ח"ג רסה.) שֶׁכַּמָּה כִּתּוֹת הַקְּלִפּוֹת נִרְתָּעִים בִּרְאוֹתָם שֵׁם שַׁדַּ"י עַל פֶּתַח בֵּית יִשְׂרָאֵל.

עוֹד אֶפְשָׁר שֶׁכָּל הַכָּתוּב יִרְמֹז אֶל הַתּוֹרָה שֶׁבָּהּ יִנָּצֵל אָדָם מִיֵּצֶר הָרַע וּמִתַּאֲוֹת עוֹלָם הַזֶּה, וְאָמַר חֲמִשָּׁה עִנְיָנִים כְּנֶגֶד חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תּוֹרָה: **בְּיָד חֲזָקָה** כְּנֶגֶד סֵפֶר בְּרֵאשִׁית, כִּי שָׁם נֶאֱמַר מַעֲשֵׂה יְדֵי יוֹצֵר אֲשֶׁר כּוֹנְנוּ יָדָיו עוֹלָם וּמְלוֹאוֹ; וְאָמַר **וּבְזְרוֹעַ נְטוּיָה** כְּנֶגֶד סֵפֶר שְׁמוֹת, כִּי בּוֹ חָשַׁף אֶת זְרוֹעוֹ וְהֶרְאָה גְּבוּרוֹתָיו בְּמַעֲשֵׂה מִצְרַיִם וּבְיָם וּבְנְתִינַת הַתּוֹרָה; וְאָמַר **וּבְמוֹרָא גָּדוֹל** כְּנֶגֶד וַיִּקְרָא, כִּי שָׁם צִוָּה מַעֲשֵׂה [עֲבוֹדַת] הַמִּשְׁכָּן וּשְׁכוּנַת שְׁכִינָתוֹ וְצִוָּה עַל מוֹרָא הַמָּקוֹם וְקִדֵּשׁ הַבַּיִת בִּשְׁנֵי גְּדוֹלֵי יִשְׂרָאֵל, וְלָזֶה יִחֵס לְסֵפֶר זֶה מוֹרָא גָּדוֹל;

וְאָמַר **וּבְאוֹתוֹת** כְּנֶגֶד סֵפֶר חוּמַשׁ הַפְּקוּדִים עַל שֵׁם (במדבר ב:ב) "אִישׁ עַל דִּגְלוֹ בְּאֹתֹת"; וְאָמַר **וּבְמוֹפְתִים** כְּנֶגֶד סֵפֶר דְּבָרִים, כִּי בוֹ דִּבֵּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל וְהוֹכִיחַ בְּמוֹפְתִים עַל פַּחֲזוּתָם וְעַל טוּב ה' וְחַסְדּוֹ עִמָּהֶם, וְהוֹכִיחַ כִּי לֹא שִׁלֵּם ה' לָהֶם כְּמַעֲשֵׂיהֶם הָרָעִים וְגָבַר עֲלֵיהֶם חַסְדּוֹ, גַּם בּוֹ נֶאֱמַר מוֹפְתֵי הַנְּבִיאִים שֶׁבָּהֶם יַצְדִּיקוּ הַנָּבִיא.

וְאָמְרוֹ **וַיְבִיאֵנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה** מְדַבֵּר עַל עוֹלָם הָעֶלְיוֹן שֶׁהַנִּשְׁמָה בּוֹ, וְהִנֵּה אֵין הַנִּשְׁמָה מַגַּעַת לְדַבֵּר כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶלָּא אַחַר עֲלִיָּתָהּ לָעוֹלָם הָעֶלְיוֹן שֶׁנִּקְרָא גַּן עֵדֶן שֶׁל מַעְלָה, אַחַר שֶׁכְּבָר שָׁבְעָה יָמִים בְּגַן עֵדֶן שֶׁלְּמַטָּה, וְלָזֶה כִּנֶּגֶד עֲמִידָתָהּ לִפְנֵי ה' לְדַבֵּר הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ אוֹמֵר **וַיְבִיאֵנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה**, כִּי עֲמִידַת הַנֶּפֶשׁ שָׁם לְבַד יֵשׁ לָהּ בּוֹ שֶׁעֲשׁוּעַ גָּדוֹל, וּכְנֶגֶד גַּן עֵדֶן שֶׁלְּמַטָּה שֶׁכְּבָר זָכָה בּוֹ אָמַר **וַיִּתֶּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שיר השירים ד:יא) "דְּבַשׁ וְחָלָב תַּחַת לְשׁוֹנֵךְ".

וְאָמְרוֹ **וְעַתָּה הִנֵּה**. פֵּרוּשׁ אָמְרוֹ "וְעַתָּה" לְשׁוֹן תְּשׁוּבָה, שֶׁשָּׁב לִפְנֵי ה' עַל פְּרָטֵי דִּקְדּוּקֵי הַמִּצְוֹת, וַהֲגַם שֶׁהַכָּתוּב מְדַבֵּר בְּמִי שֶׁכְּבָר זָכָה בְּגַן עֵדֶן שֶׁלְּמַטָּה, אַף עַל פִּי כֵן כְּדֵי לִזְכּוֹת לְגֶדֶר עֶלְיוֹן יְדַקְדְּקוּ עָלָיו בְּיוֹתֵר. וְהוּא סוֹד הַמִּשְׁפָּט שֶׁיִּשְׁפֹּט ה' לָעֲתִיד לָבֹא בְּעֵמֶק יְהוֹשָׁפָט (מדרש תהלים ח), שֶׁמִּמֶּנּוּ פָּחַד וְרָהַב שְׁמוּאֵל כְּשֶׁהֶעֱלַתּוּ בַּעֲלַת אוֹב (חגיגה ד:).

וְאָמְרוֹ **הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת רֵאשִׁית וְגוֹ' אֲשֶׁר נָתַתָּ לִי**. כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה בְּמַאֲמַר "אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לְךָ".

וְאָמְרוֹ **וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי ה'**. בָּזֶה הֵעִיר רוּחַ חַיִּים בַּטּוֹבָה הַמַּפְלָאָה בָּעֲדוּת הַמַּפְלֵג אֲשֶׁר יִזְכּוּ אֵלָיו הַצַּדִּיקִים, וְהוּא שֶׁתִּתְקָרֵב נֶפֶשׁ הַצַּדִּיק לִפְנֵי אוֹר הַנֶּעֱרָב וְתִשְׁתַּחֲוֶה לְפָנָיו בְּאֵין מָסָךְ מַבְדִּיל, אַשְׁרֵי נֶפֶשׁ אָדָם שֶׁתַּגִּיעַ לְגֶדֶר מַפְלִיג כָּזֶה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ** שָׁם תַּכִּיר הַנֶּפֶשׁ אֱלֹהֶיהָ.

וְאָמַר סָמוּךְ לָזֶה **וְשָׂמַחְתָּ בְּכָל הַטּוֹב**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים קמה,ט) "טוֹב ה'", וּלְהַעִירְךָ עַל זֶה אָמַר "בְּכָל הַטּוֹב", פֵּרוּשׁ דְּבָר הַכּוֹלֵל כָּל הַטּוֹב, וְאֵין זֶה אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא מְקוֹר הַטּוֹב, **אֲשֶׁר נָתַן לְךָ** פֵּרוּשׁ כִּי דָּבָר זֶה אֵין עֶרֶךְ אֵלָיו אֶלָּא מַתָּנַת חִנָּם.

וְאָמַר לְךָ, לִשְׁלוֹל זוּלָתוֹ, לֹא מַלְאָךְ וְלֹא שָׂרָף יִזְכֶּה לָזֶה. גַּם יִרְמוֹז בְּמַאֲמַר **בְּכָל הַטּוֹב** אֶל הַתּוֹרָה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ה.): וְאֵין טוֹב אֶלָּא תּוֹרָה, שֶׁאִם הָיוּ בְּנֵי אָדָם מַרְגִּישִׁין בְּמְתִיקוּת וַעֲרֵבוּת טוּב הַתּוֹרָה הָיוּ מִשְׁתַּגְּעִים וּמִתְלַהֲטִים אַחֲרֶיהָ, וְלֹא יֵחָשֵׁב בְּעֵינֵיהֶם מְלֹא עוֹלָם כֶּסֶף וְזָהָב לִמְאוּמָה כִּי הַתּוֹרָה כּוֹלֶלֶת כָּל הַטּוֹבוֹת שֶׁבָּעוֹלָם:

וְאָמְרוֹ **וּלְבִיתֶךָ**. כִּי לֹא לִנְשָׁמָה לְבַד יַגִּיעַ הַטּוֹב, אֶלָּא גַּם לְבֵית הַנִּשְׁמָה שֶׁהִיא רוּחַ וְנֶפֶשׁ שֶׁהֵם מִשְׁכַּן הַנִּשְׁמָה, כָּל אֶחָד יִתְעַדֵּן כְּפִי יְכָלְתּוֹ.

וְאָמְרוּ **וְהַלֵּוִי**. יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ בַּזֹּהַר (חלק ב צד.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: זָכָה יִתְיַר יָהֲבִין לֵיהּ נִשְׁמְתָא וְכוּ', זָכָה יִתְיַר יָהֲבִין לֵיהּ נִשְׁמְתָא מֵאוֹר אֲצִילוּת" וְכוּ' עַד כָּאן. וְלִבְחִינָה זוֹ יִקָּרֵא הַכָּתוּב לֵוִי, לְפִי שֶׁמִּתְלַוֶּה עִם הָאָדָם מֵחָדָשׁ.

וְאָמְרוּ **וְהַגֵּר**. יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר חלק ג ריי"ז.) שֶׁאָמְרוּ כִּי כְּשֶׁיִּגִּיעַ לְיַד אָדָם מִצְוָה מֵאוֹתָם מִצְווֹת שֶׁאֵינָם נוֹהֲגוֹת תָּמִיד, אוֹתָם הַנְּשָׁמוֹת שֶׁכְּבָר נִסְתַּלְּקוּ מֵהָעוֹלָם וְהֵם חֲסֵרֵי מִצְוָה זוֹ, בָּאִים וְנָרִים עִם הָעוֹשֶׂה הַמִּצְוָה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, קְרוֹבִים לַשָּׂכָר וּרְחוֹקִים מִן הַהֶפְסֵד, כָּאָמוּר בְּאֹרֶךְ בְּדִבְרֵי הַמְקֻבָּלִים, וּכְנֶגֶד בְּחִינָה זוֹ אָמַר וְהַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ.

פסוק טו

הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּפַל לוֹמַר **מִמְּעוֹן** וְגוֹ' **מִן הַשָּׁמַיִם**, וְאִם לְכַנּוֹת שֵׁם מְקוֹמוֹ יִתְבָּרַךְ בִּלְשׁוֹן קְדֻשָּׁה הָיָה לוֹ לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן וְגוֹ' הַשָּׁמַיִם". וְנִרְאֶה שֶׁהַכָּתוּב יָעִיר סוֹד אֶחָד, וְהוּא כִּי הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא הֵכִין שְׁתֵּי הַשְׁפָּעוֹת לְמַעְלָה: א' הַשְׁפָּעַת הָרוּחָנִיּוּת שֶׁהֵם הַנְּפָשׁוֹת הַטְּהוֹרוֹת, וְאֶחָד הַשְׁפָּעַת הַטּוֹב לְחַיּוֹת הַנִּבְרָאִים שֶׁהוּא מָזוֹן לַכֹּל. וּשְׁנֵיהֶם אֵלּוּ יִקָּרְאוּ לָהֶם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר הקדוש) זִוּוּג, שֶׁכָּל שֶׁיֵּשׁ בִּבְחִינַת מַשְׁפִּיעַ וּבְחִינַת נִשְׁפָּע יִתְכְּנוּ בְּשֵׁם זִוּוּג. וְאָמְרוּ הַמְקֻבָּלִים שֶׁמִּיּוֹם שֶׁנֶּחֱרַב הַבַּיִת נִפְסַק הַשְׁפָּעַת הַנְּשָׁמוֹת וְלֹא נִשְׁאַר אֶלָּא הַשְׁפָּעַת חַיּוּת הָעוֹלָמוֹת, שֶׁהוּא מֻכְרָח לְקַיּוּם הָעוֹלָמוֹת. וְהוּא אָמְרוֹ **הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ** כְּנֶגֶד הַשְׁפָּעַת הַנְּשָׁמוֹת, וְהַשְׁקָפָה זוֹ הִיא עֶלְיוֹנָה בְּמָקוֹם גָּבוֹהַּ הַנִּקְרָא קֹדֶשׁ. וּכְבָר גִּלּוּ הַמְקֻבָּלִים (זוהר חלק ב' קכ"א.) מַה בֵּין הַדַּרְגַּת קֹדֶשׁ לְהַדַּרְגַּת קָדוֹשׁ כִּי קָדוֹשׁ לְמַעְלָה, וְהַמַּשְׁפִּיל יָבִין. וּכְנֶגֶד הַשְׁפָּעַת חַיּוּת הָעוֹלָמוֹת אָמַר "מִן הַשָּׁמַיִם", זֶה זִוּוּג לְמַטָּה מֵהָרִאשׁוֹן. וְאָמַר כְּנֶגֶד מַאֲמַר "הַשְׁקִיפָה" – "וּבֵרַךְ אֶת עַמְּךָ", וּפְרִשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מעשר שני פרק ה' משנה י"ג) בְּבָנִים וּבָנוֹת. וְזֶה יַצְדִּיק פֵּרוּשֵׁנוּ שֶׁעַל זִוּוּג הַנְּשָׁמוֹת הוּא אוֹמֵר. וּכְנֶגֶד מַאֲמַר "מִן הַשָּׁמַיִם" אָמַר "וְאֶת הָאֲדָמָה" שֶׁהִיא בִּרְכַּת הַמָּזוֹן, וְנָכוֹן.

פסוק טז

הַיּוֹם הַזֶּה וְגוֹ'. וְכִי הַיּוֹם הוּא מְצֻוֶּה, וַהֲלֹא כְּבָר צִוָּה בְּהַר סִינַי? וְרַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ: בְּכָל יוֹם יִהְיוּ בְּעֵינֶיךָ חֲדָשִׁים. וְנִרְאֶה שֶׁכַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, לְפִי שֶׁכָּל הַתּוֹרָה צִוָּה אוֹתָהּ ה' בְּהַר סִינַי, בֵּין דְּבָרִים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם קוּם עֲשֵׂה בְּאוֹתוֹ זְמַן בֵּין דְּבָרִים שֶׁאֵינָם בְּקוּם עֲשֵׂה אֶלָּא לְאַחַר זְמַן, כְּאוֹתָם הָאֲמוּרִים בְּפָרָשָׁה זֹאת – בִּכּוּרִים וּמַעֲשְׂרוֹת שֶׁאֵינָם נוֹהֲגִים אֶלָּא בָּאָרֶץ, וְצִוָּה ה' אוֹתָם הֲגַם שֶׁלֹּא הָיָה זְמַנָּם, מִטַּעַם כְּדֵי לְלַמֵּד אוֹתָם וּלְקַבֵּל שָׂכָר עַל קַבָּלָתָם. וְאָמַר לָהֶם מֹשֶׁה כִּי הֵן הַיּוֹם מִצָּוֶה אוֹתָם לַעֲשׂוֹת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה

שֶׁהֵם בְּכוּרִים וּמַעֲשְׂרוֹת, שֶׁעַד הַיּוֹם נִצְטַוּוּ לִלְמֹד דִּינֵיהֶם לְבַד, וְהַיּוֹם הַזֶּה מְצַוֶּה אוֹתָם לַעֲשׂוֹת כִּי הִגִּיעוּ לָאָרֶץ. וְתֵבַת "הַיּוֹם" לָאו דַּוְקָא, אֶלָּא זְכַר זְמַן הַמּוּכָן בְּשֵׁם "הַיּוֹם הַזֶּה".

פסוק יז

אֶת ה' הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם לִהְיוֹת וְגוֹ'. אָמְרוּ **הַיּוֹם** יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות קי:) כָּל הַדָּר בְּחוּץ לָאָרֶץ דּוֹמֶה כְּמִי שֶׁאֵין לוֹ אֱלוֹהַּ, עַד כָּאן, וְהוּא אָמְרוֹ **אֶת ה' הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם** דַּוְקָא, פֵּרוּשׁ כְּיָון שֶׁהָיוּ בָּאָרֶץ הַמְקֻדֶּשֶׁת, וַהֲגַם שֶׁעֲדַיִן הָיוּ בְּאֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג, עִם כָּל זֶה כְּבָר כָּתַבְנוּ שֶׁהִיא מְקֻדֶּשֶׁת כְּיָון שֶׁנִּכְבְּשָׁה כִּבּוּשׁ רַבִּים עַל פִּי נָבִיא, וּכְמוֹ שֶׁהוֹכַחְנוּ בְּפָרָשַׁת מַטּוֹת (במדבר לב:ג), וּמֵעַתָּה אֵין מְקוֹמָהּ נֶחְשָׁב חוּצָה לָאָרֶץ. וְלָזֶה הֶאֱמִירוּ ה' לִהְיוֹת לָהֶם לֵאלֹהִים, וְהוּא אָמְרוֹ "לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים".

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר חלק א' ק"ח:) שֶׁשְּׁאָר הָאֲרָצוֹת נִמְסְרוּ בְּיַד שָׂרֵי מַעְלָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אֵין עָלֶיהָ שׁוֹפֵט מִבַּלְעָדֵי ה', וְהוּא אָמְרוֹ **אֶת ה' הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם** בְּכָל־נִיסָּתְךָ לָאָרֶץ **לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים י"ז:ב) "מִלְּפָנֶיךָ מִשְׁפָּטִי יֵצֵא", וְלֹא יָבֹא מִשְׁפָּטֵינוּ לִפְנֵי שַׂר וְשׁוֹפֵט.

עוֹד נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי יֵאָמְרוּ ה', הֲגַם כִּי יְבִיאֵם בַּמִּשְׁפָּט לְתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָיו וּכְמַעֲשָׂיו הָרָעִים, וְהוּא אָמְרוֹ **אֶת ה' הֶאֱמַרְתָּ** וְגוֹ' **לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים**, וְיָדוּעַ כִּי אֱלֹהִים הוּא מִדַּת הַדִּין, אַף עַל פִּי כֵן יַאֲמִיר ה' וְיִבָּרֵךְ עַל הָרָעָה מֵעַיִן הַטּוֹבָה.

וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו, פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁלֹּא צִוָּה ה' לְלֶכֶת בָּהֶם, אַף עַל פִּי כֵן כְּשֶׁיַּכִּירוּ בָּהֶם שֶׁהֵם דַּרְכֵי ה', כָּל אֲשֶׁר הוּא עוֹשֶׂה יַעֲשׂוּ כֵּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כְּגוֹן בִּקּוּר חוֹלִים, קְבוּרַת מֵתִים וְכַדּוֹמֶה, שֶׁמָּצִינוּ לַה' עוֹשֶׂה אוֹתָם – יֵלְכוּ גַּם הֵם בִּדְרָכָיו. **חֻקָּיו** הֵם מִצְוֹוֹת שֶׁאֵין בָּהֶם טַעַם, **מִצְוֹתָיו** הֵם מִצְוֹוֹת שֶׁהַשֵּׂכֶל גַּם כֵּן מַסְכִּים עֲלֵיהֶם, **מִשְׁפָּטָיו** הֵם דִּינִים שֶׁמָּסַר לִשְׁפּוֹט בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ, **וְלִשְׁמֹעַ בְּקוֹלוֹ** זֶה תַּלְמוּד תּוֹרָה. וְדָקְדֵּק לוֹמַר "בְּקוֹלוֹ" עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה פרק י"ד) וְזֶה לְשׁוֹנָם: מִנַּיִן לַשּׁוֹמֵעַ מִפִּי קָטָן וְכוּ' כְּשׁוֹמֵעַ מִפִּי הַגְּבוּרָה, דִּכְתִיב (דברים ט"ו, ה') "אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ". וְטַעַם שְׁצִוָּה עַל עֶסֶק הַתּוֹרָה בְּאַחֲרוֹנָה, לְהַעִיר שֶׁהֲגַם שֶׁהִשִּׂיג אָדָם לַדַּעַת כָּל הָאָמוּר וְקִיְּמוֹ, אַף עַל פִּי כֵן לֹא יֹאמַר: "מַה לִּי לִלְמֹד תּוֹרָה? אִם לַדַּעַת מַה יַּעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל – הִנֵּה יָדַעְתִּי וְקִיַּמְתִּי כָּל דִּבְרֵי ה'!", אֶלָּא אַף עַל פִּי כֵן חַיֵּב הַכָּתוּב תַּלְמוּד תּוֹרָה. וְהוּא אָמְרוֹ אַחַר כָּל מַה שֶּׁחִיֵּב לַעֲשׂוֹת "וְלִשְׁמֹעַ בְּקוֹלוֹ", כִּי מִצְוַת תַּלְמוּד תּוֹרָה הִיא מִצְוָה בִּפְנֵי עַצְמָהּ שֶׁאֵין זְמַן לִפְטֹר מִמֶּנָּה עַד יוֹם מוֹתוֹ, דִּכְתִיב (במדבר י"ט, י"ד) "זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי יָמוּת בְּאֹהֶל".

פסוק יח

וַה' הֶאֱמִירְךָ וְגוֹ'. אָמְרוּ **לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה**, שֶׁהֲגַם שֶׁתִּבְא אָמָּה אַחֶרֶת וְתֵיטִיב מַעֲשֶׂיהָ וְתִשְׁתַּדֵּל לְהִדָּבֵק בַּשְּׁכִינָה – לֹא יַשִּׂיגוּ מַדְרֵגַת יִשְׂרָאֵל, וּבְחִינָה זוֹ תִּקָּרֵא סְגֻלָּה וְזוֹ הִיא גְּדֻלָּתָם. וְאָמְרוֹ **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָךְ**, בְּמַעֲשֶׂה הַר סִינַי דִּכְתִיב (שמות יט:ה) "וְהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל הָעַמִּים":

אוֹ יִרְצֶה שֶׁהֲגַם שֶׁיִּהְיֶה זְמַן שֶׁיַּכְעִיסוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַבּוֹרֵא, אַף עַל פִּי כֵן לֹא יָמִיר אוֹתָם בְּאָמָּה אַחֶרֶת. וְאָמְרוֹ **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר**, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ז.) בְּפָסוּק (שמות לג:טז) "וְנִפְלִינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ", שֶׁבִּקֵּשׁ מֹשֶׁה מֵה' שֶׁלֹּא יַשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ עַל הָאֻמּוֹת, וּפֵרַשְׁנוּהוּ בְּמִקּוֹמוֹ (חפץ ה') שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא הֲגַם שֶׁתַּכְשִׁיר מַעֲשֶׂיהָ אָמָּה מֵאֻמּוֹת וְיִשְׂרָאֵל עוֹבְרֵי רְצוֹנוֹ, וְהִסְכִּים ה' וְדִבֵּר לַעֲשׂוֹת כְּדִבְרֵי מֹשֶׁה.

וְלִשְׁמֹר כָּל מִצְוֹתָיו. יֵשׁ לְהַעִיר בַּדָּבָר, הֲלֹא דָּבָר זֶה הוּא מִתְּנָאֵי הַכִּבּוּד שֶׁרָשַׁם בְּמַעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל לַה' כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בַּפָּסוּק "אֶת ה' הֶאֱמַרְתָּ", וּמַה מָּקוֹם לְהַזְכִּירוֹ בַּדְּבָרִים שֶׁמֵּה' לְיִשְׂרָאֵל?

וְאוּלַי כִּי תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל הִיא מַה שֶׁהֶעֱלָה וְרוֹמֵם אוֹתָם בְּתֵת לָהֶם כָּל הַמִּצְוֹות, מַה שֶּׁלֹּא עָשָׂה כֵן לְרֹאשׁוֹנִים, שֶׁהֲגַם שֶׁנָּתַן מִצְוֹתָיו יִתְבָּרַךְ לְאָדָם וּלְנֹחַ וּלְהָאָבוֹת, לֹא נָתַן אֶלָּא שְׁנַיִם שִׁלְשָׁה גַּרְגְּרִים, אֲבָל לְיִשְׂרָאֵל נָתַן שְׁמִירַת כָּל מִצְוֹתָיו יִתְבָּרַךְ. וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי כָּל הַמִּצְוֹות אֵינָם אֶלָּא שְׁמִירָה מֵהַתְּעוּב וּמִלְּכְלוּךְ הַנֶּפֶשׁ, וּבְהַשְׁלֵמַת שְׁמִירַת הַמִּצְוֹות יִהְיֶה הָאָדָם שָׁלֵם מִכָּל מוּם וּמִכָּל לְכְלוּךְ.

ב') יִרְצֶה כִּי ה' יְחַזֵּק זְרוֹעוֹת לִשְׁמֹר כָּל הַמִּצְוֹות, כִּי לֹא הַכֹּל זוֹכִים לְדָבָר זֶה, הֲגַם שֶׁיִּחְפְּצוּ לִשְׁמֹר לֹא יְזַדַּמֵּן לְיָדָם, וְאִם יְזַדַּמֵּן לֹא תַּשִּׂיג יָדָם, וְאִם תַּשִּׂיג לְחֵלֶק מֵהַמִּצְוֹות לֹא תַּשִּׂיג לְכָל הַמִּצְוֹות, וְאָמַר כָּאן כִּי ה' הֶאֱמִירָם לִשְׁמֹר כָּל מִצְוֹתָיו.

ג') יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (קהלת ח:ה) "שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דָּבָר רָע", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים ח:) שְׁלוּחֵי מִצְוָה אֵינָם נִזּוֹקִין, וְהוּא מַאֲמַר הַכָּתוּב כָּאן **וְלִשְׁמֹר**, פֵּרוּשׁ, ה' יִשְׁמֹר כָּל מִצְוֹתָיו לְבַל יֵצֵא מֵהֶם דָּבָר תַּקָּלָה.

ד'(יִרְצֶה לְהָעִירָם בְּדָבָר שֶׁלֹּא הִשִּׂיגוּ מֹשֶׁה עַצְמוֹ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, הֲגַם הֱיוֹתוֹ בְּכְלַל עַם סְגֻלָּה, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה יד.) בְּעִנְיַן תְּפִלַּת מֹשֶׁה לִכָּנֵס לָאָרֶץ: וְכִי לֶאֱכוֹל מִפֵּירוֹתֶיהָ וְגוֹ'? אֶלָּא אָמַר מֹשֶׁה: יֵשׁ הַרְבֵּה מִצְוֹות שֶׁתְּלוּיוֹת בָּאָרֶץ וְכוּ', עַד כָּאן. וְהוּא מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר לָהֶם: רְאוּ מַעֲלַתְכֶם שֶׁה' הֶאֱמִיר אֶתְכֶם וְגוֹ' וְלִשְׁמֹר כָּל מִצְוֹתָיו, וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם**, פֵּרוּשׁ, בִּזְמַן זֶה שֶׁאַתֶּם בָּאִים אֶל הָאָרֶץ וְשָׁם תִּשְׁמְרוּ כָּל הַמִּצְוֹות, וְזוֹ מַעֲלָה שֶׁלֹּא הִשִּׂיגָה אֲפִילוּ מֹשֶׁה.

וְהִנֵּה תִּמְצָא שֵׁשׁ מַעֲלוֹת בַּפָּסוּק **אֶת ה' הֶאֱמַרְתָּ**: א' – לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים, ב' – לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו, ג' – לִשְׁמֹר חֻקָּיו, ד' – וּמִצְוֹתָיו, ה' – וּמִשְׁפָּטָיו, ו' – וְלִשְׁמֹעַ בְּקוֹלוֹ. כְּנֶגְדָּם אָמַר ה' שֵׁשׁ מַעֲלוֹת לִכְנֶסֶת יִשְׂרָאֵל: א' – לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה, זֶה כְּנֶגֶד לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים, ב' – וְלִשְׁמֹר כָּל מִצְוֹתָיו, זֶה כְּנֶגֶד לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו, ג', ד' וְה' – וּלְתִתְךָ עֶלְיוֹן וְגוֹ' לְתִהִלָּה וּלְשֵׁם וּלְתִפְאֶרֶת, הֵם כְּנֶגֶד שְׁמִירַת חֻקָּיו וּמִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו, ו' – וְלִהְיוֹתְךָ עַם קָדוֹשׁ לַה', זֶה כְּנֶגֶד וְלִשְׁמֹעַ בְּקוֹלוֹ, כִּי עַל יְדֵי עֵסֶק הַתּוֹרָה יִתְיַחֵס לָהֶם שֵׁם זֶה שֶׁל קְדוֹשׁ. וְאָמְרוֹ **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר**, דִּכְתִיב (שמות יט:ו): "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי וְגוֹ' וְגוֹי קָדוֹשׁ, אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל".

פרק כז

פסוק א

וַיְצַו מֹשֶׁה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל. טַעַם זִכָּרוֹן זְקֵנֵי יִשְׂרָאֵל כָּאן, נִתְכַּוֵּן מֹשֶׁה בָּזֶה מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות יט:) שֶׁבְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ חִלּוּל הַשֵּׁם אֵין חוֹלְקִין כָּבוֹד לָרַב, דִּכְתִיב (משלי כא:ל) "אֵין חָכְמָה וְגוֹ' לְנֶגֶד ה'", וְהוּא אָמְרוֹ "וַיְצַו מֹשֶׁה" וּלְפָנָיו שֶׁהוּא רַבָּן שֶׁל יִשְׂרָאֵל עָשָׂה שֶׁגַּם הַזְּקֵנִים יְצַוּוּ וְיַזְהִירוּ עַל הַדָּבָר לֵאמֹר "שָׁמוֹר" וְגוֹ'. דְּקַדֵּק לוֹמַר **שָׁמוֹר** לְהַעִיר כִּי בְּדָבָר זֶה שֶׁהוּא מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה (מכות יג:) הוּא שֶׁאָמְרוּ אֵין חוֹלְקִין כָּבוֹד לָרַב כַּיָּדוּעַ.

פסוק ג

לְמַעַן אֲשֶׁר תָּבֹא. רַבִּי אַבְרָהָם אִבֶּן עֶזְרָא פֵּרֵשׁ: אִם הַתְחִלּוֹתָ לִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו, וְזוֹ מִצְוָה רִאשׁוֹנָה וְכוּ', וְרַמְבַּ"ן פֵּרֵשׁ לִרְמֹז אֶל הַתּוֹרָה וְכוּ', וְאֵין הַכָּתוּב מִתְיַשֵּׁב לִשְׁנֵי הַפֵּרוּשִׁים. וְיֵשׁ לְהָעִיר עוֹד אָמְרוֹ **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֶיךָ לָךְ**, שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר תֵּבַת "לָךְ" אַחַר שֶׁאָמַר "אֲשֶׁר תָּבֹא אֶל הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר" וְגוֹמֵר, הַדָּבָר מוּבָן שֶׁאֲלֵיהֶם הוּא הַדָּבָר. **אֲבָל** כַּוָּנַת הַכָּתוּב, לְפִי שֶׁקֹּדֶם מַאֲמַר מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל כִּי בִּיאַת הָאָרֶץ לֹא בִּזְכוּת יִשְׂרָאֵל, כְּאָמְרוֹ (דברים ט:ה) "לֹא בְצִדְקָתְךָ" וְגוֹ', אֶלָּא "בְּרִשְׁעַת הַגּוֹיִם וְגוֹ' וּלְמַעַן הָקִים" וְגוֹמֵר. לָזֶה בָּא דִּבְרוֹ כָּאן, כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַמַּעֲשֶׂה הָאָמוּר בָּעִנְיָן תִּהְיֶה בִּיאָתָם לָאָרֶץ בִּזְכוּת עַצְמָם, וּגְזֶרֶת הַכָּתוּב הִיא תֵּבַת "לָךְ" הָאָמוּר לְבַסּוֹף. וְזֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב "לְמַעַן אֲשֶׁר תָּבֹא", פֵּרוּשׁ תִּהְיֶה בִּיאָתְךָ לָאָרֶץ "אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לְךָ כַּאֲשֶׁר וְגוֹ' לָךְ", פֵּרוּשׁ, לְמַעַן שֶׁאַתָּה רָאוּי וְלֹא תִצְטָרֵךְ לִזְכוּת בְּרִית אָבוֹת, וְהָבֵן:

פסוק יד

וְעָנוּ הַלְוִיִּם. פֵּרוּשׁ – וְהִתְחִילוּ, שֶׁהֵם יַתְחִילוּ לְדַבֵּר וְהָעָם יַעֲנוּ אַחֲרֵיהֶם אָמֵן. וְאוּנְקְלוֹס תִּרְגֵּם "וְיִתְיַבוּן", וְלִדְבָרָיו "וְעָנוּ הַלְוִיִּם" תְּשׁוּבָה לְהַעֲמֵדַת יִשְׂרָאֵל בְּסֵדֶר זֶה עַל הֶהָרִים, שֶׁהוּא לְהַשְׁמִיעָם אֲמִרוֹת הָאֲמוּרוֹת מִפִּיהֶם "בָּרוּךְ אֲשֶׁר" וְגוֹ' וְ"אָרוּר אֲשֶׁר". וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם "וְיַכְרְזוּן לֵוָאֵי", וְקָשֶׁה לִי הֲרֵי הוּא אוֹמֵר "קוֹל רָם", וְאוּלַי כִּי הַהַכְרָזָה תִּהְיֶה בְּקוֹל, לְבַד הָרָמַת קוֹל בַּמַּאֲמָר עַצְמוֹ.

פסוק טו

וְעָנוּ כָל הָעָם וְאָמְרוּ. וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "וְאָמַר כָּל הָעָם" כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר בְּכָל הָאֲרוּרִים הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן, הֵעִיר ה' בְּרֹאשׁוֹנָה שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיִּשְׂרָאֵל יָשִׁיבוּ זֶה, לֹא שֶׁהַלְוִיִּם יְצַטְרְכוּ לוֹמַר "וְאָמַר כָּל הָעָם", אֶלָּא דִּבְרֵי הַכָּתוּב הוּא שֶׁמְּצַוֶּה שֶׁיַּעֲנוּ הָעָם וְיֹאמְרוּ אָמֵן, וְאֵין עַל הַלְוִיִּם לוֹמַר "וְאָמַר כָּל הָעָם" וְגוֹ':

פסוק טז

אָרוּר מַקֵּלֶה וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה לֹא בָּחַר מִכָּל הָעֲבֵרוֹת לוֹמַר עֲלֵיהֶם הָאֲרוּרִים אֶלָּא אֵלּוּ. גַּם בַּעֲרָיוֹת לָמָּה לֹא יְחֵד הָאֲרוּרִים אֶלָּא לְאֵלּוּ, וַהֲלֹא יֵשׁ עֲרָיוֹת חֲמוּרִים כְּאֵלּוּ וְהֵם הַבָּא עַל אֵשֶׁת אִישׁ.

וְאוּלַי כִּי לֹא אָמַר כָּאן אֶלָּא הָעֲבֵרוֹת הַטְּמוּנִים וְהַנִּסְתָּרִים, וְלָזֶה רָשַׁם בָּרֹאשׁוֹנָה וְאָמַר **וְשָׂם בַּסָּתֶר** כִּי הָעוֹשֶׂה בְּדֶרֶךְ שֶׁיִּהְיֶה מִתְגַּלֶּה הִנֵּה נִתְחַיְּבוּ יִשְׂרָאֵל בְּעַרְבוּת זֶה עַל זֶה. וְכֵן מַה שֶּׁאָמַר **אָרוּר מַקֵּלֶה** פֵּרוּשׁ שֶׁיִּעָשֶׂה לוֹ קָלוֹן בְּדֶרֶךְ שֶׁאֵינוֹ נִתְפָּס עָלָיו בְּבֵית דִּין שֶׁל מַטָּה. וְכֵן הַשַּׂגַת גְּבוּל הוּא דָּבָר שֶׁאֵינוֹ נִכָּר. וְכֵן מַשְׁגֶּה עִוֵּר בַּדֶּרֶךְ אֵין רוֹאֶה. וְכֵן הַטֵּית מִשְׁפַּט הַשָּׁפָלִים. וְכֵן הַבָּא עַל אֵשֶׁת אָבִיו וְעַל הַבְּהֵמָה וְעַל אֲחוֹתוֹ וְחוֹתַנְתּוֹ, כֻּלָּם אֵין הֶרְגֵּשׁ לְזוֹלַת הַמָּצְאוֹ עִמָּהֶם לַחְקֹר בּוֹ. וְכֵן מַכֵּה רֵעֵהוּ דִּקְדֵּק לוֹמַר בַּסָּתֶר. וְכֵן לוֹקֵחַ שֹׁחַד וְגוֹ', כְּגוֹן שֶׁהָיוּ בֵּית דִּין שָׁקוּל וּבָא אֶחָד וְהִכְרִיעַ בִּסְבָרָתוֹ בִּשְׁבִיל שׁוֹחַד, גַּם זֶה הוּא מִדְּבָרִים הַמְּסוּרִים לַלֵּב וְאֵין הֶרְגֵּשׁ לַזּוֹלַת.

וְטַעַם שֶׁכָּתַב **אָרוּר שֹׁכֵב עִם בְּהֵמָה** בֵּין אֵשֶׁת אָבִיו לַאֲחוֹתוֹ, לוֹמַר כִּי כָּל כָּךְ מְרֻחָק הַדָּבָר שֶׁל אֵשֶׁת אָב וְאָחוֹת כְּשׁוֹכֵב עִם בְּהֵמָה שֶׁהוּא דָּבָר זָר וּמִתְעָב לְטֶבַע אֱנוֹשִׁי:

פסוק כו

אָרוּר אֲשֶׁר לֹא יָקִים וְגוֹ' לַעֲשׂוֹת וְגוֹ'. יֵשׁ בְּמַשְׁמָעוּת הַכָּתוּב שֶׁכַּוָּנָתוֹ לוֹמַר עַל דְּבָרִים הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן, וְיֵשׁ בְּמַשְׁמָעוּתוֹ שֶׁעַל כָּל הַתּוֹרָה הוּא מְדַבֵּר, וְכֵן פֵּרְשׁוּהוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לז.). לְדִבְרֵיהֶם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה טַעַם אָמְרוֹ "יָקִים לַעֲשׂוֹת", שֶׁאִם הָיָה אוֹמֵר "אֲשֶׁר לֹא יָקִים" לְבַד אוֹ "אֲשֶׁר לֹא יַעֲשֶׂה" לֹא הָיְתָה תְּקוּמָה לְשׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי מִי הוּא זֶה

שֶׁיּוּכַל לְקַיֵּם אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת, וּמַה גַּם מִי שֶׁאֵין סִפּוּק בְּיָדוֹ לְקַיְּמָם, כְּגוֹן אֵין לוֹ שָׂדֶה לְקַיֵּם מִצְוֹוֹת הַתְּלוּיוֹת בָּהּ אוֹ אֵין לוֹ עֶבֶד לְקַיְּמָם מִצְוֹוֹת הַתְּלוּיוֹת בּוֹ. לָזֶה אָמַר **לַעֲשׂוֹת**, פֵּרוּשׁ, שֶׁאֵינוֹ בִּכְלַל אָרוּר אֶלָּא מִי שֶׁלֹּא יָקִים עָלָיו לַעֲשׂוֹת כְּשֶׁתַּשִּׂיג יָדוֹ עֲשׂוֹת. וְלָזֶה לֹא אָמַר "אֲשֶׁר לֹא יָקִים" אוֹ "אֲשֶׁר לֹא יַעֲשֶׂה" אֶלָּא "אֲשֶׁר לֹא יָקִים לַעֲשׂוֹת", פֵּרוּשׁ, יָקִים בְּלִבּוֹ הַדְּבָרִים לַעֲשׂוֹתָם כְּשֶׁתַּשִּׂיג יָדוֹ.

פרק כח

פסוק א

וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת מְקוֹם גְּזֵרַת הַכָּתוּב, אִם הוּא מַאֲמַר "וּנְתָנְךָ" וְגוֹ' הָיָה לוֹ לוֹמַר "יִתֶּנְךָ ה'", כִּי מֵאֲמָרוֹ "וּנְתָנְךָ" מַשְׁמַע שֶׁמּוֹסִיף עַל הַקּוֹדֶם. וְאוּלַי שֶׁגְּזֵרַת הַכָּתוּב הוּא "תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה'", וְהַכְּוָנָה בָּזֶה כִּי עַל יְדֵי עֶסֶק הַתּוֹרָה יַעֲלֶה בְּמַעֲלוֹת לִזְכּוֹת שֶׁהִ' יְדַבֵּר בּוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ**. עוֹד יִמָּשֵׁךְ לְךָ מֵהַשְׁמִיעָה לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת, שֶׁהַתּוֹרָה מַצֶּלֶת מִן הַחֵטְא הָרָמוּז בַּשְּׁמִירָה, גַּם תַּלְמוּד תּוֹרָה גָּדוֹל כֹּחוֹ שֶׁמֵּבִיא לִידֵי מַעֲשֶׂה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְלַעֲשׂוֹת**, וְעוֹד לְךָ "וּנְתָנְךָ ה' עֶלְיוֹן" וְגוֹ'.

וְחוּץ מִדַּרְכֵּנוּ יְכַוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיַּעֲסוֹק בַּתּוֹרָה בְּגֶדֶר מַעֲלָתָם עַל הַדְּבָרִים שֶׁמִּמְּקוֹם קְדוֹשׁ עֶלְיוֹן בָּאוּ, וְהוּא אָמְרוֹ **תִּשְׁמַע** פֵּרוּשׁ, תִּהְיֶה שְׁמִיעָתְךָ אוֹתָם כְּפִי עֶרֶךְ הַמְדֻבָּר אוֹתָם שֶׁהוּא ה' אֱלֹהֶיךָ, וְעוֹד **לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ד,ה) הַלּוֹמֵד עַל מְנָת לְלַמֵּד מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד וְהַלּוֹמֵד עַל מְנָת לַעֲשׂוֹת וְכוּ' עַד כָּאן, הֲרֵי שֶׁמּוּבְחָר הַלִּמּוּד הוּא לְקַיֵּם, וְהוּא אָמְרוֹ **אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ, שֶׁתִּשְׁמַע לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת.

וּנְתָנְךָ ה' עֶלְיוֹן וְגוֹ'. הִנֵּה הָאָדוֹן חִלֵּק יְעוּדֵי הַטּוֹבָה כְּנֶגֶד קִיּוּם הַמִּצְוֹוֹת, כָּל אֶחָד כְּפִי מַה שֶּׁרָאוּי לוֹ. כְּלָלוּת הַמִּצְוֹוֹת הֵם שְׁלֹשָׁה הָרְשׁוּמִים בְּפָסוּק "אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע", וְהֵם: תַּלְמוּד תּוֹרָה, וּשְׁמִירַת לֹא תַּעֲשֶׂה, וְקִיּוּם מִצְוֹוֹת עֲשֵׂה. כְּנֶגֶד תַּלְמוּד תּוֹרָה יִעֵד בָּרָכָה "וּנְתָנְךָ ה' עֶלְיוֹן וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגוּךָ", וּפֵרוּשׁ הַכָּתוּב שֶׁזֶּה יִהְיֶה כְּנֶגֶד שְׂכַר "אִם שָׁמוֹעַ" וְגוֹ' בְּמַה שֶׁנֶּאֱמַר אוֹמֵר "כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ", הֲרֵי שֶׁיְּעוּד זֶה הוּא כְּנֶגֶד שְׂכַר תַּלְמוּד תּוֹרָה, וְהוּא גַּם כֵּן מְכֻוָּן אֵלָיו כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַתּוֹרָה יִשְׁתַּנּוּ לְמַעְלָה מִכָּל הָאֻמּוֹת שֶׁאֵינָם בְּנֵי תוֹרָה.

וְאָמַר עוֹד **וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל הַבְּרָכוֹת** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, נוֹסָף עַל יְעוּד "וּנְתָנְךָ ה' עֶלְיוֹן" עוֹד לוֹ בְּרָכוֹת אֵלּוּ בִּשְׂכַר תּוֹרָה. וְאָמְרוֹ **וְהִשִּׂיגוּךָ** יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט ראובני פרשת ויקרא) כִּי הָאָדוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִדּוֹתָיו רַחֲמִים, עַל הַדּוֹפֵק עַל רַחֲמָיו יְמַלֵּא

ה' מִשְׁאֲלוֹתָיו לְהָרִיק עָלָיו טוֹבָה כַּאֲשֶׁר יַחְפֹּץ, אֶלָּא שֶׁבְּהַגָּעַת הַטּוֹב הַהוּא לְמַטָּה יִשְׁפְּטוּ סַנְהֶדְרֵי מַעְלָה אִם רָאוּי, אִם אֵינוֹ רָאוּי לֹא יַגִּיעוּ. לָזֶה אָמַר "וְהִשְׁגִּיגוּךָ" הַבְּרָכוֹת, שֶׁזֶּה הוּא עִקַּר הַהַבְטָחָה שֶׁלֹּא יִתְעַכְּבוּ בְּבָתֵּי דִינִים שֶׁלְּמַטָּה.

וְהִנֵּה תִּמְצָא שֶׁכָּל הַבְּרָכוֹת הָאֲמוּרוֹת בָּעִנְיָן הֵם מְכֻוָּנִים כְּנֶגֶד שְׁכַר תַּלְמוּד תּוֹרָה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, אָמְרוֹ **בָּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר** וְגוֹ' עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה יט:) דָּבָר זֶה כָּתוּב בַּתּוֹרָה וְשָׁנוּי בַּנְּבִיאִים וּמְשֻׁלָּשׁ בַּכְּתוּבִים כָּל הָעוֹסֵק בְּתַלְמוּד תּוֹרָה נִכְסָיו מַצְלִיחִים. וְאָמְרוֹ **בָּרוּךְ פְּרִי בִטְנְךָ**, צֵא וּלְמַד מֵעוֹבֵד אֱלִילִים אֲשֶׁר נִכְנַס אֶצְלוֹ אָרוֹן הַתּוֹרָה, מַה עָצְמוּ פְּרִי בִטְנוֹ בִּזְמַן מוּעָט, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות סג:) שֶׁאִשְׁתּוֹ וּשְׁמֹנָה כַּלּוֹתָיו יָלְדוּ כְּאֶחָד שִׁשָּׁה בְּכָרַס אֶחָד:

וְאָמְרוֹ **בָּרוּךְ אַתָּה בְּבוֹאֶךָ** וְגוֹ', שֶׁתִּהְיֶה יְצִיאָתוֹ מִן הָעוֹלָם בְּלֹא חֵטְא וְכוּ', (בבא מציעא קז.), וְזֶה יִהְיֶה בְּאֶמְצָעוּת תַּלְמוּד תּוֹרָה שֶׁתָּגֵן עָלָיו מֵהַחֵטְא:

וְאָמְרוֹ **יִתֵּן ה' אֶת אוֹיְבֶיךָ** וְגוֹ', עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברי הימים ב כ:כב) "וּבְעֵת הֵחֵלּוּ בְרִנָּה נָתַן ה' מְאֹרְבִים עַל בְּנֵי עַמּוֹן וְהַר שֵׂעִיר וְגוֹ' וַיִּנָּגְפוּ", וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פמ"ז) אֵין רִנָּה אֶלָּא תּוֹרָה.

וְאָמְרוֹ **יְצַו ה' אִתְּךָ אֶת הַבְּרָכָה** וְגוֹ', גַּם לֹא סִדֵּר בָּרָכָה זוֹ לְמַעְלָה עִם הַצָּלָחוֹת קִנְיְנֵי הַטּוֹבוֹת כִּי שָׁם מְקוֹמָהּ וְלֹא אַחַר מַפֶּלֶת אוֹיֵב, בָּא לְהַבְטִיחַ שֶׁלֹּא יֵאָרַע לוֹ אֲשֶׁר יֵאָרַע לְבַעַל הַנֵּס אֲשֶׁר יִתְקַנְּאוּ בּוֹ הַמְקַטְרְגִים עַל שֶׁנַּעֲשָׂה לוֹ דָּבָר חָדָשׁ וְשִׁמְּשׁוּהוּ עֶלְיוֹנִים וְזֶה הֵפֶךְ הַטֶּבַע, וְצֵא וּלְמַד מִמַּעֲשֶׂה רָבָא (תענית כד:) שֶׁהוֹרִיד גְּשָׁמִים שֶׁלֹּא בְּעִתָּם וְכִדּוֹמֶה לָזֶה. אֲשֶׁר עַל כֵּן אָמַר סָמוּךְ לְמַאֲמַר **יִתֵּן ה' אֶת אוֹיְבֶיךָ** וְגוֹ' שֶׁזֶּה הוּא נֵס – **יְצַו ה' אִתְּךָ אֶת הַבְּרָכָה**, שֶׁלֹּא יִשְׁלוֹט עַיִן הָרַע בָּהּ. גַּם אָמַר **וּבֵרַכְךָ בָּאָרֶץ** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא יֵאָסְפוּ הָאֻמּוֹת עֲלֵיכֶם לִנְקוֹם נִקְמַת הַנִּגְפִּים כְּמוֹ שֶׁאָמַר יַעֲקֹב לְבָנָיו בְּמַעֲשֵׂה שְׁכֶם (בראשית לד:ל).

פסוק ט

(ט-יא) **יְקִימְךָ ה' וְגוֹ'**. מִכָּאן עַד "יִפְתַּח ה' לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב" הוּא יִעוּד הַטּוֹב שֶׁכְּנֶגֶד שְׁמִירַת מִצְוֹת לֹא תַּעֲשֶׂה שֶׁרָשַׁם בְּתֹרַת "לִשְׁמוֹר", וְהוּא מַה שֶּׁגָּמַר אוֹמֵר **כִּי תִשְׁמֹר אֶת מִצְוֹת ה'**. וְאָמְרוֹ **וְהָלַכְתָּ בִּדְרָכָיו** לוֹמַר שֶׁלֹּא צִוָּה ה' אֶלָּא עַל הַדְּבָרִים שֶׁהוּא מְרַחֵקֶם. וְיִעוּד זֶה מְכֻוָּן הוּא כְּנֶגֶד שְׁמִירַת מִצְוֹת לֹא תַּעֲשֶׂה, כִּי בְּאֶמְצָעוּת שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם נִשְׁמָר מֵהָעֲבֵרוֹת יִקָּרֵא קָדוֹשׁ, דִּכְתִיב "קְדוֹשִׁים תִּהְיוּ", וּפֵרוּשׁ הַכָּתוּב הַדְּבָרִים שֶׁבָּהֶם יִהְיוּ קְדוֹשִׁים: "אִישׁ אִמּוֹ וְגוֹ' וְאֶת שַׁבְּתוֹתַי וְגוֹ' אַל תִּפְנוּ אֶל" וְגוֹ' וּשְׁאָר אַזְהָרוֹת הָאֲמוּרִים. וְגַם לְדִבְרֵי חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה כד,ו) שֶׁעַל אַזְהָרַת הָעֲרָיוֹת נֶאֱמַר "קְדוֹשִׁים", הִנֵּה הִיא בְּכְלָל לִשְׁמוֹר. וְלָזֶה אָמַר כְּנֶגֶד שְׁמִירַת מִצְוֹת לֹא תַּעֲשֶׂה "יְקִימְךָ ה' לוֹ לְעַם קָדוֹשׁ". וְדִקְדֵּק לוֹמַר

תֵּיבַת **לוֹ** לְהַעִיר שֶׁיִּהְיוּ יִשְׂרָאֵל בִּמְקוֹם הַמַּלְאָכִים שֶׁבִּרַר ה' לוֹ לַעֲמוֹד לְפָנָיו, שֶׁנִּקְרָאִים קְדוֹשִׁים, דִּכְתִיב (דניאל ח:יג) "וַיֹּאמֶר אֶחָד קָדוֹשׁ". יָקִים ה' אוֹתָנוּ בִּמְקוֹמָם לְעַם קָדוֹשׁ וְיִהְיוּ הַמַּלְאָכִים שִׂרַיִּים לָהֶם, וְכֵן אָמַר (במדבר כג:כג) "כָּעֵת יֵאָמֵר לְיַעֲקֹב" וְגוֹ' (במדבר רבה כ,כ).

וְאָמְרוּ **"וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ"** וְגוֹ', גַּם זֶה הוּא מְכֻוָּן כְּנֶגֶד שְׁמִירַת מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה, כִּי כָּל זְמַן שֶׁהָאָדָם שׁוֹמֵר עַצְמוֹ מֵהַעֲבֵרוֹת אֵין צֶלֶם אֱלֹהִים עוֹבֵר מֵעַל פָּנָיו, וְכָל הַנִּבְרָאִים אָדָם וּבְהֵמָה מִזְדַּעְזְעִים מִמֶּנּוּ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַמִּתְעֵב מַעֲשָׂיו מַעֲבִירִין מִמֶּנּוּ הַצֶּלֶם, וּכְמַאֲמַר קַיִן (בראשית ד:יד) "וְהָיָה כָל מוֹצְאִי" וְגוֹ':

וְהוֹתִירְךָ ה' לְטוֹבָה בִּפְרִי בִטְנְךָ. הֲגַם שֶׁכְּבָר אָמַר לְמַעְלָה "בָּרוּךְ פְּרִי בִטְנֶךָ", לְפִי שֶׁיִּעוּד הָרִאשׁוֹן הוּא כְּנֶגֶד תַּלְמוּד תּוֹרָה וְיִעוּד זֶה הוּא כְּנֶגֶד שְׁמִירַת הַמִּצְוֹות, לָזֶה הֻצְרַךְ לְפָרֵט שְׂכַר כָּל אֶחָד, שֶׁאֵין אֶחָד נִלְמָד מֵחֲבֵרוֹ. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **וְהוֹתִירְךָ ה' לְטוֹבָה** וְלֹא אָמַר "בָּרוּךְ פְּרִי בִטְנְךָ", לְפִי שֶׁיִּעוּד זֶה הוּא מִדָּה טוֹבָה שֶׁמְּכֻוָּנֶת כְּנֶגֶד שְׁמִירַת מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה, וְהַכַּוָּנָה הִיא כִּי לְפִי שֶׁבְּאֶמְצָעוּת שְׁמִירַת הָאָדָם עַצְמוֹ מֵהַעֲבֵרוֹת לֹא יִדְבָּקוּ בּוֹ כּוֹחֵי הָרַע, שֶׁמִּזֶּה יִסָּבֵב שֶׁהַבָּנִים הַיּוֹצְאִים מִמֶּנּוּ יִהְיוּ מִבְּחִינַת הָרַע, וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ בְּאֹרֶךְ בְּפָרָשַׁת וַיְחִי בְּפָסוּק "רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה" (בראשית מט:ג) וְיֵעָרְבוּ לְךָ הַדְּבָרִים. לָזֶה אָמַר בְּיִעוּד שְׁמִירַת מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה **וְהוֹתִירְךָ ה' לְטוֹבָה בִּפְרִי בִטְנְךָ** שֶׁיִּהְיוּ הַבָּנִים הַנּוֹתָרִים אַחֲרֶיךָ לְמִדָּה טוֹבָה וְלֹא לְמִדָּה רָעָה.

וְאָמְרוּ **בִּפְרִי בִהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי אַדְמָתְךָ**, לוֹמַר שֶׁמִּצַּד שְׁמִירַת מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה יִתְקַיְּמוּ בְּיָדוֹ שְׁנֵי דְּבָרִים אֵלּוּ, כְּמוֹ שֶׁיִּעָדֵם לִשְׂכַר תַּלְמוּד תּוֹרָה כַּכָּתוּב לְמַעְלָה.

פסוק יב

יִפְתַּח ה' וְגוֹ'. מִכָּאן מַתְחִיל יִעוּד הַטּוֹב שֶׁכְּנֶגֶד מַעֲשֵׂה הַמִּצְוֹות עַד לְבַסּוֹף, וְלָזֶה גָּמַר אוֹמֶר **כִּי תִשְׁמַע אֶל מִצְוֹות ה' אֱלֹהֶיךָ** – אֵלּוּ מִצְוֹות עֲשֵׂה. וְהִנֵּה יְעוּדִים אֵלּוּ הֵם מְכֻוָּנִים כְּנֶגֶד קִיּוּם הַמִּצְוֹות, כִּי עַל יְדֵי הַמִּצְוֹות מִתְפַּתְּחִים צִנּוֹרֵי הַשֶּׁפַע וּמִתְיַחֲדִים הַמִּדּוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת. **וְאָמַר יִפְתַּח ה'** לְךָ בְּכִנּוּי, שֶׁמַּבְטִיחוֹ ה' שֶׁיִּפְתַּח לוֹ, פֵּרוּשׁ בִּשְׁבִילוֹ לְבַד. הַכַּוָּנָה, הֲגַם שֶׁיִּסּוֹבְבוּ אֲחֵרִים לְסִתָּם, בְּאֶמְצָעוּת הַצַּדִּיק יִפְתַּח אוֹצַר הַטּוֹב, וְשָׁם הַטּוֹב הוּא סוֹד הַנָּהָר, וְהוּא סוֹד (משלי י,כה) "צַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם". וְאָמְרוֹ **אֶת הַשָּׁמַיִם** הוּא סוֹד הַשְׁפָּעָה עֶלְיוֹנָה לְמַעְלָה כְּיָדוּעַ לִיוֹדְעֵי חֵן.

וְאָמְרוֹ **וְהִלְוִיתָ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תִלְוֶה**, הִנֵּה יָדוּעַ שֶׁבִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, הַשֶּׁפַע שֶׁל כָּל הָעוֹלָם בָּא עַל יְדֵי יִשְׂרָאֵל, וְהָעוֹלָם כֻּלּוֹ נִזּוֹן מִתַּמְצִית עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וּלְהֵיפֶךְ נִזּוֹנִין יִשְׂרָאֵל מִתַּחַת יְדֵי הָאֻמּוֹת. לָזֶה אָמַר "וְהִלְוִיתָ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תִלְוֶה"

מִמֶּנּוּ. הֲצָרַךְ לוֹמַר "וְאַתָּה לֹא תִלָּוֶה", שֶׁאִם לֹא כֵּן אֵין הֶכֵּר לַבְּרָכָה, כִּי דֶּרֶךְ הָעוֹלָם הוּא שֶׁהַגְּדוֹלִים וְהָעֲשִׁירִים לוֹוִים זֶה מִזֶּה, וּלְאַחַר מִכֵּן חוֹזֵר גַּם כֵּן הַמַּלְוֶה וְלוֹוֶה מִמֶּנּוּ. לָזֶה אָמַר **וְאַתָּה לֹא תַלְוֶה**, וּבָזֶה יִהְיֶה הֶכֵּר לְמַאֲמַר "וְהִלְוִיתָ".

וְאָמְרוּ **וּנְתָנְךָ ה' לְרֹאשׁ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ שֶׁיִּהְיוּ יִשְׂרָאֵל תַּחַת מֶמְשֶׁלֶת רֹאשׁ הָעוֹלָם שֶׁהוּא אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְלֹא לְזָנָב שֶׁהֵם שָׂרֵי מַעְלָה, וּבָזֶה תָּמִיד יִהְיוּ בְּמַדְרֵגָה הָעֶלְיוֹנָה, כְּאָמְרוֹ **וְהָיִיתָ רַק לְמַעְלָה וְלֹא תִהְיֶה לְמָטָּה**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא, ויצא) בְּפָסוּק (ירמיה ל:י) "וְאַתָּה אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב" שֶׁרָאָה יַעֲקֹב בַּסֻּלָּם עוֹלִים וְאַחַר כָּךְ יוֹרְדִים, חָשַׁב שֶׁגַּם הוּא כֵּן אַחַר שֶׁיַּעֲלֶה יֵרֵד, תַּלְמוּד לוֹמַר "אַל תִּירָא" וְגוֹ', וְהוּא אָמְרוֹ "וְלֹא תִהְיֶה לְמָטָּה".

הַטַּעַם **כִּי תִשְׁמַע** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ כְּנֶגֶד מִצְוֹת עֲשֵׂה כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר אוֹמֶר **וְלַעֲשׂוֹת**. וְטַעַם שֶׁלֹּא אָמַר בְּפֵרוּשׁ "כִּי תַעֲשֶׂה מִצְוֹת", לְפִי שֶׁיֵּשׁ מִצְוֹת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁאֵינָם בְּיַד הָאָדָם לַעֲשׂוֹתָם, לָזֶה אָמַר **כִּי תִשְׁמַע וְגוֹ' וְלַעֲשׂוֹת**, פֵּרוּשׁ, תְּקַבֵּל עָלֶיךָ לַעֲשׂוֹת. וְטַעַם אָמְרוֹ **לִשְׁמֹר** בְּיִעוּד זֶה, בָּא הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ כִּי אֵין יְעוּד לְמִצְוֹת עֲשֵׂה אֶלָּא אַחַר שֶׁהִקְדִּים לָהֶם שְׁמִירַת מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, שֶׁאִם לֹא כֵּן זִבְחֵי רְשָׁעִים תּוֹעֵבָה, וְכָל מִצְוָה שֶׁעוֹשֶׂה בַּעַל עֲבֵרוֹת שׁוֹרָה עָלֶיהָ סִטְרָא אָחֳרָא וְאֵינָהּ עוֹשָׂה פְּרִי, לָזֶה הִקְדִּים לוֹמַר "לִשְׁמֹר" וְאַחַר כָּךְ אָמַר "וְלַעֲשׂוֹת" שֶׁהוּא מַעֲשֵׂה הַמִּצְוֹת שֶׁעָלָיו בָּאוּ הַיְעוּדִים הַטּוֹבִים הָאֲמוּרִים מִ"וְהוֹתִירְךָ" עַד סוֹף.

פסוק טו

וְהָיָה אִם לֹא תִשְׁמַע וְגוֹ'. הִתְנָה הַכָּתוּב עַל שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים: תַּלְמוּד תּוֹרָה, וּשְׁמִירַת מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְקִיּוּם מִצְוֹת עֲשֵׂה, שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיִּהְיוּ שְׁלָשְׁתָּם יַחַד. הַכַּוָּנָה שֶׁהֲגַם שֶׁלָּמַד תּוֹרָה אִם לֹא יִשְׁמֹר, אוֹ אִם יִשְׁמֹר וְלֹא יַעֲשֶׂה, אוֹ אִם יַעֲשֶׂה שְׁנֵיהֶם וְיִבָּטֵל מִתַּלְמוּד תּוֹרָה, יָבוֹאוּ עָלָיו הַקְּלָלוֹת רַחֲמָנָא לִיצְלַן כַּאֲשֶׁר יָבֹאוּ מַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לְכָל אַחַת מֵהֶנָּה עִנְיָן כָּל אֶחָד בִּפְנֵי עַצְמוֹ. וְהִתְחִיל בְּעִנְיַן בִּטּוּל תַּלְמוּד תּוֹרָה וְאָמַר **אָרוּר אַתָּה בָּעִיר** וְגוֹ' עַד מַאֲמַר "וְעַד אֲבָדְךָ מַהֵר", וְגָמַר אוֹמֶר **מִפְּנֵי רֹעַ מַעַלְלֶיךָ אֲשֶׁר עֲזַבְתָּנִי**. הֲרֵי שֶׁהַקְּלָלוֹת הַחֲמוּרוֹת עַד עַתָּה הֵם כְּנֶגֶד עֲזִיבַת הַתּוֹרָה כִּי הָעוֹזֵב תּוֹרָה כְּעוֹזֵב ה', וְכֵן תִּמְצָא שֶׁהִקְפִּיד ה' כָּל כָּךְ עַל עֲזִיבַת הַתּוֹרָה וְאָמַר (ירמיה ט:יא) "עַל מָה אָבְדָה הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר ה' עַל עָזְבָם אֶת תּוֹרָתִי", וְהוּא אָמְרוֹ כָּאן **וְעַד אֲבָדְךָ מַהֵר מִפְּנֵי רֹעַ מַעַלְלֶיךָ אֲשֶׁר עֲזַבְתָּנִי**.

פסוק כא

יַדְבֵּק ה' וְגוֹ'. עִנְיַן זֶה וּקְלָלוֹת הָאֲמוּרוֹת עַד "וְאַתָּה תִּהְיֶה לְזָנָב", הֵם כְּנֶגֶד בִּטּוּל מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְלָזֶה גָּמַר אוֹמֶר **וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל הַקְּלָלוֹת** וְגוֹ' **כִּי לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה' לִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו**, הֲרֵי שֶׁקְּלָלוֹת הָאֲמוּרוֹת בָּעִנְיָן הֵם עַל בִּטּוּל מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה. וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין בְּכָל הַקְּלָלוֹת שֶׁהֵם רָעוֹת הַנִּמְשָׁכוֹת מֵהֶעֱבֵרוֹת. וְאָמְרוֹ **יַדְבֵּק ה' בְּךָ** וְגוֹ', לְפִי שֶׁהָעוֹבֵר

אֲפִלּוּ עֲבֵרָה אַחַת קוֹנָה לוֹ חֵלֶק רַע שֶׁיִּהְיֶה נִדְבָּק בְּנַפְשׁוֹ לְטַמְּאָהּ, וְהוּא סוֹד תַּחֲלוּאֵי הַנֶּפֶשׁ כַּיָּדוּעַ, וְחֵלֶק הָרַע נִקְרָא דָּבָר עַל דֶּרֶךְ אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תוספות שבת פט. ד"ה תורה) בְּפָסוּק (חבקוק ג:ה) "לְפָנָיו יֵלֶךְ דָּבֶר", שֶׁיְּדַבֵּר עַל ס"מ הָרָשָׁע שֶׁנִּקְרָא דָּבָר. וְיָדוּעַ שֶׁכָּל כֹּחוֹת הָרַע הֵם עֲנָפָיו שֶׁל ס"מ וְיִקָּרְאוּ עַל שְׁמוֹ. גַּם קְלָלַת שַׁחֶפֶת וְקַדַּחַת וְכוּ' הֵם דְּבָרִים הַמְסוּבָּבִים מֵהָעֲבֵרוֹת, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בַּגְּמָרָא (שבת נה.) אָמַר רַבִּי אָמֵי אֵין מִיתָה בְּלֹא חֵטְא וְאֵין יִסּוּרִין בְּלֹא עָוֹן, כִּי הֶעָוֹן יוֹלִיד תַּחֲלוּאִים בַּגּוּף כְּאָמְרוֹ (ירמיה ב:יט) "תְּיַסָּרֵךְ רָעָתֵךְ" וְגוֹ'.

וְכֵן אָמְרוֹ **וְהָיוּ שָׂמֶיךָ** וְגוֹ', עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר ח"א ו:) שְׁבְּאֶמְצָעוּת הָעֲבֵרוֹת יִסְתַּתְּמוּ פִּתְחֵי הַהַשְׁפָּעוֹת, בְּסוֹד (איוב יד:יא) "וְנָהָר יֶחֱרַב וְיָבֵשׁ".

וְכֵן אָמְרוֹ **יִתֶּנְךָ ה' נֶגֶף** וְגוֹ', גַּם זֶה יְסוֹבְבוּ הָעֲבֵרוֹת, כְּרָמוּז בְּפָסוּק (קהלת ח,ט) "אֲשֶׁר יִשְׁלַט הָאָדָם בְּאָדָם לְרַע לוֹ", פֵּרוּשׁ, לְסִבַּת הָרַע אֲשֶׁר לוֹ דְּבוּקָה בּוֹ, כָּרָמוּז בְּמַאֲמַר "יְדַבֵּק ה' בְּךָ אֶת הַדָּבֶר", וְכֵן כָּל הַקְּלָלוֹת הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן יְסֻבְּבוּ מִמַּעֲשֵׂה הָרָעָה.

וְאָמְרוֹ **"וְהָיוּ בְךָ לְאוֹת וּלְמוֹפֵת"** (דברים כח:מו), כִּי הָעוֹבֵר עֲבֵרָה אַחַת נִרְשֶׁמֶת עַל מִצְחוֹ. וְאָמְרוֹ **וּבְזַרְעֲךָ עַד עוֹלָם**. כִּי נֶפֶשׁ אָדָם רַע עַל יְדֵי שֶׁדְּבוּקִים בָּהּ חֶלְקֵי הַטֻּמְאָה כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ, בְּנֵיהֶם אֲשֶׁר יוֹלִידוּ כְּמוֹתָם יִהְיוּ, כְּמוֹ שֶׁבֵּאַרְנוּ בַּאֵר הֵיטֵב דָּבָר זֶה בְּפָרָשַׁת וַיְחִי בְּפָסוּק "רְאוּבֵן בְּכוֹרִי אַתָּה" (בראשית מט:ג). גַּם זֶה הוּא סוֹד מִיתָה שֶׁנִּגְזָרָה עַל אָדָם וְעַל כָּל דּוֹרוֹת הַבָּאִים מִמֶּנּוּ מִטַּעַם שֶׁכָּל הַיּוֹצְאִים מִמֶּנּוּ טָעֲמוּ מָוֶת בְּחֶטְאוֹ, וְהוּא סוֹד עֶרְלַת אָדָם. לָזֶה אָמַר **וּבְזַרְעֲךָ עַד עוֹלָם**, כִּי כְּשֶׁיִּדְבַּק חֵלֶק הָרַע עִם הָאָדָם יִשְׁתַּלְשֵׁל מִזֶּה לָזֶה עַד עוֹלָם, וְצָרִיךְ עִצָּם רַב לְנַקּוֹתוֹ מִנַּפְשׁוֹ.

פסוק מז

תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ וְגוֹ'. עִנְיָן זֶה וְהַבָּא אַחֲרָיו עַד אָמְרוֹ "אִם לֹא תִשְׁמֹר" הוּא כְּנֶגֶד בְּטוּל מִצְוֹת עֲשֵׂה שֶׁרָשַׁם בְּפָסוּק (דברים כח:נח) "אִם לֹא תִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת" וְגוֹ'; וְאָמַר **תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ אֶת ה'**, פֵּרוּשׁ, לַעֲשׂוֹת מִצְוֹת אֲשֶׁר צִוָּךְ לַעֲשׂוֹת בְּשִׂמְחָה, לָזֶה "וְעָבַדְתָּ אֶת אוֹיְבֶיךָ בְּרָעָב וּבְצָמָא" וְגוֹ', אַתָּה פָּרַקְתָּ עֹל הַמִּצְוָה מֵעָלֶיךָ – יִתֵּן אוֹיְבֶיךָ עֹל בַּרְזֶל עַל צַוָּארֶךָ. וְעָנְשִׁים אֵלּוּ הֵם מְכֻוָּנִים כְּנֶגֶד פְּרִיקַת עֹל מִצְוֹת עֲשֵׂה. אַתָּה שֶׁלֹּא רָצִיתָ לִטְרֹחַ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל סֵדֶר מַעֲשֵׂה הַמִּצְוֹת, יִשָּׂא ה' עָלֶיךָ גּוֹי אֲשֶׁר לֹא תִשְׁמַע לְשׁוֹנוֹ וְגוֹ', וְכֵן כֻּלָּן.

וְנָמַר אוֹמֶר **אִם לֹא תִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת**, לְהוֹדִיעַ כִּי עַל קִיּוּם מִצְוֹת עֲשֵׂה הוּא מַעֲנִישׁ, וְכָלַל כָּל מִצְוֹת עֲשֵׂה בְּמִצְוַת הַיִּרְאָה, כִּי הִיא מִצְוַת עֲשֵׂה כְּמוֹ שֶׁכָּתַב רַמְבַּ"ם בִּתְחִלַּת סֵפֶר הַמַּדָּע (הלכות יסודי התורה פרק ב), וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְכוּ' מִצְוָה לְיִרְאָה וְכוּ'.

וְטַעַם שֶׁלֹּא אָמַר "אִם לֹא תַּעֲשׂוּ", כָּתַבְתִּי לְמַעְלָה (דברים כז:כו) טַעַם שֶׁלֹּא יְחַיֵּב לַעֲשׂוֹת בְּדֶרֶךְ כְּלָל אֶלָּא לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּשֶׁיְּבֹא לְיָדוֹ וּכְשֶׁשַּׁיָּשׂ לַעֲשׂוֹת.

אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁפְּסוּק זֶה בָּא לוֹמַר עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ויקרא כו:כג) "וְאִם בְּאֵלֶּה לֹא תִוָּסְרוּ לִי", פֵּרוּשׁ, שֶׁאִם אַחַר כָּל הָאָמוּר לֹא יִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת וְגוֹ' לְיִרְאָה ה' הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא, שֶׁאַחַר שֶׁהֵבִיא עָלָיו כָּל הַקְּלָלוֹת יִהְיֶה בְּעֵינָיו נוֹרָא מְאֹד כִּי רָאָה אֲשֶׁר יִסְּרוֹ. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **תִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת** כְּנֶגֶד מִצְוֹת לֹא תַּעֲשֶׂה וּמִצְוֹת עֲשֵׂה, וְהוֹדִיעַ שֶׁיַּפְלִיא ה' עוֹד בּוֹ מַכּוֹת גְּדוֹלוֹת וְכָל הָאָמוּר בְּעִנְיָן.

וְגָמַר אוֹמֶר **וְנִשְׁאַרְתֶּם בִּמְתֵי מְעָט וְגוֹ' תַּחַת אֲשֶׁר וְגוֹ' כִּי לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ** – זֶה כְּנֶגֶד מַה שֶּׁלֹּא עָשָׂה תְּשׁוּבָה עַל בִּטּוּל תַּלְמוּד תּוֹרָה. **וְהָיָה כַּאֲשֶׁר שָׂשׂ** וְגוֹ' – לְבַל יֹאמַר אָדָם אַחַר שֶׁיֵּדָעְנוּ כִּי ה' אֱלֹהֵינוּ מִדּוֹתָיו כֻּלָּן מִדּוֹת הַחֶסֶד וְהָרַחֲמִים, מִדּוֹתָיו יְמַנְעוּהוּ מֵהַאֲרִיךְ עוֹד בַּצָּרוֹת וְיֵרֶף יָדוֹ. לָזֶה הוֹדִיעַ כִּי שִׂמְחָה הִיא לוֹ כַּאֲשֶׁר שָׂשׂ וְגוֹ', וּכְפִי זֶה אֵין הַטָּבַע קָץ מֵהַשְׂמָחוֹת. וְכֵיוֹצֵא בָּזֶה אָמַר הַכָּתוּב (משלי יא:י) "בַּאֲבֹד רְשָׁעִים רִנָּה". וְכֵן דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין לט:) בְּפָסוּק (מלכים א כב:לו) "וַתַּעֲבֹר הָרִנָּה", שֶׁהָיָה בַּאֲבֹד אַחְאָב בֶּן עָמְרִי רִנָּה לִפְנֵי ה'. וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם "יְשִׁישׁ ה'" – יְחַדֵּי מֵימְרָא דַה' עֲלֵיכוֹן עַמְמִין נוּכְרָאִין וְכוּ', וְדִקְדֵּק "יָשִׂישׂ" פּוֹעֵל יוֹצֵא לָאֲחֵרִים. אַף עַל פִּי כֵן פְּשַׁט הַכָּתוּב אֵינוֹ נֶעֱקָרֶת מִמְּקוֹמָהּ וּכְמוֹ שֶׁתִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס, אֶלָּא שְׁיוֹנָתָן בֶּן עוּזִיאֵל דָּרַשׁ הַכָּתוּב.

וְרָאִיתִי לְהַעִיר, לָמָּה לֹא נֶאֶמְרוּ נֶחָמוֹת בַּקְּלָלוֹת הָאֵלּוּ כַּסֵּדֶר הָאָמוּר בַּקְּלָלוֹת שֶׁבְּפָרָשַׁת בְּחֻקּוֹתַי (ויקרא כו:מב-מד). גַּם יֵשׁ לְהַעִיר לָמָּה כָּפַל הַקְּלָלוֹת וְלֹא הִסְפִּיק קְלָלוֹת שֶׁאָמַר בְּפָרָשַׁת בְּחֻקּוֹתַי?

וְנִרְאָה כִּי הֵצֵרוּךְ לִכְפּוֹל הַקְּלָלוֹת, לְפִי שֶׁקְּלָלוֹת שֶׁבְּפָרָשַׁת בְּחֻקּוֹתַי נֶאֶמְרוּ לִכְלָלוּת יִשְׂרָאֵל, שֶׁכֵּן נֶאֶמְרוּ כֻּלָּם בִּלְשׁוֹן רַבִּים מִתְּחִלָּתָם וְעַד סוֹפָם, וְיֵשׁ מָקוֹם לוֹמַר שֶׁאִם חֵלֶק מִיִּשְׂרָאֵל יֵיטִיבוּ מַעֲשֵׂיהֶם אֵין ה' מַקְפִּיד עַל חֵלֶק הַמַּרְשִׁיעַ. לָזֶה בָּאוּ קְלָלוֹת הָאֲמוּרִים בְּפָרָשָׁה זוֹ וְנֶאֶמְרוּ כֻּלָּן בִּלְשׁוֹן יָחִיד, וְנִתְכַּוְּנוּ לְדַבֵּר בֵּין בְּעֶרֶךְ יָחִיד מַמָּשׁ בֵּין בְּעֶרֶךְ חֵלֶק מִיִּשְׂרָאֵל, הֲגַם שֶׁיִּהְיוּ רַבִּים בְּעֶרֶךְ כְּלָלוּת יִשְׂרָאֵל יִתְיַחֵס לָהֶם יָחִיד. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁאָמַר **וְהָיוּ שָׂמֶיךָ אֲשֶׁר עַל רֹאשְׁךָ** וְגוֹ', **יִשָּׂא ה' עָלֶיךָ גּוֹי מֵרָחוֹק**, זֶה כְּנֶגֶד חֵלֶק מִיִּשְׂרָאֵל, הֲגַם שֶׁהֵם רַבִּים יֹאמַר לָהֶם לְשׁוֹן יָחִיד מִטַּעַם שֶׁכְּתַבְנוּ. וְאָמַר גַּם כֵּן "אִשָּׁה תֵּאָרֵשׂ" וְגוֹ', "בַּיִת תִּבְנֶה" וְגוֹ', סְתָמוֹ בְּיָחִיד מַמָּשׁ.

וּמַעַתָּה הִרְוַחְנוּ לָמָּה לֹא נֶאֱמְרָה נֶחָמָה בָּהֶם, כִּי לֹא נֶאֱמְרָה נֶחָמָה אֶלָּא בַּקְּלָלָה שֶׁהֵם לִכְלָלוּת יִשְׂרָאֵל, כִּי לֹא יַעֲזֹבֵם לְכַלּוֹתָם וְשֶׁיִּזְכּוֹר לָהֶם בְּרִית אֲבוֹתָם גַּם יִזְכּוֹר הָאָרֶץ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַיְחִידִים מֵהֶם כִּי יִרְשִׁיעוּ – אֵשׁ תֹּאכְלֵם עַד עוֹלָם. וַהֲלֹא תִּמְצָא שֶׁצִּוָּה ה' לְאַבֵּד

עִיר מִישָׁרְאֵל וּלְשׁוּמָה תֵּל עוֹלָם וְהִיא עִיר הַנִּדַּחַת (דברים יג:יד-יט), וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר אָדָם כִּי יִרְשִׁיעַ לַהֲמִיתוֹ בְּבֵית דִּין, וּמַה נָּחָמָה יֵשׁ לָזֶה אַחַר אָבְדוֹ. וְכֵן תִּמְצָא בְּפָרָשַׁת נִצָּבִים כְּשֶׁהִזְכִּיר ה' רִשְׁעַת מִשְׁפָּחָה אַחַת וְשֵׁבֶט אָמַר (דברים כט:יט) "וּמָחָה ה' אֶת שְׁמוֹ" וְגוֹ' וְלֹא הִזְכִּיר נֶחָמָתוֹ, וּכְמוֹ כֵן בַּקְּלָלוֹת הָאֲמוּרִים בְּפָרָשָׁה זוֹ לֶהֱיוֹתָם לִיחִידִים מִישְׂרָאֵל.

וְאַל יִקָּשֶׁה בְּעֵינֶיךָ מַה שֶּׁדִּבֵּר הַכָּתוּב שְׁתַּיִם אוֹ שָׁלֹשׁ תֵּיבוֹת בְּפָרָשָׁה זוֹ בִּלְשׁוֹן רַבִּים, כְּאָמְרוֹ **וְנִשְׁאַרְתֶּם מְתֵי מִסְפָּר**, **לְהַאֲבִיד אֶתְכֶם**, **וְהִתְמַכַּרְתֶּם**, כִּי אַחַר שֶׁקִּדֵּם לְדַבֵּר בִּלְשׁוֹן יָחִיד לֹא הִקְפִּיד לִגְמֹר אוֹמֶר בִּלְשׁוֹן רַבִּים, כִּי הַדְּבָרִים מוּבָנִים שֶׁעַל רַבִּים שֶׁבַּיְחִידִים הוּא אוֹמֵר, וְהָעֵד "לְאֹיְבֶיךָ" לְשׁוֹן יָחִיד.

וְאִם תֹּאמַר: הָיָה לוֹ לוֹמַר קְלָלוֹת שֶׁבִּבְחֻקּוֹתַי בִּלְשׁוֹן יָחִיד וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לְכָפּוֹל קְלָלוֹת אֵלּוּ, שֶׁהֲיִיתִי אוֹמֵר שֶׁלֹּא יַעֲנִישׁ הַכָּתוּב כָּל הָעוֹנֶשׁ הֶחָמוּר אֶלָּא לִיחִידִים אֲבָל לִכְלָלוּת יִשְׂרָאֵל לֹא, אוֹ הֲגַם שֶׁנֹּאמַר שֶׁחָטְאָם גָּדוֹל וְנִלְמַד מֵעוֹנֶשׁ הַיְחִידִים אֵין לָנוּ הַבָּטָחַת הַנֶּחָמָה שֶׁיְּזַכּוֹר ה' אֶת בְּרִית הָאָבוֹת, תַּלְמוּד לוֹמַר קְלָלוֹת שֶׁבִּבְחֻקּוֹתַי לוֹמַר שֶׁגַּם הַכְּלָלוּת יֵעָנְשׁוּ כָּזֶה, וְכִי יֵשׁ לָהֶם נֶחָמָה לְבַל יָפֵר ה' בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ וְשָׁב אֶת שְׁבוּתֵנוּ.

נִמְצִינוּ אוֹמְרִים שֶׁיַּעֲנִישׁ ה' עַל בִּטּוּל תַּלְמוּד תּוֹרָה, וְעַל הָעוֹבֵר עַל מִצְוֹות לֹא תַּעֲשֶׂה וְעַל הַמְבַטֵּל מִצְוֹות עֲשֵׂה. וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ בַּגְּמָרָא (מנחות מא.) שֶׁאֵין מַעֲנִישִׁים עַל עֲשֵׂה אֶלָּא בְּעִדָּן רִיתְחָא, יֵשׁ מִצְוֹות עֲשֵׂה שֶׁחַיָּבִין עֲלֵיהֶם, כְּגוֹן מִילָה וּפֶסַח. גַּם הַמַּסְכִּים בְּדַעְתּוֹ לְכָפּוֹר בְּמִצְוֹות עֲשֵׂה לְבַל עֲשׂוֹת אוֹתָם – אֶת זֶה יְקַלֵּל ה' וְיכִינֵהוּ לְפֻרְעָנוּת כְּכָל הַכָּתוּב.

פסוק נט

מַכּוֹת גְּדוֹלוֹת וְנֶאֱמָנוֹת וְחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים. אָמְרוּ **נֶאֱמָנִים** נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁהֲגַם שֶׁיֵּעָשׂוּ לָהֶם רְפוּאָה טִבְעִית שֶׁיּוּכְרוּ בָּהּ, אַף עַל פִּי כֵן נֶאֱמָנִים בִּשְׁלִיחוּתָם, מֵהֶם לֹא יָזוּעוּ, עַד בֹּא דְּבַר ה' לָסוּר מִמֶּנּוּ.

פרק כט

פסוק א

וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל וְגוֹ'. הֲגַם שֶׁעַד עַתָּה הָיָה מְדַבֵּר אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל, הוֹסִיף לְקַבֵּץ הַנָּשִׁים וְהַטַּף וְהַגֵּרִים, כְּאָמוּר בְּסָמוּךְ "אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם וְגוֹ' טַפְּכֶם" וְגוֹ' (דברים כט:ט).

חסלת פרשת תבא

פסוק ט

אַתֶּם נִצָּבִים. צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת מַאֲמָר זֶה. עוֹד לָמָּה הֻצְרַךְ לְפָרֵט **רָאשֵׁיכֶם** וְגוֹ' **טַפְּכֶם** וְגוֹ' וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר בְּדֶרֶךְ כְּלָל "כֻּלְּכֶם". עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת טַעַם הַבְּרִית הַזֹּאת, הֲלֹא בְּסִמּוּךְ אָמַר "אֵלֶּה דִּבְרֵי הַבְּרִית" (דברים כח:סט), וְאִם רָצָה לְכָלֵל גַּם הָאָמוּר בְּפָרָשָׁה זוֹ בִּכְלַל הַבְּרִית, הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים הַדְּבָרִים וְיֹאמַר עַל הַכֹּל "אֵלֶּה דִּבְרֵי הַבְּרִית".

וְנִרְאָה כִּי כַּוָּנַת מֹשֶׁה בִּבְרִית זֶה הוּא לְהַכְנִיסָם בְּעַרְבוּת זֶה עַל זֶה, כְּדֵי שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל כָּל אֶחָד בְּעַד חֲבֵרוֹ לְבַל יַעֲבֹר פִּי ה', וְיִהְיוּ נִתְפָּסִים זֶה בְּעַד זֶה. וְהָעֵד הַנֶּאֱמָן מַה שֶּׁגִּמַּר אוֹמֶר "הַנִּסְתָּרֹת לַה' אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת לָנוּ" וְגוֹ' (דברים כט:כח), הֲרֵי שֶׁעַל הָעַרְבוּת מְדַבֵּר הַכָּתוּב. וְאֵין זֶה הַבְּרִית שֶׁאָמַר בְּסוֹף פָּרָשַׁת תָּבֹא, כִּי אוֹתוֹ בְּרִית הוּא עַל עַצְמָן, וְזֶה שֶׁיִּתְחַיֵּב כָּל אֶחָד עַל אֲחִיהוּ הָעִבְרִי כְּפִי הַיְכֹלֶת שֶׁבְּיָד כָּל אֶחָד.

וּמֵעַתָּה בָּאנוּ לְהָבִין מַאֲמַר **אַתֶּם נִצָּבִים**, שֶׁהַכַּוָּנָה הוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (רות ב:ה) "הַנִּצָּב עַל הַקּוֹצְרִים" – לְשׁוֹן מִנּוּי. וְאָמְרוֹ **כֻּלְּכֶם** פֵּרוּשׁ, כֻּלָּם יֵשׁ עֲלֵיהֶם עֹל זֶה, כָּל אֶחָד לְפִי מַה שֶּׁהוּא, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (שבת נד:): כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ לִמְחוֹת בְּכָל הָעוֹלָם נִתְפָּס עַל כָּל וְכוּ', וְכָל מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ לִמְחוֹת בְּאַנְשֵׁי עִירוֹ נִתְפָּס עַל אַנְשֵׁי עִירוֹ, וְכָל מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ לִמְחוֹת בִּבְנֵי בֵיתוֹ נִתְפָּס עַל וְכוּ'. וְהוּא מַה שֶּׁפֵּרַט הַכָּתוּב כָּאן וְאָמַר **רָאשֵׁיכֶם** וְגוֹ', שֶׁכָּל אֶחָד יִתְחַיֵּב כְּפִי מַה שֶּׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ. **רָאשֵׁיכֶם** – הֵם הַגְּדוֹלִים שֶׁבְּכֻלָּן שֶׁיְּכוֹלִין לִמְחוֹת בְּכָל יִשְׂרָאֵל, אֵלּוּ יִתְחַיְּבוּ עַל הַכֹּל. **שִׁבְטֵיכֶם** – כָּל שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט יִתְחַיֵּב עַל שִׁבְטוֹ. **זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם** – כָּל זָקֵן יִתְחַיֵּב עַל מִשְׁפַּחְתּוֹ. **כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל** – הֵם הֶהָמוֹן, כָּל אֶחָד יִתְחַיֵּב עַל בְּנֵי בֵיתוֹ. לָזֶה הִפְסִיק הַכָּתוּב כָּאן וְסִדֵּר **טַפְּכֶם** וְגוֹ' בְּפְנֵי עַצְמָם, כִּי אֵלּוּ אֲחֵרִים נִתְפָּסִים עֲלֵיהֶם שֶׁהֵם הָרְשׁוּמִים בַּפָּסוּק שֶׁלְּפָנָיו, כָּל אֶחָד כְּפִי מַה שֶּׁהוּא, וְאֵין הֵם נִתְפָּסִים עַל אֲחֵרִים, שֶׁהַטַּף אֵינָם בְּנֵי דַעַת, וְהַנָּשִׁים כְּמוֹ כֵן, הַגֵּרִים גַּם כֵּן אֵין לָהֶם לְהִשְׁתָּרֵר עַל יִשְׂרָאֵל, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות מה:) בַּפָּסוּק (דברים יז:טו) "שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ" וְגוֹ', כָּל מְשִׂימוֹת שֶׁאַתָּה שָׂם עָלֶיךָ לֹא יִהְיֶה אֶלָּא מִקֶּרֶב אַחֶיךָ וְלֹא גֵּרִים, אֲבָל יִשְׂרָאֵל חַיָּבִין עֲלֵיהֶם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נדה יג:): קְשִׁים גֵּרִים לְיִשְׂרָאֵל כַּסַּפַּחַת, וּפֵרְשׁוּהוּ לְפִי שֶׁאֵינָם מְלַמְּדִים אוֹתָם כְּכָל הַצּוֹרֵךְ, הָא לַמְּדָתָּ שֶׁנִּתְפָּסִים עֲלֵיהֶם. **עוֹד** רָמַז בְּאָמְרוֹ **אַתֶּם נִצָּבִים** וְגוֹ' לִפְנֵי ה', לְפִי שֶׁכָּל שֶׁהוּא מְרֻחָק מֵהַקְּדֻשָּׁה קוֹמָתוֹ נְמוּכָה וְרֹאשׁוֹ שָׁפָלָה (בראשית רבה יב,ו), לָזֶה אָמַר כִּי לִהְיוֹת לִפְנֵי ה' נִצְּבוּ וְנָשְׂאוּ רֹאשָׁם.

פסוק יא

לְעָבְרְךָ בִּבְרִית וְגוֹ' וּבְאָלְתּוֹ. טַעַם אָמְרוֹ **וּבְאָלְתּוֹ** וְלֹא הִסְפִּיק "בִּבְרִית", יִתְבָּאֵר בְּהַעִיר עוֹד לָמָּה מַעִיקָּרָא הֻצְרַךְ לִבְרִית וְלֹא הִסְפִּיק גְּזֵרַת מֶלֶךְ בְּמוֹרָא הָעֲנָשִׁים הַכְּתוּבִים בַּתּוֹרָה. אָכֵן

טַעַם הַדָּבָר הוּא לְפִי שֶׁתְּבֹא הַסְּבָרָא לְאָדָם לוֹמַר שֶׁיַּעֲבֹר עֲבֵרָה אַחַת וְהוּא שֶׁיִּמְרֹד בָּעִקָּר וְיֵעָנֵשׁ עֹנֶשׁ אֶחָד עַל עֲבֵרָה אַחַת, וְיוֹתֵר נָכוֹן הוּא לוֹ מֲהֵיוֹת מוֹדֶה בַּה' וּבְתוֹרָתוֹ וְיִתְחַיֵּב עַל ל"ו כְּרֵתוֹת וְכַמָּה מִיתוֹת וְעוֹנָשִׁים, אֲשֶׁר עַל כֵּן נִתְחַכֵּם ה' וְהֶעֱבִירָם בִּבְרִית לְחַיְּבָם עַל כָּל פְּרָט וּפְרָט, וּבֵאֵר הַשִּׁבּוּעָה שֶׁהוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ שֶׁנִּשְׁבָּעִין לְקַיֵּם כָּל דָּבָר, וְאִם יַעַבְרוּ וִיבַטְּלוּ אֶחָד מֵהֶם תָּבֹא עֲלֵיו הָאָלָה הַכְּתוּבָה, וְהוּא אָמְרוֹ **בִּבְרִית** וְגוֹ' **וּבְאָלָתוֹ**, וּמֵעַתָּה הֲגַם שֶׁיִּחָשְׁבוּ לְכִפּוֹר בָּעִקָּר לֹא יַסְפִּיק לָהֶם עֹנֶשׁ אֶחָד עַל עָוֹן זֶה וְיִתְחַיְּבוּ עַל כָּל עָוֹן וְעָוֹן כְּכֹל אָלוֹת הַבְּרִית.

פסוק יב

לְמַעַן הָקִים אֹתְךָ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, טַעַם שֶׁאֲנִי מְבַקֵּשׁ לְהַרְבּוֹת בָּעֲנָשִׁים וּבָאָלוֹת הוּא לְמַעַן הָקִים אוֹתְךָ לוֹ לְעָם, וְלֹא תִּכְפְּרוּ בּוֹ כִּי תִּפְחֲדוּ מֵעֹצֶם הָאָלוֹת אֲשֶׁר תִּתְחַיְּבוּ שֶׁתִּכְפְּרוּ בֶּאֱלֹהוּתוֹ, וּבָזֶה תִּתְקַיְּמוּ לְעַם ה'.

עוֹד יְרֻצֶּה לָתֵת טַעַם לִבְרִית הָעַרְבוּת, שֶׁלֹּא יֹאמַר אָדָם: "לָמָּה יַעֲשֶׂה ה' כֹּה לַעֲבָדָיו לְהַכְבִּיד עֻלָּם לְחַיְּבָם בְּמַעֲשֶׂה הַזּוֹלֶת?" לָזֶה אָמַר כִּי אֱלֹהִים חָשְׁבָה לְטוֹבָה, לְמַעַן הָקִים אוֹתְךָ לוֹ לְעָם, פֵּרוּשׁ, שֶׁזּוֹלֶת זֶה יִהְיוּ יִשְׂרָאֵל חוֹזְרִים לַאֲחוֹרֵיהֶם, הַיּוֹם יִפְּשַׁע אֶחָד בְּקַלָּה וּלְמָחָר בַּחֲמוּרָה, וְהָיוּ נִשְׁמָטִים מֵעֲדַת הַקְּדֻשָּׁה מְעַט מְעַט עַד שֶׁיִּפְּשַׁע יִשְׂרָאֵל מִהְיוֹת עַם ה', וּבְמַה שֶׁעֲשָׂאָם עֲרֵבִים יִתְּנוּ לֵב לְעוֹבֵר עֲבֵרָה אַחַת קַלָּה כְּבַחֲמוּרָה וְיִתְקַיְּמוּ לְעַם סְגֻלָּה. הָא לָמַדְתָּ שֶׁכָּל מַעֲשֵׂה ה' אֵינוֹ אֶלָּא לְטוֹבָתֵנוּ לְהַקְיִמֵנוּ.

פסוק יג

וְלֹא אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם וְגוֹ' כִּי אֶת אֲשֶׁר וְגוֹ'. קָשֶׁה לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר "וְלֹא אִתְּכֶם" וְגוֹ' וְלֹא הִסְפִּיק בְּאָמְרוֹ "אֶת אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ" וְגוֹ' שֶׁהֵם אוֹתָם שֶׁהָיָה מְדַבֵּר עִמָּהֶם "וְאֵת אֲשֶׁר" וְגוֹ', וּמוּבָן הַדָּבָר שֶׁלֹּא אִתָּם לְבַדָּם הוּא כּוֹרֵת וְגוֹ'. אָכֵן כַּוָּנַת הַכְּתוּבִים הוּא שֶׁבָּא לְחַיְּבָם לְקַבֵּל עֲלֵיהֶם הַבְּרִית וְהָאָלָה וְעַל זַרְעָם הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם עַד עוֹלָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וְלֹא אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם** פֵּרוּשׁ לְחַיֵּב אֶתְכֶם לְבַד אֲנִי כּוֹרֵת אֶלָּא בֵּין אוֹתָם שֶׁהֵם עִמָּנוּ בֵּין אוֹתָם וְגוֹ', וּמֵעַתָּה אִם לֹא הָיָה אוֹמֵר אֶלָּא "אֶת אֲשֶׁר וְגוֹ' וְאֶת אֲשֶׁר וְגוֹ' אָנֹכִי כוֹרֵת" לֹא הָיָה נִשְׁמָע אֶלָּא שֶׁה' מְחַיֵּב גַּם הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם אֲבָל אֵינוֹ מְחַיֵּב אֶת אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ עוֹמֵד שָׁם עַל זַרְעָם אַחֲרֵיהֶם, וּמֵאָמְרוֹ "לֹא אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם" גִּלָּה כַּוָּנָתוֹ שֶׁבָּאָלָה עַצְמָהּ שֶׁכּוֹרֵת עִם הָעוֹמְדִים שָׁם מוֹסִיף לְחַיְּבָם עַל הַדּוֹרוֹת. וְשִׁעוּר הַכָּתוּב הוּא **לֹא אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם** אֲנִי מְחַיֵּב עַל הָאָמוּר אֶלָּא אַף עַל דּוֹרוֹת הַבָּאִים אַחֲרֵיכֶם, וְזֶה לֹא הָיָה נִשְׁמָע אִם לֹא הָיָה אוֹמֵר אֶלָּא "אֶת אֲשֶׁר וְגוֹ' וְאֵת אֲשֶׁר וְגוֹ' אָנֹכִי כוֹרֵת בְּרִית", שֶׁהָיִיתִי אוֹמֵר שֶׁהֵם דִּבְרֵי ה' עַל הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם לֹא שֶׁיִּתְחַיְּבוּ הָעוֹמְדִים שָׁם לְקַבֵּל עֲלֵיהֶם בְּעַד הַבָּנִים.

פסוק טו

כִּי אַתֶּם יְדַעְתֶּם וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לְאֵיזֶה דָּבָר נוֹתֵן הַכָּתוּב טַעַם "כִּי אַתֶּם יְדַעְתֶּם", וְרַמְבַּ"ן זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ שֶׁהוּא טַעַם לְהָאֱמוּר אַחֲרָיו בְּסָמוּךְ "פֶּן יֵשׁ בָּכֶם" וְגוֹ', וְהוּא קָצַת דּוֹחֵק לְהַקְדִּים טַעַם לְמָה שֶׁעָתִיד לוֹמַר אַחֲרֵי כֵן. וְאוּלַי שֶׁדִּבֵּר הַכָּתוּב בְּסֵדֶר זֶה לְהַעִיר דָּבָר אֶחָד, וְהוּא כִּי לְפִי שֶׁהִצְרִיכָם הַכָּתוּב לְהַכָּנֵס לְחַיֵּב עִמָּהֶם גַּם הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם, יֹאמַר הָאוֹמֵר שֶׁשּׁוּרַת הַדִּין מְנַגֶּדֶת הַדָּבָר, שֶׁהֲרֵי אֵין חָבִין לְאָדָם שֶׁלֹּא בְּפָנָיו (כתובות יא.), וְלֹא תּוֹעִיל קַבָּלָה זוֹ שֶׁיְּקַבְּלוּ הָאָבוֹת עַל הַבָּנִים. לָזֶה אָמַר **כִּי אַתֶּם יְדַעְתֶּם** וְגוֹמֵר **וַתִּרְאוּ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ רְאִיתֶם שֶׁאֵינָם אֶלָּא שֶׁקֶץ וְתוֹעֵבָה, וּמֵעַתָּה אֵינְכֶם אֶלָּא זוֹכִים לָהֶם לְרַחֵקָם מִתּוֹעֲבוֹת הַגּוֹיִם וְלִבְחֹר בֵּאלֹהִים חַיִּים, וְיכוֹלִין אַתֶּם לְחַיְּבָם כְּמוֹתְכֶם. וְהוּא מַה שֶּׁדִּקְדֵּק לְקָרוֹתָם שִׁקּוּצֵיהֶם וְגִלּוּלֵיהֶם, לוֹמַר שֶׁיְּדִעוּ וְהִשְׂכִּילוּ הַשְׁפָּלָתָם וּמְאִיסוּתָם.

פסוק יז

פֶּן יֵשׁ בָּכֶם וְגוֹ' לָלֶכֶת לַעֲבוֹד וְגוֹ'. כָּאן הִזְהִיר הַכָּתוּב עַל מַחְשֶׁבֶת עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁמַּזְהִיר כְּאָמְרוֹ "פֶּן" עַל אֲשֶׁר לְבָבוֹ פוֹנֶה לָלֶכֶת לַעֲבוֹד וְגוֹ':

פֶּן יֵשׁ בָּכֶם וְגוֹ' שֹׁרֶשׁ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת מַה הוּא הַשֹּׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְגוֹ', אִם חוֹזֵר לַאֲשֶׁר לְבָבוֹ פוֹנֶה וְגוֹ' הָאָמוּר בְּסָמוּךְ לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר "פֶּן יֵשׁ בָּכֶם" פַּעַם שְׁנִיָּה, אֶלָּא הָיָה לוֹ לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "פֶּן יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ וְגוֹ' שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה אֲשֶׁר לְבָבוֹ" וְגוֹ'. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת הַדְּבָרִים עַצְמָן שֶׁל **שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה** וְגוֹ', שֶׁנִּרְאֶה שֶׁאֵינוֹ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה, אֶלָּא שֹׁרֶשׁ. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת בִּרְכָה זוֹ שֶׁמִּתְבָּרֵךְ זֶה הַשֹּׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ בִּלְבָבוֹ בַּמֶּה מִתְבָּרֵךְ. עוֹד אָמְרוֹ "לֵאמֹר". עוֹד נִתְּנַת טַעַם זֶה שֶׁאוֹמֵר "כִּי בִּשְׁרִירוּת" וְגוֹמֵר, וּמַה הוּא אָמְרוֹ "לְמַעַן" וְגוֹמֵר?

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא לְבַל יַחְשֹׁב אָדָם בְּדַעְתּוֹ לְהַקֵּל מֵעָלָיו עֹל הָעֹנֶשׁ, וְיִסְבּוֹר בְּדַעְתּוֹ שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה עָוֶל בָּזֶה, אֶלָּא מִשְׁתַּדֵּל בְּשִׂכְלוֹ לְבַל יִתְחַיֵּב בְּכָל הַקְּלָלוֹת, וּלְעוֹלָם אֵינוֹ חוֹשֵׁב בְּדַעְתּוֹ לַעֲבֹר פִּי ה' גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה, וּכְנֶגֶד זֶה אָמַר הַכָּתוּב **פֶּן יֵשׁ בָּכֶם שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה**, פֵּרוּשׁ שֶׁעַתָּה אֵינוֹ אֶלָּא שֹׁרֶשׁ, וּמוֹדִיעַ שֶׁמִּמֶּנּוּ יִפְרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר.

וּפֵרַשׁ הַכָּתוּב מַה הוּא הַשֹּׁרֶשׁ וְאָמַר "וְהָיָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת דִּבְרֵי הָאָלָה", אָמַר **וְהָיָה** לְשׁוֹן שִׂמְחָה כִּי יִשְׂמַח בְּשָׁמְעוֹ שֶׁהַדָּבָר חִיּוּבוֹ הוּא מִצַּד הָאָלָה שֶׁזֶּה יַגִּיד שֶׁזּוֹלֶת הָאָלָה לֹא יִתְחַיֵּב, **וְהִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ** יִבְטַח שֶׁלֹּא תָּבֹא עָלָיו הַקְּלָלָה בְּסִבַּת לְבָבוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, **לֵאמֹר** פֵּרוּשׁ יֹאמַר שָׁלוֹם יִהְיֶה לִי כִּי בִּשְׁרִירוּת וְגוֹ', פֵּרוּשׁ הֲגַם שֶׁיַּשְׁבִּיעֵם מֹשֶׁה וְיַעֲנֶה אָמֵן הוּא יְבַטְּלֵנוּ בְּלִבּוֹ, וְהָעִקָּר בִּשְׁבוּעָה הוּא הַלֵּב, וּכְדִבְרֵי רַבִּי עֲקִיבָא שֶׁאָמַר (שבועות כו.) "הָאָדָם בִּשְׁבוּעָה" שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה לִבּוֹ וּפִיו שָׁוִים, וְכָל שֶׁמְּבַטֵּל בְּלִבּוֹ הֲגַם שֶׁמּוֹצִיא בִּשְׂפָתָיו אֵין

אֲנוּ הוֹלְכִים אֶלָּא אַחַר מַחְשֶׁבֶת הַלֵּב, וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי בִּשְׁרִירוּת לִבִּי אֵלֵךְ** כִּי הָעִקָּר שֶׁתָּלוּי בּוֹ עִנְיַן הַשִּׁבּוּעָה הוּא הַלֵּב וְלָזֶה כִּנָּה לוֹ הַשְׁרִירָה, וּבְמַה שֶׁלֹּא יְקַבֵּל הַשִּׁבּוּעָה בְּלִבּוֹ לֹא יִתְחַיֵּב כָּל הָעִנְיָן הָאָמוּר בֵּין עַל עַצְמוֹ לֹא יִתְחַיֵּב אֶלָּא עִנְיָן עֲבֵרָה אַחַת כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ, בֵּין הַבָּנִים בָּנָיו לֹא יְחִיבֵם בְּכֹחַ שְׁבוּעָתוֹ, בֵּין בְּעִנְיַן הָעֲרֻבוּת עַל הַזּוּלַת, וְהוּא אָמְרוֹ **לְמַעַן סְפוֹת הָרָוָה אֶת הַצְּמֵאָה** פֵּרוּשׁ "סְפוֹת" לְשׁוֹן כְּרִיתָה, וּפֵרוּשׁ "רָוָה" הוּא כִּנּוּי לְרִבּוּי, וְ"צְמֵאָה" הוּא כִּנּוּי לְמוּעָט, וְהַכַּוָּנָה שֶׁמִּתְחַכֵּם לְכָרוֹת רִבּוּי הָעִנְיָן לַעֲשׂוֹתוֹ מוּעָט בְּמַה שֶׁמְּבַטֵּל בְּלִבּוֹ הַשִּׁבּוּעָה.

וְדָבָר זֶה קְרָאוֹ מֹשֶׁה "שֹׁרֶשׁ", שֶׁמִּמֶּנּוּ יִפְרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה. הַטַּעַם כִּי כְּלוּם עִקַּר טַעַם הַשְּׁבוּעָה הוּא, כְּדֵי שֶׁבְּזֶה יִתְחַזֵּק נֶגֶד הַמַּחְטִיא, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים קיט:קו) "נִשְׁבַּעְתִּי וַאֲקַיְּמָה", וּכְמַעֲשֶׂה בְּעֵז שֶׁנִּשְׁבַּע לְיִצְרוֹ (במדבר רבה טו:טז). וְלָזֶה אָדָם שֶׁחוֹשֵׁב מַחְשָׁבָה זוֹ הוּא פּוֹתֵחַ בְּחִינַת הָרַע, שֶׁמַּשְׁרִישׁ בּוֹ שֹׁרֶשׁ רַע, כְּדֵי שֶׁאַחַר כֵּן יִהְיֶה נָקֵל לְהַשְׁרִישׁ בְּמֵעָיו שֹׁרֶשׁ רֹשַׁע לְהַתְעִיב מַעֲשָׂיו, וְיֹאמַר אֵלָיו: כְּלוּם הַדָּבָר תָּלוּי אֶלָּא בִּשְׁבוּעָה, אַתָּה לֹא נִשְׁבַּעְתָּ, קוּם עֲשֵׂה לְךָ אֱלֹהִים וַעֲשֵׂה אֲשֶׁר תִּתְאַוֶּה עֲשׂוֹת.

וְקָרָא לַמַּעֲשֶׂה הָרַע "רֹאשׁ וְלַעֲנָה", לְצַד שֶׁהָעֲבֵירוֹת טַעְמָם רֹאשׁ וְלַעֲנָה, וְהוּא סוֹד טִפָּה מָרָה שֶׁבְּחֶרֶב מַלְאַךְ הַמָּוֶת (עבודה זרה כ:), שֶׁתִּתְהַוֶּה מֵעֲבֵרוֹת הָאָדָם, בְּסוֹד "תְּיַסֵּרְךָ רָעָתֶךָ" (ירמיה ב:יט), וּלְהֵיפֶךְ בְּמַעֲשֶׂה הַטּוֹב בְּסוֹד "טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב ה'" (תהלים לד:ט).

וְיִיחַד הַכָּתוּב עוֹנֶשׁ לָזֶה יָתֵר עַל הַמְקַבְּלִים הַבְּרִית, וְאָמַר "לֹא יֹאבֶה" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁה' מְדָתוֹ הִיא לִמְחוֹל וְלִסְלוֹחַ לַעֲוֹנוֹת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל כְּשֶׁמְּחַלִּין פָּנָיו כַּיָּדוּעַ, זֶה הָאִישׁ "לֹא יֹאבֶה ה'". אָמַר לְשׁוֹן זֶה "לֹא יֹאבֶה", נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁה' יַהֲפוֹךְ בּוֹ רְצוֹנוֹ שֶׁסּוֹלֵחַ וְלֹא יֹאבֶה לִסְלוֹחַ. וְהַיּוֹצֵא מִדָּבָר זֶה כְּשֶׁלֹּא יֹאבֶה ה' סְלוֹחַ לוֹ, הוּא "כִּי אָז יֶעְשַׁן אַף ה'". אָמְרוֹ "אָז", פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁיֶּחֱטָא אַחַר כָּךְ שֶׁפָּרָה רֹאשׁ וְלַעֲנָה, אָז בִּמְקוֹם שֶׁחָשַׁב לְהָקֵל עָנְשׁוֹ, וְנַהֲפוֹךְ הוּא שֶׁיֶּעְשַׁן אַף ה' וְקִנְאָתוֹ בָּאִישׁ הַהוּא וְרָבְצָה בּוֹ כָּל הָאָלָה הַכְתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה.

וְנִמְצָא כִּי מִלְּבַד שֶׁלֹּא הִרְוִיחַ כְּלוּם בְּמַחְשַׁבְתּוֹ הָרָעָה, שֶׁהֲרֵי כָּל הָרָעָה תְּבוֹאֶנּוּ, עוֹד לוֹ שֶׁתִּרְבֵּץ בּוֹ כָּל הָאָלָה, מַה שֶׁלֹּא יִהְיֶה לוֹ כֵּן אִם יְקַבֵּל הַשִּׁבּוּעָה עַתָּה, שֶׁהֲגַם שֶׁיִּתְחַיֵּב בָּהּ בְּבוֹא עָלָיו הָרַע וְיִקְרָא אֶל ה' יִסְלַח לוֹ, וְלֹא תִּרְבֵּץ בּוֹ כָּל הָאָלָה, כֵּיוָן שֶׁעָשָׂה מַה שֶּׁעָלָיו וְקִבֵּל הָאָלָה עַתָּה, אֶלָּא שֶׁהִתְנַצַּח מִיְּצִרוֹ יִרְחֲמֵהוּ עוֹשֵׂהוּ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אָדָם הַבִּלְיַעַל שֶׁיְּבַטֵּל הַשִּׁבּוּעָה עַתָּה בְּלִבּוֹ שֶׁהוּא מַקְשֶׁה עַצְמוֹ לְדַעַת וְגוֹרֵם רָעָה לְעַצְמוֹ.

וְהִנֵּה הֲגַם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב בָּאִישׁ הַהוּא, הוּא הַדִּין מִשְׁפָּחָה אוֹ שֵׁבֶט, וּכְמוֹ שֶׁגִּלָּה הַכָּתוּב לְבַסּוֹף כְּאָמְרוֹ (דברים כט:כא) "וְאָמַר הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן וְגוֹ' וְרָאוּ אֶת מַכּוֹת הָאָרֶץ הַהִיא" וְגוֹ', הֲרֵי כִּי לֹא לְאִישׁ אֶחָד יִחֵד עִנְּשׁ הָאָמוּר, אֶלָּא גַּם לְרַבִּים אֲשֶׁר יָזְמוּ כָּכָה.

פסוק כ

וְאָמְרוֹ **וּמָחָה ה' אֶת שְׁמוֹ מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם**. דַּע כִּי שֹׁרֶשׁ נִשְׁמוֹת עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְסוֹדָתָם בְּהַרְרֵי קֹדֶשׁ תַּחַת הַשָּׁמַיִם, בְּסוֹד "הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי" (ישעיה סו:א), וְהַנְּשָׁמוֹת הֵם חֲצוּבוֹת מִתַּחַת כִּסֵּא כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ, וְהָבֵן:

וּכְבָר יָדַעְתָּ סוֹד הַשֵּׁם כִּי הוּא הַנְּשָׁמָה, וּכְמוֹ שֶׁהֶאֱרַכְנוּ בִּמְקוֹמוֹת אֲחֵרִים, וְאָמַר הַכָּתוּב עַל הַמִּשְׁתָּרֵר בִּלְבָבוֹ "וּמָחָה ה' אֶת שְׁמוֹ", שֶׁהִיא נִשְׁמָתוֹ, מִשָּׁרְשָׁהּ, שֶׁהוּא תַּחַת הַשָּׁמַיִם, וְזוֹ הִיא כְּרִיתוּת הַנֶּפֶשׁ מִשָּׁרְשָׁהּ.

וְאָמְרוֹ **וְהִבְדִּילוֹ ה' לְרָעָה**. קָשֶׁה, אַחַר שֶׁמָּחָה ה' אֶת שְׁמוֹ מַה מָּקוֹם לְהַבְדָּלָה? אָכֵן לְפִי מַה שֶּׁקָּדַם לָנוּ כִּי כָּל נִשְׁמוֹת עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֹׁרֶשׁ אֶחָד לָהֶם, כְּאָמְרוֹ (ישעיה ס:כב) "נֵצֶר מַטָּעַי", וּכְמוֹ שֶׁרָמְזוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה ד:ו) בְּפָסוּק "וַיְהִי כָּל נֶפֶשׁ יֹצְאֵי יֶרֶךְ יַעֲקֹב שִׁבְעִים נָפֶשׁ" (שמות א:ה), שֶׁהֲגַם שֶׁהֵם שִׁבְעִים קְרָאָם נֶפֶשׁ, לְצַד בְּחִינַת הַשֹּׁרֶשׁ. לָזֶה כְּשֶׁאָמַר הַכָּתוּב "וּמָחָה ה' אֶת שְׁמוֹ", בְּאֵר הַכָּתוּב שֶׁלֹּא יִשְׁלוֹט עָלָיו חֵלֶק הָרַע לְאַבְּדוֹ לְאִישׁ הַמִּשְׁתָּרֵר בְּלִבּוֹ עַד שֶׁיַּבְדִּילוֹ ה', וְיִגָּבִיל הַחֵלֶק שֶׁיִּשְׁלוֹט בּוֹ הָרִצּוּעָה רָעָה, כִּי הַקְּלִפָּה הַשּׁוֹלֶטֶת תִּקָּרֵא רָעָה. וְכֵן הִיא מִדַּת ה' כְּשֶׁנָּתַן רְשׁוּת לַמְחַבֵּל מַגְבִּיל לוֹ מָקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁלוֹט בּוֹ. וְצֵא וּלְמַד מִמַּעֲשֶׂה רָבָא (תענית כד:) כְּשֶׁהִטְרִיחַ לַה' כְּבָיְכוֹל לַעֲשׂוֹת נֵס שֶׁצִּוָּה עָלָיו אֲבִיו לְבַל יִישַׁן בִּמְקוֹמוֹ וְשָׁלְטוּ הַמַּחֲבִלִים בְּמִטָּתוֹ וְלֹא חוּץ מִמֶּנָּה, וְהוּא מִטַּעַם זֶה עַצְמוֹ.

וְאָמְרוֹ **"מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל"**. לְפִי שֶׁהַנֶּפֶשׁ מִסְתַּבֶּכֶת עִם כָּל הַשְּׁבָטִים, לָזֶה יַבְדִּילֵהוּ מִכֻּלָּם לְבַל תַּגִּיעַ רָעָתוֹ לְזוּלָתוֹ.

אוֹ יֹאמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ "וְהִבְדִּילוֹ" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, שֶׁאַחַר שֶׁמָּחָה ה' אֶת שְׁמוֹ שֶׁהִיא נִשְׁמָתוֹ, יַבְדִּילוֹ לָרִצּוּעָה הָרָעָה, לְהֵמוֹ וּלְאַבְּדוֹ בְּכוֹסוֹת הַמָּרִים אֲשֶׁר מוּכָנִים לוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ "כְּכֹל אָלוֹת" וְגוֹ', לוֹמַר שֶׁהָרָעָה שֶׁיִּשְׁלֹט ה' עָלָיו, הִיא רָעָה שֶׁכּוֹלֶלֶת כָּל הָאָלוֹת אֲשֶׁר נִתְחַכֵּם הוּא לְהַמְלִיט מִמֶּנָּה.

פסוק כא

וְאָמַר הַדּוֹר וְגוֹ' וְרָאוּ וְגוֹ'. קָשֶׁה לָמָּה הִקְדִּים הָאֲמִירָה לָרְאִיָּה, שֶׁעֲלֶיהָ הֵם אוֹמְרִים, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "וְרָאוּ הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן וְגוֹ' וְהַנָּכְרִי וְגוֹ' וְאָמְרוּ" וְגוֹ', וּמַה גַּם שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר

"וְאָמַר" וְגוֹ' שֶׁהֲרֵי הוּא אוֹמֵר אַחַר כָּךְ "וְאָמְרוּ" וְגוֹ'. עוֹד לָמָּה הִתְחִיל לְדַבֵּר לְשׁוֹן יָחִיד וְגָמַר אוֹמֶר "וְאָמְרוּ" לְשׁוֹן רַבִּים, "וְאָמְרוּ כָּל הַגּוֹיִם"?

וְנִרְאָה שֶׁכַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, "וְאָמַר הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן" שֶׁהֵם בְּנֵיכֶם, וְהֻצְרַךְ לְפָרֵט לְפִי שֶׁיֵּשׁ דּוֹרוֹת מֻהֱאֻמּוֹת, וְלֹא הוּא בִּלְבַד אָמַר אֶלָּא גַּם "הַנָּכְרִי אֲשֶׁר יָבֹא" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ נָכְרִי הַסָּמוּךְ וְגַם הַבָּא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה, וּכְאִלּוּ אָמַר "וַאֲשֶׁר יָבֹא" וְגוֹ' "וְרָאוּ" פֵּרוּשׁ הַנָּכְרִים הֲהֵם קָרוֹב וְרָחוֹק "אֶת מַכּוֹת הָאָרֶץ" וְגוֹ'. "וְאָמְרוּ כָּל הַגּוֹיִם", גַּם הֵם נוֹסָף עַל מַאֲמַר הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן "בְּנֵיכֶם" וְגוֹ' "עַל מֶה עָשָׂה" וְגוֹ'. וְהִזְכִּיר "וְרָאוּ" בַּנָּכְרִים וְלֹא בַּדּוֹר הָאַחֲרוֹן בְּנֵיהֶם, לְפִי שֶׁאֵלּוּ מְצוּיִים הֵם בְּמִחוֹז יִשְׂרָאֵל וְרוֹאִים הַנַּעֲשֶׂה, וְלֹא הֻצְרַךְ לוֹמַר בּוֹ "וְרָאוּ". וְאָמְרוֹ "כָּל הַגּוֹיִם", יוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי הָרוֹאִים יַגִּידוּ לַכֹּל אֶת אֲשֶׁר הִפְלִיא ה' עֲשׂוֹת בָּעִיר הַהִיא:

וְכָל מַאֲמַר זֶה הוּא כְּנֶגֶד חֲלוּקָה רִאשׁוֹנָה שֶׁהִזְכִּיר הַכָּתוּב "פֶּן יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ וְגוֹ' אוֹ מִשְׁפָּחָה אוֹ שֵׁבֶט וְגוֹ' לָלֶכֶת לַעֲבֹד" וְגוֹ', לְפִי שֶׁהַקְּלָלוֹת שֶׁיִּחֵד עַד עַתָּה הָיוּ כְּנֶגֶד חֲלוּקָה שְׁנִיָּה "בַּעַל שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה" וּכְבָר מָחָה אֶת שְׁמוֹ מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם, וּמִכָּאן הוּא מַתְחִיל עִנְּשׁ הָרִאשׁוֹן "וְרָאוּ אֶת מַכּוֹת" וְגוֹ'.

וְאָמְרוֹ **עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ** וְגוֹ', **וַיֵּלְכוּ וַיַּעַבְדוּ** וְגוֹ'. כָּרָשׁוּם בִּתְחִלַּת הַמַּאֲמָר "לָלֶכֶת לַעֲבֹד", וְלָזֶה לֹא אָמַר "וּמָחָה ה' אֶת שְׁמָם", אֶלָּא שִׁמְמוֹן אַרְצָם וּלְהַגְלוֹתָם מֵעַל אַדְמָתָם וְיִשְׁלִיכֵם אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת וְגוֹ':

פסוק כח

הַנִּסְתָּרֹת וְגוֹ' **וְהַנִּגְלֹת**. פֵּרוּשׁ, הִיא תְּשׁוּבַת יִשְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה, שֶׁהַנִּסְתָּרוֹת לֹא יִתְחַיְּבוּ בָּהֶם, אֲבָל הַנִּגְלוֹת קִיְּמוּ וְקִבְּלוּ עֲלֵיהֶם הָעֲרֻבוּת. וְאָמְרוֹ "וּלְבָנֵינוּ עַד עוֹלָם", כָּאן קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם וְעַל זַרְעָם אַחֲרֵיהֶם כְּמוֹ שֶׁהִתְנָה מֹשֶׁה בַּפָּסוּק (דברים כט:יג) "וְלֹא אִתְּכֶם" וְגוֹ' כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ.

פרק ל

פסוק א

וְהָיָה כִּי יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל הַדְּבָרִים וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר "כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה", וְלֹא הִסְפִּיק בְּאָמְרוֹ "כִּי יָבוֹאוּ עָלֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ"?

וְאוּלַי שֶׁיִּכְוֵן עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת בְּרָכוֹת (ברכות נד.) חַיָּב אָדָם לְבָרֵךְ עַל הָרָעָה כְּשֵׁם שֶׁהוּא מְבָרֵךְ עַל הַטּוֹבָה, וְהֶעֱמִידוּהוּ בַּגְּמָרָא (ברכות ס.) לְקַבֵּל הָרָעָה בְּשִׂמְחָה כְּדֶרֶךְ שֶׁשָּׂמֵחַ עַל הַטּוֹבָה.

וְהוּא אָמְרוֹ "וְהָיָה", שֶׁהוּא לְשׁוֹן שִׂמְחָה (בראשית רבה מב,ג), "כִּי יָבוֹאוּ עָלֶיךָ כָּל הַדְּבָרִים" – תִּקַּבְּלֵם בְּשִׂמְחָה, בְּהַשְׁוָאָה יַחַד הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה. וְאִם הָיָה אוֹמֵר "כִּי יָבוֹאוּ עָלֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ", הָיָה נִשְׁמָע הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "וְהָיָה" שֶׁהוּא הַשִּׂמְחָה "כִּי יָבוֹאוּ עָלֶיךָ הַבְּרָכָה", וְתֵיבַת "וְהַקְּלָלָה" נִמְשֶׁכֶת עִם מַאֲמַר "אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ" שֶׁלְּאַחֲרֶיהָ, וְלֹא הָיִיתִי יוֹדֵעַ שֶׁחוֹזֵר מַאֲמַר "וְהָיָה" גַּם עַל הַקְּלָלָה.

עוֹד הִצַּתִּי וָאֶרְאֶה מַה נָּעֲמָה חִבַּת הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר חִבֵּב אֱלֹהֵינוּ אוֹתָנוּ, הֲלֹא תִרְאֶה כִּי בְּזִכְרוֹן הַבְּרָכָה הִגִּיעַ אוֹתָהּ עָלֵינוּ, וְאָמַר "כִּי יָבוֹאוּ עָלֶיךָ הַבְּרָכָה", וּבְזִכְרוֹן הַקְּלָלָה אָמַר "וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ" וְלֹא "עָלֶיךָ", וּלְטַעַם זֶה אָמַר "אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ", וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַאֲמַר "כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה".

גַּם אִם הָיָה אוֹמֵר "כִּי יָבֹאוּ עָלֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ", הָיִיתִי מְפָרֵשׁ מַאֲמַר "אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ" עַל שְׁנֵיהֶם, אֲבָל מֵאָמְרוֹ "כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" גִּלָּה בָּזֶה יִתּוּר "אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ", שֶׁבָּא לְהַבְדִּיל בֵּין הַבְּרָכָה לַקְּלָלָה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי. וּלְדֶרֶךְ זֶה אָמְרוֹ "כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" חוֹזֵר אֶל הַבְּרָכָה הָאֲמוּרָה בְּסָמוּךְ לָהּ. וְאַל יֵרַע בְּעֵינֶיךָ אָמְרוֹ "הַדְּבָרִים" לְשׁוֹן רַבִּים, וְהַבְּרָכָה לְשׁוֹן יָחִיד, כִּי הַרְבֵּה דְּבָרִים טוֹבִים נִכְלְלוּ בַּבְּרָכָה.

הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה. פֵּרוּשׁ, לֹא מִבָּעְיָא בְּעוֹד הַטּוֹבָה עֲלֵיהֶם, אִם הִרְשִׁיעוּ וְחָזְרוּ בִּתְשׁוּבָה שֶׁיִּהְיוּ מְרוּצִים אֶל ה', אֶלָּא אֲפִילּוּ אַחַר שֶׁנִּמְאֲסוּ בְּעֵינֵי ה' וְשָׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ וְהִדִּיחָם מֵעַל פָּנָיו, וּלְצַד הַצָּרָה אֲשֶׁר תְּסוֹבְבֵם חוֹזְרִים בִּתְשׁוּבָה, כְּאָמְרוֹ "וְהֵשִׁבֹתָ וְגוֹ' בְּכָל הַגּוֹיִם", אַף עַל פִּי כֵן יָשִׁיב ה' שְׁבוּתָם.

וְיֵשׁ לְהָעִיר לְמָה הֻצְרַךְ לוֹמַר הַבְּרָכָה, כֵּיוָן שֶׁדָּבָר הַסּוֹבֵב הַתְּשׁוּבָה הוּא מוֹרֶא הַקְּלָלָה, לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא "כִּי יָבֹא עָלֶיךָ הַקְּלָלָה". וְנִרְאֶה כִּי בָא לְהָעִיר דָּבָר שֶׁבּוֹ יָשִׁיב אֶל לִבּוֹ לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה, וְהוּא כִּי יַשְׂכִּיל בְּהַטִּיבוֹ מַעֲשָׂיו לִפְנֵי ה' בָּרוּךְ הוּא הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תְּסוֹבְבֶנּוּ, וְעֵת אֲשֶׁר יָסוּר מִנִּי אֹרַח הַחַיִּים הַקְּלָלָה אֲשֶׁר תְּבוֹאֵהוּ, וּמִזֶּה יַשְׂכִּיל לְהָשִׁיב אֶל לִבּוֹ, כִּי זוּלַת מִבְחַן הַבְּרָכָה שֶׁיִּהְיֶה בָּהּ בַּעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ, לֹא יַצְדִּיק סִבַּת הַקְּלָלָה שֶׁהִיא לְצַד עָזְבוֹ אֶת ה'.

וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁהָרְשָׁעִים לִבָּם טוֹעֶה, לָזֶה אָמַר "וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ" שְׁנֵיהֶם הַטּוֹעִים בְּדֶרֶךְ לֹא טוֹב. וְאָמְרוֹ "בְּכָל הַגּוֹיִם" וְגוֹ' פֵּרוּשׁ, בְּכֹחַ טַעֲנַת הֱיוֹתוֹ גּוֹלֶה וְנִדָּח בְּכָל הַגּוֹיִם, וְיֹאמַר לְלִבּוֹ: "רְאֵה מַה גָּרְמוּ מַעֲשֵׂי הָרָעִים", וְיֵדַע כִּי רַע וָמַר עָזְבוֹ אֶת ה'. וְהוּא אָמְרוֹ "וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ" בְּטַעֲנַת "כָּל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ ה' שָׁמָּה", וּכְאֵלּוּ אָמַר כַּאֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ ה' בְּכָל הַגּוֹיִם.

וְטַעַם שֶׁדִּבֵּר הַכָּתוּב בְּדֶרֶךְ זֶה, לְהֱיוֹת שֶׁיִּמְצָא הַמַּסִית טַעֲנָה לִסְתּוֹר הוֹכָחַת הַגָּלֻיּוֹת, בְּאָמְרוֹ כִּי הֲלֹא כַּמָּה וְכַמָּה מֵהָאֻמּוֹת שֶׁיִּקְרֶה לָהֶם כָּזֶה שֶׁיִּגְלוּ מֵעַל אַדְמָתָם, לָזֶה אָמַר "בְּכָל הַגּוֹיִם", כִּי אֵין גָּלוּת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִתְפַּזְּרוּ בְּאַרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם, וְהוּא אָמְרוֹ "בְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ ה' שָׁמָּה".

פסוק ב

וְשַׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ. אָמְרוֹ "וְשַׁבְתָּ", וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶׁאָמַר "וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ", לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי כִּי "וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ" וְגוֹ' הוּא טַעֲנַת הַנִּצָּחוֹן לְלִבּוֹ הַטּוֹעֶה, וְזֶה לְעִנְיַן לְהַכִּיר כִּי לֹא טוֹב עָשָׂה, וְהַתְּשׁוּבָה לִפְנֵי ה' לְהֵיטִיב דְּרָכָיו הוּא מַאֲמַר "וְשַׁבְתָּ עַד".

פסוק ג

וְשָׁב ה' וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, חֶלְקֵי הַקְּדֻשָּׁה שֶׁנִּשְׁבּוּ מִצַּד מַעֲשֶׂיךָ הָרָעִים שֶׁקִּדְּמוּ, יְשִׁיבֵם ה' מֵהַשִּׁבְאִי, זֶה כְּנֶגֶד גְּאֻלַּת שִׁבְיַת הַנֶּעְלָם, וּכְנֶגֶד שִׁבְיַת הַנִּגְלֶה אָמַר "וְשָׁב" וְגוֹ':

פסוק ו

וּמָל ה' אֱלֹהֶיךָ וְגוֹ'. יֵשׁ לְהַעִיר, אַחַר שֶׁאָמַר לְמַעְלָה "וְשַׁבְתָּ עַד ה' וְשָׁמַעְתָּ בְקוֹלוֹ", מַה מָּקוֹם לוֹמַר עוֹד "וּמָל ה'"? עוֹד רוֹאֲנִי שֶׁאוֹמֵר עוֹד אַחַר כָּךְ "וְאַתָּה תָּשׁוּב" וְגוֹ', שֶׁנִּרְאֶה שֶׁמַּה שֶּׁקִּדֵּם עֲדַיִן לֹא הִגִּיעַ לִתְשׁוּבָה, וְזֶה אֵינוֹ, כִּי אַחַר שֶׁמָּל לִבּוֹ לְאַהֲבָה אֶת ה' בְּכָל לְבָבוֹ וּבְכָל נַפְשׁוֹ, אֵין לְךָ תְּשׁוּבָה גְּדוֹלָה מִזּוֹ.

אָכֵן לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת כִּי תָבֹא (דברים כח:טו) בֵּין בְּעִנְיַן הַבְּרָכוֹת בֵּין בְּעִנְיַן הַקְּלָלוֹת, שֶׁיֵּשׁ שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים כְּלָלִיּוֹת בְּמִצְוֹת ה': אַחַת הִיא עֶסֶק הַתּוֹרָה, שֵׁנִית שְׁמִירַת מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, שְׁלִישִׁית קִיּוּם מִצְוֹת עֲשֵׂה:

לָזֶה כְּשֶׁבָּא לוֹמַר תִּקּוּן הַתְּשׁוּבָה סִדֵּר שְׁלִשְׁתָּם, כְּנֶגֶד תְּשׁוּבַת תַּלְמוּד תּוֹרָה, אָמַר תְּשׁוּבָה רִאשׁוֹנָה "וְשַׁבְתָּ עַד ה'", וְנָמַר אוֹמֶר "וְשָׁמַעְתָּ בְקוֹלוֹ" שֶׁהוּא תַּלְמוּד תּוֹרָה, וְלֹא הִזְכִּיר עִמּוֹ דָּבָר אַחֵר, וְזוֹ הִיא הַתַּחְלַת הַתְּשׁוּבָה שֶׁצָּרִיךְ הַשָּׁב עֲשׂוֹת, וְאָמַר כְּנֶגְדּוֹ "וְשָׁב ה' אֶת שְׁבוּתְךָ וְשָׁב וְרִחֲמֶךָ" וְגוֹ', כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר חלק ג עב.) שֶׁבִּזְכוּת עֶסֶק הַתּוֹרָה יִהְיוּ יִשְׂרָאֵל נִגְאָלִין. גַּם אָמַר "עַל מָה אָבְדָה הָאָרֶץ" וְגוֹ', "וַיֹּאמֶר ה' עַל עָזְבָם אֶת תּוֹרָתִי" (ירמיה ט:יא-יב), לָזֶה כְּשֶׁיָּשׁוּבוּ לְתַלְמוּד תּוֹרָה יְקַבְּצֵם ה' וְיביאֵם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יָרְשׁוּ וְגוֹ':

וּכְנֶגֶד שְׁמִירַת מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה אָמַר "וּמָל ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת לְבָבְךָ" וְגוֹ', וְיָדוּעַ כִּי עֲרְלַת הַלֵּב הוּא עֲשׂוֹת רֶשַׁע וְאַהֲבַת הָרֶשַׁע, שֶׁלִּבּוֹ שֶׁל אָדָם מְחַמְּדָתוֹ, וּכְנֶגְדּוֹ אָמַר "וּמָל" וְגוֹ' "לְאַהֲבָה אֶת ה'", פֵּרוּשׁ, שֶׁתַּלְבִּישׁ הָאַהֲבָה אֲשֶׁר תִּכֵּן בְּךָ הַתּוֹכֵן בְּרִיאָתְךָ בִּנְעִימוּת יְדִידוּת חִבַּת

אֱלֹהֶיךָ, וְיִחֵד שִׁכְרָ לְזֶה שֶׁיַּהֲפֹךְ ה' כָּל הַצָּרוֹת מֵעָלֵינוּ עַל שׂוֹנְאֵינוּ, כְּאָמְרוֹ "וְנָתַן" וְגוֹ' "עַל אוֹיְבֶיךָ" וְגוֹ':

וּכְנֶגֶד קִיּוּם מִצּוֹת עֲשֵׂה, אָמַר "וְאַתָּה תָּשׁוּב וְגוֹ' וְעָשִׂיתָ אֶת כָּל מִצְוֹתָיו", הֲרֵי זֶה מִצּוֹת עֲשֵׂה, וְיִחֵד לָהֶם שְׂכַר הַקְרָבַת הַתּוֹעֶלֶת כְּאָמְרוֹ "וְהוֹתִירְךָ" וְגוֹ' וְיָשׁוּב לְשׂוֹשׂ וְגוֹ':

פסוק יא

כִּי הַמִּצְוָה וְגוֹ' אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ "הַיּוֹם". עוֹד אָמְרוֹ "לֹא נִפְלֵאת וְגוֹ' וְלֹא רְחוֹקָה", הֲלֹא בִּכְלַל הַהַפְלָאָה הִיא הַהַרְחָקָה. עוֹד אָמְרוֹ "וְלֹא מֵעֵבֶר לַיָּם" וְגוֹ', בְּשִׁלְמָא אָמְרוֹ "לֹא בַשָּׁמַיִם הִיא" דָּבָר נִמְנָע מֵהַשָּׂגָה, כִּי מִי יַעֲלֶה הַשָּׁמַיְמָה, אֲבָל מֵעֵבֶר לַיָּם הֲלֹא אֳנִיּוֹת יַעַבְרוּ וְיִקָּחוּהָ, הֲגַם שֶׁתִּהְיֶה בְּאִיֵּי הַיָּם הָרְחוֹקִים מְאֹד.

וְאוּלַי שֶׁיְּכִוֵּן הַכָּתוּב לִשְׁנֵי פְּרָטֵי הַמְּנִיעָה: אֶחָד מִצַּד הַשָּׂגַת יְדִיעַת הַתּוֹרָה עַצְמָהּ, וּשְׁנִיָּה מִצַּד קִיּוּם מִצְוֹתֶיהָ. כְּנֶגֶד מְנִיעַת יְדִיעַת הַתּוֹרָה אָמַר "לֹא נִפְלֵאת הִיא" וְגוֹ', וְחָזַר וּפֵרֵשׁ מַה הִיא הַהַפְלָאָה וְאָמַר "לֹא בַשָּׁמַיִם" וְגוֹ', כְּנֶגֶד הֶעְדֵּר הַשָּׂגָתָהּ אָמַר "לֹא בַשָּׁמַיִם הִיא" וְגוֹ' כַּאֲשֶׁר הָיְתָה בַּתְּחִלָּה, שֶׁהֲרֵי מֹשֶׁה עָלָה בַשָּׁמַיִם וּלְקָחָהּ לָנוּ, וְהִנֵּה הִיא לְפָנֵינוּ.

וּכְנֶגֶד מְנִיעַת הַשָּׂגַת קִיּוּם מִצְוֹתֶיהָ אָמַר "וְלֹא רְחוֹקָה", וְחָזַר וּפֵרֵשׁ מַה הוּא הָרְחוּק, וְאָמַר "וְלֹא מֵעֵבֶר לַיָּם הִיא לֵאמֹר" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, כְּמוֹ שֶׁאֵרַע לְמֹשֶׁה שֶׁהָגַם שֶׁעָלָה שָׁמַיִם וְהוֹרִיד הַתּוֹרָה, נִמְנְעוּ מִמֶּנּוּ הַשָּׂגַת קִיּוּם מִצְוֹתֶיהָ הַתְלוּיוֹת בָּאָרֶץ, שֶׁהֵם כַּמָּה וְכַמָּה כִּמְעַט רוּבֵי תּוֹרָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הֵם שֶׁהִשִּׂיגוּ לַעֲבֹר הַיָּם לְבֹא אֶל הָאָרֶץ לְקַיֵּם מִצְוֹתֶיהָ.

וַהֲגַם שֶׁאָמַר "מִי יַעֲבָר לָנוּ אֶל עֵבֶר הַיָּם וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ", כְּלַל יַחַד מְנִיעַת הַשָּׂגָתָהּ עִם מְנִיעַת קִיּוּם מִצְוֹתֶיהָ, וּלְעוֹלָם עִקַּר הַדָּבָר שֶׁנִּתְכַּוֵּן אֵלָיו בְּ"מֵעֵבֶר לַיָּם" הוּא עַל מְנִיעַת קִיּוּם מִצְוֹתֶיהָ.

וְדַקְדֵּק לוֹמַר "הַיּוֹם", פֵּרוּשׁ, בִּזְמַן שֶׁהָיוּ סְמוּכִים לְכָנֵס בָּאָרֶץ שֶׁאָז הָיָה קָרוֹב אֲלֵיהֶם הַדָּבָר לַעֲשׂוֹת, וְקָרָא לַיַּרְדֵּן יָם לְפִי שֶׁנִּשְׁפָּךְ לְתוֹךְ יָם הַמֶּלַח, כָּאָמוּר בִּיהוֹשֻׁעַ (יהושע ג:טז): "וְהַיֹּרְדִים עַל יָם הָעֲרָבָה יָם הַמֶּלַח תַּמּוּ נִכְרָתוּ".

פסוק יט

הַעִדֹתִי בָכֶם וְגוֹ'. פְּסוּק זֶה מְיֻתָּר, שֶׁהֲרֵי אָמַר בְּסָמוּךְ "רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב" וְגוֹ' (דברים ל:טו). עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה שִׁנָּה מִסֵּדֶר שֶׁאָמַר לְמַעְלָה, שֶׁעוֹשֶׂה חֶלְקַת הַטּוֹב בְּפָנֵי עַצְמוֹ, כְּאָמְרוֹ (דברים ל:טו) "אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב, אֶת הַמָּוֶת וְאֶת הָרָע", וְכָאן אָמַר "הַחַיִּים וְהַמָּוֶת וְגוֹ' הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה". עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה לֹא אָמַר אֶלָּא "וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים", וְלֹא אָמַר "וְאֶת הַטּוֹב".

וְנִרְאֶה בְּהַעִיר, לָמָּה הִפְסִיק בְּמַאֲמַר "נָתַתִּי לְפָנֶיךָ" בֵּין מַאֲמַר "הַחַיִּים וְהַמָּוֶת" לְמַאֲמַר "הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה", שֶׁהָיָה לוֹ לְהַקְדִּים וְלוֹמַר "נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַחַיִּים" וְגוֹ', אוֹ אַחַר שֶׁיֹּאמַר "וְהַקְּלָלָה" יֹאמַר "נָתַתִּי לְפָנֶיךָ"?

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא לְהָעִיר, כִּי שְׁנֵי יִעוּדִים – אֶחָד טוֹב וְאֶחָד רַע – הֵם בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְלָזֶה אָמַר בְּפָסוּק זֶה "הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ", פֵּרוּשׁ, שֶׁכָּר וְעֹנֶשׁ הַנְּתוּנִים לְפָנֶיךָ, פֵּרוּשׁ, בָּעוֹלָם הַזֶּה, הֵם הַחַיִּים וְהַמָּוֶת. אִם יֵיטִיבוּ – יִחְיוּ, וְאִם יַרְשִׁיעוּ – יָמוּתוּ. אֵלּוּ הַשְּׁנַיִם הֵם לְפָנֶיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה.

וְיֵשׁ שְׁנַיִם אֲחֵרִים, וְהֵם הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה, הֵם יְעוּדִים לָעוֹלָם הַבָּא, וְאֵינָם לְפָנָיו אֶלָּא לְאַחַר מִיתָה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים כח:ו) "בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ", וּלְהֵיפֶךְ אָרוּר הוּא וְגוֹ', וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא קז.) שֶׁמְּדַבֵּר עַל יְצִיאָתוֹ מִן הָעוֹלָם, וְלָזֶה הִפְסִיק בְּמַאֲמַר "נָתַתִּי לְפָנֶיךָ" בֵּין שְׁנֵי יְעוּדִים הָרִאשׁוֹנִים לַשְּׁנַיִם הָאַחֲרוֹנִים.

וְלָזֶה גָּמַר אוֹמֶר "וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים", שֶׁהוּא יְעוּד עוֹלָם הַזֶּה, כִּי יִתְקָרֵב לֵב הָאָדָם בְּיוֹתֵר לְמַה שֶּׁלְּפָנָיו, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (דברים יא:יג) "וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ וְגוֹ' וְנָתַתִּי מְטַר אַרְצְכֶם", הֲרֵי שֶׁלֹּא הִזְכִּיר לְהַטּוֹת לְבַב אֱנוֹשׁ אֶלָּא בַּדְּבָרִים הַנִּגְלִים בָּעוֹלָם הַזֶּה:

כְּמוֹ כֵן אָמַר כָּאן "וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים", פֵּרוּשׁ, יִתְחַיֵּב הַדָּבָר אֲפִלּוּ כְּפִי טֶבַע הַגַּשְׁמִי לִבְחֹר בַּחַיִּים. וְהֻגַּם שֶׁבְּפָסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה (דברים ל:טו) אָמַר "רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַחַיִּים וְהַטּוֹב" יַחַד, שָׁם נִתְכַּוֵּן בְּמַאֲמַר "לְפָנֶיךָ" לִבְחֹר בָּהֶם, וְכָאן נִתְכַּוֵּן בְּמַאֲמַר "לְפָנֶיךָ" לוֹמַר מַה שֶּׁלְּפָנֶיךָ, וְהֶעִיר עַל זֹאת הַכַּוָּנָה בְּמַה שֶׁסִּדְּרָהּ בְּאֶמְצַע הַיְעוּדִים כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, גַּם בְּמַה שֶׁגָּמַר אוֹמֶר "וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים" כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי.

פסוק כ

לְאַהֲבָה אֶת ה' וְגוֹ'. מַאֲמָר זֶה סָמוּךְ עִם מַה שֶּׁלְּמַעְלָה מִמֶּנּוּ, שֶׁאָמַר "לְמַעַן תִּחְיֶה אַתָּה וְזַרְעֶךָ", וְגָמַר אוֹמֶר "לְאַהֲבָה" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, שֶׁטַּעַם חֵפֶץ בַּחַיִּים הוּא לְאַהֲבָה אֶת ה' לִשְׁמֹעַ בְּקוֹלוֹ וְגוֹ', וְנָתַן טַעַם "כִּי הוּא חַיֶּיךָ", כִּי מַה לָּאָדָם חַיִּים אִם לֹא רְצוֹנוֹ יִתְבָּרֵךְ, שֶׁעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ הִיא תְּסוֹבֵב שֶׁיִּדְבַּק הָאָדָם בְּקוֹנוֹ, כְּאָמְרוֹ "וּלְדָבְקָה בוֹ", וְזֶה הוּא עֶצְמוֹ הַחַיִּים בָּעוֹלָם הַזֶּה וְאֹרֶךְ יָמִים לָעוֹלָם הַבָּא, וְהוּא אָמְרוֹ "וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ".

וְאָמְרוֹ **לָשֶׁבֶת עַל וְגוֹ'**. כְּאִלּוּ אָמַר וְלָשֶׁבֶת וְגוֹ', וְדָבָר זֶה גַּם כֵּן הוּא מֵהַשְּׁגַת הַשְּׁלֵמוּת, כִּי יְשִׁיבַת הָאָרֶץ הִיא מְצָוָה כּוֹלֶלֶת כָּל הַתּוֹרָה. צֵא וּלְמַד מִמַּאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות קיא.) שֶׁכָּל הַהוֹלֵךְ בָּהּ אַרְבַּע אַמּוֹת יֵשׁ לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא שֶׁכֻּלּוֹ חַיִּים.

חסלת פרשת נצבים

פרק לא

פסוק א

וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה. צָרִיךְ לְדַעַת לְהֵיכָן הָלַךְ, וְיוֹנָתָן תִּרְגֵּם שֶׁהָלַךְ לְמִשְׁכַּן בֵּית אוּלָפָנָא, וְהַמְפָרְשִׁים אָמְרוּ (עיין רמב"ן ורבינו בחיי) שֶׁהָלַךְ מִמַּחֲנֵה לְוִיָּה לְמַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל כְּאָדָם הַנִּפְטָר מֵחֲבֵירוֹ, וְהַכָּתוּב סָתוּם הוּא, וְאֵין מִמֶּנּוּ הֶכֵּר לְאֶחָד מֵהַדְּרָכִים. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת מִי הֵעִיר אֶת רוּחַ מֹשֶׁה לְדַעַת שֶׁמָּלְאוּ יָמָיו וּשְׁנוֹתָיו, וְהָלֹא אָמְרוּ בַּגְּמָרָא (שבת ל.) שֶׁאֵין מוֹדִיעִין לָאָדָם יָמָיו וּשְׁנוֹתָיו, וּמִי הוֹדִיעוֹ לְמֹשֶׁה?

וְנִרְאֶה לְפָרֵשׁ עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר הקדוש חלק א' רי"ח.) שֶׁאָמְרוּ כִּי אַרְבָּעִים יוֹם קוֹדֶם הַפְּטִירָה נִשְׁמַת הָאָדָם הוֹלֶכֶת מִמֶּנּוּ, כְּאָמְרוֹ (שיר השירים ד:ו) "וְנָסוּ הַצְּלָלִים", וּמְבֻקֶּרֶת מְקוֹם חֲנָיָתָהּ בְּמָקוֹם עֶלְיוֹן, וְהַצַּדִּיקִים יַכִּירוּ בַּדָּבָר, וְצֵא וּלְמַד מֵרַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי שֶׁהִכִּיר בְּרַבִּי יִצְחָק כְּאָמוּר בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (שם).

וְאָמְרוּ עוֹד כִּי הַשָּׁמוֹת שֶׁיֵּשׁ לְיִשְׂרָאֵל הֵם שְׁמוֹת הַנִּשְׁמוֹת. וּכְבָר הֵעִירוֹתִי בָּזֶה בְּפָרוּשׁ פָּסוּק "וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב" (משלי י:ז), וּכְמַאֲמַר חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (זוהר חדש רות פד,ג) שֶׁאֵין הָרְשָׁעִים זוֹכְרִים אֶת שְׁמָם. וְהַטַּעַם הוּא כִּי הָרְשָׁע אֵין לוֹ נֶפֶשׁ, וּכְמוֹ שֶׁרָמוּז בַּפָּסוּק "וְשֹׁמֵחַת סַכִּין בְּלֹעֶךָּ אִם בַּעַל נֶפֶשׁ אָתָּה" (משלי כג:ב), הָא לְמַדְתָּ שֶׁהָרָשָׁע אֵינוֹ בַּעַל נֶפֶשׁ, כִּי נִשְׁבֶּית הִיא מִמֶּנּוּ, וְלָזֶה אֵין הָרְשָׁעִים מַכִּירִים אֶת שְׁמָם, כִּי אֵינָם בַּעֲלֵי נֶפֶשׁ בַּעֲלַת הַשֵּׁם.

וְכָאן אָמַר "וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה", פֵּרוּשׁ רוּחַ הַחַיִּים שֶׁבּוֹ שֶׁתִּקְרָא מֹשֶׁה, הָלְכָה כַּסֵּדֶר הָרָגִיל לְמִי שֶׁמַּגִּיעַ קִצּוֹ. וְכִנָּה לְנַפְשׁוֹ לְשׁוֹן זָכָר, כִּי הוּא סִימָן לְגוֹדֶל הַנֶּפֶשׁ כְּשֶׁתִּהְיֶה בְּמַדְרֵגַת זָכָר. וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב בְּמַה שֶׁאָמַר "וַיְדַבֵּר אֶת" וְגוֹ', שֶׁהִרְגִּישׁ בַּהַלִּיכָתָהּ וְהִכִּיר שֶׁהִגִּיעַ קִצּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא, כְּאָמְרוֹ "בֶּן מֵאָה וְגוֹ' אָנֹכִי הַיּוֹם", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה יג:) הַיּוֹם מָלְאוּ יָמַי וּשְׁנוֹתַי.

וְאִם תֹּאמַר: מִנַּיִן יָדַע מֹשֶׁה בְּדִיּוּק יוֹם הַמִּיתָה? הֲלֹא אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי מִיּוֹם שֶׁנִּוּסּוּ הַצְּלָלִים עַד יוֹם הַמִּיתָה הֵם אַרְבָּעִים יוֹם, וּמִי יוֹדֵעַ הַדְּבָרִים יוֹתֵר מִמֹּשֶׁה, וְהִשְׂכִּיל וְיָדַע יוֹם קִצּוֹ, וְהַכָּרָה כָּזוֹ מֻשָּׂגֶת הִיא לִגְדוֹלֵי עוֹלָם, וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק "וַיַּקְרִבוּ יְמֵי יִשְׂרָאֵל" (בראשית מז:כט):

וַיְדַבֵּר אֶת (כָּל) הַדְּבָרִים וְגוֹ'. אָמְרוֹ "אֶת (כָּל) הַדְּבָרִים", לְהַעִיר שֶׁהֻגַּם שֶׁהִגִּיעַ יוֹם פְּטִירָתוֹ, כְּאָמְרוֹ "אָנֹכִי הַיּוֹם", פֵּרוּשׁ הַיּוֹם מָלְאוּ יָמַי וְגוֹ', אַף עַל פִּי כֵן הָיָה בּוֹ כֹּחַ הַיָּכוֹל לְדַבֵּר כָּל הַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים מִכָּאן וְעַד סוֹף הַסֵּפֶר, מַה שֶּׁאֵין כֹּחַ בְּזוּלָתוֹ עֲשׂוֹת כֵּן, בֵּין בַּכֹּחַ הַגּוּפִיִּי בֵּין בְּכֹחַ הַשֵּׂכֶל.

פסוק ב

לֹא אוּכַל עוֹד וְגוֹ'. לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי שֶׁהִכִּיר בְּסִלּוּק הַנְּשָׁמָה הַנִּקְרֵאת מֹשֶׁה, אָמַר "לֹא אוּכַל" עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (זוהר ח"א ריז:) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: כַּד נָפְקַת נִשְׁמָתָא מִבַּר נָשׁ בְּאִינּוּן (אַרְבְּעִין) [תְּלָתִין] יוֹמִין לֵית בַּר נָשׁ שַׁלִּיט בְּנִשְׁמָתֵיהּ.

עוֹד נִתְכַּוֵּן לוֹמַר לָהֶם טַעַם שֶׁהִכִּיר שֶׁהַיּוֹם מָלְאוּ יָמָיו וּשְׁנוֹתָיו, וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ הַטַּעַם מֵדֶּרֶךְ הַצַּדִּיקִים לְהַעֲלִים הַשָּׂגָתָם אֲשֶׁר יַשִּׂיגוּ יוֹתֵר עַל בְּנֵי דּוֹרָם, וְלָזֶה אָמַר לָהֶם טַעַם הַכָּרָתוֹ בַּדָּבָר מִשְּׁנֵי טְעָמִים: אֶחָד, "לֹא אוּכַל עוֹד לָצֵאת וְלָבוֹא" שֶׁנִּטְלָה מִמֶּנִּי הָרְשׁוּת וְנִתְּנָה לִיהוֹשֻׁעַ. שֵׁנִית, שֶׁה' אָמַר אֵלָיו "לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה", מִזֶּה הִכִּיר כִּי קָרְבוּ יְמֵי הַפְּקִידָה:

וּלְדֶרֶךְ זֶה, "וַה'" נָתַן טַעַם לָהֶם לְכִוּוּן "הַיּוֹם", וְיָבִינוּ בָּהּ עַל הַזְּמַן הַמְזֻדָּמֵן לְפָנָיו, שֶׁיִּתְיַחֵס אֵלָיו זִכְרוֹן שֶׁל "הַיּוֹם", כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּמָקוֹם אַחֵר.

עוֹד נִתְכַּוֵּן בְּסִמִיכוּת "וַה' אָמַר אֵלַי" לְמַאֲמַר "לֹא אוּכַל" וְגוֹ', לְהוֹדִיעַ נֶאֱמָנוּת עַבְדוּתוֹ לַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא, שֶׁהֲגַם שֶׁלֹּא יוּכַל עוֹד לָצֵאת וְלָבוֹא, אִם יֹאמַר אֵלָיו ה' עֲבוֹר אֶת הַיַּרְדֵּן יִהְיֶה מִתְאַזֵּר וְעוֹמֵד וּמְשַׁמֵּשׁ לְהַכְנִיסָם לָאָרֶץ, וְלֹא הָיָה נִמְנָע מִצַּד שֶׁלֹּא הָיָה יָכוֹל לָצֵאת וְלָבוֹא, אֶלָּא שֶׁה' אָמַר אֵלָיו "לֹא תַעֲבֹר" וְגוֹ':

פסוק ג

ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא וְגוֹ' הוּא יַשְׁמִיד וְגוֹ'. הֻצְרַךְ לוֹמַר שְׁנֵי פְּעָמִים "הוּא" וְלֹא הִסְפִּיק בְּאַחַת. נִתְכַּוֵּן לְנַחֲמָם עַל פְּטִירָתוֹ, וַאֲשֶׁר יֶחְסְרוּ שְׁנֵי דְּבָרִים גְּדוֹלִים וְטוֹבִים: הָאַחַת, כִּי הָיָה לָהֶם לְמָגֵן לִפְנֵי ה' לְבִלְתִּי כַּלּוֹתָם כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ בָּעֶגֶל וּבַמְרַגְּלִים, לוּלֵי מֹשֶׁה בְּחִירוֹ. שֵׁנִית, כִּי הוּא אֵבֶד וְשֹׁבֵר שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמוֹרִי סִיחוֹן וְעוֹג, וּמִי יָקוּם בִּמְקוֹמוֹ לִלְחֹם הַמִּלְחָמוֹת הַגְּדוֹלוֹת אֲשֶׁר הֵם מְעוּתָּדִים לִפְנֵיהֶם?

לָזֶה אָמַר, כְּנֶגֶד מַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לֵהּ' אָמַר "ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ", עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שמות יז:ה) "עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם", פֵּרוּשׁ, כִּי הוּא הָעוֹבֵר עַל פְּשִׁעֲכֶם וְאֵלָיו תַּחֲזִיקוּ הַטּוֹב וְלֹא לִי, כְּמוֹ שֶׁכֵּן מָצִינוּ שֶׁהוּא הֵעִיר אֶת רוּחַ מֹשֶׁה לְהִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם בְּמַעֲשֵׂה הָעֵגֶל, דִּכְתִיב (שמות לב:י) "הַנִּיחָה לִי" וְגוֹ', וְאֵין בְּהֶעְדֵּר מֹשֶׁה הֶעְדֵּר הָעֲבָרַת עַל פֶּשַׁע כִּי הוּא יַעֲבוֹר לְפָנֶיךָ.

וּכְנֶגֶד גְּבוּרַת הַמִּלְחָמָה אָמַר, כִּי לֹא כֹחוֹ שֶׁל מֹשֶׁה הוּא הָעוֹשֶׂה חַיִל, אֶלָּא ה' הוּא הַלּוֹחֵם, וְהוּא אָמְרוֹ "הוּא יַשְׁמִיד" וְגוֹ', וּלְצַד הֶאֱמְצָעִיּוּת אָמַר "יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ":

וְדִקְדֵּק לוֹמַר "הוּא", יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמַר הַנָּבִיא בְּמִלְחֶמֶת הָעַי, כְּשֶׁנָּפַל מִיִּשְׂרָאֵל כִּשְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה אִישׁ וְנָפַל יְהוֹשֻׁעַ עַל פָּנָיו, אָמַר אֵלָיו ה' "קוּם לְךָ לָמָּה זֶּה אַתָּה נוֹפֵל עַל פָּנֶיךָ" (יהושע ז:י), וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין מד.) שֶׁאָמַר ה' אֵלָיו: "אַתָּה

גַּרְמְתָּ, שֶׁלֹּא יָצָאתָ עִמָּהֶם", וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר מֹשֶׁה "הוּא עֹבֵר", פֵּרוּשׁ, הַדָּבָר תָּלוּי שֶׁיֵּעָבֵר הוּא בְּעַצְמוֹ לְפָנֶיךָ וְלֹא שְׁלוּחוֹ.

פסוק ז

כִּי אַתָּה תָּבוֹא. וְלֹא אָמַר תָּבִיא, כִּי ה' הַמֵּבִיא אוֹתָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה "ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא הָעוֹבֵר וְגוֹ' הוּא יַשְׁמִיד", אֶלָּא שֶׁהוּא יָבוֹא בְּרֹאשָׁם. וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין ח.) בַּפָּסוּק שֶׁאָמַר בְּסוֹף הַפָּרָשָׁה (דברים לא:כג) "כִּי אַתָּה תָּבִיא", שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דַּבֵּר אֶחָד לַדּוֹר, לְפִי שֶׁמַּשְׁמְעוּת תָּבוֹא סוֹבֶלֶת גַּם כֵּן אֲחֵרִים עִמּוֹ, לָזֶה רָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁיִּפָּרֵשׁ דְּבָרָיו, וּלְעוֹלָם כַּוָּנַת מֹשֶׁה הָיְתָה לְהָעִיר כִּי ה' הוּא הַמֵּבִיא, נִמְצֵאתָ אוֹמֵר אָמַר "תָּבוֹא" לִקְבֹּעַ הַמַּעֲשֶׂה בַּה' כִּי הוּא הַמֵּבִיא, וְאָמַר "תָּבִיא" לִשְׁלֹל זוּלָתוֹ מִמִּין הָאֱנוֹשִׁי.

פסוק ח

וַה' הוּא הַהוֹלֵךְ לְפָנֶיךָ וְגוֹ'. וְלֹא אָמַר אֱלֹהֶיךָ, כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר לְיִשְׂרָאֵל (דברים לא:ג), לְפִי שֶׁאֵין מְיַחֵד שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ עַל הַצַּדִּיק בַּחַיִּים חַיּוּתוֹ (תנחומא תולדות ז), אֲבָל לִכְלָלוּת יִשְׂרָאֵל יִתְיַחֵד שְׁמוֹ, כְּאָמְרוֹ (שמות כ:ב) "אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ".

וְאָמְרוֹ **הוּא הַהוֹלֵךְ**. וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר וַה' הוֹלֵךְ לְפָנֶיךָ, לְהָעִיר שֶׁלֹּא יַחְשֹׁב בַּיְכֹלֶת הַמָּצוּי בְּיִשְׂרָאֵל (לִשְׁמֹר) [לְשָׁמֵד] כִּי יָכוֹל יוּכַל לְכָל הַמִּלְחָמוֹת הַמְזֻמָּנוֹת לְפָנָיו, כִּי לֹא בִּיכָלְתָּם תָּלוּי הַדָּבָר, אֶלָּא בַּה' לְבַד הוּא תָּלוּי, וְהוּא אָמְרוֹ "הוּא הַהוֹלֵךְ", וְלֹא בְּשׁוּתוּף כֹּחַ אַחֵר.

הוּא יִהְיֶה עִמָּךְ. אָמְרוֹ "הוּא", לְהוֹדִיעַ כִּי מַדְרֵגָה הַגְּדוֹלָה שֶׁהִיא כְּלָלוּת הַשְּׁכִינָה הַהוֹלֶכֶת לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל, הַדְּרֵגָה זוֹ תִּהְיֶה עִמּוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ "הוּא יִהְיֶה עִמָּךְ", פֵּרוּשׁ בְּחִינָה הַמֻּזְכֶּרֶת בְּסָמוּךְ.

פסוק יב

הַקְהֵל אֶת הָעָם וְגוֹ' לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן יִלְמְדוּ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּפַל שְׁנֵי פְּעָמִים תֵּיבַת לְמַעַן, וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וְיִלְמְדוּ", וּכְמוֹ שֶׁאָמַר בַּפָּסוּק שֶׁאַחֲרֵי זֶה שֶׁאָמַר "יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ"?

וְנִרְאָה כִּי לְפִי שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "הַקְהֵל אֶת הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף" לִקְרוֹת סֵפֶר תּוֹרָה בְּאָזְנֵיהֶם, וּכְבָר קָדַם לָנוּ כִּי הַנָּשִׁים אֵינָם בְּנֵי תַּלְמוּד תּוֹרָה, דִּכְתִיב (דברים יא:יט) "וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם", וְדָרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין כט:) וְלֹא בְּנוֹתֵיכֶם:

לָזֶה חִלֵּק הַכָּתוּב שְׁתֵּי הַדְּרֵגוֹת בְּמִצְוָה זוֹ, וְאָמַר בִּתְחִלָּה חֲלוּקָה שֶׁהִיא שָׁוָה בָּאֲנָשִׁים וּבַנָּשִׁים, וְהוּא "לְמַעַן יִשְׁמְעוּ", פֵּרוּשׁ שֶׁיִּשְׁמְעוּ מִצְוֹות הַתּוֹרָה שֶׁחַיָּבִין הֵם לַעֲשׂוֹת, וְדָבָר זֶה שָׁוִים הֵם בּוֹ, שֶׁגַּם הַנָּשִׁים חַיָּבִין בְּמִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה וּבְמִצְוֹות עֲשֵׂה שֶׁאֵין הַזְּמַן גְּרָמָא.

וְאַחַר כְּךְ אָמַר חֲלוּקָה בִּפְנֵי עַצְמוֹ כְּנֶגֶד הָאֲנָשִׁים לְבַד, וְהוּא "וּלְמַעַן יִלְמְדוּ" שֶׁהוּא תַּלְמוּד תּוֹרָה, וְלָזֶה לֹא אָמַר "לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וְיִלְמְדוּ", שֶׁאָז הָיָה נִשְׁמָע שֶׁשְּׁנֵיהֶם בְּעִנְיָן אֶחָד. **שׁוּב** רְאֵיתִי מַאֲמַר חֲזַ"ל (חגיגה ג.) שֶׁאָמְרוּ וְזֶה לְשׁוֹנָם: "הַנָּשִׁים לִשְׁמוֹעַ וְהָאֲנָשִׁים לִלְמוֹד", עַד כָּאן. וְהֵם דְּבָרֵינוּ עַצְמָם, וְנִתְחַכְּמוּ לְהַקְדִּים הַנָּשִׁים לָאֲנָשִׁים כְּסֵדֶר שֶׁהִקְדִּים הַכָּתוּב, "לְמַעַן יִשְׁמְעוּ", וְאַחַר כְּךְ "וּלְמַעַן יִלְמְדוּ", וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ.

פסוק יג

וּבְנֵיהֶם אֲשֶׁר וְגוֹ'. חֲלוּקָה זוֹ כְּנֶגֶד הַסַּף שֶׁהִזְכִּיר בְּפָסוּק "הַקְהֵל", אָמַר הַטַּעַם הֲגַם שֶׁלֹּא הִגִּיעוּ עֲדַיִן לִלְמֹד, אַף עַל פִּי כֵן יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם, פֵּרוּשׁ לְחַנְּכָם לְיִרְאָה אֶת ה':

וְלָזֶה לֹא אָמַר כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר בְּפָסוּק הַקְהֵל "יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ", שֶׁהֵם שְׁנֵי דְּבָרִים, אֶלָּא "וְלָמְדוּ לְיִרְאָה", פֵּרוּשׁ שֶׁבָּזֶה יִלְמְדוּ יִרְאַת שָׁמַיִם. וְאָמְרוֹ "כָּל הַיָּמִים", כִּי כְּשֶׁהַקְּטַנִּים מִתְחַנְּכִים מִתְּחִלָּתָם לְיִרְאָה יִתְיַסֵּד בָּהֶם יִרְאַת ה' כָּל יְמֵיהֶם:

וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (חגיגה ג.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: וְהַטַּף לָמָּה? לִתֵּן שָׂכָר לְמְבִיאֵיהֶם, עַד כָּאן. וְאוּלַי שֶׁנּוֹתְנִים טַעַם לְקִטַנֵּי קְטַנִּים שֶׁאֵינָם מְבִינִים דָּבָר, שֶׁגַּם הֵם נִכְלָלִים בְּכְלַל הַטַּף שֶׁאָמַר הַכָּתוּב, וּמַה שֶּׁנָּתַן הַכָּתוּב טַעַם "יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ", הוּא לִבְנֵיהֶן אֲשֶׁר יַתְחִילוּ הֶבֵן.

פסוק יד

הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ "הֵן", לְהַצְדִּיק מַאֲמַר מֹשֶׁה שֶׁאָמַר "בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם", וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה יג:) "הַיּוֹם מָלְאוּ יָמַי" וכו', עַד כָּאן. וּבָא דְּבַר ה' אֵלָיו, וְאָמַר "הֵן" כִּדְבָרֶיךָ קָרְבוּ יָמֶיךָ. וְאָמְרוֹ "קָרְבוּ יָמֶיךָ" וְלֹא אָמַר "קָרַב יוֹמְךָ", עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית מז:כט) "וַיִּקְרְבוּ יְמֵי" וְגוֹ' וּפֵרַשְׁנוּהוּ שָׁם:

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ "הֵן קָרְבוּ" וְגוֹ' עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, הִנֵּה הַיָּמִים שֶׁלְּךָ קָרְבוּ אֶצְלְךָ, וְהַיָּמִים הֵם חֶלְקֵי הַנְּשָׁמָה הַמִּתְקָרְבִים בְּסוֹד "תִּסַּף רוּחָם יִגְוָעוּן" (תהלים קד,כט), וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ שָׁם בְּפָרָשַׁת וַיְחִי, וְהוֹדִיעוֹ כִּי טַעַם קִרְבַת חֶלְקֵי הַנְּשָׁמָה הַנִּקְרָאִים יָמִים הוּא לְמוּת.

וְהִתְיַצְּבוּ וְגוֹ'. כָּאן צִוָּה שֶׁיִּתְנַהֵג יְהוֹשֻׁעַ בִּשְׂרָרָה לִפְנֵי מֹשֶׁה, וְהוּא אָמְרוֹ "וְהִתְיַצְּבוּ" לְשׁוֹן מִנּוּי וּשְׂרָרָה שְׁנֵיהֶם בְּהַשְׁוָאָה, עַל דֶּרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָרָשַׁת אַתֶּם נִצָּבִים (דברים כט:ט). וְאָמְרוֹ "וַאֲצַוֶּנּוּ", לְשׁוֹן מַלְכוּת, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שמואל א יג:יד) "וַיְצַוֵּהוּ ה' לְנָגִיד", וְכֵן הוּא אוֹמֵר "כִּי אַתָּה תְּבִיא" (דברים לא:כג), וְדָרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין ח.) טוֹל מַקֵּל וְהַךְ עַל קָדְקָדָם.

פסוק טז

וְקָם הָעָם הַזֶּה וְגוֹ'. קָשֶׁה, וְכִי קִימָה הִיא לוֹ, וַהֲלֹא יְרִידָה וְהַשְׁפָּלָה הִיא לוֹ הַזּוֹנָה אַחֲרֵי אֱלֹהֵי נֵכָר? וְאוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים לב:טו) "וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט", וְהוּא אָמְרוֹ "וְקָם הָעָם", פֵּרוּשׁ, הָיְתָה לוֹ קִימָה בָּעוֹלָם בִּירֻשַּׁת הָאָרֶץ, וְעָשֶׂר וְכָבוֹד, וַיִּשְׁמַן, וּמִזֶּה יָצָא לוֹ שֶׁיִּבְעַט וְזָנָה אַחֲרֵי וְגוֹ'. וְכֵן אָמַר בְּסָמוּךְ (דברים לא:יט) "כִּתְבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְגוֹ' כִּי אֲבִיאֶנּוּ וְגוֹ' וְאָכַל וְשָׂבַע וְדָשֵׁן וּפָנָה אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים" וְגוֹ', הֲרֵי שֶׁהִקְדִּים שָׂבַע וְדָשֵׁן לְ"וּפָנָה", כְּמוֹ כֵן בְּמַה שֶּׁלְּפָנֵינוּ הִקְדִּים לוֹמַר "וְקָם" וְאַחַר כָּךְ "וְזָנָה".

עוֹד יְרֻצָּה, כִּי לֹא הַדּוֹר הַהוּא עָצְמוֹ יִזְנֶה אַחֲרֵי אֱלֹהֵי נֵכָר, אֶלָּא הַדּוֹר שֶׁיָּקוּם מִמֶּנּוּ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר בְּסֵפֶר שׁוֹפְטִים (ב:ח-יב): "וַיָּמָת יְהוֹשֻׁעַ וְגוֹ', וְגַם כָּל הַדּוֹר הַהוּא נֶאֶסְפוּ אֶל אֲבוֹתָיו וַיָּקָם דּוֹר אַחֵר וְגוֹ' וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הָרַע בְּעֵינֵי ה' וַיַּעַבְדוּ אֶת הַבְּעָלִים וְגוֹ' מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם", וְהוּא אָמְרוֹ "וְקָם וְגוֹ' וְזָנָה וְגוֹ' אֲשֶׁר הוּא בָּא שָׁמָּה בְּקִרְבּוֹ".

פסוק יז

וַעֲזַבְתִּים וְגוֹ' וְהִסְתַּרְתִּי פָנַי וְגוֹ'. הַכַּוָּנָה כִּי אִם יִתֵּן ה' דַּעְתּוֹ לָדַעַת הַצָּרוֹת אֲשֶׁר יָבוֹאוּ עֲלֵיהֶם, יֶהֱמוּ רַחֲמָיו וְיִסְלַח חָרוֹן אַפּוֹ, לָזֶה הוּא מוֹדִיעַ כִּי יַסְתִּיר פָּנָיו, וּבָזֶה יִמְצָאוּהוּ צָרוֹת רַבּוֹת.

וְאָמַר בַּיּוֹם וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, שֶׁיִּשְׁעֲרוּ בְּדַעְתָּם לְרוֹב הַצָּרָה שֶׁרוֹאִין שֶׁאֵין זֶה אֶלָּא לְצַד הַסְתָּרַת פָּנַי מֵהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ "הֲלֹא", פֵּרוּשׁ וַדַּאי שֶׁעַל שֶׁאֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי וְגוֹ', שֶׁאִם הָיָה בְּקִרְבִּי לֹא הָיוּ כָּל כָּךְ צָרוֹת בָּאִין עָלֵינוּ, וְצֵא וּלְמַד שֶׁאָמַר הַנָּבִיא (שופטים י,טז) "וַתִּקְצַר נַפְשׁוֹ בַּעֲמַל יִשְׂרָאֵל", כִּבְיָכוֹל.

פסוק יח

וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר. קָשֶׁה לָמָּה יַסְתִּיר פָּנָיו אַחֲרֵי שֶׁהִתְוַדּוּ אֶת חַטָּאתָם וְאָמְרוּ "הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי", וְאִם נוֹתֵן הַכָּתוּב טַעַם לְמַה שֶּׁעָבַר עַד עַתָּה שֶׁהִסְתִּיר פָּנָיו מֵהֶם, זֶה אֵינוֹ צָרִיךְ לְאָמְרוֹ, כִּי רוֹאֶה אֲנִי שֶׁהַטַּעַם שֶׁהִסְתִּיר הוּא לְפִי שֶׁזָּנוּ אַחֲרֵי אֱלֹהֵי נֵכָר כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה. עוֹד יֵשׁ לְהָעִיר בַּפָּסוּק לָמָּה כָּפַל "הַסְתֵּר אַסְתִּיר". עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֶאֱרִיךְ לָשׁוֹן לוֹמַר "עַל כָּל הָרָעָה" וְחָזַר לְפָרֵשׁ "כִּי פָנָה".

אָכֵן הַכָּתוּב בָּא לָתֵת טַעַם לְהַסְתָּרַת פָּנִים, כִּי יֹאמַר הָאוֹמֵר חָס וְשָׁלוֹם שֶׁה' לֹא שָׁפַט בְּצֶדֶק חָס וְשָׁלוֹם מִשְׁפָּט זֶה, כִּי אָמַר הַנָּבִיא (ישעיה כז,ח) "בְּסַאסְאָה בְּשַׁלְחָהּ" וְגוֹ', וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה ח:) בְּמִדָּה שֶׁאָדָם מוֹדֵד בָּהּ מוֹדְדִין לוֹ, וְהוּא יִשְׁפּוֹט בְּצֶדֶק אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל.

וְהִנֵּה בְּהַסְתֶּרֶת פְּנֵי ה' מֵהֶם, יָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁיִּהְיוּ נִפְרָעִים עַל חַטָּאתָם יוֹתֵר מִשֶּׁעוּר הָרָאוּי לָהֶם לְפִי עָנְשָׁם, כִּי אֵין הַשּׁוֹפֵט חָפֵץ לְדַעַת אֶת אֲשֶׁר יָבֹא עֲלֵיהֶם מֵהַצָּרוֹת וְהָרָעוֹת, וְאֵין זֶה מִשְׁפַּט צֶדֶק חָס וְשָׁלוֹם, וְאוּלַי כִּי זֶה כָּלוּל בְּמַאֲמַר שֶׁאוֹמְרִים "הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי" וְגוֹ':

וּבָא הַכָּתוּב לְהָשִׁיב תְּשׁוּבָה נְכוֹנָה, וְאָמַר "וְאָנֹכִי הַסְתֵּר", פֵּרוּשׁ, הַסְתָּרָה זוֹ יֵשׁ לִי בַּדִּין שֶׁאַסְתִּיר פָּנַי מֵהֶם, וְלָזֶה כָּפַל "הַסְתֵּר אַסְתִּיר בַּיּוֹם הַהוּא", פֵּרוּשׁ, בַּיּוֹם שֶׁזְּנָה אַחֲרֵי אֱלֹהֵי נֵכָר. וְאָמַר הַטַּעַם "עַל כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי ראה יא,כה; חולין ה.) כָּל הַמּוֹדֶה בַּעֲבוֹדָה זָרָה כְּכוֹפֵר בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, וְהוּא אָמְרוֹ שֶׁטַּעַם הַהַסְתָּרָה הוּא "עַל כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה", וּמַה הוּא – "כִּי פָנָה אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים". וּמֵעַתָּה הֲגַם שֶׁיְּבוֹאוּ עָלָיו כָּל הַצָּרוֹת שֶׁבָּעוֹלָם מֵחֲמַת הַסְתָּרַת פָּנִים, רְאוּי הוּא לָזֶה כְּשֵׁם שֶׁהוּא עָשָׂה כָּל הָרָעָה, יְבוֹאוּ עָלָיו כָּל הַצָּרוֹת, וְכָךְ שׁוּרַת הַדִּין נוֹתֶנֶת.

וְדַע כִּי אֵין צָרָה וְאֵין רָעָה בָּעוֹלָם שֶׁאֵינָהּ כְּנֶגֶד עֲבֵרָה אַחַת, כִּי ה' יָסַד יִסּוּרִין כְּנֶגֶד כָּל הַחֲטָאִים, כְּדֶרֶךְ שֶׁקָּבַע שָׂכָר כְּנֶגֶד כָּל מַעֲשֶׂה הַטּוֹב, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן אָדָם שֶׁעָבַר עַל כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, אוֹ עַל עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁשְּׁקוּלָה כְּכָל הַתּוֹרָה, עָנָשׁ הוּא לָבֹא עָלָיו כָּל עֳנָשִׁין שֶׁבָּעוֹלָם, וְלָזֶה הִסְתִּיר ה' פָּנָיו מֵהֶם:

פסוק יט

וְעַתָּה כִּתְבוּ וְגוֹ'. אָמְרוֹ "וְעַתָּה", הֲגַם שֶׁלֹּא הָיָה מֹשֶׁה מִתְעַכֵּב לַעֲשׂוֹת מַאֲמַר ה' תֵּכֶף וּמִיָּד, נִתְכַּוֵּן לְזָרְזוֹ לִכְתֹּב תֵּכֶף וּמִיָּד קֹדֶם צַוּוֹתוֹ אֶת יְהוֹשֻׁעַ אֶת הָאָמוּר בְּסָמוּךְ דִּכְתִיב (דברים לא:יד) "וַיֹּאמֶר אֶת יְהוֹשֻׁעַ", שֶׁהֲגַם שֶׁהַוַּעַד הָיָה לְצַוּוֹת יְהוֹשֻׁעַ דִּכְתִיב "וַיֹּאמֶר אֶת יְהוֹשֻׁעַ וְגוֹ' וַאֲצַוֶּנּוּ", אַף עַל פִּי כֵן חָפֵץ ה' לְהַקְדִּים הַכְּתִיבָה שֶׁל הַשִּׁירָה וְלִמּוּדָהּ.

וְכֵן תִּמְצָא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים לא:כב) "וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת הַשִּׁירָה וְגוֹ' וַיְלַמְּדָהּ" וְגוֹ', וְאַחַר כָּךְ אָמַר "וַיְצַו אֶת יְהוֹשֻׁעַ" וְגוֹ', שֶׁהוּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא צִוָּה אֶת יְהוֹשֻׁעַ וְחִזְּקוֹ לְהָבִיא אֶת יִשְׂרָאֵל, וּמִן הָרָאוּי הָיָה לוֹ לִגְמֹר כָּל מַאֲמַר יִתְבָּרַךְ אֲשֶׁר יְצַוֶּה, וְאַחַר כָּךְ יְקַיְּמוּ מִצְוֹתָיו לִכְתֹּב הַשִּׁירָה וּלְלַמְּדָהּ, אֶלָּא הַטַּעַם הוּא לְפִי שֶׁה' צִוָּה לִכְתֹּב וּלְלַמֵּד תֵּכֶף, וּזְרִיזוּת זוֹ לֹא בָּא אֶלָּא שֶׁלֹּא לְעַכֵּב עַד שֶׁיְּצַוֶּה אֶת יְהוֹשֻׁעַ.

וְלַמְּדָהּ וְגוֹ' שִׂימָהּ בְּפִיהֶם וְגוֹ'. שָׁלֹשׁ מִצְוֹוֹת צִוָּה ה': אַחַת, לִכְתֹּב. שְׁנִיָּה, לְלַמְּדָהּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁיְּדַעוּ כַּוָּנַת דִּבְרֵי הַשִּׁירָה. שְׁלִישִׁית, לְשִׂימָהּ בְּפִיהֶם לְיֵדַע קְרִיאָתָהּ.

וּשְׁלָשְׁתָּן עָשָׂה מֹשֶׁה, דִּכְתִיב "וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת הַשִּׁירָה" (דברים לא:כב). ב', "וַיְלַמְּדָהּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". ג', "וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בְּאָזְנֵי כָל קְהַל יִשְׂרָאֵל אֶת דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת" (דברים

לא:ל), פֵּרוּשׁ, קָרָא אוֹתָהּ בְּגִירְסָא לָהֶם בְּדֶרֶךְ שֶׁיֵּדְעוּ לְאָמְרָהּ כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמְרָהּ לָהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ "שִׁימָהּ בְּפִיהֶם".

פסוק כז

הֵן בְּעוֹדֶנִּי חַי עִמָּכֶם. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות יח.) צַדִּיקִים בְּמִיתָתָם קְרוּיִים חַיִּים, וְהוּא אָמְרוֹ "בְּעוֹדֶנִּי חַי עִמָּכֶם", פֵּרוּשׁ בְּעוֹד שֶׁהַחַיִּים שְׁלִי עִמָּכֶם, הָא לָמַדְתָּ שֶׁאַחֲרֵי כֵּן הוּא חַי גַּם כֵּן אֶלָּא שֶׁאֵינוֹ עִמָּהֶם.

וְאָמְרוֹ **הַיּוֹם** – רָמַז שֶׁאֵין לוֹ עוֹד עִמָּהֶם אֶלָּא יוֹם זֶה, וּפְשַׁט הַכָּתוּב הוּא "עַד הַיּוֹם".

וְאָמְרוֹ **הֱיִיתֶם** – לְשׁוֹן עָבָר, כִּי אֶפְשָׁר שֶׁהִרְהֲרוּ תְּשׁוּבָה בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, וּכְדִין הַמְקַדֵּשׁ אִשָּׁה עַל מְנָת שֶׁהוּא צַדִּיק גָּמוּר, אַף עַל פִּי שֶׁנִּמְצָא שֶׁהָיָה רָשָׁע גָּמוּר אָנוּ אוֹמְרִים שֶׁהִיא מְקֻדֶּשֶׁת, שֶׁמָּא הִרְהֵר תְּשׁוּבָה בְּאוֹתָהּ שָׁעָה (קידושין מט:).

פרק לב

פסוק א

הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְגוֹ'. יֵשׁ לְהָעִיר רִאשׁוֹנָה לָמָּה אָמַר "וַאֲדַבֵּרָה", וְלֹא אָמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ "הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם דְּבָרַי". ב' לָמָּה לֹא כָּלַל אוֹתָם יַחַד וְיֹאמַר "הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ", אוֹ "שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְאָרֶץ": ג' לָמָּה לַשָּׁמַיִם אָמַר לְשׁוֹן הַאֲזָנָה וְלָאָרֶץ אָמַר לְשׁוֹן שְׁמִיעָה: ד' לָמָּה לַשָּׁמַיִם אָמַר לְשׁוֹן צִוּוּי "הַאֲזִינוּ" לְנוֹכַח, וְלָאָרֶץ אָמַר "וְתִשְׁמַע" שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "וְשִׁמְעִי הָאָרֶץ": ה' לָמָּה לַשָּׁמַיִם אָמַר "וַאֲדַבֵּרָה" דִּבּוּר קָשֶׁה וְלָאָרֶץ אָמַר "אִמְרֵי פִי" אֱמִירָה רַכָּה: ו' לָמָּה דִּקְדֵּק לוֹמַר "אִמְרֵי פִי" וְלֹא אָמַר "אֲמָרַי":

וְרָאִיתִי לְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בספרי) שֶׁאָמְרוּ: מֹשֶׁה שֶׁהָיָה קָרוֹב לַשָּׁמַיִם אָמַר "הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם" וְגוֹ', יְשַׁעְיָה שֶׁהָיָה רָחוֹק מִן הַשָּׁמַיִם אָמַר "שִׁמְעוּ שָׁמַיִם" (ישעיה א:ב), עַד כָּאן. וְלִדְבָרֵיהֶם נִתְיַשְּׁבוּ קְצָת מֵהַדִּקְדּוּקִים, לֹא כֻּלָּם.

וְחוּץ מִדַּרְכָּם נִרְאֶה לוֹמַר, וְקוֹדֶם נַשְׁכִּיל עַל דְּבַר מַשְׁמָעוּת תֵּיבַת "הַאֲזִינוּ", וְהִנֵּה הִיא סוֹבֶלֶת שְׁנֵי דְּרָכִים: אֶחָד, הַטֵּה אׇזְנְךָ, וְהַשֵּׁנִי, תַּאֲזִין אׇזְנְךָ. לְדֶרֶךְ הָרִאשׁוֹן יַגִּיד שֶׁהַשּׁוֹמֵעַ רָחוֹק וְצָרִיךְ לְהַטּוֹת אׇזְנוֹ כְּדֵי שֶׁיּוּכַל לִשְׁמוֹעַ, שֶׁבְּלֹא הַטָּיַת אׇזְנוֹ אֵינוֹ יָכוֹל לִשְׁמוֹעַ. וְלַדֶּרֶךְ הַשֵּׁנִי יַגִּיד שֶׁכָּל כָּךְ אׇזֶן הַשּׁוֹמֵעַ קְרוֹבָה לַמַּשְׁמִיעַ שֶׁלָּזֶה אָמַר הַאֲזֵן. וְדֶרֶךְ זֶה בּוֹ בָּחֲרוּ חֲזַ"ל. וְכֵיוָן שֶׁהַמִּלָּה סוֹבֶלֶת גַּם כֵּן דֶּרֶךְ הָרִאשׁוֹן, וְאֵין הֶכְרֵעַ, אָנוּ נֵלֵךְ בּוֹ, וּבָזֶה יִתְיַשְּׁבוּ כָּל הַדִּקְדּוּקִים עַל נְכוֹן.

וַהֲגַם שֶׁקִּדְמוֹנֵינוּ בָּחֲרוּ דֶּרֶךְ אַחֵר, כְּבָר אָמְרוּ שֶׁשִּׁבְעִים פָּנִים לַתּוֹרָה (במדבר רבה יג,טז), וּבְעִנְיַן הָאַגָּדָה יְכוֹלִים לְפָרֵשׁ הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה הַפֵּרוּשׁ מְנֻגָּד לְדִבְרֵיהֶם כָּל שֶׁאֵין הַנִּגּוּד בְּדָבָר הֲלָכָה, וּמַה גַּם שֶׁיֵּשׁ לָנוּ לְהַסְבִּיל שְׁנֵי הַדְּרָכִים בַּפְּסוּק כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּסָמוּךְ:

הִנֵּה הַדֶּרֶךְ שֶׁאָנוּ מְיַשְּׁבִים בּוֹ כָּל הַדִּקְדּוּקִים הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, לְפִי שֶׁהַשָּׁמַיִם הֵם עֶלְיוֹנִים כִּפְשַׁט הָעִנְיָן, לָזֶה קָרָא לָהֶם מֹשֶׁה שֶׁיַּטּוּ אָזְנָם, וְאָמַר לָהֶם "הַאֲזִינוּ", פֵּרוּשׁ הַטּוּ אָזְנְכֶם לִשְׁמֹעַ דְּבָרַי, וְלָאָרֶץ אָמַר "וְתִשְׁמַע", פֵּרוּשׁ מֵעַצְמָהּ בְּלֹא הַטָּיַת אֹזֶן, כִּי לְפָנָיו הִיא עוֹמֶדֶת, וְיכוֹלָה לִשְׁמֹעַ חִתּוּךְ הַמַּאֲמָר הַיּוֹצֵא מִפִּיו, וְהוּא אָמְרוֹ "אִמְרֵי פִי", לְהָיוֹתָהּ כָּל כָּךְ קְרוֹבָה אֲצָלוֹ.

וּלְדֶרֶךְ זֶה הִרְוַחְנוּ יִשּׁוּב כָּל הַדִּקְדּוּקִים, כִּי לְפִי שֶׁאֶחָד רָחוֹק וְאֶחָד קָרוֹב, לָזֶה חִלֵּק הַהֶעָרָה לְכָל אֶחָד כְּפִי הֶרְאוּי לוֹ. לָרָחוֹק קָרָא שֶׁיַּטֶּה אָזְנוֹ, וְהִתְנָה עַל עַצְמוֹ לִקְרֹא בְּקוֹל גָּדוֹל, וְהוּא אָמְרוֹ "וַאֲדַבֵּרָה", וְלַקָּרוֹב כְּפִי הֶרְאוּי לוֹ הֶעִירוֹ שֶׁגַּם אֵלָיו יְדַבֵּר, אֶלָּא שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ לִקְרִיאָה, כִּי מֵעַצְמוֹ יִשְׁמַע הֲגַם שֶׁלֹּא יִקְרָא בְּקוֹל גָּדוֹל, אֶלָּא בְּחִתּוּךְ אוֹתִיּוֹת מִפִּיו תִּשְׁמַע בּוֹ.

וּלְדֶרֶךְ זֶה יִתְיַשְּׁבוּ דִּבְרֵי יְשַׁעְיָה שֶׁאָמַר (ישעיה א:ב) "שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ", שֶׁנָּתַן שְׁמִיעָה לַשָּׁמַיִם הֲגַם שֶׁהֵם רְחוֹקִים מִמֶּנּוּ, וְהַאֲזָנָה לָאָרֶץ הֲגַם שֶׁהִיא קְרוֹבָה. הַטַּעַם הוּא, כְּמוֹ שֶׁגָּמַר אוֹמֵר יְשַׁעְיָה עַצְמוֹ וְאָמַר "כִּי ה' דִּבֵּר", פֵּרוּשׁ טַעַם שֶׁאָמַר בְּסֵדֶר זֶה לָהֶם כִּי ה' דִּבֵּר, וּבְעֶרֶךְ הַמְדַבֵּר שֶׁהוּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יוֹתֵר הֵם קְרוֹבִים הַשָּׁמַיִם, דִּכְתִיב (תהלים קטו:טז) "הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַה'", וּכְתִיב (ישעיה סו:א) "הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדוֹם רַגְלָי", וְלָזֶה אָמַר "שִׁמְעוּ שָׁמַיִם" מַה שֶּׁדִּבֵּר ה', כִּי אֵינָם צְרִיכִים הַטָּיַת אֹזֶן, וְ"הַאֲזִינִי אֶרֶץ" לְהָיוֹתָהּ רְחוֹקָה, צְרִיכָה לְהַטָּיַת אָזְנָהּ לִשְׁמוֹעַ.

וְאוּלַי שֶׁתֵּיבַת "הַאֲזִינוּ" יְצֻדְּקוּ בָּהּ שְׁנֵי הַדְּרָכִים, עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: בְּעֶרֶךְ בְּחִינַת פֶּה מֹשֶׁה הַמְּחַתֵּךְ הָאוֹתִיּוֹת תִּהְיֶה הַכַּוָּנָה כִּדְבָרֵינוּ, וּבְעֶרֶךְ נִשְׁמָתוֹ שֶׁהִיא הֶרְוּחָנִיּוּת תִּהְיֶה הַכַּוָּנָה כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, וְהַדְּבָרִים מוֹכִיחִים כֵּן, שֶׁעַל נִשְׁמָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה הוּא שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי האזינו א) לְפִי שֶׁהָיָה קָרוֹב לַשָּׁמַיִם, כִּי עַצְמוּתוֹ בָּאָרֶץ יְדַבֵּר, וְאֵין לְהַכְחִישׁ הַמּוּחָשׁ.

עוֹד נִתְכַּוֵּן שֶׁדִּבֵּר עִם שְׁנֵי הַרְכָּבוֹת שֶׁמֵּהֶם בָּנוּי הָאָדָם, אֶחָד חֵלֶק הֶרְוּחָנִי שֶׁיִּתְיַחֵס בְּשֵׁם הַשָּׁמַיִם, וְאֶחָד חֵלֶק הַגּוּפָנִי שֶׁיִּתְיַחֵס בְּשֵׁם הָאָרֶץ, וּכְדֶרֶךְ שֶׁרָמְזוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין צא:) בַּפָּסוּק "יִקְרָא אֶל הַשָּׁמַיִם מֵעָל" וְגוֹ' (תהלים נ:ד).

וּכְשֶׁדִּבֵּר לְרוּחָנִיּוּת שֶׁבָּאָדָם קָרָא אֵלָיו וְאָמַר "הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם", פֵּרוּשׁ, חֶלְקֵי הַשָּׁמַיִם שֶׁלֶּהֱיוֹתָם טְמוּנִים בַּנִּסְתָּר, לָזֶה קָרְאָם לְהַאֲזִין, וְאָמַר כְּנֶגְדּוֹ דִּבּוּר קָשֶׁה, כִּי הַנֶּפֶשׁ תִּסְבּוֹל מָרוּת בְּעִנְיְנֵי הַבּוֹרֵא, כִּי תַּכִּיר חִיּוּבָהּ.

וּכְנֶגֶד הַגּוּף שֶׁהוּא בְּנִגְלֶה, אָמַר "וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ", פֵּרוּשׁ, חֶלְקֵי הָאָרֶץ, "אִמְרֵי פִי", כִּי הַגּוּף לִהְיוֹת טִבְעוֹ רָחוֹק מֵהַמַּשְׂכִּילוֹת צָרִיךְ אֲמִירָה רַכָּה לִשְׁמֹעַ.

עוֹד נִתְכַּוֵּן לְדַבֵּר עִם הַדְּרָגוֹת הַנִּמְצָאִים בְּיִשְׂרָאֵל: אֶחָד הֵם גְּדוֹלֵיהֶם וְרָאשֵׁיהֶם, ב' הֵמָּה הֲמוֹן הָעָם שֶׁאֵין לָהֶם שֵׂם בָּעָם. וְכִנָּה לַגְּדוֹלִים בְּשֵׂם שָׁמַיִם שֶׁהֵם בְּמַדְרֵגָה גְּדוֹלָה, וְהִקְדִּימָם וְדִבֵּר לָהֶם בְּצִוּוּי "הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם", וְאַחַר כָּךְ אָמַר "וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ", פֵּרוּשׁ מֵעַצְמָם יִשְׁמְעוּ הֶהָמוֹן הַנִּמְשָׁלִים לָאָרֶץ, כְּשֶׁיִּרְאוּ גְּדוֹלֵיהֶם הוֹלְכִים בְּדֶרֶךְ נָכוֹן, וּכְאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר חלק ב לו.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אִי רֵישָׁא דְּעַמָּא אִתְתַּקַּן כּוֹלָּא אִתְתַּקַּן.

עוֹד יִרְמֹז: אִם יַאֲזִינוּ דִּבְרֵי תוֹרָה אָז יִהְיוּ נִקְרָאִים שָׁמַיִם, וְהוּא אָמְרוֹ "הַאֲזִינוּ" – בְּזֶה אַתֶּם נֶחְשָׁבִים שָׁמַיִם, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים פב:ו) "אֲנִי אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם", וּכְמוֹ שֶׁהֶאֱרַכְנוּ בְּפָרָשַׁת בְּרֵאשִׁית, שֶׁעַל יְדֵי מַעֲשֶׂה הַצַּדִּיקִים גַּם הַחֹמֶר מְהַפְּכִים אוֹתוֹ וְעוֹשִׂים אוֹתוֹ צוּרָה, וְעַל יְדֵי מַעֲשֶׂה הָרְשָׁעִים מְהַפְּכִים הַצּוּרָה לְחֹמֶר.

וּכְבָר אָמַרְנוּ כִּי הַצּוּרָה תִּתְיַחֵס בְּשֵׁם שָׁמַיִם, וְהַחוֹמֶר יִתְיַחֵס בְּשֵׁם אֶרֶץ. וְאָמְרוֹ "וַאֲדַבֵּרָה", פֵּרוּשׁ, לֹא בְּשָׁעַת הַטּוֹבָה לְבַד תַּאֲזִינוּ, אֶלָּא אֲפִלּוּ בְּשָׁעָה שֶׁיְּדַבֵּר קָשׁוֹת בְּתוֹכָחוֹת עַל עָוֹן צְרִיכִין לְהַאֲזִין.

וְאָמְרוֹ **וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ וְגוֹ'**. פֵּרוּשׁ, שֶׁאֲפִלּוּ אַחַר פְּרֵדַת הַנֶּפֶשׁ מֵהַגּוּף וְתִשָּׁאֵר בְּחִינַת הָאָרֶץ לְבַדָּהּ, אַף עַל פִּי כֵן תִּשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי פִי. פֵּרוּשׁ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (זהר חדש בראשית בפסוק "ויאמר אלהים יהי מארת") וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: "צָאֲינָה וּרְאֶינָה" וְגוֹ', עָתִידָה בַּת קוֹל לְאוֹתָעֲרָא בְּכָל צִיּוּנָא וְצִיּוּנָא בִּבְתֵּי קִבְרֵי וְאוֹמֶרֶת "צָאֲינָה וּרְאֶינָה", פּוּקוּ מִתְּחוֹת בְּלֵיאוֹתָא דְּעַפְרָא וְאִתְעָרוּ מִשְׁנָתְכוֹן בְּנוֹת צִיּוֹן, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר "מָה הַצִּיּוּן הַלָּזוּ" (מלכים ב כג:יז), עַד כָּאן. הוּא הַמַּאֲמָר שֶׁמַּבְטִיחַ ה' לַצַּדִּיקִים שֶׁיִּשְׁמַע גּוּפָם אַחַר שֶׁיִּהְיֶה בָּאָרֶץ, וְהוּא אָמְרוֹ "וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי פִי". וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה לָמֵד שֶׁמִּי שֶׁלֹּא יַאֲזִין דְּבַר ה' לֹא יִשְׁמַע גּוּפוֹ הַשּׁוֹכֵן בָּאָרֶץ אֶת קוֹל הַכָּרוּז הַהוּא וְלֹא יִהְיֶה עֲפָרוֹ נִנְעָר.

פסוק ב

יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי. פֵּרוּשׁ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ג,יז) "אִם אֵין קֶמַח אֵין תּוֹרָה" וְכוּ', יְכַוֵּן הַכָּתוּב בְּמַאֲמָר זֶה כִּי כְּמוֹ שֶׁה' נוֹתֵן מָטָר לְזוּן וּלְפַרְנֵס, כְּמוֹ כֵן צְרִיכִין הֵם לְלִמּוּד תּוֹרָה, וְזֶה שִׁיעוּר הַכָּתוּב: יַטִּיף כְּמוֹ שֶׁאֲנִי מַטִּיף הַמָּטָר לִקְחִי, וּכְאֵלּוּ אָמַר "יַעֲרֹף לִקְחִי כַּמָּטָר", שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שׁוֹאֵל מֵהָאָדָם לִלְמוֹד תּוֹרָה עַד שֶׁמָּכִין לוֹ כְּדֵי פַּרְנָסָתוֹ, וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה לָמֵד שֶׁאִם לֹא יַטִּיפוּ מִפִּיהֶם טִיפֵּי תּוֹרָה אֵין חֵפֶץ ה' לָתֵת מָטָר. וְהוּא מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּמַאֲמַר הַתַּנָּא (אבות ג,יז) "אִם אֵין קֶמַח אֵין תּוֹרָה" פֵּרוּשׁ,

אִם רָאִיתָ שֶׁאֵין קֶמַח דַּע שֶׁאֵין תּוֹרָה. וְטַעַם שֶׁכִּנָּה לְלִמּוּד תּוֹרָה לְשׁוֹן זֶה "יַעֲרֹף", לְדַמּוֹת לְמַעֲשֵׂה הַמָּטָר שֶׁהוּא מַטִּיף.

עוֹד יִרְמֹז כִּי כְּדֶרֶךְ שֶׁהַמָּטָר מְנִיעָתוֹ תְּסוֹבֵב מִיתָה לָהָאָדָם, כְּמוֹ כֵן מְנִיעַת הַתּוֹרָה תַּעֲרֶפְנוּ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיה א:יט-כ) "אִם תֹּאבוּ וְגוֹ' וְאִם תְּמָאֲנוּ וְגוֹ' חֶרֶב" וְגוֹ'. וְכָפַל לוֹמַר בְּמִלּוֹת שׁוֹנוֹת "לִקְחִי אִמְרָתִי", כְּנֶגֶד שְׁנֵי תּוֹרוֹת – תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב וְתוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה. כְּנֶגֶד תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב אָמַר "לִקְחִי" שֶׁהִ' נָתְנָהּ מִיָּדוֹ לְיַד מֹשֶׁה כְּתוּבָה בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים, וְהֻגַּם שֶׁלֹּא נָתַן אֶלָּא עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, בָּהֶם כְּלוּלִים כָּל מַה שֶּׁכָּתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר חלק ב צג:). וּכְנֶגֶד תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה אָמַר "אִמְרָתִי" שֶׁהֵם דְּבָרִים שֶׁנִּמְסְרוּ בְּמַאֲמַר פֶּה אֶל פֶּה. וְכִנָּה לְתוֹרָה שֶׁבִּכְתָב מָטָר וּלְתוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה טַל, לְפִי שֶׁהַתּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב הִיא הָעִקָּר וְיסוֹד כָּל דָּבָר, וְתוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה הֵם תִּקּוּנִים וְדִקְדּוּקִים שֶׁאֵינָם מְפֹרָשִׁים בָּהּ אֶלָּא נִרְמָזִים, וְהוּא עִנְיַן שֶׁלָּקַח הַכָּתוּב בְּדִמְיוֹנָהּ שֶׁדִּמָּה תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב לְמָטָר שֶׁהוּא יְסוֹד וְעִקַּר הַכֹּל, וְתוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה לְטַל שֶׁהוּא תִּקּוּן וְהַעֲמָדָה מַה שֶּׁעָשָׂה הַמָּטָר כְּמוֹ שֶׁהִיא תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה לְתוֹרָה שֶׁבִּכְתָב.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם אַנְשֵׁי אֱמֶת (באר היטב או"ח סי' רל"ח בשם האריז"ל) כִּי מִצְוַת עֲסֶק תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב אֵינָהּ אֶלָּא בַּיּוֹם וְלֹא בַּלַּיְלָה, וְכֵן אָמְרוּ בַּבָּרַיְתָא (מדרש שוחר טוב יט, ז) שֶׁמֹּשֶׁה בְּאוֹתָן אַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהָיָה אֵצֶל ה' הָיָה מַכִּיר בֵּין הַיּוֹם לַלַּיְלָה מֵהַלִּמּוּד שֶׁהָיָה ה' מְלַמְּדוֹ, כְּשֶׁהָיָה מְלַמְּדוֹ מִשְׁנָה הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהוּא לַיְלָה, וְיֵשׁ טַעַם בַּדָּבָר שֶׁאֵין לִמּוּד מִקְרָא בַּלַּיְלָה.

וְלָזֶה כִּנָּה תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב לְמָטָר, שֶׁאֵינוֹ תָּמִיד אֶלָּא בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים אֲבָל לֹא בִּימוֹת הַחַמָּה, וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁאֵרַע לְרַבָּא (תענית כד:) עַל שֶׁהִטְרִיחַ לְהוֹרִיד גְּשָׁמִים שֶׁלֹּא בְּעִתָּם, כְּמוֹ כֵן הַמִּקְרָא הוּא דָּוְקָא בִּזְמַנּוֹ הַמֻּגְבָּל לוֹ יוֹם וְלֹא לַיְלָה. וְדִמָּה תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה לְטַל, כְּמוֹ שֶׁהַטַּל לֹא מַפְסִיק קַיִץ וְחֹרֶף יוֹמָם וְלַיְלָה, כְּמוֹ כֵן תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה אֵין לָךְ זְמַן שֶׁאֵינוֹ זְמַנָּהּ, וְאַל תַּקְשֶׁה שֶׁהַטַּל יַפְרִיחֲנוּ הַשֶּׁמֶשׁ כִּי אֵין הַמְנִיעָה מִצַּד הַטַּל:

כִּשְׂעִירִם וְגוֹ'. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בַּבָּרַיְתָא (מדרש משלי י'): אָמַר רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, כְּשֶׁמַּעֲמִידִין אֶת הָאָדָם בְּדִין, אִם יֵשׁ בְּיָדוֹ מִקְרָא שׁוֹאֲלִין מִמֶּנּוּ לָמָּה לֹא שָׁנָה, וְאִם יֵשׁ בְּיָדוֹ מִשְׁנָה שׁוֹאֲלִין מִמֶּנּוּ תַּלְמוּד, וְכֵן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ. הִנֵּה מֵעוֹמֶק דִּבְרֵי הַבָּרַיְתָא מוֹכִיחִים הַדְּבָרִים שְׁמִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ מִקְרָא אֵין שׁוֹאֲלִין מִמֶּנּוּ מַעֲשֶׂה מֻרְכָּבָה, אֶלָּא מַדְרֵגָה אַחַת כְּפִי יְכָלְתּוֹ יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁטָּרַח, שֶׁעָלָיו הָיָה לִטְרוֹחַ גָּדֵר לְמַעְלָה מִזּוֹ. וְהוּא אוֹמֵר "כִּשְׂעִירִם וְגוֹ' וְכִרְבִיבִים" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁעוֹר שֶׁיַּמְטִיר ה' טִפִּין קְטַנִּים עַל הַדֶּשֶׁא שֶׁהוּא קָטָן, וְכִרְבִיבִים שֶׁהֵם טִפִּין גְּדוֹלִים וְעָבִים עֲלֵי עֵשֶׂב שֶׁהוּא גָּדוֹל שֶׁיָּכוֹל לִסְבוֹל, כְּדִמְיוֹן זֶה מִצְוֹוֹת הַתּוֹרָה

כָּל אֶחָד כְּפִי כֹּחַ שֶׁיְּכוֹל לְהַשִּׂיג. וְיֵשׁ בָּזֶה לְהָקֵל וּלְהַחְמִיר: לְהָקֵל עַל מִי שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לְהַשִּׂיג יוֹתֵר, וּלְהַחְמִיר עַל מִי שֶׁיָּכוֹל הַרְבֵּה, שֶׁשּׁוֹאֲלִין מִמֶּנּוּ הַכֹּל וַאֲפִלּוּ מַעֲשֶׂה מֶרְכָּבָה.

פסוק ג

כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא. הַכַּוָּנָה כִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר אֵלָיו יְכַוֵּן בְּמַאֲמָרָיו הוּא שֵׁם ה', עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר ח"ג צח:) כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ שְׁמוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְעָלֶיהָ הוּא אוֹמֵר "יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי" שֶׁהִיא הַתּוֹרָה שֶׁהִיא שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ, וּפֵרוּשׁ "אֶקְרָא" מִלְּשׁוֹן יְקָר. **עוֹד** רָמַז, שֶׁהֲגַם שֶׁתְּלָה לָהֶם עֶסֶק הַתּוֹרָה בְּטַל וּמָטָר, לֹא תִהְיֶה הַכַּוָּנָה בַּלִּמּוּד עַל זֶה, אֶלָּא לִקְרוֹת בְּסֵפֶר תּוֹרַת ה', וְהוּא אָמְרוֹ "כִּי", פֵּרוּשׁ, יִהְיֶה טַעַם "שֵׁם ה' אֶקְרָא" פֵּרוּשׁ, לִקְרוֹת בְּתוֹרָתוֹ שֶׁהִיא שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ כְּדֵי שֶׁיִּתֵּן גְּדֻלָּה לֵאלֹהֵינוּ, וְזוֹ תִּקָּרֵא תּוֹרָה לִשְׁמָהּ לְגַדֵּל וּלְפָאֵר שֵׁם כְּבוֹדוֹ. וְאָמְרוֹ "אֶקְרָא" הוּא מַה שֶּׁיַּעֲשֶׂה כָּל אֶחָד מֵהֶם, אוֹ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תיקוני זוהר תיקון סט דף קיב.) שֶׁנִּפְשׁוֹת כָּל עוֹסְקֵי תוֹרָה הֵם נִיצוֹצֵי מֹשֶׁה, וְלֹא דּוֹר הַמִּדְבָּר לְבַד אֶלָּא עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת כָּל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה כָּרוּךְ הוּא בְּמֹשֶׁה, וְלָזֶה כִּנָּה עֶסֶק הַתּוֹרָה שֶׁל יִשְׂרָאֵל אֵלָיו וְאָמַר "אֶקְרָא", וְהָבֵן:

עוֹד יִרְצֶה אָמְרוֹ "כִּי שֵׁם ה'" וְגוֹ' נִתְינַת טַעַם לְהַנֶּאֱמַר אַחַר כָּךְ שֶׁהוּא "הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ", וְהוּא עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שוחר טוב כט, יב) בְּפָסוּק (תהלים כב, ד) "וְיוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל" שֶׁלֹּא יָשַׁב ה' עַל כִּסֵּא הַתְּהִלּוֹת עַד שֶׁאָמְרוּ צְבָא הַשָּׁמַיִם "בָּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל", וְלֹא הָיָה לוֹ נַחַת רוּחַ כְּשֶׁאָמְרוּ לוֹ אֱלֹהֵי שָׁמַיִם וָאָרֶץ וֵאלֹהֵי הַמַּלְאָכִים. וְלָזֶה בָּא דְּבָרוֹ הַטּוֹב כָּאן וְאָמַר הָבוּ גֹדֶל וּמַעֲלָה לְדָבָר זֶה שֶׁאֵינוֹ חָפֵץ לִקָּרֵא אֶלָּא אֱלֹהֵינוּ, וְהוּא אָמְרוֹ "לֵאלֹהֵינוּ", כִּי בְּאֶמְצָעוּת שֶׁקּוֹרְאִים בַּתּוֹרָה שֶׁהוּא שֵׁם ה', וְהוּא אָמְרוֹ "כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא", בָּזֶה כְּשֶׁמְּשַׁבְּחִין הָעֶלְיוֹנִים וְאוֹמְרִים "בָּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" שֶׁבַח זֶה יֵשׁ בּוֹ גְּדֻלָּה וְשֶׁבַח, מַה שֶּׁאֵין כֵּן כְּשֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה וְאוֹמְרִים הַמַּלְאָכִים "בָּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" שֶׁבַח זֶה גָּרוּעַ מְאֹד מַטָּה מַטָּה וְיִשְׁתַּקַּע הַדָּבָר, שֶׁהֲרֵי הֵם מַכְחִישִׁים חָס וְשָׁלוֹם כְּשֶׁאֵין עוֹסְקִין בְּתוֹרָתוֹ שֶׁבְּאֶמְצָעוּתָהּ יֵחֵס אֱלֹהוּתוֹ עָלֵינוּ. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ הַרְבֵּה דְּרָשׁוֹת (ספרי) וּכְפַטִּישׁ וְגוֹ'.

פסוק ד

הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ. פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁקָּדַם וְאָמַר שֶׁעֶסֶק הַתּוֹרָה יְסוֹבֵב טַל וּמָטָר, לָזֶה הֵעִיר שֶׁאִם הָאָדָם עָסַק בַּתּוֹרָה וּמְזוֹנוֹתָיו קָשִׁים וְלֶחֶם אַיִן, אוֹ שֶׁרוֹאֶה אָדָם שֶׁאֵין עָלָיו עֹל תּוֹרָה וּמוֹאֵס בְּלוֹמְדֶיהָ וּמוֹדְדִין לוֹ בְּמִדָּה גַּסָּה אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהוֹתֵר כַּיּוֹצְדִים שֶׁנֶּאֱמְרוּ לְלוֹמְדֵי תוֹרָה וְנֶהֱפוּךְ הוּא, לֹא מִפְּנֵי זֶה יִבְעַט וְתִוָּלֵד בּוֹ חָס וְשָׁלוֹם מִינוּת, אֶלָּא יַצְדִּיק הַדִּין עָלָיו וְיֹאמַר ה' אֱמֶת וְדִינוֹ דִּין אֱמֶת. וְהוּא אָמְרוֹ "הַצּוּר" – פֵּרוּשׁ לְשׁוֹן תּוֹקֵף וְחוֹזֵק, וְזֶה יַגִּיד

אֶל יַד ה' הָרוֹדָה בָּאָדָם. אַף עַל פִּי כֵן תַּצְדִּיק וְתֹאמַר "תָּמִים פָּעָלוֹ", זֶה כְּנֶגֶד מַה שֶּׁרוֹאֶה אֶת שֶׁדַּרְכּוֹ לִמְדֹּד בְּגַסָּה שֶׁל טוֹבָה וּמָדְדוּ בְּדַקָּה. וְגַמַּר אוֹמֶר "כִּי כָל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט" – כָּלַל בָּזֶה גַּם אֶת שֶׁדַּרְכּוֹ לִמְדֹּד טוֹבָה בְּדַקָּה וּמָדְדוּ לוֹ בְּגַסָּה, "כִּי כָל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט", כִּי לֹא הֵבִיא יִסּוּרִין עַל הַצַּדִּיק עַד שֶׁנִּתְחַיֵּב בָּהֶם, וְלֹא הֵבִיא טוֹבָה עַל הָרְשָׁעִים אֶלָּא אִם זָכוּ לָהּ כְּפִי מַעֲשֵׂיהֶם.

וְגַמַּר אוֹמֶר **אֵל אֱמוּנָה וְגוֹ'**, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי) "אֵל אֱמוּנָה" – לְשַׁלֵּם לַצַּדִּיקִים צִדְקָתָם לְעוֹלָם הַבָּא, "וְאֵין עָוֶל" – לְשַׁלֵּם לָרְשָׁעִים צִדְקָתָם בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְהַכַּוָּנָה בְּמַאֲמָר זֶה עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם שֶׁאָמְרוּ (שוחר טוב ד) בְּפָסוּק "נָתַתָּ שִׂמְחָה בִלִבִּי מֵעֵת דְּגָנָם וְתִירוֹשָׁם רָבּוּ" (תהלים ד:ח), שֶׁאָמַר דָּוִד כִּי מֵעֵת שֶׁרָאָה שַׁלְוַת הָרְשָׁעִים נָשָׂא קֹל וְחוֹמֶר בְּעַצְמוֹ: וּמָה לְאֵלּוּ שֶׁהֵם עוֹבְרֵי רְצוֹנוֹ כָּךְ וְכוּ'. וְהוּא אָמְרוֹ "אֵל אֱמוּנָה", פֵּרוּשׁ, יַצְדִּיק הַצַּדִּיק אֱמוּנַת שְׂכָרוֹ בַּה' כְּשֶׁיִּרְאֶה מִדַּת "וְאֵין עָוֶל", שֶׁהוּא שְׂכַר הָרְשָׁעִים שֶׁבָּעוֹלָם הַזֶּה עַל מְעוּט זְכוּתָם.

צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא. פֵּרוּשׁ, כִּי הָאָדוֹן ה' צְבָאוֹת בָּרָא הָעוֹלָם בְּמִשְׁפָּט, דִּכְתִיב (משלי כט:ד) "בְּמִשְׁפָּט יַעֲמִיד אֶרֶץ", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא שופטים) שֶׁנִּשְׁבַּע ה' שֶׁיַּעֲמוֹד הָעוֹלָם עַל הַמִּשְׁפָּט, אֲבָל מְצִינוּ לוֹ שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת שֶׁכּוּלָּם רַחֲמִים, וְאִם נִשְׁבַּע עַל הַמִּשְׁפָּט מַה מָּקוֹם לָרַחֲמִים?

אָכֵן הַסֵּדֶר הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי מִתְּחִלָּה כְּשֶׁיּוֹשֵׁב עַל הַמִּשְׁפָּט הוּא מַעֲמִיד הַמִּשְׁפָּט עַל תִּלּוֹ, וּכְשֶׁבָּא לְהִשְׁתַּלֵּם מִתְרַצֶּה בְּרַחֲמִים וּמִתְפַּיֵּס בְּתַחֲנוּנִים. וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים קמה:יז) "צַדִּיק ה' בְּכָל דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו", פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁהוּא בָּא לְהַדְרִיךְ דָּבָר הוּא מַדְרִיכוֹ עַל קַו הַדִּין, אֲבָל בְּמַעֲשָׂיו, פֵּרוּשׁ, בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה כְּשֶׁבָּא אָדָם וּמִתְחַנֵּן – אֵל רַחוּם וְחַנּוּן יְרַחֲמֵהוּ. וְהוּא אָמְרוֹ **צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא**, פֵּרוּשׁ צַדִּיק עַל קַו הַדִּין, וּכְפֵרוּשׁ רַשִׁ"י בְּמַה שֶׁאָמְרוּ בַּגְּמָרָא (עבודה זרה ו.) "וְדִילְמָא נֹחַ טָרְפָה הֲוָה", וּמְתָרֵץ "תָּמִים כְּתִיב בֵּיהּ", וּמַקְשׁוּ "וְדִלְמָא צַדִּיק בְּדָרָיו תָּמִים בְּמַעֲשָׂיו", וּפֵרֵשׁ (רַשִׁ"י) "צַדִּיק בְּדָרָיו עַל פִּי הַדִּין" וְכוּ', וְזֶה בִּתְחִלָּה, אֲבָל אַחַר כָּךְ "וְיָשָׁר", פֵּרוּשׁ יָשָׁר לִפָּנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא קח:) בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק "וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב" (דברים ו:יח וברש"י שם).

פסוק ה

שִׁחֵת לוֹ לֹא בָּנָיו. פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁמַּשְׁחִיתִים דַּרְכָּם גּוֹרְמִים רָעָה לְעַצְמָם, וּמַה רָעָה גּוֹרְמִים – לֹא בָּנָיו, פֵּרוּשׁ שֶׁאֵינָם נִקְרָאִים בְּנֵי אֵל חַי, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא י.) כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל הוֹלְכִים בְּדַרְכּוֹ שֶׁל מָקוֹם נִקְרָאִים בָּנִים וּכְשֶׁאֵין הוֹלְכִים וְכוּ' נִקְרָאִים עֲבָדִים, וְהוּא אָמְרוֹ

"שִׁחֵת לוֹ" שֶׁלֹּא יִקְרְאוּ בָּנָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְאָמְרוּ "מוּמָם", לְפִי שֶׁיֵּשׁ מָקוֹם לוֹמַר סוֹף סוֹף יַגִּיעַ הַדָּבָר לָאָב מוּם הַבָּנִים חָס וְשָׁלוֹם, לָזֶה אָמַר "מוּמָם", פֵּרוּשׁ הַמּוּם מֵהֶם בָּא לֹא מֵאָבִינוּ, כִּי הוּא בָּרָא אֶת הָאָדָם יָשָׁר, וּכְמַאֲמַר הַנָּבִיא (ישעיהו ה:א-ב) "כֶּרֶם הָיָה וְגוֹ' וַיְעַזְּקֵהוּ וַיְסַקְּלֵהוּ וַיִּטָּעֵהוּ שׂוֹרֵק וְגוֹ' וַיִּקְו לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים" וְגוֹ'. וְהוּא אָמְרוֹ "מוּמָם", פֵּרוּשׁ הַמּוּם מֵהֶם בָּא. וּפֵרוּשׁ מוּם עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה ג.) אֵין אָדָם עוֹבֵר עֲבֵירָה אֶלָּא אִם כֵּן נִכְנְסָה בּוֹ רוּחַ שְׁטוּת, שֶׁהוּא רוּחַ רָעָה וְהִיא תִּקָּרֵא מוּם, בְּסוֹד אָמְרוֹ (דברים טו:כא) "מוּם רָע", וְהַמְשָׁכַת חֵלֶק זֶה הָרַע אֵינוֹ אֶלָּא מִצַּד מַעֲשֵׂה הָאָדָם.

דּוֹר עִקֵּשׁ וּפִתַלְתֹּל וְגוֹ'. שֶׁאִם יִהְיֶה עִקֵּשׁ לְבַד, דִּבְרֵי הַתּוֹרָה תָּשִׂים הַמַּעֲקַשִּׁים לְמִישׁוֹר, וּמִי גָּרַם לָזֶה שֶׁנִּשְׁחַת – הֱיוֹתוֹ עִקֵּשׁ וּפִתַלְתֹּל, פֵּרוּשׁ מִתְחַזֵּק בְּעִקְּשׁוּתוֹ, כַּאֲשֶׁר עֵינֵינוּ רוֹאוֹת בַּדּוֹרוֹת הַלָּלוּ מִינֵי אֶפִּיקוֹרְסוּת דֶּרֶךְ עִקֵּשׁ, וּכְשֶׁאָדָם מְיַשֵּׁר עִקְּשׁוּתֵיהֶם הֵם מִתְחַזְּקִים בְּאָרְחוֹת עִקְּשִׁים קָשִׁים, וְזֶה אָבְדַן מוֹלֶדֶת בַּיִת.

פסוק ו

הֲלֹה' תִּגְמְלוּ זֹאת. אָמַר לְשׁוֹן גְּמוּל לְהָעִיר שֶׁבִּמְקוֹם שֶׁיִּגְמְלוּהוּ טוֹבוֹת כְּעַל כֹּל אֲשֶׁר גְּמָלָם, הִנֵּה הֵם מְשַׁלְּמִים רָעָה תַּחַת טוֹבָה.

עַם נָבָל וְלֹא חָכָם. וְאֵין חָכָם הַפְּכִיּוּת הַנָּבָל, לוֹמַר שֶׁהַגַּם שֶׁיִּהְיוּ עַם נָבָל מִטִּבְעָם, אִם הָיוּ חֲכָמִים לֹא הָיוּ נְבָלִים עִם ה', כִּי הַנָּבָל יַכִּיר שֶׁחוֹשֵׁךְ מִיּוֹשֶׁר אַף לְמַחְסוֹר וְלֹא יִהְיֶה נָבָל. **וְהוּא** מַה שֶּׁגָּמַר אוֹמֶר "הֲלוֹא הוּא אָבִיךָ" וְגוֹ', סִדֵּר אַרְבַּע חֲלוּקוֹת: א' שֶׁהוּא בָּרָא אֶת הָאָדָם, וּכְנֶגֶד זֶה אָמַר "הוּא אָבִיךָ". שֵׁנִית, שֶׁקָּנָה אוֹתָנוּ לַעֲבָדִים בְּמַה שֶׁהוֹצִיאָנוּ מִיַּד פַּרְעֹה וְהֶחֱיָה אוֹתָנוּ בַּמִּדְבָּר וְהֵבִיא אוֹתָנוּ לְאֶרֶץ מִלֵּאָה כָּל טוּב, וּכְנֶגֶד זֶה אָמַר "קָנָךְ". ג' שֶׁתִּקֵּן אוֹתָנוּ תִּקּוּן מְעֻלֶּה וְרָם בְּתֹת שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכֵנוּ וְנִבָּא אוֹתָנוּ, וְזֶה תִּקּוּן גָּדוֹל שֶׁעָשָׂה אוֹתָנוּ כְּלִי רָאוּי לְקַבֵּל הַנְּבוּאָה, וּכְנֶגֶד זֶה אָמַר "עָשָׂךְ", פֵּרוּשׁ מַעֲשֶׂה חָדָשׁ מִלְּבַד הַבְּרִיאָה הָרְמוּזָה בְּמַאֲמַר "אָבִיךָ". ד' שֶׁתִּכֵּן אוֹתָנוּ הִתְכּוֹנְנוּת הַנִּצְחִי לִזְכוֹת בּוֹ חַיֵּי עוֹלָם הַבָּא שֶׁהוּא הָעִקָּר. וְהַכַּוָּנָה בְּכָל זֶה הוּא שֶׁאֵין הַנָּבָל עוֹשֶׂה נְבָלָה עִם גֶּדֶר זֶה אִם לֹא לְצַד הֱיוֹתוֹ סָכָל, וְהוּא אָמְרוֹ "נָבָל וְלֹא חָכָם".

פסוק ז

זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם. אָמַר אַרְבַּע חֲלוּקוֹת כְּנֶגֶד אַרְבָּעָה דְּבָרִים שֶׁאָמַר בַּפָּסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה. כְּנֶגֶד אָמְרוֹ "הֲלֹא הוּא אָבִיךָ" שֶׁרָמַז בּוֹ שֶׁהוּא הַבּוֹרֵא, אָמַר "זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם" שֶׁהֵם שִׁשָּׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית, שָׁם יִמְצָא כִּי הוּא הַיּוֹצֵר הוּא הַבּוֹרֵא. וּכְנֶגֶד אָמְרוֹ "קָנָךְ" שֶׁרָמַז לִיצִיאַת מִצְרַיִם וּשְׁאָר הַטּוֹבוֹת שֶׁבָּהֶם קָנָה אוֹתָנוּ, אָמַר "בִּינוּ שְׁנוֹת דּוֹר וָדוֹר" שֶׁיִּתְבּוֹנֵן בְּמַה שֶׁפָּעַל ה' בַּשָּׁנִים שֶׁל שְׁנֵי דּוֹרוֹת, שֶׁהֵם דּוֹר הַיּוֹצֵא מִמִּצְרַיִם וְדוֹר רְבִיעִי הַנִּכְנָס לָאָרֶץ, וּבָהֶם יַכִּיר

מַעֲשָׂיו יִתְבָּרַךְ לְעֵם יִשְׂרָאֵל שֶׁבָּהֶם קָנָךְ. וּכְנֶגֶד אָמְרוֹ "עָשָׂךְ" שֶׁהוּא תִּקּוּן עֶלְיוֹן שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בּוֹ שֶׁנָּתַן שְׂכִינָתוֹ בְּתוֹכֵנוּ וְנִבָּא אוֹתָנוּ, אָמַר "שְׁאַל אָבִיךָ וְיַגֶּדְךָ" – אָבִיךָ הֵם הַנְּבִיאִים, וְכֵן פֵּרְשׁוּהָ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי). וּכְנֶגֶד "וַיְכוֹנְנֶךָּ" שֶׁפֵּרַשְׁנוּהָ עַל הֲכָנוֹת עוֹלָם הַבָּא, אָמַר "זְקֵנֶיךָ וְיֹאמְרוּ לָךְ" – פֵּרוּשׁ הֵם חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל הַמַּכִּירִים בַּהֲכָנַת הַדָּבָר וְהַמּוּשָׂג לָעוֹלָם הַבָּא, הֵם יֹאמְרוּ לָךְ.

פסוק ח

בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם. פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁהִנְחִיל ה' בָּרוּךְ הוּא אֶת הַגּוֹיִם לְשָׂרֵי מַעְלָה, זֶה יַגִּיד אֲשֶׁר הֵם פְּחוּתִים אֶצְלוֹ, אֲשֶׁר לֹא רָצָה שֶׁיִּתְכַּוֵּנוּ לִשְׁמוֹ, וּנְתָנָם לְשָׂרֵי מַעְלָה:

בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם. פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא מָסַר ה' כָּל הָאוּמּוֹת בְּיַד שַׂר אֶחָד, אֶלָּא הִפְרִידָם וְנָתַן חֵלֶק לְכָל שַׂר וְשַׂר. וְאוֹפֶן הַחֲלוּקָה שֶׁעָשָׂה בָּהֶם כְּשֶׁיִּצֵּב גְּבוּלָם הָיְתָה לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. פֵּרוּשׁ, יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי כָל מַעֲשֵׂה ה' עָשָׂה זֶה לְעוּמַת זֶה וְטוֹב וָרַע, וְכָל נְפָשׁוֹת שֶׁבַּנִּבְרָאִים נִטְעָם ה' מִשְּׁנֵי אִילָנוֹת: אִילָן אֶחָד טוֹב וְאֶחָד רַע. אִילָן הַטּוֹב הוּא אָדָם הָרִאשׁוֹן, אִילָן הָרַע הוּא ס"מ אָדָם בְּלִיַּעַל. וּכְשֶׁחָטָא אָדָם הָרִאשׁוֹן וְנִתְעָרֵב רַע בְּטוֹב, חָזְרוּ לִהְיוֹת יוֹצְאִים מֵהוֹלֶדֶת אָדָם הָרִאשׁוֹן גַּם נְפָשׁוֹת רָעוֹת, עַד שֶׁיִּצְאֶה נֶפֶשׁ אַחַת טְהוֹרָה שֶׁבָּהּ כְּלוּלוֹת כָּל הַנְּשָׁמוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת, וְנִתְבָּרֵר הָאִילָן הַטּוֹב מֵחָדָשׁ, וְזֶה הוּא יַעֲקֹב אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם. וְלָזֶה אָמְרוּ (בבא מציעא פד.; זוהר חלק ג רמד.) שׁוּפְרֵיהּ דְּיַעֲקֹב אָבִינוּ מַעֲיַן שׁוּפְרֵיהּ דְּאָדָם קַדְמָאָה, וְהֶבֶן הַדְּבָרִים. וְאִילָן זֶה יֵשׁ בּוֹ שִׁבְעִים עֲנָפִים, וְהֵם שִׁבְעִים נֶפֶשׁ שֶׁיָּרְדוּ לְמִצְרַיִם. וַאֲשֶׁר עַל כֵּן כַּאֲשֶׁר הִפְרִיד ה' הָאוּמּוֹת, הִצִּיב גְּבוּלָם לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, עָשָׂה מֵהֶם שִׁבְעִים כְּנֶגֶד שִׁבְעִים עֲנָפֵי הַקְּדוּשָׁה.

וְהַכָּוָנָה בָּזֶה, כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה כָּל בְּחִינָה וּבְחִינָה שֶׁל כָּל עָנָף מֵעֲנָפֵי הַקְּדֻשָּׁה מוֹשֶׁלֶת עַל שֶׁכְּנֶגְדָּהּ בְּחֵלֶק הָרַע, וְזֶה סוֹד (משלי ה:ה) "רַגְלֶיהָ יוֹרְדוֹת מָוֶת", שֶׁרַגְלַיִם שֶׁל הַקְּדֻשָּׁה דּוֹרְכִים עַל רָאשֵׁי הַקְּלִפָּה, וְנִמְצָאִים עֲנָפֵי יַעֲקֹב שׁוֹלְטִים וּמוֹלְכִים עַל הָאֻמּוֹת. וְאָמַר "כִּי חֵלֶק ה' עַמּוֹ" פֵּרוּשׁ טַעַם לָזֶה, לֶהֱיוֹת שֶׁהָאֻמָּה אֲשֶׁר בָּחַר לוֹ ה' שֶׁיִּהְיֶה הוּא הַמּוֹשֵׁל עָלֶיהָ הֵם יִשְׂרָאֵל, לָזֶה נִתְכַּוֵּן ה' וְהִמְלִיךְ וְנִשָּׂא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל כָּל הָאֻמּוֹת, וּבָזֶה כַּאֲשֶׁר הוּא מוֹלֵךְ עַל יִשְׂרָאֵל הִנֵּה הוּא מוֹלֵךְ עַל כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ. וְאָמְרוֹ "חֵלֶק ה' עַמּוֹ" יְכַוֵּן אֶל יִשְׂרָאֵל אַחַר שֶׁקִּבְּלוּ הַתּוֹרָה שֶׁאָז יִקָּרְאוּ בְּשֵׁם עַם ה'. וְאָמְרוֹ "יַעֲקֹב חֶבֶל" פֵּרוּשׁ הַחֶבֶל שֶׁהוּא רֹאשׁ הַנַּחֲלָה, וְהוּא מַה שֶּׁהַעִירוֹתִיךָ אֵלָיו בְּרֶמֶז אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא פד.) שׁוּפְרֵיהּ דְּיַעֲקֹב וְכוּ':

עוֹד יְכַוֵּן לוֹמַר, לֶהֱיוֹת שֵׁשׁ שִׁתֵּי בְּחִינוֹת בַּנְּשָׁמוֹת: יֵשׁ שֶׁבָּאָה מֵעוֹלָם עֶלְיוֹן, וְלָזֶה יֹאמַר "חֵלֶק ה'" – פֵּרוּשׁ חֵלֶק מֵה' בָּרוּךְ הוּא כִּבְיָכוֹל, וְיֵשׁ נְפָשׁוֹת שֶׁבָּאוֹת מִמָּקוֹם הַנִּקְרָא נַחֲלַת

שַׁדַּי, וְלָזֶה יִקְרָא יַעֲקֹב "חֶבֶל נַחֲלָתוֹ". וְדִקְדֵּק לוֹמַר "חֶבֶל" לִרְמֹז עִנְיָן גָּדוֹל אֲשֶׁר גִּלּוּ יוֹדְעֵי חֵן, כִּי כָּל נֶפֶשׁ הַחִיּוּנִי שֶׁבָּאָדָם יֵשׁ לָהּ חוּט אֶחָד דָּבוּק עִם שָׁרְשָׁהּ, וְהוּא יוֹצֵא מֵהַנְּחִירַיִם וְדָבוּק בְּשָׁרְשׁוֹ לְמַעְלָה, וּמִשָּׁם יוֹנֶקֶת הַנֶּפֶשׁ לִחְיוֹת. וְעַל נֶפֶשׁ הָרָשָׁע אָמַר הַכָּתוּב (במדבר טו:לא): "הִכָּרֵת תִּכָּרֵת" וְגוֹ' – פֵּרוּשׁ שֶׁאוֹתוֹ הַשֹּׁרֶשׁ הַדָּבוּק מֵהַנֶּפֶשׁ לַמָּקוֹם שֶׁמִּמֶּנּוּ חוּצָבָה יַכְרִיתֶנּוּ ה', וְשׁוּב אֵין לָהּ יְנִיקָה, וְזוֹ הִיא מִיתָה רַחֲמָנָא לִיצְלַן. וּבַצַּדִּיקִים נֶאֱמַר (דברים ד:ד): "וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּה' אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים" וְגוֹ', וְהוּא אָמְרוֹ "חֶבֶל נַחֲלָתוֹ", וְהָבֵן:

פסוק י

יִמְצָאֵהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר וּבְתֹהוּ וְגוֹ'. נִרְאֶה כִּי יְכַוֵּן הַכָּתוּב עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ט:) לֹא יָצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם עַד שֶׁעָשָׂאוּהָ כִּמְצוּלָה שֶׁאֵין בָּהּ דָּגִים וְכוּ', וְאָמְרוּ עוֹד (ליקוטי תורה וירא) שֶׁאִם הָיוּ יִשְׂרָאֵל מִתְעַכְּבִין בְּמִצְרַיִם הָיוּ נִטְמָעִים שָׁם לָעַד לְעוֹלָם כִּי הָיוּ נִכְנָסִים בַּחֲמִשִּׁים שַׁעֲרֵי טֻמְאָה, לָזֶה אָמַר יִמְצָאֵהוּ בְּאֶרֶץ שֶׁהִיא מִדְבָּר, פֵּרוּשׁ חֳרָבָה וְאֵין בָּהּ מַמָּשׁ, וְלָזֶה לֹא אָמַר יִמְצָאֵהוּ בַּמִּדְבָּר אֶלָּא בְּאֶרֶץ מִדְבָּר, וְהָבֵן:

וְאָמַר עוֹד, שֶׁמִּלְבַד שֶׁהָאֶרֶץ מִדְבָּר מִבְּלִי נִיצוֹץ קְדֻשָּׁה, אֶלָּא שֶׁהוּא תֹּהוּ יְלֵל יְשִׁימוֹן, פֵּרוּשׁ מִלֹּאָה טְנוּפָּת וְטֻמְאָה. וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ בַּזֹּהַר (חלק א טז.) כִּי תֹּהוּ הוּא בְּחִינַת קְלִפָּה אַחַת, וּכְמוֹ כֵן יְלֵל יְשִׁימוֹן שֶׁהֵם בְּחִינַת הָרַע, שֶׁהַמָּקוֹם מְשֻׁלָּל מֵהַטּוֹב וּמְכֻלָּל מֵהָרַע. וְלָזֶה ה' סְבִבוֹ, פֵּרוּשׁ, לְשׁוֹן שְׁמִירָה, וְאָמַר לְשׁוֹן עָתִיד לוֹמַר שֶׁאוֹתָהּ שְׁמִירָה שֶׁעָשָׂה לוֹ לֹא נֶעְדְּרָה וְעוֹדֶנָּה תִּהְיֶה תָּמִיד. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁהוֹצִיאָם מִמָּקוֹם הָרַע הַהוּא שֶׁלֹּא נִטְמְעוּ שָׁם, עוֹד שֶׁבְּאוֹתוֹ מָקוֹם עַצְמוֹ כְּשֶׁהָיָה מֵבִיא ה' הַמַּכּוֹת עַל מִצְרַיִם הָיָה שׁוֹמֵר אוֹתָם, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שמות ט:ו) "וּמִמִּקְנֵה יִשְׂרָאֵל" וְגוֹ', "בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן" וְגוֹ' (שמות ט:כו), "וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר" וְגוֹ' (שמות י:כג), "וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית" וְגוֹ' (שמות יב:כג), וְהוּא אָמְרוֹ "יְסוֹבְבֶנְהוּ".

וְאָמְרוֹ **יְבוֹנְנֵהוּ** – פֵּרוּשׁ, עַל יְדֵי שֶׁנָּתַן לָהֶם תּוֹרָה שֶׁהִיא מְקוֹר הַבִּינָה, שֶׁבָּזֶה "יִצָּרְנֵהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ", עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי ב:יא) "תְּבוּנָה תִּנְצָרֶכָּה". וְאָמְרוֹ "כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ" – כְּמַאֲמַר הַנָּבִיא (זכריה ב:יב) "כִּי הַנּוֹגֵעַ בָּכֶם כְּנוֹגֵעַ בְּבָבַת עֵינוֹ". וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה, כְּדֶרֶךְ שֶׁאֵין הָעַיִן סוֹבֶלֶת נְגִיעַת אֲצְבַּע הָאָדָם בָּהּ, וַהֲטַעַם לְצַד כִּי גּוּף הָאֲצְבַּע עָכוּר וְהָעַיִן זַכָּה, וְאֵין הָרוּחָנִי סוֹבֵל הַגַּשְׁמִי. וְהוּא סוֹד מַאֲמַר הָרַשְׁבַּ"י (זוהר ח"ב ריא:) שֶׁאָמַר: יַי לְהֹ לְנִשְׁמְתָא דְּסָבְלָא אֶשָּׁא נוּכְרָאָה, פֵּרוּשׁ, הָאֵשׁ שֶׁבּוֹ נִכְנֶסֶת לְהַעֲנִישָׁהּ הִיא אֵשׁ נָכְרִיָּה בְּעֵרֶךְ אֵשׁ הַנִּשְׁמָה, וְלָזֶה תִּמְצָא שָׁם שֶׁנֶּפֶשׁ הַצַּדִּיק תִּטְבּוֹל בָּאֵשׁ הַנִּקְרָא נָהָר דִּינוּר, פֵּרוּשׁ, בְּעוֹד שֶׁלֹּא נִתְרַחֵק הָאֵשׁ וְלֹא נִגְשַׁם, שֶׁבָּזֶה לֹא יִטְעֲרוּ. וְהָבֵן סוֹדָן שֶׁל דְּבָרִים:

וְהוּא אָמְרוֹ כָּאן "כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ", כִּי הֵם רוּחָנִיִּים וְכָל חוּץ מֵהֶם גַּשְׁמִי, וְלָזֶה יָרֵעוּ וְיַשְׁחִיתוּ בָּהֶם אֲפִלּוּ נְגִיעַת הֶעָכוּר, כְּמוֹ שֶׁיֵּרַע נְגִיעַת יָד בְּאִישׁוֹן עַיִן. וְזֶה הָיָה אַחַר שֶׁהִנְחִילָם הַתּוֹרָה, וְלָזֶה קָדַם לוֹמַר "יְבוֹנְנֵהוּ" וְאַחַר כָּךְ אָמַר "יְצָרֲנֵהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ", וְהוּא טַעַם מִצְוֹוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְהָבֵן:

עוֹד יְרֻצֶּה אָמְרוֹ "יְבוֹנְנֵהוּ יְצָרֲנֵהוּ" עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת בְּרָכוֹת נד:, שְׁלֹשָׁה צְרִיכִין שְׁמִירָה, וְאֶחָד מֵהֶם הוּא תַּלְמִיד חָכָם, וְהַטַּעַם לְפִי שֶׁהַמַּזִּיקִין מִתְקַנְּאִים מִמַּעֲלַת בֶּן תּוֹרָה וּמִתְגָּרִים בּוֹ. לָזֶה אָמַר "יְבוֹנְנֵהוּ", פֵּרוּשׁ יִתֵּן לוֹ הַתּוֹרָה שֶׁנִּקְרֵאת תְּבוּנָה (משלי ב:יא), לָזֶה חָל עָלָיו לְשָׁמְרוֹ כְּאָמְרוֹ "יְצָרֲנֵהוּ" וְגוֹ':

פסוק יא

כְּנָשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ. רַז"ל (ספרי) דָּרְשׁוּ מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ בּוֹ, (עיין רש"י ז"ל) וְחוּץ מִדִּבְרֵיהֶם יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם ז"ל (ויקרא רבה יז:ד) כִּי כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹבְרִים רְצוֹנוֹ אֵין בַּעַל הַדִּין נוֹגֵעַ בְּנַפְשׁוֹת תְּחִלָּה אֶלָּא מַתְחִיל לְהָעִירוֹ בְּנִגְעֵי בָּתִּים אַחַר כָּךְ בְּנִגְעֵי בְּגָדִים וְכוּ', וְהוּא מַאֲמַר "כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ" כְּמוֹ כֵן ה' מְעוֹרֵר בָּנָיו, גַּם מְעוֹרָרָם כְּפִי הַיְכֹלֶת שֶׁיּוּכְלוּ עָמוֹד בּוֹ, כְּאָמְרָם ז"ל (בראשית רבה נה:ב) שֶׁאֵין ה' מְנַסֶּה הָאָדָם אֶלָּא בְּשֶׁעוּר שֶׁיּוּכַל לִסְבּוֹל.

וְאָמְרוֹ "יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו" וְגוֹ', עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (ספרי דברים ג,כט) יְמִינוֹ פְּשׁוּטָה לְקַבֵּל שָׁבִים, שֶׁאִם עַל יְדֵי הֶעָרָה שֶׁיָּעִיר ה' לְיִשְׂרָאֵל יִתְעוֹרְרוּ לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה, תֵּכֶף יְמִינוֹ פְּשׁוּטָה. וְאָמַר "יִפְרֹשׂ" לְעָתִיד, זֶה שֶׁיְּעוֹרֵר, טַעַם שֶׁיִּפְרֹשׂ כְּנָפָיו מֵעִיקָּרָא הוּא בִּשְׁבִיל שֶׁיְּקַחֵהוּ לְאִישׁ יִשְׂרָאֵל הַחוֹזֵר בִּתְשׁוּבָה, שֶׁזּוֹלַת זֶה לֹא הָיָה פּוֹרֵשׂ כְּנָפָיו.

יִשָּׂאֵהוּ עַל אֶבְרָתוֹ – וְאָמְרוֹ "יִשָּׂאֵהוּ" וְגוֹ', עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תיקוני זוהר תיקון ע קלא.) בְּפָסוּק (קהלת י:כ) "וּבַעַל כְּנָפַיִם יַגִּיד דָּבָר", כִּי יֵשׁ כַּת אַחַת שֶׁל מַלְאָכִים שֶׁנִּקְרָאִים בַּעֲלֵי כְּנָפַיִם, וְשֵׁרוּתָם הִיא שֶׁכָּל דִּבּוּר טוֹב וּבְרָכַת ה' הַיּוֹצֵאת מִפִּי אִישׁ יְהוּדִי יִשָּׂאוּהָ כַּנְפֵיהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ "יִשָּׂאֵהוּ עַל אֶבְרָתוֹ", פֵּרוּשׁ יִשָּׂא הַבָּא מִמֶּנּוּ מֵהַטּוֹב.

פסוק יב

ה' **בָּדָד יַנְחֶנּוּ**. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא, צו ז) בַּפָּסוּק (הושע ד:יז) "חֲבוּר עֲצַבִּים אֶפְרַיִם הַנַּח לוֹ", כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל יֵשׁ בֵּינֵיהֶם אַחְדוּת אֲפִלּוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה הַנַּח לוֹ, פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ (אסתר ב:יא) "וַהֲנָחָה לַמְּדִינוֹת עָשָׂה", וְהוּא אָמְרוֹ "ה' בָּדָד" פֵּרוּשׁ כְּשֶׁהָעָם בָּדָד לְשׁוֹן בַּד – ה' יַנְחֶנּוּ.

וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר – פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁהֵם עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה אֵין ה' מַחְשִׁיב לוֹ עָוֹן זֶה. וּמַאֲמַר "אֵין עִמּוֹ" תִּתְפָּרֵשׁ עַל דֶּרֶךְ שֶׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוכה מא.) בְּפָסוּק (ירמיה ל:יז)

"דּוֹרֵשׁ אֵין לָהּ", מִכְּלָל שֶׁיֵּשׁ לָהּ, כְּמוֹ כֵן בְּמַה שֶׁלְּפָנֵינוּ אָמַר "אֵין עִמּוֹ" מִכְּלָל שֶׁיֵּשׁ עִמּוֹ, אֶלָּא שֶׁאֵין ה' מְיַסְּרוֹ עַל זֶה.

עוֹד יְרֻצָּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: אֵימָתַי "ה' בָּדָד יַנְחֶנּוּ"? כְּשֶׁנִּגְמַר חֵלֶק הָרַע מִיִּשְׂרָאֵל, וְהוּא אָמְרוֹ "וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר", שֶׁהוּא חֵלֶק הָרַע הַדָּבוּק בָּאָדָם מֵחֵטְא הָאָדָם, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין:

פסוק יג

יַרְכִּיבֵהוּ עַל בָּמֳתֵי וְגוֹ'. אֵין זֶה נִמְשָׁךְ עִם הָאָמוּר לְמַעְלָה, אֶלָּא הַתְחָלַת עִנְיָן וְנִמְשָׁךְ לְמַטָּה, וּגְזֵרַת הַדְּבָרִים הוּא "וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן" וְגוֹ'.

פסוק יז

לֹא אֱלֹהַּ. פֵּרוּשׁ, גַּם הֵם אֵינָם זוֹבְחִים לָהֶם לְצַד הֱיוֹתָם אֱלוֹהַּ, אֶלָּא לַעֲשׂוֹת לָהֶם צָרְכֵיהֶם וּמְבֻקָּשָׁם. וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁעוֹשִׂים לַעֲבוֹדַת אֱלִילִים אָמַר "אֱלֹהִים לֹא יְדָעוּם", פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁאֵינָם יוֹדְעִים אוֹתָם מַה טִּיבָם שֶׁל הָאֱלִילִים הֵם עוֹבְדִים אוֹתָם. וְאָמְרוֹ "חֲדָשִׁים מִקָּרֹב בָּאוּ" וְגוֹ', עַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (דברים יג:ז) "כִּי יְסִיתְךָ אָחִיךָ" וְגוֹ':

פסוק יח

צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר חלק ג רז:) בְּשָׁעָה שֶׁרָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִבְרֹא אֶת הָאָדָם, נִמְלַךְ בַּמַּלְאָכִים וְאָמְרוּ לְפָנָיו "מָה אֱנוֹשׁ" וְגוֹ' (תהלים ח:ה), וְנִתְעַצֵּם ה' נֶגֶד דִּבְרֵי הַמַּלְאָכִים וּבָרָאוֹ וְהֶעֱנִישׁ הַמְּנַגְּדִים, עַד כָּאן, וְלָזֶה כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹבְרִים רְצוֹנוֹ מַחְלִישִׁים טַעַם לֵידָתוֹ שֶׁל אָדָם, וְהוּא אָמְרוֹ "יְלָדְךָ תֶּשִׁי".

וַתִּשְׁכַּח אֵל מְחֹלְלֶךָ. תִּתְפָּרֵשׁ לְשׁוֹן עֲדִי, כְּדֶרֶךְ אָמְרוֹ (הושע ב:טו) "וַתַּעַד נִזְמָהּ וְחֶלְיָתָהּ", וְהַכַּוָּנָה שֶׁעָשָׂאךָ מָחוֹל, עֲדִי עַל כָּל הַנִּבְרָאִים, אֲפִלּוּ עַל הַמַּלְאָכִים, כְּאָמְרוֹ (תהלים סו:יב) "הִרְכַּבְתָּ אֱנוֹשׁ לְרֹאשֵׁנוּ", אוֹ עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיה מט:ג) "יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּךָ אֶתְפָּאָר", שֶׁעָשָׂאךָ עֲדִי לוֹ יִתְבָּרַךְ. וְרַז"ל אָמְרוּ (ספרי) דְּרָשׁוֹת וּכְפַטִּישׁ וְגוֹ'.

פסוק כ

כִּי דוֹר תַּהְפֻּכוֹת וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁאָמַר הַכָּתוּב בְּסָמוּךְ "אַסְתִּירָה פָנַי" וְגוֹ', וּבָזֶה לֹא יִשְׁקְיף וְיִרְאֶה הֲגַם שֶׁיַּעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה וְיִחָנְנוּ קוֹלָם, וְאֵין זֶה מִן הַנָּכוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן, לָזֶה גָּמַר אוֹמֶר הַטַּעַם "כִּי דוֹר תַּהְפֻּכוֹת", פֵּרוּשׁ מִתְהַפְּכִים מִטּוֹבָה לְרָעָה. וְאָמְרוֹ "בָּנִים", פֵּרוּשׁ אֲפִלּוּ יַחְשְׁבוּ לְהֵיטִיב לְבֹא אֶל גֶּדֶר שֶׁיִּהְיוּ נֶחְשָׁבִים בָּנִים, "לֹא אֵמֶן בָּם" כִּי יָשׁוּבוּ לְהַרְשִׁיעַ וְאֵין חֲזָרָתָם שְׁלֵמָה, וַאֲשֶׁר עַל כֵּן רָאוּי הוּא לְהַסְתִּיר וְגוֹ':

פסוק כו

אָמַרְתִּי אַפְאֵיהֶם. פֵּרוּשׁ "אַפְאֵיהֶם" – אַסְמִיךְ אַפִּי עִמָּהֶם עַד שֶׁיּוּשְׁבְּתוּ מֵאֱנוֹשׁ.

פסוק כז

לוּלֵי כַּעַס אוֹיֵב וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, שֶׁכַּמָּה וְכַמָּה הַכְעָסוֹת הִכְעִיסוּנִי אוֹיְבֵיהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ "אָגוּר" מִלְּשׁוֹן (משלי ו:ח) "אָגְרָה בַקַּיִץ", שֶׁאָגוּר הוּא כַּעֲסוֹ שֶׁל אוֹיֵב וְעוֹמְדִים הֵם לְכָלְיוֹן, וּכְשֶׁיִּרְאוּ שֶׁהִשְׁבַּתִּי שֵׁם יִשְׂרָאֵל חָס וְשָׁלוֹם "יְנַכְּרוּ צָרֵימוֹ", פֵּרוּשׁ, יַחְשְׁבוּ כִּי יִשְׂרָאֵל אֻמּוּנָתָם נָכְרִיָּה וְלֹא צַדִּיק, וְיִתְחַזֵּק דִּבֵּר אֱמֶת לְשֶׁקֶר חָס וְשָׁלוֹם. וְעוֹד חוֹשֵׁשׁ "פֶּן יֹאמְרוּ יָדֵינוּ רָמָה", פֵּרוּשׁ, מִלְּבַד שֶׁיַּכְחִישׁוּ אֱמוּנַת יִשְׂרָאֵל וְדָתָם, יוֹסִיפוּ לְחָטֹא לוֹמַר שֶׁאֱמוּנָתָם אֱמוּנָה רְאוּיָה, וְהוּא אָמְרוֹ "פֶּן יֹאמְרוּ יָדֵינוּ רָמָה", וְטוֹבָתָם וְשַׁלְוָתָם לֹא מֵה' הִיא אֶלָּא מֵעֲבוֹדָה זָרָה אֲשֶׁר הֵם עוֹבְדִים.

וְהוּא אָמְרוֹ וְלֹא ה' פָּעַל כָּל זֹאת, פֵּרוּשׁ, כָּל טוֹבָתָם וְהַצְלָחָתָם. וְהָרְאָיָה שֶׁלֹּא עָשׂוּ יִשְׂרָאֵל דָּבָר רַע מַה שֶּׁהֵם אֵינָם עוֹשִׂים, וְיוֹתֵר מֵהֵמָּה, וְהֵם מָשְׁלוּ בָּהֶם וַיְאַבְּדוּם.

אוֹ יִרְצֶה, שֶׁכָּל הַפְּעֻלָּה הַזֹּאת שֶׁעָשׂוּ הַשְׁחָתָה גְּדוֹלָה בְּיִשְׂרָאֵל וְהִשְׁבִּיתוּ מֵאֱנוֹשׁ זִכְרָם, יֹאמְרוּ שֶׁלֹּא עָשָׂה כָּל זֶה ה' אֶלָּא בְּצֵרוּף כֹּחַ וְרָצוֹן עֲבוֹדַת עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁהִיא הִשְׁלִיטָתָם עֲלֵיהֶם:

פסוק כח

כִּי גּוֹי אֹבַד עֵצוֹת. פֵּרוּשׁ, שֶׁאֵין חֶשֶׁשׁ שֶׁהַגּוֹי יִרְאֶה וְיִקַּח מוּסָר וְיֹאמַר: וּמָה אֵלּוּ עַל שֶׁהִכְעִיסוּ מְעַט רָאָה מַה עָלְתָה בְּיָדָם וְכוּ' וְיֵיטִיב מַעֲשָׂיו, וְהוּא אָמְרוֹ "כִּי גּוֹי אֹבַד עֵצוֹת", פֵּרוּשׁ אֵין בְּטִבְעוֹ דָּבָר זֶה וְאָבוּד הוּא מֵעֵצוֹת כָּאֵלּוּ, "וְאֵין בָּהֶם תְּבוּנָה" לְהָבִין דָּבָר מִתּוֹךְ דָּבָר, כְּמוֹ שֶׁאָמַרְנוּ "לוּ חָכְמוּ יַשְׂכִּילוּ זֹאת", פֵּרוּשׁ חֲרִי הָאַף הַבָּא עַל יִשְׂרָאֵל, וּמִזֶּה יָבִינוּ לְאַחֲרִיתָם מַה תִּהְיֶה עַל מַעֲלָם.

פסוק ל

אֵיכָה יִרְדֹּף. יֵשׁ לְפָרְשׁוֹ הֶעָרָה לַגּוֹי שֶׁאֵינוֹ מִתְעוֹרֵר בְּהֶעָרָה נִרְגֶּשֶׁת שֶׁהִיא "אֵיכָה יִרְדֹּף אֶחָד" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, אֶחָד מֵהָאֻמּוֹת אֶלֶף מִיִּשְׂרָאֵל, פֵּרוּשׁ כִּי בְּכָל מִלְחָמוֹת הָרְגִילִים בֵּין הָאֻמּוֹת לֹא יִמְצֵא דָּבָר כָּזֶה, שֶׁאֵין שׁוֹנֵא מַשִּׂיג כֹּחַ וּגְבוּרָה כָּזוֹ בֵּין הָעַמִּים.

אֵיכָה יִרְדֹּף אֶחָד אֶלֶף. פֵּרוּשׁ, אֶחָד הַמְיֻחָד מֵהָאֻמּוֹת אֶלֶף מִיִּשְׂרָאֵל וְכוּ'. וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת בְּחֻקֹּתַי בְּפָסוּק (ויקרא כו:ח) "וְרָדְפוּ מִכֶּם חֲמִשָּׁה מֵאָה" וְגוֹ':

אִם לֹא כִּי צוּרָם. פֵּרוּשׁ מִדַּת הַדִּין, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (דברים לב:ד) "הַצּוּר תָּמִים" וְגוֹ'. וְאָמְרוֹ "וה' הִסְגִּירָם" פֵּרוּשׁ מִדַּת רַחֲמִים עִם מִדַּת הַדִּין, שֶׁזּוּלַת זֶה לֹא הָיָה כָּל כָּךְ יְרִידָה לְיִשְׂרָאֵל שֶׁיִּפְּלוּ אֶלֶף לִפְנֵי אֶחָד.

פסוק לא

כִּי לֹא כְצוּרֵנוּ וגו'. פֵּרוּשׁ, הַטַּעַם שֶׁיִּתְלוּ טַעַם אֶחָד אֶלָּף כִּי צוּרָם מְכָרָם וַה' הִסְגִּירָם, וְלֹא יִתָּלוּ לוֹמַר מִבִּלְתִּי יְכֹלֶת ה' וגו' חָס וְשָׁלוֹם, וּכְמַאֲמַר מֹשֶׁה לַה' בְּמַעֲשֵׂה הַמְרַגְּלִים, כִּי הִתְוַקֵּף שֶׁל יִשְׂרָאֵל אֵינוֹ כְּתַקְפָּם שֶׁל הָאוּמוֹת, שֶׁאֵין לְךָ עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁעָמְדָה יָמִים רַבִּים, בְּסוֹד (משלי יב:יט) "וְעַד אַרְגִּיעָה לְשׁוֹן שָׁקֶר", וְצֵא וּלְמַד מֵעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁל כְּמוֹשׁ אֶשֶׁר תָּעוּ אַחֲרֶיהָ רוֹב הָאוּמוֹת וְכַמָּה הִפְלִיאָה עֲשׂוֹת כַּכָּתוּב בְּדִבְרֵי רַבֵּינוּ סְעַדְיָה גָּאוֹן, וְאַף עַל פִּי כֵן וְהָיָה כְּלֹא הָיָה, וְרַבּוֹת כָּאֵלֶּה. אֲבָל צוּרֵנוּ שַׁגִּיא כֹּחַ מַעֲלִין בַּקֹּדֶשׁ וַאֲפִלּוּ הַגּוֹיִם יַסְכִּימוּ עַל זֶה, כָּאָמוּר בְּדִבְרֵי הַנָּבִיא (מלאכי א:יא) "כִּי גָדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם", וּכְשֶׁיִּרְאוּ מַפֶּלֶת יִשְׂרָאֵל בְּדֶרֶךְ זֶה גַּם הֵם יִשְׁפְּטוּ כֵן, וְהוּא אָמְרוֹ "וְאֹיְבֵינוּ פְּלִילִים" לְשׁוֹן דַּיָּנִים, כְּאָמְרוֹ (שמות כא:כב) "וְנָתַן בִּפְלִילִים", פֵּרוּשׁ יִשְׁפְּטוּ גַּם הֵם שֶׁלֹּא כְצוּרֵנוּ צוּרָם, אֶלָּא כְּשֶׁרוֹאִים הַשִּׂחָתַת יִשְׂרָאֵל יְנַכְּרוּ אֶת הָאֱמֶת כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "פֶּן יְנַכְּרוּ וגו' פֶּן יֹאמְרוּ" וגו'.

פסוק לב

כִּי מִגֶּפֶן וגו'. פֵּרוּשׁ, נוֹתֵן טַעַם לִמְכִירָתָם וּלְהַקּוֹדֵם לָהּ "אָמַרְתִּי אַפְאֵיהֶם". וְאָמְרוֹ "מִגֶּפֶן" – כְּבָר הוֹדַעְתִּי כִּי דָּבָר שֶׁבִּקְדֻשָּׁה יֵשׁ כְּנֶגְדּוֹ בַּסִּטְרָא אָחֳרָא, כְּאָמְרוֹ (קהלת ז:יד) "גַּם אֶת זֶה לְעֻמַּת זֶה עָשָׂה" וגו', וְיִשְׂרָאֵל נִמְשְׁלוּ לְגֶפֶן (בראשית רבה צט,ח) דִּכְתִיב (תהלים פ:ט) "גֶּפֶן מִמִּצְרַיִם תַּסִּיעַ", וּכְנֶגְדָּם כְּשֶׁהִרְשִׁיעוּ אָמַר "מִגֶּפֶן סְדֹם", וְגֶפֶן הִיא אִילָן הָרַע שֶׁל אֲחִיזַת הָרְשָׁעִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר אוֹמֶר "עֲנָבֵמוֹ עִנְבֵי רוֹשׁ" וגו', וּלְפִי שֶׁאֵינָם אֶלָּא אוֹחֲזִים בָּהּ וְאֵין כָּל עַנְפֶּם מִמֶּנָּה, לָזֶה אָמַר "מִגֶּפֶן" וְלֹא אָמַר "כִּי גֶּפֶן סְדֹם גַּפְנָם", וּבָחַר מִכָּל דּוֹמֶה הָרַע סְדֹם, לְפִי שֶׁנִּתְמַלְּאָה סְאָתָם כִּסְדֹם.

וַאֲמֹרוֹ "וּמִשַּׁדְמוֹת עֲמֹרָה", כִּי כְּמוֹ שֶׁבְּעַנְפֵי אִילָן הַקָּדוֹשׁ יֵשׁ גֶּדֶר לְמַעְלָה מִגֶּדֶר, וְהָעֶלְיוֹן יִתְיַחֵס אֵלָיו שֵׁם זָכָר לִהְיוֹתוֹ מַשְׁפִּיעַ, וְהַתַּחְתּוֹן יִתְיַחֵס אֵלָיו שֵׁם נְקֵבָה לִהְיוֹתוֹ נִשְׁפָּע, כְּמוֹ כֵן הִמְשִׁיל אֲחִיזוֹת בְּשָׂרְשׁוֹ הָרַע לִשְׁנֵי גְּדֵרִים: גֶּדֶר הָרִאשׁוֹן יִקָּרֵא גֶּפֶן, וְגֶדֶר שֵׁנִי נִקְרָא שָׂדֶה, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין בְּדוּגְמָתָם בַּקְּדוּשָּׁה וְיֵאוֹרוּ עֵינָיו:

פסוק לד

הֲלֹא הוּא כָּמוּס עִמָּדִי וגו'. פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁבִּשְׁבִיל כַּעַס אוֹיֵב נִמְנַעְתִּי מֵעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט הַמִּתְחַיֵּב לָהֶם עַל מַעֲשֵׂיהֶם, לֹא מִפְּנֵי זֶה יִפְטְרוּ מֵעֹנֶשׁ הַמַּגִּיעַ לָהֶם, הֲלֹא הוּא כָּמוּס עִמָּדִי חָתוּם בְּאוֹצְרוֹתַי לְיוֹם הַדִּין. וְעַל זֶה אָמַר הַנָּבִיא (ישעיהו י:ג) "וּמַה תַּעֲשׂוּ לְיוֹם פְּקֻדָּה", וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁחָרַד שְׁמוּאֵל מִפַּחַד יוֹם הַדִּין, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה ד:) בְּמַעֲשֵׂה בַּעֲלַת אוֹב. וְכָפַל לוֹמַר "כָּמוּס עִמָּדִי חָתוּם" וגו', עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שמות לד:ז) "נוֹשֵׂא עָוֹן", וּכְשֶׁיַּגִּיעַ לְגֶדֶר שֶׁיֹּאמַר "נִלְאֵיתִי נְשׂוֹא" (ישעיהו א:יד) יַחְתִּמֵהוּ בְּאוֹצָרוֹת וְיִנָּקֵם הוּא

מֵעוֹשֵׂי רִשְׁעָה בְּהוֹצָאַת שֵׁמֶשׁ מִנַּרְתִּיקָהּ (נדרים ח:) וְלֹהֵט אוֹתָם יוֹם ה', וְהוּא אָמְרוֹ "לִי נָקָם" פֵּרוּשׁ שֶׁיִּנָּקֵם הוּא בְּעַצְמוֹ כִּבְיָכוֹל:

פסוק לה

לִי נָקָם וְשִׁלֵּם. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה ג:) שֶׁלֶּעָתִיד לָבֹא יוֹצִיא הַשֵּׁם חַמָּה מִנַּרְתִּיקָהּ, הָרְשָׁעִים נִדּוֹנִים בָּהּ וְלֹהֶטָה אוֹתָם, וְהַצַּדִּיקִים מִתְרַפְּאִין בָּהּ. וְהוּא אָמְרוֹ "לִי נָקָם וְשִׁלֵּם", פֵּרוּשׁ, נָקָם לָרְשָׁעִים, וְשִׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לַצַּדִּיקִים.

לְעֵת תָּמוּט רַגְלָם. הוּא סוֹד מַאֲמַר (סוטה מט.) "עִקְּבוֹת מְשִׁיחָא", וְהוּא בֵּרוּרֵי נִיצוֹצֵי רַגְלֵי ס"מ כְּשֶׁתָּמוּט רַגְלָם שֶׁל עוֹשֵׂי רִשְׁעָה, וְתִגָּמֵר מִמַּה שֶׁנִּגַּע בָּהּ מִדָּבָר הַמַּעֲמִיד, כַּיָּדוּעַ לְיוֹדְעֵי חֵן.

כִּי קָרוֹב יוֹם אֵידָם, וְגוֹ'. הוּא מַאֲמַר הַנָּבִיא (צפניה א:ז) "כִּי קָרוֹב יוֹם ה'" וְגוֹ'.

וְחָשׁ עֲתִידוֹת לָמוֹ. הֵם הַנֶּחָמוֹת הָעֲתִידוֹת, כְּשֶׁיִּשְׁתַּלְּמוּ עוֹשֵׂי רִשְׁעָה תֵּכֶף יְמַהֵר לְקַיֵּם הַבְטָחוֹת הָעֲתִידוֹת לַצַּדִּיקִים.

פסוק לו

כִּי יָדִין ה' עַמּוֹ וְגוֹ'. אַחַר שֶׁנִּגְמַר עִנְיַן מַכְעִיסֵי אֵל עַד סוֹפָם, חָזַר לְהַבְטִיחַ לִכְלָלוּת יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא לְעוֹלָם יָרִיב אִתָּם. "כִּי יָדִין ה' עַמּוֹ" – פֵּרוּשׁ, יַעֲמִיד בְּמִשְׁפָּט כּוֹסוֹת הַתַּרְעֵלָה אֲשֶׁר עֲבָרוּם, וְיִרְאֶה צָרוֹת שֶׁעָבְרוּ עַל הַצַּדִּיקִים, מֵהֶם הֵרָגוּ, מֵהֶם שָׂרְפוּ, מֵהֶם הִפְשִׁיטוּם, וּבִשְׁבִיל הַצַּדִּיקִים אֲשֶׁר נִצְטַעֲרוּ יִתְנֶחָם. וְהוּא אָמְרוֹ "וְעַל עֲבָדָיו יִתְנֶחָם" – פֵּרוּשׁ, בִּשְׁבִילָם יִתְנֶחָם לוֹמַר דַּי צָרוֹת הַגָּלוּת. וְעוֹד, כְּשֶׁיִּרְאֶה ה' שֶׁאֵין כֹּחַ בְּיִשְׂרָאֵל לְהַצִּיל עַצְמָן מֵהַגָּלוּת, וְכֹחַ אֵין בַּצַּדִּיקִים לְיַסֵּר בְּשֵׁבֶט מוּסָר לְמַרְגִּיזֵי אֵל, גַּם לֹא יִשְׁאֲרוּ בְּיִשְׂרָאֵל אֲנָשִׁים גְּדוֹלִים וּנְבִיאִים חוֹזִים בַּעֲלֵי רוּחַ הַקֹּדֶשׁ וְ"אֵין אֶשְׁכּוֹל" וְגוֹ' (מיכה ז:א), וְהוּא אָמְרוֹ "כִּי אָזְלַת יָד", וּבָזֶה "אֶפֶס עָצוּר" – פֵּרוּשׁ, עַל דֶּרֶךְ (שמואל א' ט:יז) "יַעְצֹר בָּעַמִּי" – פֵּרוּשׁ, שֶׁאֵין כֹּחַ לַמַּדְרִיכִים בְּדַרְכֵי ה' לְהַדְרִיכָם, "וְעָזוּב" – פֵּרוּשׁ, וּמִצַּד זֶה נִשְׁאָר הָעָם עָזוּב.

פסוק לז

אֵי אֱלֹהֵימוֹ. יִשְׂרָאֵל יֹאמַר: "אֵי אֱלֹהֵימוֹ?" הֲגַם שֶׁאֵין מַעֲשֵׂיהֶם מְהֻגָּנִים, אַף עַל פִּי כֵן יָבֹא בְּטַעֲנָה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים הָרָמוּז בְּתֵיבַת צוּר, וְהוּא חָסָיוּ בוֹ. כִּי יִשְׂרָאֵל, הֲגַם שֶׁיַּרְשִׁיעוּ וְיַעַבְרוּ עַל חֵלֶק מִמִּצְוֹוֹת ה', אַף עַל פִּי כֵן כָּל מַחְסֵיהֶם בַּה', וְעָלָיו סוֹבְלִים דַּלּוּת וְשִׁפְלוּת, וְנֶהֱרָגִים עַל קִדֻּשַׁת שְׁמוֹ, וְעוֹמְדִים וּמְצַפִּים לְצוּר גּוֹאֲלָם, וְהוּא אָמְרוֹ "חָסָיוּ בוֹ".

פסוק לח

וְאָמְרוֹ **אֲשֶׁר חֵלֶב זְבָחֵימוֹ וְגוֹ'** – הוּא מַאֲמַר ה' נֶגֶד דִּבְרֵיהֶם, וְהַרְדָּפַת הַדְּבָרִים הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ "כִּי יָדִין" וְגוֹ' וְיִתְנַחֵם עַל מַה שֶּׁסָּבְלוּ עֲבָדָיו, וְעוֹד כִּי יִרְאֶה כִּי אָזְלַת יָד וְגוֹ' וְאָמַר

וְגוֹ', וְהֵשִׁיב ה' "אֲשֶׁר חֵלֶב וְגוֹ' יָקוּמוּ", וּמוּבָן הַדָּבָר מֵעַצְמוֹ הַכָּרָתָם שֶׁל אוֹכְלֵי זְבָחֵימוֹ כִּי לֹא יוֹעִילוּ וְלֹא יַצִּילוּ, וַיַּכִּירוּ כִּי ה' הוּא לְבַדּוֹ מוֹשִׁיעַ. וְהוּא מַה שֶּׁנֶּאֱמַר אוֹמֶר "רְאוּ עַתָּה כִּי אֲנִי" וְגוֹ'.

יָקוּמוּ וְיַעְזְרֻכֶם וְגוֹ'. לְפִי שֶׁיֵּשׁ שְׁנֵי מִינֵי עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה: יֵשׁ שֶׁעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה לֶאֱלוֹהַּ גָּמוּר, וְיֵשׁ שֶׁעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה לְאֶמְצָעִי, וְעַל שְׁנֵיהֶם צִוָּה ה' כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּהוּ בִּמְקוֹמוֹ (שמות כ:ד). לָזֶה אָמַר כְּנֶגֶד הָעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה לְאֶמְצָעִי אָמַר "יָקוּמוּ וְיַעְזְרֻכֶם" – עֵזֶר בְּעָלְמָא, כִּי לְסִבָּה זוֹ עֲשָׂאוּהָ לַעֲזוֹר לְהוֹעִיל בֵּינֵיהֶם וּבֵין אֱלֹהֵי עוֹלָם, וּכְנֶגֶד הָעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה לֶאֱלוֹהַּ גָּמוּר אוֹמֵר "יִהְיוּ עֲלֵיכֶם סִתְרָה".

פסוק לט

רְאוּ עַתָּה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא וְגוֹ'. כָּפַל לוֹמַר שְׁתֵּי פְּעָמִים "אֲנִי אֲנִי" כְּנֶגֶד שְׁתֵּי טָעִיּוֹת שֶׁל עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁרָמְזוּ בַּפָּסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה, לָזֶה אָמַר "אֲנִי" – פֵּרוּשׁ וְלֹא אַחֵר שֶׁאַתֶּם חוֹשְׁבִים בּוֹ לֶאֱלוֹהַּ גָּמוּר, וּכְנֶגֶד עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁעוֹשִׂים לְאֶמְצָעִי אָמַר "אֲנִי הוּא" – פֵּרוּשׁ לְבַדִּי, וְגַמַר אוֹמֶר "וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי" – אֶמְצָעִי בֵּינִי לְבֵין הַנִּבְרָאִים.

אֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה. זֶה כְּנֶגֶד כַּת הָאוֹמְרִים שֶׁפּוֹעֵל הָרַע אֵינוֹ פּוֹעֵל הַטּוֹב וּשְׁתֵּי יְכוֹלוֹת יֵשׁ, לָזֶה אָמַר "אֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה", וְלֹא בִּפְרָט זֶה בִּלְבַד אֶלָּא אֲפִלּוּ בִּפְרָטֵי פְּעֻלֵּי הָרַע "אֲנִי מָחַצְתִּי וַאֲנִי אֶרְפָּא". וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ (פסחים סח.) יֶעְיַן שָׁם דִּבְרֵיהֶם.

וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל. פֵּרוּשׁ, שֶׁכָּל הַנִּבְרָאִים יְמוּתוּ, וְלָזֶה דִּייֵק לוֹמַר "וְאֵין מִיָּדִי" וְלֹא אָמַר "וְאֵין מַצִּיל מִיָּדִי".

פסוק מ

כִּי אֶשָּׂא אֶל שָׁמַיִם וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ לְשׁוֹן שְׁבוּעָה, שֶׁנִּשְׁבַּע בִּנְשִׂיאוּת יָדָיו לְשַׁנֵּן חַרְבּוֹ לִנְקֹם מִצָּרָיו, וְהוּא אָמְרוֹ "אִם שַׁנּוֹתִי בָּרָק" וְגוֹ', וְאָמְרוֹ "וְתֹאחֵז בְּמִשְׁפָּט" פֵּרוּשׁ יִתְקַף בְּמִדַּת הַדִּין.

אוֹ יִרְצֶה, שֶׁתַּסְכִּים גַּם מִדַּת הָרַחֲמִים וְתִתְחַזֵּק בַּמִּשְׁפָּט לְהָשִׁיב נָקָם לְצָרָיו ה' שֶׁהֵם אוֹיְבֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁאֵינָם שׂוֹנְאִים אוֹתָנוּ אֶלָּא עַל דְּבֵקוּתֵנוּ בַּה', וְאוֹמֵר "וּלְמְשַׁנְאַי" – הֵם כַּת הַמַּעֲבֶרֶת יִשְׂרָאֵל עַל דָּת.

פסוק מג

הַרְנִינוּ גוֹיִם וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, כִּי בַּעֲשׂוֹת ה' נָקָמָה בְּאוֹיְבֵי יִשְׂרָאֵל וִירוֹמֵם מַדְרֵגַת יִשְׂרָאֵל, יְרַנְּנוּ הַגּוֹיִם עַל עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְשַׁבְּחָם וּלְרוֹמְמָם, כְּאָמְרוֹ (תהלים קמד:טו) "אַשְׁרֵי הָעָם" וְגוֹ'.

כִּי דַם עֲבָדָיו יִקּוֹם. וְאָמְרוֹ "כִּי דַם וְגוֹ' וְנָקָם" וְגוֹ' – פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא דָם לְבַד, אֶלָּא גַּם צָרָיו אֲשֶׁר חָרְשׁוּ אָוֶן לוֹ יָשִׁיב ה' לָהֶם נָקָם שֶׁחָשְׁבוּ לַעֲשׂוֹת, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים ז:יז) "יָשׁוּב עָמָלוֹ בְּרֹאשׁוֹ".

וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ. וְאָמְרוֹ "וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ" הוּא גְּמַר הַדְּבָרִים שֶׁהִתְחִיל לוֹמַר "כִּי יָדִין ה' עַמּוֹ" וְגוֹ', וְגָמַר אוֹמֶר כִּי הַנִּמְצָא עֲדַיִן מֵהַחֲטָאִים עַל יִשְׂרָאֵל תְּכַפֵּר עֲלֵיהֶם הָאָרֶץ אֲשֶׁר הָיְתָה לְשַׂמָּה וּלְחֶרְפָּה שָׁנִים רַבּוֹת, זֶה יִהְיֶה לְכַפָּרַת עָוֹן עַם ה'.

פסוק מד

הוּא וְהוֹשֵׁעַ בִּן נוּן. פֵּרוּשׁ, הָיָה עוֹמֵד עִמּוֹ, אֲבָל הַדִּבּוּר לֹא דִּבֵּר אֶלָּא מֹשֶׁה כְּאָמְרוֹ "וַיְדַבֵּר", וְכֵן אָמַר ה' "וְלַמְּדָהּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׂימָה בְּפִיהֶם" לְשׁוֹן יָחִיד אֶל מֹשֶׁה. וְאָמְרוֹ "וְהוֹשֵׁעַ" וְלֹא אָמַר "וַיהוֹשֵׁעַ" כְּמוֹ שֶׁקָּרָא לוֹ מֹשֶׁה, לְפִי שֶׁתּוֹסֶפֶת הַיּוֹ"ד הִיא לִיקָר וּגְדוּלָּה כָּרָמוּז בְּמַאֲמַר (במדבר יג:טז) "וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ" וְגוֹ', וּכְשֶׁהִשְׁוָם הַכָּתוּב וְאָמַר "הוּא וְהוֹשֵׁעַ בִּן נוּן" הֵסִיר הַיּוֹ"ד, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיהו י:טו) "הֲיִתְפָּאֵר הַגַּרְזֶן" וְגוֹ':

פסוק מח

בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר. אָמְרוֹ "לֵאמֹר", שֶׁיֹּאמַר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל שֶׁהוּא עוֹלֶה לָמוּת, וְזֶה מְכֻוָּן לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁדָּרְשׁוּ (ספרי) בְּאָמְרוֹ "בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה" לְפִי שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים וְכוּ' יְעַיֵּן שָׁם דְּבָרָיו:

פסוק נ

וּמֻת בָּהָר. פֵּרוּשׁ, הִתְרַצֵּה לָמוּת, שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לוֹקֵחַ נַפְשׁוֹת חֲסִידָיו אֶלָּא לִרְצוֹנָם. וְאָמְרוֹ "וְהֵאָסֵף אֶל עַמֶּיךָ" עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (כתובות קד.) שֶׁיּוֹצְאִים הַצַּדִּיקִים לְהַקְבִּיל פְּנֵי צַדִּיק, וְלָזֶה אָמַר ה' אֵלָיו שֶׁיֵּאָסֵף אֶל עַמָּיו הַבָּאִים לִקְרָאתוֹ.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי בָא לְתֵת שְׁלֹשָׁה טְעָמִים לְמִיתַת אִישׁ הָאֱלֹהִים. וְזֶה שֶׁעִוֵּר הַכָּתוּב "וּמֵת", וְהַטַּעַם "בָּהָר" – פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה יד.) לָמָּה נִקְבַּר מֹשֶׁה בְּהַר נְבוֹ, בִּשְׁבִיל עָוֹן פְּעוֹר, כִּי בְּכָל זְמַן שֶׁיִּזְקֹף רֹאשׁוֹ פְּעוֹר יִמְצָא כְּנֶגְדּוֹ מֹשֶׁה וְנִכְנָע, וּכְאָמְרוֹ (דברים לד,ו) "וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַּגַּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר". טַעַם שֵׁנִי – "אֲשֶׁר אַתָּה עֹלֶה שָׁמָּה", פֵּרוּשׁ כְּדֵי שֶׁיּוּכַל לְהַשִּׂיג הָאֲשֶׁר שֶׁהִשִּׂיג בְּאֶמְצָעוּת מַעֲשִׂים טוֹבִים הַנּוֹרָאִים, מַה שֶּׁאֵין יָכוֹל לְהַשִּׂיג בְּעוֹדוֹ מְשֻׁתָּף עִם הַגּוּף שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לְהַשִּׂיג הַמַּעֲלָה הַהִיא, וְהוּא אָמְרוֹ "אֲשֶׁר אַתָּה עֹלֶה שָׁמָּה" – פֵּרוּשׁ בָּעוֹלָם הָעֶלְיוֹן. שְׁלִישִׁי – "וְהֵאָסֵף אֶל עַמֶּיךָ" עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה יט), בַּפְּסוּק (דברים לג,כא) "וַיֵּתֵא רֹאשִׁי עָם" וְגוֹ', שֶׁבְּאֶמְצָעוּת מֹשֶׁה יִזְכּוּ דּוֹר הַמִּדְבָּר, וְהֵם מִתְיַחֲסִים אֵלָיו כְּאָמְרוֹ (שמות לב,ז) "רֵד כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ", וְהוּא אָמְרוֹ "וְהֵאָסֵף אֶל" – פֵּרוּשׁ לְסִבַּת עַמֶּיךָ לַהֲבִיאָם לְעוֹלָם הַבָּא.

וַהֲגַם שֶׁבְּאַהֲרֹן מָצִינוּ שֶׁאָמַר כֵּן גַּם כֵּן (דברים לה,כט) "וַיֵּאָסֶף אֶל עַמָּיו", בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ לְדָרֹשׁ דּוֹרְשִׁין.

פסוק נא

עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם וְגוֹ' עַל אֲשֶׁר לֹא קִדַּשְׁתֶּם וְגוֹ'. עַיֵּין מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת חֻקַּת (במדבר כ:יב) בְּעִנְיַן זֶה בְּאוֹרֶךְ.

פסוק נב

כִּי מִנֶּגֶד תִּרְאֶה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים ל"ד:א) "וַיַּרְאֵהוּ ה' אֶת כָּל הָאָרֶץ", וְעַיֵּין מַה שֶּׁפֵּירַשְׁתִּי שָׁם.

וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא אֶל הָאָרֶץ וְגוֹ'. קָשֶׁה, אַחַר שֶׁאָמַר "וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא", מַה מָּקוֹם לַחְזוֹר וְלוֹמַר "אֶל הָאָרֶץ" וְגוֹ'? וְיִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (דברים רבה ב,ט) שֶׁעָתִיד מֹשֶׁה לְכַנֵּס לָאָרֶץ עִם הָאָבוֹת לֶעָתִיד לָבֹא, וְאָמְרוּ בַּזֹּהַר (חלק ב קכ.) כִּי הוּא יָבִיא אֶת יִשְׂרָאֵל אֶל הָאָרֶץ בְּבֹא גְּאֻלָּתָם. וְלָזֶה כְּשֶׁאָמַר ה' "וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא" חָשׁ שֶׁיִּהְיוּ הַדְּבָרִים נִשְׁמָעִים שֶׁמַּחְלִיט לוֹ בִּיאַת הָאָרֶץ לְעוֹלָם וָעֶד, לָזֶה אָמַר "אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נוֹתֵן" וְגוֹ' פֵּרוּשׁ, עַתָּה, וְלֹא אֶל אֲשֶׁר יִתֵּן לֶעָתִיד. וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (דברים ג,כה) "אֶעְבְּרָה נָּא".

חסלת פרשת האזינו

פרק לג

פסוק א

וְזֹאת הַבְּרָכָה. צָרִיךְ לָדַעַת אָמְרוֹ "וְזֹאת" בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו בִּתְחִלַּת עִנְיָן. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן נֶאֱמַר כָּל הַכָּתוּב, אִם לְהוֹדִיעַ הַמְבֹרָךְ וְהַמִּתְבָּרֵךְ הֲלֹא נִכָּרִים הֵם הַדְּבָרִים בְּלֹא פָּסוּק זֶה אִם הָיָה מַתְחִיל מִפָּסוּק "וַיֹּאמֶר" וְגוֹ', וְאִם לְהוֹדִיעַ כִּי זֶה הָיָה לִפְנֵי מוֹתוֹ סָמוּךְ לְמִיתָתוֹ, מוּבָנִים הֵם הַדְּבָרִים מִמַּה שֶּׁלִּפְנָיו וּלְאַחֲרָיו שֶׁסָּמוּךְ לְמִיתָתוֹ הָיוּ הַדְּבָרִים. וּמַה גַּם כִּי מַה צֹּרֶךְ יֵשׁ בְּהוֹדָעַת הַזְּמַן?

וְנִרְאֶה שֶׁנִּתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לְשַׁבֵּחַ אִישׁ הָאֱלֹהִים מַה גָּדְלוּ מַעֲשָׂיו. הִנֵּה בְּפָרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת לָזֶה סָמוּךְ לְמַאֲמַר "וְזֹאת הַבְּרָכָה" מִלְּפָנֶיהָ, אָמַר הַכָּתוּב הֶחְלֵט הַגְּזֵרָה עַל מֹשֶׁה לָמוּת בְּאָמְרוֹ (דברים לב:מט) "עֲלֵה אֶל הַר הָעֲבָרִים וְגוֹ' וּמֵת וְגוֹ' עַל אֲשֶׁר" וְגוֹ', וְאִם כֵּן יֹאמַר הָאוֹמֵר כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ טִינָא הָיָה בְּלִבּוֹ עַל מִיתָתוֹ אֲשֶׁר הָיָה לָהּ סִבָּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אַחַר שֶׁרַע אַחֲרֵיהֶם כְּסוּס (מדרש תנחומא) גָּרְמוּ לוֹ מִיתָה בְּחוּץ לָאָרֶץ וּמְנָעוּהוּ מֵעָבוֹר לָאָרֶץ אֲשֶׁר נִכְסְפָה וְגַם כָּלְתָה נַפְשׁוֹ לָהּ. וְטָבַע אֱנוֹשׁ יַרְחִיק הַסּוֹבֵב רַע, וַהֲגַם שֶׁיָּדוּעַ הוּא הַצַּדִּיק

לְסַבְּלָן אַחַר הַיְכֹלֶת, זֶה יוֹעִיל שֶׁלֹּא לִשְׁנֹא אוֹתָם, אֲבָל קָרְבַת הַלֵּב הִיא נִמְנַעַת עַל כָּל פָּנִים. לָזֶה בָּא דִּבֵּר ה' בְּתוֹרָתוֹ וְהֵעִיד עַל הַצַּדִּיק וְאָמַר כִּי מִלְּבַד שֶׁלֹּא שָׂנֵא אוֹתָם וְלֹא הִרְחִיקָם מִלִּבּוֹ, עוֹד לוֹ "זֹאת הַבְּרָכָה" וְגוֹ'. וְלָזֶה אָמַר "וְזֹאת" בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו לְהָעִיר גֶּדֶר הַקּוֹדֶם שֶׁיִּסְתּוֹבֵב מֵהַמַּאֲמָר הַסָּמוּךְ, וְהָבֵן.

וְגָמַר אוֹמֶר "לִפְנֵי מוֹתוֹ", פֵּרוּשׁ סָמוּךְ לְמִיתָתוֹ, לְהָעִיד עוֹד עַל הַפְּלָגַת צִדְקוּתוֹ, דַּהֲגַם דִּזְמַן הַהֶרְגֵּשׁ שֶׁהוּא פֶּרֶק הַנְּסִיעָה שֶׁהַדִּבּוּר יְחַיֵּב לִשְׁנֹא, אַף עַל פִּי כֵן בֵּרַךְ אוֹתָם, וְהֵעִיד הַכָּתוּב עַל הַבְּרָכָה הֱיוֹתָהּ מְעֻלֶּה וּשְׁלֵמָה בְּכָל לִבּוֹ בְּמַה שֶׁכָּתַב וָא"ו בִּתְחִלַּת תֵּבָה לְהָעִיר עַל מַה רַב גְּדְלָהּ.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ "וְזֹאת" וְגוֹ', לֶהֱיוֹת שֶׁקִּדְמוּ בְּרָכוֹת אֲחֵרִים – אַבְרָהָם בֵּרַךְ אֶת יִצְחָק, וְיִצְחָק לְיַעֲקֹב, וְיַעֲקֹב לְבָנָיו, וְכֻלָּן נִתְקַבְּצוּ לְרֹאשׁ יִשְׂרָאֵל. לָזֶה כְּשֶׁבָּא מֹשֶׁה לְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל דִּקְדֵּק בִּדְבָרָיו כִּי בִּרְכָתוֹ הִיא תּוֹסֶפֶת עַל הָרִאשׁוֹנִים, עַל דֶּרֶךְ שֶׁפֵּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי) בְּפָסוּק (דברים א:יא) "ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם יֹסֵף וְגוֹ' וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם" וְגוֹ', שֶׁהַכַּוָּנָה זוֹ הִיא מִשֶּׁלִּי וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם וְגוֹ', הֲרֵי שֶׁמַּקְפִּיד לְדַקְדֵּק אֲשֶׁר הוּא מוֹסִיף לְבָרֵךְ, וּכְמוֹ כֵן הֵעִיד כָּאן כִּי בִּרְכָתוֹ הִיא תּוֹסֶפֶת עַל בִּרְכוֹת הָרִאשׁוֹנִים, וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּמַאֲמַר "וְזֹאת". וְאָמְרוֹ "הַבְּרָכָה" בְּה"א, מְעִידָה הַתּוֹרָה שֶׁהִיא הַמְּעֻלֶּה וְהַמְשֻׁבַּחַת יוֹתֵר מִכֻּלָּן, וְגָמַר הַכָּתוּב לוֹמַר הַדְּבָרִים שֶׁבָּהֶם תִּתְעַלֶּה עַל כָּל בְּרָכָה.

הָא') "אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה", וְיָדוּעַ הוּא מַעֲלָתוֹ כְּמוֹ שֶׁכָּתַב אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּהוֹכִיחוֹ אַהֲרֹן וּמִרְיָם (במדבר יב:ז), וְשָׁם פֵּרַשְׁתִּי.

בִּ') "אִישׁ הָאֱלֹהִים" – צֵא וּלְמַד מָה עָצְמוּ רַז"ל (מדרש תנחומא ב) לְדָרֹשׁ בְּתֵבָה זוֹ, עַד שֶׁהִגִּיעוּ לוֹמַר שֶׁהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (רות א:ג) "אִישׁ נָעֳמִי", וְהַכַּוָּנָה שֶׁמֹּשֶׁה הָיָה גּוֹזֵר וְהִ' מְקַיֵּם, וְהָבֵן. וְעַיֵּן מַה שֶּׁנִּפְרַשׁ בְּסִיַּעְתָּא דִּשְׁמַיָּא בְּסָמוּךְ:

גִּ') "אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", שֶׁהֵם כְּלִי מוּכָן לְקַבֵּל הַבְּרָכוֹת מַה שֶּׁלֹּא הָיָה עַד עַתָּה, וְצֵא וּלְמַד שֶׁלֹּא שָׂרְתָה שְׁכִינָה בְּכְלוּתָם אֶלָּא עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי נִתְקַבְּצוּ כֹּחוֹת הַקְּדוּשָׁה שֶׁהֵם בְּמִסְפַּר שִׁשִּׁים רִבּוֹא. וְאָמְרוֹ "אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "בְּנֵי", אוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְצָרֵף עִמָּהֶם הַנֶּעֱלָמָה מֵעֵינֵי כָּל חַי שֶׁהִיא הַשְּׁכִינָה, שֶׁהִיא עִם יִשְׂרָאֵל אֲפִלּוּ בְּצָרָה, דִּכְתִיב (תהלים צא:טו) "עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה". וִידִיעַת הַהֲפָכִים שָׁוָה, שֶׁנִּתְכַּוֵּן מֹשֶׁה שֶׁהוּא הַשּׁוֹבֵן לְבָרְכָהּ עִמָּהֶם.

דִּ') "לִפְנֵי מוֹתוֹ", כִּי הֲגַם שֶׁגָּדוֹל עֶרֶךְ מֹשֶׁה, תּוֹסֵף רוּחוֹ וְכֹחוֹ בְּעֵת אֲשֶׁר יַגִּיעַ הָעֵת אֲשֶׁר יֵאָסֵף אֶל עַמָּיו, וּלְצַד הָאַרְבָּעָה טְעָמִים הִגְדִּילָהּ ה' וְיִחֲדָהּ לְמַעְלָה מִכּוּלָּם בְּאָמְרוֹ "וְזֹאת הַבְּרָכָה".

עוד יִרְמז בְּאָמְרוֹ "וְזֹאת" עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט שמעוני, ספרי כאן) שֶׁלֹּא זָכָה מֹשֶׁה שֶׁיִּקָּרֵא אִישׁ הָאֱלֹהִים עַד שֶׁבֵּרַךְ אֶת יִשְׂרָאֵל, וְהוּא מַה שֶּׁהֵעִיר בְּאָמְרוֹ "וְזֹאת", פֵּרוּשׁ, מִלְּבַד כָּל אֲשֶׁר פָּעַל וְעָשָׂה מֵהַיּוֹשֶׁר, כְּשֶׁהוֹסִיף זֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, בָּזֶה נִקְרָא אִישׁ הָאֱלֹהִים.

אִישׁ הָאֱלֹהִים. יִתָּבָאֵר הַכָּתוּב עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ערכין יז.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אִם יָבוֹא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֵישֵׁב בְּדִין עִם אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב אֵינָם יְכוֹלִים לַעֲמֹד בְּפָנָיו, עַד כָּאן. הָא לְמַדְתָּ כִּי מַה שֶּׁמּוֹעִילִים הַצַּדִּיקִים בְּמַעֲשֵׂיהֶם וּבְהִתְעַצְּמוּתָם בָּעוֹלָם הַזֶּה אֵינוֹ אֶלָּא לִזְכוֹת מִכֹּחַ הָרַחֲמִים אֲבָל בְּדִין לֹא, וּכְמַאֲמַר דָּוִד (תהלים קמג:ב): "וְאַל תָּבוֹא בְמִשְׁפָּט אֶת עַבְדֶּךָ כִּי לֹא יִצְדַּק לְפָנֶיךָ כָּל חָי", פֵּרוּשׁ כָּל צַדִּיק שֶׁיִּקָּרֵא חַי. וְכָאן הוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי צַדִּיק זֶה נִתְעַצֵּם וּפָעַל הַטּוֹב אֲפִלּוּ בְּעֶרֶךְ בְּחִינַת הַדִּין הָרָמוּז בֶּ"אֱלֹהִים", וְהוּא אָמְרוֹ "אִישׁ הָאֱלֹהִים", וְאִם יָבוֹא ה' לַעֲמֹד עִמּוֹ בְּדִין – יוּכַל, כִּי הִפְלִיא לַעֲשׂוֹת הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר.

עוֹד נִתְכַּוֵּן בְּמַאֲמָר זֶה לְהָעִיד עָלָיו כִּי כָּל הִתְעַצְּמוֹ בַּמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת הַיְדִיעוֹת לוֹ לֹא הָיוּ אֶלָּא לְצַד יִרְאָתוֹ מֵאֱלֹהָיו, לֹא שֶׁהָיָה טִבְעוֹ מְסִיעוֹ אֶל הַדָּבָר, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא כב:) שָׁאוּל בְּאַחַת וְלֹא עָלְתָה לוֹ וְדָוִד וְכוּ', כִּי שָׁאוּל הָיָה מִטִּבְעוֹ מָזוּג וְלֹא הָיָה חַם וּמָהִיר לִטְעוֹת, וְלָזֶה בְּאַחַת שֶׁשָּׁגַג יָצְתָה מִמֶּנּוּ הַמְּלוּכָה לְפִי טִבְעוֹ. מְשֹׁעָרִים בְּנֵי עֶלְיוֹן שֶׁאִם הָיָה כְּטִבְעוֹ שֶׁל דָּוִד אַדְמוֹנִי הָיָה עוֹשֶׂה כְּדָוִד עֶשֶׂר יְדוֹת. וְהֵן הָאִישׁ מֹשֶׁה יֵשׁ מָקוֹם לַחְשֹׁב שֶׁהָיָה עָנְיוֹ מִטִּבְעוֹ וְהָיָה בְּכֻלָּן [סַבְלָן] מִטִּבְעוֹ, לָזֶה הֵעִידָה הַתּוֹרָה עָלָיו שֶׁכָּל הִתְעַצְּמוּתוֹ וְתִגְבָּרְתּוֹ הָרָמוּז בְּתֵבַת "אִישׁ" הָיָה לְצַד הָאֱלֹהִים הָיָה יָרֵא, וְהוּא אָמְרוֹ "אִישׁ הָאֱלֹהִים".

עוֹד יִרְמז עַל זֶה הַדֶּרֶךְ "אִישׁ הָאֱלֹהִים" – שֶׁלֹּא קָם וְלֹא יָקוּם כְּמוֹתוֹ. וְנִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב בְּסִמְכוּת "אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" לְמַאֲמַר "אִישׁ הָאֱלֹהִים" לְהַגִּיד שֶׁמַּדְרֵגָה זוֹ הִשִּׂיגָה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, פֵּרוּשׁ, בְּאֶמְצָעוּת מַה שֶּׁטָּרַח בָּהֶם וּמַה שֶּׁסָּבַל מֵהֶם וְהַמִּסְתַּעֵף מֵאֶמְצָעוּת הַנְּהָגָתוֹ הַטּוֹבָה עִמָּהֶם הִשִּׂיג מַדְרֵגָה זוֹ לִקָּרֵא אִישׁ הָאֱלֹהִים.

פסוק ב

וַיֹּאמַר ה' מִסִּינַי בָּא וְגוֹ'. רַז"ל אָמְרוּ (ספרי): יָצָא לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל מִסִּינַי, וְזָרַח מִשֵּׂעִיר – שֶׁפָּתַח לִבְנֵי עֵשָׂו לִתֵּן לָהֶם הַתּוֹרָה, הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן – שֶׁהָלַךְ גַּם כֵּן לְיִשְׁמָעֵאל. וְקָשֶׁה לָמָּה הִתְחִיל בַּמְּאוּחָר שֶׁהוּא "מִסִּינַי בָּא" שֶׁזֶּה הָיָה אַחַר שֶׁפָּתַח לְשֵׂעִיר וּלְפָארָן וְלֹא קִבְּלוּ, וְיָצָא לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל כְּשֶׁרָצָה לִתְּנָהּ לָהֶם. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה שִׁנָּה לְדַבֵּר בִּשְׁלֹשָׁה לְשׁוֹנוֹת: "בָּא", "זָרַח", "הוֹפִיעַ", וְהָיָה לוֹ לְכָלְלָם יַחַד עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "מִסִּינַי בָּא וּמִשֵּׂעִיר

וּמִפְּאָרָן". עוֹד לָמָּה בְּסִינַי הִקְדִּים זִכְרוֹן הַמָּקוֹם וְאַחַר כָּךְ מַה שֶּׁהָיָה מִמֶּנּוּ, וּבְפָארָן וְשֵׂעִיר הִקְדִּים הַבָּא וְאַחַר כָּךְ הַמָּקוֹם?

אָכֵן יִתְבָּאֵר הָעִנְיָן בְּהָעִיר אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לָמָּה לֹא זָכוּ הָאָבוֹת, וּבְפָרָט יַעֲקֹב שֶׁהָיְתָה מִטָּתוֹ שְׁלֵמָה, לָתֵת לָהֶם ה' תּוֹרָתוֹ, וְאָמְרוּ (בראשית רבה ע,ט-יד) שֶׁהַטַּעַם הוּא לְפִי שֶׁאֵין שְׁכִינָה שׁוֹרָה עַל פָּחוֹת מִשִּׁשִּׁים רִבּוֹא, וּנְתִינַת הַתּוֹרָה צְרִיכָה הָיְתָה הַשְׁרָאַת שְׁכִינָה, כְּמוֹ שֶׁכֵּן מָצִינוּ (שמות יט:כ) "וַיֵּרֶד ה' עַל הַר סִינָי".

וְהִנֵּה יֹאמַר הָאוֹמֵר: הֲלֹא מָצִינוּ שֶׁאֲפִלּוּ שְׁנַיִם שֶׁיּוֹשְׁבִים וְעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה, אָמְרוּ בַּמִּשְׁנָה (אבות ג:ב) שְׁכִינָה שְׁרוּיָה בֵּינֵיהֶם. לָזֶה אָמְרוּ קַדְמוֹנֵינוּ יוֹדְעֵי דַעַת כִּי מַה שֶּׁאָנוּ אוֹמְרִים שֶׁצָּרִיךְ שִׁשִּׁים רִבּוֹא הוּא עַל הַשְׁרָאַת כְּלָלוּת הַשְׁכִינָה, וּמַה שֶּׁזּוֹכִים עֲשָׂרָה שֶׁיּוֹשְׁבִים וְעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה אוֹ שְׁנַיִם הוּא עַל אוֹת אַחַת שֶׁמַּאִיר מִמֶּנָּה הַמּוֹפִיעַ בְּמִי שֶׁיִּתְעוֹרֵר לְהִדָּבֵק בַּקְּדֻשָּׁה, כָּל אֶחָד כְּפִי כֹּחוֹ, וְאֵין דּוֹמֶה הָאֶרַת שְׁנַיִם לִשְׁלֹשָׁה וּשְׁלֹשָׁה לְאַרְבָּעָה, אֲבָל כְּלָלוּת הַשְׁכִינָה אֵינָהּ שׁוֹרָה אֶלָּא עַל שִׁשִּׁים רִבּוֹא מִיִּשְׂרָאֵל.

וְהוּא מַאֲמַר הַכָּתוּב "ה'" – פֵּרוּשׁ, כְּלָלוּת הַשְׁכִינָה, "מִסִּינַי בָּא" לְהַקְבִּיל יִשְׂרָאֵל, וּבְצֵאת הַשְׁכִינָה לְהַקְבִּיל עַם נִבְחָר, עִם יְצִיאָתָהּ יָצְאוּ שְׁנֵי אוֹרוֹת וּבָאוּ, אֶחָד דֶּרֶךְ הַר שֵׂעִיר וְאֶחָד דֶּרֶךְ הַר פָּארָן לְיִשְׂרָאֵל שֶׁעָבְרוּ דֶּרֶךְ שָׁם לְסִבָּה יְדוּעָה. וְלָזֶה הִקְדִּים "מִסִּינַי בָּא" שֶׁהִיא בְּיֵאת כְּלָלוּת הַשְׁכִינָה, וְאַחַר כָּךְ הוֹדִיעַ חֶלְקֵי אוֹרָהּ שֶׁבָּאוּ דֶּרֶךְ מְקוֹמוֹת הַלָּז. וְדִקְדֵּק לוֹמַר "זָרַח" וְ"הוֹפִיעַ" לְהָעִיר שֶׁלֹּא הָלַךְ דֶּרֶךְ שָׁם אֶלָּא זְרִיחָה אַחַת וְהוֹפָעָה אַחַת מִמֶּנּוּ. וּלְשׁוֹן הוֹפָעָה יֵאָמֵר עַל חֵלֶק מוּעָט מֵהַקְּדֻשָּׁה, כְּדֶרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות כג:) "הוֹפִיעָה רוּחַ הַקֹּדֶשׁ בְּמִדְרָשָׁנוּ", שֶׁהוּא גֶּדֶר קָטָן שֶׁבִּבְחִינַת הַשְׁרָאַת אוֹר הַשְׁכִינָה. וְיִחֵס לִבְנֵי שֵׂעִיר גֶּדֶר גָּדוֹל מִגֶּדֶר שֶׁל יִשְׁמָעֵאל כְּפִי מַדְרֵגָתוֹ, כִּי הוּא לְמַעְלָה מִיִּשְׁמָעֵאל.

וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ כָּל הַדִּקְדּוּקִים. גַּם מַה שֶּׁהִקְדִּים זִכְרוֹן סִינַי לְבִיאָה וּבְשֵׂעִיר וּבְפָארָן הִקְדִּים לְזָרִיחָה וְהוֹפָעָה, כִּי בְּמָקוֹם זִכְרוֹן ה' הוּא מַאֲמַר הוֹפִיעַ וְזָרַח, וְהָבֵן. וְהַכַּוָּנָה בְּכָל הַמַּאֲמָר לְהָעִיר מַעֲלָתָם לְהַרְבּוֹת בִּבְרָכָתָם כִּי רְאוּיִים הֵם לִבְרָכָה, וְזֶה מִדֶּרֶךְ הָרוֹצֶה לְבָרֵךְ בְּכָל לִבּוֹ לְעוֹרֵר הַדְּבָרִים לְהַלְהִיב הַלֵּב לְבָרֵךְ בְּכָל לִבּוֹ. וְכֵן תִּמְצָא שֶׁעָשָׂה יִצְחָק כְּשֶׁרָצָה לְבָרֵךְ יַעֲקֹב, הָיָה מְקָרְבוֹ אֵלָיו וְאָמַר לוֹ (בראשית כז:כו) "גְּשָׁה נָּא וּשְׁקָה לִּי בְנִי", וְזֶה מִדְּבָרִים הַמְעוֹרְרִים.

וְעַיִן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת וַיְחִי בְּפָסוּק (בראשית מח:ח) "מִי אֵלֶּה" בְּאֶחָד מִן הַדְּרָכִים, וּכְמוֹ כֵן הָאָדוֹן מֹשֶׁה בָּחַר לוֹ לְעוֹרֵר אַהֲבַת לִבּוֹ אֲלֵיהֶם מִמַּה שֶּׁה' אֲהָבָם וְהֶעֱלָה אוֹתָם, וְנַפְשׁוֹ הַקְּדוֹשָׁה תִּתְלַהֵב לֶאֱהוֹב אֲהוּבֵי עֶלְיוֹן, וְזֶה אֶחָד מִשְּׁלֵמוּת אַהֲבָתוֹ בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

וְאַתָּה מֵרְבְבוֹת קֹדֶשׁ. הֶרְאשׁוֹנִים (רש"י בשם ספרי) אָמְרוּ שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁהֵבִיא עִמּוֹ חֵלֶק מֵרְבְבוֹת וְלֹא כָּל וְלֹא רוֹב, לְהוֹדִיעַ עַנְוָתוֹ יִתְבָּרַךְ. וּלְדִבְרֵיהֶם יְפָרְשׁוּ תֵּבַת "וְאַתָּה" בְּמָקוֹם "וְהֵבִיא", וְאֵין זֶה פְּשַׁט הַתֵּבָה. וְאִם יְפָרְשׁוּ "וְאַתָּה" הוּא וּבָא, אֵין מְפֹרָשׁ אִם הֵבִיא אֲפִלּוּ קְצָתָם. וְאוּלַי שֶׁסּוֹבְרִים שֶׁהֶבְאַת הַמִּקְצָת אֵין הַכָּתוּב צָרִיךְ לְאָמְרוֹ, וּמַה שֶּׁלָּמְדָנוּ מִן הַכָּתוּב הוּא שֶׁלֹּא הֵבִיא עִמּוֹ הֶרְבְבוֹת קֹדֶשׁ וְהִנִּיחָם שָׁם.

וְחוּץ מִדַּרְכָּם נִרְאֶה שֶׁהַכַּוָּנָה הוּא לְהַעִיר מַעֲלָתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, כִּי הִנִּיחַ ה' צְבָא מַעְלָה רִבְבוֹת קֹדֶשׁ וּבָא אֵצֶל יִשְׂרָאֵל, וּפֵרוּשׁ "וְאַתָּה" בָּא בְּהֶחְלֵט מֵהֶם וְעָשָׂה בִּמְקוֹמָם עִמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ, וְכֵן הָיָה שֶׁשָּׁם בְּסִינַי צִוָּה לְיִשְׂרָאֵל (שמות כה:ח) "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם" וְעַיֵּן עֶלְיוֹנִים, וְתִמְצָא בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (תרומה קמ:) כַּמָּה נִצְטַעֲרוּ צְבָא הַשָּׁמַיִם כְּשֶׁקִּבֵּל ה' דִּירַת שְׁכִינָתוֹ בַּתַּחְתּוֹנִים אֲשֶׁר בָּחַר לוֹ:

מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ. פֵּרוּשׁ, טַעַם שֶׁבָּחַר ה' לִשְׁכּוֹן שָׁמָּה בַּתַּחְתּוֹנִים "וְאַתָּה מֵרְבְבוֹת קֹדֶשׁ", לְפִי שֶׁ"מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ", וְהוּא עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה לג.) בְּפָסוּק "וְיִקְחוּ לִי תְּרוּמָה" מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁהִשִּׂיא בִּתּוֹ וְכוּ', אָמַר הַמֶּלֶךְ קְחִי גַּם אוֹתִי עִמָּהּ, וְהוּא הַטַּעַם שֶׁנָּתַן כָּאן לְ"וְאַתָּה מֵרְבְבוֹת" מִטַּעַם "מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ", פֵּרוּשׁ לְיִשְׂרָאֵל.

וְאָמְרוּ "אֵשׁ דָּת" וְלֹא אָמַר "דָּת אֵשׁ", לְהַסְמִיךְ תֵּיבַת "אֵשׁ" לְתֵיבַת "מִימִינוֹ" לְהַעִיר שֶׁנִּתְּנָה הַתּוֹרָה מִיָּמִין וּמִשְּׂמֹאל (ספרי כאן), וְהוּא אָמְרוֹ "מִימִינוֹ" – זֶה יָמִין, "אֵשׁ" – זֶה שְׂמֹאל שֶׁהוּא גְּבוּרָה הָרְמוּזָה בְּבְחִינַת הָאֵשׁ, מִשְּׁנֵיהֶם "דָּת לָמוֹ". וְהוּא סוֹד (דברים רבה ג,יב, תנחומא יתרו טז) אֵשׁ לְבָנָה עַל גַּבֵּי שְׁחוֹרָה, וְהוּא סוֹד קְרִיאַת הַתּוֹרָה תּוּשִׁיָּה (יבמות סב., ילקוט שמעוני רמז כג) מִצַּד הַגְּבוּרָה וְנוֹתֶנֶת עֹז וּמֶמְשָׁלָה מִצַּד הַחֶסֶד.

פסוק ג

אַף חוֹבֵב עַמִּים וְגוֹ' רַז"ל אָמְרוּ (בבא בתרא ח.) אַף שֶׁחִבֵּב ה' הָעַמִּים וְהִגְלָה יִשְׂרָאֵל בֵּינֵיהֶם, אַף עַל פִּי כֵן "כָּל קְדוֹשָׁיו בְּיָדֶךָ וְהֵם" וְגוֹ' שֶׁאֵין עַל לוֹמְדֵי תּוֹרָה מִנְדָּה בְּלוֹ וַהֲלָךְ. וְנִרְאֶה שֶׁיְּכַוֵּן הַכָּתוּב לָתֵת טַעַם לַהֲלִיכָתוֹ לְשֵׂעִיר וּלְפָארָן, שֶׁהוּא לַחֲרוֹת בָּהֶם אַף ה' בְּיוֹם הַדִּין כְּשֶׁיֹּאמְרוּ "לֹא הוֹדַעְתָּנוּ אוֹתָהּ", לָזֶה קָדַם לָהֶם הַסְּבָּה וְאָמַר לָהֶם "אַתֶּם רוֹצִים לְקַבֵּל הַתּוֹרָה?". וְשִׁעוּר הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: אַף הוּא מַה שֶּׁחוֹבֵב עַמִּים שֶׁהָלַךְ לְהַזְמִינָם לַתּוֹרָה.

וְאָמְרוֹ "כָּל קְדוֹשָׁיו" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט שמעוני סוף פרשת קדושים) בְּפָסוּק "וַאֲבַדִּיל אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים" (ויקרא כ:כו), אִלּוּ אָמַר "וַאֲבַדִּיל אֶת הָעַמִּים מִכֶּם" לֹא הָיְתָה תְּקוּמָה לָאוּמּוֹת, וּמֵאָמְרוֹ "וַאֲבַדִּיל אֶתְכֶם" וְגוֹ', מִכָּאן שֶׁאִם

יָבוֹאוּ מֵהָעַמִּים לְהִתְגַּיֵּר הִנֵּה הֵם מְקֻבָּלִים כְּאֶחָד יִשְׂרָאֵלִי, וְהוּא אָמְרוֹ "כָּל קְדֹשָׁיו" פֵּרוּשׁ מַעֲלָה זוֹ עוֹדָנָּה לָהֶם, פֵּרוּשׁ, לְהִתְגַּיֵּר, שֶׁהַבָּא לְהִתְקַדֵּשׁ מֵהֶם "בְּיָדֶךָ", פֵּרוּשׁ, הוּא נִכְנָס וּמְקֻבָּל תַּחַת כְּנָפֶיךָ (יבמות מז.).

אוֹ תִּהְיֶה כַּוָּנַת הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "אַף חֹבֵב" – פֵּרוּשׁ חִבָּה אַחַת נִשְׁאֲרָה לָעַמִּים, וְהוּא שֶׁכָּל קְדוֹשָׁיו בְּיָדֶךָ כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי. וְאָמְרוֹ "וְהֵם" – פֵּרוּשׁ עַם יִשְׂרָאֵל שֶׁבָּהֶם הוּא כָּל עִקַּר הַמַּאֲמָר, יֵשׁ לָהֶם הֶפְרֵשׁ לְהִתְגַּדֵּר עַל קְדוֹשָׁיו שֶׁל הַבָּאִים מִן שְׁאָר הַגּוֹיִם, שֶׁיִּשְׂרָאֵל "תָּכוּ לְרַגְלֶךָ", פֵּרוּשׁ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות קג:) יִשְׂרָאֵל שֶׁעָמְדוּ עַל הַר סִינַי פָּסְקָה זוֹהֲמָתָם, וְזֶה הָיָה מִצַּד מַה שֶּׁתָּכוּ – פֵּרוּשׁ נִתְמָרְקוּ עַל יְדֵי כֹּחַ הַדִּבּוּר הַמֻּפְלָא שֶׁשָּׁמְעוּ דִּבְרֵי הָאֱלֹהִים, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת פח:) שֶׁיָּצְאָה נִשְׁמָתָם כָּרְמוּז בַּפָּסוּק (שיר השירים ה:ו) "נַפְשִׁי יָצְאָה בְדַבְּרוֹ", וּבָזֶה פָּסְקָה זוֹהֲמָתָם, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַגֵּרִים שֶׁהֻגַּם שֶׁיִּתְקַבְּלוּ כְּאֶחָד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לֹא פָּסְקָה זוֹהֲמָא מֵהֶם כַּיָּדוּעַ מִדִּבְרֵיהֶם (זוהר ח"ג יד:).

וְגָמַר אוֹמֶר "יִשָּׂא מִדַּבְּרוֹתֶיךָ", פֵּרוּשׁ לְשׁוֹן מָמְשָׁלָה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים מז:ד) "יַדְבֵּר עַמִּים תַּחְתֵּינוּ", הַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁאֵין נוֹתְנִים שׂוּם מֶמְשָׁלָה עַל יִשְׂרָאֵל אֶלָּא לְמִי שֶׁהוּא מִזֶּרַע יִשְׂרָאֵל וְלֹא מִמִּשְׁפַּחַת הַגֵּרִים, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות מה:) מִפְּסוּק (דברים יז:טו) "שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ" – כָּל מְשִׂימוֹת שֶׁתָּשִׂים עָלֶיךָ לֹא יִהְיוּ אֶלָּא מִקֶּרֶב אַחֶיךָ, וְצֵא וּלְמַד מִבַּרְיְתָא (סוטה מא.) שֶׁל אַנְרִיפַּס הַמֶּלֶךְ כְּשֶׁקָּרָא בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ זָלְגוּ עֵינָיו דְּמָעוֹת וְכָל הָעִנְיָן, וְהוּא אָמְרוֹ "יִשָּׂא מִדַּבְּרוֹתֶיךָ" פֵּרוּשׁ כָּל שֶׁהוּא מִזֶּרַע עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הוּא יָכוֹל לְהִתְרוֹמֵם בִּגְדוּלּוֹת שֶׁיִּשְׁנָם עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ, וְאָמְרוֹ "יִשָּׂא" לְשׁוֹן יָחִיד כְּאָמְרָם (סנהדרין ח.) דַּבָּר אֶחָד לַדּוֹר וְלֹא שְׁנֵי דְּבָרִים.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ "יִשָּׂא מִדַּבְּרוֹתֶיךָ" שֶׁהוּא טַעַם "תָּכוּ", עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת פח.) שֶׁכָּפָה הַשֵּׁם עֲלֵיהֶם הָהָר כְּגִיגִית לְקַבֵּל הַתּוֹרָה, וּבִימֵי הָמָן בִּטְּלוּ טַעֲנַת מוֹדָעָא רַבָּא וְקִיְּמוּ מֵרְצוֹנָם מַה שֶּׁקִּבְּלוּ בְּאוֹנֶס, וּפֵרַשְׁתִּי הַדָּבָר בְּמָקוֹמוֹ (שמות יט:ה), כִּי מַה שֶּׁמֵּאָנוּ לְקַבֵּל הַתּוֹרָה עַד שֶׁהֻצְרַךְ לַהֲפוֹךְ עֲלֵיהֶם הָהָר הָיָה עַל גְּזֵרַת חֲכָמִים וְדִבְרֵיהֶם וְתַקָּנוֹתֵיהֶם אֲשֶׁר רָבוּ שֶׁעָשׂוּ לְהַזְהִיר יִשְׂרָאֵל וּלְהַעֲמִידָם בְּמָקוֹם הַמִּשְׁתַּמֵּר מִלַּעֲבוֹר עַל דִּבְרֵי הַשֵּׁם, וְהוּא אָמְרוֹ "תָּכוּ לְרַגְלֶךָ" כְּדֵי שֶׁיִּשָּׂא מִדַּבְּרוֹתֶיךָ חֵלֶק מֵהַדִּבְּרוֹת שֶׁלֹּא רָצוּ לְקַבֵּל, כִּי עַל כְּלָלוּת הַתּוֹרָה כָּתוּב יוֹשֶׁר (שמות כד:ז) "כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר הַשֵּׁם נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע", אֶלָּא עַל חֵלֶק מֵהַדִּבְּרוֹת שֶׁצִּוָּה עֲלֵיהֶם לְקַבֵּל תּוֹרַת חָכָם עַל זֶה "תָּכוּ לְרַגְלֶךָ" שֶׁהוּא הַר סִינַי שֶׁעָמַד הַשֵּׁם עָלָיו וְאוֹתוֹ כָּפָה הַשֵּׁם עֲלֵיהֶם כְּגִיגִית.

אוֹ תִּתְפָּרֵשׁ "מְדַבְּרוֹתֶיךָ" לְשׁוֹן הַנְהָגָה, פֵּרוּשׁ תּוֹרוֹת הַמַּנְהִיגִים אֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם הֵם הַמְּחַדְּשִׁים תַּקָּנוֹת וּגְזֵרוֹת וּגְדָרִים וּסְיָגִים, וּבִימֵי מָרְדְּכַי כְּשֶׁרָאוּ אֲשֶׁר יַפְלִיא צַדִּיק עֲשׂוֹת קִבְּלוּ תּוֹרַת חָכָם מִקּוֹר חַיִּים.

עוֹד יְרֻצֶּה אָמְרוֹ "יִשָּׂא מִדַּבְּרוֹתֶיךָ" עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שיר השירים רבה א:ב) שֶׁכָּל דִּבּוּר וְדִבּוּר שֶׁהָיָה יוֹצֵא מִפִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָיָה מְדַבֵּר עִם כָּל אִישׁ וְאִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל וְאָמַר לוֹ: "אַתָּה מְקַבְּלֵנִי עָלֶיךָ?" וְהוּא אָמַר לוֹ: "הֵן". הָיָה נוֹשְׁקוֹ וְכוּ' וְעוֹלֶה וּמִתְעַטֵּר לְרֹאשׁוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ "וְהֵם תֵּכוּ וְגוֹ' יִשָּׂא" – כָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶם מְדַבְּרוֹתֶיךָ עַל רֹאשׁוֹ. וְדִקְדֵּק לוֹמַר "מְדַבְּרוֹתֶיךָ" וְלֹא אָמַר "דִּבְּרוֹתֶיךָ", לְפִי שֶׁהַדְּבָרִים עַצְמָם הָיוּ מְדֻבָּרִים לָהֶם וְאוֹמַר לְכָל אֶחָד: אַתָּה מְקַבְּלֵנִי וְכוּ' כָּאָמוּר.

וְאָמְרוֹ **יִשָּׂא** – לֶעָתִיד, לְפִי שֶׁאַחַר מַעֲשֶׂה הָעֵגֶל נִקְלְפוּ מֵהֶם הָעֲטָרוֹת הַהֵם שֶׁנִּשְׁאוּ עַל רֹאשָׁם, שֶׁהֵם הַמְדַבְּרִים אוֹתָם, וְהוֹרִידוּ עֶדְיָם בְּהַר חוֹרֵב (שמות לג:ה), וְזָכָה בָּהֶם מֹשֶׁה (שבת פח.), כְּאָמְרָם (חגיגה טו.) זָכָה נוֹטֵל חֶלְקוֹ וְחֵלֶק חֲבֵרוֹ בְּגַן עֵדֶן, וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ (שמות לג:ח) "וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה" שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קי.) שֶׁחָשְׁדוּהוּ בְּאֵשֶׁת אִישׁ, פֵּרוּשׁ – הִיא הַתּוֹרָה הַמְאוֹרָסָה לְיִשְׂרָאֵל שֶׁנָּטַל מֹשֶׁה כָּל חֶלְקָם. לָזֶה אָמַר "יִשָּׂא" שֶׁעֲתִידִים לַחְזוֹר לָהֶם לֶעָתִיד לָבֹא, וְאָמְרוּ עוֹד רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סידור ר' אשר בשם האר"י ז"ל) שֶׁבְּיוֹם שַׁבָּת חוֹזְרִים הָעֲטָרוֹת לְרֹאשׁ יִשְׂרָאֵל וְלֹא נִשְׁאָר לְמֹשֶׁה אֶלָּא חֶלְקוֹ הַמַּגִּיעַ לוֹ, וְלָזֶה הוּא שֶׁאָנוּ אוֹמְרִים בְּיוֹם שַׁבָּת "יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְנַת חֶלְקוֹ", פֵּרוּשׁ – יִשְׂמַח הֲגַם שֶׁאֵין לוֹ אֶלָּא מַתְנַת חֶלְקוֹ שֶׁכְּבָר הֶחְזִיר לְיִשְׂרָאֵל חֶלְקָם בַּחַיִּים.

עוֹד יְרֻצֶּה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (הוריות ח:) "אָנֹכִי" וְ"לֹא יִהְיֶה לְךָ" מִפִּי הַגְּבוּרָה שְׁמַעְנוּם, וְיִשַּׁבְנוּ מַאֲמָר זֶה עִם מַאֲמָר (מכילתא יתרו) שֶׁכָּל עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת נֶאֶמְרוּ בְּדִבּוּר אֶחָד, כִּי ה' אָמַר כֻּלָּם בְּדִבּוּר אֶחָד, אֲבָל בְּעֵרֶךְ הַשּׁוֹמְעִים לֹא יָכְלוּ לְקַבֵּל מֵהֶם אֶלָּא "אָנֹכִי" וְ"לֹא יִהְיֶה לְךָ" שָׁמְעוּ אוֹתָם בִּגְבוּרוֹת בְּדִבּוּר אֶחָד וְיָצְתָה נִשְׁמָתָם בְּאֶמְצָעוּתָם, וְהוּא אָמְרוֹ "תֵּכוּ לְרַגְלֶךָ" וְאָפַס כֹּחַ עַד שֶׁיָּצְתָה נִשְׁמָתָם, הַטַּעַם "לְשָׁא מִדַּבְּרוֹתֶיךָ" פֵּרוּשׁ חֵלֶק מֵהַדִּבְּרוֹת הַמַּפְלָאִים שֶׁהֵם "אָנֹכִי" וְ"לֹא יִהְיֶה לְךָ", אֲבָל הַשְּׁאָר מֹשֶׁה צִוָּה אוֹתָם כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם), וְהוּא מַה שֶּׁנֶּאֱמַר אוֹמֶר "תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה" וְגוֹ', וְתִמְצָא שֶׁכָּל הַמִּצְוֹות שֶׁצִּוָּה ה' בֵּין מִצְוֹות עֲשֵׂה בֵּין מִצְוֹות לֹא תַּעֲשֶׂה הֵם בִּפְרָטוּת תַּרְי"ג מִצְוֹות, וְהַמַּשְׂכִּיל לְתֵיבַת "תּוֹרָה" יִמְצָא בָּהּ מִנְיַן תַּרְי"א (מכות כג:) עִם שְׁנַיִם הָרְמוּזִים בַּמַּאֲמָר הַסָּמוּךְ "יִשָּׂא מִדַּבְּרוֹתֶיךָ" הֲרֵי הֵם תַּרְי"ג וְנָכוֹן.

עוֹד יְרֻצֶּה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת מְגִלָּה (מגילה כט.) בְּאוֹתוֹ מַעֲשֶׂה שֶׁרָצוּ הַמַּלְאָכִים לְדָחוֹתוֹ לְרֹב שֵׁשֶׁת מִכְנִישְׁתָּא מִפְּנֵי הַשְּׁכִינָה, עַד שֶׁטָּעַן וְאָמַר: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם,

עָלוּב וְשֶׁאֵינוֹ עָלוּב מִי נִדְחֶה מִפָּנֵי מִי? וְאָמַר לָהֶם הַשֵּׁם שִׁבְקוּהוּ. וְהוּא אָמְרוֹ "וְהֵם תֵּכוּ", פֵּרוּשׁ וּכְשֶׁהֵם בִּירִידָה עֲלוּבִים וּמְעֻנִּים וּבָאִים בְּטַעֲנָה זוֹ, יִשָּׂא מֵעָלָיו מִדַּבְּרוֹתֶיךָ שֶׁהֵם מַלְאָכִים הָעוֹמְדִים לְשָׂרֵת אֶת פְּנֵי הַשֵּׁם, שֶׁהֵם הַמְמֻנִּים עַל דְּבַר כְּבוֹד שְׁמוֹ, וְלֹא יְדָחוּ מִפָּנֶיהָם:

עוֹד יְרֻמֹז עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ה.) שֶׁלֹּשׁ מַתָּנוֹת טוֹבוֹת נָתַן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, וְכֻלָּם לֹא נִתְּנָם אֶלָּא עַל יְדֵי יִסּוּרִין, שֶׁהֵם תּוֹרָה וְכוּ', וְאָמְרוּ עוֹד (ברכות סג.) בְּפָסוּק (משלי ל:לב) "אִם נָבַלְתָּ בְהִתְנַשֵּׂא" שֶׁכָּל הַמְנַבֵּל עַצְמוֹ עַל דִּבְרֵי תוֹרָה סוֹפוֹ לִהְיוֹת מִתְעַלֶּה, וְהוּא אָמְרוֹ "תֵּכוּ לְרַגְלֶךָ" וְצַעֲרוּ עַצְמָם בָּזֶה, "יִשָּׂא" – פֵּרוּשׁ יִתְעַלֶּה מִצַּד דִּבְרוֹתֶיךָ, שֶׁהַתּוֹרָה הִיא הַמְרוֹמֶמֶת וּמְנַשֵּׂאת, כְּאָמְרוֹ (משלי ח:טו) "בִּי מְלָכִים יִמְלֹכוּ" וְגוֹ':

עוֹד יְרֻצֶּה בְּאָמְרוֹ "תֵּכוּ וְגוֹ' יִשָּׂא" וְגוֹ', עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נדרים לח.) שֶׁאָמְרוּ בְּפָסוּק "וַתְּחַסְּרֵהוּ מְּעַט מֵאֱלֹהִים" (תהלים ח:ו), שֶׁמ"ט שַׁעֲרֵי בִינָה נִמְסְרוּ לְמֹשֶׁה בְּסִינַי, וְשַׁעַר הַחֲמִשִּׁים הֶלֹא הוּא כְּמוֹס אֶת ה'. וְהוּא מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת ה'" (ישעיה יא:ט), פֵּרוּשׁ הַדֵּעָה שֶׁעֲדַיִן הִיא אֶת ה', וְלֹא מְסֻרָה לְמֹשֶׁה, וּבְהִגָּלוֹת מְשִׁיחֵנוּ יִתֵּן ה' הַטּוֹב הַהוּא. וְהוּא אָמְרוֹ "תֵּכוּ לְרַגְלֶךָ", בַּחֵלֶק שֶׁכְּבָר קִבָּלוּ, וְעוֹד לֶעָתִיד "יִשָּׂא מִדַּבְּרוֹתֶיךָ", וְיִחַס אֵלָיו לְשׁוֹן נְשִׂיאוּת וּמַעֲלָה שֶׁחֵלֶק הַהוּא עֶלְיוֹן מְאֹד, וּכְבָר כְּתַבְנוּ מִזֶּה בְּאֹרֶךְ בִּמְקוֹמוֹת אֲחֵרִים:

פסוק ד

תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה וְגוֹ'. יֵשׁ לְהָעִיר, כֵּיוָן שֶׁהוּא הַמְדַבֵּר, הָיָה לוֹ לוֹמַר "תּוֹרָה צִוִּיתִי לָכֶם" וְגוֹ'. וְאוּלַי כִּי פָּסוּק זֶה נִסְמָךְ לְמַה שֶּׁלְּפָנָיו, עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: יִשָּׂא עַם יִשְׂרָאֵל מִדַּבְּרוֹתֶיךָ בְּקוֹל אֶחָד כֻּלָּם "תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה" וְגוֹ', וְכֵן הֵם הַדְּבָרִים שֶׁכָּל יִשְׂרָאֵל יַחְדָּיו יִשְׂאוּ קוֹלָם בְּפִתְיחַת הַתּוֹרָה.

וְאָמְרוּ "תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ" וְגוֹ', אָנוּ מְקַבְּלִים אוֹתָהּ מוֹרָשָׁה קְהִלַּת וְגוֹ'. וּפֵרוּשׁ "צִוָּה לָנוּ" אֶפְשָׁר לְפָרְשָׁהּ לְעִוֵּז מַלְכוּת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אֵין צַו אֶלָּא מַלְכוּת, שֶׁהִמְלִיכָהּ עָלֵינוּ שֶׁעַל פִּיהָ יָקוּם דָּבָר, וְגַם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יַמְלִיכוּ עֲלֵיהֶם יִהְיֶה עַל פִּי הַתּוֹרָה, וְאוֹתָהּ יִכְתֹּב וְיָשִׂים לְפָנָיו כְּאָמְרוֹ (דברים יז:יח) "וְכָתַב לוֹ" וְגוֹ', וְהוּא מַאֲמַר הַכָּתוּב (משלי ח:טו) "בִּי מְלָכִים יִמְלֹכוּ". וּלְמַעְלָה בְּפָסוּק "אַף חֹבֵב" פֵּרַשְׁנוּ הַכָּתוּב בְּאֹפֶן אַחֵר עַל נָכוֹן.

פסוק ה

וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, שֶׁהַוַּיִת הַמֶּלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל צָרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תוספתא סנהדרין פ"ג) אֵין מְמַנִּין מֶלֶךְ אֶלָּא עַל

פִּי בֵּית דִּין שֶׁל שִׁבְעִים וְאֶחָד, וְהוּא שֶׁנִּתְכַּוֵּן בְּמַאֲמַר "רָאשֵׁי עָם", וּבְאָמְרוֹ "יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל", שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיִּהְיוּ צִבּוּר מְרוּצִים מִמֶּנּוּ.

עוֹד יִתְבָּאֵר לְפִי שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ כִּי הַתּוֹרָה הִיא הַמּוֹלֶכֶת עָלֵינוּ, כְּאָמְרוֹ (משלי ח:ו) "נְגִידִים אֲדַבֵּר", לָזֶה גָּמַר אוֹמֶר "וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ", פֵּרוּשׁ וַהֲוַיַת מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל זֶה יִהְיֶה אִם יִתְקַבְּצוּ רָאשֵׁי עָם וְיִשְׂאֲלוּ מֶלֶךְ, אָז הוּא שֶׁיִּהְיֶה מֶלֶךְ, וְהוּא אָמְרוֹ "בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם" וְגוֹ', אָז הוּא שֶׁיִּהְיֶה מֶלֶךְ בִּישֻׁרוּן מִלְּבַד הַתּוֹרָה. וּכְמוֹ כֵן מָצִינוּ שֶׁהָיָה מִנּוּי מֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל בְּסֵדֶר זֶה, דִּכְתִיב בִּשְׁמוּאֵל (שמואל א ח:ד) "וַיִּתְקַבְּצוּ כָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּבוֹאוּ אֶל שְׁמוּאֵל וְגוֹ' שִׂימָה לָנוּ מֶלֶךְ לְשָׁפְטֵנוּ", וְהוּא עַצְמוֹ מַאֲמַר "בְּהִתְאַסֵּף" וְגוֹ', אֲבָל זוּלַת זֶה תִּהְיֶה זֹאת הַתּוֹרָה לְבַד לְמֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל, וְהוּא מַאֲמַר הַנָּבִיא לָהֶם (שמואל א יב:יב) "וַה' אֱלֹהֵיכֶם מַלְכְּכֶם", שֶׁהִיא הַתּוֹרָה, שֶׁכֻּלָּהּ שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

וְאוּלַי כִּי לָזֶה רָמַז בְּתֵיבַת "וַיְהִי" שֶׁיּוֹרֶה עַל הַצַּעַר (מגילה י.), דִּכְתִיב שָׁם (שמואל א ח,ו) "וַיֵּרַע הַדָּבָר בְּעֵינֵי שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ תְּנָה לָנוּ מֶלֶךְ לְשָׁפְטֵנוּ", וּכְתִיב (שם שם ז) "וַיֹּאמֶר ה' וְגוֹ' כִּי אוֹתִי מָאֲסוּ מִמְּלוֹךְ עֲלֵיהֶם", וְעַל זֶה נִתְנַבֵּא מֹשֶׁה וְאָמַר "וַיְהִי" וְגוֹ'.

עוֹד רָמַז, כִּי מַלְכוּת יִשְׂרָאֵל תִּהְיֶה מִתְקַיֶּמֶת כְּשֶׁיִּהְיוּ יִשְׂרָאֵל מִתְאַסְּפִים רָאשֵׁיהֶם יַחַד, וְלֹא יִהְיוּ בַּד בְּבַד, שֶׁבָּזֶה יִהְיֶה סִבָּה שֶׁיִּתְיַחֲדוּ יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל. וּכְשֶׁיִּשְׂרָאֵל בְּגֶדֶר זֶה הִנֵּה הִנָּם בְּרוּם גֶּדֶר הַהַצְלָחוֹת, וּמַלְכוּתָם תִּהְיֶה בָּהּ הֲוָיָה שֶׁל קַיּוּם, וְצֵא וּלְמַד כִּי מִיּוֹם שֶׁנֶּחְלְקוּ הַלְּבָבוֹת וְנֶחְלְקוּ הַמַּלְכֻיּוֹת מַה עָלְתָה בְּיָדָם, וְזֹאת סִבַּת עֶגְלֵי יָרָבְעָם וְהַבָּאִים אַחֲרָיו, כִּי רֹאשׁ הָאַבְדָן הוּא הַפִּרּוּד, וּכְלִי הַמַּחֲזִיק הַבְּרָכָה הוּא הַשָּׁלוֹם (עוקצין ג:יב) וְיִחוּד הַלְּבָבוֹת.

פסוק ו

יְחִי רְאוּבֵן וְגוֹ' וִיהִי מְתָיו וְגוֹ'. אָמְרוּ "יְחִי רְאוּבֵן", רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (ספרי דברים שמז) שֶׁהִתְפַּלֵּל עַל רְאוּבֵן שֶׁיִּהְיֶה לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. וְאוּלַי אֶפְשָׁר לוֹמַר שֶׁנִּתְכַּוֵּן עַל גְּדוֹלֵי הַשֵּׁבֶט שֶׁמֵּתוּ בַּעֲדַת קֹרַח, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה יח:ג) כִּי מָאתַיִם וַחֲמִשִּׁים אִישׁ כֻּלָּן הָיוּ רָאשֵׁי סַנְהֶדְרָאוֹת וְרוּבָּן מִשֵּׁבֶט רְאוּבֵן כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (רש"י במדבר טז:א). וּלְפִי שֶׁיֵּשׁ מָקוֹם לוֹמַר שֶׁעֲדַת קֹרַח אֵין לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא (סנהדרין קט:), לָזֶה הִתְפַּלֵּל "יְחִי רְאוּבֵן" פֵּרוּשׁ שִׁבְטוֹ, וַהֲגַם שֶׁלֹּא הָיוּ אֶלָּא מָאתַיִם וַחֲמִשִּׁים אִישׁ, לָהֶיוֹתָם גְּדוֹלֵיהֶם יִתְכַּנֶּה הַשֵּׁבֶט כֻּלּוֹ עֲלֵיהֶם.

אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁעַל רְאוּבֵן עַצְמוֹ הוּא אוֹמֵר, אֶלָּא שֶׁהוּא מֵהַטַּעַם עַצְמוֹ, כִּי כְּשֶׁיִּתְקַצְּצוּ עֲנָפִים שֶׁל גְּדוֹל הַשֵּׁבֶט יִגָּרַע מִצַּדִּיק שֶׁהוּא רְאוּבֵן עֵינוֹ, לָזֶה הִתְפַּלֵּל שֶׁיִּחְיֶה לָעוֹלָם הַבָּא, וְזֶה מַסְכִּים כְּסָבָרַת הָאוֹמֵר (סנהדרין קח.) עֲדַת קֹרַח יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא.

וִיהִי מָתָיו מִסְפָּר. הִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם שֶׁיִּהְיוּ צַדִּיקִים, לְפִי שֶׁנִּמְקוּ הַשָּׁרָשִׁים בְּמְאוֹרַע גְּדוֹלֵיהֶם בְּמַעֲשֶׂה קֹרַח כָּאָמוּר בְּסָמוּךְ, לָזֶה הִתְפַּלֵּל "וִיהִי מָתָיו מִסְפָּר", פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין כו.) שֶׁאָמַר חִזְקִיָּה לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "רַבִּים אֲשֶׁר אֶת שֻׁבְנָא" וְגוֹ', וְהֵשִׁיב הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵין מִנְיָן לָרְשָׁעִים, לָזֶה אָמַר מֹשֶׁה בְּמֶתֶק לְשׁוֹנוֹ "מָתָיו מִסְפָּר", פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא יִהְיוּ רְשָׁעִים, שֶׁאָז אֵין מִנְיָן לָהֶם, וְתוֹעִיל תְּפִלַּת צַדִּיק עַל הַדָּבָר בְּסוֹד "צַדִּיק מוֹשֵׁל בְּיִרְאַת אֱלֹהִים" (שמואל ב כג:ג, עיין שבת סג.):

פסוק ז

שְׁמַע ה' קוֹל יְהוּדָה. פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁיְּהוּדָה חָטָא בְּמַעֲשֶׂה תָּמָר וְהִתְוַדָּה עַל חֶטְאוֹ בְּאָמְרוֹ (בראשית לח:כו) "צָדְקָה מִמֶּנִּי", בְּקֹשׁ מֹשֶׁה שֶׁיְּקַבֵּל ה' קוֹלוֹ בְּהוֹדָאָתוֹ. וְאָמַר עִנְיָן זֶה לוֹמַר אַחֲרָיו "וְאֶל עַמּוֹ תְּבִיאֶנּוּ", פֵּרוּשׁ לְפִי מַה שֶׁכָּתַבְנוּ בְּפָסוּק "מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ" (בראשית מט:ט), כִּי בְּאֶמְצָעוּת מַעֲשֶׂה תָּמָר הוֹצִיא טֶרֶף אָדָם שֶׁאָכַל הַבְּלִיַּעַל, וְהוּא מַה שֶׁרָמַז בְּאָמְרוֹ "יָדָיו", פֵּרוּשׁ כֹּחַ מַעֲשָׂיו רָב לוֹ, הִגְדִּיל וְקָנָה רַבָּנוּת בְּתוֹסֶפֶת גְּדֵר עֶלְיוֹן כְּמוֹ שֶׁהֶאֱרַכְנוּ שָׁם:

וְאָמְרוֹ **וְעֶזֶר מִצָּרָיו תִּהְיֶה**. פֵּרוּשׁ, שֶׁהֲגַם שֶׁהִרְוִיחַ פֶּרֶץ וְזֶרַח בְּכֹחַ מַעֲשֶׂה תָּמָר, אַף עַל פִּי כֵן עֲדַיִן לֹא הֵאִירָה מַלְכוּת בֵּית דָּוִד, כִּי צְרִיכָה לְנִיצוֹץ הַקְּדֻשָּׁה שֶׁעֲדַיִן בֵּין הָאֻמּוֹת וְהִיא רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה. לָזֶה אָמַר "וְעֶזֶר מִצָּרָיו תִּהְיֶה" לְשׁוֹן נְקֵבָה, גַּם "עֶזֶר" יוֹרֶה אֶל הַנְּקֵבָה, כְּאָמְרוֹ (בראשית ב:יח) "אֶעֱשֶׂה לוֹ עֵזֶר" וְגוֹ'. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק "וְחָטָאתִי לְאָבִי" וְגוֹ' (בראשית מג:ט).

פסוק ח

וּלְלֵוִי אָמַר תֻּמֶּיךָ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, יִתְקַיְּים בְּיָדוֹ דָּבָר זֶה וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו כְּהוּנַּת עוֹלָם.

אֲשֶׁר נִסִּיתוֹ בְּמַסָּה. פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁיַּעֲקֹב אָמַר עַל לֵוִי בְּשִׁתּוּף עִם שִׁמְעוֹן "כְּלֵי חָמָס וְגוֹ' אָרוּר אַפָּם כִּי עָז" וְגוֹ' (בראשית מט:ה,ז), לָזֶה אָמַר כִּי לֵוִי נִתְנַסָּה שֶׁאֵינוֹ בַּעַל אַף וְעֶבְרָה שֶׁנִּתְנַסָּה בְּמַסָּה, פֵּרוּשׁ לֹא שֶׁנִּסָּהוּ ה', אֶלָּא שֶׁרָאָה בּוֹ נְסִיּוֹן, שֶׁכָּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל נִסּוּ ה' דִּכְתִיב (שמות יז:ז) "וְעַל נַסּוֹתָם אֶת ה'", וְלֹא כֵן לֵוִי, הָא לְמַדְתָּ שֶׁשִּׁבְחָךְ רוּגְזָם.

פסוק ט

(ט~י) **הָאֹמֵר וְגוֹ' יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ וְגוֹ'**. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא ס.) בְּמַעֲשֶׂה שֶׁבָּאוּ לָדוּן עַל אִילָן שֶׁהָיָה מַזִּיק לְדֶרֶךְ הָרַבִּים וְכוּ', וְאָמַר לָהֶם עַד לְמָחָר וְכוּ', וְשָׁלַח וְקָץ וְכוּ', עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ "הָאוֹמֵר" וְגוֹ', אָדָם כָּזֶה רָאוּי לְהוֹרוֹת מִשְׁפָּט וְכוּ', כִּי אֵין מָקוֹם לוֹמַר לוֹ "טוֹל קוֹרָה" וְכוּ' (בבא בתרא טו:), וְזֶה לְךָ הָאוֹת "הָאֹמֵר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ".

עוֹד יִרְצֶה, לְפִי שֶׁצִּוָּה "שׁוֹפְטִים וְגוֹ' לִשְׁבָטֶיךָ" (דברים טז:יח), וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי) שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיְּמַנֶּה דַּיָּנִים לְכָל שֵׁבֶט, לָזֶה אָמַר כִּי שֵׁבֶט לֵוִי לְצַד מַה שֶׁהוֹכַחְנוּ שֶׁלֹּא נָשְׂאוּ פָּנִים לְאָב וּלְאָח וּלְבֵן רְאוּיִים הֵם לְהִתְמַנּוֹת עַל כָּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל, וְהוּא אָמְרוֹ "יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב" בְּדֶרֶךְ כְּלָל, כִּי אֵין לָחוּשׁ שֶׁיִּשָּׂאוּ פָּנִים לְשִׁבְטָם יוֹתֵר מִשֵּׁבֶט זוּלָתָם.

פסוק יא

וּמְשַׂנְאָיו מִן יְקוּמוּן. אָמְרוֹ "מִן יְקוּמוּן", לְדַבְּרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה צט:ב) שֶׁנִּתְנַבֵּא עַל מַלְכוּת יָוָן שֶׁעֲתִידָה לִפּוֹל בְּיַד בְּנֵי חַשְׁמוֹנַאי. לָזֶה אָמַר "וּמְשַׂנְאָיו מִן יְקוּמוּן", פֵּרוּשׁ אֲפִלּוּ מִן הַזְּמַן עַצְמוֹ שֶׁתִּהְיֶה לָהֶם לַשּׂוֹנְאִים קִימָה, וְיִשְׂרָאֵל שְׁפָלִים, בַּזְּמַן עַצְמוֹ "מְחַץ מָתְנַיִם קָמָיו" וְגוֹ', וְכֵן הָיָה, וְדָבָר זֶה הִיא הַצָּלָחָה בְּנֵס וָפֶלֶא.

פסוק יב

לְבִנְיָמִן אָמַר. פֵּרוּשׁ תֵּבֵת "לְבִנְיָמִן" הוּא דִּבְרֵי מֹשֶׁה, וְתֵבֵת "אָמַר" הוּא דִּבְרֵי הַכָּתוּב, שֶׁאִם לֹא כֵּן בַּמֶּה יוּבַן הַדָּבָר שֶׁעַל בִּנְיָמִין הוּא אוֹמֵר, וְכֵן "לְיוֹסֵף" וְ"לִזְבוּלֻן" וְגוֹ'.
וְאָמְרוֹ **"יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו"**. פֵּרוּשׁ, מַה טַּעַם יִשְׁכּוֹן לָבֶטַח? "עָלָיו", פֵּרוּשׁ עַל הֱיוֹתוֹ שְׁכֵנוֹ שֶׁל שׁוֹכֵן הַבִּירָה, כִּי מִי יָבֹא אַחַר הַמֶּלֶךְ:

פסוק יג

מִבְּרֶכֶת ה' אַרְצוֹ. אוּלַי לְפִי שֶׁעֲתִידִין לוֹמַר בְּנֵי יוֹסֵף לִיהוֹשֻׁעַ שֶׁצַּר לָהֶם הַמָּקוֹם לִהְיוֹתָם עַם רָב (יהושע יז:יד), לָזֶה בֵּרַךְ אַרְצָם לְהִתְרַחֵב. עוֹד לְפִי שֶׁיּוֹסֵף זָן וּפַרְנֵס כָּל יִשְׂרָאֵל, וּמְצִינוּ שֶׁהֶעֱלָה ה' עָלָיו בִּשְׁבִיל זֶה כְּאִלּוּ יָלְדָם, דִּכְתִיב (תהלים עז:טז) "בְּנֵי יַעֲקֹב וְיוֹסֵף סֶלָה", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין יט:) לְפִי שֶׁפִּרְנְסָם נִקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ, לָזֶה בֵּרְכוֹ בְּרוֹב טוּבַת הָאָרֶץ מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה.

פסוק טז

וּרְצוֹן שֹׁכְנִי סְנֶה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ שֶׁיִּתְרַצֶּה בּוֹ ה' לְהֵטִיבוֹ גַּם בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל בְּצַעַר, וְהוּא סִימָן שְׁכִינַת סְנֶה.
וְאָמְרוֹ **תָּבוֹאתָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד וְגוֹ'**. פֵּרוּשׁ, טַעַם הָאָמוּר הוּא כְּנֶגֶד שְׁנֵי מִדּוֹת טוֹבוֹת שֶׁנִּמְצְאוּ בּוֹ: אֶחָד, שֶׁהֻגַּם שֶׁגָּלָה וְיָרַד לְמִצְרַיִם, וְכַמָּה סִבּוֹת הָרֶשַׁע הִקִּיפוּהוּ, עָמַד בְּצִדְקָתוֹ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (רש"י על שמות א:ה) בְּפָסוּק "וְיוֹסֵף הָיָה בְּמִצְרַיִם" הוּא יוֹסֵף וְגוֹ', וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ "לְרֹאשׁ יוֹסֵף". וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁשִּׁלֵּם לְאֶחָיו טוֹבָה תַּחַת רָעָה, אָמַר "נְזִיר אֶחָיו", שֶׁהִזִּירוּהוּ אֶחָיו מִן אַחְוָתָם, כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (רש"י על בראשית לז:יז) בְּפָסוּק "נָסְעוּ מִזֶּה", וְאַף עַל פִּי כֵן "וַיְכַלְכֵּל יוֹסֵף" וְגוֹ':

פסוק יז

בְּכוֹר שׁוֹרוֹ וְגוֹ'. כָּאן בֵּרַךְ שְׁנֵי גְּדוֹלִים הַיּוֹצְאִים מִיּוֹסֵף, וְאָמַר כְּנֶגֶד מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר "בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ", רָמַז לְגִדְעוֹן, וְכִנָּה לוֹ אֶת הַשּׁוֹר, רָמַז לְמַה שֶׁאָמַר מַלְאַךְ ה' לְגִדְעוֹן (שופטים ו:כה) "קַח אֶת פַּר הַשּׁוֹר אֲשֶׁר לְאָבִיךָ וְגוֹ' וְלָקַחְתָּ אֶת הַפָּר הַשֵּׁנִי וְהַעֲלִיתָ עוֹלָה" וְגוֹ':

וְאָמְרוּ הָדָר לוֹ, כְּאָמְרוֹ שָׁם (שופטים ז:ב) "וַיֹּאמֶר ה' אֶל גִּדְעוֹן רַב הָעָם אֲשֶׁר אִתְּךָ מִתִּתִּי אֶת מִדְיָן בְּיָדָם פֶּן יִתְפָּאֵר עָלַי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יָדִי הוֹשִׁיעָה לִי". וְהוּא הַפֹּאַר הוּא הֶהָדָר הָאָמוּר כָּאן, שֶׁלֹּא עָלוּ מִיִּשְׂרָאֵל אֶלָּא אֲנָשִׁים מוּעָטִים, וּבָזֶה תִּהְיֶה הַתְּשׁוּעָה הָדָר לַמּוֹשִׁיעַ, וְהוּא אָמְרוֹ הָדָר לוֹ.

וְקַרְנֵי רְאֵם קַרְנָיו. הוּא כְּנֶגֶד יְהוֹשֻׁעַ הַבָּא מֵאֶפְרַיִם, שֶׁהָיָה שָׁמְעוֹ בְּכָל הָאָרֶץ, אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ ה' וְהֵרִים מַעֲלָתוֹ כְּקַרְנֵי רְאֵם, "בָּהֶם עַמִּים יְנַגַּח" וְגוֹ', כִּי כִשְׁמוֹעַ מַלְכֵי הָאֱמוֹרִי אֵת אֲשֶׁר הָיָה ה' עִמּוֹ לֹא קָמָה עוֹד רוּחַ בָּהֶם מִפָּנָיו.

וְחָזַר וּפֵרַשׁ מֹשֶׁה דְּבָרָיו, כִּי שְׁנֵי הַבְּרָכוֹת שֶׁאָמַר הֵם כְּנֶגֶד שְׁנֵי הַשְּׁבָטִים, וְהוּא אָמְרוֹ "וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אַלְפֵי מְנַשֶּׁה", וַהֲגַם שֶׁבִּבְרָכָה הִקְדִּים לוֹמַר "בְּכוֹר שׁוֹרוֹ" שֶׁהוּא כְּנֶגֶד מְנַשֶּׁה, לְפִי שֶׁבִּרְכָתוֹ קְטַנָּה מִבִּרְכַת אֶפְרַיִם, הִתְחִיל בַּמּוּעָט לְהוֹסִיף וְלַעֲלוֹת בַּבְּרָכָה, וּכְשֶׁהִזְכִּירָם הִקְדִּים בִּרְכַת אֶפְרַיִם כְּפִי גְּדֻלָּתָן, שֶׁגְּדֻלַּת יְהוֹשֻׁעַ גְּדוֹלָה מִגִּדְעוֹן:

פסוק יח

שְׂמַח זְבוּלֻן וְגוֹ'. הֲגַם שֶׁבְּעֵנְיֵנֵי עוֹלָם הַזֶּה בִּכְלָלוּת אֵין לִשְׂמוֹחַ בָּהֶם, דִּכְתִיב (קהלת ב:ב) "וּלְשִׂמְחָה מַה זֹּה עוֹשָׂה", אָמַר הַנָּבִיא שֶׁזְּבוּלוּן יֶשְׁנוֹ בְּשִׂמְחָה, הֲגַם בִּיצִיאָתוֹ מִבֵּית הַמִּדְרָשׁ לְסָחוֹרָה, וְהַטַּעַם כְּדֵי שֶׁיִּתְקַיֵּם יִשָּׂשכָר בְּאָהֳלוֹ כְּאָמְרוֹ "וְיִשָּׂשכָר בְּאָהָלֶיךָ".

עוֹד יְרֻצָּה, לְפִי שֶׁאֵין אָדָם יוֹדֵעַ בִּיצִיאָתוֹ לְסָחוֹרָה אִם יַצְלִיחַ אִם לֹא עַד שֶׁיַּחֲזוֹר מֻצְלָח, לָזֶה אָמַר לִזְבוּלוּן "שְׂמַח" מֵעֵת יְצִיאָתְךָ, כִּי בְּוַדַּאי שֶׁתַּצְלִיחַ, וְהַטַּעַם כֵּיוָן שֶׁיִּשָּׂשכָר בְּאָהָלֶיךָ שְׁלִיחַ מְצֻוֶּה אַתָּה לָזוּן לוֹמְדֵי תוֹרָה, וְכִנָּה אֹהֶל יִשָּׂשכָר לִזְבוּלוּן, כִּי הוּא הַבּוֹנֶה אָהֳלוֹ.

אוֹ יְרֻצֶּה "בְּאָהָלֶיךָ", כִּנּוּי לְיִשָּׂשכָר, וְאָמַר לְשׁוֹן אֹהֶל לִשְׁתֵּי סִבּוֹת: אֶחָד, שֶׁאֵין עוֹשִׁין עִקָּר בָּעוֹלָם אֶלָּא יְשִׁיבַת עֲרָאי, וְעִקַּר דִּירָתָם הוּא בֵּית עוֹלָמִים. ב', כִּנּוּי לַמַּאֲהִיל עֲלֵיהֶם, שֶׁהִיא הַשְׁכִּינָה שֶׁנִּקְרֵאת אֹהֶל, הֲגַם שֶׁעוֹסְקִים בְּסָחוֹרָה, עֲלֵיהֶם נֶאֱמַר (תהלים פה:יד) "צֶדֶק לְפָנָיו יְהַלֵּךְ" וְגוֹ':

פסוק כ

מַרְחִיב גָּד. פֵּרוּשׁ, הִרְחִיב ה' לוֹ בְּנָכְסִים רַבִּים, דִּכְתִיב (במדבר לב:א) "וּמִקְנֶה רַב הָיָה [לִבְנֵי רְאוּבֵן] וְלִבְנֵי גָד" וְגוֹ', וְהַטַּעַם כְּמוֹ שֶׁאָמַר שָׁם הַכָּתוּב (במדבר לא:נג) "אַנְשֵׁי הַצָּבָא

בָּזוּז אִישׁ לוֹ", וְלֶחֱיוֹת בְּנֵי גָד גִּבּוֹרֵי כֹּחַ בָּזוּז יוֹתֵר מִכּוּלָם, וְהוּא מַה שֶּׁסָּמַךְ לְמַאֲמַר "מַרְחִיב וְגוֹ' כְּלָבִיא שָׁכַן וְטָרַף" וְגוֹ':

פסוק כא

וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ. פֵּרוּשׁ, הָיָה רָאוּי רֵאשִׁית שֶׁהִיא הַתּוֹרָה לוֹ, וְטַעַם לַדָּבָר – "כִּי שָׁם חֶלְקַת", פֵּרוּשׁ חֶלְקוֹ שֶׁל מְחוֹקֵק שֶׁהוּא מֹשֶׁה "סָפוּן", אוֹ חֵלֶק מִמְּחוֹקֵק, כִּי חֵלֶק הַגָּדוֹל עָלָה לְמַעְלָה, וְלֹא נִשְׁאַר שָׁם אֶלָּא גּוּפוֹ הַקָּדוֹשׁ הַחַי סָפוּן. וְטַעַם הַדָּבָר לְהָבִיא רֵאשִׁי עָם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי כאן) לְהָבִיא דּוֹר הַמִּדְבָּר לְעוֹלָם הַבָּא. וְהוּא אָמְרוֹ "וַיֵּתֵא" וְגוֹ', וּקְרָאָם רָאשֵׁי עָם לְפִי שֶׁהֵם תְּחִלַּת קִנְיַת יִשְׂרָאֵל לַה' לְעַם סְגֻלָּה.

עוֹד יְרָצֶה, "וַיַּרְא רֵאשִׁית" – הַנַּחֲלָה שֶׁנָּחֲלוּ יִשְׂרָאֵל, שֶׁהִיא אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג "לוֹ", פֵּרוּשׁ לִטְלָלָה לְחֶלְקוֹ. וְלַחֲשֹׁשׁ סְגֻלַּת הָאָרֶץ שֶׁכָּל הַדָּר בָּהּ אוֹ כָּל הַקָּבוּר בָּהּ יֵשׁ לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא (כתובות קי:), אָמַר טַעַם שֶׁלֹּא חָשׁ לְדָבָר זֶה "כִּי שָׁם", פֵּרוּשׁ בַּמָּקוֹם הַהוּא שֶׁלָּקַח לְנַחֲלָתוֹ, שָׁם "חֶלְקַת מְחוֹקֵק", שֶׁהוּא מֹשֶׁה, "סָפוּן", "וַיֵּתֵא רָאשֵׁי עָם", וּמֵעַתָּה גַּם הוּא יָבֹא עִם רָאשֵׁי עָם לָעוֹלָם הַבָּא.

צִדְקַת ה' עָשָׂה. פֵּרוּשׁ חוֹזֵר אֶל מֹשֶׁה, שֶׁנּוֹתַן טַעַם לָמָּה זָכָה לְכָל הַמַּעֲלָה שֶׁיָּבִיא אֲחֵרִים עִמּוֹ לָעוֹלָם הַבָּא, וְאָמַר "צִדְקַת ה'" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ שֶׁעָשָׂה הַצֶּדֶק בְּדָבָר הַנּוֹגֵעַ לַה'.

אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁיִּכְוֵן לוֹמַר שֶׁעָשָׂה יוֹתֵר מֵחִיּוּבוֹ עִם ה', וּכְמוֹ שֶׁרָמְזוּ בַּפָּסוּק "וּצְדָקָה תִּהְיֶה לָּנוּ" וְגוֹ' (דברים ו:כה), גַּם מִשְׁפָּטָיו עִם יִשְׂרָאֵל עָשָׂה, פֵּרוּשׁ שֶׁהָיָה מִתְנַדֵּן תָּמִיד עִם ה' עַל יִשְׂרָאֵל וְהָיָה מַכְרִיעַ הַדִּין לְכַף זְכוּת, כְּאָמוּר בְּעִנְיַן הָעֶגֶל וּמְרַגְּלִים וַעֲדַת קֹרַח, וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בָּהֶם. וּכְפִי זֶה שִׁעוּר אָמְרוֹ "וּמִשְׁפָּטָיו", פֵּרוּשׁ מִשְׁפָּטִים שֶׁל ה' עִם יִשְׂרָאֵל, עָשָׂה אוֹתָם, פֵּרוּשׁ עָשָׂה תִּקֵּן.

עוֹד יְרָצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, "צִדְקַת ה' עָשָׂה" בְּמַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לְעַצְמוֹ, וּמַה שֶּׁנִּשְׁפָּט הוּא בְּמִשְׁפָּטִים אֵלּוּ לָמוּת בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן וְסָתַם תְּפִלָּתוֹ הוּא "עִם יִשְׂרָאֵל", פֵּרוּשׁ הוּא בַּדְּבָרִים שֶׁהֵם עִם יִשְׂרָאֵל, כְּגוֹן מֵי מְרִיבָה, וּשְׁאָר הַסִּבּוֹת שֶׁמֵּהֶם.

אוֹ יִתְפָּרֵשׁ אָמְרוֹ "צִדְקַת ה'" וְגוֹ', עַל גָּד שֶׁעָשָׂה עִם ה' דָּבָר שֶׁיֵּחָשֵׁב לוֹ לִצְדָקָה, וְהוּא שֶׁעָבַר הַיַּרְדֵּן לְהִלָּחֵם מִלְחֶמֶת מִצְוָה עִם יִשְׂרָאֵל. וְדָבָר זֶה כְּפִי הַדִּין בֵּינוֹ לְבֵין ה' אֵינוֹ חַיָּב בּוֹ, כִּי בָאָה נַחֲלָתָם בַּמָּקוֹם שֶׁבָּחֲרוּ, וְאֵין לָהֶם חִיּוּב לַעֲבֹר לְהִלָּחֵם עִם יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, וּכְמוֹ שֶׁטָּעָנוּ בְּטַעֲנוֹתֵיהֶם בְּפָרָשַׁת מַטּוֹת (במדבר לב:ה), וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּם שָׁם, וּכְמוֹ שֶׁהוֹכִיחַ הַמַּעֲשֶׂה שֶׁהִסְכִּים ה' עַל נַחֲלָתָם כִּי בָאָה שִׁמָּה. וּמַה שֶּׁעָבְרוּ הַיַּרְדֵּן לָהֶם תֵּחָשֵׁב לִצְדָקָה, וְזֶה לְמַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לְמַה שֶּׁבֵּינָם לְבֵין ה', אֲבָל לְמַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לְבֵינָם וּבֵין יִשְׂרָאֵל כָּךְ שׁוּרַת הַדִּין נוֹתֶנֶת.

וְהוּא אָמְרוֹ "וּמִשְׁפָּטָיו עִם יִשְׂרָאֵל", וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שָׁם בִּתְשׁוּבַת מֹשֶׁה עַל טַעֲנוֹתֵיהֶם, שֶׁכֻּלָּם הֵם כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ נְקִיִּים מֵה' וּמִיִּשְׂרָאֵל, כִּי אֵין צֹרֶךְ לַה' לְעֶזְרַת גְּבוּרָתָם, וְיוֹדֵעַ הָיָה ה' שֶׁלֹּא הָיְתָה כַּוָּנָתָם בִּשְׁאֵלַת הָאָרֹן לְשׁוּם מֵחוּשׁ רַע, וְכָל הַטְּעָנוֹת שֶׁטָּעַן לָהֶם מֹשֶׁה לֹא הָיוּ אֶלָּא בְּעֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהֶם.

פסוק כב

גּוּר אַרְיֵה. אוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן אֶל שִׁמְשׁוֹן שֶׁשִּׁסַּע הָאַרְיֵה כְּשִׁסַּע הַגְּדִי (שופטים יד,ו). וְאָמְרוֹ "יְזַנֵּק", רֶמֶז לִצְלִיחַת עָלָיו רוּחַ ה' וְדִלֵּג לְשִׁסְעוֹ כְּמְדַלֵּג מֵהַר בָּשָׁן:

פסוק כד

בָּרוּךְ מִבָּנִים אָשֵׁר וְגוֹ'. פֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת נָשֹׂא בְּפָסוּק "נָשִׂיא לִבְנֵי אָשֵׁר" וְגוֹ' (במדבר ז:עב).

פסוק כו

אֵין כָּאֵל יְשֻׁרוּן. פֵּרוּשׁ, אֵין כָּאֵל שֶׁל יְשֻׁרוּן שֶׁעוֹשֶׂה דָּבָר זֶה לָהֶם, וְהוּא שֶׁרוֹכֵב שָׁמַיִם, פֵּרוּשׁ רוֹכֵב עַל הַשָּׁמַיִם בִּשְׁבִיל עֶזְרַת יִשְׂרָאֵל, וְהוּא אָמְרוֹ "בְּעֶזְרֶךָ", לְהִלָּחֵם בִּשְׁבִילְךָ, כְּאָמְרוֹ (שמות יד:יד) "ה' יִלָּחֵם לָכֶם", וּכְשֶׁהוּא בָּא וְנִלְחָם לָהֶם כָּל הַשָּׁמַיִם הֵם מֶרְכַּבְתּוֹ, וּמֵעַתָּה כָּל כֹּחוֹת הַשָּׁמַיִם וּמַעֲרָכְתָּם בָּאִים לְעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל, שֶׁהַסּוּס טָפֵל לָרוֹכֵב.

פסוק כח

וַיִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בָּטַח. אֵימָתַי? כְּשֶׁיִּהְיֶה בָּדָד, וּמַאֲמַר "וַיִּשְׁכֹּן" נִמְשָׁךְ עִם מַאֲמַר שֶׁלְּמַעְלָה מִמֶּנּוּ שֶׁהוּא "וַיֹּאמֶר הַשְׁמֵד", שֶׁצִּוָּה ה' לְיִשְׂרָאֵל לְהַשְׁמִיד כָּל נְשָׁמָה מִיּוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, וּבָזֶה "וַיִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בֶּטַח בָּדָד".

וְאָמְרוֹ **עֵין יַעֲקֹב**, לוֹמַר שֶׁהֲגַם שֶׁתִּהְיֶה עֵינָם אֶל אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ, פֵּרוּשׁ לֶאֱכוֹל מִפְּרְיָהּ וְלִשְׂבּוֹעַ מִטּוּבָהּ, אַף עַל פִּי כֵן לֹא יִבְעֲטוּ כְּשֶׁלֹּא יִהְיוּ יוֹשְׁבִים מֵהָעַמִּים עִמָּהֶם בָּאָרֶץ.

פסוק כט

אַשְׁרֶיךָ וְגוֹ' נוֹשַׁע בַּה'. פֵּרוּשׁ, שֶׁכָּל הָאֻמּוֹת שֶׁרֵיהֶם נִלְחָמִים לָהֶם כַּיָּדוּעַ, וּבָזֶה יֵשׁ לָחוּשׁ שֶׁיִּגְבַּהּ עָלָיו שֹׂר שֶׁכְּנֶגְדּוֹ, אוֹ ה' יִגָּפְנוּ, כְּאָמְרוֹ (שמות יד:ל) "וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת" וְגוֹ', וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה כא:ה) שֶׁהֶרְאָם ה' שָׂרוֹ שֶׁל מִצְרַיִם מֵת לִפְנֵיהֶם, מַה שֶּׁאֵין כֵּן יִשְׂרָאֵל אַשְׁרֵיהֶם שֶׁתְּשׁוּעָתָם הִיא בַּה', שֶׁהוּא בִּכְבוֹדוֹ נִלְחָם לָהֶם, וּבָזֶה חַרְבָּם גְּבוֹהָה וְעוֹמֶדֶת בְּלֹא מֵחוּשׁ.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ "נוֹשַׁע בַּה'", פֵּרוּשׁ שֶׁהַמֶּלֶךְ נוֹשַׁע בִּתְשׁוּעָתוֹ, כְּאָמְרוֹ (דברים ל:ג) "וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה כט.) "וְהֵשִׁיב" לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא

"וְשָׁב", אַשְׁרָיו וְכוּ', וְהוּא אָמְרוֹ "אַשְׁרֶיךָ מִי כָמוֹךָ" שֶׁאַתָּה עִם נוֹשֵׁעַ עִם ה' שֶׁהוּא מָגֵן עֶזְרֶךָ, וַאֲשֶׁר הוּא חֶרֶב גַּבְהוּתֶךָ, שֶׁאֵין חֶרֶב גְּדוֹלָה כְּחֶרֶב לַה' בְּשָׁלְפוֹ אוֹתָהּ מִתַּעֲרָהּ.

פרק לד

פסוק א

וַיַּרְאֵהוּ ה' אֶת כָּל וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ הִפְעִיל ה' בּוֹ רְאוּת, מַה שֶּׁאֵין גְּבוּל בָּעַיִן לִרְאוֹת בְּאֶחָד מִשְּׁנֵי דְּרָכִים: אוֹ יָאִיר עֵינָיו מֵאוֹר זָרוּעַ לַצַּדִּיק שֶׁהוּא אוֹר שֶׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית גָּנוּז לַצַּדִּיקִים, שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה יב.) שֶׁבּוֹ יַבִּיט הָאָדָם מִסּוֹף הָעוֹלָם; אוֹ הִקְרִיב הָאָרֶץ לְמוּל עֵינָיו וְהֶרְאָה אוֹתָהּ לוֹ לְפָנָיו:

פסוק ד

לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה. אָמְרוֹ "לֵאמֹר", לְפִי שֶׁלֹּא אָמַר נֹסַח זֶה שֶׁל "לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה" לִשְׁלָשְׁתָּם, לָזֶה אָמַר "לֵאמֹר", פֵּרוּשׁ שֶׁמְּכָוָּן הַמַּאֲמָר הוּא זֶה "לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה". וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות יח:) דָּרְשׁוּ שֶׁצִּוָּהוּ שֶׁיֵּלֵךְ וְיֹאמַר לָהֶם לָאָבוֹת וְכוּ', עַד כָּאן. וְאוּלַי כִּי רָצָה ה' שֶׁיֹּאמַר לָהֶם מֹשֶׁה הַדְּבָרִים לְהַחֲזִיק לוֹ הָאָבוֹת טוֹבַת חֵן וְחֶסֶד עַל אֲשֶׁר טָרַח וְיָגַע הוּא בַּעֲדָם עַד הֲבִיאָם אֶל הַמָּקוֹם.

וְשָׁמָּה לֹא תַּעֲבֹר. אוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר לוֹ שֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ לַעֲבוֹר שָׁמָּה לַעֲלוֹת דֶּרֶךְ שָׁם מִשַּׁעַר הַשָּׁמַיִם שֶׁהוּא שָׁמָּה, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר ח"א פא.) שֶׁאֵין הַנְּפָשׁוֹת עוֹלוֹת אֶלָּא דֶּרֶךְ שָׁם. וּמֹשֶׁה לְפִי שֶׁנֶּאֱסַף אֶל הַשְּׁכִינָה הִנֵּה מְקוֹמוֹ בַּקֹּדֶשׁ בְּמָקוֹם שֶׁהוּא שָׁם. וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב: וְשָׁמָּה לֹא תִּצְטָרֵךְ לַעֲבוֹר אֶל מְקוֹמְךָ, וְסָמַךְ אוֹמֶר "וַיָּמָת שָׁם וְגוֹ' עַל פִּי ה'", וְהָבֵן:

פסוק ה

וַיָּמָת שָׁם. פֵּרוּשׁ, שָׁם לְבַד הוּא שֶׁמֵּת, אֲבָל הוּא חַי בְּמָקוֹם אַחֵר קָדוֹשׁ וְעֶלְיוֹן עַל פִּי ה'.

פסוק ו

עַד הַיּוֹם הַזֶּה. הֵם דִּבְרֵי ה', שֶׁהָיָה אוֹמֵר וּמֹשֶׁה כּוֹתֵב, וּכְמוֹ כֵן מַאֲמָרִים הַקּוֹדְמִים לָזֶה, "וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה", "וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ".

וְרָאִיתִי לְהָרַב רַבִּי אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא שֶׁכָּתַב שֶׁיְּהוֹשֻׁעַ כָּתַב כֵּן. וְאֵין רָאוּי לִכְתֹּב כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּפִשְׁטֵי הַכְּתוּבִים, שֶׁמֹּשֶׁה לֹא הִשְׁלִים הַסֵּפֶר תּוֹרָה שֶׁמָּסַר לַלְוִיִּם, שֶׁבְּאָזְנֵי שָׁמַעְתִּי מִבְּנֵי עַמֵּנוּ מִסְתַּבְּכִים בְּדָבָר זֶה וּמִסְעָפִים מִזֶּה כְּפִירָה בַּתּוֹרָה, וְזוֹ הִיא טַעֲנַת הַגּוֹיִם, שֶׁמִּבְּנֵי יִשְׂרָאֵל תִּקְּנוּ הַמִּכְתָּב וְנִמְצָא בָּהּ מַה שֶּׁלֹּא הָיָה וְלֹא הָיָה מַה שֶּׁהָיָה. וְיִשְׁתַּקַּע

הַדְּבָרִים וְדוֹמֵיהֶם, הֲסֵבִי עֵינַיִךְ מִנֶּגְדָּם. וְהָעִקָּר שֶׁכָּל הַסֵּפֶר תּוֹרָה כְּתָבוֹ מֹשֶׁה, וּכְאָמְרָם (בבא בתרא טו.) הִשְׁלִימוֹ בְּדָמַע.

פסוק ז

בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בְּמֹתוֹ. פֵּרוּשׁ, עִם יְצִיאַת נַפְשׁוֹ נִגְמְרוּ הַמֵּאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה. עוֹד נִתְכַּוֵּן לְהַסְמִיךְ "בְּמֹתוֹ" לְמַאֲמַר "לֹא כָהֲתָה עֵינוֹ", לְהַעִיר שֶׁאַחַר מִיתָה הוּא אוֹמֵר "לֹא כָהֲתָה" וְגוֹ'.

פסוק ח

וַיִּבְכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל. וּבְאַהֲרֹן אָמַר (במדבר כ:כט) "כֹּל בֵּית יִשְׂרָאֵל", רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות דרבי נתן פרק יב) נָתְנוּ טַעַם לְפִי שֶׁהָיָה אוֹהֵב שָׁלוֹם וְכוּ'.

וַרַבִּי אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא כָּתַב שֶׁבָּכוּ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל לִכְבוֹד מֹשֶׁה שֶׁהָיָה חַי, וְאֵין לְהַאֲמִין לְפֵרוּשׁוֹ, שֶׁאֵין לְהַטִיל מוּם בַּמַּעֲשֶׂה הַטּוֹב שֶׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁעָשְׂאוּהוּ בִּשְׁבִיל מֹשֶׁה שֶׁהָיָה חַי, וּלְמֹשֶׁה עַצְמוֹ כְּשֶׁמֵּת הֶעֱלִימוּ מֵהֶחַי בְּהֶסְפֵּדוֹ.

וְאוּלַי יֵשׁ לָתֵת טַעַם, כִּי אַהֲרֹן לֹא יָדְעוּ בְּמִיתָתוֹ קֹדֶם שֶׁמֵּת, וְרָאוּ פִּתְאוֹם שֶׁמֵּת, וְדָבָר כָּזֶה יְעוֹרֵר כָּל לֵב לִפְתֹּחַ מְקוֹר דִּמְעַת עֵינוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן מֹשֶׁה שֶׁכְּבָר יָדְעוּ מִיתָתוֹ, וּבְכָל דְּבָרָיו וְתוֹכְחוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה הָיָה אוֹמֵר לָהֶם (דברים ד:כב) "כִּי אָנֹכִי מֵת וְגוֹ' אֵינֶנִּי עֹבֵר" וְגוֹ', וְלָזֶה לֹא הוּחַם הֶסְפֵּדוֹ כְּאַהֲרֹן.

עוֹד אֶפְשָׁר כִּי מִיתַת אַהֲרֹן הִרְגִּישָׁתָם בְּיוֹתֵר, לְפִי שֶׁתֻּכָּף נִסְתַּלְּקוּ עַנְנֵי כָבוֹד וְהוּסַר מְסוּכָּתָם, וְזֶה סִבֵּב בִּיאַת הַכְּנַעֲנִי וְגוֹ' (במדבר כא:א), לָזֶה נִתְעוֹרְרוּ יַחַד כָּל יִשְׂרָאֵל לִבְכּוֹת, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּמִיתַת מֹשֶׁה, הֲגַם שֶׁנִּטְלוּ עֲנָנִים וְכוּ', לֹא הֵעִירוּ עַל זֶה, גַּם נִטְרְדוּ בְּשִׂמְחַת בִּיאַת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה.

עוֹד אֶפְשָׁר, שֶׁבְּמִיתַת מֹשֶׁה תֻּכַּף רָאוּ דָּבָר חָדָשׁ, שֶׁשָּׁרְתָה שְׁכִינָה עַל יְהוֹשֻׁעַ וְלָקְחוּ נֶחָמָה. מָשָׁל לְמִי שֶׁנֶּאֱבְדָה לוֹ מַרְגָּלִית וּמָצָא אַחֶרֶת בְּמְקוֹמָהּ, לוּ יְהִי שֶׁאֵינָהּ דּוֹמָה אַף עַל פִּי כֵן יִתְנַחֵם בָּהּ, וְלָזֶה לֹא בָּכוּ כָּלָן, וְהוּא מַה שֶּׁסָּמַךְ לְמַאֲמַר "וַיִּבְכּוּ" "וִיהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן" וְגוֹ'. מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּמִיתַת אַהֲרֹן אִבְּדוּ מַרְגָּלִית וְלֹא מָצְאוּ בְּמַה יִתְנַחֲמוּ, וַהֲגַם שֶׁנִּתְמַנָּה אֶלְעָזָר תַּחְתָּיו לְכֹהֵן גָּדוֹל, אַף עַל פִּי כֵן לֹא בּוֹכִים עַל חֶסְרוֹן כְּהוּנָה גְּדוֹלָה, אֶלָּא עַל חֶסְרוֹן תּוֹעֲלִיּוֹת שֶׁמֵּעַצְמוֹ, שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם תְּמוּרָתוֹ.

פסוק י

וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד. פֵּרוּשׁ – וְלֹא קָם עַד עַתָּה. וְאָמְרוֹ "עוֹד", פֵּרוּשׁ – וְלֹא יָקוּם עוֹד כָּמוֹהוּ.

וְאָמְרוֹ **בְּיִשְׂרָאֵל** – רָמַז שֶׁכָּל הַשָּׁנָה נִבוּאָתוֹ הָיְתָה בְּאֶמְצָעוּת יִשְׂרָאֵל, וְצֵא וּלְמַד מֵהַשָּׁנִים שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל נְזוּפִים לֹא נִדְבַּר עִמּוֹ ה'. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ (ספרי דברים לד:י) אֲבָל בְּאֻמּוֹת הָעוֹלָם וְכוּ':

פסוק יא

וְאָמְרוֹ **לְכָל הָאֹתוֹת וְגוּ'** – נִמְשָׁךְ עִם מַה שֶּׁלְּמַעְלָה "יְדָעוֹ ה' פָּנִים אֶל פָּנִים" לְכָל הָאוֹתוֹת, פֵּרוּשׁ לְצוֹרֶךְ הָאוֹתוֹת וְגוּ', וְהַכַּוָּנָה שֶׁעַל כָּל אוֹת וּמוֹפֵת שֶׁשְּׁלָחוֹ ה' לַעֲשׂוֹת, הָיָה יוֹדְעוֹ פָּנִים בְּפָנִים.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבָּ"ם בְּהִלְכוֹת דֵּעוֹת שֶׁהַנָּבִיא שֶׁיָּקוּם בְּיִשְׂרָאֵל אֵין צָרִיךְ שֶׁיַּעֲשֶׂה מוֹפְתִים גְּדוֹלִים כְּאוֹתָם שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה, אֶלָּא כָּל שֶׁהוּא מֵהַמּוֹפְתִים שֶׁיַּעֲשֶׂה וְכוּ'. וְתִמְצָא שֶׁבִּשְׁנֵי מְקוֹמוֹת אָמְרָה הַתּוֹרָה חוֹזֶק הָאֱמוּנָה בְּמֹשֶׁה: א', עַל הַיָּם דִּכְתִיב (שמות יד:לא) "וַיַּאֲמִינוּ בַּה' וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ". ב', בְּמַתַּן תּוֹרָה דִּכְתִיב (שמות יט:ט) "וְגַם בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם".

וְעַיִּין מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "דַּבֵּר אַתָּה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה" (שמות כ:טז), שֶׁפֵּרַשְׁתִּי וּנְקַבְּלָה, שֶׁכְּבָר הִצְדִּיקוּ נְבוּאָתוֹ בְּהַצְדָּקָה מוּרְגֶּשֶׁת וּגְלוּיָה לָהֶם, וְלָזֶה בָּא דְּבַר ה' וְאָמַר "וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל" וְגוּ':

הַטַּעַם כִּי מֹשֶׁה נִתַּן כָּל הָאוֹתוֹת, מַה שֶּׁאֵין נָבִיא אַחֵר עוֹשֶׂה כָּזֶה, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר כֵּלֶן. וְעוֹד "לְכֹל הַיָּד הַחֲזָקָה" שֶׁהוּא קְרִיעַת יַם סוּף שֶׁבּוֹ הֶאֱמִינוּ, "וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל" שֶׁהוּא בְּמַעֲמַד הַר סִינַי, שֶׁבּוֹ גָּמְרוּ לְהַאֲמִין לֹא יָקוּם עוֹד נָבִיא שֶׁיַּעֲשֶׂה כָּזֶה:

וְגָמַר אוֹמֶר "לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל", פֵּרוּשׁ שֶׁהֵם בְּעַצְמָן רָאוּ הַדְּבָרִים, וְלֹא לְצַד הָאֱמוּנָה כְּסֵדֶר שֶׁעוֹשִׂים בִּשְׁאָר הַנְּבִיאִים הַבָּאִים אַחֲרָיו, אֶלָּא בְּעֵינֵיהֶם רָאוּ כִּי מֹשֶׁה נְבִיא ה' אֱמֶת וְתוֹרָתוֹ תּוֹרַת אֱלֹהִים **חַיִּים** אֱמֶת.

חסלת פרשת וזאת הברכה